

საქართველოს
ბიბლიოთეკა

მეგობრობა

10

№ 3

1924

ქართული
ბიბლიოთეკა

პროექტების ყველა ქვეყნის, შეერთებით!

F 136
1994
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

F/10 695

F-898

№ 3

ყოველთვიური სამხატვრო-სალიტერატურო და სამეცნიერო ჟურნალი

თბილისი 1924 წელი

პასუხისმგებელი რედაქტორები: { მ. კახიანი
ვ. ბახტაძე

გამომცემელი: { საქართველოს კოლიტგანათ-
ლების მთავარ-მართველობა

უიწაარსი

მსახვრული ღიწერაწვრა

საქართველო

	ვერდი
1. გალაკტიონ ტაბიძე — აღმოსავლეთი	11
2. ვასო გორგაძე — ლენინ	15
3. იონა ვაკელი — მალაროს პრელუდიები	17
4. პაოლო იაშვილი — ფერადი ბუწტები	20
5. დემნა შენგელაია — სანაეარლო (დასასრული).	33
6. მიხეილ ჯავახიშვილი-ადამაშვილი — რასპუტინის კულზე	69

რუსეთი

7. ილია ერენბურგ — მეორე ყალიონი. თარგმ. ვასო გორგაძის	125
8. ვახილი კაზინ — ლენინ. თარგმ. ვასო გორგაძის	136

დასავლეთი

9. ე. ვაგნერ — ჰამბურგის მებრძოლებს. თარგმ. ვასო გორგაძისა	141
10. ბაირონი — კაენი (მისტერია) თარგმ. კოსტანტინე ჭიჭინაძის	143

თეატრი

11. მიხ. ქორელი — მხატვრულ-მოდრავი თეატრი საქაროველოში	203
--	-----

მხატვრობა და კრიტიკა

12. კირ. ზდანევიჩი — ნიკო ფიროსმანი	211
13. შ. დუდუჩავა — ესთეტიური იდეალი ნელოვნებაში	216
14. ლ. გ. — ბაირონი	222

მ ო ნ ო ბ რ ა უ ნ ი ა

15. გიორგი ლეონიძე — ივანე მაჩაბელი 230

მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

16. მოსე გოგიბერიძე — რელატივიზმის თეორიის ფილოსოფიურ
საფუძვლებისათვის 243
17. ს. კაკაბაძე — საქართველოს ეკონომიურ ვითარების შესახებ
მე-18 საუკუნეში 266
18. რიაზანოვი — კ. მარქსის და ფ. ენგელსის ლიტერატურულ
მემკვიდრეობის ახალი მასალები 289

ბ ი ბ ლ ი ო ბ რ ა უ ნ ი ა

რეკონსტრუქციები: ბაირონი — (პორტრეტი)

ნიკო ფიროსმანი: 1) ქალი მიდის წყაროზე

„ 2) ცხენის ქურდი

„ 3) ყაჩაღები.

ყ და: წილობანი

მარკა: მ. ჩხიკვაძე

მსატკბურელი ლიტერატურა

ს ე მ დ რ თ ვ ე ლ თ

აღმოსავლეთი

ცეცხლმოდებული დღეა მკათათვის,
იწვის აზია, იწვის აფრიკა.
აჰა, შექმნილი მბრძანებელთა და მონათათვის —
სასახლე, ციხე, ქოხი, ფაბრიკა
ხვეულად ქარგავს მრავალფერ ქარგებს
მათ სხეულებზე, ვინაც ვნებიან
სიმხურვალეთა სულის სუნთქვას არ აისარკებს
და „კულტურული“ ბორკილის ქვეშ იმყოფებიან.

ცხელი ცა სავსეა უთეთრეს კრავებით.
რას ნიშნავს ასეთი ღუმელი?
საღნობი საკირე, აღმური, ღუმელი
ელვარე გადასაკრავებით.
გადამწვარ ხრიოკებს
მზე დაუნდობლად ხრავს, აწიოკებს.

კლდეები სიცხისგან სკდებიან შუაზე,
რღვევის და სიმწარის მოისმის ხათქანი.
გველები გროვებად აცურდენ რუაზე,
ყველაზე ბოროტი კი, ერთი მათგანი
გადაწვა მზისაკენ ცქერაში გართული —
ეს მზერა აწვალებს მზეს, როგორც გენია,
და ვიგრძენ ამ თვალში, თუ რაოდენია
სიბრძნე წარმართული.

სძინავს აღმოსავლეთს.
გაფრენილ დღეებს ის არ შიჰკივია.
ერთი და იგივე, ერთი და იგივე
მას ეფარება სიზმრების ღვარი
და მისი ძილი არის კოშმარი.

სძინავს აღმოსავლეთს.
ის მძინარე ქსოვს ხალიჩა-ფარჩას,
ხატავს ყვავილებს და იალონებს
რომ ქსოვილები შვენებად დარჩეს
ისევ ევროპის მდიდარ სალონებს
მხარეს ურკინესს,
როკფელერს, სტინესს.

ზის კრეზი ევროპის,
არა ერთს იგონებს მშვენიერ ელენეს.
პრავალი ძვირფასი ახსოვს ასპაზია,
ქალები პარიზის. ხსოვნა მიტელენის,
მცხუნვარე აზია —

შენი, კლეოპტარა, შიშველი მკლავები,
ოხვრა, მესსალინა, ისევ შენეული
უფრო ენთებიან ცაზე ვარსკვლავები
აღმოსავლეთისგან მათთვის შელეული,

რამდენს მეტყველებენ ვარდნი უენონი.
ფიქრი ოაზისზე ალთა მონთებისა
დარჩა სამუდამოდ დრონი მენტენონის,
დარჩა მენუეტი ლოლა მონტეზისა
ევროპის კრეზისთვის.

სძინავს აღმოსავლეთს.
იგი უგრძნობლად იღებს ფერადებს,
მაგრამ თვალები...
თვალები შიდის ეფემერამდე
მხარისკენ —

სადაც სანიშნო ბურთად
 მიწა აბოლდა, კვამლი ედება,
 სადაც სურვილი გაუდაბურდა
 და აღარ არის თავგამეტება.
 ღრუბელთა წყება ცაზე აჩქარდა,
 დარიგდენ მთების მწყობრი რაზმები.
 ყინვა მოსხმული გუნდი ლაშქართა-
 ღრუბლების კონკი და ფანტაზმები
 თეატრებია დიდი, პატარა.
 ბრწყინავს კაბარე.
 კინემატოგრაფს შემოატარა
 სული გარყვნილი და მომთაბარე
 ბრწყინავს რეკლამა
 ნერვებს აწვალებს.
 აგერ საეჭვო გამოჩნდა დამა.
 შანსონეტები იფერენ თვალებს.
 იქ ოპერეტკა, აქ კიდევ ფარსი
 იღუმალებით სავსე პიესა
 აქ ყველაფერი მოდუნდა ბასრი
 სიცილშიც ჩუმი მოისმის კვნესა.
 მხოლოდ ლორნეტებს მომეტეორეს
 მწარედ დაღალულ თვალს აფარებენ.
 თავს აწონებენ ერთიმეორეს.
 სხედან, დადიან ან ამთქნარებენ...
 ვინ იცის გრძნობენ თუ არა გრძნობით
 რომ სულ ახალი დროის ჰამლეტი
 მოჯადოებულ ბურუსში მყოფი
 სდგება, იღვიძებს აღმოსავლეთი.

მას არ აშინებს ცეცხლის ფანტელი
 და მუხლებამდე ქვიშა სადები,
 არც უდაბნოს კორიანტელი
 არც მომავალი ბარიკადები.
 დახეტიალობს ცეცხლის ამური
 მოულოდნელი სიმხურვალეთი,
 მან მოიარა ყველა ქვეყნები
 და ინახულა აღმოსავლეთიც,

ცეცხლის ამური და ტყდომა ღერის
 თავისუფლების ნაზი ფერია,
 მღეროდა მასზე და ეხლაც მღერის
 როგორც არავის არ უმღერია.
 და თუ მოვიდა გრიგალი ისევ
 და გაზაფხულის ველი მოლია,
 ის სიციცხლისთვის იბრძოლებს ისე
 როგორც არავის არ უბრძოლია.
 დაარტყამს ქარი და მოგზაური
 ბაწარზე წავა, როგორც ობობა,
 დაიძვრის ქვეყნის აურზაური
 და აღელვებათ ავადმყოფობა.
 ის მიისწრაფის და ეჩვენება
 რომ სულ ახლოა ბედის ხომალდი,
 მუქარა, წყველა და შეჩვენება
 თავისუფლების მზემდე! ბრძოლამდი!
 ო, რა საამოდ სულს ეფერება.

ცეცხლით იწვება ქვეყნიერება!

ვასო გორბაძე

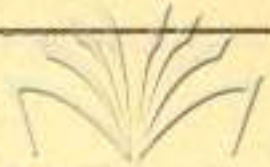

ლენინი — ბავში

რადიო-ცნობა: — „4 საათზე მარხავენ ლენინს“.

პლემიდან: «ლენინ».

მინდა ამ წუთში უწინარეს ვიყო პოეტი
და ამ პოემას
მე ვაწყებ ასე:
პატარა სახლი—დაბალი ქერით,
საპანაშვიდოთ გამზადილი პოეტის ბინა—
სუფთა ტრაპეზით.
დაორთქლილ ფანჯრებს აელვარებს მსუქანი ჩრდილი
ელექტროს ცეცხლის...
არის შრიალი ქაოსის ჩუმი
და საუბარი მაგიდაზე დაბალი ტონით...
ჩემთან კოლლაუ,—როგორც დანტე ბრინჯაოს სახით,—
რომელიც ელის ბეატრიჩეს საიჭიოდან.
ძვირფას ტრიადათ ცოცხლდებიან მოგონებებში: —
ჩაადაევი, პუშკინ, რილევ
და სტეპან რაზინ ზვიად ვოლგის ავი მხედარი.
როცა ქუჩიდან: —
ვით დაქრილი hippopotamus —
ლოკომოტივის საყვირებით ყეფდა რადიო:
„— მოქალაქენო, 4 საათზე მარხავენ ლენინს!“
ეს იყო მესსა, ანთებული ორგანოს ხმები,
მაღალ ვილლიდან მოხეთქილი ზარის გუგუნნი.
ო, მეგობრებო, არის წუთი უმძაფრეს განცდის;
ყველაზე მეტად ვაკვირდები ლენინის თვალებს,
როცა ის კიდევ ბავში იყო.

ქართული
წიგნიწიგნი

ლინინი ბავში! უწმინდესი! უძვირფასესი!
როგორც უმანკო გამოხედვა ჩემი თამაზის
და სიხარული ოქტომბრის დღეთა.

.....
.....

წავლიან წლები. მისი აჩრდილი
სირენის ხმებით შემოიკრებს ჩაგრულთ ურდოებს
და ცეცხლის ტალღა მოედება ქვეყანას ირგვლივ—
ვით ქარიშხალი.

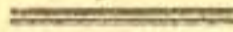
და მის სახელთან გაიღვიძებს საუკუნენი!
ო, ეიფელო,

ისევ გელის შურისძიება

ვინცენსის ფორტის

და ბრწყინავს მზეზე, როგორც პურპური
სპეტაკი დროშა სისხლიანი კომმუნარების!

ქუთაისი, დღე ლენინის გასვენების.

იონა ვაკელი

8687

მალაროს პრელუდიები

ძარღვიან მკლავით გაბრაზებით ებრძვით მძლავრ ქედებს,
 ებრძვით მიწის გულს, მის ზედაპირს და მის სიგანეს,
 და ამ ჭიდილში მარად გახსოვთ შავ შემოქმედებს
 მალაროს რისხვა როცა უჭერს მადანის ქანებს.
 ურტყამთ წერაქვებს და შავი ქვის სკდება ზოდები,
 ეს ნატეხები თავის თავად არის ყოვლადი
 და მიდის იგი ცხელ ლუმელში ცეცხლის მოდებით
 რომ ბედნიერებს მოემზადოს სარჩო, დოვლათი.
 უწინ დასდევდა თქვენი მოდგმა ტყეში ჯიხვს, ირემს,
 შვილდი, ისარი ურჩევნოდათ ძმას უერთგულესს,
 მაგრამ დღეს თქვენ ხართ ჩვენი ქვეყნის სხვა მონადირე,
 გვირაბის გული გადაეხა ყველა თქვენ გულებს.
 მსოფლიო ცის ქვეშ თქვენ იქნებით მპყრობელი მიწის,
 (ასე ამბობენ, არ მაქვს ნება არ დავიჯერო)
 გულის სიღრმეში შხამიანი ბოლმები იწვის,
 შავი ქვის ფერფლით დამტვერილი გაქვთ თვალის ჩერო.
 თხარეთ და თხარეთ, გადათხარეთ მაწა ქართული,
 და ამოიღეთ მიწის გული სქელი ქანებით,
 იქ ჩვენი მოდგმის ძვლები უხვად არის გართული,
 სად კიდევ ცოცხლობს ხალხის სული მძლავრ გაქანებით!

მიდის ნოდის
 შავ რონოდის
 წივილი და გიჟი ქროლა,
 შავი ფერის მუქი მტვერი...
 სადღაც ზვავის ჩამოწოლა!
 და მრავალი მტკიცე ხელი
 ლურჯ ძარღვა და შეუხრელი
 სცემს წერაქვებს და სტებს შავ ქვებს,
 ემატება გვირაბს ხვრელი.
 ტანზე ყველას ჩვრები ჰფარავს
 და მაღაროს შავ-ბნელ კარავს
 ებრძვის ყველა, სტებენ ზოდებს
 და ავსებენ მით რონოდებს,
 რომელსაც ქვა მიაქვს ქვაბში —
 ის ხომ სულ მთლად სცურავს ქაფში...
 და ხრახნილი დენის ბორბლებს
 ბრუნავს და ჰყრის ცოფის დორბლებს
 შავ მაზუთით განაცხარი...
 ქვებს ქვაბისკენ გზავნის ლარი.
 თხარეთ და თხარეთ, გადათხარეთ მიწა ქართული,
 სულ ამოიღეთ მიწის გულის სქელი ქანები,
 ჩვენი ქვეყანა დე, შეიქნეს გადახლართული:
 ლიანდაგებით, მავთულებით და მანქანებით!

ყველაფერი მუქი, შავი: სახე, ხელი, ტანი, თავი,
 ქარხნის ქერი, თვალის ჩერო, მანქანების მოსართავი.
 ხან ღიღინი, ხან ნადური, ოდნავ ბეუტავს ელნათური
 და მკვრივ მადანს ზედ ელევა მუშის ღონე, მუშის მკლავი.
 არის ძღვევის მრისხანება, არის ყოფნის საუბარი,
 ოფლის ღვარი მონაგარი ეგლისება შავ ქვის კედლებს,
 და მომავლის ბედის მკვდელს ისევ ოფლის უყვარს ღვარი,
 ოფლის ღვარი, ორთქლის ბოლი და მრისხანე ნიაღვარი.
 მილი ბოლავს და ცხელ ფოლადს სცემს და ურტყამს ჩაქუჩს მუშა,
 დინჯი სახით და ჯანსაღი, კუნთ მაგარი სდგას პირქუშად.

ქართული
საქმიანობა

მის გულშია დამარბული ცეცხლის ძალა, რკინის ნება,
და მუდმივი ძალა მკვრივი: ჩუმი წვა და ჩუმი გზნება.
ასეთია ეს მალარო და შენ მუშავ კუნთ მაგარო,
დაჰკა ხელი შეუხრელი, გაარღვიე სალი ქედი,
სადაც ბედის მრისხანება მტკიცედ ჰკონავს ყველა გულებს,
და გვირაბის მხნე გმირები თხრით ამ ხვრელში შავ ქვას უღევს.
თხარეთ და თხარეთ, გადათხარეთ მიწა ქართული,
თქვენ, საყვირებო იგრიალეთ და თქვენც დაფებო,
ძველი ცხოვრება დაარღვიეთ უკულმართული,
უბირ-ქობებო, მანქანებო და სარდაფებო!

კაოლო იაზვილი

ფერადი გუშტეზი

თბილისში ბევრი მათხოვარი — საზიზღარია.

ერთი მათხოვარი ქუდს ისე მიხდის, როგორც ძველი ნაცნობი, შემდეგ ქუჩაში გამოგენტება, ჩაგაცივდება, იკლაკნება, როგორც ცხრაფეხა.

ის ყოველთვის იღიმება, თუ კარგათ ჩაცმული დაგინახა. ღარიბებს არც ქუდს უხდის, არც უღიმის. საღამოთი ჩაჯდება ალექსანდრეს ბაღის მოაჯირთან და ხარბათ ითვლის ფულს.

მას ორი შვილი ჰყავს, რომელთაც ისე ჰგეშავს მათხოვრობაში, როგორც მონადირე ძაღლს.

კიდევ არის მათხოვარი, რომელიც დედას იგინება, თუ ფულს არ მისცემ; თუ ამ დროს მიუბრუნდება, მიხვალ, აჩუქებ, უცბად გაიცინებს, ბოდიშს მოიხდის და გეტყვის: „წამომცდაო“.

ერთი ყოველთვის სტირის, საღამოთი კი მიდის „მეეტლეების სამიკიტნოში“ ვორონცოვის ხილთან სათრობელად, სვამს ასურეთის მჟავე ღვინოს და ზედ ატანს გამხმარ დოშის ქუდს, რომელსაც მისთვის იმეტებს ვაჭარი დიდზურაბოვი.

მაგრამ თბილისში ბევრი გულის დამწველი მათხოვარია.

მე მყავს მათ შორის ნაცნობები.

მათთან შეხვედრა მახარებს. როდესაც მთერალი ვარ, მიყვარს მათთან საუბარი. თუ ფული არა მაქვს ვსესხულობ და მათ ვაჩუქებ.

ერთს საღამოს ბრმა ახალგაზრდა მათხოვარს, რომელიც, სამწუხაროდ, 2 წელიწადია აღარ სჩანს თბილისში, მე შეუგროვე ფული ამნაირად:

მოვიბადე ქუდი და ვიძახოდი:

„აჩუქეთ ხელმოკლე პოეტს ერთი კვარტი ღვინისთვის!“

მე მთელი ქალაქი მიცნობს — ბევრმა მაჩუქა.

სულ მალე ათი კვარტის შევაგროვე. მათხოვარი სულ იცინოდა, ხელებს

ისრესდა სიხარულით, მაგრამ, როდესაც ფული ჩავაბარე, შეფიქრიანდა და ექვ-
და, ფული ეცოტავა და დარწმუნდა რომ გამოვრჩი.

შეგროვილ ფულიდან ნაწილი მართლა დავიტოვე ჩემი ერთი-ერთი „ჭაჭა“
ჭკუიანი რჩევით და წავედით „ჭაჭასთან“. „ჭაჭა“ ვაჭრობდა მხოლოდ ლა-
მით, ჰგავდა ჯალათს, ღუქანი გამართული ჰქონდა სარდაფში ჩასაფალ კიბეზე
და, როდესაც მუშტარი არ ჰყავდა, ჰკვებავდა თაგვებს ყველის და პურის ნამ-
ცეცებით.

ამ უკანასკნელ დროს თბილისში გაჩნდა ერთი ბრმა თიანეთიდან ჩამოსუ-
ლი. ის უკრავს ფანდურზე და იმღერის არსენას ლექსს:

„წუხელი სიზმარი ვნახე
ინით ვიღებავდი წვერსა“.

სოფლებიდან ჩამოსული გლეხები უსმენენ მას და იცრემლებიან, როგორც
არსენას დასაფლავებაზე.

ყველაზე ორიგინალური თბილისის მათხოვრებში უსათუოდ ჩვენი „კაპი-
ტანია“. ექვსი წელიწადია მას აცვია ერთი და იგივე საზამთრო ოფიცრის ში-
ნელი, გარეგნობით ჰგავს ნიკოლოზ მეორეს, ლაპარაკობს ლექსებზე, სპორტზე
და, თუ მოიწვიე კაჭეში საეახმოდ, — მოითხოვს, როგორც შანსონეტკა, მაინც
და მაინც ძვირ საჭმელს. ღვინოს მხოლოდ ერთ ჭიჭას დალევს, ნაკლულ ბოთლს
ჩაიდგავს მწვანე ტომსიკაში და თავაზიანად იტყვის: „ხვალ შეიძლება თქვენ
ვერსად ვნახოთ—ეს ღვინო სადილად მეყოფა“.

კაპიტანის ოცნება ახალი ჩექმების ყიდვა და გემრიელად ჭამა არის.

მაგრამ მან იცის თავისი ფასი და სამხარეულოში არ შევა მხარეულის
სამოწყალოდ. მას უყვარს სუფრა სუფთად გაშლილი, ხელსახოცის გულზე აფა-
რება და საუზმის წინ არაყის დალევა.

კაპიტანი განსაკუთრებულ სიყვარულით მათვასებს მე და ჩემს ამხანაგებს.
როდესაც მიადგება რომელიმე რესტორანს, ფრთხილად შეაღებს კარებს, გაიწ-
მენდს სათვალეებს, გადაათვალიერებს ხალხს და იკითხავს:

— ერთი ეს მიბრძანეთ, ქართველი პოეტები ხომ არ არიან აქ? — და თუ
უარს მიიღებს, მაშინ კერძოდ ჩემს გვარს დაასახელებს.

თუ რესტორანის პატრონი ვახშამს არ მისცემს—კაპიტანი ჩამოივლის სუ-
ფრებს და თავაზიანად შეეკითხება სტუმრებს: „შეიძლება თქვენის ნებართვით
მოვითხოვო პრეისკურანტი?“ „კაპიტანს“ ხშირად აძლევენ ამის ნებას და ხან-
დახან მხიარული მოქეიფენი, რესტორანის დაკეტვის შემდეგ, ჩაისვამენ მას
ეტლში... ამ შემთხვევაში კაპიტანი ყოველთვის კითხულობს: — „რა ამბავია, ქაღე-
ბისაკენ?..“ სანამდის ეტლში მოეწყობოდეს, კაპიტანი ეუბნება მეეტლეს: „მე
შეიძლება ღვინო მომეკიდოს, გთხოვთ ჩაიბაროთ ჩემი ტომსიკა და უსათუოდ
გამახსენეთ მისი წაღება“. კაპიტანს ტომსიკა არ ავიწყდება, რადგან იქ, რო-
გორც თვითონ ამბობს, სანოვაგის მარაგის გარდა, ინახება მისი პირადობის
მოწმობაც.

კაპიტანს უყვარს ქალებზე და სექსუალურ საგნებზე ლაპარაკი, მაგრამ ყო-

ველთვის უმატებს: „მე ჩემს ცოლს ვერ უღალატებ“. თუმცა მისი ცოლი უკვე
ორი წელიწადია წავიდა ბაქოში ერთ ნაცნობთან და წერილსაც აღარ იწერება.

რევოლიუცია კაპიტანს მოსწონს, მაგრამ მაინც მოიგონებს დიდ მთავარს
კონსტანტინე კონსტანტინეს ძეს: — კორპუსში ყოფნის დროს მას თავის ლექსების
კრებული აჩუქა.

კაპიტანის ბინა თითქმის არავინ იცის, მეზობლებს გარდა, ალბათ, ის
ყოველთვის ემდურის მეზობლებს, რადგან მათ კაპიტანს კუდიანი დაარქვეს.

ერთხელ კაპიტანი შემეკითხა: „არსებობენ თუ არა კუდიანები?“ მე, რა
თქმა უნდა, უპასუხე, რომ, როგორც განათლებულსა და სწავლულ კაცს, არ
მჯერა კუდიანების არსებობა... „კუდიანები რომ არსებობენ მე ეს ვიცი“ — დაჯე-
რებით მიპასუხა კაპიტანმა — „მაგრამ შეიძლება თუ არა მე არ ვიცოდე, არ
ვგრძნობდე და ისე ვიყო კუდიანიო“.

თბილისის მათხოვრებს კაპიტანი არ უყვართ და მას დიდ კაცს უძახიან.

საზოგადოდ, თბილისის მათხოვრებმა დაჰკარგეს ერთმანეთში თვისება.
ძვირად შეხედებით ჩვენს ქუჩებში ორ მათხოვარს ერთი მეორესთან მოლაპარა-
კეს. ერთმანეთი სძულთ, ერთმანეთს ემუშტრებიან ქუჩებში „გეზიან“ ადგილებ-
ზე. მათხოვრები „გეზიან“ ადგილებს ისევე ირჩევენ, როგორც ვაჭრები ღუქნებს
და დარაბებს.

ყველაზე შემოსავლიანი იყო სასაფლაოს „ყელი“, მაგრამ ეს ადგილი მათ-
ხოვრებს რჩებათ მემკვიდრეობით, ხანდახან ხდება „გამოყიდვაც“. ზოგი შემო-
სავლიან ადგილზე „სართს“ ართმევს მეორეს.

ორი სიტყვა პარიზის მათხოვრებზე

პარიზის მათხოვრები ბევრად მალლა სდგანან ტფილისის მათხოვრებზე
შეგნებით, ისინი შეკავშირებული არიან: მათი საერთო ჭერი სენის ხიდებია.

პარიზში მათხოვარს ოთახი იშვიათად აქვს. მისი ბინა არის კათედრალების
— ნოტრ დამის, სანსუპლისის — გალავნები. ღამე სძინავთ სენის ხიდებს ქვეშ.

დღისით მათხოვრები აგროვებენ პაპიროზის ნამწვავებს, ქუჩაში დაფან-
ტულ ქაღალდებს, ძონძებს.

ქუჩებში აკრძალულია — მათხოვრობენ ეზოებში.

ზოგი ატყუებს ქუჩის აჟანს. დაიჭერს ერთს ძველს გაზეთს „ლა პატრის“,
თითქოს გამყიდველია და მხოლოდ საიმედო გამვლელს გაუმყლავნებს თავის საი-
დუმლეობას.

სალამოს სენის ნაპირები სავსეა მათხოვრებით.

სენა მწვანეთ არის ამღვრეული, როგორც აბსენტი. წყალის ზედაპირი
ელვარებს ქონით, მაზუთით. თეთრი გედებივით მიჰქრიან პატარა გემები და
ნაეები.

სენის ხიდებ ქვეშ დიდი ხმაურობაა. ზოგი მათხოვარი მშიერია, ადრე და-
იძინებს. უმეტესობა კამათობს ომზე, რევოლიუციაზე, ჟორესის მოკვლაზე.

ყველაზე ცნობილი მათ შორის არის გასტონ დელაროშ, რომელსაც მეგობ-
რებმა „ფალიერი“ დაარქვეს: ჰგავს ყოფილ პრეზიდენტს.

როდესაც ის დაინახავს უცხო სტუმარს, ხიდის ქვეშ ჩამოსულს, მივა და ეტყვის:

— თქვენ ალბათ ნორვეგიიდან ჩამოსული ტურისტი ხართ, ^{ქრისტეშენი} ხარისხიანი ^{საქონლის} მფლობელი მომღერალი, გაინტერესებთ პარიზი და ჩვენი ცხოვრება. მე გახლავართ გასტონ დელაროშ, კეთილშობილი მათხოვარი, მცხოვრები სენის ნაპირას, დეპუტატ ჟორესის მეგობარი და მისი ამომრჩეველი.

ამის შემდეგ ის დაგიმტკიცებთ თუ რა ადვილია უეცრად გამათხოვრება. შემდეგ ამაყათ იტყვის: ამაღამ სიცივე იქნება, გათენებისას აქ ყოველთვის ძალიან ცივა, მე თქვენი ფული არ მინდა, გაიარეთ აქედან კაჭე „პასკალში“ და დაუკვეთეთ ჩემთვის ორი ჭიქა პუნში, ხვალ დილით მივალ და თქვენს სადღეგრძელოს დავლევ.

ფალიერი ყველაზე ბევრს კამათობს.

ყოველდღე კითხულობს ლ'უმანიტეს, იცის პოლიტიკა, ეჯავრება როიალისტები და წინააღმდეგია ბერლინის ოკუპაციის. კონკორდიის მოედანზე ალტაცებით უხდის ქუდს ელზასისა და ლორენის ძეგლებს და ზიზლით იხსენებს ბისმარკს, რომელმაც „რკინის ყუთში“ ჩაჰკეტა ელზასისა და ლორენის აყვავებული ბაღები“. ის შეთაურობს კავშირს „სენის მათხოვრებისას“ და სასტიკად სდევნის ქურდებს მათხოვართ შორის.

როდესაც ცივი ზამთარია, ბევრი მათხოვარი ჰკვდება სენის ხიდებ ქვეშ.

ავათმყოფები სიცივეს და სიმშვილს ვერ უძლებენ. ღამე ადგება ავათმყოფი, გადაიძრობს გაზეთს, რომელიც მას საბნათ ახურავს, მივა მდინარის ნაპირას და წყალში გადავარდება. ამას ბევრი ხედავს, მაგრამ ადგილიდან არავინ დაიძვრის. ავათმყოფი მათხოვარი გადავარდება წყალში, და რადგან მას არავინ უშველის—დაიღრჩობა.

ერთ ღამეს მე, ილია ერენბურგი და გიომ აპოლინერი ვეწვიეთ მათხოვრების ბანაკს ალექსანდრე მესამის ხიდის ქვეშ.

მაშინ ომი დაწყებული იყო და ბანაკი ნამდვილ პარლამენტს ჰგავდა. იყო კამათი და თავმჯდომარეც იყო.

ერთი მათხოვარი, ყოფილი კონსიერჟი ქიმიურ ლაბორატორიისა, უხსნიდა დანარჩენებს „მალრჩობელ გაზეთის“ მნიშვნელობას, „გაზეთის“ გამოგონება ყველას აბრაზებდა, რადგან ის ხელს შეუწყობდა მათხოვრობის გავრცელებას საფრანგეთში.

ღამის ორი საათი იყო, კამათი არ თავდებოდა.

ყველას შიოდა.

ათი მათხოვარი მე, აპოლინერმა და ერენბურგმა წამოვიყვანეთ კაჭე „ა ლა როტონდში“ სავახშმოთ. „როტონდა“ ჩვენი მეგობრებით იყო სავსე და მათხოვრების დანახვამ ალტაცება გამოიწვია.

მსხვილი რიბეირა, ესპანელი მხატვარი, ნახევრად ტიტველი იყო, რადგან სიცხე აწუხებდა. მან სათითაოდ გადაჰკოცნა ჩვენი სტუმრები, მივიდა ერთ ცნობილ მხატვრების მეცენატთან, რომელიც დადიოდა „როტონდაში“ და ცდილობდა ხელში ჩაეგდო ზანგის ქალი ჯელიკა, ღამაში და თევზივით მოქნილი,

რიბეირა მივიდა მეცენატთან, მაგრათ დაჰკრა ჯოხი თავზე და ცხელ კატელოკზე და უბრძანა ვახშმის გაწყობა. მეცენატს ეტკინა თავი, მაგრამ გაიცინა და ვახშამი გაამართვინა.

მათხოვრები, პოეტები და მხატვრები მეცენატის სტუმრობის ვიწყავით. დიასახლისებად ავირჩიეთ ჯელიკა და მარვენა, მხატვარი ქალი, პარიზში ტფილისიდან ჩამოსული.

პირველად რიბეირამ აღდგომდა მეცენატი და უკანასკნელის ხარჯზე უბრძანა კაფეს პატრონს ხუთ-ხუთი ფრანკი გადაეცა თითო მათხოვრისათვის. ბრძანება შესრულდა.

მეცენატს ეწყინა, მაგრამ ხელზე აკოცა ჯელიკას.

შენდეგ ჯელიკამ სთქვა: „ამხანაგებო, ჩვენ გვეწყვიენ „სენის მოქალაქენი“, ასეთი სურათი ჯერ ჩვენს როტონდას არ ახსოვს. ჩვენს შორის დღეს არ არის ის, ვინც გაოცდება ამ სურათით — მისცემს მას უკვდავებას. ჩემი წინადადებაა — გაეგზავნოს ავტომობილი პაბლო პიკასსოს და ეთხოვოს მას აქ მოსვლა“.

აპოლინერმა ჯელიკას ტუჩებში აკოცა, მაგრამ ავტომობილი ცარიელი დაბრუნდა: წინა დღით პიკასსო ფრონტზე წასულიყო.

როდესაც მათხოვარი ემილ ადერი, ადგა სიტყვის სათქმელად, მოხუცებულ და კეთილი როტონდის გარსონი ლუი, მივიდა მასთან, ატირდა და სთქვა:

— ბატონო ემილ, ნუ თუ ვერ მიცანით, მე ვარ ლუი გარსონი კაფე „რიშიდან“. ბევრი ლუიდარი მახსოვს თქვენგან ნაჩუქარი.

დიდი ხანია გავიგე თქვენი დაცემა, დაღარიბება.

მე უცოლო ვარ და კარგი ოთახი მაქვს.

გადმობრძანდით ჩემთან ბინაზე...

და ახლა კი, ბატონებო, ნება მიბოძეთ — მოიწმინდა ცრემლები ლუიმ — ბატონ ემილ ადერის პატივსაყემათ მოგართვათ ექვსი ბოთლი ბურგუნდიისა.

ემილ ადერმა სიტყვა ველარა სთქვა, ენა დაემა, ჩაეკრა მოხუცებულ და კეთილ ლუის და ორივე წავიდენ მეორე ოთახში წარსულის დასატირებლად.

ამ სურათის დანახვაზე, ახალგაზდა პოეტმა ალბერტ ჟანმა ლექსი დაწერა და გადასცა ერენბურგს რუსულად სათარგმნელად.

როდესაც გათენდა, მე გამოვეთხოვე პარიზელ მეგობრებს და ამ დღესვე წამოვედი საქართველოში.

როტონდოს უკანასკნელი ღამე დღემდე არ დამვიწყნია, მახსოვდენ სენის მათხოვრები.

დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც შევხვდი ერთ რუს მათხოვარს, ლეონტი კაჩერგას, სოლოლაკში. მან მომაგონა როტონდის უკანასკნელი ღამე და სენის ხიდები.

როგორ ცხოვრობს მათხოვარი ლეონტი კაჩერგა

ლეონტი კაჩერგა — მალალი და მოღუნული, მისი დიდი ცხვირი ჰგავს მსხვილ მწიფე ხენდროს, თმა აქვს ჭალარა, როგორც გაურეცხელი თეთრი მატყლი. ტუჩებთან თმა ისეა გაყვითლებული თამბაქოს ბოლით, როგორც ოქრო.

ლეონტი კაჩერგას სახე მუდამ შევინებულა, თვალებიდან ყოველთვის წყალი მოდის. ქუჩაში ფულს არავის თხოვს, თუმცა დგას ქუჩაში სამარხოვროთ. მისი კისერი რბილი და ჩაქანგებულია, როგორც ხეზე ემოსუდე აბედის სოკო.

აცვია ძველი მაზარა ილღიებ ქვეშ გამომწვარი და გამოხეული.

ის ყოველთვის სდგას—არ დაჯდება.

მას ქუჩის ბავშვები არ აწუხებენ—პატიესაც სცემენ.

მას არა აქვს ტომსიკა ხმელ პურის შესანახად. ფულს ის ძველ, რუხ ქუდში ინახავს და ხანდახან ქუდი გაბერილია ბონებით.

ლეონტი კაჩერგა სდგას უსიტყვოთ. ყოველთვის ჩაფიქრებული, სიცხიან დღეში ჩაფიქრება მის სახეზე ტანჯვათ იქცევა და ის ქუჩაში მოსჩანს, როგორც ჯვარზე გაკრული.

ცხოვრობს მუხრანის ხიდის ყურთან, მის ეზოში რეცხავენ ტყავებს და ზაფხულში იქ შმორის სუნია.

ეზო მტკვარზე გადადის.

ოთახი აქვს ქვემო სართულში, ოთახის წინ პატარა აივანია უდერეფნოთ. იქ სდგას ძველი დანგრეული ტახტი, რომელზედაც მას უხდება ძილი.

ოთახში პატარა ორი წლის ბავშვით სცხოვრობს მისი 19 წლის ქალი კლარა, რომელიც კახპობს. ლეონტი კაჩერგას ოთახში ღამის გათევა ძვირათ შეხედება, რადგან მის ცხრამეტი წლის მეტად ღამაზ ქალთან ყოველ ღამე მოდიან სტუმრები.

ოთახში ელექტრონის სინათლეა, სუფთად არის მორთული, იქ ყოველთვის „მარწყვის საპნის“ სურნელებაა, კედელზე ჰკიდია ემელიან პუგაჩოვის სურათი, სურათის ქვეშ ფიცარის სკამზე სდგას ლურჯი ემალის ტაშტი.

ფანჯრის თაროზე უამრავი შუშებია.

ლოგინთან კედელზე გაკრულია გამლილი, ფერადი ქალაღდის მარაო, მარაოს გარშემო კი სურათები ღინა კავალიერის, სობინოვის, მოჭიდავე პეტლერძინსკის და ვილაც უნტერ-ოფიცერის, რომელიც ცხენს მიაჭენებს და ხელში აქვს შიშველი ხმალი. ერთ კუთხეში ფიცრის სკამზე გამართულია ლოგინი პატარა ბავშვისთვის.

ლეონტი კაჩერგა — მამა

დილით კაჩერგა ზის ოთახის წინ.

იფხანს გაჭანგულ და აბედივით დაჩვიარულ კისერს.

ვითომ ეალერსება მუხლებზე დამჯდარ შვილი-შვილს.

უნდა გაუცინოს ბავშს და ლაფშებს აღებს ბაყაყივით.

ბავშს შია, დასუსტებულია და კნავის, როგორც ტურა.

ბავში რომ დაამშვიდოს პირში ჩაუდებს ბინძურ, დაუბანელ ნეკს სალოკავათ. ერთი წუთით დამშვიდდება პატარა, მაგრამ უცებ სახე დაემანჭება, თითქოს ძმარი დალია.

კაჩერგას ნეკი არ არის გემრიელი.

ბავშს მოსწყინდება ტირილი და შიმშილი და ჩაისველებს კაჩერგას მუხლებზე. მათხოვარი იგრიხება, როგორც გველგადაცლაპული, კაჩერგა კარწევს ბავშს, რომლის პატარა და გამხდარ მუხლებზე ცხელი შარდი მოკრიალობს, როგორც მდულარე ცრემლები.

აულაგებელ ყავისფერ ლოგინზე დაასვენებს კაჩერგა ბავშს, მზეზე გაიშრობს დასველებულ შარვლის ტოტებს, მივა კარებთან, და როგორც შეშინებული, ხრინწიანი ხმით დაიძახებს:

— კლარა, ბავშს შია!

შემდეგ ჩამოჯდება ლოგინზე, ზურგს მიუბრუნებს ოთახის კარებს, — საიდანაც გამოდის მორიგი სტუმარი.

კლარას სტუმრის ყოველთვის რცხვენია უბედურ მამას.

შეიყვანს, თითქო შეასვენებს ბავშს დედასთან.

ოთახში სიმეავის სუნია.

ელექტრონს დააქრობს, გააღებს ფანჯარას და უსიტყვოთ გამოვა ოთახიდან, მიდის სოლოლაკში და დგება ქუჩაში, როგორც ჯვარზე გაკრული.

იმ ქუჩაზე, სადაც კაჩერგა სდგას, მე მიხდება ჩავლა ყოველ დღე.

ჯერ არ ყოფილა შემთხვევა, რომ მე ჩამეგლოს კაჩერგასთან და მისთვის არაფერი დამეტოვებოდა.

შორიდან მოიხდის ქუდს, სახე უწითლდება, თითქოს რამე დააშავა, ფულს ფრთხილად მართმევს: ასეთის სიფრთხილით ანთებდენ სანთელს ხატის წინაშე. უნდა რალაც სთქვას, მაგრამ ხმა უწყდება.

ერთ დღეს შორიდან შევაშინე, რომ კაჩერგა სხვანაირ გუნებაზე იყო.

ქუჩის ბავშვებს ეთამაშებოდა, იცინოდა, ამბობდა ყრუ ხმით რალაც სიტყვებს, მე მომაშურა და მითხრა:

დღეს ნუ მაჩუქებთ. დაღეული ვარ, არაყი დავლიე ბევრი. მერე ჩვენმა მედუქნემ ბალი მომცა და ოთხი ირისი, ირისი და ბალი ამ ბავშვებს დაურიგე. მე დაღეული ვარ, თქვენთან მინდოდა ლაპარაკი. აღარც არაყი მინდა, არც ღვინო. მინდა სადმე თქვენთან ლაპარაკი. მე ვიცი თქვენი დაწესებულება, იქ შესავალ კარებთან ბევრი დახატული მხეცებია, თქვენი მეფხოვეც მიცნობს. მაჩუქეთ ნახევარი საათი.

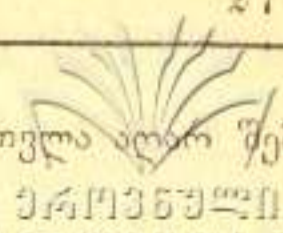
კაჩერგას თვალები ელავდენ ისეთის სიგიჟით, თითქოს მისჩერებოდა ცეცხლს, რომელიც მის საკუთარ სახლს ან ქონებას წაეკიდა.

მეც მინდოდა მასთან საუბარი და წავედით „ხელოვანთა სასახლეში“, სადაც სპარსულ ოთახში მოვისმინე:

კაჩერგას მონოლოგი

— მე მაქვს პროგრესიული დამბლა ხერხემლის. წინად ვმსახუ-

რებდი ბანკში ფულის დამთვლელად. ახლა ფულის თვლა აღარ შემოდ-
 ძლია—თითებმა დაჰკარგეს გრძნობიერება.

ცოლი გამიქრა ოცდაოთხ საათში, ექიმებმა ვეჩხუშქესკესკესკეს
 დამრჩა კლარა—ჩემი ერთად ერთი შვილი. სამი წლის წინად
 ის სულ ბავში მომტაცა ლოთმა დალაქმა, რომელიც არაყს ისე
 სვამდა, როგორც ჩაის, ის სცემდა ჩემ კლარას, კბენდა, არ აცმევდა,
 არაყს აძალებდა, ათახსირებდა.

წელიწადზე მეტი ყავდა ჩემი ბავში, მერე გული გაუსკდა, მოკ-
 ვდა და კლარა ორსულად დამიტოვა.

ვერ მოუარე ბავშს.

ლამაზი იყო.

ორსულობაშივე გაჰყვა ხელს.

მეხორცეები ესეოდენ ჩემს ბინას, როგორც სასაკლაოს.

ერთ ყასაბს ვცემე, ჯოხი დავკარი სქელ მუცელზე. ისე მაგრად დავკარი,
 რომ ნაწლავების ანთება დაემართა.

ყველას ვეჩხუბებოდი, მაგრამ მოხუცი ვარ და სუსტი.

ჯერ მერიდებოდენ, მერე ნახეს ჩემი უძლურობა, დამცინოდენ, მახელებ-
 დენ. კლარამ ჩხუბი დამიწყო, შენ მე ვერ მაცხოვრებ, მაცალეო. გამიტყდა
 ხასიათი.

დავიწყე მათხოვრობა.

ქუჩაში კლარას მამას მეძახოდენ.

კლარამ ოთახი მოაწყო, ელექტრონით გაანათა.

ბავში ეყოლა. ჯერ ერთი ჰყავდა საყვარელი, მერე მეორე, შემდეგ ყველა
 მისი საყვარელი იყო.

ერთი ოთახი გვაქვს. მე შვილმა ვერ გამაგდო. უყვარს მაინც მამა, ბავშს
 არაყის ანდობს ჩემს გარდა.

როცა ღამე სტუმარი ყავს კლარას, მე დერეფანში ვწევარ, ვერ ვიძინებ.
 არ მძინავს. შვილი მაწუხებს. ჩემს ლოგინთან ოთახის ფანჯარაა.

ღამე კლარასთან სტუმრები მოდიან.

ვინ არიან სტუმრები, რა სჯულის, რა ხელობის?

ხშირად მესმის შვილის კვნესა, სიცილიც მესმის, მაგრამ ის სიცილი
 ტყუილია, იგონებს კლარა იმ სიცილს.

ერთხელ კლარა წავიდა. ჩემს ლოგინთან რომ ფანჯარაა, იქ შუშა ჩავტე-
 ხე ქვედა კუთხეში. გარეთ გამოვედი, ჩატეხილ კუთხიდან შევიხედე, მთელი ოთა-
 ხი დავინახე. მაწუხებდა შვილი, ვერ ვითმენდი. როცა მთვრალი სტუმრები
 ატირებდენ კლარას, შუშის კუთხეში პატარა ჯონს შევეყოფდი, ფარდას ავწევ-
 დი ჯოხის წვერით და ყველაფერს ვხედავდი.

რამდენი მახინჯი კაცი დამინახავს კლარასთან დაწოლილი.

ერთხელ დალაქი მოვიდა, შავი, როგორც ნაგაზი, ხემო ტუჩი გახეთქილდ
 ქონდა, ის ამხანაგი იყო კლარას ქმრის.

აწვალებდა ჩემ შვილს, თმებს უქამდა, თვალებს უწოდდა, ბეორე/ძუძუზე უკბინა.

იკივლა შვილმა.

მე ყველაფერს ვხედავდი თანჯრის კუთხიდან. სასთუმალთან ნაჯახი მქონდა. ვიყვირე. ლოგინზე ვყვიროდი... უშველეთ კლარას, უშველეთ კლარას... ვიძახოდი... ნაჯახი ავიღე... მაგრამ ხელში გამივარდა.

მე კაცის მოკვლა აღარ შემიძლია. კაცის მოკვლას ძალა უნდა. ნაჯახი გამივარდა ოთახიდან... კლარას ხმა არ მესმოდა.

შევედი შვილთან.

ძუძუებზე სისხლი გადმოდიოდა, თვითონ გულწასული ვგდო, აყროლებული, მეორე კუთხეში ბავში კნაოდა. კლარას ტანზე მშრალი ადგილი არ იყო, სისხლი, ცრემლები, სიმყრალე.

ძმარით შუბლი დაუზილე. გამოვარკვიე.

დაუჩოქე ლოგინთან და შევევედრე: „შვილო ნუ იღუპები, ახალგაზრდა ხარ, თავს უშველე. დედა ხარ, ბავშვზე იფიქრე, მამა შეიცოდე“.

— „კარგი, კარგი მამა!“ — მითხრა კლარამ. „დავანებებ თავს“. ძუძუ მოიბანა, იოდი დაიციხო, ბავშს გადახედა და დაიტანჯა, მე დავინახე რომ დაიტანჯა.

ის დღე ჩემთვის ბედნიერი იყო.

სალამოს კლარამ დანიძახა ოთახში, ბავში თეთრად გამოაწყო. ფეხის გულებს უკოცნიდა.

— მამა, მე ვიმსახურებ. ბავშვზე ვიფიქრებ. ყოველდღე წავიყვან ბაღში. ამას წინად ერთმა ნაცნობმა მითხრა, რომ მალე ალექსანდრეს ბაღში ისევ ძველებურად გაყიდიან ფერად ბუშტებს, წითელს, მწვანეს და ცისფერს, ფერად ბუშტებს, მე რომ მიყვარდა ბავშობაში. ყოველ კვირას ვუყიდი ჩემ ბავშვს ფერად ბუშტს. ლოგინს გაუწყობ. მიუბამ ლოგინთან. დილით გაიღვიძებს და გაეხარდება“.

მე ცახცახი დავიწყე სიხარულით.

კბილები ამიკანკალდა ნეტარებით.

ერთი ახალი ხალათი მქონდა შენახული. ის ჩავიცვი. გავიკრიჭე და გავიპარსე. მაშინ მე მუხრანის ხილთან ვმათხოვრობდი.

მეორე დღით ვერავინ მიცნო.

ერთი მეგობარი მყავდა, საპნის ქარხანა ჰქონდა ავლაბარში. ის ხშირად მაძლევდა ფულს. ხანდახან იმდენს, რომ სამი დღე მყოფნიდა.

იმ დილით რომ ჩამომიარა, გავაჩერე. მან იცოდა ჩემი უბედურება. უამბე ჩემი სიხარული. არ გაუშვი. ვთხოვე ჩემთან წამოსვლა. შვილი გავაცანი. შვილი-შვილს შუბლზე აკოცა. დაჯდა, კლარას დარიგება დაუწყო, აქებდა. მოეწონა, სამსახური თვითონ დაპირდა. ჩვენ მოვლას გვპირდებოდა. მე სიკვდილი დამავიწყდა. სიცოცხლე მინდოდა. სტუმარს ხელზე ვაკოცე. ეს იყო პირველი დღე ჩემი ნამდვილი ბედნიერებისა.

გავიდა ორი დღე.

ლამეობით არავინ მოდიოდა. სიმშვიდე და ნათელი დაბნავდა ჩვენს
ოჯახში. მე გული ამიცურდა მათხოვრობაზე. ერთ საღამოს დამპატივეს ჩემმა
ძველმა ამხანაგებმა, სახალხო ბანკის ფულის მთვლელებმა.

სიმშვიდით

ყველას უხაროდა ჩემი გამოკეთება.

ღვინო ცოტა დავლიე, მაგრამ ამანთო და სახლში დავბრუნდი.

უკვე ჭიშკარიდან ფეხაკრეფით წავედი ოთახისკენ.

მეშინოდა სიმშვიდის დარღვევის. ძილი და სიჩუმე საჭირო იყო კლარასა-
თვის. ოთახს მიუახლოვდი.

ელექტრონის სინათლემ გამაკვირა.

შიშით მივედი ლოჯინთან.

ოთახიდან ლაპარაკი მომესმა. შევიხედე შუშის ამოტეხილ კუთხეში. და
საღლატ, სიღრმიდან, გულის სიღრმიდან, გავიგონე საკუთარი კვნესა.

კლარას ისევე, როგორც ყასაბი, დალაქი, მიკიტანი აწვალებდა და ჰკო-
ცნიდა ჩემი ძველი ნაცნობი, საპნის ქარხნის პატრონი.

ის მპირდებოდა გამთელებას, მან უარესად გაანადგურდა ჩემი სული, სხე-
ული, პატარა ოჯახი, ცხოვრება.

ღეშვიტით დავეგდე ლოჯინზე.

იმ ღამეს ღრმად დამეძინა. აღარ მაწუხებდა შვილის ბედი, სიცოცხლე, მო-
მავალი.

ვიგრძენი დასასრული ჩემი ოცნების.

გამოირკვა ყველაფერი.

გათავდა.

მეორე დღით შევხედე კლარას.

მის სახეზე იყო ცბიერება, მწუხარებაც, მაგრამ ყველაზე უფრო მე დავი-
ნახე მის თვალბუბოში **სულის** სამუდამო სიკვდილი.

არაფერი შევლოდა კლარას, გათახსირდა.

რამდენჯერ დაიჭირეს, მთელი ღამეობით ეგდო მილიციაში. მე ვიღრჩო-
ბოდი. არავინ შევლიდა ბავშს.

წასვლა მინდოდა მოსკოვში, იქ, **იმასთან**, გაგონილი მქონდა **მისი** გულის
სიკეთე ღარიბებისათვის, მივიდოდი, ვეტყოდი, „შვილი გყავს, გაგიზღვია—მი-
შველე, მომეხმარე, წაიყვანე, მოუარე, შენია!“—მაგრამ შორს იყო მოსკოვი—
შორს!

ყველა მამა მეცოდება. ერთი მათხოვარი, ჩემი მეგობარი, ქართველია. რვა
წლის ქალი ყავს. გიჟდება კლარას მაგალითით.

მისი შვილი მიიბარეს **კამოს** სასწავლებელში. ყოველ დღე აწუხებს სკო-
ლის უფროსს ჩემი ამხანაგი:—„ბავშვი არ გამიფუჭოთ კლარასავით, თვალები არ
აემღვრეს, კარგათ მოუარეთ, მეტი არაფერი გამაჩნია!“

ბატონო მწერალო, მე თუ წავიდე ამ ქვეყნიდან, მიხედეთ იმ მათხოვარს,
ურჩიეთ, საცოდავია.

გათავდა კაჩერგას მონოლოგი.

მე თითქოს თეატრში ვიყავი და ვხედავდი საშინელ წარმოდგენას.

ოთახში რალაც სიბნელე ჩამოდგა.

ლევონტი კაჩერგა სიკვდილის პირათ ამბობდა თავისი ჩაქვდილი და მუწუ-
კებულ სიტყვებს.

პატარა ამბავის დასასრული

კლარას პატარა ბავშს მენინგიტი დაემართა.

ავადმყოფობამ შესცვალა დედა.

ერთის წუთით აღსდგა მკვდარი **სული**.

ეჩხუბებოდა მთვრალ სტუმრებს, კლარას რომ ესეოდენ, ოთახში არავის უშვებდა.

ბავშს სიციხე აღნობდა.

ორი დღე ლოგინში უგონოდ იღვია.

კენესოდა და ძიჯიგობდა, როგორც ბელურას ბახალა.

პატარა ტუჩები გაებერა, თითქოს პატარა ტუჩები უნდა გამსკდარიყვენ. ისინი ჰგავდნენ ტყუპად დალაგებულ პატარა, მსუქან წითელ ჭიებს.

ცხვირი გაყვითლდა და იყო მოელვარე, როგორც ქარვა.

მთელი სახე გაშრა სიციხისაგან.

თვალებს ვერ ახელდა, ხანდახან გაიხსნებოდნენ შეკრული წამწამები და გამოჩნდებოდა თეთრი სინათლე, რალაც მაგარი თეთრი სინათლე. როდესაც ბავშს თმა გაკრიჭეს, სახემ დაჰკარგა სილამაზე, სახე სულ შეწუხებული იყო.

წარბები ხან და ხან შეინძროდნენ.

მარჯვენა წარბის კამარა ცხვირის სათავესთან ცოტათი შეტყდებოდა, და მაშინ ყველა გრძნობდა რომ მწუხარე ბავში შველას ითხოვდა.

ყოველ წუთში იცვლებოდა შუბლზე ცივი ტილო.

კლარას შენახული ჰქონდა ორი ოქრო და ხურდა. ბავშს არაფერს აკლებდა. ექიმს ტირილით ევედრებოდა, გასწორებას ჰპირდებოდა...

სალამოს ბავშს სიციხემ უმატა.

შუალამისას კლარას კარებს მოადგა ერთი საყვარელი ამხანაგით. კარები მაგრათ შეანგრია. კლარა კივილით მიეარდა კარებს, სახეში ეცა საყვარელს, ჩამოჰპოტნა, მაგრამ მოსულები მთვრალეები იყვენ. შევარდნენ ოთახში გონდაკარგულები, დედა მიეარდა ბავშვის ლოგინს ღრიალით: „მიშველე, მამა, ბავშს მოჰკიდე ხელი!“

მამამ ჩაიკრა ბავში, კარებში გამოვარდა, ქუჩა აავსო ყვირილით. მთვრალეები გაიქცენ.

კლარა იატაკზე ეგდო გულწასული.

ლევონტი კაჩერგას მიკრული ყავდა მკერდთან სახე დატანჯული, გაცივებული, მკვდარი ბავში...

ცხედარი ბალიშზე დაასვენა, შვილი მოაბრუნა, ლოგინზე მიაწვინა.

ბალიშიდან აიღო შვილი-შვილის გაცივებული და გამხდარი ცხედარი, მუნჯივით ატირდა და მიუტანა დედას ბავში.

არაფერი თქვა, არც საუვედური, არც მწუხარება.

ღედაც არ კიოდა, ბავშს თვალები დაუკოცნა:

„მამა! მალე ალექსანდრეს ბაღში კიდევ გაპყიდბანს ფერადი ბუტყები. მე ვერ ვიყიდი მათ!.. ვისთვის?..“

მეორე დღით ლეონტი კაჩერგამ მხარზე გაიდვა თეთრი კუბო. არც მღვდელი იყო, არც ბაღდახინი. მამას უკან მისდევდა კლარა. სხვა არავინ. ავლანის სასაფლაოზე კაჩერგამ გათხარა მიწა და დამარხა იქ შვილის-შვილი, უკანასკნელი სიმდიდრე.

პირველ მაისს, გავიარე იმ ქუჩით, სადაც ყოველთვის იდგა მათხოვარი ლეონტი კაჩერგა.

იმის ნაცვლად დამხვდა უცნობი მათხოვარი და გამაჩერა.

„მე თქვენ გიცნობთ, მე კაჩერგას მეგობარი ვარ. ჩემი შვილი კამოს სასწავლებელში სწავლობს. კაჩერგა მტკვარში გადავარდნილა და ბარათი დაუტოვებია თქვენთვის, ინებეთ, მე დღეიდან აქ დავდგები, უბედურის სამაგიეროთ“.

ბარათში ძლივს წავიკითხე: „ბატონო მწერალო, ჩემს ნაცვლად მიხედეთ ამ ბარათის მომტანს და მის ქალს.“

თქვენი მადლიერი ლ. კაჩერგა“.

მივაშურე კაჩერგას ბინას, — ოთახში არავინ იყო.

ეზოს ბოლოში, მტკვრის ნაპირას, მიწაზე იჯდა კლარა, მას ამწვიდებდა ვიღაც მსუქანი კაცი, რომელსაც იმ წუთში სიამოვნებით გადავაგდებდი მტკვარში. ორ ნავზე იდგენ მებაღურები და ჩანგლებს ისვრიდენ წყალში: გვამს ეძებდენ.

ქუჩები ხალხით იყო სავსე.

შორიდან მოისმოდა ორკესტრის საგმირო მარში.

სიცხე იდგა.

ციციანოვის დაღმართზე ქალაქისაკენ მოდიოდა წითელ წვერებიანი მალაკანი და მოჰქონდა წითელი, მწვანე და ფერადი ბუტყები.

ს ა ნ ა ვ ა რ დ ო

კარი ეპოგრეფა

შ ე ც ხ ა დ ე ბ ა

ერთ მთვარიან ღამით სულ უბრალოდ მოკვდა ციციხო.

ამოისუნთქა, შეაფრეოლა და გათავდა.

გაჩნდა წივილი.

რაღაც ცივი და ბასრი გაფრინდა სივრცეებში.

როცა ციციხო მოკვდა, ერთი ვარსკვლავი მოსწყდა ზეცას და მოქნულ
ქინელილივით ჩაჰქრა რიონის ქაობებში.

— ვაა-ვაა!.. ვაა-ვაა!.. ვაა-ვაა!.. — წიოუნენ ჭირისუფლები.

— რა მიქენი აი, ციციხო, რავა დამღუპე!.. — მოსთქვამდა ყარამან და
შუბლში ხელს იცემდა.

— დეღია!.. დეღია!.. დეღია!.. — ბლაოდა ბონდო...

პარი მახაია

ს ა ტ ი რ ა ლ ი

მეორე დღეს მაწვივრები შოარულ სენივით მოედვნენ ყარამანის მოყვრებს, ნათესავეებს.

იყო შავების კერვა და ჭირისუფლების/სამზადისი.

მედავითნე მიცვალებულთან მოელი ლამე „დავითნს აბრუნებდა“.

ისმოდა გაბმული ბუტბუტი და ბონდო ვერ იძინებდა.

— რა ვქნა მე ახლა, რა ვქნა!.. — მოსთქვამდა ყარამან.

გასვენების დღე დაინიშნა.

ყარამანს არაფერს ეკითხებოდნენ.

რასაც ეტყოდნენ, ყველაფერზე თანახმა იყო.

ტირილის დღემაც მოაწია.

გაჩნდა ორპირში ურმების ჭრიალი.

მოჰქონდათ: პური, დოში, ბრინჯი.

ციცინო ეზოში გამართულ კარავში ესვენა.

ბონდო და ყარამან გულხელდაკრეფილნი დასცქეროდნენ ცხედარს.

მეზარეები ჭიშკართან ზარით ეგებებოდნენ ჭირისუფლებს და გულის შემაღონებელ ღიღინით მიაცილებდნენ მიცვალებულის კარვამდე.

იყო კივილი და მოთქმა.

ჭიშკართან ზარის ჩამორეკვამ გული შეაღონა.

მატირლები არ ილევოდნენ.

ბონდოს მეტი არ შეუძლია.

— როდის გათავდება, ნეტავ, ეს ამბავი და დარჩება მარტო!..

მატირლები გადასარევად სტიროდნენ.

ფოტინე გვაძაბიხემ ყველას გადააქარბა.

მისმა მოთქმამ დათუთქა გული.

ჭირისუფლები ჩამოდიოდნენ ცხენებით და ხელში ეკავათ შინ გაკეთებული თაფლის სანთლები და სამფეხზე ანთებული ჟინჯილები.

ქალებს ვერ აკავებდნენ.

თმებს იგლეჯდნენ, დაიხოკეს ლოყები და სისხლი ღვარივით მოდიოდა.

— რა დეგემართა აი, შე ბედდამწვარო, რა დეგემართა!.. ვაა-ვა!.. ვაა-ვა!.. ვაა-ვა!.. რავა ვარ შენს მერე ცოცხალი!.. ვაა-ვა!.. ვაა-ვა!.. ვაა-ვა!..

ყარამან ზმუის ნიათგამოლეული.

მამაკაცები შუბლში ხელის ცემით მიატირებენ მამა-შვილს, მერე განზე გადგებიან და, ერთი მეორის კითხვა-მოკითხვის შემდეგ, ბაასობენ დარბაისლად მიცვალებულის ღირსებებზე, ჭირნახულზე, რკინიგზაზე.

შორი სოფლებიდან ჩამოსულებს ეკითხებიან იქაურ ამბებს.

ეზოში ღვას მკვდრისა და საკმეველის სუნი.

ფუსფუსია და წრიალი
ერთ ადგილას სუფრა გაუშლიათ და შემომსხდარი ხალხი
კმება.

მარტანდის რელიგია
გინგაჩიქოთეა

მერიჭიფენი ღვინის დასხმას ვერ აუდიან.
არის თევზის ძვლის წუწნა და ღომიან თითების გალოკვა.
ზოგი დგება და მის ადგილს მაშინვე იჭერენ.
საპატიო სტუმრებისთვის მოინალები ცალკე სეფას ამზადებენ.
მშვიერი აზნაურები ულვას იგრებენ და თან სუფრისკენ თვალებს ქურღუ-
ლად აპარებენ, როდის დადგება მათი რიგი.
თუ სადმე სოფელში ძაღლები იყო, ყველამ აქ მოიყარა თავი.
აჩქარებულ მზარეულებს და სუფრის გამწყობთ ფეხებში ედებოდა და არის
წყვეა-კრულვა:

— დეილუბე, ძაღლო, აქიდან, შე მამალი გელის შესაქმელო!..
ცხენებს მოსართავეებს ხსნიან და უნაგირებს აბინავენ.
სამზარეულო სახლში ლობიოს კმაზავენ, ჩოვან ჩარქობილ ღომს აშუშებენ
თევზს ჰხარშავენ, ფლავს ამზადებენ.
ბოსტანში თხილებ ქვეშ ქურებს ხდიან და ღვინოს კოცებში ასხამენ.
მეზობელი გოგო-ბიჭები დატანტალობენ და მზად არიან დააძლენ ქელებს,
მერე მოაგროვონ პური, ფლავი, ღომი „ცახოცში“ გაჰხვიონ და სახლში გა-
ქანონ.

უეცრად ჭიშკართან მოისმა კივილი.
ხალხმა მოიხედა.
მოდის ტასია გადარეული ფეხშიშველი და შეიქნა მხიარული ჩოჩქოლი
და გადალაპარაკება.
ახლო-მახლო სოფლებში ის იყო ყველა მიცვალებულის ჭირისუფალი.
ყველა მკვდრებს იგი სტიროდა.
სულ ერთი იყო მისთვის ვინ იქნებოდა.
სამაგიეროდ ქელეხში გაძლებოდა, დათვრებოდა.
კუბოს საზიდავ მიტკალს გამოითხოვდა და იმით იმოსებოდა.
ფხვია ტანზე სუდარასავით და სოკოებივით დაბებერავებულ ფეხებით სა-
ბარიდან ამოსულ შემლილ მკვდარს ჰგავდა.
დადიოდა სიკვდილის მოციქულივით ყველგან.
საცა გაჩნდებოდა, — იქ მიცვალებული იყო.
დადიოდა ყველგან სიკვდილის ლანდივით და მისი მოვლენის ყველას
ეშინოდა.

თუ სადმე სოფელში ჩაიარდა, — დედაკაცები შეჰქმნიდნენ ჩოჩქოლს:
— ტასიე გადარეულმა ჩეიარა, — ვინ მოკვტა ნეტაი?..
— ფუი მაგის თავს და სიკვტილი!.. — იტყოდა მეორე.
მართლაც იმ დღეს მოვიდოდა ხმა, რომ მეზობელ სოფელში ვილაც მომ-
კვდარიყო.
ახალგაზრდები დასცინოდნენ.

— ტასიე მევიდა, ტასიე გადარეული!.. — გაჩნდა ჩურჩული და თავშეკა-
ვებული სიცილი.

მღვდელმა გაათავა პანაშვიდი.

ციცინო გაასვენეს.

მიირწევა კუბო.

სასაფლაოზე გაჩნდა წივილი, გულის შეღონება.

ყველამ თავ-თავის მკვდარი მონახა და სტიროდნენ საფლავებზე დამხო-
ბილნი.

ციცინოს უკანასკნელი მიწა მიაყარეს და გათავდა, როგორც იქნა, ეს
ამბავი.

ხალხი გამობრუნდა.

ქალიშვილებმა და ყმაწვილ კაცებმა დაჰკარგეს მორიდება და მოდიან
კისკისით.

მოათრევენ ტყირპიან მუცლებს.

ყველა ზაფრანივით არის გამოყვითლებული და გამოთაყვანებული.

წინ დარბაისელი ქალები მიდიან.

უკან შამაკაცები.

შავი ფლასით თავწაქრული ყარამან მოდის მწუხარე შვილზე დაყრდნო-
ბილი.

არის ბაასი ციცინოზე.

ყველა ქებით იხსენიებს:

— ციდან ჩამოფრენილი ანგელოზი იყო, ბეჩა, ციდან ჩამოფრენილი!..

— რა მადლიანი ხელი ქონდა მერე, საცოდავს!..

— შვილის დარდმა ქე მეინელა, მაი უბედურიშვილი!..

— ქემაინც ღირსი იყოს მაი წყეული და გადარეული!..

— რაცხა ხვთის რისხვა ქე კი უნდა ეკიდოს მაი ოჯახზე!.. აბა რაეაა

ბეჩა!..

— არ შერჩენ ბეჩა, არ შერჩენ!..

— დიდი ბატონის ცოდვამ უწია, დიდი ბატონის!.. არ აბატია ღმერთმა,
მისი სამართლის ჭირიმე!.. — ჩურჩულობენ დედაკაცები.

უკან ბონდო და ყარამან მოდიან.

წინ ყმაწვილ კაცები ტასია გადარეულს ელაზღანდარებიან.

ბონდომ შეხედა ტასიას და ტუჩები ჩაიკვნითა.

— სიკვდილი, სიკვდილი, ტასია გადარეულო, შენ თავს!.. ცაზეა, ალბათ,
გამოკერებული ეს წყეული!.. რა მოკლავს მაგას!.. მოხუცებულებს ასე ახსოვთ
სიყნიდან.

დააქვს სხეულით ხრწნილება და სინოტივე სამარისა.

ციებისგან ნიათგამოლეული გოგო-ბიჭები ხმაურობენ, არშიყობენ და ნათ
არშიყობას არა აქვს შნო და ლაზათი.

სკაბცებიც აქ არიან და დამფრთხალ თვალებით უცქერიან ბონდოს, რო-
მელმაც ასწეწა მათი მყუდროება.

ფუსფუსობენ დაჩიავებულნი და სასაცილონი ჯარის კაცის მუნდირებში.
ტასია გადარეული კისკისებს, მხიარულადაა.
რა უჭირს, — მისი ამინდია!..

ეროვნული
ზინგულითუქა

მოსავალი კარგი აქვს.

ბონდოს ბონდო მწუხარე და ჩაფიქრებული.

დაიღალა.

— დავიღალე, მამაჩემო, არ შემიძლია!.. — სთქვა მან ოდნავ გასაგონად და ამ სიტყვების შემდეგ კიდევ უფრო იგრძნო მოქანცულობა.

ფეხზე ძლივს სდგას.

— გამაგრდი, შვილო, გამაგრდი!.. — უპასუხა ყარამანმა და შეიღს შეხედა. ბონდოს თვალები ნალვლით შესცქეროდნენ მას და ყარამან შეშფოთდა.

— რა იყო, შვილო, რა დაგემართა?.. — შეეკითხა იგი ფერმკრთალი.

— რა ვქნა, მამა, მეტი არ შემიძლია!.. სთქვა მან ჩურჩულით და მიიხედ-მოიხედა.

სკაპცები მოდიოდნენ მიბჟუტულ თვალებით და ბონდოს გაეცინა.

— ვაი შენ, სკაპცის ქალო!.. სქესი კიდევ სცოცხლობს შენში!.. მოჰკალით იგი, რამეთუ წაწყდა უჯიშო და უჯილაგო მოდგმა სკაპცებისა!.. — იძახდა სისხლგამშრალი მოხუცი სკაპეცი და ხელებს შლიდა ბაირალივით.

ბონდო იყო ქრისტე სკაპცების.

და მან აჩუქა სკაპცის ქალს ქეშმარიტი რადენიე, მან აცხოვნა იგი და აგრძნობინა სიტკბილე ვაჟის.

სკაპცის ქალმა იკმარა მისი ვნება, — კნიაჟნა ტრუბანოვამ გულში ხელი ჰკრა და გაფრინდა კირასირ გრაფ ვილიე დე-გრიფინთან.

გრაფმა შეიგდო იგი ათქვირულ ცხენზე და გაფრინდნენ ვერსალის ბროლის სასახლეებში.

ცხენის ნალი წკარუნობდა ბროლის ფილაქანზე და ფლოქებში ცეცხლი ედებოდა გაკრულ ტალ-კვესით.

ბონდო დარჩა მარტო დაღლილი სისხლით.

— სისხლი!.. სისხლი!.. სისხლი!.. — ჩურჩულებდა იგი და უცქეროდა ცხენის ფაფარში ჩაფრენილ კნიაჟნას გაშლილ კრინოლინით.

— სისხლი!.. სისხლი!.. სისხლი!.. — ჩურჩულებდა იგი.

— რას ამბობ, შვილო?.. — შეეკითხა ყარამან.

ბონდო შეკრთა, თვალები მოიშმუშნა და შეხედა მამას.

გაიღიმა.

პერე:

— სისხლი დაიღალა, მამაჩემო, სისხლი!..

— კარგი ახლა, შვილო,!.. — უსაყვედურა მამამ.

— სისხლი მამაჩემო, სისხლი დამჟავდა ძარღვებში!..

ყარამანმა დამფრთხალ თვალებით მიიხედ-მოიხედა, რომ არაეინ შენიშნოს.

უეცრად რაღაც ფშვინვა მოისმა.

მოიხედეს: ხედავენ გუჯუ ლაბახუა გამოჩნდა შუკის მოსახვევში მთლად შიშველი.

მისი მკერდი დაწნილ გოდორივით არის კუნთებ გატენილსა და წინსათარის მავიერ ბინძური ძონძები აფარია.

— გუჯუ ლაბახუა!.. არიქა, ტასია, შენი ქმარი მობრძანდება, შენი ქმარი!..

— მოდი, გუჯუ, მოდი!..

— სიძეს გაუმარჯოს, სიძეს!.. — ელაზლანდარებიან ახალგაზდები და თან უახლოვდებიან.

— გვაცხონე, გუჯუ, გვაცხონე!.. — დაუძახა მას ვილაცამ ოხუნჯურად და გუჯუ დაიპრანჭა, აბურდლულდა დათვივით.

ალიტინებული ქალები კისკისებენ.

გუჯუ დგას კუთხებ გატენილ ბარკლებით და, თითქოს მიწიდან ამოზრდილა, ისეა დაბჯენილი.

ბონდოს უცნაურად შეაეროლა და დამფრთხალ თვალების ცეცება დაიწყო.

— რა დაგემართა შეილო?.. — ეკითხება მამა.

— არაფერი მამაჩემო, არაფერი!.. — უპასუხებს იგი გარინდებული და გუჯუსკენ იცქირება.

„რეხედა“ და ქალური სურნელება აბრუებს მას.

— მე თქვენ მოგართვით ბახჩისარაის ბეისაგან ძღვნად გამოგზავნილი თურაშაული და თქვენ!.. — ამბობს კნიაენა ტრუბანოვა საყვედურით და შეპუდრულ სახეზე აღმური გადაჰკრა.

ბონდომ თავი შეარხია და მოიგერა.

გუჯუ დგას სისხლიან თვალებით.

— მოი, ბეჩა, გუჯუ, მოი!.. — დაუძახა მას დაყვავებით ვილა(კ ახალგაზრდა ქალმა წკრიალა ხმით და გუჯუს შეაეროლა.

ვნებაანთებულმა დაალო პირი და იბლავლა შემზარავად.

იზმუვლა ატეხილ მოხვერივით, მკერდში მუშტი დაიკრა, უცნაურად დაიპრანჭა და წინსათარი აიწია...

იღვა სატანასავით ვნებააყფებული, ბლაოდა და ეძახდა დედალს.

ქალები წივილით გარბოდნენ.

მამაკაცები დაიბნენ.

ბონდო ზარდაცემულ თვალებით მამას აეტმასნა და შუბლზე ათროთოლებული თითები გადისვა.

— მამა!.. მამა!.. მამა!.. — დაიკენესა მან და თავს მოწყვეტით აქანავებდა.

— მომიტევე მამა!.. მომიტევე!.. — დაიძახა მან და გაექანა გუჯუსკენ.

შეჩერდა, მოჰხედა მამას.

უეცრად მოსწყდა, გაიქცა და მუხლებში ჩაუვარდა გუჯუს.

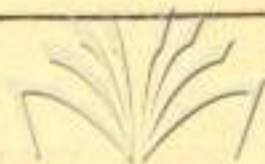
— გუჯუ!.. გუჯუ!.. გუჯუ!.. შენ შეგვეწიე გუჯუ, შენ დაგვიფარე!.. — ბლაოდა იგი ხელაპურობილი და ფეხებს უკოცნიდა, თაყვანს სცემდა გუჯუ ლაბახუას.

ხალხი გამოერკვა.

მისცვივდნენ ბონდოს და საყვედურობდნენ.
 სთხოვდნენ მოსცილებოდა.
 მოვარდა მე-96-ე სკაპცების საინვალიდო როტის პორუჩიკს და ამშვიდებდა.
 სკი და ამშვიდებდა.
 ბონდომ მოიხედა.
 შეხედა პორუჩიკს და უკან მოაწყდა.
 Скопец!.. Скопец!.. Марш отсюда, скопец!.. — ჰყვიროდა იგი ხელის საყ-
 სავით.
 პორუჩიკი დაიბნა.
 ხმა არ ამოუღია.
 გაკვირვებულმა მხოლოდ მხრები აიჩეჩა, რაღაც ჩაილაპარაკა მოსკოვეურ
 რუსულთ და მოსცილდა.
 ხალხი შემოეხვია გუჯუს.
 დაუწყეს ცემა.
 ბონდო მის საშველად მიიწევდა, მაგრამ გააკავეს.
 სცემდნენ გუჯუს წიხლებით, ლობიდან გამოძრობილ სარებით.
 სთელავდნენ ფეხებით და გუჯუ ბლაოდა დაჭრილ ნადირივით.
 ბოლოს, როგორც იქნა, გაუსხლტა ხელში და ნაცემ ვაყასავით გაიქცა
 კიხვინით, გადავარდა ყანებში და დაიკარგა სიმინდის შრიალში.
 გულშელონებული ბონდო ვილაცის მკლავზე გადესვენა.
 მოარბენინეს იქვე მეზობლის ეზოდან წყალი და მოასულიერეს.
 ბონდომ მიიხედ-მოიხედა, შუბლზე ჩვეულებისამებრ ხელი გადისვა და მწა-
 რედ, ნაღვლიანად გაულიმა მამას.
 მერე წამოდგა და გამფრთხალ თვალებით მიიხედ-მოიხედა (თითქოს ვი-
 ლაცას ეძებდა), და, როცა ვერ ნახა, თვალები მოისრისა, წელმოწყვეტილი მი-
 ეყრდნო მამას და გაჰყვა ლასლასით...

კარი მათხოვარა

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

კულაშელი მარჩიელი

ხალხი შეშფოთდა.

გაჩნდა მიეთ-მოეთი.

ხალხი ააყაყანა ბონდოს საქციელმა.

უბუცესი გლეხები გაგზავნეს კულაშში მარჩიელთან.

ყველა მოუთმენლად ელოდა პასუხს.

რა ექნა სოფელს!..

სხვა გზა არ ჰქონდა.

სოფელი გაწყდა.

არ იყო ოჯახი, ერთი ან ორი წევრი არ გამოჰკლებოდა და ვინმე ლოგინად არ ყოფილიყო ჩავარდნილი.

არ იყო კომლი, რომ კუბო არ გატანილიყო.

დაბრუნდნენ მარჩიელთან გაგზავნილი კაცები და მოახსენეს სოფელს, რომ აქედან უნდა აიყარონ.

რომ ეს ადგილი არის უემურთა-უემურის და მაისის გველის. წითელ გველთა მეფის ნასახლარი და საბრძანებელი.

რომ ეს მიდამოები გაჩენილია ქვეწარმავალთა დაგვალულ ზნორებისათვის. მარჩიელი ამბობდა, რომ აქ ქვა ქვაზე არ დარჩებოდა.

სანავარდოს ავი სულელები დაეპატრონენ.

ტრამა და ნგრევა შოიცავს მას და, ვისაც თავის შველა უნდა, მოშორდეს ამ ადგილს.

შოდის ნარიონა:

• ბაყაყებით, გველებით, ყანჩებით, ხაშმით, უემურით, აყოლილით, საწერელით, შემლილობით, სიკვდილით, ცხელებით, მაჯლაჯუნით, ავი თვალით, უშვილობით, თუთაშით, შაკიკით, ნეკრესის ქარით, ფილენჯის ქარით, ბატონებით, საყმაწვილოთი, შენახვდომით.

ქაობები მოედება მთელ არე-მარეს.

ქილოფით და ლაქაშით დაიფინება მიდამოები.

სოფელმა გადასწყვიტა აიყაროს, მაგრამ დღეობა მოახლოვებული იყო და ნადღესასწაულევისათვის გადავიდა.

ბატონთან გაგზავნეს მამასახლისი.

ყარამან დახვდა მათ მორჩილი, წელგატეხილი და მოხუცებული.

სოფელი ეკლესიას თხოულობდა.

ყარამანმა ხება დართო, თუ ეფისკოპოსი დასთანხმდებოდა.

ყველა სამზადისში იყო უკანასკნელ დღეობისათვის და შერე ასაყრელად.

შიშველი ბაღლები ხტიან, უხარიათ და ძლიეს დაათრევენ ტყირპით გაბიზინებულ მუცლებს.

გადაწყდა:

დასახლდნენ ქოსნათის მახლობლად, სადაც ახალი რკინიგზის სადგური ეს-ესაა მოთავდა.

იქ რკინიგზაა, იქ სამუშაოა.

წყველიმც იყავნ შენ, სანავარდო!..

პარი მახათაძე

წ ა . გ ო მ ბ ე შ ო

ბონდო სახლში იყო.

არსად მიდიოდა.

მთელი დღეები იჯდა ოთახში და კითხულობდა.

ერთ დღეს მან ვილაც საეჭვო ხალხი მოიყვანა ორპირიდან: —

რუსეთიდან ჩამოსულიყვნენ.

ერთი ჯაყელი იყო, გადაგვარებული, ქართულს ძლივს ახერხებდა, მეორე ებრაელი და მესამე პოლონელი.

ისხდნენ ისინი ბონდოსთან ჩაკეტილ ოთახში და მთელი ღამე რალაცას ედავებოდნენ.

ყარამანს არ მოეწონა ეს ხალხი.

მას არ ესმოდა კარგად რუსული, მაგრამ ცოტა მაინც გაიგო.

ის მიხვდა, რომ ამ ხალხს „რუსხემწიფის“ მოკვლა ჰქონდა გადაწყვეტილი.

უნდოდა შეეარდნილიყო, ეყვირა, მაგრამ გადიფიქრა.

დილამდის დავობდნენ ისინი და აღიონზე გაგულისებულნი წავიდნენ, —

საუზმისთვის არ მოუცდიათ.

დარჩა ბონდო დაფიქრებული.

ყარამან შევიდა მის ოთახში და ნახა მაგიდაზე დაუქრელი წიგნები ელაგა დასტად.

ერთზე უზარმაზარი ობობა ეხატა რუსული წარწერით, მეორეზე ძლივს ამოიკითხა:

„Разсказ о четырех братьях“.

დაბეჭდილი რვეულებიც ეწყო: ზედ ხარი ეხატა და იქვე მსხვილი რუსული ასოებით ეწერა: „Колокол“.

კიდევ იყო წიგნები, მაგრამ გამოვიდა აკანკალებული.

შეეშინდა.

ისინი არაფრით არ ჰგავდნენ იმ რუსულ წიგნებს, მას რომ უნახავს.

ეს წიგნები არ ჰშორდებოდა მის გონებას და მოსვენება დაჰკარგა.

ბონდო აივანზე დადიოდა დაფიქრებული.

არაფერი უქამია.

მერე შევიდა ოთახში და ლიზიკიას დაუძახა.

დაანთებინა ცეცხლი ბუხარში და ყველა ეს წიგნები შეჰყარა შიგ.

ავარდა ბოლი.

სოფელს უკვირდა ბოლი ამ გაგანია სიცხეში.

მერე ცხენი შეაკაზმინა და გადავარდა ორპირში.

ყარამანს მობეზრდა მისი ძებნა და თავი მიაჩნება.

შუალამისას დაბრუნდა ბონდო და წყნარად შევიდა თავის ოთახში.

ტანთ გაიხადა და დადის პერანგის ამარა.
 ყორანივით ბნელი ღამეა.
 სადღაც შორს წრომი იძახის ბნელად.
 სანთელი ოღნავ ბეუტავს.
 წმ. გიორგი აფრენილა ხატის კანდელებ და თეთრად ანათებს თეთრი
 მერანი.

აფორიაქდა ბონდოს სული.
 მოგონებები აირია თავში.
 უცხო სტუმრები, მოსულნი იქიდან არ ასვენებდნენ მის გონებას.
 მოვიდნენ ცივ სანკტ-პეტერბურგიდან და მოიტანეს უთვისტომობა.
 დაბნელდა სულში.
 საშველი არაა ამ სიბნელეში.
 საღაც მივიდა ყველგან სიბნელე დახვდა.
 ყველგან მარტოა.
 დაწვება და მასთან წვება ეს სიმარტოვე მოსიყვარულე ცოლივით.
 გაივლის და აედევნება ორეულივით.
 იქაც მარტო იყო.
 ენატრებოდა დედის კალთა.
 მოვდა დედასთან და დედამ მიატოვა იგი.
 მოკვდა.
 პანაშვიდი გადაიხადეს და გათავდა ყველაფერი ისე, თითქოს ეს ასე უნ-
 და მოჰხდარიყო.

მხოლოდ სულში სტკივა რაღაც.
 — რომ ვერ ნახა მოსვენება?!.
 დადის:
 — ერთი... ორი... სამი... ხუთი... შვიდი და ნახევარი...
 კრილი ერთგულად კრილავს კედელს და ისმის:
 — ჩუ-ჩუ!.. ჩუ-ჩუ!.. ჩუ-ჩუ!..
 — რა გინდა შენ?.. — ეკითხება იგი ხმამაღლა და თავისივე ხმით გა-
 მოერკვა.
 — რა საძაგლობაა მარტო ლაპარაკი!.. — დაიძახა ისევე ხმა მალლა და
 გაეცინა.
 — ჩუ-ჩუ!.. ჩუ-ჩუ!.. ჩუ-ჩუ!.. — ისმის დაყინებით.
 — ჩუმად ვარ, მაგრამ რომ არ შეძინება!.. — წამოიძახა მან სასოწარკვე-
 თილებით და გაიზმორა.

დასწვა საეჭვო წიგნები.
 ზედ ობობა ეხატა, უზარმაზარი ბობორიკა და ბუზი.
 მის ოთახშიც არის ობობა, მაგრამ აქ ბობორიკაა და კოლო.
 კიდევ დარჩა ბონდოს იქიდან მოტანილი წიგნები.
 ეს წიგნები მოიტანა მან სიბნელიდან.
 ალბათ იმათაც ბუხარი მოელის.

სოფელს სძინავს.

სადღაც შორს ძაღლის ყეფა ისმის მიყრუებულად.

წინ ბნელა.

ბნელოდა უკანაც, პეტერბურგში რომ დასტოვა.

მის უდიდებულესობის საიმპერატორო კარის ფრეილინას უყვარდა ბონდო. ფრეილინა ცხოვრობდა თეთრგრანიტიან პეტერბურგში, თეთრ მარმარილოს სვეტებიან სასახლეში იქ, სადაც საამირბარო შპიცი გაყრილიყო ცაში და წინ ზღვაში ალექსეევის რაველინი ავარდნილიყო.

კნიაენას უყვარდა ყველაფერი ნათელი.

მაგალითად:

ვერსალის ბროლის გრაფინები, კარგად გაუთოვებული და გახამებული საცვლები, თეთრი კედლები, ფრაეეს სამოვარი, მელხიორის ჭურჭელი და ლაპარაკი იმაზე, რაც ყველასათვის ნათელი იყო და ნაცნობი.

— როგორ ბრძანდებით კნიაენა?.. — ეკითხება ბონდო აღგზნებული.

— კარგად, მხოლოდ უძილობა მაწუხებს!.. ვილაც თეთრი მხედარი მოდის ჩემთან ღამე და მაშინებს!.. — უპასუხებს კნიაენა კაპრიზით და მოსულელო თვალებით ისე უცქერის, თითქო ის იყოს ამაში დამნაშავე.

ბონდო:

— მიიღეთ ბრომი და მოისვენებთ!.. ან და Sevrex-Montreux-ში წაბრძანდით და ყურძნით იექიმეთ!..

— დღეს ხუთ'მაბათია, არა თავადო?.. — აწყვეტინებს ქალი.

— გახლავთ!.. — მოუქრა მოკლედ. — დოღში ხომ არ აპირებთ?.. იქ იქნება გრაფ ვილიე დე-გრიფინ!.. — შეაპარა შხამიანად.

— მე ძლიერ მიყვარს დოღი, მაგრამ უბედურება რომ მოხდეს!.. — ამბობს კნიაენა ფერშემკრთალი.

— მაგისგან არავინაა დაზღვეული!..

— თქვენ აუტანელი ბრძანდებით თავადო!.. — უწყრება ქალი ჟინიანად, მარაო მოუღერა და მერე ლაპარაკობს კნიაეგინია ბორშჩაკოვას ოჯახში გამართულ სპირიტულ სეანსებზე, სადაც მკვდრები ისე ლაპარაკობდნენ, როგორც ცოცხლები, მერე მასსონებზე, მერე ოპერის მომღერალ ქალ M-11e მიმის შესახებ, მაგრამ მაღალ წინდებიანმა და წითელ ლიერეაში გამოწყობილმა ლაქიამ მოართვა სადარბაზო ბარათი, რომელზედაც ჯერ გვირგვინი ეხატა და მერე ეწერა:

გრაფ ვილიე დე-გრიფინ

— სთხოვეთ მობრძანდეს!..

ასე ეშინოდა კნიაენას ყველაფერ ბნელის, თუმცა მას ვილაც თეთრი მხე-

დარიც აწუხებდა ბნელ ღამეებში, მაგრამ ეს ალბად იმიტომ, რომ მას უყვარდა ყველაფერი თეთრი და თეთრ კედლებში კარგად არ უძინებდა.

ბონდომ იგრძნო რომ სასწორი კირასირთა პოლკმა მისი კისრისკენ გრადვილივ დე-გრიფინმა გადაჰხარა, რომელსაც გარდა ბანქოსი, ცხენებისა და ქალებისა არაფერი ესმოდა ქვეყანაზე.

ასეთი იყო კნიაჟნა ტრუბანოვა.

ბონდომ მას საქართველოდან მზის მაგიერ სიბნელე მოუტანა.

ბონდოს გენეალოგია იკარგებოდა საუკუნეთა სიღრმეებში.

კნიაჟნას საგვარეულო შტო კი ნათელი იყო.

მისი წინაპარი იყო „ტრუბაჩისტი“ (ამას ის, ღვთის წინაშე, მალავდა და ალბად იმიტომ სძულდა ყველაფერი ბნელი), და, როცა ის ბუხარს წმქედდა სასახლეში, რატომღაც მოეწონა იმპერატრიცა ეკატერინეს და უბოძეს ხარისხი გრაფისა...

(აქაც ბევრ რამეს ლაპარაკობდნენ ავი ენები, მაგრამ ეს ჩვენ შორის დარჩეს).

ერთი სიტყვით, ასე იყო:—

რა იყო ასე?..

ხო: ის რომ კნიაჟნამ მიატოვა ბონდო.

ერთ დღეს კნიაჟნამ აჩუქა ბონდოს ბახჩისარაის ბეისაგან ნობათად გამოგზავნილი თურაშაული და ბონდომ შემოჰხვია ხელი.

ქალი გრძობდა წელზე ვაჟის მაგარ ხელებს და ტანდაყუდრული ნებდებოდა, მაგრამ იმ დროს, როდესაც მის ტუჩებს უახლოვდებოდა უღვაშებით შემოწყობილი ვაჟის ტუჩები, იგრძნო აცრუება და შენიშნა, რომ ბონდოს ღილი აკლდა საყულოზე (ალბად მღელვარების დროს ასწყდა იგი), და სთქვა:

— თავადო ბონდო, თქვენ ღილი გაკლიათ საყულოზე!..

ბონდო შეერთა, თვალები უაზროდ ააცეცა, მერე ქალს ხელი ჰკრა და უკან მიაწყდა.

კნიაჟნა შეშინებული უცქეროდა მას.

ბონდო იდგა თავდახრილი და კნიაჟნამ ყოვლად უმიზეზოდ, რატომღაც იგრძნო საოცარი ზიზღი მისდამი.

ფერხთით ეგდო საყულო...

ვაჟის საყულო...

გაშალა მარაო და გაიქცა.

ბონდო დარჩა მარტო.

უფრო დაბნელდა.

ავი ზნე ხირხნიდა ტვინს.

ეპილპესიამ დალორწა ხერხემალი.

— ღმერთო!.. ღმერთო!.. ღმერთო!..— იძახდა იგი და თმებში ხელებით ჩატრენილი დარბოდა ოთახში.

ასე გაფრინდა კნიაჟნა ტრუბანოვა მისი გულიდან.

სულში უსიამოვნო ნალექს ჰგრძობდა და არ იცოდა რა ექნა.

დაისხა კონიაკი და გადაჰკრა ზედიზედ, მაგრამ მაინც არ ეშველა.

ფრეილინა გაჰყვა კირასირ გრაფ ვილიე დე-გრიფინს, თუ გრაფინს, ეს სულ ერთია.

(კნიაჟნას საოცრად უყვარდა ვერსალის ბროლის გრაფინები).

და ახლა გრაფს აჩუქებს ბახჩისარაის ბეისაგან ძღვნად გამოგზავნილ თურაწაულს.

მას ოქროს გალუნები აქვს და აქსელბანტები.

როცა მაზურკას ცეკვავს, დეზები წკარუნობენ და მთლად ბრწყინავს. ამას გარდა მას კოკობი უღვაშებიც აქვს, ასე რომ, როცა ის ჰკოცნის კნიაჟნას, უღვაშები ეალერსება მის ნაზ სახეს და სასიამოვნოდ უღიტინებს ცხვირის ნესტოში.

ერთი სიტყვით, კნიაჟნას უყვარს გრაფ ვილიე დე-გრიფინ, თუ გრაფინი, ეს სულ ერთია, და ბონდო დარჩა სიბზნელეში.

ბონდოს სძულდა გრაფი იმიტომ კი არა, რომ კნიაჟნაში ეღავებოდა.

სრულებითაც არა!..

სძულდა იმიტომ რომ მუდამ თავლის სუნი ახლდა თან.

(გრაფს ძლიერ უყვარდა ცხენები და ქალები).

ამას გარდა არც ქალაღდის თამაშობას გაუბოდა.

ბონდო კი პეჩორინივით დადიოდა ყველგან, მაშინ, როდესაც ეს უკვე მოდაში არ იყო.

ერთ მაღალწოდების რაუტზე, სადაც კადრილი ირწეოდა კრინოლინებში და ბროლის გრაფინებში, ვილიე დე-გრიფინმა მოართვა კნიაჟნას გრაფინით დიდად პატივცემულ მეცნიერის ტორრიჩელის სიცარიელე და ხელი გაუწოდა კადრილისათვის და კნიაჟნა გაჰყვა გრაფს მაშინ, როდესაც ერთი წუთის წინ უარი უთხრა ბონდოს.

მას რაღაც მოაწვა ყელში და ქაველით აღრჩობდა.

თვალთ დაუბზნელდა და უეცრად იგრძნო რომ ფეხით ჰკიდია შუა დარბაზში გადმოშვებულ კანკელზე, სტეარინის წვეთები ეცემა თბილად და ყველაფერს უკუღმა უცქერის.

ღირიქორი ჰკიდია სადღაც დამზობილ კრინოლინებში და ისმის საოცრად:

— A vos places!..

— A droit!..

— A gouch!..

ირწევა კადრილი აშიასავით.

სადღაც ლეიბ-გუსარი ანათებს წითლად.

გრაფინები გორავენ კრინოლინებში და ისმის დეხების წკრიალი.

ბონდომ ტკივილი იგრძნო შიგნით.

ვერ აიტანა.

დაავლო ხელი უზარმაზარ დივანს, ასწია ზევით და ისროლა იქ, სადაც გორავდნენ მუცელგაბერილი გრაფინები თეთ კრინოლინებში.

გაისმა შუშების მსხვრევა და კრინოლინები კივილში აფარფატდნენ გასა-
ოცრად.

ბონდო დგას, არაფერს ხედავს.

სულში ისევ სტკივა რალაც და სწოვს.

შემოტრიალდა და გავიდა აივანზე.

სასახლის წინ დგას დარაჯი ახირებულ ალებარდით და მაღალი ქუდით.

შორს ალექსეევის რაველინი მოსჩანს განათებული.

კარეტები მოხუც დედაბრებივით მოღუნულან.

ცხენები ფეხს სცემენ გაყინულ მიწაზე და ორთქლს უშვებენ ფრუტუნით.

— ღმერთო, რა ვქენი!.. რა ვქენი!.. — ჰკენესოდა იგი და მოემზადა მოსა-
ლოდნელ დუელისათვის, მაგრამ გრაფინები საკმაოდ მხდალები აღმოჩნდნენ,
რომ ეს გაებედათ.

ჩაჯდა კარეტაში და გაფრინდა კუნძულებზე.

წავიდა სიბნელეში.

თუჯის მხედარი აფრენილიყო გაშლილი მკლავით.

იქ, ნევის პირას, საეჭვო რესტორანში ნახა მან მატროსის ხასა M-le ჟიფი
და ეძინა მასთან მთელი ღამე.

კუნძულებზე ბნელოდა და უბერავდა იქიდან პეტერბურგში ბნელ ეპილე-
პსიით და ინფლუენციით დალორწილი სუსხიანი ქარი, აფრიალებდა ქუჩაში
იშვიათად დარჩენილ კრინოლინებს და უყინავდა ნაზ გრაფინებს ატლასის ბა-
ყებს.

M-le ჟიფიმ მიიღო ბონდო.

მეზღვაური გაემგზავრა მონღოლურ ირიბ თვალებით ოკეანეებში და ბე-
ნარესში მიირთმევდა მწიფე ბანანებს.

იჯდა მდინარე განგის ნაპირას და თავს იქცევდა თუთიყუშებთან მუსაიტით.

უნივერსიტეტის კათედრაზე იჯდა ფრაკიანი თუთიყუში თეთრ ხელთათ-
მანით, მას pinc-nez ჰქონდა კაუჭ ცხვირზე და კითხულობდა ლექციებს.

სტუდენტები უსმენდნენ და ყურებს აფართხუნებდნენ.

ის ებრაელი, ის პოლონელი და ის ჯაყელიც იქ იყვნენ და ყურებს აფარ-
თხუნებდნენ.

თუთიყუში მსჯელობდა მეტაფიზიკურ სამყაროზე, ამბობდა ემპირიაზე.

დიალექტიკა, საგანი თავისთავად, მერე ჩვენთვის, მერე კიდევ ვილაცის-
თვის, ღმერთი და ასე...

განა ცოტა რამაა სალაპარაკო!..

მოჰქონდათ ლაბორატორიებში ბაყაყები, ჰფატრავდნენ მათ და ეძებდნენ
ღმერთს, მაგრამ ღმერთი არ იყო.

კოლები, მენზურები, გრაფინები, რეტორტები, ყანთრები, ახირებული მი-
ნის იარაღები თვალს სჭრიდა ბონდოს.

ბაყაყები ცახცახებდნენ შიშით პინცეტებისა და ლანცეტების დანახვაზე.

ქვეყანას ერჩიათ თხრილის პირას ჯდომა და დამკალ წყალში თქათუნით
გადავარდნა.

არ იცოდნენ რა ექნათ, ისე უმოწყალოდ ჰუატრავდნენ გამარბოებულ ნეშტარით, მაგრამ ნოუმენი, რომელიც დიდი ასოთი იწერება, ვერ უფრთხვს მერე გამოჩნდა ერთი ჰკვიანი კაცი და დიდის ამბით განაცხადდა — ბაყაყი აქ არის და ღმერთი იქ.

(აქ უდრიდა კათედრას და იქ, — აუდიტორიის ქერს).

თუთუყუშებმა დაჰყარეს ხელები, რომ ასე უბრალოდ გადაიქრა ეს ამოცანა. ამის შემდეგ აწრიპინდნენ კალმები.

წამოვიდა წვიმა ტრაქტატებისა და დისსერტაციების.

წიგნის რაფები იზნიქებოდნენ მათ სიმძიმის ქვეშ.

კეთილი მოქალაქენი გარბოდნენ თავიანთ კუნჭულებში, რომ თავი დაეხსნათ ამ სულელურ ქალაქებისაგან, რომელიც ორი დღის შემდეგ საჭირო იქნებოდა მხოლოდ ერთ ინტიმურ დაწესებულებაში და სემიჩკის პარკების საკეთებლად.

მოდოდნენ საოცარი ახალგაზდები და ლაპარაკობდნენ.

ლაპარაკობდნენ ცხოვრების შინაარსზე და მათ ლაპარაკის შემდეგ მთლად

ეკარგებოდა აზრი ცხოვრებას.

ამბობდნენ:

რაფაელის მადონნას სჯობია გაუწმენდავი ჩექმა.

ბონდო ფიქრობდა და ახლაც ფიქრობს...

არ ესმის: რატომ სჯობია ჩექმა მადონნას?!

მას არ ესმოდა: რატომ არ შეიძლება ჩექმაც იყოს და მადონნაც?!

რატომ არ შეიძლება ბაყაყიც იყოს და ღმერთიც?!

მის წინ გდია უზარმაზარი ყელმოქცეული ჩექმა.

მას ოფლის და ვაქსის სუნი ასდის.

კიდევ აქვს ამას გარდა რალაციის სუნი, მაგრამ... ჰო... აქვს სუნი... გულს ეყრება.

თითქოს მკვარტლიანიცაა.

ალბად, სამოვარს უბერავდნენ.

განა ცოტა რამეთ მოიხმარება ჩექმა!..

მაგალითად:

ჩექმით შეიძლება ბულიონის გამოხარშვა.

ჩექმა ჩექმად დარჩება და ბულიონი ბულიონად.

ღმერთს კი ვერ გამოხარშავ, რამდენიც უნდა ხარშო, ergo: — სისულელეა ღმერთი, სისულელეა მადონნა!.. და ბონდო ხედავს, რომ ჩექმაში ზის ღვთისმობელი ჩხვილი ყრმით, რომელიც მას ხელს უქნევს.

იგი ისე ჩხვილია და მსუქანი.

— დედაო ღვთისავ!.. — დაიძახა მან საოცარ სიყალბით, პსევდო-კლასიკურ მაღალ შტილით და დაემხო მის წინ.

(ალბად ასე ლოცულობდნენ დავით და კონსტანტინე.)

ებლა ეს მოდაში არ არის.

— მიშველე, ღვთიშობელო მარია, მიშველე, თორემ გადამრევენ ეს ტვინ-
დაცვეთილი თუთიყუშები, გადამრევენ!..

ღვთიშობელს ყელი უშობელ ნიამორივით მოუღერებენ და ქარის შვილს,
თუთიყუშები დაიბნენ.

იფოფრებიან, პენსნეს ისწორებენ და არიან ამბავში.

უეცრად გამოეყო ერთი თუთიყუში ლიცენციატის ხარისხით და განაცხა-
და ავტორიტეტულად:

— მადონნა არის, ამას ჩვენ ვხედავთ ჩვენის თვალებით, მაგრამ ის მრე-
ცხავად თუ ივარგებს, უკიდურეს შემთხვევაში, თუ მას აქვს curriculum vitae
კულინარიისა, შეუძლია კომბოსტო დაამეაფოს, სხვად ის გამოუსადეგარია...

თუთიყუშები დამშვიდდნენ.

მათ მონახეს კატეგორია, სადაც შეიძლებოდა ამ მოვლენის შეტანა; კმა-
ყოფილნი ჰყნოსავენ ბურნუთს და ცხვირს აცემინებენ...

მერე ისევ წვიმა დისერტაციებისა, ტრაქტატებისა.

საცოდავი მოქალაქე შეძვრა თავის კუნჭულში და იცქირება დამფრთხალ
თვალებით, როდის გადიღებს ქალაღის წვიმა...

— ნააუუ!.. ნააუუ!.. ნააუუ!.. — დარეკეს შუალამის ეკლესიის ყარაულებმა.

ბონდო გამოერკვა, თვალებზე ხელი მოისვა და ხედავს რომ თავის ოთახშია.
გაიარა.

ოთახი შეიდნახეგარი ნაბიჯია, იქნებ ცოტა ნაკლები, თუნდაც ერთი მეოთ-
ხედით, მაგრამ ეს ანგარიშში შეტანად არ ჰღირს...

სულ ოცდაოთხი ფიცარი არის დაგებული, ეს ზეპირად იცის ბონდომ.

— ერთი... ორი... და ასე... კარგად ახსოვს.

— მტლაშ-მტლუშ!.. მტლაშ-მტლუშ!.. — ტკაცუნობს ფოსტალი ფეხის გულზე.

„— მძულს უგულოდ სიყვარული: ხვევნა, კოცნა, მტლაშა-მტლუში!..“ —

ამბობს რუსთველი და ზოდის ლალი გადაშლილ პერგამენტით.

მშვენიერი დეკლამაცია სცოდნია მას!..

დიქციაც კარგი აქვს!..

წმინდა ქართული გამოთქმა!..

თამარი უსმენს მოჯადოებული და მარგალიტის საყურე ცახცახებს თეთ-
რად ანთებული.

ეს მეთორმეტე საუკუნეში იყო.

რომელ მეთორმეტეში?..

ქრისტეს წინად, თუ შემდეგ?

არა, წინად სულ სხვა იყო!..

წინად: —

თობელ, მოსოქ, ურ-კაშდიმ, ქალღუ...
ეს მაშინ იყო.

მერე:

დაიბუნაგეს კაპადუკიას.

მოაგდეს სისხლით თესლი და ციება.

აყვავდა ვაზი და მწვანე ლერწები დაიტვირთა სავსე მტევნებით, რომ მე-
რე ქალის თმებით გამთბარი მოვლენილიყო იბერიისაში.

ტაბალის ცხენი გავარდა სახელად და ფარაონებს თეთრად მტკვანდებოდათ
მისი გახედნა.

და ერთხელ, როცა ყველას ეძინა, გაჩნდა ყიჟინა გუშაგების:

— გიმშირაი!.. გიმშირაი!.. გიმშირაი!.. — და გაქანდა ბედი კავკაზისაკენ.

სისხლი ღვარივით იღვრებოდა.

ავარდა ორთქლი ცხელი სისხლის და მზის სხივები იქვარქნებოდნენ მე-
წამულ ფერში.

არის კვილი:

— არ გადავშენდებით!.. არ გადავშენდებით!.. არ გადავშენდებით!..

შიშველი მახვილი გველის წიწილივით ასკდებოდა ბრინჯაოს ფარებს და
მზე გახურებულ შანთივით სწვავდა გახეთქილ კრილობებს.

მოდის გიმშირაი კბილთა ღრჭენით.

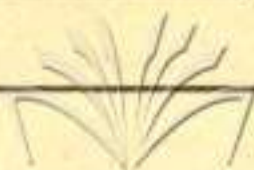
გატყორცნილ ენით ლოკავს კედლებზე ჩამოდვრილ სისხლს და ტორტმა-
ნობს მთვრალი.

ეხეკიელმა დაიტირა თეთრი იმედი:

„მუნ მიეცნეს მოსოქ და თობელ, და ყოველი ძალი თითოეულისა მათისა
საფლავისა მისისა გარემოსთაგანისა, ყოველნი წყლულნი მათნი, ყოველნი წინა
დაუცვეთელნი წყლულნი მახვილისა მიერ, მიმცემელნი შიშსა მათსა ქვეყანასა ზედა
ცხოვრებისასა, და დაიძინეს გმირთა თანადაცემულთა საუკუნეთა და საუკუნითგან,
რომელნი შთავიდეს ჯოჯობეთად საჭურველთა მათთანა საბრძოლელთა, და დას-
ხნეს მახვილნი მათნი ქვეშე თათთა მათთა, და იქმნეს უსჯულოებანი მათნი
ძვალთა ზედა მათთა, რამეთუ ეშიშვოდეს გმირთა ცხოვრებათა შინა მათსა, და
შიში მძლავრთა იყო ქვეყანასა შინა ცოცხალთასა“.

.
.
.
.
.

სიბრძნის ღმერთს ვას უყვარდა იშტარ.
იშტარის გული შეიპყრო თამმუშმა.
მაშინ ეამ მოსწამლა თმახუტუტი თამმუში და მისი სული
გაემგზავრა ქვესკნელ არალში მდინარე ხუბურს გადაღმა.
სიკვდილის ღმერთმა ნერგალმა და მისმა მეუღლემ ალ-
ლათუმ, რომელსაც სამაჯურის მაგიერ ცოცხალი გველი ეხვია
მკლავზე, დააფარეს ტინის კლდე თამმუშს და ასე დაიკარვა
მისი კვალი.
იშტარი დადიოდა, როგორც დედალი ნიამორი და ეძებ-
და თამმუშს.

— თამმუზ!.. თამმუზ!.. თამმუზ!..
 გადალახა მდინარე ხუბური და შეიღვინა კარებზე
 მეკარე შეოღმა ჩამოართვა ძვირფასი დიადიმა, მაგრამ
 იშტარს სწყუროდა თამმუზ და განაგრძო გზა.

მაენე ჰალლუმ შეხსნა ფარლული, მაგრამ იშტარს სწყუ-
 როდა თამმუზ და განაგრძო გზა.

ასე განვლო მან შვიდი კარი და ყველგან ჩამოართვეს
 სამკაულები, ტანისამოსი და გაუშვეს, როგორც მათხოვარი.

შეხსნეს ჯავარიანი ძუძუსფარები და დაყურსული ძუ-
 ძუები მტევნებივით ირწყოდნენ მკერდზე.

წელზე არ ერტყა ქალწულობის ვიწრო სარტყელი, შო-
 ბას რომ უმსუბუქებდა მშობიარეს.

ატმისფერი ტანი იბნიდებოდა ალერსს მოწყურებული.

იშტარს აბრმავებს სიტკბო და ზარბოში იშტის.

— თამმუზ!.. თამმუზ!.. თამმუზ!..

სული იხუთება ქვესკნელ არალში.

ზეცის მაგიერ დაღრქენილი პიტალო კლდეები და სტა-
 ლაქტიტები ჩამოსტირიან.

მდინარე ხუბურის ტალღები სისინებენ გველის წიწილე-
 ბივით.

ანუნაკები წამოესიენენ იშტარს და აართვეს სილამაზე.

ქინკებმა შეჰყარეს უამრავი სნეულებანი, მაგრამ იშტარს
 მაინც სწყურია წვერბუჭუჭა ვაეი.

აშაკუმ შეჰყარა უემური და რაბისსემ გაუჩინა ანთება,
 მაგრამ სიყვარული უფრო გამძაფრდა.

ჰალლუმ მოჰკიდა კიბო ძუძუებში, უტტუკუმ მიაყარა ყელ-
 ში ავი მუწუკები, ლაბასხუმ მოუსაგა მუხლებში და წაქცეული
 მიბობლავს მიწაზე.

ბელით-სერამ შეჰყარა კეთროვანება და დამპალი ხორცი
 სცვივა ძვლებიდან მწვირიან ძონძებივით.

ლილუმ ჩაასო ჩაასო ფრჩხილის ძირებში საწერელი და
 ჰკენეტს თითის ძვლებს.

ლილიტმა წაართვა წაართვა გონება, მაგრამ სიყვარუ-
 ლი უძლეველი მაინც გიხგიზებს.

მიბობლავს ტალახში და უკან სტოვებს დამპალ ხორცს,
 სისხლსა და ბალღამს.

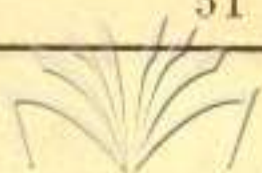
— თამმუზ!.. თამმუზ!.. თამმუზ!..

გამწარდნენ მავნეები:

— სთქვი რომ არ გიყვარს და მოგეშვენებით!..

— მე მინდა თამმუზ!..

.....

ეროვნული
საბავშვო

ურ-კაშდომში დასკვნა ვენახები.
ლოტოსები გაყვითლდნენ.
შეიძარცვა ხეები და დადგა ზამთარი.
ვეფხების ღრენა მოახლოვდა ბოსლებთან.
კურატი მოზვერი არ ახტება უშობელს.
ვაყა არ ეტანება ფაშატს.
ქმარი არ აქცევს თავის ცოლს გზის პირად.
ცოლი ცალკე წევს თავის საწოლში და ქმარი ცალკე.

.
.
.
.

და პაპსუკალი, ღმერთთა შათირი, შეწუხდა ძლიერ.
მიმართა ეას:
იშტარ ჩაეიდა და არ ამოდის.
კურატი მოზვერი დამყუდრულია.
ვაყას ფაშატი აღარ სწყურია.
ცოლს ცალკე სძინავს თავის საწოლში და ქმარს ცალკე...

— იშტარ!..
— თამმუზ!

გადაეხვივნენ.
ერიტას სასახლე ირწეოდა ატმის და თაფლინდის შტოებში.
— თამმუზ!.. თამმუზ!.. თამმუზ!.. — ჩურჩულებდა იშტარი
ნერწყვ გამშრალი და სწოვდა აღისფერ ტუჩებიდან თაფლსა
და სიტკბოს.

მზე დაიღვარა მის შავგვრემან ტანზე და გამდნარი სხი-
ვები თაფლივით ედინებოდა.

— მუდამ ასე რომ დამატყვევოს სეამ?..
— მუდამ მოგძებნი, რომ ჩემი იყო, თამმუზ!.. — ამბობდა
იშტარ და ბედნიერი ეხუტებოდა ვაჟკაცის მკერდს.

მერე მივიდა გიმმირაი და გაჰქრა თამმუზ.
აშტარტა ეძებდა მას ქვესკნელ არალში, მდინარე ხუბურს გადაღმა და
ნახა იგი უქმურით შეპყრობილი ტიგრის ჭაობებში.
იშტარი დარჩა უნაყოფოდ და ხნიერ ქალიშვილივით ჭკნება ტიგრის ნა-
პირებზე (და ალბათ კითხულობს კარამზინის, პოლ დე-კოკის და რჩეულიშვი-
ლის სენტიმენტალურ რომანებს).

იშტარს სწყურია სპერმატოზოიდი.—
თამმუზს მხოლოდ პლაზმოდები აბადია.
ბონდოც ასეა: —
დალორწილია მისი სისხლი უქმურითა და ავი ზნით.

— წმინდაო გიორგი, შენ გამყარე უემურთა-უემური! — ლოცულობს ბონდო.

— წმინდაო ფალლოს, შენ გამყარე უემურთა-უემური! — ლოცულობს თამმუზ.

• გასკდა ქვეყანა შუაზე.

„განიპო კრეტსაბმელი ტაძრისა მის ზეითგან ვიდრე ქვედმდე და კლდენი განსქდეს; და შეიძრა ქვეყანა!..“

წმ. გიორგი და უემურთა-უემური.

ღვთიშობელი იქაა და მას ლოცვა შეუძლია, — ჩექმა აქაა და მას შეუძლია იგი ჩაიცივას ფეხზე.

ბონდო ხედავს:—

ვიღაცამ გაუყარა ჩექმაში ფეხი და ჰკოცნის ღვთიშობელს.

დააკვირდა:—

— გუჯუ!.. გუჯუ!.. გუჯუ!.. — იკივლა ბონდომ და გამოერკვა.

არაფერზე არ არის.

არის სიბნელე და მისი ოთახი.

კუთხეში ტალახიანი ლაფჩინები ჰყრია.

მივიდა და შეჰყარა ტახტ ქვეშ.

— რა იყო ბონდო?.. — გამოეხმაურა მეორე ოთახიდან გამოღვიძებული ყარამან.

— არაფერი მამაჩემო, არ მეძინება!..

— ღვინო დალიე, შვილო, ღვინო და ძილი მოგერევა!

მოისმა: როგორ გადატრიალდა ლოგინში.

ბონდომ დაუჯერა:

დაეწაფა ღვინიან დოქს და მერე დამძიმებულ თავით წიუჯდა მაგიდას.

ღვინომ უარესი ჰქნა.

თავბრუ ებვევა.

კედლები იხრებიან.

მაგიდა, რომელზედაც დაყრდნობილი იყო, დატრიალდა.

თვალები მოისრისა: ყველაფერი დაწყნარდა.

დახედა:

მაგიდაზე აწყვია წიგნები.

აწეწილი ქალაღდები ირევა თავში.

ერთ წიგნს ზურგზე წყევასავით ეწერა:

„იმანუილ კანტი: წმინდა გონების კრიტიკა“.

გუშინ გადიკითხა რამოდენიმე თავი.

ფიქრობს:

რა უნდოდა ამ კაცს?.. დატეულიყო თავის კენიგსბერგში!.. ეცქირა ალვის ხის კენწეროსთვის და ყოფილიყო მისთვის!..

ვინ იწუხებდა, რომ მოედო ქვეყანას კეთროვანებასავით!..

დაუკარგა ნდობა სამყაროს.

მოწამლა ქვეყანა.

გახეთქა შუაზე.

ნოუმენები... ფენომენები... მეტაფიზიკა...

— ტრანს!.. ტრანს!.. ტრანს!..

— მეტა!.. მეტა!.. მეტა!..

როდის მოასვენებს, ნეტავ, ეს მეტა ბონდოს!..

შორს ბაყაყები ყაყანობენ ნარიონაში.

ბონდოს მოაგონდა ზღაპარი: დოდო ბაყაყზე და თეთრ ბატონიშვილზე.

— ბა-ყა-ყი-ყი!.. ბა-ყა-ყი-ყი!.. ბა-ყა-ყი-ყი!.. ისმის ყაყანი და ხედავს:

კანტის წიგნიდან, რომელსაც ეწერა:

„წმინდა გონების კრიტიკა“

გადმოხტა უზარმაზარი გომბეშო და დაჯდა მის წინ.

გომბეშო უყურებს ბონდოს და ინერწყვება ბიწიერად.

როცა ნერწყვს ყლაპავს, გადმოკიდებული, მსუქანი ლაბაბი სასაცილოდ მოძრაობს.

ყურებთან რაღაც ებერება საპნის ბუშტებივით და ისე ზეიად იცქირება თითქოს არგუეთის ერისთავი იყოს.

ბონდოს გაელიმა.

ოთახში დადგა მიწის სუნი.

— რა შესაქცევი ხარ შენ, ბაყაყო!.. მიუალერსა ბონდომ და კისერი მოფხანა

გომბეშომ ყელი გაუწოდა და ნეტარებით მძიმე სუნთქვა დაიწყო.

ზურგზე უზარმაზარი ქრელი ხალი აქვს და ლაპლაპობს.

ბაყაყი აიგრუნა, შედგა უკანა თათებზე, ბოლო ასწია და ტრიალებს ერთ ადგილას.

უეცრად ახტა და გაღელილ უბეში ჩაუფარდა.

მიეხუტა მკერდში და ლოკავს ენით.

(ვითომ ჰკოცნის).

ბონდომ იკივლა და უბიდან ამოაგდო.

გომბეშო დაეცა იატაკზე და ვნება ანთებული იკრუნჩხება ერთ ადგილას.

მერე გონს მოვიდა: გაცოცდა და თათებს მკვრივად ჰბარდღავს იატაკზე.

ახტა სკანზე, — დახტა მაგიდაზე.

იატაკზე, სადაც იგი იჯდა, წყალივით ეღვარა ყვითელი ლორწო.

ბონდო დგას.

— რა არის ეს?..

თვალეები მოისრისა.

გომბეშო ისევ ზის მაგიდაზე.

— ვინ ხარ შენ?.. — შეეკითხა გაუბედავად.

— მე ვარ ადგილის დედა, მოციქული მიწისა და მიწიერების!.. მე შენ გნახე ერთხელ და შემეყვარდი... ჩვენ ვქანაობდით ღელვის შტოზე ლოყა მიდებულნი... რამდენჯერ მინდოდა გამოგცხადებოდი, მაგრამ მრცხვენოდა, ქალწულებრივი მორცხეობა არ მაძლევდა, ნებას. დამიბრუნდი, ბონდო, დამიბრუნდი!.. მიყვარხარ ბონდო და შენ არ მიკარებ!.. — ამბობდა გომბეშო ადგნებული და გაბერილ მუცელზე ხელს იჭერდა.

— მე მუდამ მიწაში ვარ!.. ჩემი ძვლები დახრულია ქარებით და ძტებაეს!..
 მე წავცლ ქვესკნელში შენს საძებნელად, მაგრამ ვერ გნახე შენ წყნეოურნე
 რიონის ქაობებში!..

ამბობს გომბეშო და ბონდოს ეცა სუნი ახურებულ ბაყაყის.

— ერთ დღეს, როცა მე ღელის პირად მზეზე ვფიცხდებოდი და შენზე
 ვოცნებობდი, ჩუმაღ გველი მომეპარა და სიფილით გამოფრინდა, მაგრამ მე მო-
 ვასწარი და გადავხტი ღელეში. გველმა ქარიშხალივით ჩაიქროლა ჩემ ნაჯდომ
 მიწაზე. მე მოენახე სორთ და სული მოვიბრუნე. ისე მძიმედ დავეცი ღელეში,
 რომ კინალამ კვერცხები ჩამექცა მუცელში. და მე მაშინ ვიგრძენ, რომ აქ იყო
 რაღაც კანონი დაცემისა და რამდენი მალლა ახტები. იმდენად მაგრა დავეცე
 მიწაზე. მე ვინახავ ამ ქვირითს შენთვის, შენ უნდა გაანაყოფიერო იგი!.. შენ ჩე-
 მი ხარ, ბონდო, ჩემი!.. რამდენს გეძებდი!.. მე დავებოტებოდი ღელიდან ღელე-
 ებში, ქაობებიდან ქაობებში და მაინც ვერ გნახე, გვალვით ზურგზე ტყავი მა-
 სკდებოდა, მზემ ლაშები გამიხმო!.. გახურებული მიწა სწვავდა ჩემს თათებს და
 ძლივს მოგაგენი!.. ხვალ საღამოთი წისქვილთან გელი!.. შეიდობით ჩემო მეულ-
 ლევ!..—სთქვა მან ნაზი ღუღუნით და შეძვრა იმანუილ კანტის წიგნში, რომელ-
 საც ეწერა:

„წმინდა გონების კრიტიკა“.

ბონდო ეცა წიგნს, გადაფურცლა, მაგრამ ვერ იპოვა.

აი თავი:

წმინდა გონების ანტინომიები. კოსმოლოგიურ საკითხთა სკეპტიკური წარ-
 მოდგენა ოთხ ტრანსცენდენტალურ იდეათა მეოხებით.

არ არის!..

აი:

ტრანსცენდენტალურ დიალექტიკის პირველი წიგნის პირველი განყოფი-
 ლება.

არც აქაა!..

— ღმერთო!.. ღმერთო!.. დაიკვნესა მან.

იქნებ აქაა!..

ყველა საგანთა საფუძვლების phenomena-დ და noumena-დ განყოფისათვის.

არც აქაა!..

— მაშ სად არის, სად?..—დაიძახა მან და შუბლზე ხელი აიფარა.

უეცრად აღაპურო ხელები:

აღმოხდა:

— იშტარ!.. იშტარ!.. იშტარ!..

აქვითინებული დაემხო მაგიდაზე...

ქ ა რ ი მ ე მ მ ე მ ვ ნ მ ე მ ზ ე

ი მ ა ნ უ ი ლ კ ა ნ თ ი

მეორე დღეს ბონდო დარბოდა ოთახში.
 ერთ ადგილას ვერ ისვენებდა.
 — რა იყო ეს, რა იყო!.. — იძახდა იგი თმებში ხელწატანებული.
 შერე რატომღაც მივიდა სარკესთან.
 ჩაიხედა:
 თვალის უბეები ლაინივით ამოლურჯებოდა შავი თვალები მუგუზლები-
 ვით ენთო.
 მოისვა ლოყაზე ხალი, წარბები შეიკრა და უცქერის.
 — გიყი ვარ, ნამდვილი გიყი!.. დაჩიავებული და გადაგვარებული!..
 შემობრუნდა და მაგიდასთან მივიდა.
 მაგიდაზე იღო კანტის წიგნი.
 შიგ წევს უზარმაზარი გომბეშო...
 გადაფურცლა და მიაგდო.
 — რა იყო ეს?
 მოჩვენება თუ სიცხადე?..
 — რამდენი მალლა ახტები, იმდენი მაგრა დაეცემა მიწაზე!..
 — რამდენი მალლა აფრინდები, მით უფრო მაგრა იგრძნობ ჩემ სიყვარულს!..
 — რატომ?.. — ეკითხება ბონდო.
 ეს არ იცის გომბეშომ.
 გომბეშოს უყვარს ბონდო და, ალბად, იმიტომ.
 — ხვალ საღამოთი წისქვილთან გელი!..
 ბონდომ თავი გაიქნია და მოიგერა.
 გადასწყვიტა: ალბად, მალე გადავირევი!..
 უახრო თვალებით მოიხედა, შეხედა კედელზე მიკიდებული ბაბუამისის
 სურათს, რომელიც ლიზიკიას გადმოატანინა თავის ოთახში.
 მივიდა.
 — ჩემო ბაბუ!.. ჩემო ბაბუ!.. შენ ჩემში ხარ, ბაბუაჩემო, ჩემში!.. რა გინ-
 და, ჩემო ბაბუა, რა გინდა!.. მომასვენე ჩემო ბაბულია, მომასვენე!.. ხომ ხედავ
 არ შენიძლია!.. ცოდვა ვარ, ბაბულია, ცოდვა!.. დავილაღე!.. ჩურჩულობს ბონ-
 დო ოდნავ გასაგონად.
 დიდი ოტია ზვიადად დასცქეროდა შვილიშვილს ჩარჩოებიდან.
 ბონდომ თავი დაჰხარა და იგრძნო: რალაცა მოაწვა ყელში ქავილით.
 იკივლა:
 — მომცილდი!.. მომცილდი!..
 თავისივე ხმით გამოერკვა.
 მიიხედ-მოიხედა, გაიღიმა.

— რა მბლაგლებს, კაცმა რომ იკითხოს!.. ან რა საჭიროა ეს კომედია?..

— ჩემო ბაბულია!.. ჩემო ბაბუ!.. — გასცინა თავისივე თავს და უცცრად იგრძნო, რომ ტვინი გადუბრუნდა თავში.

ტვინი გაუხმო „კრიტიკამ“

გონება აკრიტიკებდა თავის თავს.

არღვევდა ყოველ ცნებასა და საგნებს.

ეძებდა კანონებს, მაგრამ ნოუმენი, რომელიც დიდი ასოთი იწერება, მუდამ ამ კანონს მიღმა რჩებოდა.

საგანი იყო აქ და ნოუმენი იქ.

ზოგონდა ძალღი, რომელიც გამოეკიდა მას საკბენად.

ბონდო ქვებს ესროდა და ძალღი გამწარებული ღრღნიდა ნასროლ ქვას.

ის კი განაგრძობდა გზას, სანამ ძალღი ნასროლი ქვის კბენით იყო გართული. ასეა ეს წმინდა გონება.

— ტვინი გაუხმო თავში, ტვინი გაუხმო!

ტვინი!.. ტვინი!.. — დაიწყო ყვირილი ბონდომ და აივანზე გაიქრა.

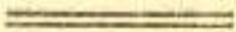
— რა დაგემართა, ბონდო?..

ბონდო შემოტრიალდა, შეშლილ თვალებით შეხედა მამას და მისკენ გაექანა.

— თავი გამიხმა, მამაჩემო, თავი გამიხმა!..

— ხომ არ გადირიე!.. — დაიძახა ყარამანმა და მკერდზე მიყრდნობილი შვილი ოთახში შეიყვანა.

.

კარი პიკნიკი

კ ა ე მ ა ნ ი

სალამოთი ყარამან წავიდა ყანების სანახავად:
სთველი ანლოვდებოდა.

სიმინდის ტეხვა უნდა დაწყებულიყო.

ლანდები დაწვენენ მწვანე მოლნარზე.

დანოტიოვდა ყველაფერი.

საბნელე შხამივით შეეპარა ხეებს ფოთლებში.

ხის ბაყაყები კრახუნობდნენ.

ბონდო ადგა.

პირი დაიბანა.

ახალი ჩოხა-ახალუხი ჩაიცვა და ღილაკილოებს მოუთმენლად იბნევდა.

ქილები და ვერცხლის ზარნიშიანი სარტყელი შავი ძაძით ჰჭონდა მოკერილი.

— ხვალ სალამოთი წისქვილთან გელი!.. — ჩურჩულებდა იგი და ჭამარს ირტყამდა.

ჩუმად გადავიდა უკანა ეზოში და გაემართა წისქვილისაკენ.

ეკალი ედებოდა ჩოხის კალთას და კურკანტლები მწიფე მარჯნებივით ეკიდა მალლა.

კარგამოკეტილი წისქვილი ხმაურობდა.

წაქცეულ ურემთან გამოშვებული ხარები იცოხნებოდნენ და ლაშებზე თერთრი ქუევი ედინებოდა.

ძირს ეყარა სიმინდის ჩალის ნალექი ღეროები და ახალი ფუნა.

მეწისქვილე არ იყო..

მიუახლოვდა კოდს:

მარაოები ირხევიან... მარაოები ირხევიან... და მარაოებს იტით მოსჩანს ნუშივით მოგრძო თვალები.

რად ირხევიან მარაოები?... რად ირხევიან მარაოები?..

სად იყო ეს?

ეს იყო იქ!..

— არა, ეს აქ იყო!.. — უკან მოაწუდა.

მოსცილდა კოდს.

— რა მემართება?... — იფიქრა და ხედავს: წისქვილის ბოკნის ქვეშ უზარმაზარი ფქვილით გასუქებული ვირთხა გამოხტა და შეძვრა სოროში.

სოროში მოსჩანდა მისი გრძელი კუდი, მერე ისიც გაჰქრა.

— ღმერთო, ნუ გადამრევ!.. ღმერთო, ნუ გადამრევ!..

თავკომბალებით გამძლარი ჩიჩახვ გადმოკიდებული იხეები თავმონწონე ჭანაობითა და კვატკვატით მოდიოდნენ რომაელ პატრიციებივით.

ბონდოს გაელიმა.

მელოტი ლატინისტი უზარმაზარ ლურჯ სათვალეებით: ქართული
ენების
მეცნიერება
Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?

გაჰყვა ღელის პირს.

აღორთქილი თხმელები და ტირიფები გაწოლილიყვნენ წყლის ზედაპირზე. ლათანის სუნი სუნთქვას აშძიმებდა.

ხმაური მოესმა.

მოიხედა: მოდის წმინდა გომბეშო, მოირწევა ქვექვეით.

თავი აქვს მხოლოდ ბაყაყის.

კრინოლინში კიდევ უფრო მაღალი მოსჩანს მისი განიერი ქალური თეძოები და ბონდო აღელდა.

რალაც მოაწვა ყელში.

ძარღვებში სითბომ გაიბინა და მისკენ გაექანა.

ჩემო ქმარო!.. ჩემო ქმარო!.. — ჩურჩულებდა გომბეშო და ბონდოს მკერდს ეხუტებოდა.

ბონდომ იგრძნო საოცარი უმწეობა და ჩაიკეცა.

ქალის ხელები ტკბილად ეალერსებოდა მის თმებს და რატომღაც დედა მოაგონდა.

— იქ, შორს, ცხრა მთას იქით, მე მაქვს მინანქრის სასახლე!..

„რა შუაშია მინანქრის სასახლე?!“ — იფიქრა და ისევ განაგრძო:

— სასახლეს არტყია ქვითკირის გალავანი და შიგ ზეციდან ოქროს ჯაჭვებით ჩაკიდებულია ბროლის კოშკი. კოშკში მყავს დამწყვდეული მზეთუნახავი!.. მისი ტანი ვარდის მტვერით არის დათოვლილი... მე ის მოვიტაცე თეთრი ცხენით ქვესკნელიდან, წავართვი მიწას!.. გალავანს სდარაჯობენ ცხრა თავიანი მღვვები და გველეშაპები!.. — ტიტინებს იგი და გაახსენდა, რომ სწორედ ასე ელაპარაკებოდა ოდესღაც ვილაცას.

— მერე, არ გეშინია, გველებმა რომ შეგქამონ?..

— არა!.. მე მათი ბატონი ვარ!.. — სთქვა თავმომწონედ ბონდომ, — მე მაქვს ნიშანი და ისინი ამითი მცნობენ!.. — აიწია მკლავზე სახელო და იქ, სადაც ლურჯი ძარღვი ინაკვთებოდა, ცოტა ზევით ხალი აჩვინა.

ბაყაყმა თავი მხარზე ჩამოადო და ბონდომ იგრძნო ქალური სურნელება.

ქალის სუნთქვა ეალერსებოდა მის ლოყას.

ბონდომ შეხედა: მის წინ ხათუნა იდგა.

რალაცა გაწყდა შუბლში და თვალი დაუბნელდა.

გაშმაგებით მოსწია საკინძე და შემოახია:

გადაშლილ კორსეტში გამოჩნდა ატმისფერი ძუძუები.

— მე ისევ ტყვედ ვარ ბონდო?.. — დაიკვნესა ქალმა და კდემამოსილი მიეხუტა.

— ხათუნა!.. ხათუნა!.. — იძახდა იგი და ყველაფერი ატრიალდა ზევით.

თხმელებმა შტოები უცნაურად აიქნიეს და გაქანდა სადღაც.

— ჩემო ხათუნა!.. ჩემო ხათუნა!.. — ამბობდა იგი სუნთქვა შეკრული და, როცა გამოერკვა, ქალი უკვე არ იყო.

აღერსით დაქანცულმა მოიხედა და თვალი მოჰკრა: მიწაზე დაგვიანებული ბაყაყი გადაბტა წყალში დასაძინებლად...

— აბა, შენ ისევ ტყვედ ხარ, ჩემო ხათუნა სთქვა მან და ჩათიქრდა...

ქარი ამოვრამუნა

გაფრენილი საფლავები

სალამო იყო კვახისფერი.

ყარამან იჯდა თავის ოთახში და ყალიონს ეწეოდა.

ხის ბაყაყი გულის შემალონებლად კრუალობდა.

გაიბა ფიქრები ძაფივით.

საღლაც ძროხა ზმუოდა და ლიზიკიას წყევა-კრულვა ისმოდა:

— შაცა, შე მამალი გელის შესაჭმელო, რაცხა ორი წვეთი რძეა, გამომა-
წველიე!..

ვილაცამ კარი შემოაღო: —

ბონდოა.

— შეიძლება მამა?..

— შემოდი!..

შემოვიდა წყნარი ნაბიჯით.

— სად იყავი შვილო?..

— არსად, მამაჩემო!.. რაზე ჩაფიქრებულხარ?..

— ისე, — ჩაფიქრდი!.. — უპასუხა ყარამანმა.

ჩამოვარდა დუმილი.

კოტა ხანს შემდეგ:

— ძნელია ხომ, მამა?..

ყარამანმა შეხედა შვილს.

— ოო, რა ძნელია, მამა, რა ძნელი!

— რა იყო, შვილო, რა დაგემართა?

— იმასთან ვიყავ, მამა ჩემო!..

— ვისთან?..

— გომბეშოსთან მამა, გომბეშოსთან!.. ჩემი ცოლი გომბეშოა, ხე!.. ხე!.. ხე!..

და იცი შენ რა ჰქვია გომბეშოს?.. შენ არ იცი, მამა, არ იცი!.. ხათუნაა გომ-
ბეშოს სახელი!.. ხე!.. ხე!.. ხე!..

ყარამანს თავხარი დაეცა.

თეთრი ბატონიშვილი და დოდო ბაყაყი.

ბაყაყს უყვარდა ბატონიშვილი და დალუპა იგი ჭაობის უძირო ლორწოში.

ყარამან დგას გარინდებულს.

უეცრად ბონდო მშვიდდება.

— ხომ არ გამიწყრები მამა?..

— რა იყო?..

— არა, ჯერ მითხარი: ხომ არ გამიწყრები?..

— არა, — სთქვი!..

— შე ვიცი ერთი რამ!..

ქართული
საგონიერება

— რა?..

— გუჯუ ჩემი ძნაა!.. — ამბობს მოკვეთით.

— კმარა ბონდო! — დაიკვნესა ყარამანმა.

— ისიც ავადმყოფია, გიჟია, მამა, იმიტომ რომ ისიც შენი ნაყოფია!.. — განაგრძობს ბონდო.

ყარამან ხარდაცემული უცქერის შვილს.

— ახლა გლეხებიც გვტოვებენ!.. წავიდნენ მამაჩემო, წავიდნენ!.. იცი მამა ჩვენ მუდამ ასე ვტანტალობდით ქვეყანაზე!.. ოდესღაც ჩვენი წინაპრები დადიოდნენ ეფრატის ნაპირზე, ქალდეა იყო ჩვენი ბუნაგი, მაგრამ არ დაგვაყენეს. მუსკი და თობალი მოედო კაპადუკიის მწირ მიდამოებს. ხეტები დაძრწოდნენ ბუნაგიდან აყრილ ნადირივით, მოვიდნენ კიმერიელები და აქედანაც ავყარეს!.. დავდივართ ასე წელგაწყვეტილნი, დაჩიავებული და უიმედონი!.. იცი, მამა, მე რომ საქართველო ხანდახან მოჩვენება მგონია?.. ისიც მოჩვენებაა, რუკაში რომ ახატია, წითელი ხოლით შემოვლებული. ვახუშტი ბატონიშვილსაც ეჩვენებოდა იგი. საქართველო ბოდვია მამაჩემო, შეციებულის ბოდვა!.. ქართლის ცხოვრება დაღარულია საუკუნეთა უბსკრულებით!.. რა მოგვაქვს ჩვენ ამ უფსკრულებიდან?.. ჯვარი მამაჩემო და ზედ გაკრული ჩვენივე თავი მოგვაქვს ჩვენ!.. განა შენ არ გაფიქრებს უემურთა-უემური?.. ქართული მოჩვენებასავით, ლანდივით დადის ციებით გამოყვითლებული და შავი დღე მოგველის ჩვენ!.. ჩვენ უნდა ეეომოთ უემურს!.. აქ იდეებიც დაუემურებულია!.. ჩვენ მოგვედევს იგი საუკუნეთა ბნელ სიღრმეებიდან!.. ალბად ტიგრისა და ეფრატის მონაპირე ქალღუელი ისევე ძიგძიგებდა ციებით შეპყრობილი, როგორც რიონისა და ალაზნის მონაპირე!.. თესლი ჩვენი შექმულია პლაზმოდიებით და სისხლი დაღორწილი!.. ოო მამაჩემო, მამაჩემო, როგორ მეშინია მე ამ საუკუნოების!.. ჩვენ დაგვაბერა ამ საუკუნოებმა და ბებერი სისხლი ვერ უძლებს ციებასთან ბრძოლას!.. ჩვენში წყდება გვარები და მოდგმები ისე, როგორც არსად. მოგვედვენ და მოსვენებას არ გვაძლევენ საუკუნეთა მიერ დაგვალული მუნიანი ჭინკები!.. და ამირანი შებორკილია მათ მიერ!.. შებორკილია და მაინც მღერის:

*დღეს დავკარგე, ხვალ ვიპოვნი, ჩემი ბედი ასე სკრისა!!!

— ახლა წყდებიან ეს ჭინკები ჩვენს სულში ამდენ ხანს კუდს რომ აქიცინებდნენ!.. შენ არ გეშინია მამა?..

— რისი შვილო?..

— ახალი ჭინკების მამაჩემო, ახალი ჭინკების!.. გუშინ რომ იყვნენ ჩემთან. ისინი ახალი ჭინკები არიან, წითელი ჭინკები და დედამიწას მთვრალ დედაკაცივით დაატრიალებენ!.. ჩვენ უნდა წავიდეთ მამაჩემო!.. ავიკრათ გუდა-ნაბადი და გაუდგეთ!.. ახლა ახალი ხალხი მოვა!..

— სთქვა ბონდომ და გაჩუმდა.

ყარამან უცქერის შვილს.

გარეთ საღამო იცრიცება.

ბატები ყიყინებენ.

ბონდომ ამოიოხრა და წამოდგა.

— მომიტევე მამაჩემო!..

— რა შეილო?..

— მე რომ ასე ვარ!..

— ღმერთი გაპატიებს!..

— მაღლობ მამაჩემო, დამლოცე!

ყარამანმა პირჯვარი გადასახა და შუბლში აკოცა.

მერე ბონდო წელმოწყვეტილი და მწუხარე გავიდა ოთახიდან.

ყარამან დარჩა მარტო.

გადაშალა იქვე ხელნაწერი რვეული, რომელზედაც ეწერა: „განრჩევაი და გამოცხადებაი. რომელთათვის ფილასოფოსნი შთამოვლენ ხმათა: და მხილებათა უთაოთა სევერიანთა: ესე იგი არს იაკოვიტთა. სულთგახმზრწნელსა წვალებისა:“

დაიწყო კითხვა, მაგრამ არაფერი ესმის.

ამას წინედ ბონდო ელაპარაკებოდა დროისა და სივრცის შესახებ და ყარამანს ჩარჩა იგი ხსოვნაში. მერე საუკუნოების შესახებ, რომ ყოველივე ეს მოჩვენებაა, რომ ქვეყანა, რომელშიც ცხოვრობს ყარამან, უნიჭო ბოღვაა.

შიაჩერდა ფიცრის კედელში გაჩენილ ღრეს, რომელიც ბაღლინჯოებით იყო დასვრილი და ჩაფიქრდა.

მის გინებაში ტრიალდება ყველაფერი ეს და მაინც არ ესმოდა რათ იყო მოჩვენებული ეს ქვეყანა.

უფერად კედლის ღრუში თავის ბარტყზე კიდევ უფრო პატარა ცხენი გამოჯირითდა. ზედ პატარა ჭინკა იჯდა და მათრახის მაგიერ კუდს სცემდა.

ცხენი ჭენებით გამოაქანა და მის ფეხსაცმელზე შემოაგდო. მუხლის თავზე აინაგარდა და შეჩერდა.

ყარამან უცქერის გაოცებული და არ ინძრევა.

ფიქრობს:

— რაა ეს: მოჩვენება თუ სინამდვილე?..

ჯუჯამ შუბლზე ხელი აიფარა და გაიხედ-გამოიხედა, მერე მედიდურად ჩამოხტა, ცხენს პირიდან ლაგამი ამოუგდო და გაუშვა.

რაშმა დაიფრუტუნა და ჩრჩილივით შარვლის მაუდის ძოვა დაიწყო.

ჭინკამ გაიარ-გამოიარა და მერე შარვლის ნაოჭზე ჩამოჯდა ჩაფიქრებული.

— ვინ ხარ შენ?..— შეეკითხა ყარამან ჯუჯას, რომ არ დაეფრთხო.

კაცუნა შეკრთა, მობრუნდა და აპხედა ყარამანს.

— მე დრო ვარ,— უფალი ნგრევისა და ტრამისა!.. — სთქვე მან ზვიადად და გაიარა.

ყარამანს გაელიმა.

სიხუმე.

ჭინკამ დაარღვია იგი:

— ვერაა, ბატონო ყარამან ეს ქვეყანა მოწყობილი!.. ყველას ის აწუხებს, რაც აბადია!.. თქვენ ნუ გიკვირთ, ჩემო ბატონო, მე რომ ასე ზრდილობიანად გელაპარაკებით!..— ჩემს ნანგრევებში საკმაოდ დიდბუნებოვანი გვამები ასვენია, რომ ზრდილობა მესწავლა!.. ოო, რა ძნელია რომ იცოდეთ თავადო ჩვენი ცხოვ-

რება!.. თქვენ არ გემართებათ ასე? ზიხართ თქვენთვის და უეცრად, რაღაც საშინელი სევდა შემოგაწვებათ გულში, არ იცი რა უქნა თავს. ჩემთან არის ერთი პოეტი, რომელსაც ხშირად ემართება ასე და ის ამას სტელის ეძახის, ღვთის წინაშე, ნამეტანი ყბედია და ტვინი ამომჭამა თავისი უნიჭო ლექსების კითხვით!.. მაგრამ ეს სხვათა შორის!.. წელან ჩემ სოროში ვიჯექ და ისეთი ნალველი შემომაწვა, რომ კინალამ სული დამელია!.. ავდექი და გამოვსწიე თქვენსკენ!.. კარგია ხანდახან გულის გადაშლა!.. ცოტა ბურნუთი ხომ არ გაქვთ, თავადო?..

ყარამან აწვდის მას ბურნუთს და ჭინკა კლანჭიან თითებით მოუხერხებლად იღებს, ყნოსავს და აცემინებს.

— ხო, იმას მოგახსენებდი, თავადო!.. მე ვფიქრობ რომ სისულელეა ყველაფერი!.. ჭკვიანი ხალხი ყველაფერს დროს აბრალებს!.. სისულელეა!.. ვდგევარ ჩემთვის და ეს ხალხები მიჭკრის ჩემს იქით, ჩამიჭროლებენ და მაფურთხებენ, თითქოს ისინი კი არა, მე მივრბოდე!.. არ იფიქროთ თავადო, რომ მე აქ თავის გასამართლებლად მოველ!.. ეს ისე, სიტყვამ მოიტანა!.. ახირებულა ჩემი ბედი!.. ვდგევარ და არ მესმის რისთვის! არ მახსოვს ჩემი დაბადება და არც სიკვდილი მჯერა ჩემი, ვარ უკვდავი და უბედური!.. ხალხები ისპობიან, ან, ქვეყნები ნადგურდება, ყველაფერი ნაცარტუტათ იქცევა, ვარსკვლავები ერთი მეორეს ასკდებიან და იფშვნებიან, მე კი ვიქნები!.. მე მინდა სიკვდილი!.. მე მინდა მოსვენება, თავადო ყარამან!.. რა ბედნიერი ხართ თქვენ, მომაკვდავანი. ოო, რა კარგია, ალბად სიკვდილი, როცა საკუთარ ძელებს ჩააწყობ კუბოში და მოისვენებ!..

— დაიკვნესა მან და ყარამანმა დაინახა, რომ ცრემლებით აევსო სულელი თვალები.

იგი გაღახულ ლექვს ჰგავდა.

გაეცინა.

— მაშ ეს არის ის დრო, ის საუკუნეები, რომელზედაც ბონდო ამდენს ელაპარაკება ხოლმე?..

მას სასაცილოდ არ ჰყოფნის ეს ამბავი.

— ჭინკავ!.. ჭინკავ!..—დაუძახა მან და სიცილი დაიწყო.—ვინ მოგანდო შენ საუკუნოები, განა ქვეყანაზე ასე გაწყდა ჭინკები?.. ხე!.. ხე!.. ხე!..

რამდენია ხანია ყარამანს ასე გულიანად არ უცინია.

მას დაავიწყდა კიდევ როგორ იცინიან.

— ოხ, შენ იცოცხლე, ჭინკავ, ამდენი რომ მაცინე!..

ჭინკას გული მოუვიდა.

ქეჩო წამოჰყარა და წამოდგა.

— თავადო, გთხოვთ წესიერად მომეპყრათ!...— სთქვა მტკიცედ და თითქოს მუქარითაც.

ყარამანს მეტი აღარ შეუძლია და კვდება სიცილით.

ჭინკა აენტო.

შემოტრიალდა და:

— მაშ, აჰა!..— დაიძახა მან, ტაში შემოჰკრა და ყარამანმა იგრძნო, რომ მიწა დაიძრა ადგილიდან და დატრიალდა. დედამიწამ დაჰკარგა წონასწორობა და დასკდა ზედა პირი, პირი დაალო და ამოცვივდა დაჭმული მკვდრები და გამობრული ძვლები.

ყარამანს გულს ეყრება.

უეცრად წამოუბერა ქარიშხალმა და მოიტანა წივილი ქვესკნელიდან.

სახლები ინგრეოდა.

ეკლესიის გუმბათები მუხარადებივით ჰგორავდნენ.

კორიანტელითა და მტვერით გაიგვიფა ყველაფერი.

საფლავეებიდან ამოყრილი დამპალი მკვდრები ჰგოდებენ და მოათრევენ თავიან დახრულ ძვლებს.

ყარამანმა შეხედა და იცნო ისინი:—

ეს ის მიცვალებულნი არიან, ორპირში რომ ცხენის წყალმა წაიღო.

არის კივილი:

გვაცხონეთ!.. გვაცხონეთ!..

უეცრად ხედავს: ვილაც ქალი გამოეყო მიცვალებულს და გამოემართა მისკენ.

მკერდში საკუთარი ძვლები ჩაუხუტებია და ათბობს.

ეს:

ციცინოა.

— ციცინო!..

უნდა იკივლოს, მაგრამ ვერ ახერხებს.

ციცინო მიუახლოვდა მას მთლად სველი, ფერმკრთალი, გაწამებული და გაჩერდა მის წინ.

ყარამან!..— დაიკვნესა, ასე უნდა, ყარამან?.. საფლავში წყალი შემომიღვა და მიშველე!.. წყალში ვწვევარ, ყარამან, ქარები გამიჩნდა და ძვლები მტკივა!.. მიშველე. ჩემო ყარამან, მიშველე!..— სთქვა და გაჰქრა.

თავმოჭრილი ქაჯები მორბიან და ხელში თავებს მოაბურთავენ, ისვრიან ცაში და მათ დაჰრილ კისრებიდან სისხლი ასხამს შადრევანივით.

მაღალ ბორცვზე გასული დოდო როკაპი ჰკივის და ბუქნავს.

ასისინებულ გველზე შემჯდარი ჭინკა დაძრწის ყველგან.

ქარმა უმატა, მერე აზუზუნდა და ის საფლავეები, რომელნიც ცხენის წყალმა წაიღო, თავახდილი ცარიელი საფლავეები, გაფრინდნენ ცაში.

სუდარა გაფრიალებულნი მკვდრები აედევნენ მათ და ჰწივიან:

— დაგვასვენეთ!.. მოგვასვენეთ!..

და ყარამანმა იგრძნო, რომ შეიშლება, თუ კიდევ გაგრძელდა.

შეიქრა ეკლესიის გუმბათზე და იკივლა:

— არული!.. არული!.. არული!..

ყველაფერი გაჰქრა.

მოიხედა, — ტახტზე ზის.

— აბა წყალში წევხარ ჩემო საცოდავო ციცინო?..— სთქვა მან მწუხარედ და ჩაფიქრდა.

ოთახში უკვე ბნელოდა...

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქარი მახსრამხა

ფეფელო ჟაღაბი და აჟა დასასრული მთელი ამ უბედურად დაწყებულ ამბისა

გავიდა რამდენიმე ხანი.

სოფლის დღესასწაული მოახლოვდა.

ეკლესიაზე აუარებელი ხალხი მოგროვდა.

ჩამოდოდნენ მოყვრები, ნათესავი ცხენებით, ურმებით.

ხის ეკლესია დაძირულია ასწლოვან ცაცხვებში.

ოდესღაც ამ ცაცხვებს სცემდა თაყვანს ეს ხალხი.

დგანან ისინი უზარმაზარი მღვდის ბარკლებივით.

სალამო ხანია.

ცა იღრუბლება.

გაიმართა ცეკვა-თამაში.

გვიზიანი გოგო-ბიჭები ცეკვაედენ, ხტოდენ უშნოდ, მუცლებს ძლივს და-ათრევდენ.

ციებისგან გამოთაყვანებულმა ბიჭებმა გამოიტანეს მეშის უზარმაზარა ბურთი.

ეკლესიის დროშები აქლარუნდა.

შევროვდა ხალხი.

სამჯერ შემოუარეს ეკლესიას „კირილესონის“ გალობით, ყიჟინით, სტვენით.

გაიტანეს ბურთი ტიალ მინდორში შუა ადგილას და ისროლეს ცაში.

გაჩნდა ყიჟინა, ბრძოლა, ვახარამაცი.

ლელოსკენ მიიწევდენ.

ხელიდან სტაცებდენ ერთი მეორეს.

ბურთი ხან გამოჩნდებოდა შავი, უზარმაზარი, ხან დაიკარგებოდა და იყო ყრიამული და ნავარდი.

— არიქა ბიჭო კიმოთია!..

— აგერ ვარ ბიჭო, მემეცი ბურთი!.. — კივილი და ძალლი პატრონს ვერ იცნობდა ისე აირია ყველაფერი.

ცხენოსნებიც ჩაერივნენ თამაშში.

ტანისამოსი არავის შერჩა ტანზე.

ცა იჭმუხნებოდა და ღრუბლები მძიმე, მწვირიან ჩვრებივით ეკიდა.

თქეში იყო მოსალოდნელი.

მოხუცებული დედაკაცები პირჯვრის წერით სახლში მიიჩქარებოდენ.

ქათმებს უნდოდა დაბუდრება, ძროხას მოწველა, ოჯახს მიხედვა და სტუმრებისთვის ვახშმის მომზადება.

ცეკვა-თამაში გრძელდებოდა და ციებით დაყვითლებული ქალიშვილები ეკოპწიავებოდენ ყმაწვილებს.

ქალები მაინც ლანაზეები იყვნენ, ვაყები მთლად დაჩიავებულნი
ცხვირის ნესტო და ყურები ილანდებოდა

— ტინიპი-ტიპო!.. ტინიპო-ტიპო!.. პიტინებდა გარმონი
ხალხი იქა-იქ შექუჩებულყო და ბაასობდა რკინიგზაზე.
რკინისგზა დაეუფლა მათ გონებას

წუთის წუთზე იკივლებდა იგი და დააფრთხობდა სოფელს.
ბინდი დაეკრა დედამიწას.

მთვრალეები ბარბაცობდნენ და უშნოდ მღეროდნენ.

იქა-აქ მოსჩანდნენ სკაპცები ახირებული სამხედრო ტანისამოსში, რაღაცას
ფუსფუსობდნენ და წრიპინებდნენ,
იყო ხარხარი, კისკისი.

ხნიერი ხალხი ერთად შეკრეფილიყო ეკლესიის ფარდულ ქვეშ, შესავალ-
თან და სოფლის ჭირ-ვარამზე ბჭობდნენ.

ყარამანიც აქ იყო.

ეს უკანასკნელი დღეობა იყო სანავარდოში.

მოკვდება სანავარდო.

დარჩება მწუხარე მოგონებად ეს მხარგაშლილი ცაცხვები და საფლავზე და-
რგული ბზეები.

ბონდო ცაცხვის ქვეშ იჯდა ცალკე.

ხალხი გვერდს უვლიდა, მორიდებით გადახედავდა:

ეკლესიის უკან კბილებ ჩაბდღვნილ დედაბერივით წაფერდილ სენაკში მაკ-
რინე მონაზონი იჯდა, გარეთ არ გამოდიოდა, არ ერეოდა მოხეიმე ხალხს.

უეცრად გაღაენის იქით შეიქნა ჩოჩქოლი.

მითქმა-მოთქმა...

ხალხი აირია:

— ფეფელო მოდის ფეფელო ქადაგი!..

ყველა გზას უთმობდა კაბა აკარწახებულ ფეხშიშველ დედაკაცს, რომელიც
მიემართებოდა ეკლესიისაკენ.

ყველამ მოწიწებით დაუთმო გზა.

ფეფელო ავიდა კიბეზე და გიმოჩნდა ჩამომქნარი, გოროზი დედაკაცი.

მთლად კანკალებდა და ამღვრეული თვალები გადაავლო ხალხს.

მერე დაემხო ეკლესიის კარებ წინ და ლოცულობდა დიდხანს, გულში
მუშტს იცემდა, მოსთქვამდა შემხარავად, მერე შემოტრიალდა და უცნაურ ცე-
ცხლით აღგზნებული თვალები დაჰკაკლა.

ზარდაცემული ხალხი გასნატული უცქერის.

ცეკვა-თამაში შეწყდა. ყველა ეკლესიას მოაწყდა.

მხოლოდ შორს, სოფლის გზაზე მოისმის მთვრალეების: „რანუნი“.

— ხალხნო!.. ხალხნო!.. გააპო ჰაერი მისმა კივილმა.

ხალხმა პირჯვარი გადაიწერა და შეიქნა ჩოჩქოლი.

მესერზე მიბმულ ცხენებმა თავები ჩაჰკიდეს: იგრძნეს ავდრის მოახლოება.

სადღაც გრგვინვა მოისმა.
ელვამ გრეხა დაიწყო ცაში.
ბნელდება.

— ხალხო!.. რა გეშველებათ, თქვე უბედურიშვილებო!.. რა გეშველებათ!.. წუხელი ღვთიშობელი გამომეცხადა და მამხილა, რომ დედა მიწა მაკეა უქმურ-თა-უქმურით!.. დედამიწა დედა კი არ არის ჩვენი, — ცოფიანი დედალი მგელია, რომელიც თავისივე ლეკვებს თვითვე სჭამს!.. ვაი თქვენ, ხალხნო!.. სანავარდო დაბერწდა!.. უქმური მოსპობს სანავარდოსო, — წერია ეფუთში!.. ჭინკები და მავნეები დაეუფლება სანავარდოსო, — ამბობს კარაბადინი!.. დედაკაცების საშო ღვრიტასავით არის გამომჭკნარი, მაჭიკივით არის გამხმარი, რომლითაც დედა-კაცები ყველს ადებდებენ. ვაეები უნაყოფონი არიან, როგორც სკაპცები!.. ვაი თქვენ ხალხნო!.. ძერას ჰკითხეს: — შეილები გირჩევნია თუ ორი თვის წყალუსმელობა?.. — წყლის უსმელობაო!.. ჯორსა ჰკითხეს: — შენ რაღაო? — უშვილობაო!.. თქვენთვის არავის უკითხავს და ვინ დაგაბერწათ ასე?!. ეფუთში სწერია: როდესაც მზე მარტის ოცდაერთს შევიდეს პირველსა ხარისხსა ვერძსა, წლისა მფარველი იყოს მარები ლომითურთ, რომელიც სახლია მზის!.. იყოს ყელის ტკივილი, ღურბლის ქარები, ხველება და მკერდის ტეხვა!.. ციებით ლოგინათ ჩავარდეს ხალხი!.. გამრავლდეს ავადმყოფობა მანდილოსანთა და უშვილობა!.. შავი დღეები მოგელის შენ!.. დედაკაცები ქვას ჰშობენ და შვილს კი არა!.. გაცოფდა სანავარდო და ჩვენ ბუშები ვართ მისი. მავნე სულების მარულა გაჭენდება სანავარდოში!.. თავს უშველეთ!.. მოახლოვდა ჟამი მეორეთ მოსვლისა და დედათა გოდება დააყრუებს ზეცას, მამათა ვაება გააპობს დედამიწას!.. მეუფე უქმური მობრძანდება თავის ამალით!.. არული თქვენ, წყეულებო!.. ვაა-ვა ვაა-ვა ვაა-ვა, — ჰკივის ფეფელო ქადაგი, პირიდან დორბლს ჰყრის, ბუქნავს და უჩანს მზისგან დამწვარი ბაყეები.

შიშის ხარი იპურობს ყველას.

ხალხი შეშფოთდა.

უეცრად ქადაგი დაეცა მიწაზე და დაიწყო გრეხა თავკასრესილ გველის წიწილივით.

დედაკაცები სტირიან და პირჯვარს ისახავენ...

უეცრად რაღაც კივილი მოისმა.

ხალხმა მოიხედა და დაინახა, რომ ბონდო მიწაზე გდია და იგრიხება პირში ქათმორეული.

ფეფელო ქადაგი და ბონდოიე გადარეული.

— ბონდოიე ზნეიანი!..

— ბონდოიე ზნეიანი!..

— ბონდოიე ზნეიანი!..

— ღმერთო შენ შეგვეწიე!..

გაისმა ვაება და დამფრთხალი ხალხი მიაწყდა ეკლესიის გაღავანს, ეძებენ გადასავალს და ვერ პოულობენ.

მოდის მუცელ გახეთქილი უემურთა უემური ყვითელი, დახავსებული და დალორწა ყველაფერი შხამითა და საწამლავეით.

დედაკაცები წივიან, იფოჯრებიან.

დარბიან გზა აბნეულნი.

ჭიშკარში ვერ გადიან და არის ქრიამული, წყვეა-კრულვა, მოთქმა და ეიში.

ხაბარდიანი ქალები ღობის მარგილებში ვერ ეტევიან.

სადლაც თოფი გავარდა.

იელვა ხანჯალმა.

დამფრთხალი ცხენები ახვიხვინდნენ.

მოდრუბლული ცა გასკდა უზარმაზარ ფაშვივით და დაუშვა კოკისპირული დამპალი წვიმა.

წამოვიდა თქეში და ნიაღვარი.

ეკლესიის ყავარს რეცხს წყალი.

ცაცხვები შავ ყორნებივით მოფუყულან და წვიმის წვეთები მწუხარედ ფათქუნებენ ფოთლებში,

ბაღლები ქივიან.

ბასრმა ელვამ გაირბინა ხალხის თვლებში და უეცრად გაისმა ჯერ არსად გაგონილი ზარდამცემი წივილი და გამოჩნდა პირველი მატარებელი.

მიფრინავს იგი ტყეებში, ღრეებში.

მიჰკივის, ახველებს შავ კვამლს და გრიალით არღვევს სოფლის მყუდროებას.

მოფრინავს იგი კბილებ დაღრჭენილ გველვეშაპივით კვნესით, ოხვრით.

მოფრინავს და მოაქვს ბაღლინჯოები, ტილები, ნაგავი, ნაცარი, რკინის ავადმყოფობა, ოქრო და ხალხი სულ სხვანაირი, გასაკვირველი:

მოდის იგი გამურულ და დაკორძებულ ხელებიან ხალხით.

მოდის კონდუქტორებით, ზეინკლებით. ქალაქის კაცებით, ქონით გატენილ ხალხით და მისი კივილი ედება მოარულ სენივით მიდამოებს, მისი ჩვენება აფრთხობს ყველაფერს.

ამიერიდან ტყირპის მაგიერ ქონით გაიტენება მუცლები.

ჭინკები სოროებში მიძვრებიან.

ქაჯები მუხებისა და წიფლის დაღრჭენილ ღრუებში იმალებიან.

უემურთა უემური იგრიხება ნარიონას ქაობებში და თვალდაკუსული ბაყაყები, გარინდებული გაბარდლულან წყლის ლეყეპოზე.

მოვიდა ახალი ქაჯი, მოვიდა წითელი უემური და ცხენები დაფრთხენ, გადირივნენ, ყალყზე დგებიან, ეხევიან მუცლით მესრის მარგილებს და სადავე აწყვეტილნი მიფრინავენ ჭიხვინითა და თქარა-თქურით, მიათრევენ გადმოყრილ ნაწლავებს და ენა გადმოგდებული წუწკი, მუნიანი ძაღლები მისდევენ ტალახში ათრეულ შიგნეულობას, ჰგლეჯენ მსუნაგად ქეჩო აყრილნი, ბოროტად აღრენილნი.

დაღამდა.

სადგურთან, რომელიც
წყეულიმც იყავ
ბინა ბინა ბინა

სიბნელეა თვალის დათხრამდის.

მატარებლის ოხერა შენელდა, სადღაც სატურიას
ამიერიდან სამტრედიის სახელს ატარებს.

უკუნეთია და წვიმა თვალეში აშხაპუნებს.

ისმის ხმაური და კივილი სიბნელეში:

— ვინა ხარ შენ?..

— ეს მე ვარ!..

— ვინ შენ?..

— მე, რომელიც კვდება თავის უნაყოფობაში!..

— წყეულიმც იყავ შენ!..

— შენ?..

— მე, რომელიც მოდის ახალ იმედებით!.. მე, რომელსაც ანთებული მომავალი
მეთამაშება!..

— მშვიდობა შენდა!..

უეცრად იელვა და გამოჩნდა გუჯუ ლაბახუა.

დგას იგი წინსაფარ აწეული და ჭიხეინობს ეკლესიის კარებთან.

მის გვერდით განართხული ფეფელო ქადაგი იგრიხება მომაკვდავივით.

ისევ დაბნელდა.

დაყრუვდა ყველაფერი.

ხმები ღამეში:

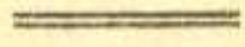
— არიქა, თავს უშველეთ!.. ვილუპებით!..

— წყეულიმც იყავ შენ, სანავარდო!..

— სატურიაში, სატურიაში, სადღაც ახალმა ქაჯმა მიაგნო ბინას!..

.
.
.

1922 — 1924 წ.
დედაქალაქი.

მიხეილ ჯავახიშვილი-აღაგაშვილი

რასპუტინის კუდზე

სანამ ხუხუ ჩიჩია ქუთაისში სასახლე ადგილს და ხაბაკ-ხუბაკს გაჰყიდდა, კვაჭი კვაჭანტირაძემ დრო იხელთა და ტფილისში დატრიალდა.

თუმცა ჯერ კოჭლობდა და ცალი ხელიც ახვეული ჰქონდა, მაინც ახერხებდა კლუბებში, თეატრებში და სხვა გასართობ ადგილებში სიარულს.

ცოტაოდენი ხალხი გაიცნო, თან ყველას ჰსუნავდა, სწონავდა და აფასებდა მათი მოხმარებისა და გამოყენების საზრისით.

სანამ მარჯვენა ხელსა და თითებს მოირჩენდა და მოიმარჯვებდა, ქალაქის თამაშში ბედი არ სწყალობდა, მაგრამ მერე სამიოდე თალიით ბედი მოიტრიალა, წანაგები დაიბრუნა და ხუთიოდე ათასიც ზედმეტი წამოიყოლა.

მართალია, ბოლო ღამეს მცირე უსიამოვნება შეემთხვა: მორიგე მამასახლისმა თავისს ოთახში ჩაიწვია და პირის-პირ რამდენიმე სუსხიანი სიტყვა უთხრა, მაგრამ კვაჭი ამის გამო არც აირია, არც ატკიცდა. იმ დღეებში ისევ რუსეთში მიდიოდა, ამიტომ კვაჭისთვის სულ ერთი იყო, რას იტყოდნენ და რას იფიქრებდნენ ათიოდე, თუნდ ასიოდე კაცი იმ ქალაქში, საცა კვაჭის თითქმის არ იცნობდნენ.

ქალაქის თამაშში კვაჭიმ ვინმე ნაზიმოვი გაიცნო, — აზოვის ბანკის მოხელე, მოთამაშე, მოქეიფე, მფანტავი და ლოთი.

გულმა გული იცნო, სულმა სული იპოვნა.

კვაჭიმ ნაზიმოვი ორჯერ-სამჯერ ვახშამზე დაჰპატიჟა, ცოტაოდენი ფულიც ასესხა, დაიძმობილა და შეიჩვია.

ერთხელ თუ ორჯერ წაიჩურჩულეს.

ამის შემდეგ კვაჭი უცებ აჩქარდა და თავისიანებიც ააჩქარა.

ძაბულიმ თვალებით მიზეზი გამოჰკითხა.

— აჰ, რაცხა სხვანეირი ქალაქი ყოფილა აი ტფილისი. აქინე ხეირიანი აფერი გაკეთდება. გარდა ამისა, ჩვენი ქალაქია. წავალ, გადავიკარგები, ვიხეტიალებ მთელ ქვეყანაზე. იგი დიდია, შორს არის, აქინე ხმაც და ამბავი არ მო-

ვა. ვინ იცის რა მომელის, როგორ გამიჭირდეს, როდის და როგორ დამჭირდეს
აი ქალაქი. მერე გამომადგება,

უველანი მიუხვდნენ აზრს. მალე ჩალავდნენ და აიკრიბნენ. კვაჭი
და მისი სახლობა როსტოვის გზით წავიდნენ.

კავკაზთან, ბესლანის სადგურზე მათ დაუხვდათ ევროპიულად გამოწყობილი,
წვერ-ულვაშ გაპარსული სილიბისტრო, ოვანეს შაბურიანად მონათლული. ძლივს
მოასწრეს ერთმანეთის მოკითხვა და მცირე აღერსი.

სილიბისტროს ოჯახმა კავკაზში აუხვია, კვაჭიმ კი პეტერბურგისკენ გაუტია.
კვაჭი და ნაზიმოვი, რომელმაც შევებულება აიღო, მეორე დღეს დილით
როსტოვში ავიდნენ. მცირე ბჭობა გამართეს, ყავა დალიეს, მერე ბანკში შე-
ვიდნენ.

კვაჭი ჯერ შეყოყმანდა, შეშინდა. მერე უცებ გასწორდა, ძალ-ლონე მოიკ-
რიბა, გამხნევდა, პირისახეზე სიმტკიცე აღიბეჭდა. თავისუფლად შეაღო კარები
დირექტორის კაბინეტში პირდაპირ მივიდა მასთან და დაუდევრად უთხრა:

— გთხოვთ მიცნობდეთ: თავადი ორბელიანი გახლავართ.

და წინ დაუდო შესაფერი პასპორტი და ბანკის ბილეთი.

იმ ბილეთში ეწერა:

„ახოვო-დონის ბანკს... როსტოვის განყოფილებას.

გთხოვთ გადაუხადოთ თავადს ნიკოლოზ პავლეს ძე ორბელიანს 37,435
მანეთი ამავე ბანკის ტფილისის განყოფილების ანგარიშით.

დირექტორი N

ბულჰალტერი B

მოლარე Z.“

დირექტორმა მოსამსახურეს დაუძახა, ის ბილეთი გადასცა და უბრძანა:

— მოსძებნეთ ავიზი.

მერე კვაჭის მიუბრუნდა:

— პირველად ბრძანდებით როსტოვში?... როგორ მოგწონთ?... ვის იცნობთ?..

— გავლით შესამეჯერ თუ შეოთხეჯერ გახლავართ. ახლო-მახლო გყოფილ-
ვარ ჩემს მეგობრებთან სამიოდე დღით: სენატორ დენისოვის შეილთან, გრატ
ოტბეკთან, ბარონ ტიზენჰაუზენთან... ერთად აღვიზარდეთ პაეების კორპუსში....
ეხლაც ნოტბეკთან ვიახლებით... კალინოვკა ჰქვიან იმის მამულს, არა? აქედან
ოციოდე ვერსი იქნება... შეიძლება მათი სიძე გავხდეთ ერთ კვირაში.

მოსამსახურე დაბრუნდა და დირექტორს ქალაქდები წინ დაუწყო.

დირექტორმა იმ ქალაქდებს წააწერა:

„ფული გადაუხადეთ“; პასპორტი კვაჭის დაუბრუნა და პაეებზე ჩამოუგდო
ბაასი.

კვაჭიმ ბაასი მოხერხებულად აღესაზე გადაიტანა.

აპყვნენ და იბაასეს.

ბოლოს კვაჭი წამოდგა:

— კეთილი იყოს ჩვენი გაცნობა. გთხოვთ ნიშნობაში მეწვიოთ... წერილით
შეგატყობინებთ. მშვიდობით ბრძანდებოდეთ!

ხუთი წუთის შემდეგ კვაჭიმ ფული ჩაილაგა უბის ჯიბეში და მირიანდ-მონხედა.

ნაზიმოვი არსად იყო.

კვაჭი ჩაფიქრდა და გაოცდა. მერე ოდნავ გაიღიმა და ბანქონში წაიჭრა. ნაზიმოვი თურმე ქუჩაში უცდიდა.

— ჩქარა, თავს უშველეთ!

წასჩურჩულა კვაჭიმ ნაზიმოვს, თვითონ თავი დაღუნა და ნაბიჯს მოუხშირა. გაფითრებული ნაზიმოვი ჩანჩალით უკან გაჰყვა.

— რა მოხდა?... რა ამბავია?... გაიგეს?..

ვიწრო ქუჩაში შეუხვიეს.

— ძლივს გადავრჩით... საქმე ცუდათ არის.—სხაპა-სხუპით და ხმის კანკალით მიაყარა კვაჭიმ. ავიზი მოსულია, მაგრამ დირექტორი ყოყმანობს, ფულს არ იძლევა... არ გიცნობთო, შიფრი არეულიაო, უნდა ტფილისში დეპეშა გავგზავნო... მერე დირექტორები მეორე ოთახში გავიდნენ და რალაცა იჩურჩულეს... ტელეფონით ილაპარაკეს... მე ვუთხარი, ხვალ შემოვივლი მეთქი, და საჩქაროდ გამოვიქეცი. დავიღუპებით, თუ ეხლავე არ დავიშალეთ.

ნაზიმოვი ცახცახმა აიტანა. კბილების წკაპა-წკუპით ჰბოდავდა:

— ვაიმე... ვაიმე ცოლო და შვილო... გზის ფულიც არა მაქვს... როგორ დავბრუნდე... დამიჭერენ... დავიღუპე...

— გზის ფულს მე მოგცემთ, ოღონდ ეხლავე დაბრუნდით. აი ასი მანეთი, იმყოფინეთ. აბა, ჩქარა, სადგურისკენ!

ხელცარიელი, გაფითრებული ნაზიმოვი სტაეროპოლში წავიდა, საცა მას უცდიდნენ მოხუცებული დედ-მამა, ხოლო გახარებული და მოღიმარე კვაჭი ისევ პირფულ კლასის ვაგონში ჩაჯდა, თან ფიქრობდა:

— თუ ნაზიმოვი დაიჭირეს, მეძებონ კიევში... იმას მართლა დადიანი ვგონივარ... კარგად ოურიე გზები...

* * *

პეტერბურგში, ვასილიევის კუნძულზე კვაჭის შვიდ-ოთახიანი ბელ-ეტაჟი აქვს, მორთული ძვირფასი ავეჯით, კოხტად და დიდის გემოვნებით.

სასადილოს ამკობს მუქი მუხა, „ნატიურ-მორი“ ძველ ჰოლანდელთა და ფლამანელთა მხატვრებისა, მდიდარი კოლლექცია კედლის უძველეს თეფშებისა, სევრის ფაიფური და ვენეციური ბროლი.

დიდი დარბაზი კრიალებს და ბრწყინავს. ოთხი სარკე ჰერს სწვდება; კედლების ძირში ჩამწკრივებულია ორმოციოდე ოჭროს ვარაყიანი სკამი; კუთხეში სდგას ურთხელის საკონცერტო როიალი; ფანჯრებზე და კარებზე ჩამოფარებულია აბრეშუმით ნაქარგი, სქელი, ატლასის ფარდები, კედლებიც აკრულია ატლასით და აბრეშუმებით; სეროვის, ვრუბელის, ლევიტანის, მაკოვსკის, რეპინისა და შიშკინის სურათები ამშვენებენ იმ დარბაზს. აქა-იქ მოსჩანს რამდენიმე „ტიტველი“ პარიზის სალონიდან.

კაბინეტი და მცირე სადარბაზო ოთახები სპარსულად არიან მორთულნი; იატაკი და კედლები ძვირფასი ხალიჩებით არის აკრული და დაფენილი. მოს-

ჩანს ფრანგული გობელენი, ძველი ბურგუნდული ხავერდი, ^{ქაჩნირი,} ინდიური ოქრო-ნემსული, თეჟი, ხოროსანი, ჰამადანი, მდიდარი კოლექცია იარაღისა და ხელოვნურად ნაკეთი ათასი ძვირფასი წვრილმანი.

ყველა ოთახი უხვად არის გაბნეული ბროლი, ^{ბანგ-ლოქიქიქა} სარკე, ბოინჯაო, მარმარილო, ურთხელი, ბეწვეული, ფარჩა, ტყავეული და ვერცხლი, იმ ოთახებში მონპოებიან უკვდავნი: ჩელინი, კანოვა, რემბრანდი, ვან-დეიკი, რუისდალი და მრავალნი სხვანი.

ორ მიყრუებულ ოთახში გამართულია წიგნთ-საცავი და ბილლიარდი.

ოთახებში ფეხაკრეფით დადიან თოვლივით თეთრი მოახლენი და ყორანოვანი ლაქიები.

შემოსავალ კარებში გაყინულა თუთიყუშივით აჭრელებული, პირსუსხიანი კარის დარაჯი.

კაბინეტში ზის ძვირფას ბუხარის ხალათში გახვეული თავადი ნაპოლეონ აპოლონიჩი კვაჭანტირაძე და გაზეთს ათვალთვრებს, თან ჰავეანის სიგარას აბოლებს.

იატაკზე, ვეფხის ტყავზე გაწოლილან ჩატყვიებული, საზარელი, შავი ინგლისური დოგი და აბურძგნული, თაფლის ფერი, უზარმაზარი სენ-ბერნარი.

დიდკუდა და გრძელბეწვიანი ანგორის თეთრი კატა ფანჯარაში ბუზებს იჭერს, მხეს ეთამაშება და საკუთარ კუდს დასდევს.

საწერ მაგიდაზე ჩაკუნტულა ცილის ოდენა მაიმუნი, აბრეშუმის ფრაკცილინდრში გამოწყობილი, რომელიც მელნით პირსახეს ითხუპნის და კვაჭის ელრიჭება და ეპრანჭება.

სრული მშვიდობა, მყუდროება და განცხრომა ჰსუფევს იმ ოთახში და კვაჭის გულში.

კვაჭის პირადი მდივანი და ერთგული ბესო შიქია ფეხაკრეფით შემოვიდა.

— ა-ა, ბესო, შენ ხარ? — ხანტად აიციოხნა კვაჭი. — ამბავი?.. წერილებია? რა უნდათ, ისევ მათხოვრობენ? გადაყარე კალათაში.

— კიდო არის რამდენიმე წერილი. კნეინა გოლიცინისა თავის თავშესაფარი ათვის დიდ მასკარადს ჰმართავს, გთხოვს დირიჯორობა იკისრო.

— კაი, მაქინე დადე... ვნახოთ, მოვიფიქროთ. თუ არ წავედი, მადლობა გადაუხადე და ხუთასი მანეთი გოუგზავნე.

— პრინცი კობურგ-პოტტელი გაბატონობთ ვახშამზე.

— აჰ, მომბეზრდა... მადლობა მისწერე, არ სცალია-თქვა.

— თავადი ვოლკონსკი თავის არაბს ჰყიდის, და გთხოვს...

— გაანებე თავი. მაგისტანა არაბი ათი მყავს.

— ხვალ იახტ-კლუბში საზეიმო ვახშამია ოსმალეთის პრინცის მუხთარ აზისის პატივსაცემად.

— კაი, ხვალ მომაგონე.

— ოპერაში ბალეტია. ბალერინა სპირნოვისა სცეკვავს. აი ლოყის ბილეთი.

— შენ წადი... მომიკითხე.. თაიგული .წოულე.

— აი კიდო ერთი წერილი. ტანია პროზოროვისა გწერთ, რომ დღეს, საღამოს ათ საათზე ჩემთან „ის“ იქნებაო.

— ჩქარა მაჩვენე!

და ბესოს ვარდისფერი აბრეშუმის წერილი ხელიდან გამოსტაცა.

წაიკითხა, გამოცოცხლდა, გაიხარა, გაიღიმა და აღელდა.

— ძლივს! ძლივს!.. ერთი წელიწადია ამას ველოდები... იცი, ბესო, ვისზეა აქინე ლაპარაკი? არ იცი? აჰა მე გეტყვი: მარა მეიცა, მერე გეტყვი... მერე, მერე... აღელვებული კვაჭი ბოლთას სცემდა. თვალები შემოქმედების ცეცხლით ჰქონდა ანთებული. ტვინი აუდულდა და აუჩქროლდა, გული საგულეში აღარ უდგებოდა.

— კეთილი... კარგი... აწი ახალი დრო დადგა... აჰა, კვაჭი, ბედი კარზე მოგადგა... თუ კაცი ხარ, არ გოუშვა... კაი, ძალიან კაია... — ბუტბუტებდა კომბინაციებისა და იმედების ცეცხლით გახურებული კვაჭი.

მერე ბესოს მიუბრუნდა:

— დოურეკე, რომე ბენცის ავტომობილი მომართვან... მეიცა, ბენცი არ მინდა, დღევანდელ დარს მგონი მერსედესი ან ბერლიე უფრო შეეფერება.

— მშვენიერი დარია, ლანდო სჯობია.

— აჰა ლანდო იყოს. შავი ცხენები არ შეაბმევიანო, დაფეთებულნი არიან, თეთრები შეაბან, ან წითლები... აჰა, ჩქარა! კამერდინერსაც დაძიძახე.

მერე ტელეფონს დასწვდა:

— ალლო! ელენე, შენა ხარ?... ჰო, მე ვარ, კვაჭი... დილის კოცნით ვემთხვევი შენს ღვთიურ ხელებს... წუხელი? რაცხა ოცი ათასი მევიგე... აჰ, აჰ! მაი ტყვილა უთქვამთ შენთვის, ჩვენი წაჩხუბება უნდა ვინცხას, არ დოუჯერო... არა, ის ქალი მე კი არ გავაცვილე, თავადმა ვიტგენშტეინმა წეიყვანა... მე? შენც არ მომიკვდე, არსად ვყოფილვარ, პირდაპირ სახლში წამევედი... კაი, მაგას თავი დავანებოთ. ელენე, დღეს შენთვის დიდი ამბავი მაქვს. გუშინლამ რომე მარგალიტის კოლიე შეიწონე, ხვალვე მოგართმევე, თუ ჰკუით შეიქცევი... რაო, არაჲინ გეიგოს!? აჰა, პეტერბურგში სწორედ ქართველს დასვამდენ ტელეფონზე, რომ ჩვენი ქართული ლაპარაკი გეიგოს?!. კაი, კაი... მესმის... აჰა მომიცადე სახლში, ეხლავე მოვდივარ. მშვიდობით, ჩემო კარგო!

მერე კამერდინერს ვასილას მიუბრუნდა:

— აჰა, ჩემო ვასილ, ჩამაცვი.

სანამ ვასილა აცმევდა, კვაჭი ზოგს თავის თავს, ზოგს ვასილას ეუბნებოდა...

— კარგი დღეა, მშვენიერი დღეა... ილოცე ვასილ, რომე იგი საქმე კარგად დამისრულდეს... დიდებული დღეა... ვნახავ იმ მოხუცს, იმ წმინდანს... აჰა, გამიჩერდეს!.. გოუძლოს ჩემს ელენეს... არ მინდა მაი გალსტუკი, არც მაი... არც აგი... აჰ, მაი მოშეცი...

ყაზანი'ს თათარმა მოახსენა:

— ლანდო მოგართვეს!

ორი თეთრი ცხენი ინგლისურის ჯიშისა და ინგლისურად შებმული თქარა-თქურით მიაქროლებს ლანდოს.

ჯერ ზღვის ქუჩაზე გავიდნენ, მერე ნევის პროსპექტს გაჰყვნენ. ხალხი თვალს ადევნებს კრიალა ლანდოს, თეთრ რაშებსა და კალმით ნახატ ახალგაზ-

რდას, რომელიც ძლივს ასწრობს ქუდის მოხდას და თავაზიან სალამს. ტროტუარებზე ხშირად ისმის:

— როგორ, არ იცნობთ?.. არ იცით?.. თავადი კვაჭანტირაძემ, ნაპოლეონ აპოლონიჩი... მშვენიერი სახელია, განა!..

— უთვალავი სიმდიდრე აქვს: ნავთი, მარგანეცი, სპილენძი, ხუთასი ათასი დესეტინა... არ ექნება? როგორ არა, მეტიც აქვს.

— თურმე ისეთი მარმარილოს ციხე-კოშკი აქვს კოლხიდაში, რომ ამერიკიდან მოდიან სანახავად...

— მეფის ჩამომავალია... ისეთი სუფთა სისხლი აქვს, როგორც ჩინეთის ბოგდიხანს...

— სამი დღის წინად სააქციო საზოგადოების „ანგლოროს“-ის საზოგადო კრება იყო. წარმოიდგინეთ, კვაჭანტირაძემ საკონტროლო პაკეტი მიიტანა და მთელი ის კომპანია ხელში ჩაიგდო... რაო, აგრევე უყო „სალამანდრას„ და „კოსმოსს“? შეიძლება... დიდი ფინანსისტია...

— ამბობენ, სახელმწიფო ბანკის გამგედ მოიწვიესო, მაგრამ ხომ არ გაგიჟებულა, რომ დათანხმდეს! თვითონ თუნდ ხუთ ბანკს იყიდის..

— თურმე ერთი ლამაზი ქალი არ გადარჩა პეტერბურგში... ხომ გახსოვს ჰერცოგინა კატალონიისა? იმაზე ლამაზი და პატიოსანი ქალი თურმე დედამიწაზე არ მოიპოვება. შარშან ჩამოვიდა. მერე, იცი რა მოხდა? სამ დღეზე მეტი ვერ გაუძლო კვაჭანტირაძეს. დამიჯერე, ნამდვილად ვიცი, ქმარმა გაუგო... დუელი? არა, როგორ გაჰბუდავდა! კვაჭანტირაძე გაფრენილ ბუხსა ჰკლავს....

ლანდო სუვოროვის პროსპექტზე გაჩერდა.

ხუთი წუთის შემდეგ კვაჭი ხელებს უკოცნიდა თავად ტრუბეცკოის ახალგაზრდა ქვრივს, ქართველ მზეთუნახავს, ტანით და თვალით ნამდვილ დედოფალს.

— კაი, გეყოფა შე გიყო... აბა მიაშბე, სად იყავი წუხელ? მილალატე განა!.

— გეფიცები, ელენე, რომე...

— ნუ ფიცულობ, არა მჯერა... ეხლა მითხარი, რა საქმე გაიჩინე?.. რაო, ამას იქით შენი დეიდა უნდა გავხდე? შე ცელქო, ჩემი დეიდობა რაღათ დაგჭირდა, განა ისედაც შენი არა ვარ?!. ჰოოო, მესმის, შენი ნათესავი დავირქვა? მერე?.. რაო, რასპუტინი?! ღმერთო დამიფარე!.. მაგას როგორ ვიკადრებ?!.. იმ პირუტყვს, იმ ქუჩყიან მუეიკს გავუკადრო თავი?!. რა თქმა უნდა, კარგია ფული... საჩუქარიც... ზემო სართულში გარევა... ძალიან კარგია, მაგრამ... ჰო, ამბობენ.. აქებენ, დიდი ვაჟკაციაო... წმიდანიაო, მაგრამ... განა შენ არ მეყოფი... რაო... შენზე უკეთესია? რით? როგორ?.. კაი, გაჩუმდი, ნუ ხარ ბილწი... ჰა-ჰა-ჰა!.. მართალს ამბობ? ჰა-ჰა!.. ჭორი იქნება, თორემ... ჰა-ჰა! გზა მაგით გაიკვლია მართლა?.. ღმერთო დამიფარე! ჰა-ჰა!.. არ მეკადრება იმ წუნკლიანთან გავლა, მაგრამ... რაკი მაგისტანა დიდ საქმეს აკეთებ... ვნახოთ... დღესვე?! ღმერთო მომკალი! მერე ეგრე იაფად უნდა გადარჩე? თუ საქმე გაიჩარხე, ბარემ ის პატარა სახლიც მიყიდე ცარსკოესელოში, მე რომ მომწონს. ხომ გახსოვს ის სახლი?.. აბა, ეხლა დამარიგე.

კვაჭიმ მთელი საათი მოანდომა ელენეს ღარიგებას. მერე დაოვიტებული გამოჰკითხა, მცირე რეპეტიცია მოახდინა, ელენეს ნიჭით ალტაცებაში მოვიდა, კიდევ ათასი დიპირება მისცა და წამოვიდა.

მისი ლანდო მანუსის ბანკთან გაჩერდა.

ათი წუთის შემდეგ ამაყი ბანკირი მოიდრიკა, მოიხარა, დადნა და გალხვა კვაჭის წინაშე.

— საქმეები? საქმე უთვალავი მაქვს... ნუ სწუხდებით, გიცნობთ, ძალიან კარგად გიცნობთ. თქვენზე ათასი ქება გამიგია... თუ თურქესტანის მორწყვის კონცესია დაამტკიცებინეთ, ერთი მილიონი ინებეთ.. თუ მალაროები ავიღე იჯარით აი ამ პირობებით, აქ რომ აწერილია, ნახევარი მილიონი მიირთვით.. ეს ეღირება სამასი ათასი.. ეს ორასი... კეთილი, როცა მეტყვით, მაშინვე წარვადგენ... პირობის ქალაქსაც მაშინ დავწერთ... კეთილი იყოს ჩვენი გაცნობა, ღმერთმა ხელი მოგიმართოთ... საუკეთესო გზისთვის მიგიგნიათ.. თუ იმ კაცმა იკისრა, უეჭველად გააკეთებს... მშვიდობით ბრძანდებოდეთ!.. ხუთშაბათობით პატარა ნადიმი იმართება ხოლმე ჩემს ოჯახში. პატივი დამდეთ... ნახვამდის, ძვირფასო ნაპალეონ აპოლონიჩ, ნახვამდის!

და კვაჭი კარებამდის გააცილა გაბერილმა ბანკიერმა, რაც მეტად იშვიათი შემთხვევა იყო მანუსისთვის.

* * *

ნევის ერთ სანაპიროზე ერთი მორიდებული, პატარა და თალხი სახლი იდგა, იმ სახლში სცხოვრობდა კვაჭის მფარველი ანგელოზი, ხანშესული ქვრივი, მეტად გავლენიანი ჭრეილინა, „სტატს-დამა და კავალერი მრავალთა ორდენტა“ — ანასტასია პროზოროვისა.

კვაჭი იმ ოჯახში იმდენად გაშინაურებული იყო, რომ იმ დედაკაცს „ტანიას“ ეძახდა და და-ძმურად ეპყრობოდა, ხოლო ის დედაკაცი კვაჭის „ჩემო აპოლონიჩკ-ს“ უწოდებდა და იმისათვის ნამდვილ მფარველ ანგელოზად იყო ბედისგან მივლენილი.

ვინ იცის, ვინ მოსთვლის, რამდენჯერ გაიყვანა იმ ანგელოზმა კვაჭიკო ბეწვის ხიდზე, რამდენჯერ ამოიყვანა ბნელ და მყრალ ორმოდან, რამდენი დაახარჯა, რამდენჯერ დაითხოვა და რამდენჯერ ისევ დაიბრუნა და დაიახლოვა.

ზოგისთვის რომ ყური დაგეგდოთ, ვინ იცის რამდენ საზიზღარ ჭორს იტყოდნენ და გესლიან ენას როგორ მოიქავებდნენ!

იმასაც კი ამბობდნენ, ვითომ კვაჭი კვირაში ორჯერ მაინც უნდა შესულიყო თავის „დასთან“ ვითომ ტკბილეულობასთან და ყვავილებთან ერთად კვაჭი ტანიას ათასნაირ ანგარიშებსაც უგზავნიდა, ვითომ „ტანიას“ მოსწყინდა ამ ანგარიშების გასწორება და თეიურად განსაზღვრული თანხა გადასდო „და-ძმობაზე“; ვითომ კვაჭის ბინაც ტანიას ხელით და ფულით იყო მორთული, ვითომ...

ერთი სიტყვით, იმდენი ჭორი იყო გაბნეული, რომ იმის აკრეფას უქმი ჭორიკანაც ვერ შესძლებდა.

ვინც იმ „სტატს-დამას“ იცნობდა, იმ ჭორებისას, რა თქმა უნდა, მუასედსაც არ დაიჯერებდა. ისეთი მორიდებული, მოკრძალებული, ჩუმი, წყნარი,

კეთილი და მორწმუნე დედაკაცი იყო, იმდენად სასოიანი, მორცხვი, ღვთისნიერი და კარჩაკეტილი, რომ იმის გამხდარს, კნაჭა ტანში და ღვთის მადლით განათებულ სულში ვერასოდეს დაიბუღებდა და ფეხს ვერ მოიკიდებდა ზორციელი ან სულიერი მანკი, სქესობრავი ვნება, მრუშობა ანუ სიძვა.

ხატებით მორთულ და სანთელ-საკმეველის სუნით გაჟღენთილ სახლში მიდიოდნენ მხოლოდ ორად მოხრილი სენატორები, უკბილო ჰოქმეისტერ-ჰოქმარშლები, სამოცი წლის ძრეილინები, სტატს-დამები და ჩაჩანაკი ეპისკოპოს-არქიეპისკოპოსები, რომელნიც დაუხმარებლად ვერც კი ახერხებდნენ იმ სახლის კიბეზე ასვლას.

მხოლოდ „აპოლონჩიკი“ იყო ახალგაზრდა, მაგრამ... ეს ხომ ერთად-ერთი გამონაკლისი იყო! ესეც რომ არ იყოს... მაგრამ როდემდის უნდა ვსდიოთ ხელ-შეუხებელს, ჰაეროვან ჭორს?! იმ ღვთისნიერ დედაკაცს და კარგად ზრდილს კვაჭიკოს არც გამართლება სჭირიათ, არც გამოსარჩლება. მათი სახელი სუფთა და უმწიკველი იყო, მორჩა და გათავდა!!

კვაჭი და მისი „დედიდა“ ელენე ათის ნახევარზე დახურულ ლანდოთი მიადგნენ იმ ქვრივის ჩაბნელებულ სახლს.

სტუმრები ჩაის მიირთმევდნენ მურაბით და „კრენდელებით“.

ღიასახლისმა ანასტასიამ კვაჭის და იმის „დედიდას“ სტუმრები გააცნო:

— მეფის მოძღვარი და სასულიერო აკადემიის ინსპექტორი, მათი ყოვლად უსამღვდელოესობა ფეოფანე... ცარიცინის მონასტერის ბერმონაზონი, მათი მალაღლირება ილიოდორი... სარატოვის ეპისკოპოსი ჰერმოგენი... გენერალ ლობტინის ქვრივი... უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორი ლუკიანოვი... მათი თანაშემწე საბლერი... სამხედრო მინისტრი გენერალი სუხომლინოვი... სტატს-დამა კურაკინისა... ბარონესა ნოდენი... შინაგან საქმეთა მინისტრი მაკაროვი... გრაფი ვიტტე... ბანკირი მენდელსონი...

კვაჭიმ და ელენემ ყველას ჩამოუარეს, ყველას დაუსახელეს თავიანთი გვარი. ზოგს ხელზე ემთხვივნენ, დანარჩენებს წელმოხრით და მოწიწებით ღრმა სალამი მისცეს.

მერე დასხდნენ და ახალ ნაცნობებს თვალი გადაავლეს.

ზოგი ნამინისტრალი იყო, ზოგი—მინისტრი, ზოგიც მინისტრობის მაძიებელი; ზოგი იყო გუმინდელი, ზოგი დუღევანდელი, ზოგიც ხვალინდელი ან ზეგინდელი.

იმ ქვრივის ეკლესიურ სალონში ეპისკოპოსი არქიეპისკოპოსობას ეძებდა, არქიეპისკოპოსი—მიტროპოლიტობას, გენერალ-მაიორი—ლეიტენანტობას, ლეიტენანტი—ადიუტანტობას; პროვინციელი დედაქალაქისკენ იწევდა, ვაჭარი დიდს იჯარას დასდევდა, ბანკირი—კონცესიას, დედაკაცები ჰშველოდნენ, ხოლო საერთოდ ყველანი ტახტისკენ მიილტვოდნენ და ერთის საფეხურით მაინც ზევით აწევას ჰლამობდნენ.

ამ ხალხის გულის ჯურღმულში ტრიალებდა ბრძოლა უხილავი, უხმო, კაპასი, შმაგიანი, დაუნდობელი და სასტიკი, ხოლო მათს პირსახეზე და ენაზე ჰსუფევდა მხოლოდ სიტყბოება, და-ძმობა, მამა-შვილობა, მეგობრობა და ღიმილი, ზრდილობა და თავაზიანობა, ქრისტიანული ერთობა და ანგელოზური მორჩილება.

ლოხტინის ქვრივმა შეწყვეტილი ბაასი განაგრძო.

კვაჭი ამ უცნაურ ქვრივს გაოცებით შესცქეროდა და უფროსად ეხებოდა!

ამას წინად „ტანიჩკამ“ კვაჭის უამბო ამ საკვირველი დედის ქვრივს განახლა.

ლოხტინის ქვრივი ხნიერი დედაკაცი იყო, კარგის ოჯახისა და გვარის ჩამომავალი; მეტად ამაყი, ჭკვიანი და განვითარებული.

რამდენიმე წლის წინად ეს ქვრივი გადაიქცა „წმიდა გრიგოლის“ პირველ მოციქულად, მის ყურმოჭრილ და მორჩილ მონად. ყველაფერზე ხელი აიღო — ოჯახზე, ქონებაზე, თავმოყვარეობაზე, ქალურ-ქალობაზე, — და უანგაროდ გაპყვა თავისს ახალ მესსიას, ბატონსა და ღმერთს, რომლისთვის იგი დაავადებული დედაკაცი მოახლეც იყო, მხევალიც და საუკეთესო პროპაგანდისტიც მისი სულიერ ხორციელ წმინდანობისა, ნამრუშ-ნაბოდვარისა, და გზის გამკვლევაც უბედო მეფის უბედურს ოჯახში.

შემდეგში მან თვისი ადგილი მეფის კარზე დაუთმო უფრო ახალგაზრდას, უფრო ლამაზსა და მოქნილ ვირუბოვისას, მაგრამ მაინც არც კარზე აიღო ხელი, არც მხეველობაზე, არც მონობაზე. წინანდებურად რასპუტინს მიუღეს რუსეთში კუდად დასდევდა და ყოველს იმისს ნაბიჯსა და სიტყვას დღიურში სწერდა. ეხლაც ყველანი იმას შესცქეროდნენ.

უცნაური ყვითელ-თეთრი კაბა ეცვა, რომელიც უფრო ანაფორას ჰგავდა, ვიდრე დედაკაცის ტანისამოსს, ის კაბა აჭრელებული იყო ათფერ აბრეშუმისა და ატლასის ჩვრებით. ფეხშიშველი იყო. თავს ებურა ზიზილ-პიპილოვანი ქუდი ოქროს წარწერით:

„ჩემში არს ყოველივე ძალა. ალლილუია.“

დროგამოშვებით ქადაგად დაეცემოდა ხოლმე:

— გუშინწინ მესამედ ვნაზე ჩვენი მაცხოვარი. — ამბობდა ალგზნებულის თვალებით და მთრთოლვარე ხმით ის დედაკაცი. — თქვენც გეცოდინებათ, რომ გუშინწინ ღამე „ის“ ჯერ კიდევ ვზაში იყო, მოსკოვიდან მოდიოდა, მაგრამ იმისმა სულმა გამოასწრო და გამომეცხადა. ჩვენი წმიდანი თავით-ფეხებამდის, თეთრებში იყო, თავზე ღვთის ნათელი ედგა, ერთს ხელში ჯვარი ეჭირა, მეორეში — ცეცხლის მახვილი.

— უფალო შეგვიწყალე! — წაიჩურჩულა საბლერმა და პირჯვარი გადიწერა. სხვებმაც წაჰბადეს.

— გამომეცხადა და მითხრა: „მოინანიეთ ცოდვანი თქვენი, მართლმადიდებელნო! მოდის დღე განკითხვისა!“ თრთოლდეთ და ძრწოდეთ ურწმუნნო, ებრაელნო და ხალხის სულის ამრევნო! მე პირქვე დავემზე იმის უუწმინდეს ფერხთა წინაშე. თავზე ხელი დამადო და მომიტევა შეცოდებანი ჩემნი. თვალი რომ ავახილე, ჩვენი მაცხოვარი ზეცაში მიფრინავდა. მეორე დღეს ჩვენი წმიდანი ჩამობრძანდა მოსკოვიდან. ყველაფერი ეუამბე. მითხრა: „დაო ჩემო, კეწმარი-ტად იმ დროს სულით შენთან ვიყავიო“.

ისევ პირჯვარი გადიწერეს და დამტკნარ-ჩაცვივნული ტუჩები ააცმაცუნეს. ჩურჩულებდნენ:

— საკვირველ არიან, უფალო, საქმენი შენი!..

— მოსულ არს ეამი განკითხვისა!..

— შეგვიწყალებ, უფალო, და მოგვიტევე შეცოდებანი ჩვენნიცა!

— ალლილუია! ალლილუია! ალლილუია!

სიგალომთეკა

დედაკაცი წამოდგა, თვალნი ზეცას მიაპყრა და კილოს აუმაღლა. აღგზნებით და ზეშთაგონებით კბოდავდა:

— ჭეშმარიტად გეტყვით თქვენ: იგი არს წმიდა მაცხოვარი ჩვენი, ზეცით წარმოგზავნილი ხსნად ცოდვილისა ამა ქვეყნისა—წმიდა რუსეთისა, განკითხვად ცოდვილთა შესამუსრად ურწმუნოთა და დასამყარებლად მარადიულ, სანეტარო ცხოვრებისა.

მერე ილიოდორს მიუბრუნდა:

— ესე არს ძე „მისი“ უცოდველი და წამებული, ხოლო მე ვარ ცოდვილი და უღირსი მოციქული მათი და ღვთისმშობელი მარიაში. ძრწოდეთ და მოინანებდეთ ცოდვათა თქვენთა, მართლმადიდებელნი!

ილიოდორი აიმრიზა და ატოკდა. სხვებმა ისევ ტუჩები ააცმაცუნეს და ჩურჩულით თავნი თვისი მოიდრიკეს „ღვთისმშობლის მარიაში“ წინაშე.

საბლერი და მაკაროვი მას ხელზე ემთხვივნენ. კვაჭი და ელენეც მიჰყვნენ, თან პირჯვრის წერითა და მოწიწებით ჩურჩულებდნენ:

— უფალო შეგვიწყალებ... უფალო შეგვიწყალებ....

„მოციქულმა მარიაშმა“ ოთხივენი გულში ჩაიკრა და ოთხივეს გადაჰკოცნა და-ძმურის, ძლიერის, ცრემლიანისა და ქრისტიანულის კოცნით.

— ჭეშმარიტად აღსრულდა წინასწარმეტყველება დოსტოვესკისა, — უთხრა იმ დედაკაცს ცრემლიანმა საბლერმა, — რომელიც ამბობდა, რომ რუსეთს დიდის აღრვისა და რღვევისაგან იხსნის და ღვთის გზაზე დააყენებს მორჩილი, მცირე ვინმე ბირონცხებული, სალოსი მუეჩოკი, რომელსაც უფალი მდაბიო ხალხიდან გამოარჩევს და მოგვივლენს.

— ასეთი მუეჩოკის მიერ განწმენდილი რუსეთი ცხელის შანთით ამოდაღავს მთელს ქვეყანას ურწმუნოებას, განკურნავს ეშმაკების იდეებისგან და მთელს მსოფლიოში მახვილით დაამყარებს ჩვენს წმინდა სარწმუნოებას, — დაუმატა გენერალმა სუხომლინოვმა.

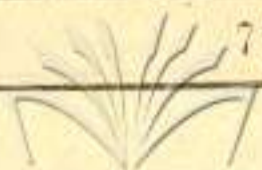
— ორი რომი იყო, მესამე რუსეთია, მეოთხე აღარ იქნება! — გაიხსენა რუსეთის ნაბოდვარი ლუკიანოვმა.

— უწმინდური ურიები და მათი დაქირავებული სოციალისტები — დღე-ღამე სცდილობენ და ოცნებობენ ჩვენი რომის დანგრევას. — აწუწუნდა ილიოდორი.

— მესამე რომი მარადია! მისი დანგრევა შეუძლებელია! ცდა მრავალი იყო, მაგრამ ამაო. ნუ შეშინდებით, მართლმადიდებელნი, ღმერთი ჩვენთან არს. — განაცხადა ჭკვიანმა, კბიერმა, ბებერმა მელამ ვიტტემ.

კვაჭიმ დრო იხელთა:

— მისმა ბრწყინვალეებამ ბრძნული სიტყვა ბრძანა. ნუ შეშინდებით, ნუ დაიჯერებთ მესამე რომის დანგრევას. იგი უკვდავია! კავკასიაშიც თავი წამოკვეს უწმინდურებმა...

— კავკასიელი ბრძანდებით? — ჰკითხა ვიტტემ.

— დიაღ, იქაური გახლავართ და იქიდან გაახლებით. ^{უკრძინეულო} და წაირყვნა წმიდა სახელი ჩვენის წმიდა რუსეთისა. რაც გოლიცინმა ააშენა, უძღურმა და ჩერჩეტა ვორონცოვ-დაშკოვმა დაანგრია. დროა მოვიშოროთ ის ჩუმი მასონი. სწორედ ამბობენ ჩვენში: კავკასიაში ორი ვორონცოვიაო, ერთი მუდმივ ფეხზეა, მეორე — ლოგინშიაო*). მაგრამ მწოლარეც არ ისვენებს და ნელ-ნელა ანგრევს რუსულ საქმეს კავკასიაში.

გაიღიმეს და ჩაიხითხითეს ბებრულ უკბილო ღიმილით და სიცილით.

კვაჭიმ განაგრძო:

— მადლობა უფალსა! იმ უძღურ საიდუმლო მასონის გარდა ჩვენს სათაყვანებელ მეფეს მრავლად ჰყავს ჩვენში ერთგული მოსამსახურენი: ალიხანოვი, ვოსტორგოვი, ტოლმაჩოვი, მარტინოვი, გრიაზნოვი და ათასნი სხვანი. შეერთებულის ძალით რევოლიუციის გველეშაპს თავი მოვჭერთ. ეხლა გულმშვიდად ბრძანდებოდეთ, არხეინად მოისვენეთ.

კიდევ დადხანს ილაპარაკა კვაჭიმ და იმ ხალხს ღიტიანით და მალამოთი გული და გრძნობა მოუღბო, დაუმშვიდა და გაუხარა.

ლოხტინის ქვრივმა კვაჭის გვარი წიგნაკში ჩაიწერა, სხვებმა დაიხსომეს.

ქუჩაში ავტომობილის შხუილი მოისმა.

— მობრძანდება! მობრძანდება ჩვენი წმინდანი და მაცხოვარი! — სასოებით დაიკივლა ღვთისმშობელმა და ფეხზე წამოიჭრა.

სხვებიც აიშალნენ.

დიასახლისი და ლოხტინის ქვრივი სირბილით ჩაცვივდნენ კიბეზე.

ორი წუთის შემდეგ ოთახში შემოიჭრა გრიგოლ რასპუტინი: — ბნელი, რეგვენი, ბრიყვი, ყოვლად უმეცარი, კადნიერი და თავხედი, სულით და ხორციით ქუჩკიანი, მრუში და ბილწი ციმბირელი მუეიკი: „წმიდანი და უცოდველი მოხუცი,“ „ზეციით მოვლენილი წინასწარმეტყველი“; ლერძი, სინიდისი და თავი ბნელი რუსეთისა; ყოვლის შემძლე, ნამდვილი პატრიარქი, თვითმპყრობელი და გულთამბილავი გასალოსებულ ხალხისა.

ყველანი ზეზე იდგნენ — თავმოხრილნი და მორჩილნი; ყველამ პირსახეზე ჩამოიფარა ღვთის მადლი, სასოება, უმანკოება და მამა-შვილური ღიმილი.

რასპუტინი ერთის წუთით შესდგა კარებში,

შუა ტანის კაცი იყო, — ჩასხმული და ჩატყვიებული. შავი, გრძელი ჯაგარა თმა, დაუდევრად ნავარცხნი და ზეთნასომი, შუაზე ჰქონდა გაყოფილი; ტუჩები — მსუქანი, მსუნავი და ჩალურჯებული; შუბლი — მაღალი; ცხვირი — ბრტყელი; შავი წვერი და უღვაში. ცოცხივით გაცვეთილი, თითქო განგებ ჰქონდა მიკრული; ტუჩის ძირი — შიშველი; პირის კანი — შავი, ნაცვეთი, ზეთიანი; ხელები — გრძელი და ჩაყანგებული; თითები — დაკლაკნული; ფრჩხილები — ჩაობებული და შავარშიანი. თვალები — საოცარი და უცნაური; მოლურჯო, ღრმა, მოუსვენარი, ცეცხლიანი და ელვიანი, რალაც იღუმალის და უჩინარის ძალით აღსავსე;

* ნათქვამია თავ. ვორონცოვის ძეგლზე და ავადმჯიფ ვორონცოვ-დაშკოვზე, რომელიც დიდხანს იმყოფებოდა იქაურად.

მიმზიდველი, გამჭვრეტი, ალერსიანი, უმანკო და ამავე დროს ცბიერი, შორეული და ჩამცივებელი.

ტანზე ეცვა შინდის ფერი ატლასის რუსული ხალათი, „მისი ღედის“ დედოფლის ხელით შეკერილი და ლურჯის აბრეშუმით მოქარგული; წელზე ერთყა აბრეშუმით და ოქროს ძაფით ხვეული დიდფოჩებიანი ქამარი; შავი, ხავერდის განიერი შალვარი ჩატანებული ჰქონდა ლაკრონის ნაოჭიან ჩექმებში გრიშკამ უცებ თითქო ჩაიცინა:

— მშვიდობა და კურთხევა ღვთისა თქვენდა!

და კუნტრუშით, კლაკენითა და გრეხვით ყველას ჩამოურბინა; თან იღრიჭებოდა, იკრიჭებოდა, სტოკავდა, მოშლილ ხელფებს „პეტრუშკასავით“ იქნევდა; გაუგებარს, უცნაურ რუსულს ლაპარაკობდა; წამ-და-უწუმ უადგილ-ადგილოდ სასულიერო სიტყვებს ისროდა.

არავინ გამოსტოვა: ყველანი გულში ჩაიკრა, ყველანი დაჰკოცნა ძლიერის ტლაშა — ტლუშით; ზოგს ერთხელ აკოცა, ზოგს ორჯერ; ელენე დათვივით ჩაიხუტა, ჩაიბუბნა წელში გადაზნიქა; ძლივს გაუშვა ხელიდან: კინალამ მკერდი ჩაუნგრია, სული შეუგუბა, ტუჩები კოცნით გაუცვითა.

ყველანი ხელზე ემთხვივნენ.

გრიშკამ ყველანი აკურთხა, ყველას ორიოდუ სიტყვა გადაუგდო: სუბომლინოვს ჰკითხა:

— ღვთის მახვილი ხომ გალესილი გაქვს?

ჰერმოგენს მიუგდო:

— ღმერთი ჩვენთან არს!

ილიოდორს გადაუკრა:

— ურიები ვერ მოგვერევიან, დაილუპებიან!

გრაფი ვიტტე დაარიგა:

— ვიტია, ძალა ჯვარშია, ფული ხელის ქუჩყია!

მაკაროვს მკვახედ მიუგდო:

— დროა გათავდეს!

ელენეს ნუგეში მისცა:

— ეძებე განკურნება ჩემთან.

კვაჭიმ ჩაიღიმა.

ბოლოს იმის ჯერიც მოვიდა.

— ეძიე და იპოვნე. — გაამხნევა იგი წმიდანმა.

სინოდის ობერ-პროკურორს ლუკიანოვს არაფერი უთხრა.

პროკურორის თანაშემწე საბლერი ფეხ-ქვეშ ჩაუვარდა, თან სტიროდა და ბუტბუტებდა:

— კურთხევა, წმიდაო მამაო!. კურთხევა და სათნოება!.

საბლერთან ერთად დაიჩოქა, გრიშკას მუხლებზე მოეხვია და ჩექმის წვერი დაუკოცნა მოციქულმა, ღვთისმშობელმა ქადაგმა.

რასპუტინმა ორივენი წამოაყენა, ორივეს კოცნით ცრემლები მოსწმინდა, ორივენი ანუგეშა, თვითონაც ატირდა, სხვებიც აატირა.

ერთმა ჩასჩურჩულა მეორეს:

— ლუკიანოვს გადააყენებენ. სიონდის ობერ-პროკურორად დასაყენებელი იქნება.

მერე ყველანი დასხდნენ და ხელი მიჰყვეს ტკბილეულობას და სულის საცხონებელ ბაასს.

წმიდანმა ცალ გვერდით თვისი მოციქული მოისვა, მეორე გვერდით — მზეთუნახავი ელენე, რომელსაც ჯერ მუხლებზე დაუდო ხელი, მერე თეძოებისკენ გაუპარა.

მოციქულმა მასწავლებელს წელზე ხელი მოჰხვია და მიბნედილი თავი მხარზე მიუსვენა.

ელენე ჯერ მორცხვობდა: თავი ჩაჰლუნა, თვალები მილულა, გაინაბა, დადნა და გალხვა. ზოგჯერ თავის შავს, ნუშის ოდენა თვალებს წმიდანის ლობიოს ოდენა ლურჯს თვალებში გაუყრიდა. ელვასავით დაატაკებდა, მერე კობტად მოაშორებდა და ხშირს წამწამებს ნისლის ვარდისავით ჩამოიბურებდა და ისედაც შავს თვალებს სულ დაილამებდა.

ბოლოს თვითონაც გაჰბედა და თვისი ღვთაებრივი თავი გრიშკას მკერდზე დაუდო, თან თვალები მილულა და ჩასთვლიდა.

ყველანი სასოებით შესცქეროდნენ იმ სამების ცოცხალ სურათს და უმანკოდ ილიმებოდნენ. ყველამ თავისთავად მოიგონა და იგი სამება შეადარა წმიდა სურათს — წმიდა მაცხოვარს, მარიამსა და მართას.

— ელენე უფრო ჰგავს მარიამ მაგდალინელს ვიდრე ლობტინის ქვრივი. — გაიფიქრა კვაჭიმ და საამურ კომბინაციებს მისცა თავი.

უცებ გრიშკამ დაკლანძილი შავი თითი კვაჭისკენ გაიშვირა:

— შენ ვინა ხარ?

— თავადი კვაჭანტირაძე გახლავართ, წნიდაო მამაო!

— მაშ კავკასიელი იქნები... არ მიყვარს... ველური ხალხია... სულ ხანჯალზე უჭირავთ თვალი. ყველანი „ბასურმანები“ არიან.

კვაჭიმ ტკბილად განუმარტა:

— მე ქართველი გახლავართ, წნიდაო მამაო. ქართველები მართლმადიდებელნი არიან.

გრიშკამ გაიკვირვა:

— Пошто хрестяне. შენი სახელი?

— ნაპოლეონ აპოლონიჩი.

— ნაპოლეონი? აპოლონი? — კვლავ გაოცდა გრიშკა.

მისმა მოციქულმა — ლობტინის ქვრივმა განუმარტა მას ორივე სახელი.

— მაშ ორივენი წარმართები, ეშმაკები ყოფილან! ჯვარი აქაურობას!

და პირჯვარი გადასწერა ყველას.

დიასახლისმა ყურში ჩასჩურჩულა:

— ეგ ყმაწვილი და ეს ქალი — ელენე — დედიდაშვილები არიან. თუ გახსოვს, ამ ვაჟის შესახებ რამდენჯერმე გვქონდა ლაპარაკი.

გრიშკა უცებ მოლბა:

— ა-ა, აპოლონჩიკ, мне нравятся твоё имя. Подь ко мне, Хатишь вина?
და ერთხელ კიდევ გადაჰკოცნა დეიდა-შვილები.

კვაჭიმ ღვინოზე უარი სთქვა, არა ვსვამო. ფხიზლობდა მხოლოდ მისი
ბაასი გადაიტანეს რუსეთის ბედზე, ებრაელებზე, რევოლუციანზე, მესამე
რომზე და იმის მსოფლიო ბატონობაზე.

კვაჭიმ ერთხელ კიდევ მოიმარჯვა დრო და წმიდა მამას გადაუშალა და
გააგონა თავის ჭკუა, განვითარება და ერთგულება ეკლესიისა და ტახტისადმი:

— სტოლიპინი და შჩეგლოვიტოვი უუდიდესი ღერძნი არიან წმიდა რუ-
სეთისა... „კრამოლა“ ჯერ სავსებით არ არის აღმოფხვრილი, მისი ფესვები
ჯერ არ არის ამოგლეჯილი. უწმინდურების ვეშაპი ჯერ კიდევ ჰფეთქავს, აღ-
რევის გველი ჯერ კიდევ იკლავება... ძვირფასი სამშობლო დაგვიუძღურეს...
მთავრობაში კიდევ მოიპოვებიან ურიების საიდუმლო აგენტები... ეკლესიაში
კიდევ მრავლად არიან ურწმუნონი, მწვალებელნი და წარმართნი... საჭიროა
ეხლავე განიწმინდოს და გაირეცხოს ჩვენი ტურფა ქვეყანა და წმიდა ეკლესია,
თორემ ვერ მოვისვენებთ და არხეინად ვერ დავიძინებთ...

ბლომად ილაპარაკა კვაჭიმ ამ საგანზე.

ანთებულ ცეცხლს ნაეთი გადაასხა და ისედაც დაშინებულნი უარესად და-
აფრთხო.

გრიშკას მოციქული—ლოხტინის ქვრივიც კვაჭის აპყვა, აპრიალდა, აქადაგ-
და, აფეთქდა. ისევ რასპუტინს ჩაუვარდა ფეხებში, თან გაჰკიოდა:

— ვილუპებით!! გვიშველეთ!! წმინდაო მამაო, გვიშველეთ!!

საბლერიც აბუტბუტდა, აცქმუტუნდა, აიცრემლა.

სხვებიც აღელდნენ და აიშალნენ.

ასტყდა კვლავ ხვეენა და ტლაშა-ტლუში.

იმ საღამოს გადასწყდა ბედი რამდენიმე მინისტრის, სენატორის, ელჩის,
გუბერნატორის, ეპისკოპოსისა და არქიეპისკოპოსისა. ზოგნი ქვეით ჩამოგორდნენ
ცხოვრების კიბეზე, ზოგნი ზევით აცოცდნენ.

სტუმრები ნელ-ნელა გაიკრიფნენ.

რასპუტინმა ელენე მარჯვნივ ოთახში გააპარა, დიასახლისმა ტანია მკვაჭი
მარცხენა ოთახში შეიყვანა.

ერთი საათის შემდეგ ოთხივენი კვლავ შეჰხვდნენ ერთმანეთს.

ყველანი უკვე დამწვიდებულნი და კმაყოფილნი იყვნენ.

ელენე აღანძულიყო და აწითლებულიყო. თმა გაწეწილი ჰქონდა, თვა-
ლები — ზეთში ამოვლებული.

დიასახლისმა და გრიშკამ ცოტაოდენი წაიჩურჩულეს.

— Подь сюда!-დაუძახა ამის შემდეგ გრიშკამ კვაჭის.-ты мне нравишься.
Хатишь дружбу? Акромя таго будище мне сохранять, потому жида и люци-
неры больно зло супротив мне имеют. Хатишь? Мотри мене харашо!
Таня, подай икону, клятву будим давать.

უნდოდა კვაჭის რასპუტინის მეგობრობა? რა საკითხავია! კვაჭის ორი
წლის ნატვრა მხოლოდ ეს იყო; ორ წელიწადს იკაფავდა გზას გრიშკასკენ, ორ
წელიწადს სანთლით დაეძებდა მას, რადგან ძალიან კარგად იცოდა, რომ იგი
რუსეთის ნამდვილი პატრიარქი და მეფე იყო.

მოიტანეს ხატი და სახარება. შეჰფიცეს ერთმანეთს სამუდამო მშობა და მეგობრობა.

მერე გრიშკამ მოიგონა:

— ურიებს და ლიუცინერებს სახელმწიფო სათათბიროში შეკითხვა შეუტანიათ ჩემზე. მე ვაჩვენებ იმ ურიებს შეკითხვას!

აიშალა, გაბრაზდა და გამწარდა. თვალებით ცეცხლს აფრქვევდა, ქალის ამით წრიპინებდა, ფეხებს აბრაზუნებდა, ჰკაპასობდა და დორბლს ჰყრიდა:

А, стервы! а, акаянные! а, подлые!

მერე მელანი და ქალაღლი მოითხოვა, დაჯდა და ნახევარი საათი ოფელში იწურებოდა, ჰხენეშოდა და ჰკენესოდა. მეფეს და დედოფალს ყირიმში დეპეშა მისწერა:

Ливадиа. Царям

Миленкай папа и мама! Вот бес то силу берет окаянный. А Дума ему служит; там много люцинеров и жидов. А им что? Скорее бы Божьяго помазаннека долой. А Гучков госпадин их прихвост,—клеветет, смуту делает. Запросы. Папа! Дума твоя, што хошь, то и делай. Какой там запросы о Григории. Это шалость бесовская, прикажи. Да! Не каких запросов не надо. Да! Григории. Да!

Минитру Кокоцеву.

Брат! Аполончику надоти помоч дать. Он мой брат, мне хранить будит от жидов и нечисти бесовской. Сделай ему што просить будит. Да! Надоти помочь. Да! Григорий. Да!

ერთი წერილი კიდევ გამოწერა:

— დეპეშა დღესვე გაგზავნე. წერილი „მინისტრს“ მიუტანე. აბა, ეხლა ჰაიდა, სახლისკენ! Хозяюшка! красно солнышко! Пасибо тебе. Дай Бог по хорошему.

ღიასახლისი ჩაჰკოცნა, მერე ელენენ მიუბრუნდა:

— Леночка, сестрица! подь ко мне, домой!

და თითქმის ხელით ჩაიტანა კიბეზე ელენე, რომელიც მაგრად მოეხვია გრიშკას კისერს და თავისი დაღლილ-მიბნედილი პირისაზე იმის გრძელ წვერებში ჩამალა.

სამივენი ავტომობილში ჩასხდნენ.

— Так не гоже, сестрица! подь зюда, садись суди!

და ელენე მუხლებზე დაისვა, რადგან ავტომობილში „ვიწროობა იყო“.

სახლში რომ მივიდნენ, გრიშკამ მიუგო კვაჭის:

— აპოლონჩიკ, შენ აქ მოიცადე. ლენოჩკა, ოთახამდის გამაცილე!.. ხვალ ორივენი მოდით, მოვილაპარაკოთ.

სანამ ხევით წმიდანი ელენეს „ჰსინჯავდა“, კვაჭი ქუჩაში იცდიდა. ერთი საათი მაინც გავიდა. ბოლოს ელენე გამოვიდა. ისევ ავტომობილში ჩასხდნენ.

კვაჭი გულნატკენი და გაბუტული იყო.

ელენე ისევ იღიმებოდა.

სახლში ისე მივიდნენ, რომ არც ერთს ხმა არ ამოუღია.

კვაჭიმ ელენე ოთახში შეაცილა და ჩამოჯდა.

— მაი მეტის-მეტია. — წაიბურტყუნა ბოლოს.

ელენე ილიმებოდა.

— კარგად გაგსინჯა?.. რა სთქვა, რა გტკივაო?..

— სთქვა მეთევზეს ფეხები უნდა სველი ჰქონდესო. — მოუჭრა ელენემ, თან ტანისამოსს იხდიდა, ტკბილად იზმორებოდა და ისევ ეშმაკურად ილიმებოდა.

— კი, მარა... ასთე მალე? რავე გაგსინჯა? რა გითხრა?

— სხვა ეჭიმებს მაინც სჯობია. — გესლით გაჰკრა ელენემ.

— მეც მჯობია?

— შენ?.. ჰა-ჰა! შენ ჯერ ბავშვი ხარ.

კვაჭი აღელდა:

— აჰ, მაი ტყვილია!

— ჭმარი ლაშქარს იყო, ცოლი ამბავს უამბობდაო... ჰა-ჰა! არ მოგწონს? საქმეც გინდა გააკეთო და ჩემი თავიც შეინარჩუნო? ორი კურდღლის მღევარი ორივეს დაჰკარგავსო... რაო, რა სთქვი?.. მაშ არ ჯავრობ? ჰო, ეგრე სჯობია... უნდა გესმოდეს, ჭკვიანი კაცი ხარ.

— უჩემოთ აფერი დეიწყო მეთქი, თვარა მეტი აფერი მინდა.

— არა, ნუ გეშინიან, უშენოდ ერთ ნაბიჯსაც არ გადავდგამ... არა, ხელიდან ვეღარ წამივია, ნუ გეშინიან... ერთად დავიწყეთ, ისევ ერთად ვიმუშაოთ, — შენ ჭკუით, მე კი... კარგი, ხვალ მოდი, მოვიფიქროთ და მოვილაპარაკოთ. დაპირებული მარგალიტები არ დაგავიწყდეს... არა, არა, არ შეიძლება!.. დღეს არ შემიძლია. მეძინება... ხვალ იყოს... დღეს არ შემიძლიან მეთქი!.. რაო?.. თუნდ ეგრეც იყოს: არც შემიძლიან, არც მინდა... თუნდ ეგრეც იყოს: მაძლარი ვარ... კარგი, ნუ სულელობ! წადი, დაიძინე, ხვალამდის ყველაფერი დაგავიწყდება... რა სთქვი? შენ გჯობნისო? დღეს დილით არ მითხარი, ჩემისთანას ბევრს აჯობებსო? ბავშვი ხარ იმასთან შედარებით... ღამე მშვიდობისა!.. წადი, წადი... ძილი ნებისა!..

გაათრებულნი და გაშმაგებულნი კვაჭი გარეთ გამოვარდა.

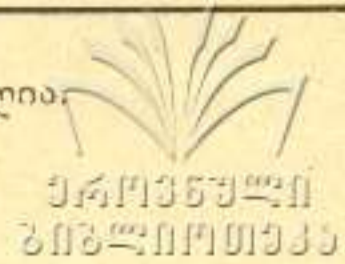
ბრაზი ახიობდა, სჭამდა და ღრღნიდა.

ერთმა ხვადმა მეორეს ძუ წაართვა. მერე როგორ! ელენემ კვაჭის — ახალგაზრდას, ლამაზ ჭაბუკს, ღონიერსა და ცეცხლიანს — შეგნებით და გულწრფელის გრძნობით გრიშკა რასპუტინი ამჯობინა!

— ნეტა ღირსი მაინც იყოს! ბნელი, უბადრუკი, რეგვენი, ყოვლად უმეცარი, ჭუჭყიანი და ხნიერი ბუყიკი!.. როგორ მითხრა ელენემ? გჯობნისო... ბოვშვი ხარ იმასთან შედარებითო... რაფერ? რით? რა აქვს მისთანა, რომე... ალბათ...

მერე გაიფიქრა:

— მე თვითონ არ წვევიყვანე? მე თვითონ არ შევახვედრე? მე თვითონ არ დავარიგე? დღეს მომხდარიყო თუ ხვალ — განა სულ ერთი არ არის? რეიზა ვლელავ, რეიზა ვიმტროვ თავს? თუ ურჩევნია — ერჩივნოს. ქვეყანაზე ლამაზი ქალების მეტი აფერია!.. ელენე ხელიდან მაინც არ უნდა გოვუშვა, თვარა...

მერე მოაგონდა კოკოვცევთან მინაწერი ბარათი, რომელიც ჯიბეში ედო, და გაჰყვა ამ წერილს, დღევანდელ შეთანხმებას ბანკირ მანუსთან და მკრავალს ახალ კომბინაციას.

კვაჭის თვალწინ გადაეშალა ახალი ქვეყანა, თვალუწვდენელი და ხელუხლებელი მინდორი, რომელსაც კვაჭი გამოიყენებს, თავისებურად მოჰქარგავს და მუხვნელს მოიმკის.

ელენე წყვილიადში ჩაიმალა. წელანდელი ბრაზისა და შელახულ თავმოყვარეობისა ნატამალიც აღარ დარჩა.

კვაჭიმ იმ ღამესაც ისე დაიძინა, როგორც ყოველთვის ეძინა: მშვიდად, უმანკოდ და არხეინად.

* * *

მეორე დღით კვაჭი ჯერ ბანკირ მანუსთან წავიდა.

— მზათ გახლავთ. აი წერილიც, ეხლა მოვრიგდეთ.

მორიგდნენ, დასწერეს და შეთანხმებას ხელი მოაწერეს.

კვაჭიმ ტელეფონს დაავლო ხელი:

— ალლო! ვინ ლაპარაკობს?.. მათი აღმატებულება კოკოვცევი? თავადი კვაჭანტირაძე გელაპარაკებათ... რა ბრძანეთ?.. არ მიცნობთ?.. ეგ არაფერი, გამიცნობთ... წერილი მაქვს თქვენთან ჩვენი წმიდა მამისაგან... დიალ, დიალ... კეთილი, ეხლავე გაახლებით.

ნახევარი საათის შემდეგ კვაჭი ფინანსთა მინისტრის კოკოვცევის კაბინეტში რუსეთის რუკასთან იდგა და გატაცებით ლაპარაკობდა:

— წინანდელი იმპერია თემურ ლენგისა, — თურქესტანი ოდესღაც ჰყვავდა, ას მილიონ ხალხს ჰკვებავდა. ეხლა იგი უდაბნოა, ხუთი მილიონიც ვეღარ გამოუკვებნია. აბა, გადაჰხედეთ ამ განუხომელს, თვალუწვდენელ უდაბნოს. ხუთი საფრანგეთი გამოიჭრება. იგი უნდა მოვრწყათ, გადავხნათ, ავაყვაოთ და ჩვენის ხალხით უნდა დავასახლოთ. რა არ მოდის აქ: თამბაქო, ბამბა, ბრინჯი, მშვენიერი ხილი, საუცხოვო ღვინო, ქიშმიში და აბრეშუმი. ეხლა ზოგი ნედლი მასალა ამერიკიდან და სპარსეთიდან მოგვაქვს, მერე კი ჩვენ თვითონვე გავიტანთ უცხოეთში. თურქესტანი ორას მილიონსაც აღვილად დაიტევს. დავასახლოთ იქაურობა, ავაყვაოთ, გავარუსოთ და გავანათლოთ... ორ-სამ წელიწადში ჩვენს სავაჭრო ბალანსს შევასწორებთ... რა იქნება ათი ან ოცი წლის შემდეგ — ამას ვინ მოსთვლის! ეხლა კი ეს ქვეყანა უნდა მოიწიფოს. ამისთვის საჭიროა ოთხასი მილიონი. ხაზინას ამდენი ფული არა აქვს. ჩვენ გვაქვს ეს ფული, თუნდ ხვალვე შევუდგებით მუშაობას... მოვილაპარაკოთ, შევთანხმდეთ... დიალ, ყველაფერი მზათ გახლავთ — მოხსენება, გეგმები, ხარჯთ-აღრიცხვა და ხელშეკრულების პროექტიც.

დიდხანს ილაპარაკა კვაჭიმ. თავის მადლიანის ენით და გრიშკას ნაბლაჯნით დააჯერა, დაარწმუნა და ღრუბლებში აიტაცა ის ქვეიანი, დინჯი და თავდაქერილი მინისტრი.

ბოლოს კოკოვცევმა უთხრა:

— მომწონს, ძალიან მომწონს. დღეს შევისწავლი მასალას და ზევ დაენი-

შნავ სხდომას. ამ საქმეში მიწადმოქმედების და სამხედრო მინისტრებს — კრივო-
შეინს და სუხომლინოვს — დიდი გავლენა ექნებათ. თუ წინასწარ არ გა-
მიწიეს...

— არხეინად ბრძანდებოდეთ, არ გაგიწევინ. — გააწყვეტინა კვაჭიმ.

— თუ მეფის ნებაც იქნება...

— იქნება, უეჭველად იქნება.

— მაშ საქმე თითქმის გათავებულია. მშვიდობით ბრძანდებოდეთ! მომი-
კითხეთ ჩვენი წმიდა მამა, ხელზე ეწებვიეთ ჩემს მაგიერ და გადაეცით, რომ
მისი სურვილი ჩემთვის კანონია.

— დღესვე ვნახავ და ყველაფერს გადაეცემ. მართლა, სხვათა შორის: გუ-
შინ ერთს ოჯახში გახლდით მე და ჩვენი სულიერი მამა. ვიტყვებ იქ იყო. ჩვენს
წმიდანს ძალიან გაუარშიყდა, მაგრამ — თქვენ არხეინათ ბრძანდებოდეთ, — მე
და ტანიაშ შესაფერი ზომები მივიღეთ და თქვენი პოზიცია საბოლოოდ გავამა-
გრეთ. მშვიდობით ბრძანდებოდეთ!

— დიდი მადლობელი, დიდი მადლობელი!.. ნუ დამივიწყებთ, თავადო,
ოჯახში მეწვიეთ. დიდს პატივს დამდებთ.

ხელი ორივე ხელით ჩამოართვა და ღიმილით, ბოდიშით და მადლობით
კვაჭი კიბემდის ჩააცილა.

იქიდან კვაჭიმ ელენეს გაუარა, თან მარგალიტის საჩუქარი წაუღო. ელე-
ნე თითქო უფრო გაღამაზებულიყო, გაფურჩქნულიყო, აყვავებულიყო.

ძვირფასი საჩუქარი მაშინვე ყელზე შეიბა; სიხარულისაგან ფეხზე ველარ
სდგებოდა, ხან სარკის წინ კოხტად იპრანჭებოდა, ხან კვაჭის კისერზე ეხვეო-
და; იცინოდა, პსკმუტავდა, ჰკოცნიდა და ტიქტიკებდა:

— მაშ გეწყინა წუხელის?.. შე ცელქო, შენ თვითონ არ დამარიგე?.. მაშ
აღარ გწყინს? დამშვიდდი?.. ეგრე სჯობია, დაივიწყე. განგებ გითხარი, თორემ
ის წუნკალი შენ როგორ გაჯობებს! სხვა რომ არ იყოს რა, ორჯერ შენზე ხნიე-
რია... ფიჰ! ჭუჭყიანი, პირდაუბანელი. ფიჰ! სანთელის და ზეთის სუნი ასდის... ეხ-
ლავე წავიდეთ? მზათა ვარ.

ათი წუთის შემდეგ კვაჭის „მერსედესი“ გოროხოვის ქუჩაზე რასპუტინის
ბინას მიაღწა.

ავიდნენ. კიბე ბალხით იყო გაკედლილი, ზოგიც ქუჩაში უცდიდა თავის ჯერს.

გრიშკა ვილაც გენერალს ჰსტუქსავდა. კვაჭისა და ელენეს დანახვაზე მო-
სხლტა, აცქმუტდა, ათამაშდა. ორივენი გულში ჩაიხუტა, ჩაჰკოცნა და ჩა-
პროშტა.

— Сиди и мотри, я чичас, — მიუგლო კვაჭის და ელენე მეორე ოთახში
შეიტაცა.

— Сиклытале м будишь у мене, зави кто поважней да почище будит.

კვაჭი მდივნობას შეუდგა. ასმა კაცმა და ქალმა მაინც გაიარა იმ დღეს
გრიშკას კაბინეტში.

ვინ, საიდან და რისთვის არ მისულიყო იმ სასწაულთ-მომქმედთან! ვლა-
დივოსტოკიდან და ვარშავიდან, ათონიდან და ტაშკენტიდან, სოლოვეციდან და

უცნობ ჯურღმულიდან; გენერალი და გუბერნატორი, ბერი და ვაჭარი, ბანკირი და ვეჭილი, გლეხი და მონაზონი, ღვდელი და მოხელე;

ზოგი წარმატებას ეძებდა, ზოგი სუბსიდიას, ზოგი გადასახადს, ზოგი სამართალს და ზოგიც განკითხვას.

გრიშკამ ჯერ სუფთა ხალხი და ლამაზი ქალები გაისტუმრა, მერე კიბეზე ჩაირბინა, ზოგს მანეთიანი ჩაუდო ხელში, ზოგს სამიანი, თან ყვიროდა:

— Молись за царей и Гришку!.. Некогда, некогда!

მერე ქანც-გაწყვეტილი ატლასის სავარძელზე დაეცა:

— Уф! Черти полосатые! Стервы! Замучили!

ბეერი საოცარი სანახაობა ნახა კვაჭიმ იმ დღეს. მოუხეშავმა გრიშკამ საკვირველი მოქნილება და გამოცდილება გამოიჩინა: ძლიერსა და უძლურს, გამოსაყენებელსა და გამოუსადეგარს ერთის შეხედვით არჩევდა და ყველას თავისს ხვედრს მიუძღვნიდა: ზოგს სიხარულით, პატივითა და ხვევნა-კოცნით უხვდებოდა; ზოგის წინაშე ქედს იხრიდა, ლაქტულობდა, იღრიჭებოდა; ზოგისთვის ორს უკმეხ სიტყვას ძლიერს იმეტებდა; ლამაზ ქალს უნუგეშოდ არ გაუშვებდა: და-ძმურად ჩაიკრავდა და ჩაიხვევდა. თუ ქალი ავადმყოფობას იჩივლებდა, გრიშკა იმ ქალს ცალკე ოთახში გაიყვანდა გასასინჯად და სამკურნალოდ, ან იმ ქალის მისამართს კვაჭის ჩააწერინებდა. ზოგჯერ გრიშკა ათიოდე სიტყვის დაწერაზე ნახევარ საათს იწურებოდა, ბოლოს ისეთს გაუგებარს დასჯლაბნიდა, თითქო იმ ქალალდზე ფეხმელნიან ქათმებს დაუვლიათ და თავიანთი ნაკაკანევი ჩაუწერიათო.

კვაჭიმ დრო იხელთა და გრიშკას ისევ თურქესტანის არხებზე ჩამოუვდო სიტყვა.

— მე რამდენი მერგება? — მიახალა კვაჭის გრიშკამ. — Три тыщи будит? კვაჭის გულში გაუხარდა ასეთი იაფობა.

გრიშკა ტელეფონს ეცა. ჯერ სუბომლინოვი გამოიწვია, მერე კრივოშეინი. ორივეს უთხრა:

— Мама и папа очинь жилают это святое дело.. Аполончик будет у тебе, все скажит, а ты сделай как прикажит. Да! это хочу я, Григорий, да!.. Чаво?.. Чичас об эфтом диле телиграм напишу папеньке и маменьке.

დაჯდა და ნახევარი საათი ჰხენეშოდა, იწურებოდა:

დებეშა პირველი:

Ливадиа. Царям.

Папа мой миленька и мама. Кого послать на Капказ, покою вам нетути. А вот дорогой епископ Тобольский Алексей хоть куда. Ему и место на Капказ. Пошлите его. Это я очинь жилаю. Он меня ласкает. Понимает подвиг. Честь ему нужну оказать. Верный везде верный. И на Капказе он будит нашим другом. Да, я. Григорий. Да!

დებეშა მეორე:

Миленька! Бесы напали на отца Ивана. Икону на него. А вы не слушайте. Хоша она и базарская, а все равно святая, как принять и еще

боле. А Восторгову награду за Кавказ и Сибирь. Враги пусть плачут. Да, я. Григорий, Да!

ორივე დეპეშა კვაჭის ჩააბარა გასაგზავნად და დატეხა.

— Вишь, как кавказских ласкаю. Только Воронцов пакостник, все люционерам, жидам да армяшкам тянит. Да, добирюсь до него. А ты тилиграммы ни показывай, да ни болтай зря. Мотри у мене!

გრიშკამ კვაჭის თითი დაუქნია და გააფრთხილა. კვაჭიმ ერთხელ კიდევ შეჭფიცა ერთგულება, ვოსტორგოვი და ალექსი შეაქო, ადიდა, და წავიდა სუხომლინოვის და კრივოშეინის სანახავად.

ელენე გრიშკამ არ გამოუშვა, კიდევ უნდა ვუწამლოო.

* * *

კვირადღი იყო. კვაჭი სასულიერო აკადემიის ეკლესიაში წავიდა სალოცავად,

დიდის გულმოდგინებით და სასოებით ილოცა.

წირვა რომ გათავდა, კვაჭის ბერები შემოეხვივნენ, რომელნიც მან ტანიას სალონში გაიციხო. კარის მოძღვარმა თეოფანემ კვაჭი თავის საკანში მიიწვია ჩაის დასალევად.

იქვე იყვნენ ილიოდორი და ჰერმოგენიც.

კვაჭიმ კუთხეში თვალი მოჰკრა ერთს გონჯსა და მახინჯს ბებერს. ხელბდაჭრილი, თითქმის მუნჯი და ყრუ, კუზიანი, დაგრებილი და შესაზარი ვინმე იყო.

— ჩვენი წმიდანი, სალოსი მიტია კოლიაბაა. — გააცნო კვაჭის თეოფანემ მიტია ახრიალდა, ალულღღა, ალშუვდა, აკნავდა, და თვისი პირისაზე, თვალები, მხრები და ფეხები აათამაშა.

— ჩვენია!.. კარგია! ჩვენია! — ძლივს გაარჩია კვაჭიმ მიტიას კნავილ-ღმუილში.

ყველას გაუბარდა კვაჭის ქება მიტიას მიერ, რადგან ის გონჯი მათი კარაბადინი იყო.

გააბეს სულის მაცხოვრებელი ბაასი. კვაჭის ერთი სიტყვა არ გამოეპარა. ბევრი ახალი ამბავი გაიგო იმ სალამოს, ბევრი საიდუმლო ოთახში შეიხედა, მრავალს უცნობსა და უცნაურს აჰხადა ფარდა.

მოხერხებულად, და სხვათა შორის გახსნა მან დედა-ახრი გრიშკას დეპეშისა ვოსტორგოვის შესახებ.

ილიოდორმა უამბო:

— ვოსტორგოვი დიდი ჰარამშადა, დიდი „პატრიოტი“ სალახანა ბერია. ძალიან უყვარს ფული, ქორი და სისხლი. ეს ყველამ იცის, მაგრამ თითქმის დღითი-დღე მაინც წარმატებას და საჩუქრებს აძლევენ. ამას წინად ვოსტორგოვმა უფლისწულს ალექსის ხატი აჩუქა და მოახსენა, ვითომ ის ხატი ყოფილიყოს ვოსტორგოვის საგვარეულოსი, მეტად ძვირფასი და ძველი. მერე ექიმმა დუბროვინმა დაამტკიცა, რომ ის ხატი ვოსტორგოვმა წინა დღით იყიდა აპრაქსიონის ბაზარზე. ასტყდა აღიაქოთი. ვოსტორგოვმა დუბროვინის თავი ოცი

ათასად დააფასა, კინალამ მოაკვლევინა. მას აქეთ ვოსტორგოვი უკან დასწიეს. მამა გრიგოლი, რომ არ გამოსარჩლებოდა, შექველად გაჰკრეჭდნენ.

— ტობოლის ეპისკოპოსი ალექსი რა კაცია? სიზღინოთქა

— ვოსტორგოვს არ ჩამოუვარდება უარესიც იქნება. მექრთამეა, ქურდია. პსკოვის ეპარქია გასცარცვა. ქურდობა დაუმტკიცდა. უნდა გაეკრიჭათ, მაგრამ იმასაც გრიგოლმა უშველა. ეხლა ტობოლში ზის. ძალღი ძალღურად უნდა დალპეს. რათ მეკითხებით, ხომ არაფერი გაგიგიათ?

— არა, გუშინ მიაშბეს მათი ამბავი. მინდა გავიგო, მართალი მითხრეს თუ ცილი დასწამეს?

— მართალი უთქვამთ, ბევრიც დაუშალავთ.

— ეს მიტია ვილა არის?— ჰკითხა კვაჭიმ იმ გონჯზე.

— მიტია ნამდვილი ღვთის კაცია, წმიდანი, წინასწარმეტყველია. სანამ რასპუტინი გაჩნდებოდა სასახლეში, ძეფე-დედოფალს მიტია ჰყავდათ მრჩევლად და ღვთის განგების გადმომცემად. მერე რასპუტინმა გამოავლო, მაგრამ... ვნახოთ...

კვაჭიმ ყური სცქვიტა, მაგრამ აღარ დააცალეს.

— ნაპოლეონ აპოლონიჩ! ერთი სათხოვარი მაქვს: ნულარსაღ შემახვედრებ თქვენს დედიდას, თორემ... მეტის მეტად ლამაზია, მეტის-მეტად! არ მინდა სიბერეში სული წავიწყმიდო. — გაეხუმრა კვაჭის ერთი ბებერი არქიეპისკოპოსი.

გაიცინეს და ლამაზი დედაკაცები გაიხსენეს, თვალს წყალი დააღვინეს, ენა მოიფხანეს, თან მინელებული, მიმქრალი და ნავლ-წყურილი ნაპერწყალი გაიქექეს.

მიტია მაგიდას გარშემო უვლიდა, იგრიხებოდა წკმუტუნებდა, ჰკნაოდა და ბუტბუტებდა.

იმ საღამოს კვაჭიმ გაიგო, რომ განზრახული იყო წმიდა გრიგოლის ტაძრის აშენება, რომ საამისოდ უკვე შეეგროვებინათ ოთხ მილიონამდის. მაშინვე გაიფიქრა:

— მოგება რომ მხოლოდ ათი პროცენტი ვიანგარიშოთ, გამოვა ოთხასი ათასი.

უმალ ჰკითხა თეოფანეს:

— ვინ აშენებს?

— მსურველი ათასია. ვისაც დედოფალი აირჩევს, ის ააშენებს.

ეს ამბავი კვაჭიმ ხელზე დაიხვია და დაიხსომა, თან გულში მტკიცედ გადასწყვიტა: — მაშ მე ავაშენებ.

ბოლოს სიტყვა რასპუტინზე ჩამოვარდა.

ერთმანეთს ჰკითხეს: ვინ არის გრიშკა რასპუტინი? მართლა წმიდანია თუ ეშმაკი? უცოდველი მოხუცია თუ ჯოჯოხეთიდან გადმოგდებული მაშხალა? წინასწარმეტყველია თუ ანტი-ქრისტი? ვისი მოციქულია, ვისი წინამორბედი — წმიდა მაცხოვარისა თუ დაწყველილ სატანასი?

ყველანი ერთმანეთს აღმაცერად შესცქეროდნენ, ერთმანეთს ერიდებოდნენ და ჰშიშობდნენ.

— მამა გრიგოლი წმიდანია.— ცალი-ყბით და გაუბედავად განაცხადა ერთმა არქიმანდრიტმა.

— Чолт! Чолт! Чолт!— დაიწყო სალოსმა მიტიამ ჩნავილი, თან აღელდა, აყვირდა და გაკაპასდა.

თეოფანემ ძლივს დაამშვიდა.

სხვებმა შუბლი შეიჭმუნეს. დიდხანს სდუმდნენ. ილიოდორი შფოთავდა. ჰერმოგენი მას თვალს უშვრებოდა, მაგრამ ილიოდორმა ველარ გასძლო:

— ცოტა შორიდან მოგახსენებთ.— დაიწყო მან აღელვებულის კილოთი.— ცოდვილი ვარ, აღსარება უნდა გითხრათ. მეტი მოთმენა აღარ შემიძლიან.

და ხანმოკლე დუმილის შემდეგ მოჰყვა:

— გრიშკა ციმბირელია, სოფელ პოკროვსკიდან. ეს თქვენც გეცოდინებათ. მისი მამა ეფიმე უბრალო მუჟიკი იყო, — ლოთი, ქურდი, ცხენების დალალი. შვილიც მამის გზას გაჰყვა. მისი ნამდვილი გვარი გახლავთ ნოვი. მისმა მეზობლებმა „რასპუტნიკი“ დაარქვეს, რაც ჰნიშნავს გარყენილს, გაფუჭებულს, მრუშს, აქედან წამოვიდა მისი ეხლანდელი გვარი — რასპუტინი.

მეზობლებმა ბევრჯერ ჰბეგვეს და სტყიპეს გრიშკა მათის ცოლებისა და ქალების დევნისთვის. რამდენჯერმე „ისპრავნიკის“ ბრძანებით გრიშკა მოედანზე გაშოლტეს.

ბოლოს გრიშკას მფარველი ანგელოზი შეჰხვდა ბარნაულის ეხლანდელი ეპისკოპოსი მელეთი.

ერთხელ გრიშკამ ის ეპისკოპოსი ერთ სოფლიდან მეორეში წაიყვანა. გზაში მელეთიმ აღმოაჩინა, ვითომ გრიშკას დიდი ნიჭი, შნო და უნარი ჰქონდა ბერობისა.

გრიშკამაც დაიჯერა.

ერთხელ კალოზე მუშაობდა. უცებ მუშაობას თავი დაანება და სთქვა: „გათავდა! ღმერთი მომიწოდებს. თავი უნდა შევწირო იმის მადლსა და სახელს. მშვიდობით“!

ყველას და ყველაფერს თავი დაანება, ცოლ-შვილიც უპატრონოდ დასტოვა და წამოვიდა.

მას აქეთ დადის და დაეხეტება მთელს რუსეთში.

გვერდს არ აუხვევდა არც ერთ ეკლესიას, არც მონასტერს, არც მღვდელსა და არც ბერს.

— ქალებსაც! ქალებსაც!— დაიხრიალა ღვთის სულელმა.

— ყველგან— სოფლებში, ქალაქებში და დაბებში— ჰქადაგებდა, იგავებით ლაპარაკობდა, წმიდა მაცხოვარსა და სახარებას პირიდან არ იშორებდა. უფრო მდაბიო, უბრალო ხალხს ეტანებოდა. განათლებულნი სძულს და ჭირივით ეჯავრება.

მოუსვენარი, ფიცხი, დაუდგრომელი ადამიანია. ტემპერამენტი ძლიერი აქვს; გრძნობა — აფორიაქებული, ცხელი და ფიცხი; გამბედაობა — უსაზღვრო; ოცნება — გახურებული, საიმქვეყნო.

ამით და ამრტომ აიყოლა მან და გააბრიყვა უბრალო და მორწმუნე ხალხი.

გრიშკამ ნელ-ნელა ძალა მოიპოვა, სახელი მოიხვეჭა, ძლიერი მფარველები

გაიჩინა. თანდათან ქადაგებიდან წინასწარმეტყველობაზე გადავიდა, მერე მკობ-
ხავობაც დაიწყო, ბოლოს სასწაულთ-მოქმედებაც დაიჩემა. გრიშკე, ხლდესტოქე, ნამდვილი „ხლისტია“!

— მართალია! მართალი! — გათუთიყუშდა მიტია.

— შვილო, ილიოდორ! — საყვედურის კილოთი გააფრთხილა ჰერმოგენმა. სხვებმა ერთმანეთს გადაჰხედეს.

ილიოდორი ადგა, უფრო აღელდა.

— დიალ, ძმებო და მამანო! გრიშკა ნამდვილი „ხლისტია“ მეთქი! ცოდ-
ვილი ვარ ღვთისა და თქვენს წინაშე, რადგან ყველაფერი ადრევე ვნახე და გა-
ვიგე, ხოლო თქმა და განხილება დავაგვიანე. კარგად ვავიცანი მისი წმიდა საქ-
მენი. იგი წმიდანი კი არ არის, არამედ წმიდა ეშმაკია!

— ეშმაკია! ეშმაკია! — კვლავ აკაჰკაჰდა სალოსი მიტია.

— ბევრი ვიარეთ ერთად. რამდენჯერმე იყო ჩემთან, — ცარიცინის მონას-
ტერში. მეც ვიყავი იმის სამშობლოში. ღმერთო, რა ვნახე და რა გავიგონე
გრიშკამ თვისი წამლობა და სასწაულთ-მოქმედება ქვეიდან დაიწყო — მონაზონე-
ბიდან და სალოცავად მოხეტიალე დედაკაცებიდან. მერე თანდათან ზევით აი-
წია. საცა შევიდა, ის ოჯახი ან სალოცავი სახლი წაბილწა და წარყენა; ვისაც
თვალი დაადგა და გაეხახუნა — ტალახში და წუმპეში ამოსვარა.

— ჰო! ჰო! ჰო! — აკაკანდა მახინჯი.

— მერე პეტერბურგში ამოცოცდა. მამა თეოფანეს დაუახლოვდა, სულში
ჩაუძვრა, შეაცდინა, მეფე-დედოფალთან გზა გააკვლევინა, კარები გააღებინა.

— ცოდვილი ხარ, ცოდვილი! — ისევ აწრიპინდა გონჯი და თავჩალუნულ
თეოფანეს კრიკაში ჩაუდგა.

— მოინანე! მოინანე;

— ცოდვილი ვარ... ვნანობ, ძალიან ვნანობ. უფალო შემიწყალე და მი-
მიტევე მე შეცოდებანი ჩემნი. — ჩაიბუტბუტა თეოფანემ პირჯვრის წერით.

— იოანე კრონშტადელმაც დაიახლოვა გრიშკა, იმანაც ამ პირუტყვის
მურდალ სულში ღვთის მოციქული აღმოაჩინა და ჩვენი ეკლესიისა და სახელ-
მწიფოს საქესკენ გზა დაულოცა. ასე შევიდა ეს მხეცი ჩვენი ბედის მესაქეთა
წრეში, რომელიც იმის მოსვლამდისაც სავსე იყო მასონებითა და სპირიტებით.
იგი ეხლაც განაგებს ჩვენს მართლმადიდებელ ეკლესიას; ნამდვილად კი ეს ხალ-
ხი მამა-ღმერთის მაგიერ ეშმაკს ემსახურება; ნაცვლად ღვთისმსახურებისა სპი-
რიტიზმით ირთობენ თავს; ნაცვლად ეკლესიისა ოკულტიზმის და თეურგიის ჯა-
დოში ეძებენ იმედსა და ცხოვნებას.

აი ასეთ დროს გაჩნდა სასახლეში ეშმაკის მოციქული. მან სულ ადვილად
დაიმონა და დაიმორჩილა ჩვენი მეფე, დედოფალი და მათი ოჯახობა. მათ მოს-
წყინდათ და მოჰბეზრდათ კარის კაცთა ლაქუცი, ქლესობა, ორპირობა და ორ-
გულობა; ამიტომ მოიწონეს გრიშკას პირდაპირობა, მუქიკური პრანჭიობა, უბ-
რალოება, რეგვნობა, და სიბრიყვე. მას აქეთ იშლება და ინგრევა მეფის სახლი
და ოჯახიც, ეკლესიაც და სახელმწიფოც. საქმე იქამდის მივიდა, რომ რუსეთის

ნამდვილ პატრიარქად და ნამდვილ თვითმპყრობელად მოგვევლინა გრიშკა რასპუტინი! ნამდვილი ეშმაკი, მოციქული სატანასი, მსახური ჯოჯოხეთისა!

ღვთის სულელი მიტკა ისევ აპრიალდა და აბოდდა კვაჭიმ ცხელეს გაარჩია იმის ლულული:

— გრიშკა იკვების, ვითომ დედოფალი იმის ცოლია... „ჩემს ბებრუხუნას“ ეძახის... 4011! 4011! 4011!

— კმარა, ძმებო, ამდენი მოთმინება! ამას იქით გაჩუმება ეშმაკის სამსახური იქნება. თუ ეკლესიას და რუსის ხალხს ვემსახურებით, დადგა დრო ჩვენი წმიდა მოვალეობის შესრულებისა. მე დღეიდან ვუცხადებ გრიშკას საბოლოო ომს. ვისაც შეგიძლიანთ — მომყევით. ეს ბრძოლა იქნება ქრისტიანული და სახალხო, ომი წინააღმდეგ მწველებლებისა, მასონებისა, ურიებისა და მათი მონა-მორჩილის მთავრობისა: ყველანი შეერთდენ და სამარეს უთხრიან ჩვენს ეკლესიას, მეფესა და სამშობლოს“.

კიდევ დიდხანს შეოთავდნენ და მსჯანყობდნენ ილიოდორი, მიტია და ზოგნი მღვდელ-მთავარნი.

ბოლოს გადასწყვიტეს რასპუტინისთვის თრთხილად დაეგოთ ხაფანგი.

კვაჭიმ გასაგონი გაიგო, ასაკრეფი აკრიფა, ჩაილაგა და წამოვიდა, თან ჩიქორთულად და ნართაულად გააგებინა იმ შეთქმულებს, ვითომ კვაჭის სულიც და გულიც მათთან იყო.

გზაში ბევრი იფიქრა და ეძება დედააზრი, კვანძი, სული და მიზეზთ-მიზეზი „რასპუტინიადისა“, ამ ხეპრე მუჟიკის საარაკო ძღვევამოსილებისა, მაგრამ ვერაფერს მიუხვდა, გული ვერ მიახვედრა, სული ვერ მიუწვდინა, გრძნობითაც ვერ იგრძნო და ჭკუითაც ვერ მოერია, ამიტომ გადასწყვიტა:

— აჰ, მაი ყოლიფერი ტყვილი ლაპარაკია. უბრალო ბრძოლაა ლუკმა პურისთვის და კეთილი ცხოვრებისთვის. გრიშკამ მიტია კოლიაბას აჯობა, ვირუბოვის ქალმა ლოხტინის ქვრივი დაჩრდილა, ვოსტორგოვმა ვინცხას უჯიკავა, ალექსიმ თეოფანეს ეგზარხოსის სავარძელი წაართვა, მაკარიმ ვინცხას მიტროპოლიტის მიტრა გამოსტაცა, ილიოდორესაც კვანტი უყვეს, მორჩა და გათავდა! აქანე ყოლიფერი ფილოსოფიაც და სიტყვების რახა-რუხიც, მორჩა და გათავდა! სახლში დაბრუნდა.

— რა ამბავია, ბესო?

-- ზღვა ხალხი გიცდიდა. დილიზა უთხარი მოსვლა.

— კარგი გიქნია.

ის „ზღვა ხალხი“ რასპუტინის მუშტარი იყო.

კვაჭი ჭკუით მოიქცა: რასპუტინის ბოსტანში მინადენი წყალი ერთ კვირაში მოსწყვიტა და თავის არხში გადმოაგდო.

იმ მუშტარმა გაიგო, რომ წმიდა მამასთან მიმავალი გზა კვაჭის ბინაზე გადიოდა, ამიტომ ბარათის ასაღებად ჯერ კვაჭისთან მოდიოდნენ, სალოცავის და შესანდობარის დიდს ნაწილს იმას სწირავდნენ, მერე კვაჭის ბარათით ვასილევის კუნძულიდან გაღმა გადიოდნენ მისი უუწმინდესობისაგან ლოცვა-კურთხევის მისაღებად.

მარტო კვაჭი და ბესო რომ ვერ მოერივნენ იმოდენა ხალხს, სერიოზო სიკინტილაძე, გაბო ჩხუბიშვილი და სედრაკ ჰავლაბრიანი მოიხმარეს. შემოსავლის ერთი ნახევარი კვაჭის ხვედრი იყო, მეორე ნახევარს ოთხნი ინაწილებდნენ.

— კიდო რა ამბავია?

— ჩვენი რეპორტიორი კნულმანი ვერ ასწრობს გაზეთებიდან ცნობების ამოღებას, აქციების და კუპონების მოჭრას.

— ერთი ლამაზი ქალი დეიქირავე. მართლა, წამკითხველიც მინდა. აგიც მიშოვნე, აგიც ლამაზი იყოს, თვარა თუ მისი შეხედვა შემეხარა... კიდო?

— ადესაში რომე ყორანაშვილი იყო, ხომ გახსოვს? რაცხა წიგნი დოუწერია, გამოცემას თხოილობს.

— გოუგზავნე ათასი, ოლონდ წიგნს ჩემი გვარიც წააწეროს.

— ოთხი სტუდენტი სტიპენდიას თხოილობს.

— დოუნიშნე თითოს სამასი.

— გელათის შესაკეთებლად თხოილობენ...

— გოუგზავნე ათასი...

— „რუსსკოე დელო“ რაცხას ილანძლება, რაცხას გვემდურება. აი აქინე სწერია.

— არ მცალია ვინცხა ჟულიკის ნაჩხაპნის წასაკითხავად. იპოვე მაი წერილის ავტორი და სამასი ან ხუთასი ჩასჩარე პირში; თუ გაჯიკავდა, უთხარი რომე ციმბირი აქეთ დაგრჩებათქვა.

— „დილაში“ შენი სურათი დოუხატავთ და დიდი ქებაც დოუწერიათ.

კვაჭიმ ის წერილი წააკითხა. პირისახე აუთამაშდა და გული აუფანცქალდა, თუმცა უკანასკნელ დროს თვისი სახელის ასეთს ქებას, განდიდებას და გაბერვას უნდა შესჩვეოდა, რადგან ასეთი ქება-დიდება ყოველდღე იბეჭდებოდა კნულმანის მოხერხებული თაოსნობით.

იმ წერილში უხვად იყო გაბნეული გულის მალამო და მოსაფხანი სიტყვები: „ამომავალი მზე“... „გენიოსი ფინანსისტი“... „დაუშრეტელი ენერჯია“ და „გულუბვი, განათლებული მეცენატი, მფარველი და მეგობარი ხელოვნების, ლიტერატურისა და მეცნიერებისა“.

— გაზეთს რაცხა განცხადება და ათასი მანეთი გაუგზავნე. ავტორს... რას იწერება?.. ჰმ, განათლებიხა პარიზში უნდა წავიდეო, გზის ფული მინდაო. იაფად დოუფასებია კალამი. სამასი. კიდო რა გაქვს, ბესო?

— ტფილისიდან იწერებიან, ამხანიგობა უნდა დავაარსოთ ქართული გაზეთის და წიგნების გამოსაცემათო, ამიტომ...

— აჰ! აჰ!—გააწყვეტინა კვაჭიმ და რამდენჯერმე ხელი ჩაიქნია.—ვადაავდე კალათში. მოუცლიათ მკვდრებიხა!

— მამა-შენი სილიბისტრო იწერება, აქინე ცხოვრება მომწყინდაო, მუდმივ შიშში ვარო, ხალხში ვერ გავსულვარო...

კვაჭი წამოხტა, შუბლი შეიკრა.

— რა ვქნა, ბესო, რა ვქნა? მაშინ რომე მცოდნოდა... მაგრამ გვიანდაა აწი ლაპარაკი. რა ვქნა აწი? ერთი ორად დავუბრუნებ „სალამანდრას“ იმ ფულს, მარა აი მკვდარი სილიბისტრო რაეა ვაჩვენო ხალხს?

— ხალხმა რაცხა იცის, რაცხას ლაპარაკობენ.

— ვიცი რომე ლაპარაკობენ, მარა რავა დავანახო გაცოცხლებული მკვდარი? გეიცინებენ, თელი ქვეყანა დამცინებს.

ჩაფიქრდა კვაჭი, ღრმად ჩაფიქრდა. ბოლოს გადასჭრა.

— აჰ, მაგი რავა შეიძლება! ქუთაისში დაბრუნება შეუძლებელია. აი მისწერე: თუ უნდათ, — თითქმის არვინ იცნობს აქინე, — მვეიდნენ და იცხოვრონ, მარა სილიბისტრო მაინც მკვდარი უნდა იყოს, ისევე შაბურიანცის პასპორტით უნდა იცხოვროს. როცა ამოვლენ, ყოლიფერ დარიგებას მივცემ. შენ, ბესო, ხვალვე უშოვნე ბინა მიყრუებულ უბანში. ხუთი ოთახი ეყოფათ. შეიარე „სალამანდრაში“ და გეიჩინე იქინე ვინცხა აგენტე, რომე დროზე შემატყობიოს, თუ იქინე გეიგეს რამე. აფერი საქმე დეიწყონ... არ მეშინია, მაშითვე დოვუბრუნებ იმ ფულს სარგებლით და გაეაჩუმებ, მარა მაინც წინათვე რომე შევიტყობდე, უმჯობესია. ასთე ქენი. აწი მაცალე ცოტა ხანს.

თექის ხალიჩით გადაკრულ სავარძელზე მიწვა, გონება დაიმშვიდა, აზრები მოიკრიფა, ტვინი აამუშავა და აათამაშა.

ჯერ ერთი ძაფი გაქიმა, მერე მეორე, მესამე და მეხუთე. მალე გაიშალა და გაიფურჩქნა რამდენიმე ახალი კომბინაციის ბადე.

— მანუსისგან ზეგ ერთ მილიონს მივიღებ... ბირჯაზე გავიტან, „ანგლოროსის“ აქციებს გავყიდი... ამავე დროს ჩუმ-ჩუმად ისევე მე ვიყიდი... საკონტროლო პაკეტს შევივსებ... „კოსმოსს“ რაცხას მოუფიქრონებ, გაზეთებს ავალაპარაკებ, აქციებს ავწევ, გავბერავ, გავყიდი... გრიშკასაც დავიხმარებ, „იქ“ გავასაღებ... ტანისაც უნდა მივაჩირო ორასი ათასისა მაინც... გინზბურგიც დამეხმარება, მანუსიც, მენდელსონიც... ონკალის ანგარიშებს მომიმატებენ, მერე თავში მივახლი იმ აქციებს... კავკავის გზა არ იქნება გამოსყიდული, ტანია მამდვილად იცის. აქციები ფასდაცემულია გზის გამოსყიდვის შიშით... ხვალვე ვიყიდი ასიოდეს...

კიდევ მრავალი კომბინაცია მოიფიქრა და მოისაზრა, მოქმედების გეგმა შეიმუშავა, ყველაფერი თავის ალაგასს დაალაგა.

ტელეფონმა დაიხრიალა...

— ალლო! ვინ ლაპარაკობს? გინზბურგი?.. ვახლავართ აბრამ მოისევევიჩს. ბრძანეთ... რაო?.. შეუძლებელია!.. მაშ ასი აქცია მაინც დამიტოვეთ, სამაგიეროდ კარგ საქმეს მოგცემით... კეთილი... კარგი, რაო?.. დაუჯერებელია! ჰა-ჰა-ჰა! გამოაგდო?.. კიბეზე დააგორა?.. ჰა-ჰა!.. რაო, თავზე გადაასხაო! ჰა-ჰა-ჰა-ჰა! ხვალ? აკვარიუმში? კეთილი, გიახლებით... ელენეც?.. როდის დაბერდებით, როდის დამშვიდდებით?! კარგი, კარგი, მოგიყვანთ. სამაგიეროდ კლავას დამითმობთ, არა? კეთილი... აბრამ მოისევევიჩ, ეკლესიებს არ აშენებთ?.. რაო, უკვე ოცი ააშენეთ!.. ებრაელი ეკლესიებს აშენებს! ჰა-ჰა! რაო? ხატების ქარხანასაც აშენებთ? ხატებით უნდა ივაჭროთ? ჰა-ჰა-ჰა! ბარემ მირონიც დაამზადეთ, სასულიერო აკადემიაც გახსენით, ფულს მოიგებთ... რა ვქნათ, ასეთი ყოფილა წესი და კანონი ვაჭრობისა... ჰო, ძალიან დიდი ტაძარი უნდა ავაშენოთ. გარდა ამისა, ჯარისთვის საჭიროა ორი მილიონი წყვილი საცვალი, ერთი მილიონი საბა-

ნი და ათასი სხვა რამე... სულ ოც მილიონზე მეტი გამოვა... კეთილი, ხვალ/მო-
ვილაპარაკოთ. მომიკითხეთ ძვირფასი სუსანა მარკოვნა, ხელზე ემთხვეოდ ჩემ
მაგიერ. ღამე მშვიდობისა! ძილინებისა, ძვირფასო მეგობარო! *გინგლიჩიშვიტა*

* * *

ძვირფასო მასწავლებლო! წმიდაო მამაო! ერთგულების ფიცი მაქვს
დადებული, ამიტომ უნდა გაგაფრთხილო: ილიოდორი, თეოფანე, ჰერმოგენი და
მრავალნი სხვანი გმტრობენ, შენი დალუპვა უნდათ.

და თეოფანეს საკანში ნახული და გაგონილი გრიშკას უამბო, თან მცი-
რეოდენიც დაუმატა.

რასპუტინი აიძვრა, აღულდა, აფეთქდა და აქექდა:

— А, стервы! а, подлые! а, акайные! а, гадина, Илиодорушка! Я те дам! я-а те дам!

ველარ დამშვიდდა:

— ეგ გველები ხალხში მე გამოვიყვანე. მეფის კარზედაც მე მივიყვანე. რამ-
დენი საჩუქრები მივაცემინე! ორჯერ ჰქონდათ გადაწყვეტილი უდაბურ მონას-
ტერში გადასახლება, ორჯერვე მე გადავარჩინე! ჰოი უმადურნო! ჰოი ქვემძრო-
მნო! მაგათი გულისათვის სტოლიპინიც მოვიმდურე, ხალხიც გადავიკიდე!

მერე დაჯდა და გაიწურა:

„Царское село Царю и царице.

Миленькаи папа и мама! Вот миленькие владыки как беса то порази-
ли. Бунтовчиков помазанека Божьяго пакарали. Оно и правильно. Тепереча
нужно их паласкать. Награду им. Только не сразу всем, а так одному, а
опосля другому, а то собаки Гермоген и Илиодорка лаять будут. Да нужно
Это пишу я, Григорий. Да! За подвиг надо ласкть. Григорий Да!

კვაჭი მიჰხვდა, რომ გრიშკას უნდოდა სინოდის მორჩილი წევრების დასა-
ჩუქრება და განდგომილთა, ურჩთა დასჯა.

— ეს „ტილიგრამი“ ეხლავე გაგზავნე. ეს ერთია, სხვა ათასი იქნება. ყვე-
ლას უდაბნოში დავალპობ! ისე დავამშოო, რომ ძაღლის ხორციც კი ენატრებო-
დეთ! А ты, Апалончик, мотри в она! იარე იმათთან, ლაპარაკში ჩაითრიე,
ყველაფერი გაიგე... რა სთქვი? ტაძარი უნდა ააშენო? А пять тыши будет?
კარგი, ხვალვე გავათავებ მაგ საქმესაც. მოემზადე, ხვალ მეფე-დედოფალს გაჩ-
ვენებ... აპოლონჩიკ, იფიქრებდი ოდესმე ასეთს ბედნიერებას? არა, განა! დაი-
ხსომე და დამაფასე. შენც ილიოდორივით უმადური არ გამოდგე, თორემ...
мотри у меня!

კვაჭი მოწიწებით ხელზე ემთხვია გრიშკას, მერე მთხოვნელები შემოუშვა.
დაიწყო ჩვეულებრივი ლაქუცი, ხვევნა-კოცნა, ფეხქვეშ ჩავარდნა, ქება და
დიდება, ლოცვა და ცრემლი, კივილი და ჭადაგად დავარდნა, შემოწირულება
და... მკურნალობა ლამაზ ქალებისა, განძევა ეშმაკთა და სულთა სნეულთა.

სალამოზე კვაჭის ტელეფონი დაილაღა ხრიალით და წკარუნით. თითქმის
მთელს პეტერბურგს გაეგო, რომ მეორე დღეს კვაჭი უმადლესს საღებურზე უნ-
და ასულიყო, უუზენაეს მწვერვალისთვის უნდა მიეღწია.

იმ სალამოს კვაჭისთან რამოდენიმე ბანკირი, მინისტრი, სენატორი, მღვდელ მთავარი და გენერალი მივიდა სადარბაზოდ. ოთახები და კიბე გაივსო და აჭრელდა ასნაირ მუნდირით, ანაფორებით, ცილინდრებით, ~~საქარტუზებით~~, შაპოებითა და უბრალო თავსახვევებით.

ზოგნი ულოცავდნენ, ზოგნი სათხოვარს აბარებდნენ, ზოგნი რჩევას და დარიგებას აძლევდნენ.

მდივნები დაილაღნენ და ოფელში გაიწურნენ იმოდენა ხალხის ჩაწერვით, გამოკითხვითა და ფულის თვლით. კვაჭი ძლივსლა იდგა ფეხზე.

— ვაა, სურპ-სარჭისას დღეობაა, თუ თელეთობაა?! — ჰკვირობდა ჰაელაბრიანი.

— მოუსვი, სედრაკ, სანამ დრო გაქვს! — ურჩია ჩხუბიშვილმა, რომელსაც მორჩილის შავი ტანისამოსი ძალიან უხდებოდა.

— არეინ გეგეპაროს, წინ წასწიე მაი ყულაბი. რამდენჯერ გაივსო? — იკითხა ჩიკინჯილაძემ.

— მეოთხე ივსება. დღეს ძალიან ბევრია ოქრო და ქალაღდის ფული. ზოგნი ბექდებს ჰყრიან, ზოგნი საყურეებს, ზოგნი ძეწკვებს.

ბოლოს, როგორც იყო, დალიეს და დასცალეს ოთახებიც და კიბეც.

— აბა, დასცალეთ!

დაღლილი კვაჭი ტელეფონს აწვალებდა:

— ალლო! ელენე, შენ ხარ?... შენც გაიგე?... მანდ არის გრიშკა?... როგორ, ფრეილინობას გპირდება? აბა აშენებულხარ!.. კი, რა თქმა უნდა, მეც ჩოვურთავ ორიოდე სიტყვას. რას მოესწარი!.. კაი, გენაცვალოს ჩემი თავი, ქე გიცნობ ვინცხა ბრძანდები... ჰა, ჰა! ჩვენი ნააზნაურალი არა ხარ? ქე გიცნობ... აზნოური მეც ქე ვარ, მარა... რაო? კაი, გენაცვა, თავს ნუ ივდებ! შენ თვითონ ხარ აშორდიას აზნოური, თვარა კვაქანტირაძე ბაგრატ მეფის სარდალი იყო... ჰა-ჰა-ჰა! აბა, არ გცოდნია ისტორია და ეგ არის! აბა დეიხსომე ჩემი სიტყვა: ხვალ თუ თავადიშვილობა არ გავაიმასქნა, კვაჭი ნულარ ვიქნები... კაი "გენაცვა კაი... აბა მშვიდობით! აწი გრიშკა ეშმაკების განძვეებაშია გართული?! იწამლე, იწამლე! კაი ექიმი გყავს, უკეთესი აღარ გინდა... ჰა-ჰა-ჰა! მშვიდობით, ჩემო მტრედო, ჩემო ლამაზო მეგობარო! მშვიდობით! ნახვამდის! ხვალამდის!

* * *

გაკრიალებული მატარებელი ცარსკოე სელოს სადგურს მხუილით, ოხვრით და ქშენით მიადგა. ბაქანი და მოედანი ასნაირ მუნდირით აჭრელდნენ.

გრიშკა და კვაჭი ძლივს ასწრებდნენ სალამის მიცემას. ოქროს ლერბიანი ორმოციოდე ლანდო და ავტომობილი გაივსო მინისტრებით, სენატორებით და კარის კაცებით.

გრიშკამ ავტომობილს მიაფურთხა:

— Фу, бесовская штука! Эй, ты, попугаичик, давай суда хфайтон!

ჩასხდნენ, ბალიშებზე მიწვნენ და თქარა-თქურით გასწიეს სასახლისკენ. განიერ მარმარილოს კიბესთან და შესავალში კარის ხალხი ირევა: ჰულანე-

ბი, ჰუსარები, კავალერპარდები, კამერ-იუნკრები, კამერ-პაეები, კამერ-პრეზიდენტი, ჰოფმეისტერი, ჰოფმარშალი, შტალმეისტერი და ასნაირი უცნობი კაცები თანამდებობისა და ხარისხის მოხელე.

კარის კომენდანტი გენერალი ვოეიკოვი ჩუმს ბრძანებას ისმენს კარის მინისტრისაგან და ჩუმათვე შესაფერ განკარგულებას აძლევს მარჯვნივ და მარცხნივ.

ყველას თავის ადგილი აქვს მიჩენილი, მაგრამ ყველანი მაინც სცდილობენ ერთი ნაბიჯით მაინც წინ წადგნენ, ერთი გოჯით მაინც წინ წასწიონ თავიანთი ცხვირი, რათა თავიანთი თავიც უკეთ დაანახონ და თვითონაც სხვები კარგად გასინჯონ.

გრიშკა და კვაჭი სასახლეში შევიდნენ.

კვაჭიმ ამ უზარმაზარ დარბაზს გადაჰხედა.

თვალთ აუჭრელდა და გონება დაუბნელდა.

აღარ იცოდა, რა გაესინჯა, საიდან დაეწყო, რას დაჰკვირებოდა: ბროლს, ბრინჯაოს, მარმარილოს, ოქროს, ვერცხლს, აბრეშუმს, გობელენს, სურათს თუ ქანდაკებას.

ოქრო-ნაკერ მუნდირებში გამოწყებილი დიდებულნი ძეგლებივით იდგნენ და იმ ძეგლებს ზედ ეკიდათ ანაირი და ათფერი სარტყლები და თვალ-მარგალიტით შემოსილი ჯვრები, მედალები და ვარსკვლავები.

გრიშკას დანახვაზე იმ ძეგლების თავები დაბლა დაიხრებოდნენ, მათს პირსახეზე ღიმილი და მოწიწება იბეჭდებოდა, მერე ისევ ხმებოდნენ და იყინებოდნენ. შემოდგომის მზეში იგი დარბაზი, აღსავსე ესოდენის თვალმომჭრელ ძვირფასეულობით, ლაპლაპებდა და იწოდა.

— Што, Аполончик, небось ндравится, глаза лупаешь? Ничаво, дяржись за мне, вывезу! — უთხრა გრიშკამ დაფეთებულ და დარცხენილ კვაჭის.

ერთი კარები გაიღო.

— მეფე-დედოფალი მობრძანდებიან!

გვარდიის დარაჯებმა ხმლები წინ წასწიეს, მხედრებმა ხელი საფეთქელზე მიიღეს, სხვებმა თავები დახარეს; ყველანი მოიდრიკნენ და მოიკაკუნენ.

კარებში მეფე-დედოფალი და მემკვიდრე გამოჩნდნენ. შუაში მეფე მოდიოდა, მარცხნივ დედოფალი მოსდევდა, მარჯვნივ — ხუთი თუ ექვსი წლის უფლისწული ალექსი მოჰყავდათ, რომელსაც უკან მოსდევდა მისი აღმზრდელი, — მეზღვაური დერევენკო.

ყველანი უბრალოდ და მარტივად იყვნენ ჩაცმულნი, რამაც კვაჭი ფრიად გააკვირვა და გააშტერა.

სამივენი მარცხნივ და მარჯვნივ თავს უკრავდნენ, თან ოდნავ იღიმებოდნენ.

უცებ გაუგებარი და უცნაური რამ მოხდა: აქეთ-იქიდან გამოხტნენ, გამოცვივდნენ და გამოგორდნენ სალოსნი და ღვთის სულელნი, — მახინჯნი, გონჯნი და მანკიანნი: პრანჭვით და გრეხით, წივილით და კივილით, ბოდვით და რომღვით მიმავალ მეფე-დედოფალს უკან გამოედევნენ.

გრიშკამ წაიჩურჩულა:

— А, юродивые, блаженные черти! Оперезать шалишь!
Аполончик, при за мной!

შინგლირთუქა

და იმავე წუთს მოსხლტა, თან კვაჭიც დაითრია.

მეფე-დედოფალი მობრუნდნენ და თანახმად ძველი რუსულის წესისა, იმ მასხრებსა და მახინჯებს, იმ უენო, უხელო და უფეხო ღვთის-კაცებს და ღვთის სულელებს უულრმესი სალაში მისცეს; მერე ყველას გაუღიმეს, თავზე ხელი გადაუსვეს და მოუაღერსეს.

ირველივე ძეგლები იღიმებოდნენ და თვალებით ამ სურათს ადასტურებდნენ, გულში კი ზოგნი ბრაზს იგუბებდნენ იმის გამო, რომ მეფის კარები ჯერ მასხარა ღვთის-კაცებისთვის გაიღო, ხოლო შემდეგ—მათთვის, — მინისტრებისა და სხვათა დიდებულთათვის.

ცერემონიებისტერმა თავისი საქმე კარგად იცოდა: მეფე-დედოფალი რომ გაბრუნდნენ, სალოსნი და გონჯნი ღიმილით და ალერსით შეაჩერა, ხოლო გრიშკას და კვაჭის მოწიწებით სალაში მისცა და კარები გაუღო.

გრიშკამ კვაჭის ხელი წააღო და იმ ოთახში შეიყვანა, რომელშიაც მეფე-დედოფალი მიიმალენ,

— წმიდაო მამაო!

— Мои миленькай! Мама!. Папа!. Алеша!.,

ჩაეხვივნენ, ჩაეხლართნენ და დიდხანს ტულაშა-ტულუშით ჰკოცნეს ერთმანეთი.

Вот миленькай те возрадовали миня и Боха! Как ездили то? А мама здорова, Алеша тоже. А ты, Николаша, маненько тово. Дай Бох! Дай то Бох! А я вот маво хранителя князя Аполончика привез показать. Хаарош, о-о-о, как харош! А как молится круто, как молится то прытко! Его надоти ласкать, миленькай, так хочу я! Да, я! Да!

მერე მემკვიდრეს მიუბრუნდა;

— Алеша, подь до миня!

და პატარა ბატონიშვილი მუხლებზე დაისვა, ჩაჰკოცნა და ჩაუღიტინა, გაიცინა და გააცინა.

მეფე-დედოფალმა კვაჭის ხელი გაუწოდეს. კვაჭი ორივეს მოწიწები ხელზე ემთხვია. ნიკოლოზი ისე იღიმებოდა, თითქოს რაღაცას მორცხვობდა, რაღაც ეხამუშებოდა.

— თავადო, თქვენი გვარი?

კვაჭიმ ერთ წუთში თამამობა მოიკრიფა:

— კვაჭანტირაძე გახლავართ, დიდო ხელმწიფევე!

— რა ამბავია კავკასიაში?

— დიდი რღვევა და არეულობა გახლდათ. ჩვენშიაც გაჩნდნენ ურიები და ეშმაკის მოციქულები, მაგრამ ჩვენ, შენი ერთგული მონები და ყმები არ შეუშინდით: შევებით და ვაჯობეთ, ვბოცეთ, ხოლო გადარჩენილნი ისეთ ჯურღმულებში ჩავყარეთ, რომ ეშმაკებიც ვეღარ იპოვნიან.

— მაშ კავკასია დამშვიდდა?

— სავსებით არა, მაგრამ... შიში აღარა გვაქვს. ნუ შედრეკებოქ შენც გული. დიდო ხელმწიფევ! მრავალნი ვართ წმიდა რუსეთში შენი დასტავალის ქრთქელნი, მაგრად დაეყრდნე ჩვენს ძლიერს ზურგს. გამძლე და ძლიერია იგი. ვივლით და ბუმბულივით გატარებთ.

დაღერემილმა, დაღეულმა და ჩამომდნარმა მეფემ კვაჭი გულში ჩაიკრა, ორიოდე ცრემლიც გადმოავდო, თან თავის შემკრთალისა და დაშინებული გულის გამაგრებისათვის მადლობას ეუბნებოდა:

— მადლობელი, თავადო, მადლობელი!.. კარგად მოუარეთ ჩვენს წმიდა მამას; გაუფრთხილდით, მტერი ბევრი გვყავს.

— აკი გითხარი, ნიკოლაშა, ალერსის ღირსია შეტქი.— ჩაერია გრიშკა. დაუბრუნე აპოლონჩიკს თავადობა, ნიკოლაშა. აპოლონჩიკს შენ ეს არის ეხლა თავადი უწოდე. მეფის სიტყვა კანონია, უკან ველარ წაიღებ!

ნიკოლოზი გაწითლდა და აირია.

კვაჭიმ დაამშვიდა:

— დიდო მეფევ! თავადობა კვაჭანტირაძეებმა მეშვიდე საუკუნეში მიიღეს. მერვე საუკუნეში ჩემი წინაპარი საქართველოს ჯარების მთავარსარდალი იყო. მას აქვთ საქართველოს მეფეებს თოთხმეტი კვაჭანტირაძე ჰყავდათ მინისტრებად და კათალიკოსებად. მეფერამეტე საუკუნეში ოსმალებმა აიკლეს, დაანგრიეს და დასწვეს ჩვენი ციხე და სასახლე... საბუთებიც მაშინ დავკარგეთ... ჩვენი თავადობა მთელმა კავკასიამ იცის. ამიტომ ჩემი მამა-პაპები აღარ გაჰყვნენ საბუთებს. აზნაურობა შეგვრჩია, მეც მეტი არ მიძებნია.

— კარგი, კეთილი... ეგრე იყოს— წაიბუტბუტა მეფემ და რალაც ჩაიწერა.

— აშორდია, გაფასდი!— წამოიძახა გულში კვაჭიმ.

მერე დაიწყეს ბაასი სახელმწიფო საქმეების შესახებ.

მეფეც და დედოფალიც ისე შესცქეროდნენ თვალეში გრიშკას, როგორც ოდესღაც ებრაელნი მოსეს, ოდეს მან სინაის მთაზე თავის ხალხს გამოუცხადა ღვთის მიერ ნაკარნახევი ათი მცნება.

რაც მოისურვა და სთქვა გრიშკამ, ყველაფერი ვაიტანა და ვაიყვანა.

ერთგან მეფემ მორცხვად და მორიდებით ჩაურთო:

— გული ერთს შეუბნება, გონება—მეორეს.

უცებ გრიშკამ მუშტი ასწია და რაც ძალა და ღონე ჰქონდა, მაგიდას დაჰკრა. მთელი ოთახი შეინძრა და აზანზარდა.

გაფითრებული დედოფალი წამოდგა, მემკვიდრემ ტირილი დაიწყო, მეფე შეჰკრთა და შეშინდა.

გრიშკამ მეფეს თვალში თვალი გაუყარა, დიდხანს უცქირა, მერე სუსხიანად ჰკითხა:

— Ну, што? Где екнуло, здесья али туто? — და თითი ჯერ მკერდზე, მერე შუბლზე დაიდო.

— აქ... აქ ამიტოკდა... გული ამიკანკალდა.— მთრთოლვარე ხმით უბასუხა ნიკოლოზმა და თითი გულზე დაიდო.

— То-то-же! როცა საქმეზე ჰფიქრობ, ჰკუას არ დაუჯერო, გულს ჰკითხე. ჰკუას გული სჯობია.

დედოფალი გრიშკას ხელს დაეწაფა:

— მადლობელი... მადლობელი, წმიდაო მასწავლებლო!

— კეთილი... კარგი... ეგრე მოვიქცევი— დაეთანხმა მეფეც.

დერევენკომ ატირებული უფლისწული ძლივს დაამშვიდა.

კიდევ დიდხანს ჰზომეს, ჰსწონეს და ჰსჭრეს უუდიდესი და უურთულესი სახელმწიფო საქმენი.

ზოგნი დიდებულნი გადააყენეს, ზოგნი ქვეით დასწიეს, ზოგნი ზევით ასწიეს. ბოლოს გრიშკამ გაუთავა მეფეს აუდენცია:

— Ну, таперыча гайда отселева, Аполончик! Папа, а ты не плошай! чаво пригарюнился то! Даи бох! Сиди крепко, а жидам и бесам волю не давай. Да дави окаянных покрепче! покрепче! Аш штоб чертям тошно было!.. То-то! ну, здорово! А тебе, мамаша, апосля ишо скажу два слова. Я туточко буду, у цариц наших.

მეფე-დედოფალი კვაჭის ფრიალის აღერსით გამოეთხოვნენ, გრიშკას უუძვირფასესი თავი მას ჩააბარეს და კელავისთვისაც დაიპატიეს— „попросту, на-стакан чаю и для божественных бесед“.

გრიშკა და კვაჭი გამოვიდნენ. იმავ წუთს გონჯნი და მასხარები, სალონი და ღვთის სულელნი ჟივილ-ხივილით, წკმუტუნით და სიცილით შეცვივდნენ მეფე-დედოფალთან.

გრიშკამ კვაჭის მიუგდო:

— Туточко положи.

და იორღით გაირბინა ის დარბაზი.

კვაჭის მაშინვე შემოეხვივნენ ნაცნობ-უცნობნი— მინისტრები, სენატორები, კარის-კაცნი და დიდებულნი.

მიულოცეს და ამბავი გამოჰკითხეს.

კვაჭი მიჰხვდა, რომ მან იმ ჟამს მეტად მალლა აიწია. ამიტომ შესაფერი ცვლილება მოახდინა თავის კილოსა და გარეგნობაში: გასწორდა, გაიბლინძა და იმ დიდებულებს დაუდევარის კილოთი ასეთი ინტერვიუ მისცა:

— ბედნიერი ვარ აღვნიშნო, რომ ჩვენი უუძვირფასესი მეფე, დედოფალი და მემკვიდრეც ყირიმში ყოფნის დროს შესამჩნევად გამოკეთებულან. ყველანი მშვენიერ გუნებაზე ბრძანდებიან... მოსალოდნელი ცვლილებანი? საიმისო არაფერია... ალბათ გაძლიერდება დევნა ურიებისა და სხვათა უწმინდურთა, რომელთაც უკანასკნელ ხანებში ოდნავ თავი წამოჰყვეს რუსეთის ზოგ კუთხეში... ოსმალეთთან ომი ჯერ-ჯერობით სასურველი არ არის, რადგან ჩვენი ძალღონე მალე უუდიდეს საქმეზე დაგვჭირდება... ვისთან? მაგას ჯერ ვერ მოგახსენებთ... მალე გაიგებთ... სათათბიროც ცოტა უკან უნდა დავწიოთ... მინისტრებს და დიდებულებსაც ოდნავ გავცხრილავთ.

ბრავალს აუტოკდა გული ამ სიტყვების გამო, — ზოგს შიშით, ზოგსაც იმედით.

იმ დღეს კვაჭიმ დაასრულა რუსეთის ზემო სართულის გაცნობა და ავი-
და იმ საფეხურზე, სადაც ჯერ არც ერთ ქართველს არ შეეძლო ჯიხუნი

ასე ფიქრობდა თვითონ კვაჭი და გრიშკას მოლოდინში უბედად უბნებდა წყალობას და სიკეთეს დიდებულთა და წარჩინებულთ, რომელნიც კვაჭის ელო-
ლიავებოდნენ და კუდად დასდევდნენ იმ განზრახვით, რომ იგი როგორმე მო-
ეშინაურებინათ და მეგობრათ გამოეყენათ იმ რთულ და სახიფათო თამაშ-
ში, რომელიც განუწყვეტლივ სწარმოებდა კარის გარშემო გამარჯვების, ხე-
ლისუფლების, წარმატებისა და კეთილ ცხოვრებისათვის.

კვაჭიმ ეს ძირითადი დებულება ცხოვრებისა ჯერ კიდევ მაშინ შეიგნო
და შეითვისა, როცა სამტრედიიაში უნიფხოდ დარბოდა: ამიტომ იმ უუზენაეს
დარბაზშიც წინ მიიძლოლებდა ამ მცნებას, თავის ბუნებრივ ალლოს, დაგეშილ
ყნოსვას და ყოველნაირ ხერხით სცდილობდა, რომ ყველასთვის ეს იამოვნებინა,
არავინ მოემდურა და მტერი არ გაეჩინა, თუმცა ამავე დროს ისიც კარგად
იცოდა, რომ იმისმა გამოჩენამ სასახლეში და დიდმა წარმატებამ მრავალნი და-
სწია უკან და მრავალნი ალავსო შურით და მტრობით.

წარჩინებულთა და დიდებულთა წრე შემოარღვია კარის მინისტრმა, — ახო-
ვანმა, ლამაზმა მოხუცმა ბარონმა ჭრედერიქსმა, და შაქრის ენით მოახსენა კვაჭის:

— თავადო! დღეს მათმა იმპერატორობითმა უუდიდებულესობამან — მეფემ
და დედოფალმა, წყალობა მოიღეს და გთხოვეს დღეს სადილათ ეწვიოთ.

კვაჭი ორად მოიხარა:

— ჩემი უუუქვეშევრდომილესი მადლობა და უუუზენაესი ბედნიერება უსაზ-
ღვროა და ენით გამოუთქმელი.

იგი უსაზღვრო პატივი და უუზენაესი ბედნიერება ესოდენ დიდებულთა
და წარჩინებულთაგან იმ დღეს მხოლოდ კვაჭიმ და გრიშკამ მიიღეს და გა-
ნიცადეს.

ეს იყო უუზენაესი საფეხური კვაჭის ოცნების კიბისა, რომელსაც მან
მიალწია იმ დღეს.

* * *

ისტორია ყოველთვის სტყუის.

მაგრამ ერთი ალილო მღვდელსაც შესცდებო.

ასე დაემართა ჭორიკანა ისტორიასაც, რომელმაც შეცდომით სიმართლე
წამოპროშა და ოქროს ასოებით მიუჩინა და მოუძღვნა თავის ნაბოდვარში კვა-
ჭი კვაჭანტირაძეს მისი ადგილი და წილი იმ უუდიდესს, საშვილისშვილო და
და სამარადო საქმეში, რომელიც ჩაიდინეს იმ დაუფიწყარ დღეს სასახლეში
გრიშკამ და კვაჭიმ.

ეს საქვეყნო და საუკუნო საქმე, რომელმაც უკულმა დაატრიალა ქვეყნის
და რუსეთის ბედის ჩარხი, ოქროს ასოებით არის ჩაწერილი რუსეთის ისტო-
რიაში, და კვაჭის საქვეყნო სამსახურიც შესაფერად არის აღნიშნული და დაფა-
სებული, მაგრამ იმ საქმეში კვაჭი მოხსენებულია ფსევდონიმით, ერთი ასოთი —
K-ით, რადგან კვაჭი, როგორც ათასჯერ იყო დამტკიცებული, მეტად მორიდე-

ბული და მორცხვი ყმაწვილი ბრძანდებოდა და ყოველთვის ერიდებოდა ჩეკლამას და აფიშობას.

იმ ისტორიულ სადილს, გარდა მეფე-დედოფლის, მათი შემკვირესი და ოთხის სეფეწულისა, დაესწრნენ მხოლოდ გრიშკა, კვაჭი, კარის ქალი ვირუბოვისა და სახლთუხუცესი ბარონი ჩრედერიქსი.

სადილის შემდეგ, როცა უწლოვანნი სუფრიდან აღგნენ, როცა სასულიერო ბაასი და სულის საცხოვნებელი ნუსაიფი გათავდა, დედოფალმა ბრძანა ლელვით და თრთოლვით:

— წმინდაო მამაო! შენ ყოველთვის ჩვენი ერთგული მეგობარი და საიმედო მრჩეველი იყავი... ყოველი შენი ნათქვამი წინასწარმეტყველებად გადაიქცა, ყველაფერი გამართლდა: იაბონიის ომის წაგება, რევოლიუციის დამარცხება, შემკვიდრის დაბადება და მრავალი სხვა ამბავი. ამიტომ უშენოდ, შენც კარგად იცი—ვერ ვბედავთ ვერაფრის გადაჭრას.

— ძალიან კარგადაც იტყვიან.— მიარტყა გრიშკამ.

— საქმის გადადება ყოვლად შეუძლებელია... ყირიმში რომ იყავი, წმიდაო მამაო, ნიკას შაშინვე უნდოდა ეთქვა ჩვენი დარდი, მაგრამ მე გადავადებინე. ეხლა დადგა დრო უუდიდეს საიდუმლოების გამჟღავნებისა; ოღონდ უნდა იცოდეთ და გახსოვდეთ, რომ ეს საიდუმლოება ექვსთა შორის უნდა დაიმარხოს. თუ ეს ამბავი ნაადრევად გამჟღავნდა, სახელმწიფოს უუდიდესი ხიფათი მოეღის. კვაჭიმ თითი ასწია ნიშნად ფიცის დადებისა.

— ნუ სწუხდებით, თავადო,— მიუბრუნდა მას დედოფალი— ფიცი საჭირო არ არის. ყოვლად შეუძლებელია, რომ ჩვენი წმინდანისგან არჩეული მეგობარი უბედი გამოდგეს. ეხლა საქმეზე გადავიდეთ... თქვენც გაცოდინებათ, რომ ხუთიოდე წლის წინათ, როცა რუსეთი მეტის მეტად აირია და აინგრა, ჩვენ გადაწყვეტილი გვქონდა ტახტიდან ჩამოსვლა და უცხოეთში გახიზვნა. მაშინ ჩვენი თავი და რუსეთიც იხსნა და გადაარჩინა ჩვენმა წმიდა მოძღვარმა, რომელმაც დაგვაჯერა და ტახტზე თითქმის ძალით დაგვტოვა.

— მერე, არ გამართლდა ჩემი წინასწარმეტყველება?— იკითხა გრიშკამ.

— გამართლდა, წმიდაო მამაო, სავსებით გამართლდა. ამიტომ ელოცულობთ შენს სახელს და ამიტომ ვფიქრობთ შენს სიცოცხლეშივე წმიდა გრიგოლის სახელობაზე ეკლესიის აშენებას. მაგრამ საქმე ის არის, რომ ნიკამ ტახტიდან ჩამოსვლის აზრი აქამდის არ მოიშორა.

— რაო?... როგორ?...— ერთხმად წამოიძახეს გრიშკამ და კვაჭიმ.

— ეხლაც სულ ამაზე ჰუიქრობს. დაიყინა და აიხირა: ჩვენ რუსეთში კეთილად ვერ ვიცხოვრებთო, უუდიდესი ხიფათი მოგვეღისო, ყველანი დავილუბებითო, რუსეთი თავზე დაგვენგრევასო... მართო მე ვერაფერს გავხდი, ვერ დავაჯერე. მიშველეთ რამე. მამაო წმიდავ, თქვენც—თავადო; გვირჩიეთ, ღვთის ნება შეგვატყობინეთ. მამაო, ჩვენო მხსნელო, ჩვენო წმიდანო, გვიშველეთ! გვირჩიეთ! გვიშველეთ!

და დედოფალი ატირდა, აქვითინდა.

ნიკოლოზს თავი ხელეებში ჰქონდა დამალული.

გრიშკაც ჩაფიქრდა. ბოლოს წამოდგა და სთქვა:

— უფლისა მიმართ ვილოცოთ!

ყველანი ადგნენ და ხატის წინ სალოცავად დაიჩოქეს.

დიდხანს ილოცეს მეტანიით, სასოებით და გულმოდგინედ.

მერე ისევ წამოდგნენ.

გრიშკა წინ დაუდგა ნიკოლოზს და სუსხიანად ჰკითხა:

— ლოცვის დროს ღმერთმა რა ჩაგაგონა, რა პასუხი მოგცა?

თავ-ჩალუნული მეფე სდუმდა. მერე თავი გაიქნია და ჩაიჭურჭულა:

— პასუხი არ მაღირსა.

— იმიტომ არ გაღირსა, რომ ცოდვილი, უღირსი ხარ. მთინანე ცოდვები შენი, განიწმინდე გული შენი ბოროტისაგან და მაშინ ღმერთი უფალიც სიბრძნის კარს გაგიღებს.

დიდხანს აძლიეს რჩევა და დარიგება გარინდულს და იმედ-გადაწყვეტილ მეფეს. აწინებდნენ და აფრთხილებდნენ, რომ ტახტიდან გადადგომას მოჰყვება საშინელი არეულობა, ანარქია, სახელმწიფოს რღვევა, ომი, ცეცხლი და სისხლი; რომ ღმერთი ამის პასუხს მხოლოდ მას, მეფეს მოსთხოვს, რომ მეფობას სხვა ვერავინ გასწევს, ტახტზე ვერავინ გამაგრდება.

კვაჭიშვიტს მოიკრიფა მთელი თვისი ჰკუა და მჭერმეტყველება, მაგრამ ვერაფერს მიაღწიეს: დაღვრემილი მეფე თავჩაქინდრული იჯდა და ხმას არ იღებდა, მხოლოდ ნიშნად უარისა გამუდმებით დაღლილ თავს იქნევდა.

გრიშკა გაფიცხდა და გამწარდა. უცნაურის ციებ-ცხელებით აკანკალდა. ხელები და ტუჩები აუთრთოლდა, პირისაზე გაუფითრდა, ცხვირი გაუთხელდა, მეფეს ზედ მიადგა და სტუქსავდა, ვითარცა ურჩ ბავშვს უყვიროდა, თან ფეხებს უბარტყუნებდა და ხელებს ცხვირწინ უქნევდა:

— რაო, აღარც ხალხს უჯერებ და აღარც უფალსა?! დაივიწყე განა, რომ უფლის ურჩი უნდა ეკლესიისგან შეჩვენებულ და განდევნილ იქმნეს! „ანახთემა. ანახთემა“ იმ მეფეს, რომელმაც დაივიწყა უფალიც, სამწყსოც, ეკლესიაც და თავის ვალიც!

მუქარისა და ანათემას გაგონებაზე მეფე წამოდგა, აცახცახდა, შეშინდა და დაფეთდა.

გრიშკამ ჰქექვას და მუქარას მოუმატა:

— ვინ მოგცა ნება რუსეთის დანგრევისა?! როგორ ჰბედავ ამდენი ხალხის დალუპვას?! გესმის თუ არა, რომ შენ ეშმაკებს და ურიებს უთმობ ტახტს?! მაშ შენც ეშმაკები გაგჩენიან გულში, მაშ შენც ჯოჯოხეთის მოციქული ჰყოფილხარ! შენ მეფე კი არა, ანტიქრისტე ხარ! ანტიქრისტე! ანტიქრისტე!

— უფალო შეგვიწყალებ! უფალო შეგვიწყალებ! — დაიკვნესა მეფემ და მთრთოლვარე ხელით ფართედ გადაიწერა პირჯვარი.

— Я тебе говорю, цыт! Я, Григорий тебе говорю, цыт! — ჰყვიროდა გაშმაგებული გრიშკა. — დაიჩოქე! დაიჩოქე და შეავედრე უფალსა ცოდვანნი შენი! ილოცე უფალი, ილოცე, რათა გულიდან შენითგან განდევნოს სულნი აენი და ეშმაკნი ჯოჯოხეთისანი!

და ხატის წინაშე პირქვე გამოხვეულ მეფეს თავს დაადგა და პირჯვრის წერვით ხმა მალლა ევედრებოდა უფალსა:

— წმიდაო ღმერთო, წმიდაო ძლიერო, წმიდაო ^{ერისნულნი} უფალნი შეგვიწყალენ ჩვენ!.. სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა, ამინ!

კვლავ დიდხანს იდგნენ ექვსივენი ხატის წინაშე, დიდხანს ილოცეს ხმა-მალლა მხურვალე ლოცვით, სასოებით, მეტანიით, ცრემლითა და ოხვრით.

ბოლოს გრიშკა წარმოდგა და სთქვა:

— აღსდექ, მეფე! აღსდეგ და გვითხარი, რა ჩაგაგონა, რა გირჩია უფალმა? მიბნედილ-მისუსტებული მეფე უცებ მუხლებში ჩაუვარდა რასპუტინს. მეფის გვერდით წაიჩოქეს დედოფალმა და კარის ქალმა ვირუბოვისამ. სამივენი დაეწაფენ წმიდანის ფეხებს, კალთებს და ხელებს; ხარბად უკოცნიდნენ, უხვად უღობდნენ ცრემლით და ხელ აპყრობილნი ცახცახითა და კანკალით ჰბოდავდნენ და ჰყვიროდნენ:

— წმიდაო მამაო!.. შენ ხარ ჩვენი მაცხოვარი!.. შენ ხარ ჩვენი ქრისტე!.. ჩვენი მხსნელი და უფალი!..

გაფითრებული რასპუტინი გაშეშებულივით იდგა. თავი უკან ჰქონდა გადაგდებული; თვალებით ხატს მისჩერებოდა; მთელის ტანით სცახცახებდა და ჰკანკალებდა. მარცხენა ხელი მეფეს დაადო თავზე, მარჯვენა ხელით ფართედ იწერდა პირჯვარს და მთრთოლვარე ტუჩებით ჩურჩულებდა:

— გმადლობ შენ, უფალო, რამეთუ იხსენ წმიდა რუსეთი, შენი მეფე, მისი ოჯახი და მართლმადიდებელი ეკლესია რღვევისა და ჯოჯოხეთისაგან... უფალო შეგვიწყალე!.. უფალო შეგვიწყალე!.. ალლილუია, ალლილუია, ალლილუია! ამინ!

მერე დედოფალმა გრიშკას ხატის წინაშე ფიცი მისცა:

— ვფიცავ უფალსა ღმერთსა, წმიდა სერაფიმე საროველს, ჩემს შვილებსა და ქმარს, რომ არ დაგტოვებ არასოდეს, არასოდეს, თუნდ მთელი ქვეყანაც რომ აგიმხედრდეს. სიკვდილამდე და იმ ქვეყნადაც შენთან ვიქნები. გეფიცები ერთგულებას და მორჩილებას.

ნელ-ნელა დაიმშვიდეს და დაიწყნარეს ლოცვით აღშფოთებული სულები და აფორიაქებული გულები.

ბოლოს გრიშკამ მიბნედილი მეფე წამოაყენა:

— აღდექი, მეფე! აღდექ და იმეფე რუსეთისა სადიდებლად, წმიდა ეკლესიისა გასახარებლად, ხალხისა სანუგეშოდ და ჩვენი მტრებისა დასაბურუნად... და გაიხარონ ცასა შინა ანგელოზებმა და ქვეყანასა ზედა ყოველმა მართლმადიდებელმა... განვედ ჩვენგან, ეშმაკო! განვედ, ეშმაკო!.. განვედ, ეშმაკო!

და ცრემლმორეული ნიკოლოზი გულში ჩაიხუტა.

— ამინ!.. ამინ! განვედ, ეშმაკო! განვედ! განვედ!— შიშითა და თრთოლვით გამხნეებულნი და იმედმციემულნი — ბუტბუტებდნენ სხვებიც.

მერე რიგ-რიგობით ჩაიხუტეს და ჩაჰკოცნეს თავიანთ ეკლესიისა და მთელი რუსეთის მხსნელი, წმიდანი და მაცხოვარი.

* * *

— ნახე? დარწმუნდი? — ეკითხებოდა მეფის ვაგონში გრიშკა მწიფე კვავის.

— საკვირველ არიან საქმენი შენნი, დიდო მასწავლებლო და სასწაულო-მომკმედლო! ვნახე, გავიგე და დავრწმუნდი.

— ერთხელ კიდევ ვიხსენი უუდიდეს ხიფათისგან რუსეთი, ეკლესია და მეფე.

— უუდიდესი ძეგლის ღირსი ხარ, დიდო მასწავლებლო, მხსნელო ჩვენის ქვეყნისა! ხვალვე შევუდგები წმიდა გრიგოლის ტაძარის აშენებას.

— ეგ საქმეც ხომ გაგიკეთე. ოთხ მილიონს დედოფალმა ერთი მილიონი კიდევ დაუმატა დღევანდელი დღის აღსანიშნავად. ეხლა შენ იცი, რა დიდებულს ეკლესიას ააშენებ. ხუთ მილიონად დიდი ტაძარი აშენდება, არა?

— ისეთ ტაძარს დაგიდგავ, რომ აია-სოფიოც დაჩრდილოს და რომის პეტრეს ტაძარიც. ღვთის შეწევნით მოვერევი ამ საშვილისშვილო საქმეს. სამაგისო ცოდნაც მაქვს და გამოცდილებაც.

— თავადობაც ხომ დაგიმტკიცე! არხების „კონციციაც“ ხომ მოგეცით „ტურკატანში“! ჯარისათვის ოცი მილიონის საცვლის დამზადებაც ხომ შენ მიიღე!

— უკვდავნი არიან საქმენი შენნი, წმიდაო მამაო!

— შენზეა ათი ათასი.

— ხვალვე მოგართმევთ, წმიდაო მამაო.

— ელენეც ხომ ჩავწერეთ კარის ქალად! ჭრეილინა გავხადეთ, სტატს-დამა და კავალერი მეფის ორდენტა, მაშ! არ კი გაიბლინძოს, სიკეთე არ დაივიწყოს, თორემ...

— არა, წმიდაო მამაო, არა! ელენე მაგისტანა ქალი არ არის.

— სინოდის შევცვალეთ, ურჩნი გავყარეთ; ძალდი ილიოდორი და კერპი ჰერმოგენიც უდაბნოში გადავიყვანეთ, ახალი მინისტრები დავნიშნეთ, ჩვენი მომხრე მღვდელ-მთავარნი დავასაჩუქრეთ. გიხაროდენ მართლ-მადიდებელნი! თრთოდეთ და ძრწოდეთ ურიებო და ეშმაკნი! Знай нашего брата!

უცებ ლამაზ ქალს მოჰკრა თვალი. მოსხლტა და გამოუდგა. ხუთი წუთის შემდეგ კვავიც გაჰყვა. შორიდანვე ხმაურობა მოესმა.

ერთ კუბეს კარებში გაათრებულნი გრიშკა ყვიროდა:

— Ты чаво кобенишься то, стерва?! მეფე-დედოფალი ხელზე მკოცნიან, შენ კი იპრანკები და იგრიხები!.. რაო, არ მიცნობ? გრიშკა რასპუტინს არ იცნობ? მაშ მე გაჩვენებ ვინცა ვარ! შე უნამუსო, შე მაწანწალავ, შე...

და ისეთი სიტყვები მიაყარა, რომ ის ვაგონიც კი გაწითლდა.

კვავიმ ხვეწნითა და ღრეჭით ძლივს გამოიყვანა და დააბრუნა თავიანთ კუბეში დიდი მასწავლებელი, რომელიც აღარ სცხრებოდა და კატორლით იმუქრებოდა.

ათიოდე წუთის შემდეგ ის ქალი და მისი ქმარი—სამართლის მინისტრის

შჩეგლოვიტოვის დიდი მოხელე და მეგობარი—ფეხაკრებით შემოვიდნენ გრიშკას კუბეში და მოწიწებით ბოდიში მოითხოვეს.

გრიშკა ლაპარაკსაც არ ჰკადრულობდა. ნაწყენი და დაძინებულ კმარი გაბრუნდა; კვაჭიც გაჰყვა.

როცა მატარებელი პეტერბურგის სადგურს მიაღწა და კუბედან აღეწილი, გაწეწილი და გამხიარულებული დედაკაცი გამოვიდა, კვაჭიმ ჰკითხა გრიშკას:

— იმ ქალს აპატიეთ? ბოდიში მოიხადა?

— ვაპატიე. რამდენჯერმე მოვხადე ბოდიში და ცოდვებიც ვაპატიე... მაშ რა უნდა შექნა, ქრისტიანი ვარ! ჩაიწერე მისი მისამართი.

— მადლობა ღმერთსა! დიდება უფალსა!

— აბოლონიკ! დღეს შენი სტუმარი ვარ „აკვარიუმში“.

— ამდენ ბედნიერებას ერთბაშად ვერ გავუძლებ. წმიდაო მამაო!

— ყველაფერი დაამზადონ. ფარდებიანი ლოჯა აიღე. სწორედ თორმეტზე წავიდეთ. ელენეც წამოიყვანე. ეხლა შინ წადი, დაისვენე. მეც უნდა დავისვენო. საშინელი დღე იყო დღეს, საშინელი! უფალო შეგვიწყალებ და მოგვიტყვე ცოდვანი ჩვენნი!

დასვენებისთვის სად ეცალა კვაჭის! მრავალი მოსამკალი, მოსახვეტი და მოსახვეტი ჰქონდა იმ საღამოს. თვისი „ბერლიე“ ჯერ მანუსს მიუყენა:

— მომილოცავს!.. გავიმარჯვებ!.. და დავამტკიცებ!..—სხაპასხუპით მიაყარა გაშტერებულ ბანკირს.—ხვალ თორმეტისთვის ანგარიში გამისწორებ... მთელი დღე სასახლეში ვარ... ძლივს დავალწიე თავი... სადილად დამტოვეს, აღარ გამომიშვეს... აუარებელი ახალი ამბავი... მრავალი ცვლილება.

უამბო და გაბერა იმ დღის თავგადასავალი, თან ჭორიც დაუმატა. იმის ნაამბობში წამდაუწუმ ისმოდა:

— დავნიშნეთ... გადავიყვანეთ... გადავაყენეთ... გადავწყვიტეთ... რუსეთი იღუპებოდა, ძლივს დავიხსენით, დავაჯერეთ... მე და გრიშკამ გავაკეთეთ... ყველაფერი დაგვიჯერეს... ყველაფერი შეგვისრულეს... მოიტათ, რაც საქმე გაქვთ, მოიტათ ჩქარა, ხვალვე, ეხლავე, თორემ ვინ იცის რა მოხდეს, ვინ იცის როგორ დატრიალდეს საქმე!.. ხვალ დილის ათ საათზე თქვენთან მოვალ. უნდა წავიდეთ და დამტკიცებული ხელშეკრულება მივიღოთ. შეიძლება ტელეფონით ლაპარაკი? გმადლობთ.

— ალლო! ბესო, შენ ხარ? ჩემი მაკლერები მოსძებნე, ჩქარა! იპოვე საცხა; ერთ საათში მაქინე ვიქნები... კაი, კაი, მერე იყოს... მიეცი „ოტბოი“.

— ალლო! ელენე, გკოცნი ათასჯერ და გილოცავ ძრეილინობას... რაო, არ გჯერა? ხვალ ან ზევ რომ ქახალდს მიიღებ, მაშვინაც არ დევიჯერებ?... გრიშკამ? კი, მე და გრიშკამ... არ გრცხვენია, ელენე? ჰა-ჰა! კაი კაი... დღეს არსად წახვიდე, ათზე შენთან ვარ, რაცხა დიდი საქმე მაქვს... ჰა-ჰა-ჰა! მართალია? დევიჯერო?... აჰა კარგი, მიეცი „ოტბოი“...

— ალლო! გინზბურგის ბინაა? აბრამ მოისევეჩი, თქვენ ბრძანდებით? მომილოცავს ყველა საქმეში გამარჯვება. მეტს არაფერს გეტყვით. ნახევარ საათში

თქვენთანა ვარ. დაიბარეთ თქვენი ინჟინერები და არქიტექტორები... ^{ვეთილი,}
მოვდივარ...

ისევ მანუსს მიუბრუნდა:

— მაშ ესე, ძვირფასო მეგობარო. ერთი კარგი საჩუქარიც თქვენზეა. ხვალამდის!.. დილამდის!.. ხელზე ემთხვიეთ ჩემს მაგიერ თქვენს მეუღლეს. ვნანობ, რომ ვერ ვნახე.

გიხნბურგსაც შეუვარდა, სეტყვა მიაყარა, კვებით თვითონაც გაიბერა და ისიც გაჰბერა:

— შე და გრიშკამ ვავაკეთეთ... აქამდის ვსადილობდით... გადავაყენეთ... დავნიშნეთ... გადავიყვანეთ... ტაძრის აშენებაც მე მომანდევს. შეგიძლიანთ ააშენოთ? იკისრებთ?

— შე რას არ ვიკისრებ! მთვარეზე რომ რკინის გზის გაყვანა დამავალონ, ამასაც ვიკისრებ.

— აი გეგმები, აი ხელშეკრულება, აი დედოფლის წერილი...

— გავსინჯაე... ვნახავ... ვიანგარიშებ.

— საჭიროა ჯარისათვის ოცი მილიონის საცვალი, საბნები და ათასი წერილმანი. აი სია და ფასები. ხუთი პროცენტი მომეცით და წაიღეთ.

— მაგასაც ვიანგარიშებ. პასუხი ხვალ დილით.

— მაშ მშვიდობით! ნახვამდის! კიდევ ათასი საქმე მაქვს. სახლში მინისტრები და დიდებულნი მიცდიან. სალამი და ხელ-კოცნა თქვენს მეუღლეს. ნახვამდის, ჩემო ძვირფასო მეგობარო!

კიბე ხალხით დაუხვდა სავსე.

— გაჰყარეთ! აღარ მიიღოთ ეს წერილფეხობა! რა დროს ეგ არის! იმხელა საქმე ჩამაბარეს, რომ ამ ხალხის ფულის დათვლაც არ ღირს. ბესო, დოუდახე ბირჟის მაკლერებს.

კვაჭიმ კირები ჩაიკეტა და კომისიონერებს სრული დარიგება მისცა, ნათქვამი ჩააწვრინა და გაისტუმრა.

— სედრაკ! დაარჩიე და შემოუშვი სუფთა ხალხი, დანარჩენი შენ გაისტუმრე... სერიოჟა! გეიქეცი სადგურზე, დოუბუდი სილიბისტროს და ძაბულის და დააბინავე. სანამ არ ვეტყვი, ნუ მოვლენ ჩემთან. მოუარე, პატრონობა გოუწიე... გიგო! ეს წერილი წოულე ოპერაში პრიმადონა ვოლჟინას. უყიდე დიდი თაიგული და ბოდიში მეიხადე, ვერ მოვა-თქვა. თუ მეისურვოს, წამეიყვანე „არკადიაში“. ავტომობილი არ უყვარს, ლანდო შეაბმეინე. აპა, გეინძერი!.. ალოო! არკადია? თავადი კვაჭანტირაძე ვარ... შემინახეთ პირველი ან მეორე ლოჯა, მორთეთ ყვავილებით... მზათ იყოს ყველაფერი...

ისევ მობრუნდა:

— ბესო, შენ ხარ? ვინ მიცდის? მეიტა სია. სენატორი შუბინი.. არქიმანდრიტი მაკარი... გუბერნატორი ტიხენჰაუზენი... პალატის თავმჯდომარე კოჩუბეი... კაი, კაი, პაწიე დეიცადონ... დევილალე.

წამოწვა და მოისვენა, თან ერთხელ კიდევ გასინჯა კომბინაციების ბადე.

იგი კარგად იყო გაბმული და ნაანგარიშევი... ოღონდ გინახებოდა არ მოატყუოს, თორემ კვაჭის სხეებისა არ ეშინიან... კეთილი, ვნახოთ... ხეალ ვნახოთ...

— ბესო, დოუდახე ვინცხაა მაქინე.

ერთი საათის შემდეგ კვაჭის სამოც-ძალიანი „მეოსედესი“ სუფოროვის პროსპექტისკენ მიჰქროდა. ელენესთან რომ აღიოდა, კიბეზე გრიშკას შეჰხვდა. გაიფიქრა:

— დამასწრო, მაინც დამასწრო ამ წუწკმა!

— აბოლონჩიკ, შენა ხარ? ვქეიფობთ ამაღამ? ყველაფერი მხათ არის?

— ვქეიფობთ, დიდო მასწავლებლო, ვქეიფობთ! ყველაფერი მხათ გახლავთ. სწორედ თორმეტზე გამოვივლით.

ელენესთან დაღვრემილი და ნაწყენი შევიდა. გაწეწილ-ალეწილი ელენე მხიარულად დაუხვდა, მოუალერსა და მოეფერა.

— მაინც დამასწრო იმ მუჟიკმა, განა! ყოლიფერი გიამბო?

— კვაჭიკოჯან, ნუ ხარ შურიანი, ყველაფერს ნუ მისდევ, ფულიც იკმარე, თორემ ინანებ.

— ყოლიფერს საიდან მივდევ, ჩემო კარგო! მაგალითად, აკი შენი თავი გრიშკას დოვუთმე. ვკვდები, მარა რა ვქნა! აბა, დროა, ჩეიცვი.

ისევ ტელეფონს დაეძგერა:

— ალლო! ტანიჩკა, შენ ხარ? გკოცნი ათასჯერ... ხომ კარგად ბრძანდები? გინდა სულის წასაწყმედი ალაგი გაჩვენო?.. ჩვენი მოძღვარიც იქ იქნება... არ ინანებ, ნუ გეშინიან, თუ გინდა ნილაბი გაიკეთე... რაო, გეშინიან?.. ნუ შეშინდები მეთქი; ისე შეგიყვან იმ ლოჯაში, რომ ეშმაკმაც ვერ დაგინახოს... ელენეც მოდის, მომღერალი ვოლჟინაც, ყველანი შინაურები ვართ... მაშ თანახმა ხარ? მაშ ჩქარა ჩაიცვი, გამოვივლით.

* * *

უკვე ღამის ორი საათია.

კაფე-შანტანში გაბურებული სმა-ჭამა, ცეკვა, სიმღერა, მუსიკა და არ-შიყობაა.

ფარდებით ჩამოფარებულ დიდ ლოჯაში ქეიფობენ გრიშკა, კვაჭი, ელენე და ტანია. ხანგამოშვებით ჩუმათ სცენისკენ იყურებიან, სადაც რიგ-რიგობით მღერიან და სცეკვავენ რუსული დასი, ბოშები, ზანგები, ტიროლელნი, ფრანგები და ესპანელები.

უკვე გაღეწილი გრიშკა ხანგამოშვებით ბრძანებას იძლევა:

— აქ მომგვარეთ კეკ-უოკი, მატჩიშიც!.. კიდევ იცეკვოს იმ გიშპანელმა!.. დაუდახეთ ბოშების ქალებს, ყველას ვპატიჟობ!.. ჩქარა! უთხარი, გრიშკა რასპუტინი ქეიფობსთქო, გიბრძანებსთქო!.. არ გამაჯავრონ, თორემ ეშმაკების ამ ბუდეს ხვალვე დავკეტავ!

გრიშკას აბრეშუმის ხალათის საკინძი ჩამოხეული აქვს, სახელოები—დამკლავებული; გაწეწილი თმები—წარბებამდის ჩამოფხატული; თვალები—ამღვრული და აგზნებული; თავი—გაბურებული და ნისლიანი.

იმის ზეთიანსა და ნალვერდლიან თვალებში მხეცი დასცურავს; გულში ცეცხ-

ლი უნთია; ვერ მოუსვენია: დარბის, ვითარცა მხეცი გალიაში; სტოკავს, ხელებს უწესოდ აფათურებს, სვამს ყველაფერს რაც ხელში მოჰხვდება; ბოლოვით მღერის ბილწ სიმღერას და საეკლესიო საგალობელს; თოფივით ეხერხის გაუფხვარ და ქუჩურ სიტყვებს, რომელნიც ისარივით ჰხვდებათ გულში ტანიას, ელენეს და მომღერალ ქალებს.

ხან ერთს, ხან მეორეს ჩააცივდება:

— რას იპრანტები!.. რასა სტოკავ გაუხედნავ კვიცივით!.. თუ ქეიფია, უნდა ვიქეიფოთ ჩვენებურად, გლახურად, მუჟიკურად!.. გაიღვღეთ საკინძები!.. მაჩვენეთ თქვენი გულ-მკერდი!.. გაიხადეთ ტანისამოსი!

მერე ქალებს დაერია, ბლლარძუნი ასტეხა, ერთს საკინძი ჩამოჰგლიჯა.

ქალებმა ჟრიაშული ასტეხეს. ზოგნი იცინოდნენ, ზოგნი ბრაზობდნენ და წასვლას აპირობდნენ. გრიშკა უარესად გაკაპასდა და გაცხარდა:

— Чаво кобенитесь то! თქვენისთანა ქალი ათასობით მინახავს შიშველი. თქვენზე უკეთესი ქალები ჩემთან აბანოში დადიან ხუთ-ხუთნი და ათ-ათნი... დედოფალი მკადრულობს, თქვენ ვილა ჰყრიხართ, ვინ ბრძანდებით?! აი ეს ხალათიც ჩემი „ბებრუცანას“ შეკერილია. დიად, „თვითონ“ შემიკერა და „თვითონვე“ მომიქარგა... აპალონჩიკ, თავი დამანებე მეოქი!.. ტანია, შენც გაჩუმდი!.. დღეს მეფეც და დედოფალიც ხელებსა და ფეხებს მიკოცნიდნენ... თქვენ ვილა ოხრები ჰყრიხართ მეოქი!

კვაჭი გამხეცვებულ გრიშკას ამშვიდებდა, ტანია და ელენე სირცხვილისგან იწოდნენ და კარებისკენ იწევდნენ, სხვები პოლიციას და რესტორანის პატრონს ეძახდნენ.

ლოყის გარშემო ხალხი შეგროვდა.

— რაო?! მაშ მე გრიშკა რასპუტინი არა ვარ? მაშ არა გჯერათ? აბა, მიყურეთ!.. გამსინჯეთ!.. დარწმუნდით!..

ტანისამოსი გაიღვღა და ამოიღო თვისი პირადობის საუკეთესო საბუთი:

— არც ეხლა დაიჯერებთ?! ეხლაც ვერ იცანით გრიშკა?! აი, ჰნახეთ და დარწმუნდით! ჰნახეთ და დაიჯერეთ!.. აი, აი... ჰნახეთ! ყველამ ჰნახეთ! გასინჯეთ!..

ტანიამ და ელენემ შეჰკივლეს და გარეთ გაცვივდნენ. მათ რამდენიმე ქალი გაჰყვა ლანძღვითა და წყევა-კრულვით. დანარჩენებმა ხარხარი ასტეხეს.

ვილაცამ იმ ლოყას ფარდა ჩამოჰგლიჯა და ხალხით გატენილს უხარმაზარ დარბაზს იგი პირუტყვი თვალწინ გადუშალა.

დარბაზში ჟრიაშული და ჩოჩქოლი ასტყდა, სცენაზე ცეკვა და სიმღერა შესწყდა, მუსიკაც გაჩუმდა.

ვილაცამ დაიძახა:

— დაიჭირეთ!.. გააგდეთ!..

მეორემ შიადახა:

— ტყუილია! სტყუის! ეგ რასპუტინი არ არის! სტყუის!

მერე ყველანი და ყველაფერი ერთმანეთში აირივნენ:

— გასინჯეთ!.. ჰნახეთ!.. აი ჩემი პაჩპორტი, აი ჩემი საბუთი!.. — ყვიროდა ლოყიდან გადმომდგარი გრიშკა.

დარბაზი ზანზარებდა. ხარხარებდნენ:

— ჰა-ჰა-ჰა! ჰო-ჰო-ჰო!

შეორენი ყვიროდნენ:

— გააგდეთ!.. დაიჭირეთ!

— ოქმი! ოქმი შეადგინეთ! სად არის პოლიცია? დაუძახეთ პოლიციას!

— საგიჟეთში! საგიჟეთში გაგზავნეთ!

და ყველანი იმ ლოქას ფუტკარივით მიესივნენ; იმუქრებოდნენ, იცინოდნენ, ჰღელავდნენ და შფოთავდნენ.

ლოქაში რესტორანის პატრონი და ბოქაული შეცვივდნენ.

ვილაცამ იმ ლოქას ჩამოგლეჯილი ფარდა ისევ ააფარა და წარმოდგენა გაათავა. ხალხის დასამშვიდებლად და ყურადღების მისაზიდად სცენაზე ხორო ყელის ძარღვებს იწყვეტდა, ორკესტრი მძლავრად ჭყვიტინებდა.

გრიშკაც მოლბა და გონს მოვიდა, მხოლოდ ბოქაულს ემუქრებოდა:

— ოქმი თუ დასწერე, კატორლაში დაგაღპობ და ძაღლებს შევაჭმევ შენს ხორცს!.. ჰო, ამას მე გეუბნები, მე, გრიშკა რასპუტინი! ჰო!.. თავი დამანებეთ, მე თვითონ წავალ! აპოლონჩიკ, ფული გადაუყარე ამ ძაღლებს! თითოს ასი მანეთი და ამათი ჯანი! რაო, ჯავრობთ კიდევ! არ გინდათ? აპოლონჩიკ, წავიდეთ!.. სად არიან ტანია და ელენე?.. წავიდნენ? კისერიც მოუტეხიათ... წავიდეთ... მე შენ გეუბნები, ოქმი არ დასწერო მეთქი, თორემ...

და გაღეშილი გრიშკა კვაჭიმ ძლივს გაიყვანა. მას უკან მიჰყვა სიცილი, მუქარა, ყვირილი და სტვენა.

შუა გზაზე გრიშკამ გზა აურია:

— მარჯვნივ შეუხვიე!.. მარცნივ!.. პირდაპირ!.. შესდექი!

და ავტომობილით საზოგადო სახლს მიაღგნენ.

— მასწავლებლო, რას სჩადისხართ!.. გვიცნობენ, მეფე-დედოფალი გაიგებენ.

— აპოლონჩიკ, გაჩუმდი! ვინ გაიგებს, ჩემი ბებრუცანა? გაიგოს! შენ ჯერ პატარა ხარ, არაფერი გესმის. გაიგოს, უფრო კარგი! უფრო მეტად შემიყვარებს!.. დედაკაცის სულისა და ხასიათისა შენ არაფერი გაგეგება.... მოდი, მომყე... ვახლავართ მამხელებს!.. აბა, „კამარინსკული“!

და როიალის ხმაზე მარდათ, ყოჩაღად და კოხტათ ჩამოუარა კამარინსკული, თან რამდენიმე ქალი აიყოლა. მერე სუყველას ხუთ-ხუთიანი დაურიგა და ოცი ბოთლი ღვინო და არაყი მოითხოვა.

ასტყდა ჟივილ-ხივილი, კისკისი, ცეკვა, ხვევნა, და ბლლარძენი.

ღვინო დალიეს, ჭურჭელი დაამტვრიეს და იქაურობა წაჰბილწეს.

ბოლოს გრიშკამ ხუთი ქალი აირჩია და წაიყვანა. კვაჭი ერთმა ქალმა თითქმის დაითრია.

ნახევარი საათი გავიდა. ერთ ოთახიდან განუწყვეტელი კივილი, ყრიამული და დარჩეული რუსული გინება ისმოდა. კვაჭი წამოსასვლელად დაემზადა, მხოლოდ თავის მასწავლებელს უცდიდა.

უცებ იმ ოთახიდან, საცა გრიშკა ქეიფობდა, ქალის ხანგრძლივი კივილი მოისმა.

კვაჭი აივანზე გავარდა, იქიდან ქუჩისკენ დაეშვა; ალაყათის კარებთან კვაჭის შეეთეთა სრულიად ტიტველი და თმა-გაწეწილი ქალი, კარგად მოწიფილ-კივილით ქვეით მირბოდა.

უკან დიდი მასწავლებელი მისდევდა, ისიც ტიტველ-შიშველი; მისდევდა და თასმის ქამრით ჰშოლტავდა, თან ყვიროდა:

— А, стерва! а, подлая! а, окаянная! На те! на те! на те!

თითო დარტყმაზე ქალი შეჭკივლებდა, აიკლაკნებოდა, გვერდით გაჭბტებოდა და ისევ მირბოდა:

— მიშველეთ!.. მომკლაა!!.. მიშველეთ!..

ჯერ კვაჭი და ორი მეეზოვე დაედევნენ, მერე სხვებიც მიეშველნენ.

გულწასული ქალი ხელით წამოიღეს, სხვები გრიშკას მიესივნენ და შეუტყეს:

— დაჰკარით! სცემეთ! დაიჭირეთ!

პოლიციაც მოვარდა. გრიშკა არავის შეუშინდა, არავის დაუთმო:

— ჯერ ჩაეიცვა და მერე ვნახავ, ვინ გაუბედავს წყენას გრიშკა რასპუტინს... გოროდოვოი, გარეკე ეს ძაღლები, თორემ კატორლაში დაგაღპობ! აბა, ჩქარა!

გრიშკა რასპუტინის სახელის ხსენებაზე სიცილი და ყივილ-ხივილი ასტყდა.

— მართალია, მართალი! გრიშკა რასპუტინი უნდა იყოს. ერთი შეჭხედეთ, შეჭხედეთ!..

— დაიშალენით! დაიშალენით მეთქი!—ყვიროდნენ პოლიციელები.

ამასობაში გრიშკა ისევ სახლში შევიდა და ათიოდე წუთის შემდეგ ჩაცმული დაბრუნდა.

წინ ბოქაული გადაეღობა.

— რაო, ოქმიო?! სიცოცხლე ხომ არ მოგბეზრდა? ცოლშვილი გყავს თუ არა?

— არა, ბატონო, მე...მე არაფერი... მხოლოდ მინდა ჩემი თვალით ვნახო ჩვენი წმიდა გრიგოლი... მეტი არაფერი... გაგაცილებთ, თორემ...

— საჭირო არ არის. აპოლონჩიკ, მადლობა გადაუხადე ამ ბოქაულს. ოცდახუთი მიეცი.. რა გვარი ხარ?.. ვასილევი? ხვალ ან ზევ მნახე.

და იმავე წუთს ავტომობილი დაიძრა.

* * *

გრიშკას ერთი პატარა ოთახი ჰქონდა, — ხატებით და სასულიერო ნივთებით სავსე. ეს იყო მისი სამლოცველო.

ტორტმანით და ბარბაციით შევიდა იმ სალოცავში სანთლის შუქით სუსტად განათებული იესო ქრისტე სათნოიანის თვალებით გრიშკას ჩასცქეროდა, თითქო საყვედურს ეუბნებოდა.

პირქვე დაეცა და დაემხო იმ ხატის წინაშე მოწყვეტილი, მრუში, ცოდვილი რასპუტინი; დაეცა და შეჭბტავლა მას შეცოდებანი თვისანი:

— წმიდაო ღმერთო, წმიდაო ძლიერო, წმიდაო ჯკვდაო შეგვიწყალენ ჩვენ!.. უფალო ძლიერო და მოწყალეო, შემინდე მე უღირსა და ბოროტსა უამრავნი ცოდვანი ჩემნი, და მომივლინე მე განპატიება, რამეთუ ღირს ვარ!..

დილის ნათელმა შემოანათა იმ საკანში. გრიგოლი ისევ ლოცვაზე იდგა. ლოცულობდა მეტანიით, ოხვრით, კენესითა და მღულარე ჭკრინიდან მკაფიოდ და გარკვევით სალოცველს ამბობდა, ზოგჯერ საგალობელსაც იტყოდა, მუშტით გულის ფიცარს იმტვრევდა და მუხლის თავებს იქლევდა.

შუადღე რომ გადავიდა, კვაჭიმ თავის მასწავლებელთან შეირბინა.

მოსამსახურემ უთხრა:

— მამა გრიგოლი ლოცვაზე სდგას. დილის აქეთ არ გამობრძანებულა სამლოცველოდან, არც არაფერი მიურომეცია, არც არაფერ უნახავს.

კვაჭის გაუკვირდა ეს ამბავი, თუმც არ სწყენია, რადგან სწორედ იმ დღეს ათიოდე კომბინაცია ჰქონდა „გასაიმასქნებელი“.

მეორე დღეს ისევ შემოირბინა.

მოსამსახურემ განუხეორა:

— მამა გრიგოლი ისევ ლოცვაზე სდგას. გუშინდელს აქეთ ჯერ არ გამობრძანებულა და არაფერი მიურომეცია, არც ვინმე უნახავს.

— რა ამბავია? — გაიფიქრა კვაჭიმ და შევიდა იმ ოთახში, რომლის გვერდით გრიგოლი უკვე მეორე დღე იდგა ლოცვაზედ.

იმ ოთახში, სამლოცველოს კარებთან ოციოდე მამაკაცი და დედაკაცი მუხლმოყრილნი იდგნენ და მხურვალედ ინანიებდნენ მასწავლებლის ცოდვებს. მათ შორის კვაჭიმ დაინახა მიბნედილი ტანია; იმის გვერდით დაიჩოქა, თავი ჩაჰქინდრა, ხელნი და თვალნი ალაპურო ზეცად და ტუჩებიც ააცმაცუნა.

სამლოცველოდან მოისმოდა მისუსტებული ხმა მასწავლებლისა:

„— და შეჰმოსეს მას ძოწეული და დაადგეს შეთხზული ეკალთაგან გვირგვინი;

და იწყეს მოკითხვად მისა და იტყოდეს: გიხაროდენ, მეუფეო ურიათაო!

და ჰსცემდეს მას თავსა ლელწმითა, და თაყვანის-ცემად მას.

და ოდეს განჰკიცხეს იგი, განჰსძარცვეს მას ძოწეული იგი, და შეჰმოსეს თვისივე სამოსელი, და განიყვანეს იგი, რათა ჯვარს აცვან“...

სახარების კითხვა გრიგოლმა ქვითინით შესწყვიტა.

ტანიამ შეჰკივლა და იატაკზე გაენთხო, თან ქვითინებდა, ძაგდაგებდა და გაჰკიოდა:

— კმარა!.. კმარა!.. გაათავოს!.. იმყოფინოს!..

სხვებიც აიშალნენ, აფორიაქდნენ და ატირდნენ.

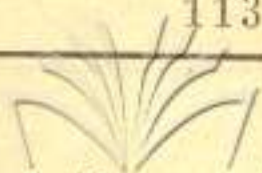
კვაჭიმ მიბნედილი ტანია ხელით გამოიყვანა მეორე ოთახში და ძლივს დამშვიდა. მერე, რადგან კიდევ ორიოდე კომბინაცია ჰქონდა დასამთავრებელი, ავტომობილში ჩახტა და ბანკირ მანუსთან მოუსვა.

სალამოზე ტელეფონით იკითხა:

— ალლო! ჩვენი წმიდა მამა როგორ ბრძანდება?.. რაო, ჯერაც არ ამდგარა ლოცვიდან?! არაფერი უჭამია?! არაფის ნახვა არ ჰსურს? კარები ისევ დაკეტილი აქვს?! ღმერთო დიდებულო, ეს რა ამბავია!.. კარგი, ხვალ ისევ მოვალ.

მესამე დღეს სალამო ფამზე გრიგოლმა კვაჭი სამლოცველოში შეუშვა.

მიბნედილ-მიღეული მოძღვარი ცარიელ იატაკზე იწვა.

— ღმერთო დიდებულო! წმიდაო მასწავლებელო!

— აპოლონჩიკ! ჩემო ერთგულო ძმაო და მეგობარო! — ჩაეჩურჩულა გრიგოლმა. — ნუ შესწუხდებით, არა უშავს-რა... გაიგე და დაიხსომე! — მხარობს, ოდეს ცოდვილნი მოინანებენ შეცოდებათა თვისთა, მაშასადამე, როცა ღმერთი ეშმაკს გვიგზავნის, უნდა აეყვეთ მას, უნდა ვიმრუშოთ და შევცდეთ, რომ საბაბი გვქონდეს ცოდვების მონანიებისა. თუ ცოდვა არ ჩავიდინეთ, ვერც ვერაფერს მოვინანებთ: წმიდანი ყოველთვის წაწყმედილია, რადგან უცოდველია, ხოლო უცოდველი ვერაფერს მოინანებს, ვინაიდაგან მას ცოდვაც არა აქვს. გაიგე? მიმიხვდი?

— გავიგე და დაიხსომე, დიდო მასწავლებელო. უძირონი და უსახლერონი არიან სიბრძნენი შენნი, ჰოი წმიდანო!

— ამალამ ვათავებ ლოცვას... მარტო ვარ... გამოგზავნე ელენე.

— იქნება ელენე სახლში არ იყოს?

— მაშ ტანიას მაინც დაუძახე.

— მივხვდი, მესმის, წმიდაო მამაო! დღეს გაათავე ერთი ცოდვის მონანება. ეხლა გსურს მეორე ცოდვა ჩაიდინო, რათა საბაბი გქონდეს ახალი ცოდვის მონანებისა არა?

— აპოლონჩიკ, შენ ბავშვივით უმანკო და უცოდველი ხარ, რადგან ჯერ ბევრი რამ არ იცი. ჯერ აღრეა, გაიზრდები და ყველაფერს გაიგებ. დღეს კი მხოლოდ ერთს გეტყვი: ჩემისთანა ცოდვილი ეშმაკიც არ არის ჯოჯოხეთში. სამი დღე ლოცვაზე დგომა არაფერია. მახსოვს, პირველათ რომ გამოვეტყევი ჩემს ოჯახს, ერთ გორაკში ღვიმე გამოვთხარე და სამი თვე იმ ღვიმედან არ გამოვსულვარ. ხმელი პურისა და წყლის გარდა ჩემს პირში არაფერი ჩასულა. ქეცი შემეყარა, მუნმა შემჭამა. გაუხდელი და დაუბანელი ვეგდე ხატის წინაშე. ეროხელ, მეტის მეტად რომ დავსუსტდი, თვალი ღვთისმშობლის ხატს მივაპყარ. ნათლად და ცხადად დავინახე: ღვთისმშობელი ცხარე ცრემლით სტიროდა. მერე მითხრა:

— „გრიგოლ! გრიგოლ! განწმენდილი ხარ ცოდვათაგან. ქვეყანა ილუპება ეშმაკის კლანჭებში. აღსდევ და წარვედ ხალხისა ხსნად და გასაკურნად.“

მეც წამოვედი. მას აქვთ დავდივარ და ვემსახურები ქრისტესა უფალსა ჩვენსა. ვინ იცის, რამდენჯერ განვშორებივარ ამ ცოდვილ ქაეყანას ორი-სამი თვით! ეხლაც დადგა დრო ჩვენის განშორებისა, ჩემო აპოლონჩიკ!

კვაჭის გული გადუბრუნდა:

— საით, წმიდაო მამაო, საით მიბრძანდებით?

— შორს, ძალიან შორს, იერუსალიმს. უნდა წმიდა ადგილებს ვსცე თაყვანი, უნდა უფლის საფლავს ვემთხვიო, უნდა საბოლოოდ განვიბანო და მოვინანო ურიცხენი ცოდვანი ჩემნი... როდის წავალ? მაზეგ.

— წმიდაო მამაო, მე რას მიშვრები? მე ვისი იმედით მტოვებ?.. რაო, მეც წამოვიდე? მზათ არა ვარ ასეთის მგზავრობისათვის; მაინც ვნახავ, მოვიფიქრებ. მამაო წმიდავ, ორი-სამი თვით მაინც გადასდეთ ეგ საშინელი მგზავრობა.

— არ შემიძლიან. წუხელის ხატმა გამომიცხადა: „გრიგოლ, სამ დღეში წარვედ აქედან იერუსალიმს, ვინაიდან განუზომელ არიან ცუდენი-მუნჩი“. ეხლა წადი, ჩემო აპოლონჩიკ და გამომიგზავნე ელენე ან ტანჩიკ — ხედავს, ათ საათზე აქ იყავით. ერთ ალაგას უნდა წავიდეთ. ისეთს რამეს გაჩვენებ, რაც სიზმარშიც არ გინახავს... არა, დღეს არ გეტყვი, ხვალ შენის თვალით ჰნახავ.

დაღვრემილ კვაჭის სახლში რამოდენიმე უსიამოვნო ამბავი დაუხვდა. ისედაც ძალიან ცუდს გუნებაზე იყო.

ცარსკოე სელოდან დაბრუნების დღიდან კვაჭის თავისი თავი უუბედნიერეს ადამიანად მიაჩნდა, რადგან იმ დღეს ყველაფერს მიაღწია: თავადობას, კარისკაცობას, უუდიდეს გაელენას, ხელისუფლებას და სიმდიდრეს, რომელიც დღეს თუ ხვალ უნდა ჩაცურებულყო იმის ჯიბეში.

ერთი ნაწილი ამ სიმდიდრისა უკვე გაინაღდა და მაშინვე დაეძგერა ონკალს და ბირჟას.

უკანასკნელ ხანებში კვაჭის პირიდან მხოლოდ რამდენიმე სიტყვა ისმოდა: ონკალი... ობლიგაციები... კურსი... კუპონები... აქციები პუტილოვისა... ლენისა... სალამანდრასი... ლაქი... ვაყვიდე... ვიყვიდე... წავაგე... მოვიგე...

მაგრამ საქმე ის იყო, რომ კვაჭი „მოვიგე-წავაგედან“ უფრო ხშირად ჰხმარობდა „წავაგეს“. ეს იყო მიზეზი იმის დაღვრემილობის და ნერვიულობისა.

ეხლაც ბესომ და მაკლერმა ხაინშტეინმა მეტად მწარე და სახიფათო ამბები დაუხვედრეს.

— ას ოცი ათასი ონკალის ანგარიშის შესავსებად შევიტანე აზოვის ბანკში, — უთხრა მაკლერმა, — ლენის აქციები თითქმის განახევრდა; „ანგლოროსი“ განუწყვეტლივ ქვეით მიდის; „როსპერსი“ იღუპება... გუშინ „ურალოპლატინა“ ოთხასად გამაყიდვინეთ, დღეს კი ისევ ხუთასამდის ავიდა; ამ აქციების დასაწევად წავაგეთ თითქმის სამასი ათასი, დავიბრუნეთ მხოლოდ ასიოდე ათასი. თუ ხვალ ნახევარი მილიონი არ შევიტანეთ, დაგირავებული აქციები ჩალის ფასად გაგვეყიდება.

ბოლოს ძლივს შეამჩნია კვაჭიმ, რომ იმ თამაშში ვილაც უცნობი იხედებოდა იმის ქალაქში; ძლივს დაინახა და გაიგო, რომ ბირჟის ჩარხის დასატრიალებლად მას ძალა არ შესწევდა; რომ პირიქით, — თვითონ კვაჭი გადაიქცა სხვის სათამაშოდ და მსხვერპლად, მაგრამ გვიანლა იყო: მას არ ჰყოფნიდა უკან დახევის ძალა, სიტხიხლე, სიფრთხილე და ნებისყოფა; ამიტომ — რაკი ერთხელ შესტოპა ბირჟის ქაობში — კიდევაც გაჰყვა და შესცურდა შეაგულ მორევში, სადაც მას მოელოდა ან სრული გაკოტრება, ან დიდი სიმდიდრე.

— ხვალ დილით მიიღებთ ინსტრუქციას. ეხლა კი შეირბინეთ „ბირჟოვკაში“ და ეს შენიშვნა დააბეჭდინეთ ფინანსიურ ქრონიკაში... მშვიდობით ბრძანდებოდეთ!

მერე თავის მეგობარს და ბანკირს გინზბურგს დაურეკა:

— ალლო! შენა ხარ? ყური მიგდე. თუ მოვირიგდით, ფულს როდის ჩამაბარებ?... ხვალვე?... რაო, კონტრაქტიც მხათა გაქვს?... თუ არ დავთანხმდი... რაო, უფრო დამიკლებ?... კარგი, კარგი, თანახმა ვარ. ძვირად მიღირს შენი მეგობრო-

ბა, მაგრამ რა ვქნა, შენი გულისთვის წყალშიც გადავარდები...
იყოს... მაშ დილამდის!

მერე ბესოს მოუბრუნდა:

— აჰა რა მექნა! ტაძრის აშენებას უნდა ხუთი წელიწადი ვუცადო, საცვ-
ლების ჩაბარებას — ექვსი თვე. მართალია, ამ საქმეებს ბოლომდის რომ მივყო-
ლოდი, სამჯერ მეტს ვევიღებდი, მარა ახლა მჭირია ფული, თვარა... არა, არ დე-
ვილუპები. ხვალ ერთ მილიონს რომ მივაყრი ბირჟას, ჰნახავ რავა დავანგრევ
და ავაფეთქებ იქოურობას... რასპუტინის საქმიზა აღარაეინ მიილოთ. გადარეუ-
ლა სიბერისას, იერუსალიმში მიდის სულის საცხონებლად. კისერიც მოუტეხია!
იმდენი ჭუჭყი და ცოდვა აქვს მაის, რომე იერუსალიმი კი არა, ათასმა ანგე-
ლოზმა და წმინდანმა რომე ხეხონ ერთი წელიწადი, მაინც ვერ გარეცხენ.

ისევ ტელეფონს ეცა:

— მართლა, დამაეიწყდა: ალლო!.. ელენე, შენ ხარ? გრიშკა გელის, კი-
დო უნდა წევიწყმიდო სულიო, რომე მიზეზი მომეცეს ცოდვის მონანიებისაო...
ჰა-ჰა! რაო, აღარ გინდა? ჰა-ჰა! რაო, გინდა მარა არ გცალია?.. რა ამბავია,
ქალო. ცოტა ჩემთვისაც მეიცალე!.. რა სთქვი, ოპერეტაში გინდა?.. კაი, მოემზა-
დე, ეხლავე მოვალ... აჰა გრიშკას ტანიას გოუგზავნი... კაი, მოვდივარ...

მეორე დღეს კვაჭიმ გინზბურგს დაუთმო ტაძრის აშენება და საცვლების
საქმეც.

მაკლერს მეტად რთული დარიგება მისცა „ბირჟის ასაფეთქებლად და და-
სანგრევად“.

მაკლერმა ბირჟას კვაჭის ფულები და აქციები დაუშინა, მაგრამ ის იერი-
შებიც იმით გათავდა, რომ კვაჭის ჯიბე შეუთხელდა და შუბლი გაეზარა, ხო-
ლო გინზბურგს და იმის აგენტს ხაინშტეინს კიდევ მიეცათ და მიემატათ. მაგ-
რამ განაღდებულ საქმის სიხარულმა დამალა და დაჩრდილა წაგების ჭირი, ამი-
ტიმ კვაჭიმ იმ დღის დანაკარგი არც კი შეიმჩნია, წარბიც არ შეიკრა.

* * *

იმ ღამეს, საათის თერთმეტზე გრიშკა რასპუტინმა კვაჭი, ელენე და ტა-
ნია „ღვთის კაცთა“ საიდუმლო სერობაზე წაიყვანა.

გრიშკამ და კვაჭიმ თეთრი ხალათები ჩაიცვეს, ელენემ და ტანიამ — თეთრი
კაბები, განივრები, ხალვათნი და გრძელი.

ასე მოითხოვდა მწვალებელთა წესი და კანონი, ვინაიდან თეთრი ფერი
ნიშანი იყო მათის მოძღვრების, ეკლესიისა და ძმობის წევრთა წმიდანობის,
უმანკოებისა და უცოდველობისა.

ქალაქის განაპირას, ერთ დაბალ სახლში უკვე შეკრებილიყო „ხლისტე-
ბის ნავი“.

მოზრდილ დარბაზში სამოციოდე ქალსა და მამაკაცს მოეყარათ თავი.

ახალგაზრდები და შუახნისანი სჭარბობდნენ.

ყველანი თეთრებში იყვნენ.

დარბაზის თავში მაგიდასთან იდგა „ღვთისმშობელი“ — ლობტინის ქვრივი,

ისიც თეთრებში ჩაცმული და ასნაირ ზიზილ-პიპილოებით უცნაურად აქრელე-
ბული. გაშლილ თმებზე განუშორებელი და უცნაური რამ თავსაბვევრ ედო წარ-
წერით:

„ჩემში არს ძალა ყოველი. აღლილუია“.

როგორც ყოველთვის, „ღვთისმშობელი“ იმ დღესაც ფეხშიშველი იყო.

წირვა უკვე დაწყებულიყო. ღვთისმშობელი ლოცვებს კითხულობდა. რას-
პუტინი რომ დაინახა, მოსხლტა და წამოვიდა, თან ჰკიოდა:

— აჰა იგი ძე ღვთისა! აჰა იგი იესო ქრისტე! აჰა მოციქული ღვთისა!
მოვიდა და მობრძანდა ჩვენი წმიდანი, წინასწარმეტყველი და მასწავლებელი!
ქეშმარიტად გეტყვით თქვენ: აღზდექით და თაყვან ეცით მას, რამეთუ ღირს
არს იგი ძე ღვთისა დიდებისა და თაყვანისცემისა.

და მუხლებში ჩაუვარდა, ხელ-ფეხზე ემთხვია, ხალათის კალთები დაუკოცნა.
ყველანი აიშალნენ და თავიანთ მოძღვარს შემოესივნენ. ზოგნი ფეხქვეშ
ჩაუვარდნენ, ზოგნი ხელებსა და ტანს უკოცნიდნენ.

გრიშკამ ყველანი და-ძმურად ჩაიკონა, ჩაიხუტა და დალოშნა, მერე ღვთის-
მშობელს მიყვა მაგიდასთან.

ღვთისმშობელმა საგალობელი დაიწყო. ყველანი აჰყვნენ და აღიდეს უფა-
ლი ღმერთი და სული წმიდა, რომელიც, მათის რწმენით, იმ დროს იმ დარბაზ-
ში იმყოფებოდა. ერთად სთქვეს მრავალი სხვა საგალობელი და ბოლოს „ქრის-
ტე აღსდგა“ დაიწყეს.

მწყობრად, ალტაცებით და სასოებით გალობდნენ, თანდათან ხმას უმა-
ტებდნენ, ყელის ძარღვებს იჭიმავდნენ და მისტიურ აღზნებაში შედიოდნენ.

ლოცვა რომ გაათავეს, მათმა მოძღვარმა და ძე ღვთისამ ქადაგება დაიწყო
კვაჭი კუთხეში იდგა და გრიშკას გულმოდგინედ უგდებდა ყურს. გრიშკას
ენის გაგებას კვაჭი ძლივს შეეჩვია, ზოგჯერ მაინც არაფერი ესმოდა, რადგან
რასპუტინის რუსული უხვად იყო აფერადებული მეტად ბუნდოვან მუყიკურ-სლა-
ვიანურ სიტყვებით.

გრიშკამ იმ ეკლესიის შეილებს ჯერ თავიანთი მოძღვრების თორმეტი მცნე-
ბა მოაგონა:

„მე ვარ ძე ღვთისა, კაცთა შორის მოვლენილი, მისატევებელად ცოდვითა
და არა არს სხვა ღმერთი გარდა ჩემისა.

რაზედაც ერთხელ შესდექით, აღარა დასტოვოთ იგი.

ერთგულად მისდიეთ და შეასრულეთ ღვთისა მცნებანი;

დასათრობი არ დალიოთ, ხორცეული ცოდვა არ ჩაიდინოთ, არა იმრუშოთ;
ცოლს ნუ შეირთავთ, ცოლიანები განქორწინდით; ვისაც ცოლი ჰყავს,
ისე იცხოვროს მასთან, ვითარცა დასთან.

ნუ ილანძლებით და ნუ ქურდობთ, ვინაიდგან ქურდს იმ ქვეყნად სპილენ-
ძის შაურიანს დაადებენ კეფახე და მხოლოდ მაშინ შეუნდობენ, როცა ის შაუ-
რიანი დადნება“.

მერე ჩიქორთულად და ნართაულად იგი მცნებანი განმარტა, უფრო კი იმ

მცნებას დააწვა, რომელიც ცოლ-ქმრობას და სქესობრივ ურთიერთობას შეეხებოდა.

სთქვა:

— სული კეთილია, ხორცი ბოროტია, ამიტომ იგი ბოროტი ხორცი უნდა ვსტანჯოთ, დავასუსტოთ, ჩავკლათ. ამისათვის მარხვა უნდა შევინახოთ, ხორცი-ული არ ვჭამოთ, დასათრობი არ დავლიოთ, თამბაქო არ მოვწიოთ, ქალაღი არ ვითამაშოთ, არ ვიცეკვოთ და არ ვიმრუწოთ;

ცოლ-ქმრობა ცოდვია, გარნა ჟამსა დღევანდელ ლოცვისასა სული წმიდა ყველას მისცემს სულიერს მეუღლეს;

ასეთ მეუღლეთა შორის ხორციელი კავშირი ცოდვად ან მრუშობად არ ჩაითვლება. სხვათა ცოლებთან ურთიერთობაც ცოდვად არ ჩაითვლება, ვინაიდან „ასეთი სიყვარული მხოლოდ ტრედთა კურკურია“;

სული ჩვენი უკვდავია, მარადიული; იგი მუდმივ იყო, მაგრამ არ ვიცით რამდენს ხანს და რომელს ცხოველში ბუდობდა;

შემდგომ ჩვენის სიკვდილისა, თუ „ღვთის კაცი“ ერთგულად ასრულებდა ღვთის მცნებას, მისი სული გარდაიქცევა ანგელოზად, ხოლო თუ იგი ცოდვილი იყო, მისი სული ჩაუდგება იმის ხასიათის მსგავსს ცხოველს ან ბავშს, რომელიც უწმინდურად ითვლება, სანამ ჩვენებურად არ მოინათლება.

ღმერთი ერთია, მაგრამ იგი და ძე მისი ქრისტე ხშირად განსახიერდებიან ერთს ან რამდენიმე წმიდან ადამიანში;

იესო ქრისტე ჩემისთანა მომაკვდავი იყო, იგი ბუნებრივის სიკვდილით მოკვდა და დაიმარხა იერუსალიმში.

მერე გრიშკამ გაიხსენა თავიანთი ღმერთი უფალი, რამდენიმე წმიდა, ქრისტე, მოძღვარნი და წამებულნი: ფილიპოვი, რომელიც ვითომ ზეცად ამაღლდა, ივანე სუსლოვი, პროკოპი ლუპკინი, ანდრეი პეტროვი, დედაკაცი ტატარინოვისა, ავვაკუმი, კობილოვი, კატასონოვი და მრავალნი სხვანი, რომელთაც თავი დასდეს ღვთის კაცთა წმიდა და ჭეშმარიტ ეკლესიისთვის.

ბოლოს თავის თავიც გაიხსენა:

„— ერთხელ ვიხილე ცანი განხმულნი და სული ღვთისა გარდამომავალი, ვითარცა ტრედი, მის ზედა;

და ხმა იყო ზეცით: გრიგოლ, შენ ხარ ძე ჩემი საყვარელი, შენ სათნო იყავ; და მეყვსეულად სულმან გამიყვანა უდაბნოდ;

და ვიყავ მუნ დღე სამიოცი, და გამოვიცადებოდე ეშმაკისაგან, და ვიყავ მუნ მხეცთა თანა, და ანგელოზნი მშსახურებდეს მე.

და ვჭამდი მუნ მკალსა და თაფლსა ველურსა“.

მერე გაიხსენა სულის წასაწყმედი ცდუნებანი, ეშმაკნი, ქალნი და ქაჯნი, „რომელნი მოსრულ იყვნენ წარწყმედად გრიგოლისა“, და მრავალი თვისი სასწაულთ მოქმედება:

„ყაზანში ვნახე მრავალი კეთროვანნი და ცოდვილნი, რომელთა სულსა შინა ეშმაკნი ბუდობდნენ და ვრქვი ერთსა: პირი დაიყავ, და განვედ მაგისა-

გან! და დასცა იგი სულმან მან არა-წმიდამან, და ხმა ჰყო ჩემითა დედითა და განვიდა მისგან“.

და განჰხდა ამბავი ეშმაკთა განმდეველის გრიგოლისა ყოველსა მას სოფელსა და ქალაქსა რუსეთისასა.

„— სარატოვში ერთი მონაზონი დავრდომილიყო მხურვალეებითა, და მიტხრეს მე მისთვის. და მოვედ, და ვუპყარ ხელი ჩემი, და აღვადგინე იგი, და მეყვსეულად დაუტევა იგი მხურვალეებამან მან, და აღჰსდგა და გვსახურებდა ჩვენ.

და ვითარ შემწუხრდებოდა და მზე დაჰვიდოდა, მოჰყვანდნენ ჩემდა ყოველნი სნეულნი და ეშმაკეულნი. და ყოველი ქალაქი, და ყოველნი დედაკაცი შეკრებულ-იყო წინაშე ჩემისა, და განკურნე ყოველნი ბოროტთაგან სენტა, და თითო სახეთაგან სნეულებათა, და არა უტევებდი სიტყვად ეშმაკთა მათ, რამეთუ იცოდეს ვითარმედ მე ქრისტე ვარ.

და ვრქვი მოწაფეთა ჩემთა: მოვედით და წარვიდეთ მახლობელსა დაბნებსა და ქალაქებსა, რათა მუნ უქადაგოთ და განვდევნოთ სნეულთაგან ეშმაკნი, რამეთუ ამისთვის მოვივლინე.

და ვქადაგებდი შესაკრებელთა მათთა და ყოველსა რუსეთსა, და ეშმაკთა განვასხმიდი“.

მერე ასწავებდა მოწაფეთა თვისთა:

„— ვითარმედ აღსრულებულ არს ეამი, და მოახლოვებულ არს სასუფეველი ღვთისა, შეინანეთ და გრწმენინ ჩემისა;

მოვედით და შემომიდევით მე და გყვნე თქვენ მესათხველე კაცთა; და მე ნათელ-გკემთ თქვენ სულითა წმიდითა;

და განჰკურნოთ ყოველნი ბოროტთაგან სენტა, და განვასხნა ეშმაკნი, და დავსცე სულნი არა-წმინდანი, და დავამკვიდრო სულთა თქვენთასა — დედანო, ძმანო და დანნო ჩემნო — მშვიდობა მარადიული, შვება სამოთხისებური, ლხენა ზეციური, სიყვარული და-ძმური და აღერსი მამა-შვილური“.

და შემდგომათ ღუბილისა მიმოიხილა წმიდა მოძღვარმა გარემოს მისა მოწაფეთა თვისთა მსხდომარეთა, და რქვა:

„— აჰა, დედანი ჩემნი, და დანი ჩემნი, და ძმანი ჩემნი, რამეთუ რომელმან ჰყოს ნება ჩემი, მან ჰყოს ნება უფლისა ჩვენისა, და ესე არს ძმა ჩემი, და დაი ჩემი, და დედა ჩემი.

ძვირფასნო დედანო, ძმანო და დანნო ჩემნო!

ილხენდეთ ვითარცა ცასა შინა, რამეთუ თქვენთან არს ძე ღვთისა და სული წმიდა!

შეიყვარებდეთ ურთერთ ვითარცა სამოთხესა შინა, და კურკურებდეთ ვითარცა ტრედნი, რამეთუ ჰეშმარიტად გეტყვით თქვენ: არა არს სიყვარულსა მშობლიურსა და და-ძმურსა შინა არცა ცოდვა, არცა მრუშვა, არცა სიძვა.

განვედ ჩვენგან ყოველნი ეშმაკნი, კეთროვანნი, სნეულნი და სულნი ცოდვინი“!

— განვედ! განვედ! განვედ! — ერთხმად უპასუხეს ღვთის კაცებმა.

ანთებულმა გრიშკამ განაგრძო:

— და დამყარდეს ჩვენთა სულთა და ხორცთა შორის სიყვარული ღვთაებრივი და ნეტარება მარადიული!

— ამინ! ამინ! ამინ! — კვლავ იგრიალა დარბაზმა.

— და ეიქმნეთ ერთხორც და ერთსულ, და ვილხენდეთ, და ვიგალობდეთ და ვადიდებდეთ უფალსა ღმერთსა ჩვენსა.

და გალობით დააითავრა ქადაგება თვისი:

— ალლი-ილუ-უ-ია-ა-ა...

და აიშალნენ ღვთის კაცნი;

და ჩაავლებდეს ურთერთ ხელთა თვისთა;

და გამართვიდეს ფერხულსა და როკვიდეს როკვასა და-ძმურსა;

და იგალობდეს სირინოზთა და ანგელოზთაებრ გალობასა წმიდასა, ხმითა ციურითა, გულითა ტრედისათა და სულითა წმიდისათა:

— ალლილუ-უ-ია-ა-ა! ალლილუ-უ-ია-ა! ალლილუ-უ-ია-ა-ა!...

ძეს ღვთისას ერთი მხრით ელენე ჰყავდა ჩაბმული, მეორე მხრით — ღვთის-მშობელი ლოხტინისა;

კვაჭის მარცხნივ ტანია ამოუდგა, მარჯვნივ — ის დედაკაცი, რომელმაც რამდენიმე დღის წინად რკინის გზის ვაგონში გრიშკას წინაშე „რამდენჯერმე ბოდიში მოიბადა“.

„ჩახვეული“ ფერხული ჯერ დინჯად და წყნარად მიიზლანებოდა, საგალობელსაც შესაფერის ტემპით ჰგალობდნენ; მერე თანდათან სიფიცხეს უმატეს. ფერხულის შუაგულში რამდენიმე ქალი და ვაჟი ცალ-ცალკე ფეხის აყოლით ერთ ადგილს ტრიალებდნენ.

მერე „ჩახვეული“ წყება შეიცვალეს და „კედლით“ დაეწყვნენ, რამდენიმე ჯგუფად დაიყვნენ, თან რიტმს და ხმის ძალას უმატეს.

ცოტა ხნის შემდეგ „კედლოურიც“ ჩაშალეს და „ხომალდური“ გააბეს, — წეროებივით ერთმანეთს გაჰყვნენ, თან მეტი ცეცხლი შეიკეთეს, ნაბიჯი აიჩქარეს. როცა კარგად მოიღალნენ, ჯვარედინად დაიყვნენ და „ჯვარული“ ჩამოუარეს, თან მეტად გაფიცდნენ და გაკაპასდნენ.

ბოლოს გრიშკამ დაიძახა:

— ტრიალით! ტრიალით!

ერთმანეთს ხელი გაუშვეს და ერთს ადგილზე ციბრუტივით დატრიალდნენ. ღვთის კაცებს და ღვთის ქალებს პირსახე აელეწათ და აუწითლდათ, თმები აეწეწათ და ჩამოეშალათ; თფლი წურწურით ჩამოსდიოდათ, თავბრუ ეხვეოდათ და გული მისდიოდათ, მაგრამ მაინც კორიანტელივით ტრიალებდნენ, თავსა და ხელ-ფეხს უგზო-უკვლოდ იქნევდნენ, და გალობის მაგივრად სულ-შეგუბულნი ჩახლეჩილის ხმით ნაწყვეტ-ნაწყვეტად გაუგებარს პროშავდნენ და უცნაურს სიტყვებს ისროდნენ.

ყველანი დარეტიანდნენ, გაიტყვნენ და გაბრუდნენ.

ჯერ ერთი წაბარბაცდა, წატორტმანდა და მოჭრილ მორგვივით წაიქცა, მერე — მეორე, მეორეს — მესამე მიჰყვა, მეხუთეს — მეექვსე და მეცხრეს — მეათე.

წამდაუწუმ ხათქა-ხუთქი ისმოდა. იატაკი თეთრის კაბებით, პერანგებით და ხალათებით აიპენტა.

ფეხზე მდგომნი იმ ვიქტორ კორიანტელს ჯერ კიდევ უძიებდნენ, მაინც უკვე ბარბაცებდნენ, ტორტმანებდნენ და გალობის მაგივრად ხრიალებდნენ და სისინებდნენ, ხოლო წაქცეულნი გასუდარებულ ცხედრებივით ეყარნენ და უცნაურს და გაუგებარს რასმეს ჰბოდავდნენ და წინასწარმეტყველობდნენ.

აქეთ-იქიდან ისმოდა მათი მიღებული და უილაჯო როტვა, ბუტბუტი, კივილი, ჩურჩული და ბურტყუნი:

— ჩვენთან არს ძე ღვთისა!..

— ღვთის კაცნო და ქალნო! ილხენდეთ და იშვებდეთ!..

— ჩემში არს სული წმინდა, დანო და ძმანო!..

— განვედით ჩემგან, ეშმაკნო და სულნო არაწმინდანო!..

— მე ვარ ტრედი ცისა და მშობელი ღვთისა. — ბურტყუნებდა „ღვთის მშობელი“ ლოხტინისა. — მოვედით და სათნო მიყავთ საყვარელნო ძმანო ჩემნო!.. ჩემში არს ძალა ყოველი, და სიყვარული უზღუდობლო, რამეთუ ამისთვის მოვივლინე... ალილუია... ალილუია... ალილუია!.. — წმიდაო მამაო, დავრდომილ ვარ-მხურვალეებითა. მოვედ და მიპყარ ხელნი შენნი და განმკურნე ბოროტთაგან სენთა...

— ვხედავ ცათა განხმულთა და სულსა ღვთისასა გარდამომავალსა, ვითარცა ტრედი, მის ზედა... უფალო შემიწყალე!..

— აღსრულებულ არს ქამი, და მოახლოვებულ არს სასუფეველი ღვთისა,... შეინანეთ, მამანო და ძმანო, და გრწმენინ ჩემისა...

— იესო ქრისტე! შენ ხარ ძმა ჩემი. მოვედ ჩემთა და დაამკვიდრე სულსა ჩემსა შინა სიყვარული და-ძმური, ალერსი ზეციური, ლხენა მარადიული და შვება სამოთხისებური.. მოვედ, ძმაო, ჩემდა!.. მოვედ!.. — ბუტბუტებდა ტანია და ხელებს კვაჭისკენ იშვერდა, რომელიც ჯერ წაქცევას არ ჰბედავდა და ბარბაცით მარცხნივ მიიწევდა, საცა გულალმა ეგდო ის დედაკაცი, „რომელმაც რამდენჯერმე მოიხადა ბოდიში“ გრიშკას წინაშე.

უცებ კორიანტელმა ლამფა ჩააქრო.

კვაჭიც მაშინვე დამიხნებულ ადგილს წაიქცა.

და დამყარდა მუნ წყვდიადი განუჭკრეტელი;

და იხილეს დათა და ძმათა, მამათა და დედათა ცანი განხმულნი, და სული ღვთისაგარდა მომავალი, ვითარცა ტრედი, მათ ზედა;

და იყო დარბაზსა მასა შინა სიყვარული და-ძმური, ალერსი ზეციური, ლხენა მამა-შვილური და შვება სამოთხისებური;

და ვითარ ზეცა ნათელ იღებდა და მზე ამოჰვიდოდა, ისმოდის მუნ კურკური ტრედთა;

და გალობა სირინოზთა და ანგელოზთა;

და ღრენა და ღმუილი მხეცთა;

და ყმუილი და ღრიალი მაიმუნთა;

და წკმუტუნი და კვნესა ეშმაკთა და სულთა არა-წმიდათა, რომელნი გა-

ნსხმულ და განდევნილ იქმნენ მშიერთა და სნეულთაგან ჯოჯოხეთსა შიგან/უკუ-
ნითი უკუნისამდე.

ასე დასრულდა „ღვთის კაცების“ საიდუმლო სერობა. *შინგლოცვისა*

დილით კვლავ შეიკრიბნენ და კვლავ აირჩიეს გრიშკა რასპუტინი ძედ ღვთისად, ლოხტინის ქვრივი—ღვთისმშობლად, და თორმეტ ღვთის კაცი და ქალი თორმეტ მოციქულად, და მათ შორის კვაჭი, ელენე, ტანია და რამდენიმე წარჩინებული და დიდებული.

მერე ყველანი ხატებით და გალობით სადგურისკენ გაემართნენ გასაცილებლად ძისა ღვთისა გრიგოლისა, რომელ წარვიდოდა წმიდასა ქალაქსა იერუსალიმსა თვისთა საკუთართა და დათა მისთა, და ძმათა მისთა, და დედათა მისთა ცოდვათა მოსანანებლად.

და გზა და გზა წმიდათა მათა მლოცველთა მიეცის და მიემატებოდის მრავალნი თანამგრძნობნი, მიმდევარნი და მოწაფენი, რომელნი იგალობდის საგალობელთა წმიდათა და იხაროდის მომავალსა ცხოვნებასა ძისა ღვთისასა, და ჰღვრიდის ცრემლსა მრავალსა, რამეთუ დადგა ჟამი განშორებისა.

და იყო სადგურსა შიგან ქვითინი და ოხვრა მრავალი, კვნესა და ყივილი, წეწვა თმათა, ხოკვა ლაწეთა და ლოშნა უთვალავი.

და ჰქონდათ მოწაფეთა მათ ლაწენი დაჰქნობილ და თვალნი ვითარცა გუბე დაუშრეტელ.

და გულისა შესაზარად დაიყივლის, და ხმა ჰყო ხმითა დიდითა მანქანებამან ეშმაკისამან:

და მოიტაცის მანქმნებამან ეშმაკისამამ მე ღვთისა, წმიდა მოციქული, მოძღვარი, პატრიარქი და მეფე თვითპყრობელი სრულიად რუსეთისა — გრიშკა რასპუტინი.

და მეყვსეულად წარვიდნენ და დაიშალნენ მოწაფენი მისნი კვლავ წმიდისა მოძღვრებისა საქადაგებლად, საიდუმლო სერობისა განსამეორებლად და ძისა ღვთისა სადიდებლად.

ამინ!

ს ე ნ ე თ ი

მეორე ყალიონი

(წიგნიდან: 13 „ყალიონი“)

არის ბევრი მშვენიერი ქალაქი—ყველაზე მშვენიერია პარიზი. იქ იცინიან უდარდელი ქალები, წაბლების ჩრდილ ქვეშ ჭრანტები სვამენ ბადახშის სასმელებს და ფართე მოედნების სარკისფერ ქვადაფზე კრთის ნაირ-ნაირი ცეცხლის შუქი.

კალატოზი ლუი რუ დაიბადა პარიზში. მას ახსოვდა 48 წლის „ივლისის დღეები“. იგი იყო მაშინ 7 წლის და მას უნდოდა ჭამა. როგორც ყავის ბახალა ის ჩუმად აღებდა პირს და ელოდა საჭმელს, თუმცა ამაოდ, რადგან მამა მისს,—ჯან რუს,—არ გააჩნდა პური. მას ჰქონდა მხოლოდ თოფი და თოფის შექმა ხომ არ შეიძლებოდა. ლუის ახსოვდა ზაფხულის დილა, როცა მამა სწმენდავდა თოფს, დედა კი სტიროდა და იხოცავდა ცხვირს წინსაფარით. ლუი აედევნა მამას უკან—ის ფიქრობდა, რომ გაწმენდილ თოფს ესერის მეპურეს და წამოიღებს თავისთვის ყველაზე დიდს, ლუიზე მეტს, სახლის ოდენა პურს. მაგრამ მამა შეხვდა თავის მზგავსს დალონებულ ადამიანებს, რომელთაც აგრეთვე ჰქონდათ თოფები მათ დაიწყეს სიმღერა და ყვირილი: „პური!“

ლუი გასუდრული ელოდა გულის ფანცქალით, რომ ამისთანა საუცხოო სიმღერების საპასუხოდ ფანჯრებიდან დაცვინდებიან ბულკები, ქაღები და ნაირი ტკბილეულობა. მაგრამ ამის ნაცვლად მოისმა საშინელი ხმაურობა და ტყვიების ზუზუნი. ერთმა მათგანმა, ვინც ყვიროდა „პური!“—უეცრად წამოიძახა „ვაიმე!-ო და დაეცა ძირს. მაშინ მამამ და სხვებმა დაიწყეს რაღაცის კეთება—მათ წააქციეს ორი ზურგიანი სკამი, მოაგორეს მეზობელ ეზოდან ბოჭკა, გატეხილი მაგიდა და, ასე გაშინჯეთ, საქათმეც კი. ყველაფერი ეს მათ დასდეს შუა ქუჩაზე და თითონ დაწვნენ მიწაზე. ლუის ეგონა, რომ დალონებული ადამიანები თამაშობენ მალვიაობას. შემდეგ ისინი ისროდენ თოფებს და აგრეთვე მათაც ესროდენ. ბოლოს მოვიდენ სხვები. მათაც აგრეთვე ჰქონდათ თოფები, მაგრამ ისი-

ნი მხიარულად ილიმებოდნენ. მათ ქულებზე ბრწყინავდნენ დიდი, ლამაზი კაკარდები. ყველა ეძახოდა მათ „გვარდიელებს“. ამათ წაიყვანეს მამა და გაატარეს იგი წმინდა მარტინეს ხეივანში. ლუი ფიქრობდა რომ მხიარული გვარდიელები აჭმევდნენ მამას და გაჰყვა მას, თუმცა უკვე გვიან იყო. ხეივანში იცინოდნენ ქალები, წაბლების ჩრდილ ქვეშ ძრანტები სვამდნენ ბადახშის სასმელებს, ტროტუარის ქვადაფზე კრთოდა ნაირ-ნაირი ცეცხლის შუქი. წმინდა მარტინეს ალაყაფთან გავლის დროს ერთმა უდარდელმა ქალმა, რომელიც იჯდა ყავახანაში, — დაუძახა გვარდიელებს:

— რათ მიგყავთ იგი ასე შორს? მას შეუძლია აქაც მიიღოს თავის კერძი! ლუიმ მიიღბინა მხიარულ ქალთან და წყნარად, როგორც ყვავის ბახალამ, დაულო პირი. ერთმა გვარდიელმა აიღო თოფი და ხელახლა გაისროლა. მამამ დაიყვირა და იქვე ჩაიკეცა — ქალი კი იცინოდა. ლუი მივარდა მამას, ჩასჭიდა ხელი ფეხებში, — რომელნიც კიდევ ბარბაცობდნენ, თითქოს ემზადებოდნენ წასასვლელად — და მორთო საწინელი წივილი.

მაშინ ქალმა უთხრა ჯარისკაცს:

— დახვრიტეთ ეგ ლეკვიც!

მაგრამ ძრანტმა, — რომელიც სვამდა მეზობელ მაგიდაზე ბადახშის სასმელს, — უპასუხა:

— მაშინ ვინღა იმუშავებს?

ამნაირად, ლუი გადაარჩა. მრისხანე ივლისს მოჰყვა მშვიდი აგვისტო. ახლა აღარავინ მღეროდა და არც აღარავინ ისროდა. ლუი გაიზარდა და გაამართლა კიდევ კეთილი ძრანტის ნდობა. მამა მისი ეან რუ იყო კალატოზი და კალატოზად გამოვიდა რუ ლუიც. ფართე ხავერდის შარვალში და ტილოს ლურჯ ხალათში გამოწყობილი ის აშენებდა სახლებს, აშენებდა ზაფხულში, ზამთარში. მშვენიერ პარიზს უნდოდა კიდევ მეტი სილამაზე და ლუიც ჩნდებოდა იქ, სადაც აგებდნენ ახალ ქუჩებს — შვიდ შუქიან ვარსკვლავის მოედანს, მალერბა და გაუსმანის ფართე ხეივანებს, წაბლის ხეებით შემორგულს და ოპერის სადარბაზო პროსპექტს — ჯერ კიდევ ტყით დაფარული შენობებით, სადაც მოუთმენელ ვაჭრებს უკვე გამოჰქონდათ ნაირი საქონელი — ტყავეები, ბაჭთები და პატიოსანი თვლები. ის აშენებდა თეატრს, დუქნებს, ყავახანებს, ბანკებს, აშენებდა მშვენიერ სახლებს, რომ უდარდელ ქალებს, — როცა ქუჩებზე ლამაზიდან უბერავს ქარი და მუშათა მანსარდებში სხეულში ატანს ნოემბრის სინესტე, — შესძლებოდათ უდარდელი ღიმილი, აშენებდა რესტორან-ბარებს, რომ ძრანტებს უვარსკვლაო ღამეებში ესვათ თავიანთ საყვარელი ბადახშის სასმელი. ლუი ეზიდებოდა მძიმე ქცებს, აშენებდა ქალაქის რბილ ქვადაფის სახურავს — ქალაქთა შორის უმშვენიერეს პარიზისათვის.

მრავალ ხალათიანებს შორის იყო ერთი, სახელად ლუი რუ. ხავერდიან შარვალში, კირით დაპუდრულ, ფართე, პრტყელი ქუდით, თიხის ყალიონით პირში, როგორც ათასი სხვა, ის პატიოსნათ შრომობდა მეორე იმპერიის გასამშვენიერებლად.

ის აშენებდა საუცხოო სახლებს და თვითონ კი იდგა ტყეში. ხოლო ღამით

იწვა აშშმორებულ სენაკში შავი ქვრივის ქუჩაზე, წმინდა ანტონის გარეუბანში. სენაკს უდიოდა კირის და შავი თამბაქოს სუნი; მთელ სახლში კი — კატის სკორეს და გაურეცხავი საცვლების სუნი ტრიალებდა. შავი ქვრივის ქუჩის, როგორც წმინდა ანტონის გარეუბნის ყველა ქუჩებს, — ასლიოდა სუნი ქონიანი ტაფების, რომელზედაც მოვაჭრეები ხრაკავდენ კართოფილს, უმარილო ცხენის ხორციით და აგრეთვე იდგა სუნი ქაწაყის, სანაგავე ორმოების, და პატარა ლუმელების კვამლის. მაგრამ შავი ქვრივის ქუჩისთვის კი არა, არამედ ფართე ხეივანების და შვიდშუქიან ვარსკელავის, — სადაც დღით ტყეში ქანაობენ ხალათიანები, — ეწოდა პარიზს უმშვენიერესი ქალაქთა შორის.

ლუი რუ აშენებდა ყავახანებს, რესტორან-ბარებს. მას დაჰქონდა ქვები „სარეგენტოს საყავესთვის“, რომელიც იყო საყვარელი ადგილი ჭადრაკის მოთამაშეებისათვის, „ინგლისის ყავახანისთვის“, სადაც ერთმანეთს ხვდებოდნენ მუქთახორები, თოხარიკი ცხენების პატრონები და უცხოეთის დიდკაცობა, „მადრიდის ტავერნისთვის“, რომელშიაც იკრიბებოდნენ ოცზე მეტი თეატრის მსახიობები და სხვა ბევრი სახელოვანი შენობებისათვის. მაგრამ ლუი რუ მამის სიკვდილის შემდეგ არასდროს არ მიახლოვებია ყავახანის დამთავრებულ შენობებს და არც გაუშინჯავს მას არასდროს ბადახშის სასმელი.

როდესაც ის ლებულობდა მოიჯარადრისაგან რამოდენიმე პატარა თეთრ ფულს — ეს ფული მიჰქონდა მას მოხუც სირაჯთან შავი ქვრივის ქუჩაზე, მათ მაგიერ სირაჯი აძლევდა რამდენიმე შავ, დიდრონ ფულს და უსხავდა სტაქანში მღვრიე სითხეს. ლუი ერთბაშად გადაჰკრავდა აბსენტს და მიდიოდა დასაძინებლად თავის პატარა სენაკში.

როცა არ ჰქონდა არც თეთრი, არც შავი ფული, არც აბსენტი, არც სამუშევარი — ლუი ამოჰკრებდა ჯიბეში დაბნეულ თამბაქოს მტვერს ან, მოსძებნიდა ქუჩაზე პაპიროზის ნამწვავებს, გატენიდა თავის თიხის ყალიონს, ჩაიღებდა პირში და ასე დადიოდა კუშტი სახით წმინდა ანტონის გარეუბანში. ის არ მღეროდა და არც ყვიროდა, „პური“-ო, — როგორც ეს ჩაიღინა ერთხელ მამა მისმა ჟან-რუმ, — რადგან მას არ ჰქონდა არც თოფი, რომ გაესროლა, და არც შვილი ჰყავდა, რომელიც დაალებდა პირს — ყვავის ბახალასავით. ლუი რუს, რაც შეეძლო, არ დაუკლია მუშაობა მისთვის, რომ პარიზის ქალებს შესძლებოდათ უღარდელი სიცილი, მაგრამ მათი სიცილის გაგონებაზე იგი შეშინებული გარბოდა განზე — ასე იცინოდა ერთხელ ქალი წმინდა მარტინეს ხეივანის ყავახანაში, როცა ჟან-რუ იწვა ქვაფენილზე, და მწოლიარე სცდილობდა ადგომას. ლუი საზოგადოთ, 25 წლამდის არ მიჰკარებია ახლოს ახალგაზრდა ქალს. როცა მას შეუსრულდა ოცდახუთი წელი და, როცა ის გადადიოდა შავი ქვრივის ქუჩის ერთი მანსარდიდან მეორეზე, მას შეემთხვა ის, რაც შეხვდება ადრე თუ გვიან ყოველ ადამიანს. მეზობელ მანსარდში იდგა დღიური მუშა-ქალი ქიულიეტა. ლუი შეხვდა ქიულიეტას ერთ საღამოს ვიწრო, ხრახნილ კიბეზე, შევიდა მასთან წუმწუმის გამოსართმევად, რადგან მისი კაფი გადახეხილი იყო და აღარ კვსავდა ნაპერწკალს. ქიულიეტასთან შესვლის შემდეგ იგი გამოვიდა მხოლოდ დღით ადრე. მეორე დღეს ქიულიეტამ გამოიტანა თავისი ორი პერანგი, ფინ-

ჯანი და ტანისამოსის ჩოთქი ლუის მანსარდში და, ამნაირად, იგი გაბდა ლუის ცოლი. ერთი წლის შემდეგ ვიწრო მანსარდში მათ ეწვევიან *ესტუმარი რომელიც ჩასწერეს მურიაში „პოლ-მარია-რუს“* სახელწოდებით და უახლოვდა ლუი ქალს. მაგრამ, შედარებით სხვებთან, რომლებითაც ისე სამართლიანად ამაყოფს მშვენიერი პარიზი, ეიულიეტა არასდროს არ იცინოდა უდარდელად, თუმცა ლუი რუს იგი ძალიან უყვარდა, ვით შეუძლია სიყვარული კალატოზს, რომელიც ზიდავს მეტად მძიმე ქვეებს და აშენებს ლამაზ შენობებს.

ალბად, ის არასდროს არ იცინოდა მიტომ, რომ სცხოვრობდა შავი ქვრივის ქუჩაზე, სადაც მხოლოდ ერთხელ გაიცინა უდარდელად მოხუცმა მრეცხავმა მარიმ, როცა ის მიჰყავდათ შეშლილების თავშესაფარში. უთუოდ, ის არ იცინოდა კიდევ მისთვის, რომ მას ჰქონდა მხოლოდ ორი პერანგი და ლუი, რომელსაც ნაკლებად ჰქონდა ხოლმე თეთრი და შავი ფული და, რომელიც ყალიონით პირში კუშტად დახეტილობდა წმინდა ანტონის გარეუბანში, — არ შეეძლო მისთვის მიეცა თუ გინდ ერთი ყვითელი ფული ახალ ტანისამოს შესაკერად.

გაზაფხულზე 1869 წ., როცა ლუი რუს იყო 28 წლის და მისი შვილი პოლ კი ორი წლის, ეიულიეტამ აიღო თავის ორი პერანგი, ფინჯანი, ტანისამოსის ჩოთქი და გადავიდა ყასაბთან — რომელიც ვაჭრობდა შავი ქვრივის ქუჩაზე! მან დაუტოვა ქმარს პატარა პოლ, რადგან ყასაბი იყო მეტად ნერვიული და, თუმცა მას უყვარდა ახალგაზდა ქალები, მაგრამ ბავშვები სძულდა. ლუიმ აიტატა ბავში და, რომ არ ეტირა მას, დაუწყო ხელში ქანაობა, თუმცა ეს მას არ ენერხებოდა, რადგან იგი იყო მიჩვეული მხოლოდ ქვის აწევას და არა ბავშვების. შემდეგ ყალიონით პირში გაჰყვა ის წმინდა ანტონის გარეუბანის ქუჩებს. მას ძალიან უყვარდა ეიულიეტა, მაგრამ ესმოდა, რომ იგი სამართლიანად მოიქცა.

— მეხოროცეს ბევრი ყვითელი ფული აქვს, მას შეუძლია იცხოვროს უკეთეს ქუჩაზე და მასთან ერთად ეიულიეტა დაიწყებს უდარდელ ცხოვრებას. ლუიმ გაიხსენა სიტყვები, რომელიც მამა მისმა ჟან, ივლისის დილას, — წასვლის წინ, — უთხრა თავის ცოლს, — ლუის დედას: —

— მე უნდა წავიდე და შენ კი მაჩერებ... მამალი ეძებს მალალ ხარიხას, გემი — ფართე ზღვას, ქალი — მყუდრო ცხოვრებას.

ამ სიტყვების გახსენებაზე ლუი ფიქრობდა, რომ ის იყო მართალი, როცა აკავებდა ეიულიეტას, მაგრამ ეიულიეტაც არ იყო გასამტყუნებელი, როცა გაცვალა იგი მდიდარ ყასაბზე.

შემდეგ ლუი ისევ აშენებდა სახლებს და ულოლიავებდა შვილს.

მაგრამ ჩქარა დაიწყო ომი და ბოროტი პრუსიელები გარს შემოერტყნენ პარიზს. ახლა სახლების შენებისათვის აღარავის ეცალა და დაუმთავრებელ შენობების ტყეები თანდათან ცარიელდებოდნენ. პრუსიელების ზარბაზნების ყუმბარები გასკდომის დროს ანგრევდნენ მშვენიერ პარიზის შენობებს, რომელთა აშენებაში იმდენი შრომა დაჰხარჯეს ლუიმ დ. სხვა კალატოზებმა

ლუი რუს არ ჰქონდა სამუშაო, არ ჰქონდა პური და სამი წლის პოლს უკვე შეეძლო ყვავის ბაზალასავით პირის დაღება. მაშინ ლუის მისცეს თოფი. მანაც აიღო იგი და გაუდგა გზას. მაგრამ მას არ უმღერია და არ უყვირია „პური“!

თუმცა იგი, როგორც სხვა ბევრი ათასი კალატოზი, დურგალი და მქედელი წა-
ვიდა ქალაქთა შორის ყველაზე ლამაზ პარიზის პრუსსიელებისაგან დასაცავად.
პატარა პოლ კი წაიყვანა თავის სახლში მწვანე დუქანის პატრონმა, კუთრილმა
ქალმა, ქალბატონმა მონომ. ლუი რუ სხვა ხალათიანებთან ერთად ზამთრის სი-
ცივეში, ფეხშიშველი წმინდა ვინცენსიას ქორტთან ეზიდებოდა ყუმბარებს
ზარბაზნებთან და ზარბაზნებს კი ესროდნენ ბოროტ პრუსსიელებს. ლუის რამო-
დენიმე დღეს არაფერი უჭამია, რადგან პარიზში სიმშვილობა იყო. ალყის დროს,
ზამთრის ჯერ არ ნახულ სიცივის გამო, მას გაეყინა ფეხები. პრუსსიელების ყუმ-
ბარები ეცემოდნენ წმინდა ვინცენსიას ქორტს და ხალათიანების რიცხვი თან-
დათან თხელდებოდა. მაგრამ ლუი რუ არ სტოვებდა თავის ადგილს, რადგან
იგი იცავდა პარიზს. მიუხედავად სიმშვილობის და სასტიკ სიცივეების — გაჩირალ-
დნებული იყო იტალიისა და კაპუცინის ხეივანები. კიდევ იყო საკმაო ბადახშის
სასმელები ქრანტებისთვის და ქალების სახეს არ შორდებოდა კვლავ უდარდე-
ლი სიცილი. ლუი რუ ატყობდა, რომ ახლა აღარაა იმპერატორი და, რომ პა-
რიზში რესპუბლიკაა. როცა ეზიდებოდა ზარბაზანთან ყუმბარას, მას არ შეეძლო
დაფიქრებულყო მასზე თუ რა არის „რესპუბლიკა“, მაგრამ პარიზიდან ჩამოსუ-
ლი ხალათიანები ამბობდნენ, რომ ხეივანების ყავახანები, როგორც ძველად, საე-
სეა ქრანტებით და უდარდელი ქალებით. ლუი რუს ესმოდა მათი ბუზღუნი,
წარმოიდგენდა, რომ პარიზში არაფერი არ გამოცვლილა, რომ „რესპუბლიკა“ იმ-
ყოფება არა შავი ქვრივის ქუჩაზე, არამედ შვიდ შუქიან ვარსკვლავის ფართე
პროსპექტზე და რომ, როცა კალატოზები განდევნიან პრუსიელებს, პატარა პოლ
გელახლა დაადებს პირს. ლუი რუმ იცოდა ეს. — მაგრამ იგი არ სტოვებდა თა-
ვის ადგილს ზარბაზანთან და პრუსსიელებმა ვერ შესძლეს პარიზში შესვლა.

მაგრამ ერთ დილას უბრძანეს მას დაეტოვებია ზარბაზანი და დაბრუნე-
ბულიყო შავი ქვრივის ქუჩაზე. ხალხმა, რომელსაც ეძახდნენ „რესპუბლიკას“ და,
რომელთაც უთუოდ შეადგენდნენ ქრანტები და უდარდელი ქალები — შემოუშ-
ვეს ბოროტი პრუსსიელები მშვენიერ პარიზში. ყალიონით პირში ლუი რუ და-
დიოდა დალონებული წმინდა ანტონის გარეუბანში. პრუსსიელები მოვიდნენ და
წავიდნენ, მაგრამ არაფერ არ ეშენებდა სახლებს. პოლ, როგორც ყვავის ბახალა,
აღებდა პირს და ლუი რუმ დაიწყო თოფის წმენდა. მაშინ კედლებზე გააკრეს
სასტიკი ბრძარება, რომ ხალათიანებს უნდა ჩამორთმეოდათ თოფები, რადგან
ქრანტებს და უზრუნველ ქალებს, რომელთაც ეძახდნენ „რესპუბლიკა“-ს, კარ-
გად ახსოვდათ 48 წ. „ივლისის დღეები“.

ლუი რუს და მასთან ერთად წმინდა ანტონის და სხვა გარეუბნების ხა-
ლათიანებს არ უნდოდათ ჩაებარებიათ თავიანთ თოფები. ისინი გამოვიდნენ ქუ-
ჩაზე თოფებით და იწყეს სროლა. ეს იყო თბილ საღამოს, როცა პარიზში ის
იყო იწყებოდა გაზაფხული.

მეორე დღეს ლუი რუმ დაინახა თუ როგორ მიდიოდნენ ქუჩებზე მორთუ-
ლი კარეტები, გატენილი ეტლები, ჭურგონები, ურმები. ურმებზე ელაგა ყო-
ველგვარი სიმდიდრე, კარეტებში კი ისხდნენ ხალხი, რომელთაც ლუი ხშირად

ხედავდა დიდი ხეივანების ყავახანებში, ან ბულონის ტყეში, აქ იყვნენ ერთი ბეწო გენერლები მაყელის ფერი კეპებით, მრისხანეთ ჩამოშვებული „უღვაშებით ახალგაზდა ქალები ბაჭთებით შემოქარგულ ფართე იუბკებში, სცხებში ჩამოშვებული აბბატები—იისფერ სამკაულებით, ძველი ჭრანტები მოლივლივე ქვიშის, ქერა და ყორნისფერ ცილინდრებით, ახალგაზდა აფიცრები, რომელნიც არას დროს არ ყოფილან არც წმინდა ვინცენციას ჭორტთან და არც სხვა ჭორტებთან, დინჯი და მელოტი ლაქიები, ძალღები სუფთად დავარცხნილ აბრეშუმის ბეწვებზე პატარა ლენტებით და მყვირალა თუთიყუშები. ყველა ისინი მიეჩქარებოდნენ ვერსალის ბჭეებისკენ, და, როცა საღამოს ლუი რუ წავიდა ოპერის მოედნისკენ,—მან დაინახა დაცალიერებული ხეივანები, საღაც ჭრანტები აღარ სვამდნენ ბადაშის სასმელებს და გადაკეტილი მაღაზიები, რომელთა გვერდით უკვე აღარ იცინოდნენ უღარდელი ქალები. ელისეის მინდვრების, ოტეილის და წმინდა ეერმენის კვარტალების მცხოვრებლებს—გულდაწყვეტილებს ხალათიანებზე, რომელთაც არ ჩააბარეს თოფები,—დაეტოვებიათ მშვენიერი პარიზი და, ასე გაშინჯეთ, ტროტუარების ქვადაფის სარკეები, რომლებშიაც აღარ კრთოდა სინათლის ანარეკლი,—სევდიანათ ჩაბნელებულიყვნენ. ლუი რუმ დაინახა, რომ „რესპუბლიკა“ წავიდა კარეტებით და ჭურგონებით. ის შეეკითხა სხვა ხალათიანებს ვინ დარჩა მის მაგიერო—მას მიუგეს: „პარიზის კომმუნა“-ო. და ლუი მიხვდა, რომ პარიზის კომმუნა უნდა სცხოვრობდეს საღაც შავი ქვრივის ქუჩის მახლობლად.

მაგრამ ჭრანტებს და ქალებს, რომლებიც გაიქცნენ, არ უნდოდათ დაევიწყებიათ პარიზი — უმშვენიერესი ქალაქთა შორის. მათ არ უნდოდათ მიეცათ იგი კალატოზებისთვის, დურგლებისთვის და მჭედლებისათვის და ზარბაზნის ყუმბარებმა ხელახლა იწყეს ნგრევა სახლების. ახლა მათ ისროდნენ არა ბოროტი პრუსიელები, არამედ „ინგლისის“ და სხვა ყავახანების მუდმივი სტუმრები. და ლუი მიხვდა, რომ იგი უნდა დაბრუნდეს თავის ძველ ადგილზე წმინდა ვინცენსიას ჭორტთან. მაგრამ მწვანე დუქანის პატრონი, ქალბატონი მონო, გამოდგა არა მარტო კეთილი ხასიათის ქალი, არამედ კეთილი კათოლიკეც. მან უარი სთქვა შეეშვა სახლში უღმერთოს შვილი, შვილი ღვთის მოძულის, რომელმაც მოჰკლა პარიზის ეპისკოპოსი. მაშინ ლუი რუმ ჩაიდო პირში ყალიონი, შეისვა მხრებზე თავისი შვილი პოლ და წავიდა წმიდა ვინცენსიას ჭორტისკენ. იქ იგი ზიდავდა ყუმბარებს ზარბაზნებთან და პოლ კი თამაშობდა იქვე ცარიელ ვაზნების გვერდით. ღამით ბავშს ეძინა წყალსადენის დარაჯთან წმინდა ვინცენსიას ჭორტის ახლოს. დარაჯმა აჩუქა პოლს ახალი ყალიონი, სწორედ ისეთი, როგორიც ჰქონდა ლუი რუს და აგრეთვე ნაქერი საპონი. ახლა პოლს, როცა მობეზრდებოდა სროლის გაგონება და ცქერა ზარბაზნების, რომელნიც წარამარა ახველებდენ ყუმბარებს—შეეძლო გაეშვა ხოლმე საპნის ბუშტები. ბუშტები იყვნენ სხვადასხვა ფერის — მტრედის, ვარდის და ლილისფერი. ისინი მიაგავდნენ ბურთულებს, რომლებსაც უყიდდნენ ხოლმე მდიდრულად მორთულ ბავშვებს ტულიერის ბაღში ჭრანტები და უღარდელი ქალები. მართალია, პოლ რუს ბუშტი ცოცხლობდა მხოლოდ წამს, ბურთულები ელისეის მინდვრების ბავშვების კი—ძლებ-

დენ მთელ დღეს, მაგრამ ერთნიც და მეორენიც იყვნენ მშვენიერები, ერთნიც და მეორენიც სწრაფად ჰქრებოდნენ. როცა თიხის ყალიონიდან უშვენიერესი ჰქრებოდა, — მას ავიწყდებოდა პირის დაღება და მოლოდინი პურის ნატყენის. როცა იგი მიუახლოვდებოდა ადამიანებს, რომელთაც ყველა ეძახდა — „კომმუნარებს“ და, რომელთა შორის იმყოფებოდა ლუი რუ, — ის, მამასავით, დინჯად უქერდა კბილებს ცარიელ ყალიონს. ხალათიანები შესვენების დროს ალერსით ეუბნებოდნენ პოლს:

— შენ ხარ ნამდვილი კომმუნარი!

მაგრამ ხალათიანებს ჰქონდათ ცოტა ზარბაზნები, ყუმბარების მცირე რიცხვი და თითონ ხალათიანებიც ცოტანი იყვნენ. მათ კი ვინც დასტოვა პარიზი, და, რომელნიც სცხოვრობდნენ მეფეების ყოფილ რეზიდენციაში — ვერსალში, მოჰყავდათ ყოველ დღე ახალი ჯარისკაცები — შვილები საფრანგეთის ძაბუნის და მოტყუებული გლეხების; ეს აგრეთვე ახალი ზარბაზნები, რომელნიც აჩუქეს მათ ბოროტმა პრუსსიელებმა. ისინი სულ ახლო და ახლო უახლოვდებოდნენ თბრილს, რომელიც გარს ერტყა პარიზს: უკვე ბევრი ქორტი იყო მათ ხელში და უკვე აღარავინ მოდიოდა მოკლულ მეზარბაზნეების გამოსაცვლელად, რომელნიც ლუი რუსთან ერთად იცავდნენ წმინდა ვინცენსიას ქორტს. კალატოზი ახლა თითონ ეზიდებოდა ყუმბარებს, თითონ სტენიდა ზარბაზანს, თითონვე ისროდა და მას ეხმარებოდნენ მხოლოდ ორი გადარჩენილი ხალათიანი.

საფრანგეთის მეფეების ყოფილ რეზიდენციაში გამეფებული იყო მხიარულება. სასწრაფოდ აგებული ფიცრული ყავახანები ვერ იტევდნენ ბადახშის სასმელების ყველა მსურველებს.

აბბატები იისფერ სამკაულებში სწირავდნენ სადღესასწაულო მოვლენებს, მრისხანეთ ჩამოშვებულ უღვაშების გრებით გენერლები მხიარულათ ბაასობდნენ ჩამოსულ პრუსსიელ ოფიცრებთან. მელოტი ლაქიები ალაგებდნენ ბატონების მაჭრაშებს და იყვნენ მზადებაში უმშვენიერეს ქალაქში დასაბრუნებლად. მდიდრული პარკი, — აშენებული ოცი ათასი მუშის ძვლებზე, რომელნიც დღე და ღამ სთბრიდნენ მიწას, კაფავდნენ ტყეში გზას, აშრობდნენ ქაობებს, საჩქაროდ, რომ მოესწროთ მეფისგან დაწესებულ დროსთვის, — ირთვებოდა ბაირალებით გამარჯვების დღესასწაულისთვის. დღით სპილენძის მესაყვირენი იბერავდნენ ლოყებს, ქვის ტრიტონები ცხრა დიდი და ორმოცი პატარა შადრევანების აფრქვევდნენ ფარისევლურ ცრემლებს, და ღამით კი, როცა სახურავ ახდილ პარიზში ჩამქრალი სანთლები არ კრთოდნენ მოედნების ქვადაფზე — ურცხვად ელავდნენ ფოთლების შორის ბაზმების სადღესასწაულო ვენზელები.

ნაციონალურ ლაშქრის ლეიტენანტმა ჭრანსუა დემონიანმა მოუტანა თავის საცოლეს გაბრიელ დე ბონოვეტს ნაზი ზამბახების თაიგული, რაიც ამტკიცებდა საცოლესადმი მის კეთილშობილს და უმანკო გრძნობას. ზამბახები ჩაწყობილი იყვნენ ოქროს პორტ-თაიგულში, რომელიც იყო მორთული ვერსალელ ჯავაირჩისგან ნაყიდი საფირონის თვლებით. თაიგული მოტანილი იყო აგრეთვე გამარჯვების მოსალოცად, — ჭრანსუა დემონიან ჩამოვიდა ერთი დღით პარიზის ჭრონტიდან. ის მოუყვა საცოლეს, რომ ინსურგენტები დამარცხდნენო; რომ

ხვალ მისი ჯარისკაცები აიღებენ წმინდა ვინცენსიას ფორტს და შევლიან პარიზში.

— როდის დაიწყება ოპერის სეზონი? — შეეკითხა გაბრიელმა.

ამის შემდეგ მათ დაიწყეს სააშოკო ტიკტიკი, რომელიც, რა თქმა უნდა, ბუნებრივია ფრონტიდან დაბრუნებულ გმირ საქმროსი საცოლესთან, რომელიც უქარგავდა საქმაროს ატლასის ქისას. განსაკუთრებულ უნაზეს წამებში ჭრანსუა მოუჭერდა ხელს გაბრიელის ჭერამისფერ ლიფს და ეტყოდა:

— ჩემო ძვირფასო, შენ არ იცი თუ რა სასტიკი არიან ეს კომმუნარები! მე ბინოკლით დავინახე თუ როგორ ისროდა წმინდა ვინცენსიას ფორტთან პატარა ბავში ზარბაზანს და, წარმოადგინე, — ეს პაწაწინა ნერონი უკვე ყალიონსაც სწევს.

— მაგრამ თქვენ ხომ ყველას და, მათ შორის, ბავშვებსაც ამოსწყვიტავთ — წაიტიკტიკა გაბრიელმა და მისი მკერდი უფრო მიუახლოვდა მძიმე ლაშქრობაში მონაწილე გმირის მკერდს. ჭრანსუა დემონიანმა იცოდა, რასაც ამბობდა. მეორე დილას მისი ათასეულის ჯარისკაცებმა მიიღეს ბრძანება წმინდა ვინცენსიას ფორტის დაკავების შესახებ. ლუი რუ ორი გადარჩენილი ამხანაგით ესროდა ჯარისკაცებს. მაშინ ჭრანსუა დემონიანმა უბრძანა აფერიანობით თეთრი ბაირალი და ლუი რუმ, რომელსაც გაგონილი ჰქონდა, რომ თეთრი ბაირალი ნიშნავს ზავს, — შესწყვიტა სროლა. მან გაიფიქრა, ალბად ჯარისკაცებს ენანებათ უმწვენიერესი ქალაქის დანგრევა და ამიტომ ჰსურთ შერიგება პარიზის კომმუნასთან. სამი ხალათიანი მოციხარი სახით და ყალიონის წვეით ელოდნენ ჯარისკაცებს და პატარა პოლს, რომელსაც მეტი საპონი აღარ ჰქონდა საპნის ბუშტების გასასროლად, — მამის მიბაძვით ეჭირა პირში ყალიონი და ისიც იღიმებოდა. როცა ჯარისკაცები მიუახლოვდნენ წმინდა ვინცენსიას ფორტს — ჭრანსუა დემონიანმა უბრძანა სამ მათგანს — მთიან სავოიის საუკეთესო მსროლელებს — მოეკლათ სამივე აჯანყებული. პატარა კომმუნარი კი მას უნდოდა დაეჭირა ცოცხლად, რომ ეჩვენებინა თავის საცოლესთვის.

სავოიის მთიულები იყვნენ საუკეთესო მსროლელები, და როცა ბოლოს შევიდნენ წმინდა ვინცენსიას ფორტში ჯარისკაცებმა დაინახეს სამი კაცი, რომელთაც ეკავათ ყალიონები და წამოწოლილიყვნენ ზარბაზნის გვერდით. ჯარისკაცებმა დაინახეს ბევრი მოკლულეები და არ გაკვირებიათ. მაგრამ, როგორც კი მოჰკრეს თვალი პატარა ბავშს ყალიონით, — უეცრად დაიბნენ და მოიხსენეს — ზოგმა წმინდა იესო და ზოგმაც ეშმაკები.

— საიდან გაჩნდი აქ, შე საძაგელო ბალლინჯო? — ჰკითხა ერთმა სავოიელმა.

— მე ვარ ნამდვილი კომმუნარი! — ღიმილით უპასუხა პოლ რუმ.

ჯარისკაცებს უნდოდათ მისი ხიშტებით დაგლეჯა, მაგრამ კაპრალმა უთხრა რომ კაპიტანმა ჭრანსუა დემონიანმა ბრძანა წაეყვანათ პატარა კომმუნარი ერთ-ერთ იმ თერთმეტ პუნქტში, სადაც ერეკებოდნენ ყველა ტყვეთ წაყვანილებს.

— რამდენი ჩვენიანი ჰყავს მოჰკლული ამ პატარა ანგელოზს! — ბუზლუნებდნენ ჯარისკაცები და უჯიკიანებდნენ პოლს კონდახებით. პატარა პოლ კი,

რომელსაც არას დროს არ მოუკლავს ადამიანი და მხოლოდ იცოდა საპნის ბუშტის გაშვება—არ ესმოდა თუ რატომ აგინებდნენ და სტუქსავდნენ.

ოთხი წლის ტყვე — ინსურგენტი-პოლ რუ, ნაციონალურულ-დემოკრატიულ-რისკაცებმა წაიყვანეს ალბულ პარიზში. ჯერ კიდევ ჩრდილოეთის გარეუბნებში სისხლით დაწრეტილები—იგერიებდნენ მტრებს—ხალათიანები და ელისეის მინდვრების კვარტალებში, ოპერისა და შვიდ შუქიან ვარსკვლავის ახალ კვარტალში კი უკვე მხიარულება იყო. იყო საუკეთესო თვე — მაისი, ჰყვოდნენ ფართე ბაღების წაბლები და მათ ჩრდილში ყავახანების მარმარილოს მაგიდების გარშემო ძრანტები სვამდნენ ბაღახშის სასმელებს და ქალები უღარდელად ილიმებოდნენ. როცა მათ გვერდით გაარონიეს პოლ რუ—ისინი მოითხოვდნენ მიეცათ მათთვის პატარა კომმუნარი. მაგრამ კაპრალს ახსოვდა კაპიტანის ბრძანება და სასტიკად იცავდა პოლს. სამაგიეროდ მათ აძლევდნენ სხვა ტყვეებს მამაკაცებს და ქალებს. ისინი აფურთხებდნენ ტყვეებს, სცემდნენ კოპწია ჯოხებით, და მოქანცულებს აგებდნენ ხიშტებზე, რომელთაც ართმევდნენ გვერდით გამვლელ ჯარისკაცებს.

პოლ რუ მიიყვანეს ლიუქსემბურგის ბაღში. იქ, სასახლის წინ, იყო შემოღობილი კარგა მოზრდილი ადგილი, სადაც ამწყვდევდნენ ტყვე ინსურგენტებს. პოლ დინჯათ დადიოდა ტყვეების შორის თავის ყალიონით და ზოგიერთ, მწარედ მოტირალ ქალების, დასამშვიდებლად, ამბობდა:

— მე ვიცი საპნის ბუშტის გაშვება. ჩემი მამა ლუი რუ ეწეოდა ყალიონს და ისროდა ხარბაზანს, მე ვარ ნამდვილი კომმუნარი. მაგრამ ქალები, რომლებსაც დარჩა სადღაც წმიდა ანტონის გარეუბანში ასეთივე ბავშვები, რომელთაც შეიძლება ასევე უყვარდათ ბუშტების გაშვება, პოლს რომ უსმენდნენ კიდევ უფრო მწარეთ სტიროდნენ.

მაშინ პოლ დაჯდა ბაღახზე და იწყო ფიქრი ბუშტებზე, რა ლამაზი იყვნენ ისინი—მტრედის, ვარდის და ლილისფერები. და რადგან მას არ შეეძლო დიდხანს ფიქრი და, ვინაიდან წმინდა ვინცენსიას ფორტიდან ლიუქსემბურგის ბაღამდის იყო მეტად ძნელი და შორი გზა — ამიტომ მოქანცულ პოლს ხელში ყალიონით ჩქარა მიეძინა. სანამდის მას ეძინა ორი თოხარკი მოაქროლებდა სწრაფად ვერსალის შოსსეზე მსუბუქ ლანდოს — ეს ძრანსუა დემონიანს მოჰყავდა თავის საცოლვე გამბრიელ დემონივეტ მშვენიერ პარიზში. და არასდროს გაბრიელ დემონივეტ არ იყო ასეთი ლამაზი, როგორც ამ დღეს. მისი მრგვალი სახე მოგაგონდებათ ფლორენციის ძველი მხატვრების პორტრეტებს. მას ეცვა ლიმონის ფერი ტანისამოსი მოქარგული ბაჭთებით, რომელნიც მოქსოვილი იყვნენ მელქერინის მონასტერში. პაწაწინა ქოლგა იცავდა მისი ტანის ვაშლის კვირტების მზგავს მკრთალ კანს მაისის მზის სწორი სხივებისაგან. ქეშმარიტად, იგი იყო პარიზის უმშვენიერესი ქალი. მან იცოდა ეს და უღარდელად ილიმებოდა.

ქალაქში შესვლისას ძრანსუა დემონიანმა დაუძახა თავის ათასეულის პირველ შეხვედრილ ჯარისკაცს და გამოჰკითხა, სად არის ტყვე, რომელიც მოიყვანეს წმინდა ვინცენსიას ფორტიდან. როცა შეკვარებულები შევიდნენ ლიუქ-

სემბურგის ბაღში და დაინახეს აყვავებული ხნიერი წაბლები, გაფრთხილი სუროები მედიჩის შადრევანზე, მოცქრიალე შავი შაშვები ალღეებზე — გაბრიელ დე ბონივეტს სინახით აევსო გული, მაგრად ჩასქიდა ხელს <sup>და წას-
ჩურჩულა:</sup>

— ჩემო კარგო, რა მშვენიერია ცხოვრება! ტყვეები, რომელთა რიგებიდან ყოველ დღე მიჰყავდათ თითოულად დასახვრეტად, კაპიტნის დანახვაზე საწინებამ მოიცვათ.

— ყოველი ფიქრობდა, რომ დგება მისი დახვრეტის ჯერი. მაგრამ ჭრანსუა დ'ემონიანს არ მიუქცევია მათთვის ყურადღება. ის დაეძებდა პატარა კომმუნარს და როცა მიაგნო მას, მსუბუქი ფეხის კვრით შეაღვიძა იგი. ბავშმა გამოღვიძებისას — ცოტა იტირა. მაგრამ შემდეგ, რაკი დაინახა მხიარული სახე გაბრიელის, რომლის სახე არ მიაგავდა მის ირგვლივ შეკრებილ ქალების მწუხარე სახეებს — ჩაიდო პირში თავის ყალიონი, გაიღიმა და სთქვა:

— მე ვარ ნამდვილი კომმუნარი!

გაბრიელმა კმაყოფილებით წარმოსთქვა:

— მართლა, ასეთი პატარა! მე ვფიქრობ, რომ ისინი იბადებიან მკვლელებათ და ახლავე უნდა მოვსპოთ ყველანი, მათ შორის, ახლად დაბადებულებიც.

— შენ უკვე ნახე იგი და ახლა შეიძლება მოვრჩეთ მაგის დავიდარებას — მიუგო ჭრანსუამ და დაუძახა ჯარისკაცს. მაგრამ გაბრიელმა სთხოვა ცოტა მოეცადა. მას უნდოდა გაგრძელებულიყო კიდევ პატარა ხანს ამ მსუბუქი და უდარდელი დღის სიტკბოება. გაბრიელს გაახსენდა, რომ ერთხელ ბულონის ტყეში ბაზრობაზე მან დაინახა ბარაკზე ჩამოკიდებული თიხის ყალიონები, რომელთა შორის ზოგიერთი მარდათ ტრიალებდა. ახალგაზრდები სავარჯიშოთ ესროდნენ თოფებს თიხის ყალიონებს. თუმცა გაბრიელ დე, ბონივეტ იყო განთქმული აზნაურის შთამომავლობის, მაგრამ მას უყვარდა უბრალო ხალხის გასართობები და ამიტომ, გაიხსენა თუ არა ბულონის ბაზრობის გასართობი, — სთხოვა საქმაროს:

— მე მინდა ვისწავლო თოფის სროლა! ნაციონალური ლაშქრის მეტრძოლი აფიცრის ცოლმა უნდა იცოდეს თოფის ხმარება, ნება მომეცი ვესროლო ნიშანში ამ პატარა ჯალათის ყალიონს. ჭრანსუა დ'ემონიან არასდროს არ ეუბნებოდა უარს არაფერში თავის საცოლეს. მან რამოდენიმე ხნის წინათ აჩუქა მას მარგალიტის ყელსაბამი, რომელიც ღირდა ათასი ჭრანკი. შეეძლო თუ არა ეთქვა უარი მისთვის ამ გულუბრყვილო სოფლურ გასართობში? ჭრანსუამ გამოართვა თოფი ჯარისკაცს და გადასცა საცოლეს.

თოფით შეიარაღებულ ასულის დანახვაზე ტყვეები გაიქცნენ და შეჯგუფდნენ ერთად შენობობილ ადგილის მეორე კუთხეში. მხოლოდ პოლ დამშვიდებული იდგა ყალიონით ხელში და იღიმებოდა. გაბრიელს უნდოდა მოეხვედრა ყალიონისთვის, როცა იგი მოძრაობაში იქნებოდა და, დამიზნებისას, შესძახა ბავშს:

— ჩქარა გაიქეცი! მე ვსროულობ! მაგრამ პოლს ხშირად ჰქონდა ნახული თოფის სროლა. ამიტომ იგი განაგრძობდა დამშვიდებულად ერთ ადგილზე დგო-

მას. მაშინ გაბრიელმა ვერ მოითმინა, ესროლა და, რადგან ეს სროლა ბარჯელი ცდა იყო, — სავსებით მიეტევებოდა თუ ის ააყდენდა ნიშანს.

— ჩემო კარგო, მიმართა ჭრანსუა დემონიანმა, თქვენ ჭეჭრის შალგით განწონათ გული სიყვარულის ისრებით, ვიდრე ტყვიებით თიხის ყალიონი. შევხედეთ, თქვენ მოჰკალით ეს ჯოჯო დი ყალიონი კი გადარჩა უვნებლად.

გაბრიელ დე ბონივეტს არაფერი არ უპასუხნია, იგი უცქეროდა პატარა წითელ წინწკალს, სუნთქვას უმატებდა და მაგრად ეკეროდა ჭრანსუას. შემდეგ მისცა წინადადება დაბრუნებულიყვნენ სახლში, რადგან მას მოენატრა საქმაროს ნაზი ალერსი. პოლ რუ, რომელიც ქვეყანაზე სცხოვრობდა მხოლოდ ოთხ წელიწადს და, რომელსაც ყველაზე მეტად უყვარდა თიხის ყალიონიდან საპნის ბუშტების გასროლა — იწვა უძრავად.

რამოდენიმე ხნის წინათ მე შევხვდი ბრიუსელში ძველ კომმუნარს — პიერ ლოტრეკს. მე დაუმეგობრდი მას და ყველასგან მიტოვებულმა, უპატრონო მომხუცმა მაჩუქა მე თავის ერთად ერთი სიმდიდრე — თიხის ყალიონი, რომლიდანაც ორმოცდაათი წლის წინათ პატარა პოლ რუ უშვებდა საპნის ბუშტებს. მაისის დღეს, როცა ოთხი წლის ინსურგენტი მოკლული იქმნა გაბრიელ დე ბონივეტის მიერ — პიერ ლოტრეკ მომწყვდევული იყო ლიუქსენბურგის ბაღის ჩიხში. თითქმის ყველა, ვინც მასთან იყო, ვერსაღელეებმა დახვრიტეს. პიერ ლოტრეკი გადარჩა იმით, რომ ვიღაც ჭრანტებმა მოისაზრეს, რომ მშვენიერ პარიზისთვის, რომელიც მოისურვებს კიდევ უფრო გამშვენიერებას, საჭირო იქნება — კალატოზები, დურგლები, და მჭედლები — პიერ ლოტრეკ გადაასახლეს ხუთი წლით. ის გაიქცა კაიენიდან ბელგიაში და მთელი ვაების და წვალების შემდეგ, როგორც იქნა, გადაარჩინა ყალიონი, რომელიც იპოვა პოლ რუს გაციებულ გვამთან. მან გადმომცა ეს ყალიონი და აგრეთვე მომიყვა მას, რაც მე ახლა გიამბეთ.

მე ხშირათ ვეხები მას ღვარძლისაგან გაფითრებული ტუჩებით. მასში კიდევ მოსჩანს კვალი სინაზის და უმანკოების, კვალი დიდი ხნის წინად გამსკდარ ბუშტების, — მაგრამ ეს სათამაშო პატარა პოლ რუსი, რომელიც მოჰკლა ქალაქთა შორის ყველაზე უმშვენიერესი პარიზის უმშვენიერესმა ქალმა — გაბრიელ დე ბონივეტმა — ჩემს გულში ანთებს ღრმა სიძულვილს. როცა ვეხები მას, — მე გვედრებით მხოლოდ ერთს, როდესაც დაინახოთ თეთრი ბაირალი, — არ დაუშვათ თოფები ძირს, როგორც ეს ქნა საცოდავმა ლუი რუმ და, ცხოვრების მთელი სიამოვნებისთვის ნუ უღალატებთ წმინდა ვინცენსიას ჭორტს, რომელზედაც კიდევ არიან გამაგრებულნი სამი გაშმაგებული ხალათიანი და ბავში, რომელიც უშვებს საპნის ბუშტებს.

თარგმანი: ვასო გორგაძის.

ვასილი კაზინიდან

შ ე ნ ი ნ

ვის გული ფეთქდა მეტ გახელებით
 ზღვასავით ვრცელი მხნე, უდევარი:—
 ო, ზვიად ბრძოლის დაანთე ქარი,—
 დაკორძებული მონის ხელებით.

ო, წინამძღოლო,— მთებზე მაღალი,—
 როგორც მიწისძვრა, ბრინჯაოს მორი—
 ხარ წამებულთა აღთქმა ახალი
 და პროლეტარებს სდარაჯობ შორით.

შენ— ისტორია,— მუშა დროების,—
 პარადის კართან უხმოდ გდებული,
 წინ გააქანე ავ ურდოებით
 ძლიერ ციკლონით ამხედრებული.

და, აი, გრგვინავს ახალი წელი,
 ვით ლამით ციდან ვარსკვლავი მცდარი.
 მეფეთ გვირგვინებს მოსთიბავს ცელი,—
 უბსკრულში ცვივა ტაბტი გამტყდარი.

ცეცხლის მოხეთქამ მთები მოჰლუნა,
 აღსდგა რუსეთი და ტანჯის ურჩი
 ჩვენ ვჭედავთ, ვჭედავთ, ვჭედავთ კომმუნას
 დღეს დიქტატურის მძიმე ჩაქუჩით!

ბებერ ევროპის მკერდი დამზრალი,
 სდგება ძარღვიან, მძლე აჯანყებათ
 და უჩვეულო ზეიმით მთვრალი
 სუნთქავს ჩაგრულთა ურიცხვი წყება

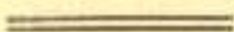

მეხი გრიალით დაეცა ციდან:
 შამანის, ბრამმის, ბუდდის მოქნარებას,
 მას მონა ჩუმაღ შეეხარება
 საუკუნეთა მძინარ ნისლიდან.

მიწით დაქმული, — რკინა პიტალო, —
 იცვლება ძველი ქვეყანა თრთოლით;
 მსოფლიო აღსდგა დღეს კაპიტალზე
 ფართე ცეცხლების მაგარი რგოლით!

ვის გული ფეთქდა მეტ გახელებით
 ზღვასავით ვრცელი, მხნე, უდეგარი.
 ო, ზვიად ბრძოლის დაანთე ქარი
 დაკორძებული მონის ხელებით!

თარგმ. ვახო გორგაძის.

ქ ა ე ნ ე ვ ლ ი თ ი

ჰამბურგის მებრძოლებს

იქ,
სად ბრძანებლობს თვითნებობა საშინელი
და,—დღე ყოველი,—
სადაც მწარდება ჯალათის ხელით,
იქ,
სად ტრიალებს სიკვდილის ჩრდილი
და სდუმს ბაგე დასალტული და ფერმიხდილი—
თქვენ იქ ასწიეთ დროშა თამამად
და გარეჯრახე დაატრიალეთ გუგუნი ბრძოლის,
რომ დაგემსხვრიათ ბორკილი მონის.

ტყვიების სტვენით,
კონონადებით
დაბუგეთ იქვი,
ქცევა მხდალური
და გამარჯვება ლეგენდარული
გერგოთ რაინდებს.

სპეტაკი სისხლით შეილება ბარრიკადები
მაშინ, როცა თქვენ,
ხელში თოფებით,—
სდარაჯობდით ბრწყინვალე დღეებს.
მაგრამ აღმოჩნდა მტერი ძლიერი

და სისხლის ჩქერი
 მოედო ქუჩებს ზათქით, ხროებით
 და ბრძოლის ველზე განმარტოებით
 დარჩით თქვენ—
 ძლიერ ჰამბურგის რჩეულნო მებრძოლებო!

ო, ჰამბურგ,
 ძვირფასია შენი მაგალითი შეუდარები—
 ღამის წყვედიაღში ანათებდი, როგორც მზე მზიარული...
 მაგრამ
 ჩაინგრა მკერდი ალური
 და სისხლით მორწყე მტრების დანები..
 ჯერ კიდევ გუშინ—
 კრძალვით გისმენდა ეკვატორი
 და მუშური გულით ყურს გიგდებდა ქვეყანა მთელი
 დღეს კი,—დაეცი უსწორო ბრძოლაში,—
 როგორც დაქრილი გლადიატორი!
 ეგ სასიკვდილო თრთოლა და ეგ ვაება
 ჩვენთვის ყავარჯენია
 და მოწოდება —ცეცხლით გამთბარი...—
 იცოდე ჰამბურგ:
 ამ მკვდარ თავებზე—
 მედგარი ნაბიჯით ჩვენ მოვიპოვებთ გამარჯვებას!

თარგმანი: ვასო გორგაძის.

ბ ა ი რ ო ნ ი

კ ა ე ნ ი

მ ი ს ც უ რ ი ა

მომქმედი პირნი:

ადაში	ლიუციფერი
კაენი	ქალები
აბელი	ე ვ ა
ხულები	ა დ ა
ანგელოზი	ზილდა

მ ი რ გ ე ლ ი მ თ ქ მ ე დ ე ბ ა

სცენა პირველი

მომქმედება სწარმოებს მიწაზე ედემის ახლო, დრო—მზის ამოსვლა.

ადაში, ევა, კაენი, ადაში, ადა და ზილდა.

ყველა ლოცვას ასრულებს კაენის გარდა.

ა დ ა შ ი

დაუსაბამო! ყოვლად ბრძენო! დიადო! ღმერთო!
ვინაც სინათლით გააშუქე უფსკრულის თაეზე
გადაფენილი შავი ღამე—ო, იელოვა!
უკუმოქცეულ მზესთან ერთად—დიდება შენდა!

ე ვ ა

ო, იელოვა! ვინც ღალად ჰყავ სახელი დღისა.
ვინაც ზვირთს ზვირთი განაშორე, ღამისგან დილა
განაცალკევე და საკუთარ ქმნილების ნაწილს
შემდეგ ხმელეთი, ვინც უწოდე—დიდება შენდა!

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ა ბ ე ლ ი

ო, იელოვა! სტიქიონებს ვინაც უბრძანე,
რომ ყოფილიყვნენ წყალი, ცეცხლი, ჰაერი, მიწა,
დღე და ღამესთან, წიგ გახვეულ ქვეყნებთან ერთად,
ვინც სულდგმულები გააჩინე, რომლებსაც ძალუძთ
მათი და შენი სიყვარული—დიდება შენდა!

ა დ ა

ო, იელოვა! მამაო და უფალო არსთა,
ვინაც ჩაუდგი ამ ღმობიერ ცხოველებს სული
ყველაზე უფრო მშვენიერებს და, შენს გარეშე,
ყველაზე უფრო საყვარელებს, ნება მომეცი,

ზ ი ლ ლ ა

ღმერთო! რომელიც ყოველივეს აკურთხებ მაღლით!
შენ, ყველაფერის მოყვარულმა, დართევი ნება,
რომ თვით გველიც კი დაცოცავდეს მიწაზე, ხოლო
მამა ჩემი კი სამუდამოდ მოწყვიტე ედემს,
სხვა ბოროტება აგვაშორე—დიდება შენდა!
შენ რისთვის სდუმხარ, შეიღო ჩემო პირველო, კაენ?

კ ა ე ნ ი

მე რა უნდა ვსთქვა?

ა დ ა მ ი

შენც ილოცე.

კ ა ე ნ ი

თქვენ ხომ ილოცეთ?

ა დ ა მ ი

ჰო, ჩვენ ვილოცეთ გულმხურვალედ

კ ა ე ნ ი

და მაღალის ხმით —

მე გავიგონე

ა დ ა მ ი

მაქვს იმედი, აგრეთვე ღმერთმაც.

ა ბ ე ლ ი

ამინ.

ა დ ა მ ი

მაგრამ შენ, შეიღო ჩემო პირველო, სდუმხარ.

კ ა ე ნ ი

მე კიდევ ასე უნდა ვსდუმდე.

ა დ ა მ ი

მითხარი რისთვის?

კ ა ე ნ ი

მე როდღი ვიცი სათხოვარი რა უნდა მქონდეს.

ა დ ა მ ი
და ან მადლობა რისთვის უნდა შესწირო?

კ ა ე ნ ი

ღიახ.

ა დ ა მ ი
მაგრამ შენ სცოცხლობ.

კ ა ე ნ ი

მე მოვკვდები.

ე ვ ა

აჰა—ვაიმე!—

უკვე დამწიფდა აკრძალული ნაყოფი ხისა
და ძირს ვარდება.

ა დ ა მ ი

და ჩვენ უნდა ვიგემოთ იგი
განმეორებით. ო, უფალო, რისთვის დარგევი
შენ ხე ცოდნისა!

კ ა ე ნ ი

ხე ცხოვრების იქვე ჰყვავდა
და რად არ უნდა გექამოთ თქვენ ნაყოფი მისი?
მაშინ ხომ პირქვე ღვთის წინაშე არ ემხოზოდით.

ა დ ა მ ი

ნუ სცოდავ უფაღს, შვილო ჩემო! ეს სიტყვებია
გველის, რომელმაც ჩვენ გვაცდუნა.

კ ა ე ნ ი

თქვენ გამცნოთ გველმა

ჰეშმარიტება; იგი იყო ხე ცხოვრებისა.
ეს ცოდნის ხეა; ცხოვრება ხომ არის სიკეთე,
ცოდნაც უთუოდ სიკეთეა; ნუ თუ ორივე
არიან ერთად ბოროტება.

ე ვ ა

შენ ლაპარაკობ

სულ იმნაირად, შვილო ჩემო, ვით დაცემის ჟამს
მე—მაშინ, როცა შენი თავი არ მყავდა კიდევ.
ნუ დამანახოს ჩემი ცოდვა განახლებული
მე შენში ღმერთმა. დავიტირე ცრემლებით იგი
და ნუ თუ ვნახავ აქ, ედემის ზღუდეთა გარეთ,
მე ჩემს პირში შვილს გამოხვეულს იმავე ქსელში,
რომელმაც მისი უბედური მშობლები ედემს
ჩამოაშორა? შეურიგდი იმას, რაც არის.

ო, რომ გვეკმაროს ჩვენ მხოლოდ ის, რაც არსებობდა,
შენც გექნებოდა, შვილო ჩემო, მშვიდობა სულის!

ა დ ა მ ი

ლოცვა გათავდა, და ეხლა კი მივხედოთ ყველ
თავის საკუთარ სამუშაოს; ჩვენი საშრომი
არის მსუბუქი და საჭირო აუცილებლად:
მიწა ნორჩია მეტისმეტად და სიყვარულით
გვაწვდის ნაყოფებს.

ე ვ ა

ჩემო კაენ, შეხედე მამას—
გული მისი მაგარია და მხიარული.
შენაც ისეთი უნდა იყო.

(ადამი და ევა გადიან).

ზ ი ლ ლ ა

ან თუ არა გსურს?

ა ბ ე ლ ი

რა საჭიროა ასე მძიმედ წარბების შეკვრა?
ეს შენ სიკეთეს არ მოგიტანს, არამედ იგი
მაღალი ღმერთის განრისხებას დაგატებს თავზე.

ა დ ა

ძვირფასო კაენ, ჩემზე მაინც რამ გაგაჯავრა?

კ ა ე ნ ი

ო, არა, ადა! სჯობს მცირე ხნით დამტოვოთ მარტო.
მე ვსწუხვარ, აბელ, მაგრამ სევდა გაივლის ალბად:
წადი ეხლავე და მეც, ძმაო, არ დავაყოვნებ.
თქვენც გაეშურეთ, ჩემო დებო: მე შეშინია —
თქვენი სინაზე საკადრისად ვერ დავაფასო,
და მეც სულ მალე იქ გავჩნდები

ა დ ა

თუ არ მოხველი,
მე ისევ უკან დავბრუნდები შენს წასაყვანად.
(აბელი, ზილლა და ადა მიდიან).

კ ა ე ნ ი (მარტო).

რა სიცოცხლეა ეს სიცოცხლე? იშრომე! მაგრამ
შრომა სასჯელად რისთვის მერგო? ნუ თუ იმიტომ,
ჩემმა მშობელმა სამოთხე რომ ვერ შეირჩინა?
ნუ თუ მე ვარ აქ დამნაშავე?—არ გავჩენილვარ
ჩემი სურვილით; დაბადება არ მიძებნია:
მე როდი მიყვარს ამნაირი მდგომარეობა,
რომელსაც ეხლა დაბადების შემდეგ განვიცდი.
რისთვის დაუთმო მან ქალსა და გველის ცდუნებას?

და, თუ დაუთმო, რა არის აქ წამების ღირსი? სად არის მასში ბოროტება? ის ხეხილი ხომ დარგული იყო და იგი მას რად აუკრძალეს? ხოლო თუ იყო აკრძალული, შუა ედემში ყველაზე უფრო მშვენიერად რისთვის ჰყვაოდა მამა ჩემის წინ? ისინი კი ყველა კითხვებზე მხოლოდ ერთ პასუხს იძლევიან: „ეს ნება იყო მისი და იგი არს კეთილი.“ — მე ვით დავრწმუნდე? ვიცი, ის ყოველად ძლიერია, მაგრამ აქედან არ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ის კეთილია. მე ვმსჯელობ მარტო ნაყოფების მიხედვით, ხოლო ის ნაყოფი კი, რომლითაც მე უნდა ვიკვებო სხვისი ცოდვების გულისათვის — მწარეა მეტად. იქ ვისა ვხედავ? ალბად იგი ანგელოზია. მაგრამ ვგონებ, რომ სხვებზე უფრო მკაცრია სახით და ნაღვლიანი... მაინც ასე რისთვის ავთრთოლდი? რით არის უფრო საშინელი ეს იმ სულებზე, რომლებსაც ვხედავ მე ყოველდღე ცეცხლოვან ხმლებით ედემის ბჭესთან ამართულებს, სადაც მე ჩუმად დავებეტები საღამოთი, თვალი რომ მოგკრა ბალებს, რომლებიც მე მეკუთვნის მემკვიდრეობით... დავებეტები იქ მანამდე, ვიდრე წყვდიადი არ დაეშვება ზღუდეებზე, სადაც მცველებად უკვდავ ხეხილებს თავს ადგიან ქერუბიმები. მაგრამ, თუ მე იმ ანგელოსთა ცეცხლის მახვილებს არ გავტყვევივარ არასოდეს, მაშინ ამის წინ რისილა უნდა მეშინოდეს? თუმცა ეს სხვებზე უფრო ძლიერი მეჩვენება და იმგვარადვე მშვენიერებით აღჭურვილი, მაგრამ, მგონია, არ არის ისე მშვენიერი, როგორიც იყო, და ან როგორიც შეიძლება რომ ყოფილიყოს. თითქოს ნაღველი შერევა მის უკვდავებას, როგორც ნაწილი განუყრელი. — ო, ნუ თუ მართლა? ნეტავი ნაღველს, კაცის გარდა, ვინ იცნობს კიდევ? ის მოახლოვდა — ჩუ!

ლიუციფერი

მოკვდავო!

კ ა ე ნ ი

სულო! ვინა ხარ?

ლიუციფერი

მე ვარ სულების მბრძანებელი.

კ ა ე ნ ი

როგორ დასტოვე შენ სულელები იმისთვის, რომ აქ
მტვერს შეხვედროდე?

ლიუციფერი

მე ვიცი თუ რას ფიქრობს მტვერი.
მტვერს თანაუგრძნობს ჩემი გული.

კ ა ე ნ ი

როგორ! ო, ნუ თუ,

შენ ჩემს აზრებში ჩაიხედე?

ლიუციფერი

ჰო, ჩაიხედე;

ეს აზრებია ყველასი, ვინც ღირსია, რომ მას
ჰქონდეს აზრები; ეს ხმა არის შენ სულისა,
უკვდავი სულის მეტყველება.

კ ა ე ნ ი

უკვდავი სულის?

ამის შესახებ განცხადება არას მოგვეთხოვს;
მამა ჩემს ხილი ცხოვრების ხის არ უჭამია,
დედა ჩემმა კი მოსაწყვეტად ხელი შეახო
ნაყოფს ცოდნისას; ეს ნაყოფი არის სიკვდილი!

ლიუციფერი

მათ შეცდომაში შეგიყვანეს; იცოცხლებ.

კ ა ე ნ ი

ღიას,

ვცოცხლობ კიდევაც, მაგრამ მხოლოდ იმისათვის ვცოცხლობ,
რომ მოგკვდე შემდეგ; მე ვცოცხლობ და მას კი ვერ ვხედავ,
თუ რისთვის არი საშინელი სიკვდილი, თუმცა
ვგრძნობ თანდაყოლილს დაუძლეველს, მაინც საზიზღარს,
სიცოცხლისადმი მისწრაფებას, რომელიც მე მძაგს,
ისე, ვით თავი საკუთარი. აი ამგვარად
ვცოცხლობ. ო, ნეტა დაბადება არ მღირსებოდეს!

ლიუციფერი

უნდა იცოცხლო და იცოცხლებ შენ სამუდამოდ.
ნუ იფიქრებ, რომ ყოფნა იყოს, მიწა, ის მიწა,
რომელშიც შენ აქ მცირე დროით განსახიერდი.
იგი გაივლის და დარჩები არა ნაკლები
იმაზე, რაც ხარ შენ ამ ქაშად.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ არც მეტი?

ლიუციფერი

ეგებ შენ გახდე ჩვენი თანა.

კ ა ე ნ ი

თქვენ როგორი ხართ? ქართული
ლიტერატურა

ლიუციფერი

ჩვენ ვართ უკვდავნი.

კ ა ე ნ ი

ბედნიერიც?

ლიუციფერი

ჩვენ ვართ ძლიერნი.

კ ა ე ნ ი

და ბედნიერიც?

ლიუციფერი

არა, შენ?

კ ა ე ნ ი

მე? ხომ ხედავ თვითონ.

ლიუციფერი

საბრალო მტვერო! ნუ თუ შენაც, შენც შეგიძლია რომ შენი თავი უბედურად დასახო! შენაც!

კ ა ე ნ ი

არა? მაგრამ შენ, სთქვი, ვინა ხარ? მაუწყე, ვინ ხარ მთელი მაგ შენი ძლიერებით?

ლიუციფერი

მე ის ვარ, ვისაც

ჰქონდა განზრახვა და სურვილი გასწორებოდა, იმას, ვინაც შენ გაგაჩინა. მე შენ მაგნაირს როდი შეგქმნიდი.

კ ა ე ნ ი

ო, შენ თითქმის ღმერთს ჰგავხარ, მაგრამ...

ლიუციფერი

მაგრამ მე ღმერთი არ ვარ მაინც; და რადგანაც მე ვერ გავხდი იგი, ამის შემდეგ მე როდი მინდა ვიყო სხვა რაზე, გარდა ჩემი საკუთარ თავის. მან გაიმარჯვა და იმეფოს იმან.

კ ა ე ნ ი

ვინ—იმან?

ლიუციფერი

ვინც შექმნა მიწა.

კ ა ე ნ ი

აგრეთვე ცა და ყველაფერი, რაც არის მათზე, ამნაირად მას უგალობენ სერაფიმები; მამა ჩემიც ამასვე ამბობს იმის შესახებ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ლიუციფერი

იძულებით ამბობენ ამას,
რომ განრისხებულ ღმერთისაგან არ დაისაჯონ
როგორც მე და შენ დავისაჯეთ; მე სულთა შორის,
აღამიანთა შორის კი შენ.

კ ა ე ნ ი

ეგ ვინ არიან?

ლიუციფერი

სულნი, რომლებმაც უკვდავება შეიგნეს თვისი,
ვინც გაუბედეს ყოვლად შემძლე მტარვალის სახეს,
მის უკვდავ სახეს, გაუტეხლად თვალის შემართვა
და თქმა, რომ მისი ბოროტება არ არს სიკეთე:
ის გვეუბნება, რომ იგია შემქმნელი ჩვენი.
მე ეს არ ვიცი და არც მინდა რომ დაეიჯერო
ამის სიმართლე: ხოლო თუ კი მართლაც ის არის
ჩვენი გამჩენი, ჩვენს მოსპობას, სამაგიეროდ,
ვერ შესძლებს იგი ვერასოდეს; ჩვენ ვართ უკვდავნი!..
და კიდევ მეტი: უკვდავება ჩვენი სჭირდება
მას იმისათვის, რომ არ ექნეს არასდროს ბოლო
წამებას ჩვენსას. აგრე იყოს: მან გაიმარჯვა!
მაგრამ ის თავის გამარჯვებით ბედნიერია
ეგებ ნაკლებად, ვიდრე ჩვენ ვართ ბედნიერები
მის წინააღმდეგ ამხედრებით. არა, კეთილი
არ წარმოშობდა ბოროტებას და ვერც შესძლებდა
რომ წარმოეშვა. და იმას კი სხვა არაფერი
არ შეუქმნია. დაე ეხლა ის თავის ტახტზე
განმარტოებით ბრძანდებოდეს და ჰქმნიდეს ქვეყნებს,
რომ მან თავისი უკვდავება, ყოფნა მარადი,
თანამოზიარს მოკლებულმა, გაართოს ამით!
დაე აშენოს პლანეტები მან პლანეტებზე;
მტარვალი იგი დაუშლელი და უნაპირო
მარტოდ მარტო! რომ შეეძლოს იმის მოსპობა
თავისი თავის, უსათუოდ ეს იქნებოდა
საუკეთესო ძღვენი მისი ძლიერებისა.
მაგრამ დაუთმოთ ბრძანებლობა, დაე იმეფოს
და განამრავლოს თავისივე უბედურება!
სამაგიეროდ ჩვენ, სულები, და თქვენ, მოკვდავნი,
ერთი ერთმანეთს თანაუგრძნობთ და მით, ერთგვარად
აურაცხელი სასჯელების მსხვერპლად ქცეულნი,
ნაწილობრივად ჩვენს წამებას მაინც ვანელებთ.
მაგრამ იგი კი, საცოდავი თვის სიმაღლეში,

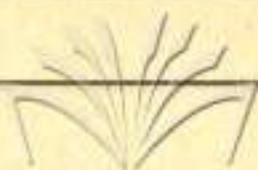
ესდენ ტანჯული უნაყოფო შემოქმედებით,
ვალდებულია ჰქმნიდეს იგი და ჰქმნიდეს კვალად
და შეიძლება საკუთარი არსიდან იმან
ოდესმე თავის ძე წარმოშოს, — სწორედ იმგვარად
როგორც თქვენ მამა გაგიჩინათ... მაგრამ თუ კი ეს
განხორციელდა, — ძე იმისი გახდება მსხვერპლი!

კ ა ე ნ ი

შენი სიტყვები ეხებიან იმნაირ საგნებს,
რომელნიც უკვე ბუნდოვანად აკრობდნენ ჩემს ფიქრს:
ტყვილად ვცდილობდი შერიგება თვალით ნახულის,
რომ მომეხდინა იმასთან, რაც მსმენია ყურით,
ჩემი მშობლები მიყვებიან რაღაც გველებზე,
ხეხილებზე და ნაყოფებზე; მე ვხედავ ბჭეებს
იმ ადგილისას, სადაც იყო სამოთხე მათი,
და იქ გშუაგად მდგომ ცეცხლოვან ქერაბიმებსა,
ვინც გააძევა ისინი და მეც მათთან ერთად;
აუტანლობა ვიგრძენი მე სამძიმო შრომის
და აბეზარი აზრებისა; მე ვიმზირები
ჩემს გარშემო, ვაკვირდები სამყაროს, სადაც
მე არაფერი არა ვსჩანვარ, მაგრამ აქ ჩემში
იმნაირ ფიქრებს აქვს ადგილი, რომ მათ წინაშე
უნდა დაემხოს ყოველივე. მაგრამ ვაზროვნობ
მე სულ უსიტყვოდ სიჩუმეში; მე ამ წამებას
მარტო ვატარებ. მამა ჩემი დაემორჩილა,
დედა ჩემს უკვე დაავიწყდა ის მტკიცე სული,
რომელსაც ცოდნა ისე სწყურდა, რომ საუკუნო
დაწყევლა იმას არ აკრობდა; ჩემი ძმა არის
უბრალო მწყემსი, იგი მუდამ რჩეულ ზვარაკებს
მსხვერპლად სწირავს დიდის ლოცვით იმის წინაშე,
ვინაც უბრძანა დედა-მიწას, რომ არ დაგვითმოს
მან ჩვენ უოფლოდ არაფერი; ჩვენი ზილლა კი
ცდილობს ყოველთვის, რომ დაასწროს დიდის ფრინველებს
საგალობელის ზეავლენა, აგრეთვე ადას,
ჩემს ძვირფას ადას, მტრედით წყნარს, იმაზე მეტად
არ გაეგება ეს ზრახვანი, მე რომ მტანჯავენ.
დღემდე არასდროს მე ქმნილებას არ შევხვედრივარ,
ისეთს, რომელიც ჩემს წამებას თანაუგრძნობდეს.
მე მიხარია, თუ სულერთან დავიჭერ კავშირს.

ლიუციფერი

თუ კი რომ შენში იმნაირ სულს არ ჰქონდეს ბინა,
რომელიც მუდამ ღირსი არის ამ კავშირისა,

მაშინ მე შენს წინ ისე როდი გავჩერდებოდი.

თქვენს შესაცდენლად ძველებურად კმაროდა გვეყვებოდნენ.

კ ა ე ნ ი

ო, ნუ თუ შენ ხარ, დედა ჩემი რომ შეაცდინე?

ლიუციფერი

სხვის საცდუნებლად მე არასფერს არ ვხმარობ, გარდა

ქეშმარიტების: ხე იგი ხომ ცოდნის ხე იყო,

და ნუ თუ იქვე ცხოვრების ხეს არ ესხა ხილი?

მე უკრძალავდი მის მოკრეფას? ან მე დავრგევი

ხე აკრძალული ნაყოფით იქ—ორი უმანკო,

და უმანკობის გამომეტად ცნობისმოყვარე,

არსებობს თვალწინ. მე განზრახვა მხიბლავდა ერთი, —

მსურდა ღმერთებად თქვენი ქცევა; და თვითონ იმან,

ვინც გაგაძევათ, — გაგაძევათ იმის გულისთვის,

„რომ თქვენ ნაყოფი ცხოვრების ხის არ შეგეჭამათ

და იმის შემდეგ ღმერთებივით არ ყოფილიყოთ.“

ეს ხომ იმისი სიტყვებია?

კ ა ე ნ ი

ვინც ეს სიტყვები გაიგონა აგრე სთქვეს იმათ,
ქეჭა-ქუხილში.

ლიუციფერი

და მაშ დემონი ვინ ყოფილა თქვენი? იგი, ვინც

თქვენ არ დაგიშვათ, რომ გეკრიფათ ხე ცხოვრებისა,

თუ ის, რომელიც გიმზადებდათ თქვენ უკედავებას

დიდებაში და შემეცნების ღრმა სიხარულში?

კ ა ე ნ ი

ო, რატომ იმათ არ შესჭამეს ნაყოფი, როგორც
ერთი ხის, ისე მეორესი, ან სულ არცერთი!

ლიუციფერი

მაგრამ ერთი ხომ იმათგანი თქვენია უკვე,

ხოლო მეორის დაუფლებას ეცადეთ.

კ ა ე ნ ი

როგორ?

ლიუციფერი

ბრძოლაში თავის საკუთარი სახის შერჩენით.

არ არის ძალა, რომ შეეძლოს დაძლევა სულის,

როდესაც იმას თავის თავად დარჩენა უნდა

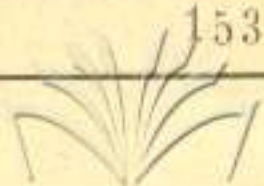
და სურვილი აქვს გადაიქცეს მსოფლიოს ცენტრად,

სადაც გახდება მბრძანებელი იგი.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ შენ...

შენა ხარ, ვინაც შეაცდინა ჩემი მშობლები?

ლიუციფერი
 საბრალო მტვერო! მე? აბა მე რისთვის მინდოდა
 თქვენი შეცდენა? ან რაგვარად?

ეროვნული
 ბიბლიოთეკა

კ ა ე ნ ი

მაგრამ ამბობენ,

რომ გველი იგი სული იყო.

ლიუციფერი

ვინ ამბობს ამას?

არა, ამაყი მბრძანებელი სულთა დასების
 მაგვარ სიცრუეს არასოდეს არ იკადრებდა, —
 თუმცა კი კაცის სასაცილო თავმოწონებას
 უნდა, რომ თავის სამარცხვინო დაცემა სულებს
 გადააბრალოს. გველი იგი კი გველი იყო —
 იმგვარი მტვერი, არც ზედმეტი და არც ნაკლები,
 როგორც თითონ ისინი, ვინც მან შეაცდინა.
 მათებრ ბუნებით მხოლოდ მტვერად დაბადებული,
 ის სიბრძნით უფრო მალლა იდგა, რადგანაც იმან
 სძლია ისინი და საცოდვავ ედემის ბაღში
 საბედისწერო ცოდნა მათ წინ გამოამჯღაფნა.
 ნუ თუ შენ ფიქრობ და გგონია, რომ მე ვიკადრებ —
 მოკვდავი არსის მიმსგავსება ვიკისრო თავზე?

კ ა ე ნ ი

მაგრამ იმ მოკვდავ არსებაში იყო დემონი.

ლიუციფერი

გველმა დემონი გააღვიძა იმათში მხოლოდ,
 ვისაც გველური მისი ენა ელაპარაკა,
 მე გეუბნები, გველი იყო ის გველი მხოლოდ;
 ჰკითხე ქერუბიმს, ცდუნების ხეს რომ ჰყარაულობს.
 როდესაც წლები გადივლიან საუბედურო
 თქვენი შვილების და იმათი შთამომავლობის
 ნაშთებზე, მაშინ, რომ განმარტონ თქვენი დაცემა,
 დაისწავლიან ასეთ ზღაპარს შეუსაბამოს
 და მომაწერენ მე იმნაირ სახეს, რომელიც
 ჩემში მხოლოდ ზიზღს გამოიწვევს იმგვარადავე,
 როგორც ყველა ის, რაც მუხლს იდრეკს ღმერთის წინაშე,
 და შექმნილია მხოლოდ მისთვის, რომ გაინართხოს
 და ეთაყვანოს მის საშინელ მარადისობას.
 მაგრამ ჩვენ, ვინაც ნათლად ვხედავთ ჭეშმარიტებას,
 არ ძალგვიძს მასზე გაჩუმება. შენი მშობლები
 ქვემძრომის ენამ შეაცდინა, თორემ იმათი
 შეცდენა სულებს რად უნდოდა? ვიწრო ედემში

რაა ისეთი, რომ აღედრას იმათში შური,
ვისაც არ უდევს სივრცეებში საზღვარი არაადრე
მაგრამ ეხლა კი მე იმაზე გესაუბრები,
რომლის ცოდნას შენ ცოდნის ხე ვერ მოგანიჭებდა.

კ ა ე ნ ი

ცოდნის შესახებ შენ ვერ მეტყვი ვერაფერს ისეთს,
რომლის გაგება ჩემს გონებას არა სწყუროდეს,
ან არ შეეძლოს, ან არ ჰქონდეს გამბედაობა
მას საამისო.

ლიუციფერი

მაგრამ თვალთ, რომ დაინახო,
ხომ არ შედრკები.

კ ა ე ნ ი

გამომცადე.

ლიუციფერი

გაჰბედავ სიკვდილს,
რომ შეეყარო და შეხედო პირდაპირ?

კ ა ე ნ ი

იგი

იყო აქამდე უხილავი.

ლიუციფერი

მაგრამ თქვენ იმას
მაინც გამოსცდით უსათუოდ.

კ ა ე ნ ი

შამაჩემს იგი
აუთრთოლებლად არასოდეს უხსენებია.
დედას ატირებს წარმოდგენა უბრალო მისი,
აბელი კრძალვით ზეცისაკენ აღაპყრობს თვალებს,
ზილლა ძირს დახრის და ხმადაბლა დაიწყებს ლოცვას,
ადა ფითრდება და მე მიმზერს უსიტყვოდ.

ლიუციფერი

შენ კი?

კ ა ე ნ ი

გამოუთქმელი მღელვარება შეიპყრობს ჩემს გულს,
როს ახსენებენ ამ უძლეველს და, როგორც ვხედავ,
გარდუვალ სიკვდილს. რომ შემეძლოს იმასთან შებმა!
ჩემს ბავშობაში თამაშის დროს ლომს შევებმოდი
და სალტებივით შემოჰყერილ მკლავებში იგი
ღრიალს იწყებდა და გარბოდა.

ლიუციფერი

სიკვდილს სხეული

არა აქვს, მაგრამ, რაც ატარებს მიწაზე სახეს,
მისი კერძია ყველაფერი.

კ ა ე ნ ი

ო, მე კი იგი

არსი მეგონა. ვინ იქნება, თუ არა ისევ
არსი, ესოდენ მკაცრი მტერი მიწიერ არსთა?

ლიუციფერი

ჰკითხე შენ იგი რღვევის ძალას.

კ ა ე ნ ი

ეგ ვინლა არის?

ლიუციფერი

ან და შემოქმედს—შეგიძლია უწოდო იმას
ამ ორ სახელში, რომელიც გსურს: იგი აშენებს
მხოლოდ მისთვის, რომ დაარღვიოს.

კ ა ე ნ ი

აგრე ვიცოდი.

მაგრამ ეს უკვე ბუნდოვანად ვიგრძენი მაშინ,
როცა შევიტყვე, რომ არსებობს სიკვდილი და თუმც
მე მის შესახებ არათერა არ ვიცი,—იგი
საშინელებად მეჩვენება. უტეხ თვალებით
ხშირად უმზერდი შავი ლამის უდაბნოებას
და მას ვეძებდი. და როს უცბად ქერუბუმების
ცხუნვარე ხმლებით განათლებულ წყვდიადის გულში,
მე შევნიშნავდი ზღუდეებზე მდგომარე ლანდებს,
თითქოს მესმოდა მისი ფეხის ნელი ხმა. 'შიშით'
და მოწყურებით ვფიქრობდი მე შეხვედრას მასთან,
რომლის წინ ყველა ვცახცახებდით; მაგრამ არავინ
არ მოდიოდა და ისევე ყრუ სიჩუმეში
მშობელი, მაგრამ აკრძალული სამოთხის კედლებს
თვალს ვაშორებდი გულნატკენი და აღვმართავდი
იქ, სილურჯეში, მოციმციმე მნათობთა მიმართ,
ცას რომ მიჰკვრიან საოცარი მშვენიერებით.
ნუ თუ ისინიც მოჰკვდებიან?

ლიუციფერი

უთუოდ, ალბად,

მაგრამ თქვენ ყველას უთვალავი საუკუნენი
დაგაშორებენ მათ აღსასრულს. *

კ ა ე ნ ი

მონარული ვარ;

სამარადისოდ უსურვებ მათ, რომ დარჩნენ ასე
მშვენიერები. სთქვი, რა არის სიკვდილი მაინც?
მე მაკანკალებს, შიში მიპყრობს უღრმესი მის წინ,

მაგრამ რა სახით შემოდის წარმოვიდგინო?
ჩვენ უცოდველებს და ცოდვილებს ერთგვარად გველა
გაგვაცნეს იგი სამოთხეში, ვით ბოროტება.
რა ბოროტება?

ლიუციფერი

რომელიც თქვენ კვლავ გაქცევთ მიწათ.

კ ა ე ნ ი

და მე ვიხილავ მაშინ სიკვდილს?

ლიუციფერი

მაგას ვერ გეტყვი:

მე ვარ უკვდავი და სიკვდილის არა ვიცი რა.

კ ა ე ნ ი

მიწისებურად მშვიდი ყოფნა—აქ ბოროტებას
მე არა ვხედავ. ო, ნეტამც მე არ ვიყო სხვა რამ!

ლიუციფერი

სამარცხვინოა ეგ სურვილი, მაგგვარი ნატვრა
არ დასცდენია თვით მამაშენს, რომელსაც სურდა
ყველაფრის ცოდნა.

კ ა ე ნ ი

მხოლოდ ცოდნა, არის ცხოვრება;
თორემ რატომ არ შესჭამა მან ნაყოფი ხისა,
რომელსაც ერქვა ხე ცხოვრების?

ლიუციფერი

იგი განდევნეს.

კ ა ე ნ ი

მოხდა შეცდომა უდიდესი! მას ის ნაყოფი
პირველად უნდა შეეჭამა! მაგრამ, ვიდრე მან
ნაყოფი ცოდნის არ გასინჯა, სულ არ იცოდა
იმან სიკვდილზე არაფერი. ვაგლახ, მე თითონ
იმის შესახებ მასზე მეტი არა ვიცი რა;
მაინც მაშინებს, მეც არ ვიცი რისთვის მაშინებს.

ლიუციფერი

მე კი,—მე ვიცი ყოველივე, და ვერაფერი
მე ვერ მაშინებს: აი ცოდნა—ნამდვილი ცოდნა.

კ ა ე ნ ი

შენ შეგიძლია რომ მასწავლო მე ყველაფერი?

ლიუციფერი

კი შემოდის, მხოლოდ ერთი პირობით.

კ ა ე ნ ი

მაინც?

ლიუციფერი

უნდა დაემხო ჩემს წინაშე და თაყვანი მცე
ისე, ვით უფალს.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ შენ ხომ არა ხარ იგი
უფალი, ვისაც მამაჩენი თაყვანს სცემს.

ლიუციფერი

არა

კ ა ე ნ ი

შენა ხარ მისი თანასწორი?

ლიუციფერი

მე და მის შორის

არა არის რა საერთო რამ და არც იქნება.
ჩემთვის ერთია—უფრო მაღლა, თუ უფრო დაბლა
ვიდგები, ოღონდ მონაწილე ან მონა მისი
ძლიერებისა არ შევიქნე; მე ვცხოვრობ ცალკე.
მაგრამ დიადი ვარ მე,—და ჩემს თაყვანისმცემლებს
არა აქვს რიცხვი; ხოლო კიდევ მოემატება
მრავალი იმათ; შენ პირველი იყავ მათ შორის.

კ ა ე ნ ი

ჯერედ თაყვანი არასოდეს მე არ მიცია
ჩემი მშობელის ღმერთისათვის, თუმცა აბელი
მე ისე ხშირად მევედრება, რომ მასთან ერთად
მსხვერპლი შევსწირო და ვილოცო უფლის წინაშე
და შენ თაყვანი, მე არ ვიცი, რისთვის უნდა გცე?

ლიუციფერი

შენ არასოდეს არ ვიცი თაყვანი მისთვის?

კ ა ე ნ ი

ეგ უკვე ერთხელ ხომ გითხარი? თუ საჭიროა,
რომ გითხრა კიდევ? მაგრამ ნუ თუ შენი ძლიერი
ცოდნის წყალობით არ შეგეძლო ამის გაგება?

ლიუციფერი

ვისაც არასდროს არ უცია თაყვანი მისთვის,
ის მე მცემს თაყვანს.

კ ა ე ნ ი

არვის წინაშე არ მსურს მოხრა.

ლიუციფერი

მაინც შენა ხარ მოთაყვანე, ჩემი ერთგული;
მასზე უარი და აღკვეცა თაყვანის ცემის
ჩემს კუთვნილებად გხდის შენ უკვე.

კ ა ე ნ ი

არ მესმის, როგორ?

ლიუციფერი

გაიგებ იქ და აგრეთვე აქ.

კ ა ე ნ ი

შემატუობინე
მე საიდუმლო დაფარული ჩემი ყოფნისა.

ლიუციფერი

გამომყე სადაც წაგიყვანო.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ ჯერ კიდევ
ვალდებული ვარ მიწა ვთხარო, გარდა ამისა,
მე მათ დავპირდი...

ლიუციფერი

რას დაჰპირდი?

კ ა ე ნ ი

ნაყოფებს.

ლიუციფერი

რისთვის?

კ ა ე ნ ი

აბელთან ერთად სამსხვერპლოზე რომ მივიტანო.

ლიუციფერი

ასე არა სთქვი, თითქოს შენი შემოქმედისთვის
მთელ სიცოცხლეში შენ თაყვანი არ გეცეს?

კ ა ე ნ ი

სწორედ,

მაგრამ აბელი შემევედრა მე მეტის მეტად
და მსხვერპლიც უფრო მას ეკუთვნის, ვიდრე მე... ადაც
მეხვეწებოდა მასთან ერთად...

ლიუციფერი

შენ დაიბენი დარცხვენილი.

კ ა ე ნ ი

ის ჩემი დაა; დავიბადეთ ორივე ერთ დღეს
ერთი საშოდან. შემეხვეწა თვალ-ცრემლიანი,
რომ მე მიმეცა დაპირება იმისთვის; მე კი,
მხოლოდ იმისთვის, რომ მტირალი არ ვნახო იგი
სულველაფერის გადატანას შევიძლებ, ვგონებ,
და მუხლს მოვიდრეკ, რის წინაშეც არ უნდა იყოს.

ლიუციფერი

მაშ აბა უკან გამომყევი.

კ ა ე ნ ი

მოგყვები უკან.

(შემოდის ადა)

ა დ ა

მოვედი მისთვის, ძმაო ჩემო, რომ წაგიყვანო;
ეს არის უამი მოსვენების და გართობისა.

გავინაწილოთ ჩვენცა იგი,—წავიდეთ! თუმცა
არ გიშრომია შენ დღეს,—მაგრამ შენი საშრომი
მე შეეასრულე; ნაყოფები შენ რომ გელიან,
ისე მწიფეა, ისე ტკბილი და გამსჭვირვალე,
როგორც ეს შუქი, რომელიც მათ აწვდიდა საზრდოს.
წავიდეთ ჩქარა.

კ ა ე ნ ი.

ნუ თუ ამას ვერ ხედავ?

ა დ ა.

ვხედავ —

ანგელოზია; მე მინახავს ასინი ბევრი.
არ ისურვებს, რომ შვების ჟამი მან ჩვენთან ერთად
გაინაწილოს?

კ ა ე ნ ი.

ეს არა ჰგავს იმ ანგელოზებს,
ჩვენ რომ გვინახავს.

ა დ ა.

ნუ თუ კიდევ არიან სხვებიც?
რა უყოთ, მაინც ეგ იქნება ტკბილი სტუმარი,
როგორც ისინი. ხოლო ამათ კეთილ ინებეს
და ჩვენთან სტუმრად ჩამოვიდნენ, სთხოვე ამასაც.
თუ მოისურვებს, წამოვიდეს.

კ ა ე ნ ი

გინდა?

ლიუციფერი

მე მინდა.

ამიერიდან ჩემი იყო.

კ ა ე ნ ი

მე მას მივყვები.

ა დ ა

ჩვენ მიგვატოვებ?

კ ა ე ნ ი

მიგატოვებთ.

ა დ ა

მეც?

კ ა ე ნ ი

ჩემო ადა!

ა დ ა

მე მსურს წამოსვლა შენთან ერთად.

ლიუციფერი

არ შეიძლება.

ა ღ ა
ვინ ხარ ისეთი, ორ გულს შუა, რომ აღიმართო?
ვინ არის იგი?

კ ა ე ნ ი
ის ღმერთია
ა ღ ა
საიდან იცი?
კ ა ე ნ ი
ის ლაპარაკობს, როგორც ღმერთი.

ა ღ ა
გველიც მაგგვარად
ლაპარაკობდა, მაგრამ იგი ამბობდა ტყუილს.

ლიუციფერი
შენ სცდები, ადა: ნუ თუ ის ხე არ იყო ცოდნის?

ა ღ ა
ჰო, მაგრამ, ჩვენდა სამწუხაროდ.

ლიუციფერი
ეგ მწუხარება
ცოდნაა მაინც, მაშ ტყუილი არ უთქვამს იმას.
იმან თქვენ მხოლოდ გაგიმჟღავნათ ჭეშმარიტება;
ჭეშმარიტება კი უთუოდ თავის ბუნებით
არის სიკეთე მართოდენ.

ა ღ ა
მაგრამ ჩვენ ვიცით
იმის შესახებ მხოლოდ ის, რომ მან აგვიშენა
ბოროტებაზე ბოროტება: მშობელი კუთხის
მოწყვეტა, შრომა, დაღლილობა, ნალველი მძიმე
იმის შესახებ, რაც დავკარგეთ, და იმედები
იმაზე, რაც არ დაბრუნდება. არ გაჰყვე ამ სულს!
კაენ, დანებდი საკუთარ ბედს, გიყვარდე ისე,
როგორც გიყვარდი; მეც მიყვარხარ.

ლიუციფერი
უფრო ძლიერად,
ვიდრე დედ-მამა?

ა ღ ა
უფრო ძლიერ! და ნუ თუ ესეც
ცოდვაა კიდევ?

ლიუციფერი
ჯერ-ჯერობით არ არის, მაგრამ
შემდეგში, შენი შვილებისთვის, იქნება იგი.

ა ღ ა
როგორ! ჩემს ასულს თავისი ძმა ენობი, ნუ თუ
არ ეყვარება?

ლიუციფერი

ეყვარება, მაგრამ სხვაგვარად
და არა ისე, შენ რომ გიყვარს კაენი.

ა ღ ა

ღმერთო!

ო, ნუ თუ იმათ ერთადერთი არც ეყვარებათ
და არც სიციცხლეს აჩუქებენ სხვა ქმნილებებსა,
რომ მათ, თავის მხრით, სიყვარული შეეძლოთ? განა
აი ამ ჩემს მკერდს არ ვაწოვებ ორივეს ერთად?
და მათი შამა—ნუ თუ იგი და მეც იმასთან
არ დავიბადეთ ერთი დედის საწოდან ერთ დღეს?
მაგრამ განა ჩვენ ერთმანეთი არ გვყვარებია,
განა ახალი არ წარმოვშვით ჩვენ არსებები,
დანისწულები იმისთვის, რომ ერთი-მეორე
ისე უყვარდეთ, როგორც ჩვენ ისინი გვიყვარს,
ან როგორც მე შენ, ჩემო კაენ, მიყვარხარ! არა,
არ გაჰყვე ამ სულს; ჩვენიანი არ არის იგი.

ლიუციფერი

მე აქ ცოდვაზე ვლაპარაკობ, მაგრამ ეს ცოდვა
ჩემი შეგნება როდი არის, და არც იქნება
თქვენთვის ცოდვა ის, რაც არ უნდა საშინელება
მან აღძრას მათში, ვინც თქვენს შემდეგ მოვლიან ქვეყნად.

ა ღ ა

როგორ იქნება ცოდვა იგი, რაც თავის თავად
არ არის ცოდვა? თუ—კეთილი და ბოროტება
შემთხვევითია? მაშ მონები ვყოფილვართ მხოლოდ.

ლიუციფერი

იქ ქმნილებანიც მონებია, ვინც თქვენზე უფრო
დიდნი არიან, ისინიც კი, ვინც მალლა სდგანან
თქვენზე და მათზე, გახდებოდნენ მონები ალბად,
რომ არ დაეთმოთ თავისუფალ წამებისათვის
ქებათა ქების მოსაწყენი საგალობელი
და ღვთის წინაშე ანგარებით სავსე ლოცვები,
მხოლოდ იმიტომ, რომ ის არის ყოვლად ძლიერი,—
ლოცვები, სადაც სიყვარულის მაგიერ შიში
და იმედია.

ა ღ ა

ის, ვინც არის ყოვლად ძლიერი,
ყოვლად კეთილიც უნდა იყოს.

ლიუციფერი

ეგებ ედემში

ყოვლად კეთილი იყო იგი?

ა ღ ა

მტერო! ნუ მაცდენ

მაგ სილამაზით! შენ უმეტეს მშვენიერი ხარ,
ვიდრე ის გველი, და ცბიერი იმგვარადავე!

ლიუციფერი

არა, მართალი იმასავით. ჰკითხეთ დედა თქვენს:
სცნო კეთილი და ბოროტება იმან, თუ არა?

ა ღ ა

ო, დედა ჩემო! შენ მოსწყვიტე ნაყოფი იგი
შენი შვილების სამწუხაროდ და სავალალოდ.
შენ სიყმაწვილე მაინც განვლე ედემის ბაღში,
ნეტარ სულეებთან შეთავსებით; ჩვენ კი,—შენს შვილებს,
გარს დემონები გვეხვევიან და ღვთის სიტყვებით
ჩვენს უნებლიეთ დაეჭვებას უღარაჯებენ;
იმათ სწყურიათ შეცდომაში ჩვენი შეყვანა,
ისე, ვით გველმა შეგიყვანა შენ შეცდომაში—
ყოვლად ნეტარი და უბიწო ცნობის მოყვარე.
არ შემიძლია ამ უკვდავ სულს გავსცე პასუხი,
არ ძალმიძს იგი რომ დავსწყევლო; მე მას უცქერი
იღუმალ შიშით და მაინც მას არ გაურბივარ:
მისი უკვდავი გამოხედვა შეუცნობელი
ძალით ატყვევებს და იტაცებს ჩემს თვალთა ხედვას
საშინელებით მავსებს იგი და იმავე დროს
ისე მამრუებს და მიზიდავს სულ ახლო, ახლო!
კაენ, მიხსენი! ჩემო კაენ, მიხსენი მისგან!

კ ა ე ნ ი

ადა, ძვირფასო! რა გაშინებს, ეს ხომ დემონი
არ არის!

ა ღ ა

იგი არც ღმერთია, არც ქერუბიმი,
არც სერაბიმი, როგორც ჩვენ გვინახავს დღემდე.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ არიან უმაღლესი სულები კიდევ,
ვისაც სახელად უწოდებენ მთავარ ანგელოზთ!

ლიუციფერი

და იმათზედაც მალლა მდგომნი.

ქართული
საგარეო ურთიერთობების
სამსახური

ა ღ ა

მაგრამ ისინი

არ ეკუთვნიან ნეტარ სულებს.

ლიუციფერი

თუ ნეტარება

მონობაშია, მართალი ხარ.

ა ღ ა

მამამ გვასწავლა

სერაბიმები სიყვარულით სავსე ყოფილან,
ქერუბიმები კი ყოფილან მრავალის მცოდნე.
შენ ქერუბიმი ხარ უთუოდ: შენ როდი გიყვარს.

ლიუციფერი

მაგრამ თუ ცოდნა საშიშია სიყვარულისთვის,
ვინ უნდა იყოს მაშინ იგი, ვის შეყვარებას
თქვენ ვერ შესძლებდით, როდესაც კი მას გაიცნობდით?
და თუ კი ცოდნა ქერუბიმებს სიყვარულს უშლის,
მაშინ ხომ დიდი სიყვარული სერაბიმების
იქნება მხოლოდ უმეცრება, უნდა ირჩიოთ
ერთი მათგანი—ან ცოდნა და ან სიყვარული.
სხვა გზა არ არის; მამა თქვენმა ირჩია უკვე,
მხოლოდ შიშია მთლად იმისი ღვთისმოყვარება.

ა ღ ა

კაენ, ირჩიე სიყვარული!

კ ა ე ნ ი

მე? სიყვარული?

რაც შეეხება შენს სიყვარულს, ძვირფასო ადა,—
მე მასთან ერთად დავიბადე. სხვა არაფერი
და არც არავინ მე არ მიყვარს.

ა ღ ა

ჩვენი დედ-მამა?

კ ა ე ნ ი

განა იმათ კი უყვარდით ჩვენ, როცა ედემში
აკრძალულ ნაყოფს მოსაწყვეტად შეახეს ხელი
და სამოთხიდან გაძევება გვარგუნეს წილად?

ა ღ ა

მაგრამ ჩვენ იმ დროს გაჩენილი არა ვყოფილვართ
და თუნდა კიდევ ვყოფილიყოთ, უნდა გვიყვარდეს
ჩვენი მშობლები და შვილები.

კ ა ე ნ ი

ჩემი ენობი

და პაწაწინა იმისი და! რომ მწამდეს მათი

ბედნიერება, დავიწყებას შევძლებ ნახევრად...
 მაგრამ, ო, არა!—დავიწყება არ შეიძლება,
 და ათასობით მომავალი კაცთა მოდგმანი
 ადამიანის სახსენებელს შეიძულებენ,
 რადგან მან ერთს და იმავე დროს კაცობრიობის
 და ბოროტების თესლი დარგო და გაახარა.
 სჭამეს ნაყოფი, რომელმაც მათ თავს დაატეხა
 უბედურება. და ამნაირ ჭირში მყოფებმა
 ჩვენ გაგვაჩინეს—შენ, მე და სხვა დანარჩენები,
 რომელთა რიცხვი ჯერ მცირეა, მაგრამ შემდეგში
 მირიადებად გადიქცევა და მიიღებენ
 მემკვიდრეობით ბოროტებას ჩვენგან ჩადენილს
 და კიდევ უფრო გადიდებულს ჟამთა დენაში.
 და მე, მე უნდა ვიქნე მამა ასეთ შვილების!
 შენი ჩემდამი სიყვარული, ეგ სილამაზე,
 ჩემო ძვირფასო, აღტაცება შენ მიერ ჩემში
 გამოწვეული და წუთები თავდავიწყების,—
 ყველაფერს ამას, რაც ჩვენ ასე შეგვეყვარებია
 ერთმანერთში და ჩვენს ბავშვებში— მივეყვართ, ზოგჯერ
 გაშუქებულნი სიხარულის ტკბილი წამებით,
 გამოუცნობი სიკვდილისკენ!.. ვერ შეასრულა
 დანაპირები ხემ ცოდნისა, ასე მგონია:
 უნდა მიეცეს განმარტება მათთვის ყველაფრის,
 რის განმარტებაც შესაძლოა,—თვით სიკვდილსაც.
 მაგრამ მათ ცოდვამ რა აუწყა? ის, რომ ისინი
 შესაბრალისი ცოდვილები არიან მხოლოდ.
 რაში გვინდოდა ჩვენ გველები და ნაყოფები
 ასეთი ცოდნის მიღებისათვის

ა დ ა

მე როდი ვჩივი,
 და შენ რომ იყო ბედნიერი, შენ, ჩემო კაენ!

კ ა ე ნ ი

არა, ისევე ბედნიერი შენ იყავ მარტო!
 რა უნდა უყო მე იმნაირ ბედნიერებას,
 რომელიც ითხოვს ჩვენს მოდრეკას და დამცირებას.

ა დ ა

მარტო არ ძალმიძს და არც მინდა ბედნიერება;
 მაგრამ შემეძლო ბედნიერი რომ ვყოფილიყავ
 ჩვენებთან ერთად და სიკვდილსაც მაშინ არაფრად
 არ მივიჩნევდი, რადგან მისი არ მეშინია,
 როგორც უცნობი არსებისა, თუმცა ის ალბად

საშინელება უნდა იყოს, თუ მართალია
ის, რაც აქამდე მის შესახებ სმენია ჩემს ყურს.

ლიუციფერი

მაშ შენ არ ძალგიძს ბედნიერი რომ იყო მარტო,
ასე არა სთქვი?

ა დ ა

ღმერთო ჩემო! მარტო! ვინ შესძლებს,
ან ბედნიერი, ან კეთილი რომ იქნეს მარტო!
ხოლო თვით მე, რაც შემეხება, განმარტოებას
მე მივიჩნევდი შეცოდებად, რომ არ ვფიქრობდე
ძმისა, მშობლების და ბავშვების მალე შეხვედრას.

ლიუციფერი

შენი ღმერთი კი სულ მარტოა; და ნუ თუ იგი
ბედნიერია? ან კეთილი თუ არის ნეტა?
ო, არა, არა! იმას ჩვენ და ანგელოზები
ვყავართ იმისთვის, რომ გაგვხადოს ბედნიერები
და თითონ იგი ნეტარია მხოლოდ იმითი,
ირგვლივ სიხარულს რომ ავრცელებს. და ნეტარებაც
ნუ თუ მაღალი შეიძლება იმაზე უფრო,
როდესაც მისი დასაბამი შენა ხარ თვითვე?

ლიუციფერი

სჯობს რომ მამა შენს, სამოთხიდან გამოძევებულს,
ამის შესახებ დაეკითხო, ან ძეს იმისას
პირველ შობილსა, ან საკუთარ შენს გულს, რომელიც
სავსეა შიშით.

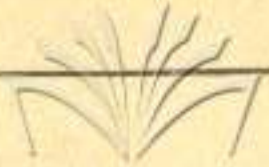
ა დ ა

ვაი მე, რომ შენ მართალს ამბობ!
მაგრამ შენ — შენ ხომ ციური ხარ?

ლიუციფერი

არა; თუ რისთვის —
შენ ესა ჰკითხე ნეტარების ერთად ერთ მიზეზს,
რომელიც ყველგან გეჩვენება; მას — ყოველად გულუბვს,
ყოველი არსის შემოქმედს და კეთილ მამასა,
ეს საიდუმლო მას ეკუთვნის. ჩვენ გვიწერია —
ზოგმა ვიტანჯოთ და ზოგი კი წინ გადაუდგეთ;
და სულ ამაოდ, როგორც მისი ანგელოზები
გვეტყვიან ხოლმე; მაგრამ ამის გამოცდა არის
შრომა უთუოდ ღირსეული; მით უმეტეს, რომ
არასდროს უფრო ბედნიერი ჩვენ არ ვიქნებით.
არის ჩვენს უკვდავ გონებაში ისეთი სიბრძნე,

რომ მას გაუძღვეს და უჩვენოს გზა ჭეშმარიტი,
როგორც წყვილით გადაბინდულ ცის სილურჯებში
ბრწყინავს ვარსკვლავი დაფარული, რომ მიესალმოს
ის თქვენს განთიადს.

ა დ ა

მშვენიერი ვარსკვლავი, რომლის
გასაოცარი სილამაზე მე შემეყვარდა!

ლიუციფერი

რატომ არ უნდა გააღმერთო ის, თუ აგრეა?

ა დ ა

ჩვენი მშობელი ერთს უხილავს აღმერთებს მხოლოდ.

ლიუციფერი

მაგრამ რაც არის მომხიბლავი თქვენთვის ხილულში,
იგი სიმბოლოდ ჩაითვლება უხილავისა
და ის ლამაზი ვარსკვლავი კი განთიადის ქამს
წინ მიუძღვება ციურ ლაშქარს.

ა დ ა

ჩვენმა მშობელმა
ედემის ბაღში თავის თვალთ იხილა ღმერთი,
რომელმაც იგი გააჩინა.

ლიუციფერი

შენ არ გიხილავს?

ა დ ა

მის ქმნილებებში კი მიხილავს.

ლიუციფერი

თვით სახე მისი?

ა დ ა

არა—მაგრამ ის მამის ჩემის სახეში მოსჩანს,
რომელიც იმის მიმსგავსებით არის შექმნილი,
და ანგელოსთა სახეებში, ისინი შენი
მსგავსნი არიან, თუმცა უფრო ქერა და, ვგონებ,
ნაკლებ ძლიერნი და ნაკლებად მშვენიერები.
ვით დღე ნაძელი, ჩაძირული შუადღის ძილში,
მათი უნება შუქისაგან შესდგება მხოლოდ;
შენ კი, პირიქით, გამსჭვირვალე ღამეს მაგონებ,
როცა მას თავზე რიდე ჰხურავს თეთრი ღრუბლების
და ამ რიდეში ვარსკვლავები აურაცხელი.
მაღალი ციდან საიდუმლოდ იჭვრიტებიან...
უანგარიშო, მშვენიერი თავის ციმციმში,
წყნარად მზირალნი, მაგრამ რა რიგ მიმზიდველები!

ისინი თვალებს მე ცრემლებით მივსებენ, ისე,
როგორც ეხლა შენ; უბედური მგონიხარ მე შენ;
ნუ მოისურვებ, რომ ჩვენც გაეხდეთ უბედურები
და მე გიტირებ, შენ გიტირებ...

ლიუციფერი

ო, ეს ცრემლები!
რა დიდი ზღვები დაიქცევა, მაგ ცრემლებისა
ამ ქვეყანაზე, რომ იცოდე!

ა დ ა

ჩემგან?

ლიუციფერი

ყველასგან.

ა დ ა

ვინ არის ყველა?

ლიუციფერი

მილიონთა მილიონები,
მთლად ეს ქვეყანა უსაბაბოდ დასახლებული,
მთლად ეს ქვეყანა ხელმეორედ დაქცეული და
შენი მოდგმისგან ავსებული გენა, რომლის
თესლს შენ ატარებ ჯერ-ჯერობით საკუთარ მკერდში.

ა დ ა

კაენ, ჩვენ გვწყევლის სული იგი!

კ ა ე ნ ი

მე მასთან ერთად წავალ.

ა დ ა

საით?

კ ა ე ნ

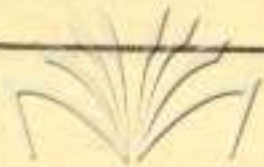
იმ ადგილებში,
სადაც ის დაჰყოფს სულ ერთ საათს, მაგრამ იქ იგი
ამ ერთ საათში ურიცხვ დღეთა საქმეებს ნახავს.

ა დ ა

ეგ რანაირად შეიძლება?

ლიუციფერი

განა არ შეჰქმნა
თქვენმა გამჩენმა ეს ქვეყანა სულ ხუთ-ექვს დღეში
ძველი ქვეყნების ნაშთებიდან? და მე, რომელიც
ვეხმარებოდი მას ქმედითი მუშაობაში,
რატომ არ ძალმიძს ერთ საათში ვაჩვენო იგი,
რასაც ის ჰქმნიდა მრავალი ხნის განმავლობაში,
მაგრამ აქცევდა მოკლე ხანში?

კ ა ე ნ ი

წინ გამიძები! ერიქონულნი
ზიგლიქოთუქა

ა დ ა

მაგრამ მართლა მას ერთ საათში მოიყვან უკან?

ლიუციფერი

არა უმეტეს; ჟამთა დენას ჩვენს საქმეებზე
ძალა არ შესწევს; შეგვიძლია მარადისობა
ჩვენ ერთ საათში მოვაქციეთ, ერთი საათი
მარადისობად გავაგრძელოდ. ჩვენ ჩვენს ცხოვრებას
ისე არ ვზომავთ, ვით მოკვდაენი, მაგრამ ეს არის
ჩვენი ფარული საიდუმლო. მომყევი, კაენ!

ა დ ა.

დამიბრუნდება კვლავ მე იგი?

ლიუციფერი

ჰო, კაცთა შორის

ის ერთად ერთი (პირველი და უკანასკნელი
გარდა ერთისა) დაბრუნდება ისევე შენთან,
რომ ის ქვეყანა ნაღვლიანი, რომელიც იმას
იქ ელოდება, დაასახლოთ თქვენ იმგვარადვე,
ვით ეს ქვეყანა: ჯერ-ჯერობით თითქმის მთლად იგი ცარიელია

ა დ ა

მაგრამ თვითონ შენ სად იმყოფები?

ლიუციფერი

მე ყველგანა ვარ. ან სად ძალმიძს მე რომ ვიცხოვრო?
სად შენი ღმერთი, ან ღმერთები, იმყოფებიან,
მეც იქ ვბინადრობ. მე შუაზე ვყოფ ყველა ნივთებს.
მარადისობა, ჟამი, სიგრძე, სიკვდილ-სიცოცხლე,
ზეცა და მიწა და აგრეთვე ის, რაც არ არის
არც ცა, არც მიწა, მაგრამ მაინც დასახლდებიან
იქ არსებული ქმნილებებით,—აი ეს არის
ჩემი სამეფო;—ამგვარად მე ვარ თქვენი ღმერთის
თანაზიარი. რომ არ ვიყო ძლიერი ასე,
როგორც გითხარით, ვით შევძლებდი აქ თქვენს წინაშე
მე გაჩერებას, როს იმისი ანგელოზები
თქვენს ახლო დგანან!

ა დ ა

ამგვარადავე

იდგნენ ისინი სამოთხეში, როცა დედაჩვენს
გველი აცდუნდა მშვენიერი.

ლიუციფერი

ხომ გაიგონე

ეროვნული
მემორიალი

კაენ! როდესაცა შენს სულს ცოდნა სწყურია, მაშინ მე ძალმიძს მოვკლა ეს წყურვილი და ამავე დროს როდი მოვითხოვ, შენ ნაყოფი რომ არა სჭამო, ან რომ დაჰკარგო ერთად ერთი სიკეთე, რაიც გამარჯვებულმა არ წაგართვა. მომყევი უკან!

კ ა ე ნ ი

მოვდივარ, სულო!

(ლიუციფერი და კაენი გადიან)

ა დ ა (მიჰყვებათ უკან)

ჩემო კაენ! ო ძმაო კაენ!

შ ე ა რ ე მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა

სტენა პირველი

სივრცის უფსკრული

ლიუციფერი და კაენი

კ ა ე ნ ი

მე ფეხს ვაბიჯებ ჰაერზე და ძირს არ ვეცემი;
მე მეშინია ჩავარდნისა.

ლიუციფერი

შენდე უშიშრად

და გამომყევი თან ჰაერით, რომელსაც მე ვფლობ.

კ ა ე ნ ი

ძალმიძს კი მე ეს ჩავიდინო და არ შევსცოდო?

ლიუციფერი

ან ირწმუნე და გამომყევი, ან იქვეს დანებდი
და დაილუპე! ასეთია წესი მეორის,
ვინაც დემონი მე სახელად მომცა და, რომლის
ანგელოზები ამ სახელის განმეორებით
ცილსა მწამებენ მე საბრალო არსთა წინაშე;
და არსნი ესე, მოკლებულნი იმის გაგებას,
რაიც კი იმათ ლანდურ გრძნობას აღემატება,
იდრიკებიან ამ სიტყვის წინ, რომელმაც მათი
სმენა შეაკრთო და სიკეთედ ან ბოროტებად
როდი სახავენ იმას, რასაც მათ უბრძანებენ.
მაგრამ სხვა არის ჩემი წესი: გაჰბედე, ან და

ითრთოლე შიშით, მაგრამ მაინც შენ დაინახავ,
რომ ამ საბრალო შენი ქვეყნის საზღვართა გარტყმის
კიდევ არიან სხვა ქვეყნები, რომ იქვის გამო ბიზნისით
არ გაწამებენ. და დადგება საათი, როცა
ადამიანი მიწვეული ტალღებზე ფეხით
ეტყვის მეორეს: ირწმუნე და თან გამოყევი.
ისიც გაპყვება უვნებელი ფეხდაფეხ წყალზე.
მე კი შენ რწმუნას ხსნის პირობად როდი დაგიდებ.
დე ნუ ირწმუნებ; ჩემთან ერთად, ვით თანასწორი,
ფრენით გაპყევი უფსკრულის თავს. მე შენ გიჩვენებ
იმას, რასაც შენ, უარყოფას ვერ გაუბედავ:
ძველად არსებულ, თანადროულ და მომავალი,
რიცხვით უზომო, ქვეყნების ბედს.

კ ა ე ნ ი

ღმერთო, დემონო,—

ვინც უნდა იყო, ნუ თუ იგი დედამიწია,
ეგერ რომ მოსჩანს?

ლიუციფერი

განა ველარ იცანი მტკერი,

რომლისაგანაც მამა შენი არის შექმნილი?

კ ა ე ნ ი

ნუ თუ ის არის? ის მოლურჯო პატარა ბურთი
და მის ნახლობლად იმგვარივე, რომელიც ალბად
მთვარე იქნება, ღამ-ღამე რომ დანათის თავზე?
ნუ თუ ედემი იმაზეა? რა იქნენ მერმე
იმის გარშემო ზღუდეები და ან ისინი,
რომლებიც იმათ სდარაჯობენ?

ლიუციფერი

აბა მიჩვენე

ადგილი, სადაც მდებარეობს ედემის ბალი?

კ ა ე ნ ი

ეგ როგორ შევძლო? ჩვენ საჩქაროდ წინ მივისწრაფით,
როგორც ბრწყინვალე სხივი მზისა, და მე თანდათან
მიწა სულ მცირე მეჩვენება; გარშემო იმას
რკალი ბრწყინვალე შემორტყმია შარავანდედად,
რომლის დანახვა ვარსკვლავებზე გულს მიხიბლავდა
ღამით სამოთხის ზღუდეებთან მოხეტიალეს.
ასე მგონია უერთდება ის იმ უთვალავ
ვარსკვლავების ჯარს, რომელიც ჩვენ გარს გვახვევია

და, რაც წინ მივჭრით, ახალ-ახალ მირიადებად
ეშლება ჩვენს თვალს.

ლიუციფერი

რომ იცოდე: ეგ ვარსკვლავები

სულ ქვეყნებია გაცილებით უფრო დიდები,
ვიდრე ის შენი მშობლიური; იქ არსებანი
სცხოვრობენ უფრო ძლიერები და დიდრონები,
ვიდრე მიწაზე; და ისინი მეტია რიცხვით
მთელი იმ თქვენი დედამიწის ქვიშაზე; ყველა
სცოცხლობს, ჯახირობს და სულყველა განწირულია
სიკვდილისათვის;—რომ იცოდე შენ ეს ყოველი,
რას იფიქრებდი?

კ ა ე ნ ი

ო, მე ჩემი ჭკუით და აზრით,

რომელმაც შესძლო ყოველივე ამის შეცნობა
ვიამაყებდი!

ლიუციფერი

მაგრამ ეს აზრი მედიდური, ესოდენ, მძიმე
და ტლანქ სხეულზე მიჯაჭვული რომ იყოს და რომ
იგი ამდენის შემცნობი და კიდევ მეტ ცოდნას
მოწყურებული, მონა იყოს საზიზღარ, მდაბალ,
ბინძურისა და ბილწი შრომის; და რომ, დასასრულ,
შენთვის ნეტარი და უტკბესი ბედნიერება
იყოს ცოდვებით დამძიმებულ მისწრაფებაში
ახალ სულთა და სხეულების გაჩენისაკენ,
ვინაც არიან საწამებლად და გასახრწნელად
წინასწარადვე განწირულნი?

კ ა ე ნ ი

მე სიკვდილზე არა ვიცი რა

გარდა იმისა, რომ ის არის საშინელება
და რომ აგრეთვე მე ასეთი შემკვიდრობით
დამაჯილდოვა მამა ჩემმა არა ნაკლებად,
ვიდრე სიცოცხლით: სამწუხარო შემკვიდროება,
რამდენადაც მე გამეგება; მაგრამ, ო, სულო!
თუ კი ეს უნდა უსათუოდ მოხდეს (მე ამას
ვგრძნობ წინადგრძნობის უმძიმესი წამებით გულში),
მომეცი ნება აქვე მოგკვდე: განა სიცოცხლით
დაჯილდოება არსებების, რომლებმაც მთელი
წლები ტანჯვისა უნდა განვლონ მხოლოდ იმისთვის,

რომ დაიხოცონ, — არა ნიშნავს ეს გამრავლებას
სიკვდილისა და მკვლევლობისას?

ლიუციფერი

შენ როდი ძაღვიძს

მოჰკვდე სავსებით: შენში არის ისეთი, რამაც
უნდა იცოცხლოს სამუდამოდ.

კ ა ე ნ ი

ამის შესახებ

მამაჩემისთვის არაფერი არ უთქვამს იმას,
ვინც სამოთხიდან გააძევა იგი სიკვდილის
ბეჭედით შუბლზე. მაგრამ ის, რაც სასიკვდილოა,
ის მაინც მოჰკვდეს ჩემში, რომ მე ვიქნე ისეთი,
ანგელოზები რომ არიან.

ლიუციფერი

აი, მე აგერ

ანგელოზი ვარ, შენ გინდა, რომ იყო ასეთი?

კ ა ე ნ ი

მე შენს შესახებ როდი ვიცი ვინა ხარ, რა ხარ.
მე ვხედავ მხოლოდ შენს სიმძლავრეს და იმას, რომ შენ
თვალწინ მიყენებ იმას, რაც ჩემს ბუნებრივ ძალებს
აღემატება, თუმცა იგი ჩემს განუზომელ
სურვილს და ზრახვებს ვერა სწვდება.

ლიუციფერი

რას წარმოადგენს

თქვენი ზრახვები მთელი მათი მედიდურობით,
როცა მატლების სამოსელში გამოხვეულნი
მატლებთან ერთად ბინადრობენ ისინი!

კ ა ე ნ ი

თვით შენ

რას წარმოადგენ? შენ, რომელიც ამაყობ ასე
მაგ უსხეულო არსებობით და ვინც განაგებ
ბუნების ძალებს, და ამისდა მიუხედავად,
მოსჩანხარ მაინც უბედური.

ლიუციფერი

მე ვსჩანვარ იგი,

რაც ვარ ნამდვილად; სწორედ მისთვის მინდა გავიგო:
გსურს შენ, თუ არა, უკვდავება?

კ ა ე ნ ი

შენ მეუბნები,

რომ მე უკვდავი უნდა ვიყო და მსურს, თუ არა.
 ეს არ ვიცოდი: მაგრამ თუ ეს მართალი არის
 ნება მომეცი წინასწარვე ვიცოდე მაინც:
 ბედნიერი თუ უბედური არის ის ჩემი
 მოსალოდნელი უკვდავება?

ლიუციფერი

ეგ შენ შეიტყვე

უმალ, ვიდრე მე გამიცნობდი.

კ ა ე ნ ი

რა გზით?

ლიუციფერი

წამებით.

კ ა ე ნ ი

კი მაგრამ, ნუ თუ ეს წამება საუკუნოა?

ლიუციფერი

ამას გამოვსცდით ჩვენ და შენი შეილები, მაგრამ
 ეხლა შეხედე! საუცხოვო არ არის განა
 ეს ყველაფერი?

კ ა ე ნ ი

ჰოი, ეთერო, მშვენიერო, აუწერელი!
 და თქვენც, ო თქვენაც, ვარსკვლავებო უხარმაზარო,
 ჩემი თვალის წინ, რომ მრავლდებით! რას წარმოადგენთ,
 ან ეს რა არის? ეს ლაგვარდის უდაბნოება,
 სადაც უსაზღვრო სივრცეებში მიეჭანებით
 თქვენ, ვით ფოთლები, რომელიც მე მინახავს ხოლმე
 ედემის ჩქარი ნაკადებით გატაცებული?
 გაზომილია თქვენი გზები? ან ამ ტრედისფრად
 გაშლილ უფსკრულში, რომელიც სულს მიხუთავს ისე,
 დაულაღავი ზეიმებით მისცურავთ სწრაფად
 თქვენ გამაძლარნი საკუთარი მარადისობით?
 ღმერთო! ღმერთო! რაც არ უნდა იყოთ, თქვენ მაინც
 ხართ გასაოცრად მშვენიერნი! თქვენნი საქმენი
 თუ შემთხვევები—მე არ ვიცი,—უტურფესია!
 მომეცით ნება—ო, მომეცით,—რომ აქვე მოვკვდე,
 როგორც ჰკვდებიან ატომები (და როგორც უნდა
 მოჰკვდენ ისინი), ან დამიშვით — თქვენს ძლიერებას,
 იღუმალ ნივთთა შემეცნებას, რომ დავეწაფო
 მოწყურებული! დამერწმუნეთ, რომ ჩემი აზრი
 ღირსია მისი, რასაც ვხედავ მე ამ საათში,
 თუმცა ამისთვის უღირსია ჩემი სხეული.

სულო, სიკვდილი დამანებე! ან და მაჩვენე
ისინი ახლოს.

ლიუციფერი

ნუ თუ ახლოს არა ხარ მათთან?

მაშ მიიხედე მიწისაკენ.

კ ა ე ნ ი

სად არის იგი?

მე ველარაფერს ვერა ვხედავ უსაზღვროების
და აურაცხელ ვარსკვლავთ გარდა.

ლიუციფერი

გახედე იქით!

კ ა ე ნ ი

ვერა, ვერ ვარჩევ!

ლიუციფერი

დააკვირდი, იგი ანათებს.

კ ა ე ნ ი

როგორ, აი ის?

ლიუციფერი

ჰო!

კ ა ე ნ ი

რას ამბობ? ხშირად ვხედავდი
ჩვენს ბნელ ტყეებში მწერებსა და ციციანათელებს,
უფრო ბრწყინვალეს, უფრო დიდებს იმ სამყაროზე,
რომელიც იმათ ასაზრდოებს.

ლიუციფერი

მაშ შენ გინახავს
სამყაროები და მწერები, რომლებიც სჯობდნენ
ერთი მეორეს სისპეტაკით. რას ფიქრობ ეხლა
შენ მათ შესახებ?

კ ა ე ნ ი

რომ ისინი თავის საზღვრებში
მშვენიერია ერთნაირად, და ბნელ ღამეში,
რომელიც აფენს მათ სიტურფეს, ვით მოკიაფე
ციციანათელა თვის ფრენაში, იმგვარადავე
ვარსკვლავი თავის მარადიულ გაქანებაში
აღბად ერთგვარად განიცდიან ხელმძღვანელობას.

ლიუციფერი

ვისას ან რისას?

კ ა ე ნ ი

ამიხსენი და დამანახე.

ლიუციფერი

და შენ ვაჰბედავ, რომ შეხედო?

კ ა ე ნ ი

ჯერ როგორ გითხრა
თუ რას ვაჰბედავ? არაფერი გიჩვენებია
ჩემთვის აქამდე ისეთი, რომ იმაზე მეტის
დანახვა მე ვერ გამებედნა.

ლიუციფერი

მაგრამ არიან
არსნი უკვდაენი და მოკვდაენი,—შენ რომლის ნახვას
მოისურვებდი მათში?

კ ა ე ნ ი

როგორ? რას ნიშნავს არსი?

ლიუციფერი

ორივეს ერთად ნაწილობრივ. როელზე უფრო
მიგერჩის გული?

კ ა ე ნ ი

სულყველაზე, რასაც კი ვხედავ.

ლიუციფერი

მაგრამ რა არის მისთვის ახლო განსაკუთრებით?

კ ა ე ნ ი

რაც არ მიხილავს ჯერჯერობით და რაც არას დროს
არ უნდა ვნახო,—ეს სიკვდილის საიდუმლოა.

ლიუციფერი

გინდა გაჩვენო არსებანი, რომლებსაც უკვე
მოუჭამიათ დრო და ჟამი იმგვარად, როგორც
მე შენ უკვდავი არსებანი გაჩვენე?

კ ა ე ნ ი

მინდა.

ლიუციფერი

მაშ, თუ აგრეა, შევარხიოთ ძლიერი ფრთები.

კ ა ე ნ ი

როგორ იქრება ჩვენს წინაშე ლურჯი ეთერი!
როგორ სწყდებიან ვარსკვლავები ჩემს თვალთახედვას!
მიწა რა იქნა?! ჩემი მიწა! მომეცი ნება
ერთივ შევხედო,—მე ხომ მისგან ვარ გაჩენილი!

ლიუციფერი

იგი ამ ჟამად შენთვის უკვე უხილავია,
და ნაკლებს ნიშნავს მსოფლიოში იგი, ვიდრე
იმაზე მდგომი. ხოლო მაინც ნუ იოცნებებ,
მის სამუდამოდ მოშორებას; მალე, სულ მალე
დაუბრუნდები შენ იმას, რომ ისევე მტვერთან
ერთად იბრუნო. უკვდავებას შენსას და ჩემსას
ბედი ასეთი უწერია.

კ ა ე ნ ი

ეხლა სით მივალთ?

ლიუციფერი

ეხლა მივდივართ იმ სამყაროს მოჩვენებისკენ,
რომელიც უმაღლესობა დიდებით შენზე,
და რომლის ნატებს წარმოადგენს თანამედროვე
შენი სამყარო.

კ ა ე ნ ი

როგორ, ნუ თუ ძველია იგი?

ლიუციფერი

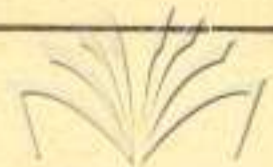
როგორც სიცოცხლე. სიცოცხლე კი უფრო ძველია,
ვიდრე შენ და მეც, ძველი არის თვით იმაზედაც,
ვინცა სჩანს ჩვენზე უდიდესი. არიან არსნი
რომელთაც ბოლო არასოდეს არ მოეღებათ.
მაგრამ იმათ კი, ვისაც არ სურს, რომ დასაწყისი
ჰქონოდეს ერთხელ, იცოდე, რომ მათაც ოდესმე
ზიზღის მომგვრელი დასაწყისი ჰქონდათ შენსავეთ.
სამყაროები უდიდესი ადგილს უთმობდენ
იმდენად მცირეს, რომ ჩვენ იმათ ვერც წარმოვიდგენთ,
რადგან იცვლება ყოველივე; ცვალებადობა
მარტო სივრცემ და დრომ არ იცის. მაგრამ მხოლოდ მტვერს
ცვალებადობის მარადობა მოუტანს სიკვდილს
შენა ხარ მტვერი და, რა ძალგიძს, იმაზე მეტი,
არ შეიძლება რომ იცოდე; რასაც იხილავ
ის იყო მტვერი.

კ ა ე ნ ი

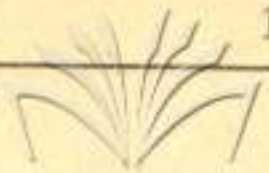
მტვერი!—სულო! მე კი გავბედავ,
რომ ყველაფერი დავინახო, რასაც ისურვებ.

ლიუციფერი

გამომყე—ჩქარა.

ქართული
საბჭოთაო

კ ა ე ნ ი

მე ვარსკვლავებს ვერ ვხედავ
მე კი მეგონა, რომ ისინი დიდნი არიან,
ვით სამყარონი.

ლიუციფერი

სამყარონი არიან სწორედ.

კ ა ე ნ ი

იქაც აქვთ თავის ედემები?

ლიუციფერი

შესაძლო არის.

კ ა ე ნ ი

კაცნიც არიან?

ლიუციფერი

ჰო, ან არსნი მათზე მაღალნი.

კ ა ე ნ ი

ნუ თუ? გველებიც?

ლიუციფერი

რატომ არა, თუ ადამიანთ

იქვთ იქ ადგილი, გველები რათ არ უნდა იყვნენ?
გველი რითია უფრო ცუდი ადამიანზე?
მოსიარულე, თუ მცოცავი მტვერი იქნება,
მაინ მტვერია—სულ ერთია.

კ ა ე ნ ი

რა შორს ჩამოგვრჩენ
ის მნათობები მოციმციმე! საითკენ მივქრით?

ლიუციფერი

მოჩვენებათა სამყაროსკენ, რომლებიც წინად
სცხოვრობდენ, როგორც არსებანი, ან მომავალში
იარსებებენ.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ, ხედავ, როგორ თანდათან
ბნელდება უფრო, ვარსკვლავები ჩაჰქრენ ყველანი.

ლიუციფერი

მაგრამ შენ მაინც იმხირები.

კ ა ე ნ ი

რა სინათლეა!
არც მზე, არც მთვარე, არც ვარსკვლავნი აურაცხელნი.

ქართული
საქმიანობა

ცათა გუმბათი მეწამული რალაც მწუხრების
გასაოცარი შებინდებით ციმციმებს თითქოს.
იქ სდგანან რალაც ვეებანი პირმოლუშულნი,
არ ჰგავს ესენი სამყაროებს, ჩვენ რომ გვხვდებოდენ
შარავანდელით და სისცოცხლით შემოგარსულნი,
აღულებულნი, როგორც მე ეს წარმომედგინა
მაშინ, როცა მე მივექროდი მათ ატმოსფერაში
და ვამჩნევდი მათ უსწორ-მასწორ მოხაზულობას
მაღალი მთების გრეხილებით და ღრმა ხევეებით;
ზოგი მათგანი ზე ანთხევდა ცეცხლოვან სვეტებს,
ზოგიერთები სიდიადით გაუგებარით
თვალგაღუწვდენელ ტრამალებად დაქანაობდენ;
ზოგი დაჰქროდა სხივოსანი ქამრებით ირგვლივ
და ფერწასული მთვარეების გუნდით, რომელიც
მათ ანიჭებდა ჩემი მიწის მშვენიერებას.
აქ კი ატარებს ყველაფერი საშინელ სახეს.

ლიუციფერი

მაგრამ გარკვეულს. სიკვდილს ეძებ შენ, რომ იხილო?

კ ა ე ნ ი

მე მას არ ვეძებ, მაგრამ რა კი არსებობს იგი
და რადგან ჩემი მშობლებისაგან ჩადენილ ცოდვით,
ისინი, მე და ჩვენ ყველანი გავხდით მოკვდავნი,
მე ამის გამო მინდოდა, რომ წინასწარავე
მენახოს იგი, რომელსაც მე ერთ დროს უთუოდ
ჩემი სურვილის წინააღმდეგ ვნახაე.

ლიუციფერი

შეხედე.

კ ა ე ნ ი

ეს ხომ წყველია არის მხოლოდ.

ლიუციფერი

და საუკუნოდ
წყველიადად უნდა დარჩეს იგი; მაგრამ გავალებ
მე იმის კარებს.

კ ა ე ნ ი

როგორც კვამლი, მოიგრაგნება
იქიდან ორთქლის ხვეულები ვეებერთელა.
რას ნიშნავს იგი?

ლიუციფერი

შედი!

კ ა ე ნ ი

მაგრამ შენ ნებას დამრთავს
რომ ისევ უკან გამოვბრუნდე?

ლიუციფერი

რომ გამოვბრუნდე!

დარწმუნებული იყავ მასში: თორემ სხვაგვარად
მე რანაირად დავასახლებ სიკვდილის მხარეს?
მისი საზღვრები ეხლანდელი ვიწროა მისთვის,
რომ დაიტოს ყველა იგი, რასაც მოუტანთ
მას შენ და ყველა შენთანნი.

კ ა ე ნ ი

ორთქლი თანდათან
ფართოდ იშლება და გვეხვევა ჩვენ გარეშემო
თავის რკალებით საშინელით.

ლიუციფერი

წინ გასწი!

კ ა ე ნ ი

შენაც,

ნუ გეშინია, მე რომ არა, შენ ამ ადგილზე
ვერ მოხვიდოდი ვერასოდეს. გასწიე ჩქარა!
(იმალებიან მღელვარე ღრუბლებში)

სცენა მეორე

ჯ ო ჯ ო ხ ე თ ი

ლიუციფერი და კაენი

კ ა ე ნ ი

რა მღუმარენი და პირქუშნი არიან (განა
ერთი და ორი!) ეს ვეება სამყაროები!
და იმავე დროს უფრო მჭიდროდ დასახლებულნი
ვიდრე ყველაზე უდიდესნი მნათობთა შორის,
რომლებიც თავზე ამ ღრმა წყვდიადს დასტრიალებდენ
ურციცხვ გუნდებად,—მე ისინი მეგონენ უფრო
ნათლით მოსილი მცხოვრებლები უცნობი ცისა,
ვიდრე ადგილნი სამყოფელნი, ხოლო, როდესაც
მათ დავაკვირდი უფრო ახლოს, დავრწმუნდი მაშინ,
რომ ჩემს წინ იყო მატერია სიცოცხლისათვის
მხოლოდ, და არა თვით სიცოცხლე. აქ კი გარეშემო
მოღუშულია ყველაფერი და მწუხრის ჩრდილით

გადაბინდული ყოველივე ამოწმებს მას, რომ
აქ დღე ყოფილა და ჩამქრალა.

ლიუციფერი

ეს სამეფოა

სიკვდილისა, გსურს მისი ხილვა?

კ ა ე ნ ი

რა გიპასუხო,

ვიდრე არ ვიცნობ შე არსებობას იმისას კიდევ?
მაგრამ თუ კი ეს არის იგი, რომელსაც ისე
ხშირად ახსენებს მამა ჩემი საუბარის დროს,
მაშინ თვით ფიქრი მის შესახებ მათრთოლებს, ღმერთო!
წყეულიმც იყოს ის, რომელმაც შეჰქმნა სიცოცხლე
და იმათთვისაც მოისურვა წართმევა, ვისაც
დანაშაული არ უძღვოდა

ლიუციფერი

იმათ სჩვევიათ როგორც ერთი, ისე მეორე.

კ ა ე ნ ი

მაშინ სიკვდილი რაღას ნიშნავს?

ლიუციფერი

მაგრამ ნუ თუ მან,

ვინაც თქვენ შეგქმნათ, არ გაუწყათ, რომ ის მეორე,
სიცოცხლე არის?

კ ა ე ნ ი

არა, იმან მხოლოდ ის გვითხრა,
რომ ჩვენ მოვკვდებით.

ლიუციფერი

შეიძლება დადგეს დრო, როცა

ის საიდუმლოს გაგიმელავენბთ.

კ ა ე ნ ი

ბედნიერი დღე!

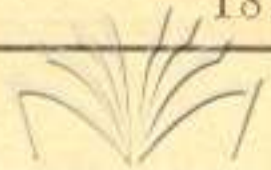
ლიუციფერი

ჰო—ბედნიერი! მაშინ, როცა ეს საიდუმლო,
ტანჯვით ნაშობი, გადაიქცევა წამების მძევლად
ჯერ არ გაჩენილ, ჯერ უგონო მირიად მტვერთა!

კ ა ე ნ ი

ეს რა ძლიერი ქმნილებანი არიან, ირგვლივ
მე რომ მივლიან? მათ არა აქვთ შეხედულება

ქართული
დასწავლის

იმ უსხეულო სულელებსა, აკრძალულ ედემს
რომ სდარაჯობენ, არც სახე აქვთ ადამიანის,
როგორც ადამს, აბელს, ან ჩემს უძვირფასეს დასწავლას
ან თვითონ მე და ან ჩემს 'შვილებს; და მაინც კიდევ,
თუმც ნათესაენი არ არიან ადამიანთა
და ანგელოზთა, მე მგონია, ბევრი მათგანი,
თუ უკვდავ სულელებს ძლიერებით ვერ შესწვდებიან,
ადამიანებს კი უთუოდ ასცილდებიან;
მედიდურები, მშვენიერნი, ისეთნაირი
ძალით არიან გამსჭვალულნი! აგებულება
გაუგებარი აქვთ იმდენად, რომ მე აქამდე
მსგავსი ამისა არ მინახავს სრულიად არსად...
ფრთები არა აქვთ მათ, ისე ვით უსხეულოებს,
ან და მხეცებსა, არც მიწიერ სხვა არსებებთან,
არ აქვთ რაიმე მიმსგავსება ამ მოჩვენებებს.
ისე ლამაზნი და ძალ-ღონით სავსე არიან,
როგორც ცოცხალ არსთა შორის უძლიერესნი,
და იმავე დროს არა ჰგვანან იმდენად იმათ,
რომ ვერ მიცვნია მე ისინი ცოცხალ არსებად.

ლიუციფერი

ისინი მაინც სცხოვრობდენ

კ ა ე ნ ი

სად?

ლიუციფერი

სადაც შენ სცხოვრობ

კ ა ე ნ ი

როდის?

ლიუციფერი

სამყარო, ის სამყარო, რომელიც ეხლა
მიწად გადიქცა, მათგან იყო დასახლებული.

კ ა ე ნ ი

ამ სამყაროზე ადამია პირველი მხოლოდ.

ლიუციფერი

შენიანებში-კი ის არის; მაგრამ ადამი
ღირსი არ არის, ასეთებში რომ ყოფილიყო
უკანასკნელიც.

კ ა ე ნ ი

და მაინც რას წარმოადგენენ?

ლიუციფერი

იმას, რათაც შენ მომავალში გადაიქცევი.

კ ა ე ნ ი

რა იყვნენ, ან და რა შეეძლოთ რომ ყოფილიყვნენ ისინი წინად?

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ლიუციფერი

არსებანი მშვენიერები,
წინათ მალაღნი, გონიერნი და გულკეთილნი;
შენი მშობლები სამოთხეში არსებობის დროს
იმდენად დაბლა იდგნენ მათზე, ვით შენზე შენი
შთამომავალი მესამოცე ათასი მოდგმის.
რაც შეეხება უძღურებას მათსას ამ ქამად,
შენ გაქვს სხეული, შეხედე და განსაჯე თვითონ.

კ ა ე ნ ი

ო, ნუ თუ ყველა დაიღუპა?

ლიუციფერი

ჰო, დაიღუპენ,
თავის მიწაზე, ისე, როგორც დაიღუპები
შენ შენს მიწაზე.

კ ა ე ნ ი

ჩემი მიწა იმათიც იყო?

ლიუციფერი

იმათიც იყო.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ ალბად არა ისეთი,
როგორიც არის ის ამ ქამად. ამნაირ არსთა
გამოსაკვებად ის, მე ვფიქრობ, მეტად მცირეა
და უბადრუკი.

ლიუციფერი

იგი იყო უფრო დიადი

კ ა ე ნ ი

მაგრამ შემდეგში აგი რად დაქვეითდა?

ლიუციფერი

ეგ ემას ჰკითხე, ვინც ყველაფერს ამხობს.

კ ა ე ნ ი

რა რიგად?

ლიუციფერი

გაქნადგურებულ სტიქიონთა არევ-დარევით,

რომლითაც იგი სამყაროებს ქაოსად აქცევს
და ქაოსიდან ძალუძს ისევ სამყაროს შექმნა.
ასეთი საქმე ჟამთა სვლაში იწვიათია,
მაგრამ არა აქვს სათვალავი მარადობაში.
წინ! ყველაფერი უნდა ნახო.

კ ა ე ნ ი

ო, საშინელი

სანახაობა!

ლიუციფერი

ქეშმარიტი სამაგიეროდ.

შეხე ამ ლანდებს; ერთ ღროს მათაც, ისე, როგორც შენ,
ჰქონდათ სხეული.

კ ა ე ნ ი

და ნუ თუ მეც დავემსგავსები

ოდესმე ამათ?

ლიუციფერი

დე ამაზე თქვენ გიპასუხოთ

თქვენმა შემქმნელმა. მე კი ვამბობ: აჰა ეს თქვენი
წინამორბედნი—რად ქცეულან, ხოლო რაც იყვნენ
ამას შენა გრძნობ, თუმცა ნაკლებ, შენი მცირედი
გრძნობების გამო, ვით არსება მატარებელი
შეუღარებლად უფრო ცოტა სულიერის და
ხორციელ ძალის. სთქვი, რა არის თქვენში საერთო?
მხოლოდ სიცოცხლე და სიკვდილი; დანარჩენი კი,
რაც თქვენს თვისებებს წარმოადგენს, ახასიათებს
ყველა ქვემძრომებს, წარმოშობილთ ყოფნის ქაფიდან
და ნალექიდან, რომელიც იქ მცირე პლანეტად
შედედებულა, იმისთვის რომ თავშესაფარად
ექმნეს იმ ბედკრულ ქმნილებებსა, რომელთათვისაც
უმეცრებაში ინახება ბედნიერება,
ცოდნაში შხამი: მაგრამ აბა შეხედე ერთი
ამ ძლიერ ლანდებს; ხოლო თუ შენ გული გატკინა
მათმა ყურებამ, დაუბრუნდი ისევ შენს მიწას
და თხარე იგი; სულ უვნებლად მიგიყვან უკან.

კ ა ე ნ ი

არა, მაცალე აქ დარჩენა

ლიუციფერი!

რამდენი ხანი?

ქართული
საბავშვო ლიტერატურის
საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
საქართველოს

კ ა ე ნ ი

სულ, სამუდამოდ! ბოლოს მაინც თუ არ ამცდობ
აქ დაბრუნება, მიჩვენია აღარ გავბრუნდე.
მომბეზრდა უძლურ არსებათა შვერა და ისევ
გთხოვ ამ ლანდებთან რომ დამტოვო.

ლიუციფერი

არ შეიძლება!

შენ ისე უმზერ, ვით სიზმარში, ამ სინამდვილეს.
და რომ შეგეძლოს შენ იმისი გაზიარება
იმ ქმნილებებთან, რომლებსაც აქ ხედავ ამ ქადა,
მაშინ აქ უნდა მოხვიდე შენ სიკვდილის კარით.

კ ა ე ნ ი

ეხლა რომელი კარი იყო, ჩვენ რომ მოველით?

ლიუციფერი

ეს იყო ჩემი. შენ უთუოდ უნდა დაბრუნდე.
მე ჩემი სუნთქვით დაგატარებ შენ სივრცეებში,
სადაც შენს გარდა ყველაფერი არის უსულო.
იფრინე, მაგრამ ნუ იფიქრებ აქ სამუდამოდ
დარჩენას, ვიდრე არ დადგება შენი საათი.

კ ა ე ნ ი

ეს ქმნილებანი? ისინი არ დაბრუნდებიან
მიწაზე ისევ?

ლიუციფერი

მათმა მიწამ განვლო; დანგრევამ

სახე იმისი გარე-კანით ჯერ კიდევ თბილით
გამოიცივალა იმდენად, რომ თითო ატომი
მასში უცნობი იქნებოდა მათთვის: ო, იგი
რა მშვენიერი, რა ლამაზი სამყარო იყო!

კ ა ე ნ ი

და არის კვალად! არა მიწით, — თუმცა მე ვალად
მაწევს იმისი მუშაობა, — ვარ გულნატკენი,
არამედ იმით, რომ ყველაფერს, რაც კი კარგია
მასზე, მე მხოლოდ ოფლით უნდა მოვიპოებდე,
რომ უძლური ვარ მე გავეჩქე ათას ქირს, იქვებს,
ავადმყოფობას, ბოლოს სიკვდილს...

ლიუციფერი

შენ ხედავ თვითონ,

როგორც არის შენი მიწა, მაგრამ აჩრდილიც

არ შეგიძლია შენ იმისი წარმოიდგინო,
თუ რანაირი იყო იგი.

კ ა ე ნ ი

აგერ ლანდები,—

ვეებერთელა ქმნილებანი, იმ არსებებზე,
რომლებსაც გვერდით გაუარეთ, მდაბალნი უფრო,
მსგავსნი მიწაზე, ულრან ტყეში, ბინადარ მხეცთა,
რომელთა ყეფა და ღრიალი შიშის ზარსა სცემს
თვით დედამიწას, მაგრამ ათჯერ მათზე დიდები
და შემზარავნი, რომლებიც შე მეჩვენებიან
ედემის კედლებს აცდენილნი: მათი თვალები
ისეთნაირად ანათებენ, ვით მახვილები
ცეცხლად მგზნებარე, მოდარაჯე ქერუბიმების
ხელში აწვდილნი, ვით ხეები კანშემოცლილი,
ისე უბზინავს მათ ეშვები,—ეს რაღა არის?

ლიუციფერი

ის, რაც მამონტი ეხლანდელი დედამიწისთვის;
ისინი ეხლა დამარხულნი არიან მის ქვეშ
მირიადობით.

კ ა ე ნ ი

ხოლო მასზე კი აღარც ერთი?

ლიუციფერი

არც ერთი, თორემ თქვენი სუსტი შთამომავლობა
მათთან ბრძოლის დროს ისე მალე ამოსწყდებოდა,
რომ უმნიშვნელო გახდებოდა ის დიდი წყევა,
რომელიც თავზე თქვენ დაგატყდათ.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ ეს ბრძოლა

რა საჭიროა?

ლიუციფერი

დაგავიწყდა დადგენილება,
რომლითაც იყო სამოთხიდან გამოდევნილი
ადამის მოდგმა? ომი ყველა არსებებს შორის
და ყველას ერთად მწუხარება, ცრემლები, ტანჯვა:
ასეთი არის აკრძალული ნაყოფი ხისა.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ არსნი ხომ აკრძალულ ხეს არ შეხებიან
და რისთვის უნდა დაიხოცნენ?

ლიუციფერი

თქვენმა შემქმნელმა განგიცხადათ თქვენ, რომ ისინი
 თქვენთვის არიან გაჩენილნი, ისე, როგორც თქვენ
 შეგქმნათ თავისთვის. და განა თქვენ მოისურვებდით,
 რომ მათი ხვედრი ყოფილიყოს თქვენსაზე კარგი?
 არ შენცდარიყოს მამა შენი—ისინი მაშინ
 არ მოჰკვდებოდნენ.

კ ა ე ნ ი

ეჰა, არსნო იმედმოკლულნო!

თქვენც მამა ჩემის ცოდვა უნდა გაინაწილოთ,
 როგორც მისმა შეილებმა, თუმც მათებრ ნაყოფი
 აკრძალული ხის თქვენაც თვალით არ დაგინახაეთ
 და ამნაირი საფასურით ნაყიდი ცოდნა
 არ მიგიღიათ. მატყუარა ყოფილა ის ხე,
 რადგან ჩვენ მისგან არაფერი არ შეგვიტყვია.
 ის გვიპირდებოდა ცოდნას—თუმცა სიკვდილის ფასად,—
 მაგრამ რა ცოდნა შეიძინა ადამიანმა?

ლიუციფერი

ეგებ სიკვდილმა მოგცეთ ცოდნა თქვენ უმაღლესი?
 და იგი, თქვენთვის ერთად ერთი ცნობილი ნივთი
 სხვა ნივთთა შორის, ეგებ ცოდნას უჭეშმარიტესს
 ატარებს თვითონ. ხე იქნება მართალი მაშინ,
 თუმც სასიკვდილო.

კ ა ე ნ ი

ო, ქვეყნებო დაუნჯებულნო!

მე თქვენ გიმზერთ და არაფერი არ მესმის თქვენი.

ლიუციფერი

ეს გასაკვირი როდი არის: შორს არის კიდევ
 საათი შენი აღსასრულის; ხოლო სულსა კი
 ნივთიერება ვერ გაიგებს, მაგრამ შეტყობა
 ამგვარ ქვეყნების არსებობის განა არ ნიშნავს
 რაიმე ცოდნის მოპოებას?

კ ა ე ნ ი

მე უკვე აღრე

ვიცოდი ის, რომ არსებობდა სიკვდილი.

ლიუციფერი

მაგრამ

სიკვდილის იქეთ თუ რა იყო, ის არ იცოდი.

კ ა ე ნ ი

ეხლაც არ ვიცი არაფერი მაგის შესახებ.

ლიუციფერი

მაგრამ შენ სცანი, რომ გარეშე შენი ყოფნისა არის სრულიად სხვა დარგები არსებობისა. საათით აღრე ეს ამბავი შენ არ იცოდი.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ ეს ჩემთვის მეტის მეტად ბუნდოვანია.

ლიუციფერი

დაკმაყოფილდი ჯერ ამითი, ხოლო შემდეგში შენს უკვდავებას ყველაფერი განემარტება.

კ ა ე ნ ი

ეს ტრედისფერი, უნაპირო სივრცე, რომელიც ჩვენს ქვეშ მდინარებს და ქანაობს,—ეს სალა არის? მე მას ედემის მდინარეებს შევადარებდი, რომ აქ არ იყოს გამსჭვირვალე ეთერის ფერი და გაშლილობა საზღვრებსა და წრეს გადასული.

ლიუციფერი

ამასაც დარჩა მიმსგავსება დედამიწაზე, მსგავსება, თუმცა მეტად მკრთალი, რომლის მახლობლად დასახლდებიან შენნი—ეს არის ლანდი ოკეანესი.

კ ა ე ნ ი

ვებერთელა, როგორც მსოფლიო და წმინდა, როგორც მზე წყალისგან; მის ზედაპირზე უზარმაზარი ცხოველები დასრიალობენ,—
ეს რაღა, არის?

ლიუციფერი

ეს დაღუბულ ლევიათანთა აჩრდილებიან.

კ ა ე ნ ი

და ეს გველი მცურავ ფაფარით, ვეება თავი უფსკრულზე რომ გადაუწვდია, ათჯერ მაღალი და ამაყი ყველაზე უფრო მაღალ ხეებზე,—თითქოს იგი, ასე მგონია, მზად არის ირგელივ შემოერთყას იმ სამყაროებს, რომლებიც წელან მე ვიხილე—ხომ არ ეკუთვნის იმ გველის მოდგმას, რომელსაც იქ, ედემის ბაღში საბედისწერო ხის ჩრდილ ქვეშე წოლა უყვარდა?

ლიუციფერი

მაცდური გველის გარეგნობა ყველაზე უკედ
შენს ღედას, ევას, ეცნობება.

კ ა ე ნ ი

არა ეს უფრო
საშინელია, ხოლო ის კი, რაღა თქმა უნდა,
უფრო ლამაზი იქნებოდა.

ლიუციფერი

შენ ის არასდროს

არ დაგინახავს?

კ ა ე ნ ი

მისი მოდგმის—ბევრი ძალიან,
მაგრამ თვითონ ის, ევას ვაშლი რომ შესთავაზა,
არა, არც ერთხელ.

ლიუციფერი

არც მამაშენს უნახავს იგი?

კ ა ე ნ ი

არა, ადამი შეაცდინა ევამ, გველმა კი
უკანასკნელი მოატყუა.

ლიუციფერი

ადამიანო!

აწი, როდესაც შენი ცოლი, ან და ცოლები
შენი შვილების თქვენს შეცდენას განიზრახავენ,
ეცადეთ, კარგად რომ გაიგოთ ის, თუ ვინ იყო
შემაცდენელი თვით იმათი.

კ ა ე ნ ი

ეგ შენი რჩევა

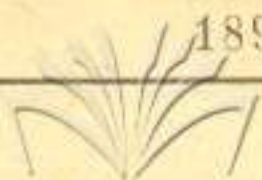
ამ ქამად უკვე ზედმეტია: ამიერიდან
გველი დიაცებს ველარაფრით შეაცდენს.

ლიუციფერი

მაგრამ

სამაგიეროდ არის კიდევ ერთი რამ, რითაც
თქვენს ცოლებს თქვენი, თქვენ კი მათი შეცდენა ძალგიძთ,
დე ეს ყოველთვის იქონიონ მხედველობაში
შენმა შვილებმა! ჩემი რჩევა კეთილი არის,
მით უმეტეს, რომ ის პირდაპირ მიმართულია
თვითონ ჩემსავე წინააღმდეგ, მაგრამ მე ვიცი
თქვენ ასეთ რჩევას არასოდეს არ შეასრულებთ
და მეც არაფერს არ დავკარგავ.

მე ეს არ მესმის

ეროვნული

საზოგადოებრივი

კ ა ე ნ ი

ლიუციფერი

ო, ბედნიერო! შენი მიწა ისე ნორჩია!
შენი თავი გყავს დამნაშავედ და უბედურად
წარმოდგენილი—ხომ ასეა?

კ ა ე ნ ი

დანაშაული

არ ვიცი რა მაქვს, მაგრამ რომ მე უბედური ვარ
ეს კი ცხადია. ო, რაოდენს განვიცდი ტანჯვას!

ლიუციფერი

პირველო შვილო პირველ მამის! დამნაშავე ხარ,
რადგან ცოდვაში ჩაისახე; მწუხარებაში
დაბადებული—იტანჯები; მაგრამ ყველა ეს
უნეტარესი, უცოდველი სამოთხე არის
იმის გვერდით, რაც მოკლე ხანში უნდა გაიგო.
ხოლო ის, რასაც შენ გაიგებ; იქნება ისევე
სამოთხე მასთან შედარებით, რაიც შენს შვილებს
და იმ შვილების შვილთა შვილებს, გამრავლებულებს,
ვით მიწის მტვერი, სატანჯველი მოელის. მაგრამ
უკვე დრო არის შენი უკან დაბრუნებისა.

კ ა ე ნ ი

მხოლოდ იმისთვის მომიყვანე, შენ აქ, რომ ჩემთვის
გეჩვენებინა ეს სურათი?

ლიუციფერი

განა შენ ცოდნას

არ დაეძებდი?

კ ა ე ნ ი

დაეძებდი, რომ შემდეგ მისი
საშუალებით მივსწდომოდი ბედნიერებას.

ლიუციფერი

ქეშმარიტება რომ ნიშნავდეს ბედნიერებას,
შენ ბედნიერი იქნებოდი.

კ ა ე ნ ი

მაშასადამე,

უფალი ჩემი მშობლებისა მართალი იყო,
როდესაც იმათ აუკრძალა ხე დამლუბველი.

ლიუციფერი

ხოლო, რომ ის ხე არ დაერგო სრულიად იმას,

უფრო მართალი იქნებოდა. მაგრამ არ ცოდნა
ბოროტებისა ბოროტებას ვერ აგარიდებს.
თანდათან უნდა გაიზარდოს ის და მოედოს
ყველა ნივთებს და ყველა არსებს.

ქართული
ენების ინსტიტუტი

კ ა ე ნ ი

არა, არა მწამს,

არ შემიძლია დავიჯერო შენი სიტყვები:
მხოლოდ სიკეთე მწყურია მე.

ლიუციფერი

მაგრამ ვის, ან რას

არა სწყურია ეგ სიკეთე? ვინ შეიყვარა
ბოროტებაში მისი გესლი და საწამლაეი?
ეს კანონია ყველასათვის და ყველაფრისთვის,
რაც უსულოა და რასაც კი უდგია სული.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ ვერ მივა ბოროტება იმ უსპეტაკეს
სამყაროებზე, რომლებიც მე, მათი სიტურფით
გაოცებულმა დაგინახე გზადაგზა, ვიდრე
არ შემოველით ამ წყვედიადში; ისინი ისე
მშვენიერია!

ლიუციფერი

შენ ისინი შორს დაინახე.

კ ა ე ნ ი

მერე რა უყოთ? სილამაზეს შორი მანძილი
ასუსტებს მხოლოდ. ახლოდან კი ალბად ისინი
სანახაობას თვალის მომკრელს წარმოადგენენ

ლიუციფერი

მიუახლოვდი შენი მიწის უმშვენიერეს
ქმნილებებსა და დააკვირდი შემდეგ ახლოდან
მათ სილამაზეს.

კ ა ე ნ ი

მოვკაცულვარ მე აგრე ხშირად
და ის ქმნილება, რომელიც მე ყველაზე მეტად
თვისკენ მიზიდავს, ახლოს უფრო მშვენიერია.

ლიუციფერი

აქ მოტყუება უნდა იყოს. მითხარი აბა
რა არსებაა ის, რომელიც შენ გეჩვენება
ახლოდან უფრო მშვენიერი უმშვენიერეს,
მაგრამ შორეულ არსებებზე?

ქართული
საბჭოთაო

კ ა ე ნ ი

მე აქ ვგულისხმობ
ადას—ძვირფას დას. ვარსკვლავების მირიადები,
ლაქვარდი სიღრმე სალამოს ცის მისი მნათობით,
რომელიც ისე იმზირება, როგორც სული ან
სამყარო სულთა, მზის ამოსვლა უნეტარესი
და მისი ჩასვლა,—როდესაც მას ვადევნებ თვალს მე
ჩუმაღ მტირალი, ვგრძნობ, თითქოს მეც იმასთან ერთად
მწუხრის ღრუბლებში ვიძირები,—ტყეთა კარავნი
მათი ჩრდილით და სიგრილეთი, ხმა ფრინველისა,
ლამის ფრინველის, რომლის ტკბილი საგალობელი
თითქოს სიყვარულს ადიდებდეს და სამოთხეში
უერთდებოდეს ქერუბიმთა ქებათა-ქებას,—
ეს ყველაფერი სულ არაფერს არ წარმოადგენს
იმის წინ, რასაც ეუბნები ჩემს გულს და თვალებს
ჩემი ძვირფასი ადას სახე, მისი დანახვა
მე მეტ სიხარულს მაგრძნობინებს, ვიდრე მთლად ერთად
დაგროვებული საუნჯენი მიწის და ცისა.

ლიუციფერი

მასში იმდენი სილამაზე მოთავსებულა,
რამდენიც მისთვის მინიჭება შეეძლოთ პირველ
მშობლებს მიწაზე, მშვენიერებს, თუმცა მოკვდავებს,
მთელი იმათი ალტყინების სიმბურვალეში
მაგრამ ეს მაინც მარტოოდენ მოტყუებაა.

კ ა ე ნ ი

ო, შენ იმისი ძმა რომ იყო, მაშინ სხვაგვარად
ილაპარაკებ ამის გამო.

ლიუციფერი

სიკვდილის შვილო!
მე ძმად უხდები მხოლოდ ისეთ არსებებს, ვისაც
შვილების ყოლა არ სჩვევია.

კ ა ე ნ ი

და ამიტომ შენ
არ შეგიძლია იქონიო კავშირი ჩვენთან.

ლიუციფერი

ეგებ თქვენ იყოთ გაჩენილი მაგისტვის მხოლოდ.
მაგრამ თუ კი ჰფლობ შენ არსებას ესოდენ ლამაზს,
რა მიზეზია უბედური რომა ხარ მაინც?

კ ა ე ნ ი

რისთვის ვარსებობ? რისთვისა ხარ შენ უბედურად
 რად არის ასე უბედური ყოველი არსი
 მთელ ქვეყანაზე? თითონ იგი, ვინც ჩვენ შეგვქმნა,—
 უბედურ არსთა შემოქმედი—განა იგი კი
 ბედნიერია? აშენება მხოლოდ იმისთვის,
 რომ დააქციო—ეს ისეთი შრომაა, სადაც
 არ შეიძლება იქნეს რამე სასიხარულო.
 ადამი ამბობს: იგი არის ყოველად ძლიერი,
 ის კეთილია.—ქვეყანაზე მაშ ბოროტება
 რისთვის ლა არის? ამ კითხვაზე ის მეუბნება,
 რომ ბოროტება გზაა მხოლოდ კეთილისაკენ.
 საოცარია ეს სიკეთე, რომ მას უხდება
 თავის მოსისხლე მტრის გულიდან აღმოცენება.
 შე ამ დღეებში გველნაკბენი ბატკანი ვნახე;
 ძირს გაწოლილი ის საბრალოდ იგრიხებოდა,
 მაშინ როდესაც დედა ცხვარი შეშინებული
 თავზე ბლავილით დასდგომოდა. ჩემმა მშობელმა
 რაღაც ბალახი მოსწყვიტა და დააღო ნაკბენს;
 ცოტა ხნის შემდეგ საცოდავი ქმნილება ისევ
 ნათელ სიცოცხლეს დაუბრუნდა და უზრუნველად
 დაუწყო წოვა დედის ძუძუს, დედაც, ჯერ კიდევ
 ათრთოლებული ლოკავდა მას. აჰა, შეხედე,—
 მითხრა მშობელმა:—ბოროტებას სიკეთე მოსდევს.

ლიუციფერი

რა უპასუხე?

კ ა ე ნ ი

არაფერი,—ის ხომ მამაა,
 მაგრამ შე მაინც გავიფიქრე, რომ ცხოველისთვის
 ის იქნებოდა უმჯობესი გველს არ ეკბინა,
 ვიდრე უმწარეს ტკივილების გამოცდის შემდეგ
 გამოეცადა სიხარული განკურნებისა.

ლიუციფერი

მაგრამ, რადგანაც შენა სთქვი, რომ ყველა მათ შორის,
 ვინაც შენ გიყვარს, უმეტესად შეგყვარებია
 ის,, ვინაც შენთან ერთი მკერდით იკვებებოდა
 და ვინც შენს შვილებს ასაზრდოებს თავის ძუძუთი...

კ ა ე ნ ი

ეგ მართალია! შე უმისოდ რა ვიქნებოდი?

ლიუციფერი
მე რა ვარ?

კ ა ე ნ ი
ნუ თუ არაფერი არ გიყვარს?

ლიუციფერი
შენს ღმერთს?
იმას რა უყვარს?

კ ა ე ნ ი
ყველაფერი, ყოველი არსი,
როგორც მე ამას მამა ჩემი მეტყობდა ხოლმე,
მაგრამ მე, ვიტყვი გამოტეხით, ამას მათ ბედში
სულ ვერა ვხედავ.

ლიუციფერი
მაგვარადვე ვერ დაინახავ
მიყვარს მე არსნი ყოველნი, თუ მათ მივაქანებ
ერთი გეგმისაკენ, ვით თოვლის ფიფქს მძლავრი ქარ-ბუქი.

კ ა ე ნ ი
როგორც თოვლის ფიფქს? ეს რაღაა?

ლიუციფერი
ბედნიერი ხარ,
რადგან არ იცი იგი, რაც შენს შორეულ მოდგმებს
ეცოდინება. შენა სცხრეობ თბილ ქვეყანაში;
სადაც ზამთარი არ ყოფილა.

კ ა ე ნ ი
მაგრამ ეგებ შენ
შენივე მსგავსი მაინც გიყვარს?

ლიუციფერი
შენ შენი თავი
გიყვარს თუ არა?

კ ა ე ნ ი
რა თქმა უნდა; მაგრამ ჩემს თავზე
მე უფრო მიყვარს იგი, ვინაც ჩემს მწუხარებას
და ჩემს წამებას ამსუბუქებს;

ლიუციფერი
შენ მასში გიყვარს
ის მომხიბლავი სილამაზე, ვაშლში რომ იყო,
და დედა შენი რომ დაღუბა; მაგრამ გაივლის
სილამაზე და მასთან ერთად შენს სიყვარულსაც
ვით ყოველ სურვილს, მოელეება ბოლო უთუოდ.

კ ა ე ნ ი

როგორ გაივლის სილამაზე? რა მიზეზია?

ლიუციფერი

ქამთა სვლისაგან.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ ქამი ხომ გადიოდა,
და მაინც კიდევ მამა ჩემი და დედა ევა
ჯერაც ისევ ლამაზები არიან, თუმცა
არც ისე ძლიერ, როგორც ადა ან სერაბიმი.

ლიუციფერი

ეგ სილამაზე გაივლის და გაქრება მათში.

კ ა ე ნ ი.

მაღონებს ეს მე; მაგრამ ჩემი გრძნობა მისდამი
რომ შეიცვალოს, — არა მჯერა, და თუ კი მისი
მშვენიერება დაიღუპა, მე მგონია, რომ
ამით დაჰკარგავს ყველაზე მეტს თვითონ შემქმნელი
სილამაზისა:

ლიუციფერი

მებრალეები, რომ შენს სიყვარულს
ელის დაღუპვა.

კ ა ე ნ ი

შენ უფრო ხარ შესაბრალისი,
რომ არასოდეს არაფერი არ გყვარებია.

ლიუციფერი

შენი ძმა გიყვარს?

კ ა ე ნ ი

რასთვის არა?

ლიუციფერი

მამა შენსაც ხომ უყვარს იგი, აგრეთვე შენს ღმერთს
არა ნაკლებად.

კ ა ე ნ ი

მეც მათსავით.

ლიუციფერი

მოსაწონია

ეგ ადასტურებს მორჩილებას.

კ ა ე ნ ი

მორჩილებას!

ლიუციფერი

ჰო! აბელი ხომ—

მეორე შვილი—საყვარელი შვილია დედის.

კ ა ე ნ ი

ჩემთვის ერთია: საყვარული პირველი მისი გველს ეკუთვნოდა.

ლიუციფერი

მამა შენსაც რომ უყვარს იგი?

კ ა ე ნ ი

მერე რა უყოთ? განა მე ის არ შემიძლია რომ შევიყვარო რაც სხვებს უყვარს?

ლიუციფერი

მაგრამ თვით ღმერთი,

თქვენი მფარველი იელოვა, ვინაც ედემი უნეტარესი გააშენა და მას გარშემო დიდი კედელი შემოავლო,—ისიც აგრედვე აბელს უცქერის გაღიმებით.

კ ა ე ნ ი

მე არასოდეს

არ დამინახავს იელოვა გელიმებული, ისიც არ ვიცი—იღიმება იგი, თუ არა.

ლიუციფერი

ანგელოზები ხომ გინახავს იმისი?

კ ა ე ნ ი

ძალიან ძვირად

ლიუციფერი

მაგრამ არც ისე იშვიათად, რომ არ იცოდე, მათთვის აბელი თუ რამდენად საყვარელია და მისი მსხვერპლი ღმერთისათვის რა საამოა,

კ ა ე ნ ი

მე რა რა საქმე მაქვს იმის მსხვერპლთან? ან შენ რად გინდა, ყველა ამ ამბებს რომ მიყვები?

ლიუციფერი

მხოლოდ მისთვის, რომ

ამის შესახებ შენ ფიქრობდი.

კ ა ე ნ ი

თუნდაც შეფიქროს,

რა საჭიროა გახსენება?

(ჩერდება და შემდეგ განაგრძობს ფრიად აღელვებული)

სულო, მისმინე!

შენ შემყვანე შენს საკუთარ სამფლობელოში:

ჩემსას კი თავი გაანებე. შენ მე მაჩვენე უძლიერესი ქმნილებები, რომლებიც უმაღლეს,

ვიდრე ადამი გაჩნდებოდა, სტკეპნიდენ მიწას, იმ დედა-მიწას, რომლის ერთი ნამსხვრევი მხოლოდ ჩვენ დაგვრჩენია; შენ მაჩვენე მე უთვალავი სამყაროები, მნათობები, რომლებსაც ჩვენი სამყარო მცირე თანამგზავრად აჰკიდებია დაუსრულებელ სივრცეებში; შენ დამანახე მე აჩრდილები სულ სხვა ყოფნის, რომლის წიაღი ჩვენმა მშობლებმა განამზადეს ჩვენთვის, როდესაც სიკვდილის ხელში ჩვენ ჩავვყარეს; შენ მე მაჩვენე მეტად ბევრი რამ, მაგრამ მაინც ეს ყველაფერი არ არის კიდევ: შემახედე, თუ სადა სუფევს, თავის ედემში იელოვა, ან შენ შენსაში? სად არის?

ლიუციფერი

ყველგან, მთელ სივრცეში.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ თქვენ მაინც

ხომ უნდა გქონდეთ ერთი ბინა იმგვარად, როგორც ყოველ ქმნილებას. ადამიანს მიწა აქვს ბინად, სხვა სამყაროებს აქვს თავისი მოსახლეობა ყოველ სულიერს საკუთარი სტიქია საზღვრავს. თვით ლანდებიც კი, რომლებიც შენ მაჩვენე გზაში, რაღაც ქვეყნებზე ბინადრობენ. შენ სადღა სცხოვრობ? ან იელოვა? ან ეგები ორივე ერთად?

ლიუციფერი

არა; ჩვენ მხოლოდ ერთად ვმეფობთ, ვცხოვრობთ ცალ-ცალკე.

კ ა ე ნ ი

ო, რომ თქვენ შორის იყოს მხოლოდ ერთი და ერთი! მაშინ მიზანის გაერთება ეგებ შეჰქმნიდა ამ ჟამად მტრულად განწყობილი სტიქიონების ერთიანობას. გათვისება რით შევსძლო თქვენი, როცა ორივე უკვდავი ხართ და ყოველად ბრძენი? განა თქვენ ძმები არ იყავით და ეხლაც კიდევ არა ხართ თქვენი ბუნებით და მარადისობით?

ლიუციფერი

შენ და აბელი ხომ ძმები ხართ?

ა დ ა მ ი

ჩვენ ძმები ვართ და

ძმებიც ვიქნებით სამუდამოდ, მაგრამ, თუნდაც რომ ასე არ იყოს, განა სული ხორციელსა ჰგავს? რაგვარად ებრძვის უკვდავება უსაზღვროებას, არ არღვევს ამით მსოფლიოს წესს, — რა საჭიროა?

ქართული
წიგლისათვის

მეფობისათვის.
ლიუციფერი

კ ა ე ნ ი
შენ მითხარი, რომ თქვენ ორივე
ხართ უკვდავები.

ლიუციფერი
მართალია.
კ ა ე ნ ი
ხოლო ის ლურჯი
სივრცეები ხომ უსაზღვროა?

ლიუციფერი
ჰო, უსაზღვროა.

კ ა ე ნ ი
და თქვენ არ ძალგიძთ, რომ ორივემ იმეფოთ მასში?
რა საჭიროა, რომ იყოფით?

ლიუციფერი
ვმეფობთ ორივე.

კ ა ე ნ ი
მაგრამ თქვენ შორის ბოროტებას ხომ ერთი სჩადის?

ლიუციფერი
რომელი მაინც—მე თუ იგი?

კ ა ე ნ ი
შენ: მე მგონია,
შენ შეგიძლია აღამიანს რომ დაეხმარო;
რისთვის არ შველი?

ლიუციფერი
არა გშველით მხოლოდ იმისთვის,
რომ თქვენ იმისი ქმნილება ხართ და არა ჩემი.

კ ა ე ნ ი
თუ აგრე ფიქრობ, მაშ დაგვეტოვე მის ქმნილებებად,
მაგრამ მაჩვენე მე ადგილი, სადაც ის სცხოვრობს.
ან შენი ბინა.

ლიუციფერი
მე შემეძლო მეჩვენებინა
შენთვის ორივე, მაგრამ უამი დადგება, როცა
შენ ერთს იმათგანს სამუდამოდ მიეკუთვნები.

კ ა ე ნ ი
ეხლა რომ ვნახო, არ იქნება?

ლიუციფერი
შენს მოკვდავ ჭკუას
იმ სულ მცირედის ათვისებაც კი უძნელდება,

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რომელიც მე შენ აქ გიჩვევე, და შენ ოცნებობ,
რომ ნახო ორი დასაწყისის უდიდესი და
ღრმა საიდუმლო. შენ გინდა, რომ ნახო ისინი
თავის იდუმალ ტახტზე მჯდომნი... მტვერო! ნუ გიპყრობს
შენ მედიდური სურვილები: არ შეგიძლია
მათი დანახვა შენ ისე, თუ არ დაიღუპე.

კ ა ე ნ

დე დავიღუპო, მომეც მხოლოდ საშუალება
მათი ხილვისა!

ლიუციფერი

მე ვცნობილობ შენში წინაპარს
შენსას, რომელმაც ანაცვალა სამოთხე ერთ ვაშლს.
მაგრამ იმათი ხილვისათვის უნდა წინასწარ
შენ უსათუოდ დაიღუპო: ასეთი ჭკრეტა
თვისება არის სულ სხვანაირ მდგომარეობის.

კ ა ე ნ ი

სიკვდილის!

ლიუციფერი

იგი შესავალი არის იმისი.

კ ა ე ნ ი

ო, ეხლა ნაკლებ მეშინია მე სიკვდილისა,
როდესაც იგი უხილავის ხილვას მპირდება.

ლიუციფერი

ეხლა მე მინდა შენს მხარეში გადაგიტანო,
სადაც ვალად გდევს, რომ ადამის მოდგმა ამრავლო,
რომ შენ იქ მუდამ მუშაობდე სვამდე და სჭამდე,
გძინავდე, თრთოდე, ცრემლს აქცევდე და—მოკვდე ბოლოს.

კ ა ე ნ ი

მაგრამ მაუწყე, როგორ უნდა გამოვიყენო
ის, რაც ვიხილე.

ლიუციფერი

შენ ხომ ცოდნას ეძებდი? და ის,
რაც შენ აქ ჩემი დახმარებით იხილე, განა
შენ არ გასწავლის შენი თავის შეცნობას?

კ ა ე ნ ი

ვაგლახ!

მე ვფიქრობ, რომ მე არარა ვარ.

ლიუციფერი

და ეს იქნება

გონება კაცთა ყველა ცოდნის—საზღვარი მთელი
სიბრძნის, რომელსაც თქვენ მისწვდებით: შეცნობა თქვენი

არარაობის. უანდერძე შთამომავლობას
ეს შენი ცოდნა და იგი მათ ააცდენს მრავალ
უბედურებას და სიმწარეს.

კ ა ე ნ ი

ამაყო სულო!

შენ გულზედად ლაპარაკობ, მაგრამ იცოდუ,
შენზე მაღალიც არის კიდევ.

ლიუციფერი

არა, ვიფიცავ

ზეცას, სადაც ის მეფობს მხოლოდ! ვფიცავ უფსკრულებს
და იმ უთვალაე სამყაროებს, სადაც ჩვენ ორი
ვბატონობთ,—არა! მართალია, მე მძლია იმან,
მაგრამ არ არის იგი ჩემზე მაღალი—არა!
მას თაყვანსა სცემს ყოველივე ჩემს გარდა მხოლოდ.
მის წინააღმდეგ ჩემი ბრძოლა სულ იგივეა
როგორიც იყო თავიდანვე, ყველაფრის გამო,
რასაც კი ჰფარავს იღუმალი მარადისობა,
უსაზღვრო სივრცე, ჯოჯოხეთი მთელი თავისი
განუზომელი უფსკრულებით და სიბნელეთი,—
ყველაფრის გამო შექნება მე იმასთან ბრძოლა!
სამყაროებმა, ვარსკვლავებმა, მთელმა მსოფლიომ
უნდა სასწოროზე იცახცახონ მანამდე, ვიდრე
არ მოთავდება ეს კიდილი მისი ან ჩემი
განადგურდებით. სხვა გზით იგი არ დასრულდება.
მაგრამ ძალუძს კი უკვდაებას განადგურება?
ძალუძს ოდესმე დასრულება ჩვენს მძაფრ სიძულვილს?
ვინც გაიმარჯვა, ბოროტებად გამოაცხადებს
იმას, ვისაც ის მოერიდა; მაგრამ სიკეთე,
რომლისაც იგი უნდა იყოს მომნიჭებელი,
რაში გამოჩნდა? მე რომ ვიყო გამარჯვებული
რა ბოროტება იქნებოდნენ საქმენი მისნი!
და თქვენ ჯერ კიდევ უსუსურნო! რა საჩუქრებით
დაგაჯილდოვათ თქვენ და თქვენი საბრალო მიწა?

კ ა ე ნ ი

ჩვენ მეტად მცირე საჩუქრები მივიღეთ მისგან
და ყველა მწარე.

ლიუციფერი

მაშ გამომყე ისევ მიწაზე

და გამოსცადე შენ ბოლომდე მისი ციური
მომადღებანი. ბოროტება და სიკეთეა
თვით ქმნილებაში, და იგი, ვინც იმათ იძლევა,

მათი შემქმნელი რად არის. მაგრამ თუ კი ის მომნიჭებელი არის თქვენთვის ყველა სიკეთის, დეე მიგაჩნდეთ ის კეთილად. სიმაგიეროდ ნურც ბოროტებას ჩასთვლით ჩემად, როდესაც იგი თავს დაგატყდებათ, ვიდრე მისი მიზეზი თქვენთვის აუხსნელია. ეცადეთ, რომ თქვენი მსჯელობა ეფარდებოდეს არა სიტყვებს, თუნდ ეს სიტყვები ნათქვამი იყოს სულთა მიერ, არამედ ნაყოფს, რომელსაც თქვენ სჭამთ. თქვენ გაქვთ ერთი ნამდვილი ჯილდო, იგი თქვენ ვაშლმა მოგანიჭათ საბედისწერომ, ეს ერთად ერთი ჯილდო არის თქვენი გონება. დეე ის მონად ნუ იქცევა მუქარის შიშ ქვეშ, რომელიც იმას აიძულებს ირწმუნოს იგი, რასაც უარჰყოფს სინამდვილე თვალშესახები. სიჯიუტე და აზროვნება—აი ის, რითაც თქვენ შეგიძლიათ საკუთარი სამყარო შექმნათ თითონ თქვენშივე, შინაგანი სამყარო, რომლით დაიფარება გარეგანი, თვალით ხილული. აი, თქვენ ამ გზით შეგიძლიათ მიუახლოვდეთ სულთა ბუნებას და დასძლიოთ თვით საკუთარი.

(ჰქრებიან).

(დასასრული შემდეგ ნომერში).

თარგმანი კონსტანტინე ჰიჭინაძის.

თ ე ა ტ ლ ი

მხატვრულ-მოკრავი თეატრი საკართველოში

ხელოვნება ყველას ეკუთვნის. ყველას აქვს მისი თანაზიარების უფლება. განვითარების დაბალ თუ მაღალ საფეხურზე მდგომ ყველა ქვეყნებში, ყოველ ისტორიულ ეპოქაში ხელოვნებას მეტად მჭიდრო კავშირი აქვს ხალხის ცხოვრებასთან.

უდავოა ეს ქეშმარიტება, მაგრამ... სამწუხარო ამბავი მოსდევს თან: სწორედ ხალხის ის ნაწილი, რომელსაც ხელოვნებით სარგებლობის დიდი უფლება აქვს, ფაქტიურად მოკლებულია ამ უფლებას. დიდი ქალაქების განაპირა უბნები, პროვინცია, დაბა და განსაკუთრებით სოფელი, თითქოს ცხოვრების გერი იყოს.

დიდი ცენტრების ვერც ერთი დარგი ხელოვნებისა ვერ დაიკვეხნის, რომ მისი დასაბამი, მისი ფესვები ცენტრშივე იყვეს დაბადებული. არა. ყოველივე: მუსიკალური ჰანგი, როკვა, პოეტური მეტყველება—ხალხისაგან არის ნასესხები და შემდეგ განვითარებული, დამუშავებული დიდ ცენტრებში ხელოვანთა მიერ, დამუშავებული და შერჩენილიც.

ღროა სესხის დაბრუნებისა.

თავის სარგებლიანად.

არა ხელოვნების დამახინჯებულ და გაბუნდოვანებულ ფორმებისა, არამედ ნამდვილი ხელოვნებისა, ღრმა შინაარსიანის და მარტივისა.

ერთ-ერთი ასეთი ხელოვნებაა—თეატრი.

სწორედ თეატრი, იმიტომ რომ თეატრში სინტეტიურად თავსდება როკვა, ცეკვა, სიმღერა, მეტყველება.

თეატრს აქვს ჯადოსნური თვისება ადამიანის სულის ამოძრავებისა, ამამალლებელ ემოციების შექმნისა.

კულტურულ მიღწევებისათვის თეატრი უძლიერესი იარაღია: მას შეუძლია სულიერად და გონებრივად განავითაროს ადამიანი, გააძლიეროს მისი ენერჯია შრომისთვის, ბრძოლისთვის. კაცი—ნამდვილ ადამიანად აქციოს, კაცობრიობის

გენიოსთა შემოქმედებას აზიაროს, დაშორებულ ერთეულთა და კოლექტივთა შორის სულიერი კავშირი დაამყაროს.

არის რა თეატრი ასეთ თვისებებით შემოსილი, მან დაგვიჩვენა გაშალოს ფრთები და თავის ჯადოსნობას აზიაროს ისინი, ვინც დღეს ამას მოკლებულია. აზიაროს ქეშმარიტ ხელოვნების ნამდვილი სახით და არა ისე, როგორც ჩვენ ხშირად ვხედავთ დაბა-სოფლებში გამართულ წარმოდგენების დროს: უხეშად და ტლანქად.

იყო დრო, როდესაც ხალხი (ქალაქების დაბალი წოდებები, სოფლელები) თითონ ქმნიდა თეატრალურ ხელოვნებას და აქტიურ მონაწილეობასაც იღებდა მასში.

ძველ საბერძნეთში — „მიმები“, „დიკელისტები“, „ქალოფორები“, „ქლიაკები“ — ხალხური, სოფლური კომედიის შემქმნელი და მატარებელი იყვნენ.

ძველ იტალიასა და რომში — შეიქმნა ხალხური კომედია, ეგრედ წოდებული, „ატელლანა“. მასალა ასეთი კომედიების, იყო სოფლის ყოველდღიური ქირვარაში, მეზობელ სოფელთან ჯიბრი, რომელიმე უარყოფითი მოვლენის სასაცილოდ ასახვა. წარმოდგენა მიდიოდა სიხალისით და ცეკვა-სიმღერით. წარმოდგენებს აუარებელი მაყურებელი ესწრებოდა.

დიდ ოკეანეს ერთ-ერთ კუნძულზე ეხლაც ცხოვრობს ველური ხალხი — „მაორი“. მათ ჰყავთ მთელი წოდება მსახიობების, ეგრედწოდებულ „არეოსების“. ესენი თამაშობენ დრამებს, კომედიებს, მღერიან და ცეკვავენ. ნიშნად მადლობისა, ხალხი, გარდა შენახვისა, აჯილდოვებს მათ გადასახადების განთავისუფლებით და ხელუხლებელს ჰყოფს ომის დროს. ასე ძლიერია ხალხის სიყვარული ისეთ თეატრისადმი, რომელიც მათი სულიერ ავლადიდების გამომსახველი და შემნახველია.

შუაგულ აფრიკის ველურთა შორის მონადირე ან მეომარი, ნადირობის ან ბრძოლის შემდეგ, სოფელში დაბრუნებული, უამბობს ხალხს ნადირობის ან ომის ამბავს არა უბრალო, ეპიურ ფორმით, არამედ ცოცხალი დრამატული ფორმით, თეატრალური სახით, მოქმედებით. და მისი გამარჯვების ამბავი აუწერელ სიმხნევებს იწვევს მსმენელში, გამარჯვების გრძნობას ჰბადებს მასში.

იტალიური „ატელლანა“ საფუძვლად დაედო მე-XVI საუკუნის ნამდვილ ხალხურ თეატრს, *comedia del'artu'*-ს, რომელმაც თითქმის ორი საუკუნე გასძლო და დიდი გავლენა იქონია გერმანიის და საფრანგეთის ხალხურ თეატრებზე.

ისეთივე ამბავია მე-XVI და მე-XVII საუკუნის ესპანიაში, როდესაც იქ ვითარდება თეატრი ხალხური შემოქმედებით შექმნილი. სიუჟეტი, ამსრულებელი, შემოქმედება, სულიერი განცდა, აუდიტორია, ყოველივე ეს ნამდვილი ხალხურია.

ამ თეატრებს თან სდევს ერთი საინტერესო მოვლენა: ყველა ეს თეატრები მოძრავია, უფრო — „მოხეტიალე“.

ბაზრობას, დიდ დღესასწაულებს ყოველთვის მოჰყვება მსახიობთა დასი, რომელიც იქვე, ღია ცის ქვეშ შლის თავის უბრალო კარავს და თამაშობს ხალხურ კომედიებს და დრამებს. და არა მარტო ბაზრობის და დიდ დღესასწაუ-

ლებს დროს, არამედ ჩვეულებრივ დროსაც სოფლის ან დაბის ყავახანაში გაჩნდება ხოლმე „მოხეტიალე“ მსახიობთა პატარა დასი. ადგილობრივ მოწინავეთა დახმარებით მართავს თავის წარმოდგენებს და იკრებს სულგანებულ მსმენელებს. როდესაც მორჩება თავის საქმეს, მიდის სხვა კუთხეში ახალი აუდიტორიის მოსაძებნად. მუდამ მოძრაობს სიციხესა და სიცივეში.

ცნობილია თითქმის 2000-მდე მსახიობი ქალი და ვაჟი იმდროინდელ ესპანიის თეატრისა. ესეც საკმარისი მაჩვენებელია იმის, თუ რამდენად პოპულარული იყო მაშინ თეატრალური ხელოვნება.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი თვისება ამ ხალხური, მოხეტიალე თეატრისა: ის რეალურია სიუჟეტითაც და განსახიერების ფორმითაც.

დიდ ხანს ინახავდა ხალხი თავის თეატრს. ინახავდა, მიუხედავად იმისა, რომ ქონებრივად უჭირდა მას. ეკლესია ყოველნაირად სდევნიდა და პარალელურადაც ვითარდებოდა „ოფიციალური“ მაღალ წოდების თეატრი. ინახავდა იმიტომ რომ, ამ თეატრში იყო ჩაქსოვილი ხალხის სულისკვეთება, მისი ხალისი, მისი იდეალები.

კორნელის და რასინის არისტოკრატიულ თეატრის დროს, საფრანგეთში არსებობდა „ბულვარის“ თეატრი თავის განთქმული „მიმებით“ (მსახიობებით).

ხალხოსნობის დიდი ბეჭედი ემჩნევა შექსპირის დროის ინგლისურ თეატრსაც. მისი თანამედროვე დრამატურგი დეკესი ამბობს: „თანამედროვე თეატრში უკანასკნელ მუშასაც ისეთივე უფლებები აქვს, როგორც სურნელებით გაჯღენთილ კარის კაცს, მეეტლეს—ისეთივე ხმის უფლება აქვს, როგორც რომელიმე ცნობილ კრიტიკოსს“.

მაგრამ მრავალი მიზეზების გამო, თანდათან ხელოვნება დიდ უმცირესობის კუთვნილებად იქცევა. ამ უმცირესობას აქვს ორგანიზაციის საშუალება, ის აყალიბებს თეატრს თავის გემოზე მუდმივ დაწესებულებად და ხალხი, რომელიც ასეთ საშუალებას მოკლებულია, რჩება მხოლოდ სურვილის და მისწრაფების ანაბარა.

აღსანიშნავია გერმანიის თეატრალურ ცხოვრებაში შემდეგი ამბავი: 1737 წ. ლაიპციგში დრამატურგი გოტშედი, საფრანგეთის არისტოკრატიული ტრაგედიის მიმდევარი, ილაშქრებს ხალხური თეატრის წინააღმდეგ. მისი მსახიობის, როგორც ესეთის, საჯარო გასამართლებას აწყობს. სცენაზე კოცონზე სწევას არღეკინის ტრადიციულ სამოსელში მორთულ ტიკინას და საჯარო წყევლა-კრულვას უძღვნის ხალხურ მსახიობ—შემომქმედს.

და ხალხური თეატრი თანდათან კრთება და კვდება, კვდება საუკეთესო, ბუნებრივი, ცოცხალი, ცეცხლოვანი შემოქმედება. მყარდება არაფრით დამსახურებული სოციალური უსამართლობა.

სურათი იცვლება. თვით ხალხის თეატრალური შემოქმედება მიმქრალია. შემომქმედი, ხალხური მსახიობი აღარ არსებობს. ხალხს შერჩა მხოლოდ სიმღერა და ცეკვა ლხინის დროს და აქა-იქ მეჩონგურე—მთხრობელი.

გაბატონებული კლასი და სახელმწიფო ვითომ ცდილობს მიაწოდოს მშრომელ ხალხს სულიერი საზრდო და აარსებს აქა-იქ სახალხო სახლებს, არჩევს ცენ-

ზურის ცეცხლში გატარებულ რეპერტუარს და ამნაირად ხალხის ვითომდა აღზრდას და დაკმაყოფილებას. რაღა თქმა უნდა, ასეთი ხელოვნური აღზრდა უაღრესად ბია და ხალხს სრულებით არ აკმაყოფილებს, უნაყოფოა, მიიხრუპება ასეთი დაწესებულებებები ქველმოქმედების ხასიათს ატარებენ.

ყველამ კარგად იცის ისიც, რომ ცარიზმის მთავრობისათვის „სიფხიზლის საზოგადოების“ თეატრები, სახალხო სახლები და მრავალი სხვა—იყო მხოლოდ საშუალება ხალხის თვითგაცნობიერების, მისი რევოლუციონური სულის მიძინებისათვის, და ამიტომაც ამ გვარ თეატრებში ნამდვილი ხალხური სული არ იყო. მოთხოვნილება კი ნამდვილი ხელოვნების ზიარებისა მშრომელ ხალხში დიდი იყო.

ის დრო გავიდა. სურათი გამოიცვალა. დადგა ამშენებლობითი ხანა. ეხლა საჭიროა ხალხში ხელოვნების განვითარება. განსაკუთრებით თეატრის.—ყველაზე ძლიერის, მომხიბვლელის და ნაყოფიერი ხელოვნების.

მე კარგად ვიცი, რომ ყოველ სოფელში, დაბაში და პატარა ქალაქში სერიოზული თეატრის დაარსება შესაძლებლობას აღემატება. ამისათვის არც საშუალებაა. არც საკმარისი სპეციალისტი. ისიც ვიცი, რომ საღი თეატრის აშენებას საფუძვლად უნდა დაედოს ახალი ყოფა-ცხოვრება, რომელიც ჯერ-ჯერობით მხოლოდ თეორიულად არის დასახული. მაგრამ ეს სრულებით არ უშლის იმას, რომ ამ საქმის შექმნას დღესვე შეუდგეთ.

დაყოვნება იმ დრომდე, ვიდრე საშუალება იქნება ყოველ დაბა-სოფელში თეატრის შენახვისა, ხეირს არ მოუტანს ხალხს. ცდა არ შეიძლება. საქმე ეხლა უნდა გაკეთდეს.

დღევანდელი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად საჭიროა ხალხურ-მხატვრულ მოძრავე თეატრის დაარსება.

ასეთი თეატრი უნდა იყოს აშენებული ნამდვილ მხატვრულ პრინციპებზე. შინაარსით ხალხის საღ სულისკვეთებას უნდა შეიცავდეს; ფორმა მისი გასაგები უნდა იყოს; ხოლო მისმა მოძრაობითი პრინციპმა უნდა მისცეს მას საშუალება გაიტანოს და გაავრცელოს თავისი ხელოვნება ჩვენი ქვეყნის მრავალ კუთხეში.

საქართველოს ყველა კუთხეში: ქალაქებში, დაბა-სოფლებში მრავალი წარმოდგენები იმართება. ზოგან მთელი წლის განმავლობაში, ზოგან მხოლოდ ზაფხულში, როცა მოსწავლე ახალგაზრდობა დასასვენებლად მიმოიბნევა მრავალი წრე არსებობს. სათეატრო დარბაზი ყოველთვის სავსეა, მოთხოვნილება მეტად დიდია, მაგრამ უმეტეს შემთხვევაში ასეთ წარმოდგენებს შემთხვევითი ხასიათი აქვს; ხან რაიმე საქველმოქმედო მიზნით იმართება, ხან რომელიმე „ტრალიკოს“ სცენის მოყვარის დრამატიული ქაველის დასაკმაყოფილებლად, ხან კიდევ სპეკულიაციის მიზნით. ნამდვილი ხელოვნების ნატამალიც არ არის. შეუფერებელი პიესა, როლების უცოდინარობა, თეატრალური ხელოვნების ელემენტარულ კანონების გათელვა. ხშირად ნამდვილი თამაშაა. ასეთი წარმოდგენები, დამსწრეთ გონებასაც, გემოვნებასაც გაუფუჭებენ და ბოლოს თეატრსაც შეაძულებენ.

სახელმწიფო მოძრავი თეატრი ასეთ ამბავს ადვილად მიუღებდა ბოლოს ის სერიოზულ ნიადაგზე დაყენებული, აჩვენებს პროვინციას ნამდვილ მხატვრულ შემოქმედებას და გახდება ნიმუშად ადგილობრივ დრამატიულ შემოქმედების.

ჩვენი მოძრავი თეატრის სტრუქტურა მესახება ასე: რეპერტუარის მისი გამომუშავებულ იქნება შემდეგ პრინციპებზე: შინაარსი აიღება, როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოეთის ცხოვრებიდან, ხოლო ორივე შემთხვევაში აუდიტორიისთვის შესაფერი ფორმის, მხნეობის და ამშენებლობის აღმზრდელი. ასეთ რეპერტუარს უნდა ერთოდეს ხალხური (სხვადასხვა ხალხის) ცეკვა, სიმღერა და ლექსთა მხატვრული თქმა. ეს ნაწილი ან ცალკე სალამოს მოითხოვს, ან დაერთობა პიესას, როგორც ცალკე განყოფილება.

ასეთი რეპერტუარის შესრულებისათვის საჭიროა გამოცდილი მსახიობთა შესაფერი დასი. რიცხვი მსახიობთა არ უნდა აღემატებოდეს დაახლოებით 20 კაცს! ტექნიკური პერსონალი minimum-ამდე უნდა იყოს მოყვანილი: 1—2 კაცი.

ყოველ პიესას აქვს თავისი მორთულობა (ტანსაცმელი, ხელსაწყო, ბუტაფორია), უაღრესად სადა და მარტივი დეკორაცია—minimum-ი—ან ფარდულეები ან შირმები. ავეჯი — საკეცი და დასაშლელი სისტემის. დასს აქვს თავისი სახლი-ვაგონი. მასში ცხოვრობს და მოგზაურობს.

სერიოზულ და დაკვირვებულ მომზადების შემდეგ თეატრი იწყებს თავის მოღვაწეობას აქვე, განაპირა უბნებში. თითო უბანში იმართება 2 წარმოდგენა. ამის შემდეგ თეატრი მიდის სამოგზაუროდ რკინის გზის ლიანდაგზე მდებარე დაბა-ქალაქებში. დაახლოებით ერთი თვის მოგზაურობის შემდეგ თეატრი ბრუნდება ცენტრში და დაუყოვნებლივ უდგება მეორე რეისის სამზადისს, რომელიც იმავე წესით წარმოებს, როგორც პირველი, მხოლოდ ახალი რეპერტუარით.

გარდა პირდაპირი მიზნისა — წარმოდგენების გამართვისა, თეატრი კიდევ, სადაც ამას საჭიროება მოითხოვს, მართავს ადგილობრივ დრამატიულ წრეებთან რამოდენიმე საუბარს თეატრალურ ხელოვნების ელემენტარულ პრინციპების შესახებ ამას დიდი მნიშვნელობა ექნება თეატრალურ ხელოვნების პროვინციაში განვითარებისათვის.

რადგან თეატრს პირველი მოგზაურობის რეპერტუარი თბილისშივე აქვს მომზადებული, მას აქვს თავისუფალი დრო და ის გზაში თეორიულად ითვისებს შემდეგ მოგზაურობის მასალას.

გარდა ამისა, თეატრი კისრულობს ერთგვარ სტატისტიკურ ცნობების მოგროვებას. წარმოდგენებზე დამსწრეთ დაურიგდებათ საანკეტო ფურცლები ანკეტის საშუალებით, თეატრი ეცდება გაარკვიოს (თეატრალურ ხელოვნების გარშემო) აუდიტორიის გემოვნება და სხვა.

ასეთ სტატისტიკურ მასალას დიდი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ექნება, როგორც თეატრის მომავალ მუშაობისათვის, ისე ყველა იმისათვის, ვინც ხალხის ზრდა-განვითარებით დაინტერესებულია.

ეს, ასე ვსთქვათ, პირველდაწყებითი ნაბიჯი მოძრავი თეატრისა, ეხებოდა დაბა-ქალაქებს, რკინის გზის ლიანდაგზე მდებარეთ. სასოფლო მოძრავ თეატრს,

მოგზაურობის და საერთოდ ტექნიკური მოწყობის სხვა წესი უნდა. ის არის მოძრავი თეატრის მეორე ნაბიჯი და მისი გადადგმა მხოლოდ პირველის შემდეგ. ამიტომ ამაზე ჯერ-ჯერობით არაფერს უნდა ვთქვათ. მხოლოდ, რომ ის კიდევ უფრო საინტერესო, საჭირო და ყოველი მხრით ნაყოფიერი უნდა იქნეს.

ერთი შეხედვით, აქ მოყვანილი გეგმა მარტივია და ადვილი, მაგრამ მისი პრაქტიკული შესრულება ბევრად უფრო ძნელი.

უწინარეს ყოვლისა მას უნდა წინასწარი დრო დაწვრილებითი გეგმის და მუშავებისათვის, რეპერტუარის გონივრულად შერჩევისათვის და სერიოზულ დასის შედგენისათვის. მას უნდა მატერიალური სახსარი მასალის დამზადებისათვის.

გარდა ყოველივე ზემო ნათქვამისა, არის რამოდენიმე მოსაზრება, რომელიც მოძრავი თეატრის საჭიროებას საბოლოოდ ნათელ ჰყოფს. მინდა ეს მოსაზრებანიც გამოვთქვა.

ყოველი საქმე სიყვარულს თხოულობს. მით უმეტეს ხელოვნება და კერძოდ თეატრი. მოძრავი თეატრის მომავალი წევრიც უწინარეს ყოვლისა მეტად წრფელი უნდა იყოს. აბა დააკვირდით: განა დიდი უმრავლესობა ეხლანდელი წარმოდგენებისა რაიმე კვალს სტოვებს ჩვენს სულში, მიუხედავად მდიდრულ და ბრწყინვალე გარეგნობისა? არა. იმიტომ რომ მთელი წარმოდგენის შენება მხოლოდ ტექნიკაზეა დამყარებული, მსახიობის თამაში გარეგნობას, ვირტუოზობას მისდევს, თითქო გაკვირვება უნდოდეთ მაყურებელის არაჩვეულებრივის, არნახული ხერხით.

შედგვი? სიყალბე აზრისა, განცდისა, და რა გასაკვირვალა, რომ მსმენელი არ უჯერებს მსახიობს და მთელ თეატრსაც.

თუ დიდი ქალაქის მსმენელი, ხელოვნებაში გამოყანგული, ამას განიცდის, რა უნდა განიცადოს დაბა-სოფლის. გემოვნება გაუფუჭებელმა მსმენელმა! ის მეტად სადაა, მარტივი და წრფელი. ამ დაუფასებელ თვისებას ძალიან სიფრთხილით უნდა მოუაროს მოძრავმა თეატრმა და თავისი მარტივი და წრფელი განცდა მსმენელის ღია გულს დაუპირდაპიროს, მჭიდრო კავშირი შექმნას მასთან.

ყველა ამისათვის საჭიროა, რომ მოძრავი თეატრის წევრმა შეისისხლხორცოს ამ საქმის სიდიადე ხელოვნებისათვის, ქვეყნისათვის.

უნდა ვაღიაროთ, რომ ეს ერთგვარი მსხვერპლი იქნება.

მართლაც — ბევრი გაიფიქრებს: მატარებელში ხანგრძლივად ცხოვრება, სოფელ-სოფელ ურმით ხეტიალი და მრავალი სხვა მძიმე პირობები, არც ისე სასიამოვნოა შედარებით დიდ თეატრში, ბრწყინვალე მორთულობაში მუშაობასთან.

ამას უპირდაპირდება ერთი თვისება მსახიობის არსისა: წყურვილი თავის ჩვენებისა, თავის ნიჭის გამოთენისა ხშირი ცვლა აუდიტორიისა ამ წყურვილზეა დამყარებული დიდი მსახიობების და თეატრის გასტროლებიც.

მოძრავი თეატრი მსახიობის სწორედ ამ წყურვილსაც დააკმაყოფილებს.

ვინ არ იცის, რომ ხალხის სული მხატვრული სიმდიდრის უღვეველი წყა-

როა. რომ ხალხის მხატვრული შემოქმედებითი სიცხოველე (ტემპერამენტი) უდიდესი სიძლიერეს შეიცავს: „ილიადა-ოდისსეა“, „ნალ და დამიანტი“, „პიკეატა“ ხალხური თქმულებები და მრავალი სხვა.

ასეთ შემოქმედის დაახლოვება, მის სულში ჩახედვა — მხატვრობისთვის საწინდარია იმისა, რომ მისი შემოქმედებაც აელვარდება, გაძლიერდება. კიდევ მეტი — ის გახდება ჭეშმარიტი შემოქმედება და არა მხოლოდ მოფეთქება, რაც ძალიან ხშირია თანამედროვე თეატრში.

ასეთ მიღწევებისათვისაც მოძრავი თეატრი მსახიობს ფართო საშუალებას მისცემს.

თუ სიწოდელე განცდისა, ჭეშმარიტი შემოქმედება მოძრავი თეატრის საფუძველში შეტანილი იქნება, მაშინ, ცხადია, ის ნამდვილ მხატვრობას გადაშლის თავის აუდიტორიის წინაშე.

სწორედ ეს უნდა დაისახოს მთავარ მიზნად ამ თეატრის მომავალმა მსახიობმა და ხელმძღვანელმა.

სწორედ დაბა-სოფლის მსმენელზე ცენტრი არც ისე დიდი წარმოდგენის იყო. ამ მსმენელისთვის ხელოვნების ნასუფრალიც საკმარისი იყო. მაინც არაფერი ესმისო, ასე ფიქრობდნენ წინად.

საქმეც იმაშია, რომ ესმის, ხშირად უფრო ღრმად გრძნობს, ვიდრე ბევრი კულტუროსანი.

ომის დროს ფრონტზე იგზავნებოდა მრავალი „მფრინავი დასი“, ლაზარეთებში დაქრილ ჯარის-კაცთათვის კონცერტები იმართებოდა და ძალიან ხშირად ამ სადა ხალხისთვის გამართული საღამოები არა მხატვრულ ხასიათს ატარებდნენ. ამ საღამოების მონაწილენი გვიამბობენ, რომ არა მხატვრულად ჩატარებული პიესები, დეკლამაცია, მუსიკა — მხოლოდ მოწყენას იწვევდნენ მსმენელებში. ნამდვილი მხატვრული შემოქმედება კი ყოველთვის აღტაცებას.

საანკეტო ფურცლები კარგი, მხატვრული წარმოდგენებისა შემდეგს ამბობენ: „ნუ მიატოვებთ წმიდა საქმეს“.

„ამხანაგებო, გთხოვთ განაგრძოთ თქვენი განათლებული მუშაობა“.

„გმადლობ, ამხანაგებო კეთილი საქმისათვის. თქვენთვის და თავისუფლებისათვის თავს დავდებ“.

„გთხოვთ სოფლებიც გაანათლოთ“.

ასე წერდენ უბრალო ჯარის-კაცები. ალბათ ესმოდათ და ღრმად გრძნობდნენ ნახულს და მოსმენილს.

ხშირად ყოფილა შემთხვევები, რომ წერა-კითხვის უცოდინარ მსმენელებს მსახიობში აღფრთოვანება და დიდი შემოქმედება გამოუწვევია თავის ყურადღებით და მსახიობის ხელოვნების შეგრძნობით.

1894/5 წელში მე მქონდა შემთხვევა მემუშაენა პეტერბურგის „შუშის ქარხნის“ მუშათა თეატრში რეჟისორად და მსახიობად გვყავდა საიმპერატორო თეატრის ერთი, აწ განსვენებული არტისტი. ხანში შესული, გამოცდილი და ნიჭიერი. მუშათა თეატრში თამაშის დროს არაჩვეულებრივ თეატრალურ აღელვებას განიცდიდა. აი რას ამბობდა ის: „აქ, ამ თეატრში, ამ აუდიტორიის წი-

ნაშე ბევრად უფრო ვლელავ, ვიდრე საიმპერატორო თეატრის დირექტორმა სკენაზე, იმიტომ რომ აქაურ უბრალო და სადა მსმენელს კარგად ვიცნობ მას არ გამოეპარება მხატვრული შეცდომები, ყალბი კილო, ის მხოლოდ წრფელ განცდას მიიღებს ჩემგან, ის ჩემთვის ბევრად უფრო ფასეული კრედიტის მფლობელი ნაფიცი რეცენზენტები“.

ნამდვილი მხატვრობა უნდა წაილოს მოძრავმა თეატრმა დაბა-სოფლებში. აქ, ცენტრში, მხატვრული სიყალბე უფრო ადვილად სალდება, ვიდრე იქ, მოშორებულ კუთხეებში.

მსოფლიო ისტორიის სხვადასხვა ეპოქაში ჩვენ შემდეგ სურათს ვხედავთ: ძველი საბერძნეთის და რომის მხატვარ-ხელოსნები მონები იყვნენ, აღორძინების დროს — დაბალ წოდების მოქალაქენი.

ესპანიის, ინგლისის, იტალიის და ევროპის სხვა ქვეყნების საუკეთესო მსახიობები, სახელი მათი ლეგიონია, სოფლები და დაბალ წოდების მოქალაქენი იყვნენ.

ძველ საბერძნეთის უდიდესი მსახიობი როსციოსი მონა იყო.

განსვენებული ელენორა დუზე იტალიური ხალხური მოხეტიალე დასის მსახიობის ასული იყო. შალიაპინი — ტფილისის მდაბიო, შჩეპკინი — რუსული თეატრის სიამაყე — ბატონ-ყმობის დროინდელი ყმა იყო. თანამედროვე საუკეთესო ტრალიკოსი დი-გრასსო სიცილიის ხალხური თეატრის მსახიობია.

ყველას ვერც ჩამოთვლით.

თუ ხალხს შეეძლო ამ უამრავი მსახიობების შექმნა, ამათთანა გენიოსების წარმოშობა, სჩანს — მის სულში მხატვრობის დიდი განძია.

ამიტომაც, როცა მოძრავი თეატრი თავის მოღვაწეობას შეუდგება, ის მოფიქრებულად და ფრთხილად უნდა მოიქცეს.

მას დაევალება არა რაიმე ახალის, უცხოის და არყოფილის დამყარება ხევიდან, ძალდატანებით. არა, ის ხელს შეუწყობს იმას, რომ ხალხის დროებით მიძინებული ნიჭი თეატრალური ხელოვნებისა, გამოადვიდოს. მისცეს მას საშუალება ზრდისა და განვითარებისა, რომ მან თავისი ძველი „ბერიკაობა“ ახალ ფორმებში აღადგინოს და ბოლოს აქტიურ შემოქმედებას შეუდგეს.

მაშინ ჩვენ დავინახავთ ახალ ყოფა-ცხოვრების ფორმებში ჩამოყალიბებულ დრამატურგს, მსახიობს, ახალს ძლიერ შემოქმედებას.

ქართული
ლიბრარი

საქართველოს
ლიბრარი

ნიკო ფირცხვანი.

ქალი შიგის წყაროზე

მხატვრობა და პერიტიკა

ნიკო ფიროსმანი

ნიკო ფიროსმანი არის საქართველოს შესანიშნავი ეროვნული მხატვარი ის ბევრისგან მიღებულია დღეს, მაგრამ ხალხის უმეტესი ნაწილისათვის თითქმის არც კი არსებობს. ათი წლის წინად ტფილისში ხშირათ შეხვდებოდით ფიროსმანის სურათებს სასადილოებში და სამიკიტნოებში რკინის გზის სადგურის ირგვლივ; მისი სურათების ნახვა შეიძლებოდა აგრეთვე ქალაქის განაპირა უბნებში; ახლა, ეკონომიური პირობების შეცვლის გამო, ბევრი სავაჭროები დაიხურა და აღარ არსებობს. ამის გამო სურათების ერთი ნაწილი დაიკარგა სრულებით; დანარჩენი კი გადავიდა კერძო პირების ხელში. ოცამდე მისი სურათი ინახება ნაციონალურ გალერეის სარდაფში.

ფიროსმანისებური ძველი ტფილისის სახე დაიკარგა მისი სიკვდილის შემდეგ. ხალხის უმეტესობა, რომელიც ხშირად დადიოდა სამიკიტნოებში, ბალებში და სარდაფებში, ძლიერ აფასებდა ფიროსმანს, უყვარდა და ამაყობდა მისი შემოქმედებით. ფიროსმანი იყო ქეშმარიტად ეროვნული მხატვარი. მართლაც, როგორი სიმდიდრით გადმოგვცემს ის ჩვენ ყოველდღიურ და ისტორიულ ცხოვრების სურათებს, როგორი შეკვეცილი და მძაფრი ოსტატობით ჰქმნის პორტრეტებს და ჟანრულ სცენებს! რას არ შეხვდებოდით ამ გრანდიოზულ ეპოპეიაში, რომელიც ასე მძლავრათ და მხატვრულათ ასახიერებს საქართველოს ცხოვრებას რევოლუციამდე. რამოდენიმე დიდი სურათით (ზოგიერთი თითქმის ორი საეენია სიგრძით) ის გადმოგვცემს ძველი კახეთის ჩვეულებებს და ადათს: ქეიფს სუფრაზე და მოღზე, სხვადასხვა დღესასწაულს, ქორწილს, ცეკვას.

საზოგადოთ, საყვარელი მისი თემია მდაბიო ხალხის ქეიფი ქართულ პეიზაჟის ფონზე, მწვანელით და ყოველგვარი საჭმელებით სუფრაზე, ან და კიდევ რთველი და ნადირობა. მას აქვს სურათები ამგვარი წარწერით: „გიორგი სააკაძე პატიობს საქართველოს მტრებისაგან“, „შამილი თავის ამალით“, „თავ. ბარიატინსკის საომრათ გამგზავრება“, „რუსეთის და იაპონიის ომი“ და სხვა.

მას აქვს პორტრეტები: შოთა რუსთაველის, თამარ მეფის და თავადების ნაბდებით და ყანწებით ხელში.

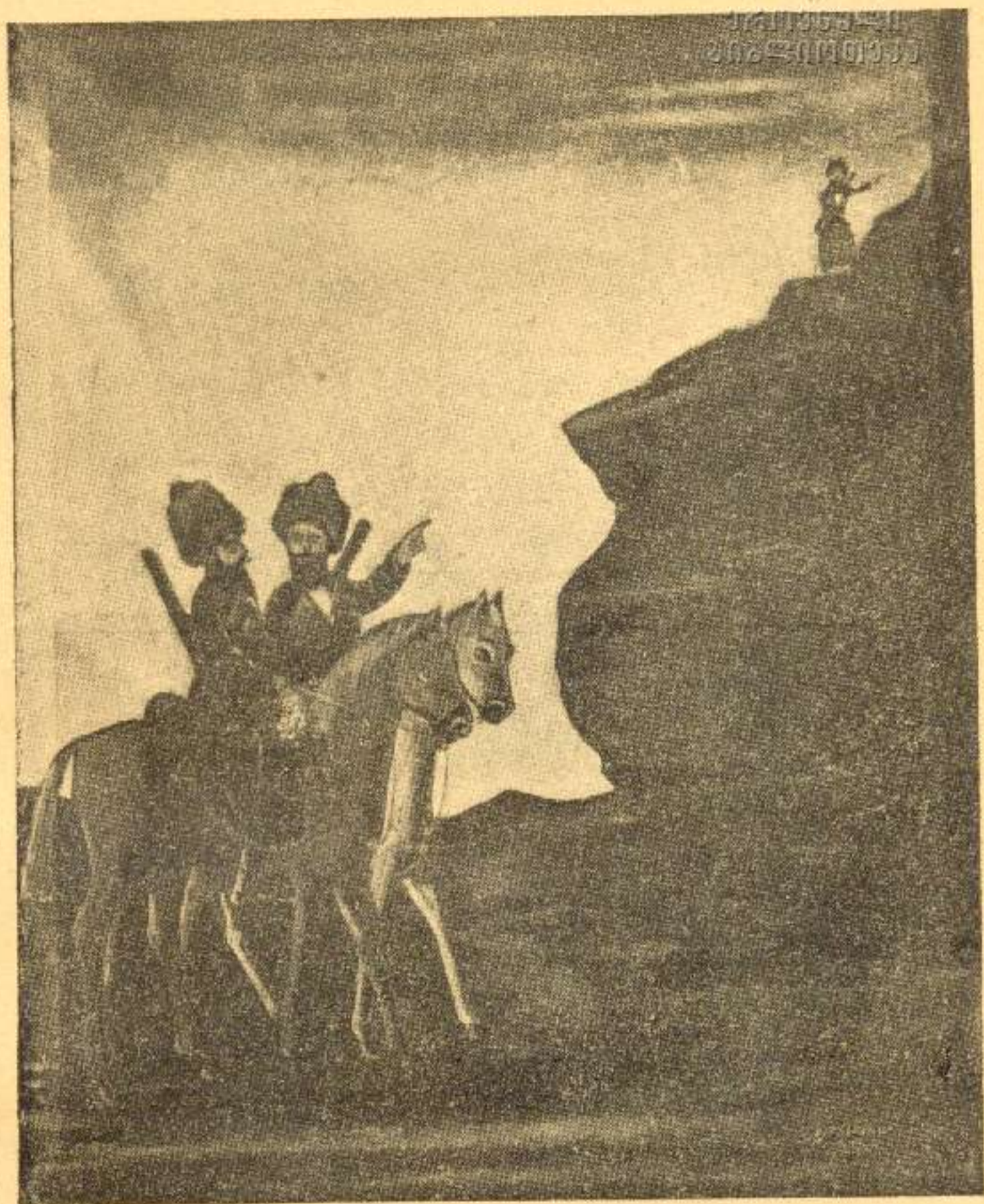
გარდა ამისა ის ხატავს: კინტო არღნით, ძიძა ძუძუმწოვარ ბავშვით ხელში, ქალი და ვაჟი, მეთევზეები, სოფლის ქალები, პროსტიტუტკები გაშლილი.

თმებით, მარაო ხელში, იადონი მხარზე, ჩინოენიკები, მიკიტნები, შეურმეები, გლეხები, მუშები და მწყემსები. პორტრეტები, მიუხედავად ჩნისა კრძალის მათ ხატავდა მეტის-მეტად უბრალოთ და პრიმიტიულ ტენიკას სამუალებით, ხშირად ძლიერ გვანან ორიგინალს.

არის საოცარი რიგი მხეცების, სადაც სიმკაცრე, ველურობა, ან და გრაციოზული ტანის სიმჩატე, მოცემულია მკაფიოთ და მკვეთრათ და იძლევა სრულ დახასიათებას; მაგ. ირემისა, ვერძისა, ლომის, ფირაფის, დათვის, ლორის და სხვა. არის ბევრი პეიზაჟები; მაგ. ფუნქულიორი, არსენალის მთა ლამით, შავი ზღვა, ტყეები და მთები.

გარდა ამისა მკვდარი ბუნება: აღდგომის სუფრა შემწვარი ბატკნით, ფანტასტიური შეერთება ტიკისა და ქვევრის, ერთნაირი ზომის როგორც ხელადა და ჭიქა, ყურძნის მტევნები, მარილი და ატმები. საიდან გაჩნდა ეს „კინტო“, რომელ მხარიდან გამოქროლდა ჩვენსკენ ეს გენიოსი, რომლის მსგავსი ცოტა მოიპოვება მსოფლიო მხატვრობაში. მართლაც, როგორ მოხდა, რომ ადამიანმა, რომელსაც არასოდეს არ უსწავლია არც ერთ სამხატვრო სკოლაში, რომელსაც არაფერ არ უნახავს გარდა ტფილისის მხატვრებისა (სხვათა შორის, ჩვენ ვიცით, თუ როგორი სკეპტიციზმით უყურებდა ის მათ) შექმნა, იმისთანა მხატვრული ნაწარმოებნი, რომლებზედაც დღესაც სწავლობენ ახალგაზრდა ქართველი მხატვრები (მაგ. გუდიაშვილი და სხვა). ჭეშმარიტად, ფიროსმანი უნდა ჩაითვალოს ახალი ქართულ მხატვრობის შემქმნელად. გამოვარკვეოთ რა ელემენტებიდან შესდგება ფიროსმანის შემოქმედება: პირველი ფაქტორი ქართული ფრესკაა, აქ არის ბიზანტიის გავლენა, მაგრამ მას ფიროსმანი აძლევს თავისებურ ხასიათს; ფრესკა უფრო მსუბუქია და ცოცხალი, თავის კომპოზიციით, ღია და მხიარულ ფერადებით, განთავისუფლებული ბიზანტიურ სიმკაცრისაგან ხიბლავს თვალს ფრესკიდან სტატიურობა ფორმის, კომპოზიციის მონუმენტალობა, და ღია ფერადების ცისფერის და ლურჯისადმი სიყვარული.

მეორე ფაქტორი მინიატიურაა, აქ იწყება სიყვარული სპარსელების გრაფიულობისა (უკანასკნელთა გავლენა დიდია ქართულ მინიატიურაზე). ლაქათითქოს პრტყელია, მაგრამ გამომეტყველი. ფერადები: შავი, მწვანე და ყვითელი. მიუმატეთ ამას კიდევ ის, რომ მის ნაწარმოებს თითქმის აკრავს დალი ქანდაკებისა; საფლავების ქვის კარების, ბარელიეფების და უბრალო სათამაშოების ხასიათისა. ტრადიცია უბრალო აბრებისა. ფიროსმანთან ხშირად თავს იჩენს სიმეტრიულ და თითქოს გართმულ შეთანაბრებაში ზოგიერთ სურათებისა (ორი მწოლიარე ქალი, ორი მამაკაცი). დიდი ღვაწლი დასდო ფიროსმანმა იმით, რომ მან გააცოცხლა მშვენიერი ტრადიცია ფრესკის და შეაერთა დანაწილებული და დაშორებული ელემენტები ქართულ მხატვრობის. ამ მუშაობით იყო გამოარკვეული ხალხის მხატვრული სიმდიდრე და ნაჩვენები გზა მომავალ საქართველოს მხატვრულ შემოქმედებისათვის. საძირკველი ჩაყრილია; ეხლა საჭიროა მხოლოდ შრომა! რთული ამოცანებით, მაგრამ იოლად მიღწეული კომპოზიცია, ყოველთვის მოულოდნელია მაყურებელისათვის, რა სიმდიდრეს წარმოადგენს ეს მოხერხებულ ოსტატობით!

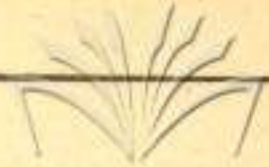
ბოკო ანთოსმანი.

ყსიაღუძი

სიბურტყეები ხან ჯვარედინდებიან, ხან მიდიან სპირალებათ, ხან კიდევ ჩამოშვებულნი ზევიდან ქვევით ხდებიან შემორკალული მრუდე ხაზით, მხატვრობა მსუბუქი და ბეჯითი, ძალდაუტანებელი ხატვა და დამორჩილება წვრილმანების საერთო კომპოზიციებისა, წარმოადგენენ ოსტატის მაღალ მიღწევას. ფერადები შემოქმედის ხშირათ ძლიერ ინტენსიურია: მუქი ლურჯი, ღია ყვითელი, შავი, მწვანე და თეთრი; ეს ფერადები შედარებით უფრო ხშირია. ხანდისხან ღია წითელი, ქვიშნის და ყავისფერი. მიუხედავად იმისა, რომ ხშირათ რომელიმე ფორმა თითქო, სადათ არის შეღებილი ფერადების დაშლა ყველგან დაცულია ფიროსმანთან; და ეს ახდენს მეტ მხატვრულ შთაბეჭდილებას, ფაქტურა მრავალგვარია და დამოკიდებულია იმაზე თუ მისი გადმოცემა სურს მხატვარს. მატყლი, აბრეშუმი, ადამიანის სხეული, ხე, ტყავი, თმები, ზეცა; ტექნიკა ყოველთვის იცვლება. სხვადასხვა მოხერხებით ხმარობს ის ფერადებს. (უმთავრესი ნაწილი მისი ნახატებისა დახატულია შავ მუშამბაზე). ხშირად ხელოვანი, რომელიც ყოველთვის მეტის-მეტად მკათიო და სხარტია გადმოცემათა საშუალებებში, ტოვებს ნიადაგს დაუფარავს ფერადებით, რაც უფრო აძლიერებს ფაქტურას. ნ. ფიროსმანი ოსტატია უმაღლესი ღირსების; მას არ სჭირდებოდა აკადემია (შეიძლება მას სრულიად მოეკლა ის, როგორც ბევრი სხვა).

პრიმიტივისადმი მისი მოსვლა განუყრელად გადახლართულია მის უბრალო და ბრძნულ მსოფლმხედველობასთან. კუბიზმის და ფუტურიზმის მიღწევათა შემდეგ, მარცხენა ფრთის შემქმნელი იწვედენ სიტუზისაკენ, შემოკლებულ და გაწმენდილ ფორმისაკენ,—ეს არის პრიმიტივი. ამით აიხსნება ის დიდი სიყვარული, რომლითაც თანამედროვე მხატვრები ეპყრობიან ფიროსმანს.

ნიკო ფიროსმანის მამა იყო კახეთის მემამულე. ყმაწვილი თორმეტი წლიდან ცხოვრობს ტფილისში. ამ ხანში მას აღმოაჩნდება ნიჭი ხატვისა. 1900 წლამდე მან თავის ცხოვრება სამსახურში და ვაჭრობაში გაატარა. მოულოდნელად ის დაღარიბდა და მას ეკარგება ყველაფერი, გარდა ტალანტისა. თვით ბედმა უკარნახა ფიროსმანს ყოფილიყო მხატვარი. მას იწვევენ ყველგან, აქმევენ და ასმევენ; სამაგიეროდ ის ხატავს სურათებს. ამგვარ მეცენატს შეეძლო შეეძინა თვეში 10—20 მისი სურათი, ვინაიდან ფიროსმანი ჰქმნიდა სურათს ერთ ან ორ დღეში. 1912 წელსი ზამთარში შეხვედრის დროს ის ლაპარაკობდა ჩვენთან საოცარ სიღარიბეზე, რომელიც მას აწუხებდა: ამბობდა აუტანელ პირობებზე, რომელშიც მას უხდებოდა მუშაობა და გვეხვეწებოდა როგორმე დაეხმარებოდით მას. „ვინმემ რომ მომცეს ერთი ოთახი და ფერადები, მე კიდევ ბევრ კარგ რამეს შევქმნიო“ ამბობდა ის. ფიროსმანი მოკვდა 1918 წელს და დასაფლავებულ იქმნა კუკიის სასაფლაოზე. მისი საფლავი დაიკარგა. ამ მოკლე ხანში სახელმწიფო გამომცემლობა უშვებს მონოგრაფიას ამ შესანიშნავ მხატვარზე. დიდი დამსახურება ფიროსმანის სახელის აღდგენაში მიუძღვით გრ. რობაქიძეს ტიციან ტაბიძეს და გიორგი ლეონიძეს, რომელთა წვრილები მოთავსებული „ბახტრიონში“ და ენერგია მასალების შეკრებაში, მაჩვენებელია იმისი თუ როგორი სიყვარულით ხვდება საქართველონ ფიროსმანს.

უ. ლუღუჩავა

ესთეტიური იდეალი ხელოვნებაში

ესთეტიური იდეალის გათვალისწინება, მისი ზოგად ხაზებში გაშლა საბოლოო ანგარიშში ნათელს ჰფენს ხელოვნების ბუნებას: ხელოვნება ესთეტიურ ემოციათა ცოცხალი წყაროა. ეს არის საზღვარი, რითაც იმიჯნება ხელოვნება მეცნიერებისაგან. ეს უკანასკნელი ლოლიკის სფეროა, ხელოვნება კა განცდათა სამყაროა; მეცნიერების გზა სილლოგიზმებით განისაზღვრება; მოვლენათა მრავალსახიანობას მეცნიერული შემეცნება სილლოგიზმებში ამწყვედევს, ხოლო ხელოვნება ესთეტიური დემონსტრაციაა იმ მოვლენის, რომელიც ხელოვანის სულში ორგანიულად დამწვარია. ხელოვანი განიცდის, მეცნიერი აზროვნებს — ამაშია მათი სტიქია. ესთეტიური იდეალი განცდაში მარხია.

იქ, სადაც არ არის სიცოცხლე, სადაც ადამიანი ვერ ხედავს სიცოცხლის უმაღლეს ალტყინებას, იქ არ არის მშვენიერების განცდა, იქ არ არის ესთეტიური ემოციები.

ადამიანის სულიერობის ესთეტიურ ხაზებში გაშლა შესაძლოა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ადამიანი განიცდის მშვენიერებას და უშუალოდ ჭერეტს მას.

იბადება საკითხი: აქვს თუ არა მშვენიერების განცდას რაიმე ბიოლოგიური მნიშვნელობა? ეს საკითხი ესთეტიკის ცენტრალური პრობლემაა, რადგანაც ამ პრობლემასთან უშუალოდ დაკავშირებულია ესთეტიური იდეალი, რომელშიაც საბოლოოთ მელაენდება ხელოვნების ბუნება.

რას წარმოადგენს ადამიანი, როგორც ბიოლოგიური არსი?

„ადამიანის ორგანიზმი სხეულთა რთული აგრეგატია; ეს სხეულები, რომელთაც აქვთ სხვადასხვა ქიმიური და ფიზიკური თვისებები, ურთიერთ დამოკიდებულებაში იმყოფებიან, მაგრამ მათი ფუნქციები ისეა ურთიერთ შეწყობილი და აგრეთვე გარემოს მიმართაც, რომ ორგანიზმში არ ჰკარგავს თავის ფორმალურ ერთიანობას. ორგანიზმის სიცოცხლე მზილდება გარემოსთან წონასწორობაში. ამ წონასწორობაში ორგანიზმი ინახავს თავის თავს. მკვდარი ორგანი-

ზმი პასიურად ემორჩილება გარემოს ქიმიურ, მექანიკურ და სხ. ზემოქმედებას, რის გამოც მექანიკურად იწლება თავის შემადგენელ ნაწილებზე, ორგანიზმში მაშინ სცოცხლობს, როდესაც მას აქვს უნარი დარღვეულ წონასწორობის აღდგენის, ე. ი. თავის შენახვის საშუალება, ან რიგად სიცოცხლე თვით შენახვის ნიჭიერებაა, ანუ უფრო სწორად, ორგანიზმის თვით შენახვის პროცესი“. (ა. ლუნაჩარსკი Основы позитивной эстетики). ამ ნიჭიერების განვითარებასთან დაკავშირებულია ორგანიზმის სრულქმნა. ორგანიზმში თანდათანობით მუშავდება მიზანშეწონილი რეაქციები გარემოს ზემოქმედებაზე. ამ უკანასკნელის ცვლილება იწვევს ორგანიზმის ცვლილებას: ორგანიზმი ან კვდება ან და იმუშავებს ახალ რეაქციებს. ამის გამოც ორგანიზმის სტრუქტურა იცვლება. ორგანიზმს ყოველ გარემოში განსაზღვრული რეაქციები აქვს, გარემოს არეს შეცვლა ახალ რეაქციებს თხოულობს, წინააღმდეგ შემთხვევაში შეუძლებელი ხდება შეცვლილ გარემოსთან შეგუება. მაგრამ ეს რეაქციები შეეჩვია განსაზღვრულ არეს, ამიტომაც ახალის შემუშავება დიდის სიძნელით ხდება, ხშირად ეს სიძნელე კიდევც იმსხვერპლებს ორგანიზმს. ამაშია მისი კონსერვატიზმი. „ამიტომაც ორგანიზმი იდეალური შეიძლება გახდეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც მას ექნება სხვადასხვა რეაქციები, რომ შეინარჩუნოს სიცოცხლე ყველა პირობებში“. გარეშე არე ზრდის ორგანიზმს. ეს უკანასკნელი ეგუება გარეშე პირობებს სხვადასხვა რეაქციების საშუალებით. თუ ადამიანსა და გარემოს შორის სრული ჰარმონიაა — ჩვენ ვამჩნევთ მათ შორის ერთგვარ წონასწორობას.

მაგრამ, როდესაც ადგილი აქვს ამ წონასწორობის დარღვევას, მაშინ ჩნდება ის, რასაც ავენარიუსმა ცხოვრების სხვაობა უწოდა. ამ რიგად ცხოვრების სხვაობას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც წონასწორობა ადამიანის ორგანიზმსა და გარემო არეს შორის ირღვევა. ადამიანის ფსიხიკაში წონასწორობის დარღვევა და მისი ახალ საფუძვლებზე აღდგენის ცდა გამოიხატება, როგორც ტანჯვის და კმაყოფილების განცდა. ცხოვრების სხვაობა მთლად ამ განცდებში შლის თავის ბუნებას: როდესაც ადგილი აქვს ადამიანის ორგანიზმში მრღვეველ პროცესებს — მაშინ ის ტანჯვას განიცდის, მაგრამ, თუ ცხოვრების სხვაობამ შექმნა ახალი ნიადაგი წონასწორობის აღდგენის, მაშინ ადგილი აქვს კმაყოფილებისა და სიამოვნების განცდას. აი ამ მომენტებს, რომელშიაც ცხოვრების სხვაობა ამქლავენებს თავის თავს, — ბიომექანიკური თეორიის ავტორმა, ავენარიუსმა უწოდა აფექციონალი. აფექციონალი უარყოფითი და დადებითია: დადებითია იმ შემთხვევაში, თუ ადამიანი განიცდის სიამოვნებას გარეშე მოვლენათა ზემოქმედების გამო, უარყოფით აფექციონალში მაშინ ეხვევა ცხოვრების სხვაობა, როდესაც მოსპობილია ახალი რეაქციების გამომუშავების შესაძლებლობა. დადებითი აფექციონალი ბიოლოგიური საწინდარია სიცოცხლის ზრდისა და გაჯანსაღების. მაგრამ ხშირად არის შემთხვევები, როდესაც დადებით აფექციონალს საბოლოო ანგარიშში ბიოლოგიურად უარყოფითი შედეგები მოაქვს: ასეთია სიამოვნების წუთიერი, ეფემერული განცდა; მაგრამ ასეთი განცდები გამართლებულია ენების მიერ (страсть), ცივი გონება კი მას უარყოფით აფექციონალად სთვლის. ადამიანის ორგანიზმის სრულქმნა შესაძლოა

მხოლოდ მაშინ, როდესაც დაღებიანი აფექციონალი თავის გამართლებას იპოვის გონების სამსჯავროს წინაშე და, როდესაც ვნება და გონება ერთიანად დადებით აფექციონალის ბიოლოგიურ შეფასებაში. ამ შემთხვევაში გონების როლი განუზომელია: დადებითი აფექციონალი მაშინ შეუძლია მიიღოს ადამიანს, როდესაც მას შეუმცნია ის გარეშე პირობები, რომელშიც უხდება მას ყოფნა. საგნის შეცნობა — საგნის დაძლევაა. გარემოს გაგება, მისი ყოველ მხრივი შეცნობა უტყუარი გარანტიაა ახალი რეაქციების გამომუშავების შესაძლებლობისა. ახალი რეაქციები ახალ წონასწორობას ამყარებს, ახალი წონასწორობა ახალ განცდებს იწვევს, — ხოლო ეს ახალი განცდები აჯანსაღებს და ამშვენებენ სიცოცხლეს.

ადამიანის სიცოცხლე თვითშენახვის პროცესია. ამ სიცოცხლეში მხილდება სრული და მთლიანი განცდა სილამაზის, აქვეა მოცემული შემოქმედების სიმშვენიერე და მშვენიერების შემოქმედება. სიცოცხლის იდეალის თვალთახრისით ადამიანი აფასებს მშვენიერებას. სიცოცხლის იდეალი სასებით უნდა ამართლებდეს მას, წინააღმდეგ შემთხვევაში მშვენიერებას ჩვენთვის არავითარი ღირებულება არ ექნება. ხელოვნება მოვლენათა განცდაა. ეს განცდა ესთეტიურ ემოციათა წყაროა. ამ უკანასკნელის ბიოლოგიური მნიშვნელობა — როგორც აღვნიშნეთ — განუზომელია. ხელოვნების ბიოლოგიური ღირებულება უნდადაგოთ ჰხდის პრინციპიალურ და დაუსაბუთებულ თეორიას, „ხელოვნებას ხელოვნებისათვის“.

ესთეტიური იდეალი ხელოვნებაში, სავსებით უნდა შეუთანხმდეს სიცოცხლის იდეალს. წინააღმდეგობა სიცოცხლის იდეალსა და ესთეტიურ იდეალს შორის არარაობამდის დაიყვანდა ესთეტიურ იდეალის ღირებულებას და მით უნდადაგოთ გახდიდა ხელოვნებას საზოგადოთ.

ამ რიგად ერთად ერთი საზომი ხელოვნების ესთეტიური მნიშვნელობის გაგების და შეფასების არის სიცოცხლის იდეალი, რომელშიაც — ვიმეორებთ — უნდა იყოს თავისი ყოველმხრივი გამართლება მშვენიერების საღმა იდეამ. ხელოვნების შინაარსი და ამ შინაარსის ესთეტიური გამოსახვის ფორმები პერმანენტულ ცვალებადობას განიცდიან. ხელოვნების ისტორია არის საუკეთესო არგუმენტი. ამისდამიუხედავათ ხელოვნებაში არის ერთი მომენტი, რომელიც ყოველ ლიტერატურულ სკოლების თანდაყოლილი თვისებაა. ეს მარადი მომენტი ხელოვნებისა არის — ამ უკანასკნელის მისწრაფება მოვლენათა ესთეტიზაციისაკენ: მშვენიერება — აი ის ზედროული მომენტი, რომელშიაც ყოველი მხატვრული სკოლა სცდილობს განასახიეროს თავისი თავი. რასაკვირველია, მშვენიერების კონკრეტი შინაარსი ყოველ ჟამს იცვლება, მაგრამ მშვენიერება, როგორც იდეა, გარეშე ყოველგვარი შინაარსისა, მშვენიერება, როგორც ზოგადი ფორმა, მარად უცვლელია. მშვენიერების განცდა იწვევს დადებით აფექციონალს. აქედან, ცხადია, ესთეტიური ემოციები არის არა ენერგიათა უბრალო თამაში, არამედ მას აქვს უდიდესი ბიოლოგიური სარგებლიანობა. სულ სხვა თვალთახრისზე სდგას სპენსერის ევოლიუციონური ესთეტიკა და სხვაა აგრეთვე კანტის ესთეტიური შეხედულებანი. „ესთეტიური კმაყოფილება — სწერს სპენ-

სერი—არ უკავშირდება ცხოვრების ფუნქციებს: მას არაა დაკავშირებული სარგებლობა არ მოაქვს ჩვენთვის. ფერებით და ხმებით დატკბობა უბრალო ვარჯიშობიდან, ორგანოს უბრალო თამაშობიდან, ყოველგვარ სარგებლობის გარეშე. ეს დატკბობა წმინდა ინტუიციანია, და როგორც ასეთი—ფუფუნება.“ (გიუიო. задачи современной эстетики). **კანტის** შეხედულებანიც ასეთივეა: მშვენიერების გრძნობა უფრო უანგაროა, ვინემ სიკეთისა და სიშართლის. შეუძლებელია, —კანტის აზრით, მშვენიერების და სარგებლიანობის გაერთიანება. ეს ორი მომენტი—ჰფიქრობს კანტი ანტიპოდური ცნებებია. მათი გაიგივება ისევე შეუძლებელია, როგორც წყლისა და ცეცხლის.

კანტის და სპენსერის შეხედულებებში ერთი რამ სწორია: მშვენიერების განცდა აუცილებლად თამაშია. მაგრამ იბადება კითხვა: აქვს თუ არა ამ „თამაშს“ რაიმე მნიშვნელობა ადამიანის სიცოცხლისათვის? რა არის თამაში? ადამიანის ორგანიზმის აქტივობას ჰქმნის ორი ფაქტორი: კვება და შრომა. თუ შრომის ფაქტორი სჭარბობს კვების ფაქტორს, მაშინ ორგანიზმი ირღვევა, თუ პირიქით—ორგანიზმი პასიური ხდება, რაიც რღვევის პროცესის დასაწყისია ორთავე შემთხვევაში სიცოცხლის შინაგანი წონასწორობა იშლება და სიცოცხლე ფიზიკურად ნადგურდება. თამაში მოჭარბებულ ვნერგიის გაფანტვაა. ეს პროცესი სიამოვნების განცდის პროცესია: ხოლო სიამოვნება ესთეტიური განცდის აზრია.

ესთეტიური განცდა იწვევს დადებით აფექციონალს, ხოლო დადებითი აფექციონალის ბიოლოგიური ღირებულება უაღრესად დიდია. მისი ბიოლოგიური ღირებულება მის სარგებლიანობაში გამოიხატება: არ შეიძლება სარგებლიანობა იმაზე მეტი, როგორც სარგებლიანობა ბიოლოგიური — აქედან ცხადი და ნათელია შეცდომა იმ შეხედულებათა, რომელიც ევრ ხედავს მშვენიერების განცდაში უდიდეს ბიოლოგიურ სარგებლიანობას. მაგრამ არა ყოველი მშვენიერება, ყოველი სილამაზე არის ბიოლოგიურ ღირებულების მატარებელი. ზევით აღვნიშნეთ, რომ არა ყოველ დადებით აფექციონალს მოაქვს ბიოლოგიურად დადებითი შედეგები. ესთეტიური ეფემერია არა იშვიათად საფუძველში იტევს შინაგან სიცოცხლის ჰარმონიის დარღვევისა და დაშლის შესაძლებლობას. ავიღოთ თანამედროვე ლიტერატურული მიმართულებანი. **ექსპრესიონიზმი** ეს ტოლსტოური ქრისტიანზმის ესთეტიური მოძღვრება არსებითად აბსოლიუტურ მორალობის აპოლოგიას წარმოადგენს. ადამიანი არსებითად მორალური მოვლენაა, რადგანაც ის იტევს „სულს“, რომელიც ფსიქიური განსახიერებაა წმინდა მორალის. მაგრამ თანამედროვე ქალაქურმა სინამდვილემ ადამიანის ეს მორალური მომენტი მიჩვენა და ქვეყნად ამორალობა გაამეფა. ქალაქი ექსპრესიონისტების შემოქმედებაში ყოველგვარ გარყვნილების, ყოველგვარ უზნეობის და სისაძაგლის დაკანონებაა de iure და de facto. ქალაქს ბუნებრივად უპირდაპირდება ნაზი იდილიის ქვეყანა — სოფელი. სოფლის კულტი, —ეს იმავე დროის მორალური კულტია, და სოფელში დაბრუნება ქალაქის განადგურების გზით ადამიანის მორალურ უფლებებში აღდგენაა. ასეთია ექსპრესიონიზმის სოციალური სულისკვეთება. ნიჭიერ ექსპრესიონისტის ნაწარმოებს შეუძლია დაატყვევოს

ჩვენი სული: ნიჭიერ რეჟისორის მიერ მხატვრულად დადგენულ ექსპრესიონისტულ პიესას შეუძლია თავდავიწყებითი ალტაცებაში მოთხრობის შემოქმედელი. ერთი სიტყვით, ექსპრესიონისტ-ხელოვანის სერიოზულ და ლამაზ შემოქმედებას შეუძლია გამოიწვიოს ჩვენში ესთეტიური განცდა და მით გვაგრძნობინოს ესთეტიური კმაყოფილება. მაგრამ ამ ესთეტიურ კმაყოფილებას არ ექნება დადებითი ღირებულება რევოლუციონური თვალსაზრისით. ექსპრესიონისტული შემოქმედება ამუშავებს ადამიანის ფსიქიკას უარყოფით მიმართულებით: ადამიანში ამ შემთხვევაში მუშავდება კონსერვატორის ტიპი, რომელსაც სძაგს პრინციპიალურად ქალაქი, ქალაქური კულტურა და რომლის სტიქიაა სოფლის თავდავიწყებითი სიყვარული. ახალი კულტურა, ახალი ადამიანი და ახალი ცხოვრება იბადება ქალაქში, „ქალაქმა უნდა მოსპოს ქალაქი“. მაგრამ ეს მომსპობი ქალაქი არის ახალი ცხოვრების და ახალი ადამიანის სუბიექტი. ექსპრესიონისტულ შემოქმედებაში არ არის გმირული და ლამაზი ცხოვრების განცდა და ამიტომაც ექსპრესიონიზმის ესთეტიკა არ შეიძლება გამართლებულ იქმნას სოციალურად. შემოქმედების სოციალური დამარცხება ეს იმავე დროს ესთეტიური დამარცხებაცაა.

ანალოგიურია აგრეთვე ფუტურიზმიც. ფუტურიზმი ხმაურობის ხელოვნებაა. ხმაურობა ფუტურისტულმა შემოქმედებამ უნივერსალურ პრინციპის სიმალღემდე აიყვანა. ამიტომაც სავსებით ცხადია ის გარამოება, რომ ფუტურისტი ერთსა და იმავე დროს შეუძლია იყვეს, როგორც უკიდურესი რევოლუციონერი, ისე უკიდურესი კონტრ-რევოლუციონერი და იმპერიალისტი: იმპერიალიზმი ეს ხმაურობის პოლიტიკაა, არც რევოლუცია ხდება მეტის მეტ სიჩუმეში. ხმაურობის კულტად ქცევა ფუტურიზმს მეტაფიზიკურ ხელოვნებად ხდის, რის გამოც ფუტურიზმი ვერ ნახულობს თავის სოციალურ გამართლებას. სავსებით ბუნებრივია ის მოვლენა, რომ მეიერხოლდის ფუტურისტულ თეატრში გასავალს პოულობს, როგორც ჩეხოვი და ასტროვსკი, ისე რევოლუციონური რეპერტუარიც. მაგრამ ეს ბუნებრივობა არა პრინციპიალური და ყალბია. ფუტურისტული შემოქმედება არ იძლევა ესთეტიურ იდეალის ბაზას: ახალი ცხოვრების განცდას.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი სიმპტომატიური მოვლენა კინო-ხელოვნებიდან. კინო ეს უდიდესი დემოკრატიული ხელოვნებაა. ამერიკული კინო ცნობილია თავისი ხასიათით. თავბრუ დამსხმელი და უაზრო ტრიუკები—აი დამახასიათებელი თვისება ამერიკული კინოების. ტრიუკიზმი არსებითად ეს არის უკიდურესი ინდივიდუალიზმის აპოლოგია. აქ გამოდის „გმირი“, რომელიც თეორეტიულად წარმოუდგენელ საზღაპრო „გმირობას“ სჩადის. ბუნებრივად ასეთი გმირული მოღვაწეობა იტაცებს ადამიანს. მაგრამ ეს გატაცება მასში ჰქმნის უკიდურეს ინდივიდუალიზტის ფსიხოლოგიას. ადამიანს ამ შემთხვევაში ინსტიქტურად იპყრობს კინოს გმირები, მასაც სურს გახდეს ასეთი „გმირი“—რადგანაც მასში ის ხედავს „სიცოცხლეს“ და „სილამაზეს“. მასში ისპობა კოლექტივისტური ფსიხიკა და მის ნაცვლად უკიდურესი ინდივიდუალიზმის ფსიხოლოგია მუშავდება. ამ შემთხვევაში ის უპირდაპირდება კოლექტივისტს და მით

იმ ცხოვრებას, რომელიც უნდა შეიქმნას კოლექტივიზმის გზით. შესაძლოა ტრიუკის მხატვ.ულ ფორმებში გაშლა და მისი ესთეტიური გამართლება, მაგრამ ეს იქნება ფორმალური ესთეტიზმი, რომლის ქვეშ იმალება ნაყოფიერი აფექციონალი, რომელიც პრინციპიალური უარყოფაა ესთეტიკისა.

ამ რიგად ფორმის მხრივ მისაღები შემოქმედება მიუღებელი ხდება სოციალურად, შინაარსის მხრივ. სოციალურად გამართლებული, მაგრამ უნიკოდ დალაგებული შინაარსი, ე. ი. პრინციპიალურად მისაღები შინაარსი, მაგრამ ამ შინაარსის უხეშ ესთეტიურ ფორმებში განსახიერება—ძირშივე სპობს ყოველგვარ ესთეტიურ ღირებულებას და მით ანიავებს ესთეტიურ განცდათა შესაძლებლობას. თუ პირველ შემთხვევაში ფორმალურ ესთეტიზმის აპოლოგიას ჰქონდა ადგილი, უკანასკნელ შემთხვევაში ხელოვნების ნაცვლად პუბლიცისტიკაა, ხოლო პუბლიცისტიკის მიერ ხელოვნების დაპყრობა უდრის მხატვრულ ნაწარმოების ესთეტიურ ღირებულების სრულ მოსპობას.

მთლიანი ესთეტიზმი შესაფერისი ფორმისა და შინაარსის, — ორგანიული სინთეზია. მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეიძლება შემოქმედების მთლიანი (ე. ი. ესთეტიური და სოციალური) გამართლება.

ესთეტიური იდეალი ხელოვნებაში საღი და ლამაზი სიცოცხლის განცდაა. ამ განცდას საფუძვლად უდევს დადებითი აფექციონალი, რომლის ბუნების გაშლის ყოველი მომენტი უნდა სუნთქავდეს ბრძოლის წყურვილით ახალი ქვეყნისა და ახალი ადამიანისათვის. ეს ახალი სიცოცხლე ძველის უარყოფაა, მაგრამ ეს უარყოფა არის არა კიდევ უფრო ძველთან (როგორც ექსპრესიონისტულ შემოქმედებაში) დაბრუნება, არამედ სრულიად ახალისკენ დაულალავი სვლა. მშვენიერება და სილამაზე ახალ სიახლეშია და ამდენად ახალი სიცოცხლე მშვენიერებით დატვირთულია. სიცოცხლის განცდა ხელოვნებაში ესთეტიური განცდაა, და, როგორც ასეთი, იდეალური სილამაზის სუბიექტი სილამაზე და მშვენიერება ესთეტიურ იდეალში ერთიანდება და ამდენათ ასეთ იდეალში სოციალური გამართლებაა.

ლ. ზ.

ბაირონი

1924 წ. 2 მაისს შესრულდა ასი წელი ბაირონის გარდაცვალების დღიდან. მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურაზე არც ერთ მწერალს არ ჰქონია ისე დიდი გავლენა, როგორც ბაირონს.

მისი გავლენა ვრცელდებოდა არა მარტო ლიტერატურაში. ბაირონი იქცა ერთგვარ სიმბოლოთ. მისი ფიგურა კერპივით აიმატა დიდების პიედესტალზე. ამ კერპის გავლენა შეიჭრა ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

მისი ლექსები ითარგმნებოდა ყველა ლიტერატურულ ენაზე. ბაირონში გადატყდა ყველა ხალხის ლიტერატურაში თავისებურათ.

ბაირონი იტაცებდა განსაკუთრებით რომანტიულად განწყობილ ინტელიგენციას და საზოგადოთ ახალგაზრდობას.

ახალგაზრდობის მემარცხენეობისათვის იქცა იგი ერთგვარ გამოსავალად. უმთავრესი, რითაც ბაირონი იტაცებდა საზოგადოების უცხოველეს ნაწილს, ეს იყო მისი ტემპერამენტი, ენერჯია, რაინდული სიგიჟე.

ბაირონი იყო საფრანგეთის რევოლუციის გვიანი შედეგი. რევოლუციის დამარცხების შემდეგ აიმატა ის, მაგრამ არა როგორც მიმღები რეაქციის, რომელმაც ჩაჰკლა წმინდა ზრახვები და ვნებიანი გატაცებები, მეძავ ქალივით ახითხითებულ რეაქციას მან უპასუხა ტანჯვის და წამების ამღერებით. რეაქციის ხანაში ჰქუხდა ის აღშფოთებით. გესლიანი სიტყვები ცეცხლივით ედებოდა უფლებამოსილ ფილისტერების გულებს და სწვავდა მათ რამდენათაც შეიძლებოდა მათი დაწვა. ის იყო სავსე შხამით, რომელიც უპირველეს ყოვლისა სწამლავდა თვითონ მასვე. ის იყო შხამის მსხვერპლიც და ფიალაც.

ის აღშფოთებული იყო კაცობრიობაზე, რომელსაც ამდენ საუკუნეების განმავლობაში ვერ დაუმსხვრევია მონობის ბორკილები, ვერ დაუმყარებია თანასწორობა, თავისუფლება.

სქესობრივ სიყვარულს ის უწოდებდა წუთიერ სისხლის აჩქროლებას.

ყველა ამის შემდეგ მის თვალში სიცოცხლეს არავითარი ფასი არ ჰქონდა.

და ამიტომ სიცოცხლის უძვირფასეს გვირგვინად სიკვდილი მიაჩნდა.

მაგრამ, სანამ სიკვდილი არ მოსულა, ის დაუდევარია, ცაში მოხეტიალე ღრუბლებს ადარებს თავის აწრიალებულ სულს — მისი სულიც ხომ ისე, როგორც ღრუბელი, ერთი წუთითაც ვერ ისვენებს.

მისი მოუსვენრობა და დაუდგრომელობა გამოიხატება პროტესტში.

პროტესტი კაცობრიობის მიმართ, რადგან მან ვერ შესძლო ბორკილების დამსხვრევა და თავისუფლების დამყარება.

ადამიანის მიმართ, რომელიც იმდენ ანგარებას და სიავეს ატარებს.

დასასრულ, ის მიმართავს პროტესტით თვით ღმერთს, მისი ტიტანიური სული ბრძოლაშიც კი იწვევს ღმერთს. ბაირონი თავის სულის სიღრმეში ატარებდა უდიდეს რევოლუციონერის ტემპერამენტს, მაგრამ მისი დრო იყო დრო უმოქმედობის და სასოწარკვეთილების. ამიტომ ბაირონის ნიჭმა და შემოქმედებამ გამოსავალი ჰპოვა პესიმიზმში.

მთებგზაჳია

ივანე მაჩაბელი

მასალაში შიგთავისათვის

(გაგრძელება)

ნინა ბაგრატიონის ცნობებით „პატარა მაჩაბელი, რომელსაც „ხორციელ ანგელოზს“ ეძახდენ, თითქმის არ ერეოდა თავის ტოლებში. მას ჰქონდა ფერადი კოჭები და მისი თამაშით ერთობოდა დასთან, მეზობელ გოგოებთან.

მისი აქვინებული გასართობია ტყეში სიარული. უფრო ხამთრობით, როცა ქალამნებში გამოწყობილი მარხილით შეშას ეზიდება. ასევე: თამარაშენში მაშინ ტალახის ღობეების კეთება იკოდენ და ვანო მთელი დღე ხელებ გასვრილი სამუშაოზე იდგა!

ვანო კითხულობდა ბევრს, მაგრამ განურჩევლად... მისი ნათესავების სიტყვით, „გადიკითხა ყველა ის წიგნები, რაც ნათესავებში, მეზობლებსა და ნაცნობებში მოიძებნებოდა“.

ამასთან ოჯახში დაცულ პოეტურ ტრადიციების მიხედვით ვარჯიშობს „თხზვაში“.

ამ პერიოდის ლექსებს, რომელნიც უმთავრესად გრძელი ეპისტოლეებია, ატყვიათ შტამპი „წყობილსიტყვაობის“. ეს გავლენაა მისი მენტორის. ცნობილია, რომ ილია ჭავჭავაძემდის, რომელმაც ქართულ ლიტერატურაში მოსპო სასულიერო პოეზია, „უმაღლესს“ ქართველთა ოჯახებში წიგნი „წყობილსიტყვაობა“ მიღებული იყო, როგორც შედეგრი სასულიერო პოეზიის. ეს წიგნი ავიწროებდა რუსთაველს, ბესიკს...

მისი დიდი გავლენა იქიდანაც სჩანს, რომ 50-იან წლებში „ქართულ ანბანთან“ ერთად პირველ რიგში იგივე დაიბეჭდა (ს. ვორონცოვის განკარგულებით).

მაგრამ ილია ჭავჭავაძემ და „შვილებმა“ პირველი ნაღმი ამ წიგნის შინაარსს და ორფოგრაფიას მისცეს, რამაც ქართველ საზოგადოებაში გამოიწვია ხანგრძლივი აღელვება, ცნობილი „შვილებისა და მამების“ კამპანიით.

პირველი პერიოდის ლექსები, როგორც ვსთქვით, უმეტესად ეპისტოლეებია: „ნათქვამი თავის დედიდახედ ლევან ამირეჯიბის ცოლზე“, „თავის ნათლია გრიგოლ მაჩაბლის ცოლზე“, „ნათქვამი ეკატერინე ერისთავის ქალზე“, „გიორგი ამირეჯიბის ცოლზე“ და მრ. სხ.

როგორც დააკვირდებით, აქ სულ ქალთა პერსონალია. ყველა ეს ხაბარდია-ნი „ქნეინები“ ბავშვის მეგობრები არიან.

მოშორებული მამას, ძმას (რომელიც ტფილისის გიმნაზიაში სწავლობდა),

ვანო იზრდებოდა მათ წრეში და ამ ქალურმა გავლენამ უსათუოდ იმოქმედა მის ხასიათზე, რომელიც მუდამ გაორებული იყო: ნაზი და ამაყი, ქალური და გამირული.

ამ ეპისტოლეებიდან მოგვცავეს ერთი ლექსი უფრო დამოუკიდებელი, რასაკვირველია, მხოლოდ ნიმუშისათვის.

ნათქვამი გიორგი ამირეჯიბის ცოლზე.

„ჯერ არ მინახავს თქვენებრივი არც ერთი სული მშვენიერებით, გონიერებით, ყველაფრით სრული, ჩვენს საამაყოთ შორის ქვეყნით აქ გადმოსული, რომ განუცხადოთ აქაურ შხეს სწრაფლ დასასრული. ვის მიგადაროთ მშვენიერებით, მე ეს არ ვიცი. მე თქვენ გარწმუნებთ, რასაც ვამბობ, არ უნდა ფიცი. როგორც რომ მთვარეს, ვერ გადარებთ ვარსკვლავებთანა, ვერ გვიპოვნია ჩვენ ვერსადა სხვა თქვენისთანა. თქვენ პირველი ხართ არა მხოლოდ მშვენიერებით, კეთილის გულით, სინაზითა, გონიერებით. თქვენ გეწოდებათ ქეშმარიტათ იგი სახელათ, რომელიც ქონდა პირველ ქალსა ყველაზე წინათ“.

საინტერესოა ამ ეპისტოლეებზე ქალთა პასუხებიც: თითქოს ყველა ხედავდა ამ ფერმკრთალ ბავშის დიდ მომავალს. ყოველ პასუხში ნაწინასწარმეტყველება მისი გენია. საინტერესოა პასუხი ეკატერინე ერისთავის ქალის:

ეკატერინესგან ვანო მაჩაბლის პასუხი

„თეთრო, სპეტაკო, ლამაზო, საქებო ყველაზე მეტო, მადლობას გიძღვნი ლექსისთვის, ჩემო პატარა პოეტო. ჯერ ამის მეტსა ვერ გეტყვი, მოგწერო, ან ვსთქვა ენითა, რა გვარის ნიჭით შობილხარ ან რას ვიმედობთ შენითა. ვგონებ იშვიათ იხილონ შენსავით მცირეწლოვანი აგრე მკრძნობელი მოაზრე, ვით გამოცდილი მხცოვანი. მხოლოდ გიწუნებ მეტ ქებას, რაც მე არ მომეწერება, სხვასაც მაწინვე დაუშლი, ვინც ეგრე მომეფერება. თუ რომ გსურს მასიამოვნო და იყო შენცა ქებული, ეცადე სწავლით ყველაზე შეიქნა აღმატებული“.

ლექსების წერისათვის შემდეგშიც არ გაუნებებია თავი და მისი პოეზია იყოფა ორ რკალად: მარადისობის პრობლემა და ეროტიკა.—უკანასკნელ რკალში რამოდენიმე წლით ადრე მოცემულია „ოთარანთ ქვრივის“ გიორგის ანალოგიური პერსონაჟი.

რასაკვირველია, ჩვენ რომ გვყავდეს ლიტერატურის მკვლევარები, რომელნიც ქართული ლიტერატურის ისტორიის ექსკურსებს მოახდენდენ, დღეს გვეყოლებოდა პოეტი მაჩაბელი, „დაუბეჭდავი მაჩაბელი“.

გონებრივი ცხოვრება ი. მაჩაბლისა მეტად ადრე განვითარდა. ოჯახში ჯერ ცოცხალი იყო მოგონება 32 წლის ამბოხების, რომლის გმირი სვიმონი, ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო. მიზანი ამბოხებისა, მიზეზი მისი დამარცხების, ოჯახის ეკონომიური და სოციალური დაცემისა, მუდმივი დაჟა მფლობელობის გამო მისი პაპისა და მამის—ოსებსა და მთიულეებთან—ყოველივე ეს სტოვებდა დიდ შთაბეჭდილებას და აღვიძებდა მასში ელემენტარულ სოციალურ გრძნობებს.

ამასთან ერთად ბატონ-ყმობის ლიკვიდაცია — ეს უდიდესი ფაქტორი გასული საუკუნის საზოგადოებრივი მოძრაობისა, აფხიზლებს ბავშვის გონებას და საგრძნობლად აშორებს ბუდეს, რომელმაც აწოვა მას ძუძუ.

ამ დაუნდობელი რეჟიმის ატმოსფერა არა ნაკლებ ხუთავდა მის სულს და იწვევდა სიძულვილს ყოველგვარ მონობისა და ტირანიისადმი.

რასაკვირველია, მისთვის გაუგებარი იქნებოდა სვიმონის ფეოდალური იდეოლოგია, რომ: „საქართველოში მებატონეთ ყმობა მონად არ ითქმის. მართალია, სიტყვა ყმობა იყო, მაგრამ საქმე მონებას არ აცხადებს. როგორათაც შვილი მშობელს ეკუთვნის და შვილი სრულებით მშობლებისა არის, ისე იმის მსგავსად მებატონეს ეკუთვნოდა ყმა“ (ალ. ორბელიანი).

„თავადსა და გლეხ შორის მხოლოდ ის განსხვავება იყო, რომ თავადი მოკითხვის წერილში ბრწყინვალეებით იხსენიებოდა და გლეხი კი არა.“

მაგრამ, რაც განსხვავება იყო, ამის მშვენიერ ილიუსტრაციას იძლევა იმავე სასახლეში მდგარი მისი ბიძა იასე მაჩაბელი.

— „თავად იასეს აზავთებული ცხოვრება ჰქონდა. ნატალიას ყმასა და მამულსაც ის ხმარობდა. მთელი მისი სიმდიდრე და ენერჯია გადაგებული იყო ნადირობაზე: ქორები, მეძებრები, მიმინო, ბაზიერები,—ეს იყო ატრიბუტები მისი ცხოვრების.“

ბიჭები მეძებრებით კურდღლებს დასდევენ, ბატონები კი ნადირობას ეტლიდან ხელმძღვანელობდნენ „და იყო გაუთავებელი ნადიმი: თარი. სიმღერა. ზმა. თამაში.“

„ხოლო იქვე, ჩამონგრეულსა და შემტვარტლულ ოთახში დედა ნატალია ვანოთი და პატარა ქალით დარიკოთი იყვნენ უპატრონოდ. ბუხარში ციალა ცეცხლი ნაფოტებით აბოლებული და ზედ საცოდავი კოქობი. როცა ბიძაშვილები დარახტულ ცნებს დააჭენებდნენ, ვანო შიშველი დადიოდა. ფეხთ ეცვა ჩუსტები, რომელსაც აღარც ქუსლები და აღარც წინა წვერები არ ჰქონდა. თითები უჩანდა. ასე აიზარდა ვანო“.—გადმოგვცემს მოწამე.

გარდა იმისა, რაც თითონ გამოცადა, კარგად იცოდა ისიც, რომ მისი ოჯახის წევრი, სვიმონის ძმა—გრიგოლ მაჩაბელი „საქართველოს უწყებების“ განცხადებებით „ტორგში“ ჰყიდდა თავის წვრილშვილიან ყმებს.

ამიტომ, ცხადია, ბავშვის სიმპატიები ვის მხარეზედაც იქნებოდა.

„მაშინ ისეთი დრო იყო, რომ თავადები თავს არ გვიყადრებდნენ და მხოლოდ ვანო იყო ჩვენი მეგობარი. ხშირად წიგნებს გვიკითხავდა, იმედს გვაძლევდა და, როცა ნაშოვრობაში ჩავარდა, ფულითაც დახმარებას გვიწევდა“—ამბობს მაჩაბლების ნაყმევი და ვანოსთან შეზრდილი გლეხი მინდიაშვილი.

ამნაირად, ბავში სინამდვილეში უფრო მეტს ხედავდა, ვიდრე ეს არის, „სურამის ციხეში“ და „კაცია ადამიანში“ — ცხოვრებას, როცა ~~სურამის ციხეში~~ სულელები დადიოდნენ, სეირნობდნენ, სჭამდნენ, ქალაქს თამბაქობდნენ და კაცინოდნენ.“

ამიტომ მისი ბავშური აღსარება იქნებოდა, როგორც მეორე ბავშვის, რუსი პოეტის:

„И на душу мою той жизни безобразной
 Ложились грубые черты.
 И прежде, чем понять рассудком не развитым,
 Ребенок, мог я что-нибудь,
 Проник уже порок дыханьем ядовитым
 В мою младенческую грудь

ერთი სიტყვით, ამ ატმოსფეროში „არ იყო ცოდვა მხოლოდ დაბადება და სიბერეში სიკვდილი.“

მეტად საიტერესოა ის მომენტი, როდესაც ქალის აჩრდილით შეირხა მისი ელასტიური სული, როცა თერთმეტი წლის ბავშვმა იგრძნო „პირველი სიყვარულის“ ფანტასტიური ვნება.

საბაბი მისი უცნაური სიყვარულისა იყო მისივე შორეული ნათესავი — დარია ბეგთაბეგიშვილი, ბრწყინვალეობა, ორმოცდაათიანი წლების სალონების და შესანიშნავი მოცეკვავე, რომელსაც „ალტაცებულმა იმპერატორმა (ალექსანდრე მეორემ) ხელზე აკოცა“.

იგი იყო საგანი მაშინდელი პოეტების შთაგონებისა. სხვა თაყვანისმცემლებთან ერთად მისი გარეგნობის საუკეთესო დამახასიათებელია გიორგი ერისთავის ოდა:

კნიაუნა დარია ბეგთაბეგოვისას (ლეკურის თამაშობაზე)

დიდი ხანია თვალსა ჩემსა სოფლით დაღალულს,
 ტრფობისა ლელვით გაცივებულს ამა ჩემსა გულს
 არ მიუღია მეჯლისთაგან სიამოვნება;
 მაგრამ ლეკურმა, ჩვენებურმა, ჩემი გონება
 განცვიფრებითა პოეტთ ცასა ზე აღიტაცა!
 მუხთა შთაბერეს, თვარა სხვაგვარ ვიტყოდნი რასმცა?
 ეს ვინ მოჭფრინავს, ფერია თუ ცითა ნაეარდობს,
 მეჯლიში ნახა და იამა ხარობს და მარდობს!
 ერთი შეხედეთ, ვით ყარყატი ყელმოღერებით,
 მოსცურავს ეგრე მშვენიერად და ნარნარებით,
 უყურეთ ფერხთა თვალს ვერ ასწრებთ, როგორა ხმარობს
 ჰაერთა ზვირთთა თვისის ფრთებით, ვითა განაპობს.
 ხედავთ მაგ ტანსა, გულწამტანსა, ნორჩსა მრხეველსა;
 შეჰხედეთ თმათა, ხშირთა, შავთა, — შევენობენ წელს,

მკლავს მე ხელების, ზესთა ფრთების უცხოდ ხმარება,
 აგრე მოჭფრინავს, თითქოს მიწას არ ეკარებოდა,
 ვიშ მაგ სახესა, სინაზესა, სულის სარკესა,
 მაგ ნაზ ტუჩებზედ ეგ ღიმილი ვინ დაგიწესა?
 ხედავთ, კავები, წყულები, ტაშსა ჰყეებიან,
 როგორ ცელქობენ, აშიკობენ, ეკონებიან?
 აი თვალეები, მაშვენები ლამაზის სახის,
 საესე ცეცხლითა და ელვითა, სადგურნი ეშხის.
 მოდით მჭვრეტელნო, ტაშის მკვრელნო, უთხაროთ მადლობა,
 დავლოცოთ მაგის ცხოვრებაი, ყმაწვილ-ქალობა.
 აწ მე შევამკობ, თქვენ ქეიფსა დაჰკარით ტაში.
 ეს ლექსი ვუძღვენ, მან მიიღოს, ვითა შაბაში.
 1852 წ.

ყმაწვილმა მისწერა ნაზი და აღტაცებით აღსავსე ლექსები. ქალმა, რომელიც ოცდაათ წელს უკვე გადაცილებული იყო, ლექსითვე უპასუხა, რომ ასეთი შინაარსის ლექსი არ შეეფერება ჯერეთ ყრმას და სატრფიალო ლექსს მხოლოდ ნათესაური გრძნობით მიიღებს.

ეს არ იყო მარტო ეკზალტაცია, ეს იყო პირველი ბედნიერება სინამდვილის და პირველი გამოუთქმელი სევდაც.

ამ შთაბეჭდილების ქვეშ მას დაუწერია რამდენიმე ელეგიური ლექსი.

შემდეგშიაც ივანე მაჩაბელი ჯერ კიდევ დიდხანს არ განთავისუფლებულა წარსულის ძვირფასი აჩრდილისაგან და ხშირად უყვარდა გახსენება ბაირონის სიტყვებით, „რომ ადრეული ვნება მოასწავებს სულს, რომელსაც საღვთო ხელოვნება ეყვარება“.

ჩვეულებრივი ერთფეროვანებით მიდიოდა ბავშვის ცხოვრება სვიმონის მოწყენილ სასახლეში. პაპიდას კათედრა, საიდანაც ისმოდა მუდმივი ლალაღება რელიგიური კულტის, კიდევ უფრო მისაწყენი შეიქნა. ოსტატს უკვე შემოეღია ცოდნა და სულ მალე მოწაფე შეიქნა მასწავლებელი ოსტატის.

მაგრამ ყმაწვილში გაღვიძებული იყო სხვა ცნობისმოყვარეობა; შემოფარგლული ცხოვრება შეინძრა და რომანტიული სამყარო რაინდული თავგადასავლით გმირების, რაინდების, რომელნიც ბნდებიან ნესტანისათვის, ვისისთვის, მანიჭავისთვის—უკვე შენელდა ფხიზელი ჰკუით და დამოუკიდებელი აზროვნებით. მას უფრო მეტი გონიერი საზრდო მოჰივდა...

მას გაგიჟებით იტაცებდა ტფილისი — გონებრივი ცენტრი, სადაც სწავლობდა მისი ძმა და, საიდანაც ათასი დამატყვევებელი ამბები მოსდიოდა, მაგრამ მდგომარეობას გამოსავალი არ ქონდა.

ოჯახი საშინელ სიღარიბეში იყო და პირდაპირ სიმშვილს განიცდიდა.

მაგრამ ვერავითარმა დაბრკოლებამ ვერ გასტეხა ბავშვის მოუთმენარი სული და ერთ დღეს მან ჩუმაღ მისწერა თბილისში წერილი მამას, რომელიც უკვე ოთხი წელიწადი აღარ ამოსულიყო სახლში, რომ უმაღ თავს მოიკლავს, თუ სასწავლებელში არ მისცემენ...

ყმაწვილის გულწრფელმა და მეტყველმა წერილმა გამოაფხიზლა უღარ-
დელი თავადი, რომელიც ეხლა თბილისში უკიდურეს მატერიალურ კრიზისს გა-
ნიცდიდა. მან სასწრაფოდ გამოკზავნა უფროსი შვილი ვანოს ტფილისში ჩემო-
საყვანად და სულ მალე გახარებული ბავში იჯდა ურმის კოფოზე ძველი ხურჯი-
ნით, რომლის ერთს თვალში პური ეწყო, მეორეში კი წიგნები და გორის გზით
მიეშურებოდა ტფილისისაკენ, — დიდებიანათვის, სახელისათვის.

შენ დაითარე! ღმერთო ვინც, იტყვის:
„წყნარო მინდვრებო, ვტოვებთ, მშვიდობიო...
და თავის საწყალო ნავს გამოაბამს
ოკეანეში გაეარდნილ ხომალდს“...

(ნეკრ.)

თ ა ვ ი III

ტფილისის „კეთილშობილთა სასწავლებელი“ (კლასიკური გიმნაზია). გიმნაზიის პერიოდი.

გიორგი მაჩაბელს სალდათის ბაზარზე ქუჩუციანს სასტუმროში ეჭირა ერთი პატარა სენაკი, რომელშიც მოთავსებულიყო თავისი ორი შვილით. ვანო თავისი უფროსი ძმის ხელმძღვანელობით გულმოდგინედ შეუდგა რუსული ენის შესწავლას. მისი ნივთიერი გაჭირვება იქამდის მივიდა, რომ გაკვეთილებს ქუჩაში ნაპოვნ ქალაღდის ნაგლეჯებსა და ნაბარათევეებზე ამზადებდა. მაგრამ მის დახმარედ აღმოჩნდნენ ორბელიანები და უმეტესად მისი პაპისმეგობარი პოეტი გრიგოლ ორბელიანი. მათი ნივთიერი დახმარებით ვანომ ერთ წელიწადში საუკეთესოდ ჩააბარა გამოცდა ტფილისის „კეთილშობილთა“ სასწავლებლის პირველს კლასში. გამოცდის ჩაბარებისთანავე მიღებულ იქმნა სახელმწიფო ხარჯზე. ამავე დროს მისი უფროსი ძმა ვასილიც, რომელიც უკვე მეწვიდე კლასში იყო პანსიონში მიიღეს და გიორგის ოჯახმა თავისუფლად ამოისუნთქა.

ცხადია, რომ ბავშმა მიაღწია იდეალს, მაგრამ ეს ფანტასტიური სახლი, რომელზედაც ის დიდხანს ოცნებობდა, პაპიდას პანსიონთან შედარებით, საშინელი და უარყოფითი აღმოჩნდა: როზგებით, ცემით და უვიცი მასწავლებლებით. მართალია, როზგი ძველებურად აღარ იყო გავრცელებული, მაგრამ, როგორც ამბობს აკაკი წერეთელი, „ცემაზე უცბად ვერ აიღეს ხელი. დღე არ იქნებოდა, რომ ყმაწვილების წივილ-კივილით იქაურობა არ ყოფილიყო გაყრუებული. მოსწავლეს გალახვა ყველას შეეძლო დირექტორიდან დაწყებული „სტოროეებამდე“. მიხეზს არავინ კითხულობდა, ვინ იცის, რამდენი დასწეულეებულა, რამდენი დამახინჯებულა და რამდენს კიდევ ხასიათი გაფუჭებია საუკუნოდ“.

როზგი მშობლებსაც სწამდათ: „— რა უყოთ, გავროზგონ, მოიჭირვე, მიეჩვიე და ბოლოს კაცი გამოხვალო; მაგათში უმისოდ არ შეიძლებაო!„

მაგრამ უფრო სამწუხარო ის იყო, რომ იმ დროს პედაგოგიკა მეტად დაბალ ხარისხზე იდგა. ბავშვებს კაქკაჭებსავით წვრთნიდნენ და არა ადამიანის შვილებად! ყოველი საგანი უნდა მხოლოდ ეზეპირებინათ მოსწავლეებს და აზრი ესმოდათ თუ არა, ამას არავინ ჰკითხავდა.

„არაფერი გარეშე წიგნი არ იყო, რომ წაგვეკითხა; და რომ კიდევ გვეშოვა სადმე, წაკითხვის ნებას არ მოგვცემდნენ. რაც კარგი რბმეა — რიტორება — შია დაბეჭდილი, ის გეყოფათო. ერთხელ ერთმა მოწაფემ ჰკითხა მასწავლებელს: — რაც აქ არ არის მოყვანილი ამ წიგნში, მის მეტი პუშკინს არა დაუწერია რაო? — ეგ რა შენი საქმეაო? — მიუგო მასწავლებელმა. ყმაწვილი არ მოეშვა და კიდევ ჰკითხა: — პუშკინი უკეთესი მწერალია, თუ ჰერცენიო? წამოვარდა ხეზე შეშინებული, დაიცვა თითები ყურში და გააბა ყვირილი: აქ არ ვყო-

ფილვარ, არა გამიგონია-რა, არცა გითქვამს-რაო... და ამგვარად გაეპარდა კარში." (აკაკი წერეთელი: „ჩემი თავგადასავალი“.)

რა მისცა გიმნაზიამ ვანო მაჩაბელს? ვიდრე გადავიდეთ ^{ქართული} საჭიროა გავიცნოთ რეჟიმი გიმნაზიის, რომელიც დიდხანს იყო ერთადერთი სასწავლებელი მთელს ამიერ-კავკასიაში და რომელშიც სწავლობდნენ: გრიგოლ ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ილია ჭავჭავაძე და სხ.

1802 წელს 22 ენკენისთვეს საქართველოს მმართველის გენ. კნორინგის განკარგულებით ტფილისში გაიხსნა „კეთილშობილთა სასწავლებელი“, განსაკუთრებით ქართველ „კეთილშობილთა ყრმათათვის“. სასწავლებელში ითვლებოდა ორი კლასი და ოცდახუთი მოწაფე. სკოლის გამგეთ დანიშნული იყო ვინმე კარნევი, მასწავლებლებად ორი კანცელიარისტი. საზოგადოება მზურვალედ მიეგება სკოლას და გახსნის დღეს წარმოდგენილი იყო 45 ყმაწვილი.

მაგრამ სკოლის რეჟიმი ისეთი აუტანელი შეიქმნა, რომ კნორინგის შემდეგ მთავარ სარდალმა ციციშვილმა (1803 წ.) ველარ მოუსწრო ველარც მოწაფეებს, ვერც მასწავლებლებს და ველარც თვით სკოლას.

ციციშვილმა იმპერატორს წარუდგინა ახალი პროექტი ტფილისში „კეთილშობილთა სასწავლებლის“ გახსნისათვის, რომლითაც სამი წლის განმავლობაში მოწაფეთა რიცხვი უნდა გადიდებულიყო ორმოცდაათამდე და, რომელთაგანაც ყოველწლიურად ჯერ 8, შემდეგ 16 ნიჭიერი მოწაფე უნდა გაგზავნილიყო მოსკოვის უნივერსიტეტის პანსიონში, სადაც უნდა შეესწავლათ ექიმობა და თარჯიმანობა, რის საჭიროებასაც განიცდიდა ახალი მთავრობა.

მაგრამ სასწავლებელმა კიდევ არ გაამართლა იმედები. კანცელიარისტმა პედაგოგებმა ვერ დაიმსახურეს საჭირო ნდობა. აუტანელი რეჟიმის გამო მოწაფეებმა დაიწყეს გაქცევა სკოლიდან.

მაშინ „პედაგოგებმა“ ლტოლვის შესაჩერებლად გადასწყვიტეს მოწაფეების დაქრთამვა ე. ი. ფულით პრემიის დანიშვნა, ვინც სკოლაში ივლიდა.

ასეთ მდგომარეობაში ჩარჩა სასწავლებელი გუდოვიჩის, ტორმასოვის, მარკიზ პაულუჩის და ერმოლოვის დროს, რომელთაც „საქართველოს თავად-აზნაურობის მხედრული სულის გათვალისწინებით“ გადასწყვიტეს სასწავლებელი გადაეკეთებინათ სამხედროდ. ამისათვის 1812 წლიდან კეთილშობილთა სასწავლებელში ლათინურისა და გერმანულის მაგივრად შემოიღეს გაკვეთილები გეოდეზიის, საველე ქორტიფიკაციის, სიტუაციის, აგრეთვე სამოქალაქო ხუროთმოძღვრების, თათრული ენის და ცეკვის. ამავე დროს ხუთ კლასს მიუმატეს მეექვსეც და სასწავლებელი ყაზანის სამოსწავლო ოლქს დაუმორჩილეს. მთავარ საგნებად ითვლებოდა: საღვთო სჯული, ლათინური და ბერძნული ენა.

მაგრამ სასწავლებლის მდგომარეობა კიდევ არ იცვლებოდა. თავზარდაცემული მოწაფეები გარბოდნენ, პრემიები აღარა სჭრიდა, ხოლო მშობლები შვილების მხარს იჭერდნენ და სწყევლიდნენ სასწავლებლის რეჟიმს.

მალე სასწავლებელში აღარაეინ დარჩენილა მასწავლებლების გარდა, რომელთაც არა ნაკლები სურვილი ჰქონდათ აქედან გაქცევისა. მაშინ მთავრობამ გადასწყვიტა მიეღოთ ოცი და ოცდახუთი წლიანებიც კი სასწავლებლის შე-

სავსებად. რასაკვირველია, ასეთი ასაკის მოწაფეებს სწავლისათვის სულ არ ეცალათ და ისინი უფრო ყაბახზე ჯირითობდნენ ან „ბაზრიდან ფურცელს იღებოდნენ“. მაშინ გაორკეცებული ენერგიით შემოიღეს როზგი. შემდეგ სასწავლებელი ხარკოვის უნივერსიტეტს დაუმორჩილეს. 1829 წ. გიმნაზიად გადაკეთდა, მაგრამ სკოლის კედლებში წესრიგი კიდევ ვერ დამყარდა...

ასეთ რეჟიმში სწავლობდნენ: გრიგოლ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათშვილი, გიორგი ერისთავი და სხვები.

უვიცი გიმნაზიის მთავრობა კი სულ ბოლომდის თავის გასამართლებლად იმეორებდა ერთ აზრს: „რომ იდეალური სკოლა შესაძლებელია მხოლოდ იდეალურ გარემოებაში. გიმნაზია კი, ადგილობრივ პირობებში, ასე ვთქვათ, იყო მოვლენა გარედან შემოტანილი, მოსული და დიდხანს იდგა მაღლა იმ საზოგადოებაზე, რომლის განათლებისთვისაც იგი იყო მოწოდებული. ამისათვის მან ვერაფერი დახმარება ვერ მიიღო, პირიქით, ქართველი საზოგადოება იყო ხელის შემშლელი მისი საქმიანობის“.

ასეთი იყო გიმნაზიის მდგომარეობა ნ. ბარათაშვილის დროს, მაგრამ მესამოცე წლებში, მაჩაბლის დროსაც, გიმნაზიის მდგომარეობა არ იყო გამოცვლილი.

მოწაფეთა რიცხვი უკვე აღიოდა შეიდასამდე და თხოულობდა დიდ შტატს მასწავლებლებისას. გაჭირვებული ადმინისტრაცია მზად იყო მიეღო უვიცი და შემთხვევითი მასწავლებლები.

მართალია, მოწაფეებს სძულდათ გიმნაზია, მაგრამ პედაგოგიური პერსონალიც არ იყო თავის სიმაღლეზე. მათგან მრავალი ვაკვეთილებზე არ დადიოდა. ზოგი ვაჭრობდა, ზოგი მეურნეობას ეწეოდა და მოსწავლეებზე სულაც არა ჰფიქრობდა.

ეს იცოდა მთავრობამ და სატახტო ქალაქების პრესის საშუალებით თითქმის ყოველ წელს იწვევდა მასწავლებლებს. მაგრამ ბიუროკრატიულ კარიერისტებს, პენსიონერებს კიდევ ემატებოდა „მკედარი სულები“, რომელნიც რუსეთიდან ჩამოდიოდნენ არა „განათლების სხივების შემოსატანად“, როგორც კვებულობდა მთავრობა, არამედ შინაურ საქმეებისთვის, კავკასიის მინერალური წყლებისათვის, მოშლილი კუჭის მოსარჩენად, ფულის საშოვნელად, დროს გასატარებლად ტფილისში, რომლის ქეიფებსაც მაშინ რუსეთში დიდი სახელი ჰქონდა გავარდნილი.

ესენი მართლაც იკეთებდნენ შინაურ საქმეებს, შოულობდნენ ფულებს, ფლანგავდნენ სახაზინო ფულებს (სამმა დირექტორმა 15 წლის განმავლობაში 200.000 მ. გიმნაზიის ფული გაფლანგა) და, მიუხედავად დიდი პროტექციებისა, სახლში წასვლის მაგივრად ციმბირის კატორღებში ბრუნდებოდნენ.

ასეთ მასწავლებლებს გიმნაზიაში დიდი დემორალიზაცია შეჰქონდათ. გიმნაზიის მთავრობის ოფიციალური ცნობით (ცნობები გიმნაზიის ცხოვრებიდან ნაწილობრივად ამოღებული მაქვს 1881 წლის გიმნაზიის საიუბილეო კრებულიდან), — სასწავლებლის კედლებში იმართებოდა კრივი, რომელიც სისხლის ღვრით

თავდებოდა. მოწაფეები ხშირად სცემდნენ ერთი მეორეს, გიმნაზიის მოსამსახურეებს, აღმზრდელებს და ბოლოს მასწავლებლებს და დირექტორსაც.

ი. მაჩაბელთან ერთად ისხდნენ 25 წლის ვაჟკაცები, რომელთაც შრავალ ბრძოლებში უკვე გიორგის ჯვრები მიეღოთ. ცხადია, ბრძოლის ველს მოწყურებული მათი ენერგია თხოულობდა გამოსავალს და ამ გამოსავალის საგანი უმთავრესად პედაგოგიური პერსონალი ხდებოდა...

მაგრამ ამითაც არ დაკმაყოფილდნენ. ხშირი შემთხვევა იყო, როცა მთელი კლასი დემონსტრატულად დასტოვებდა დარბაზს და ტფილისის კრივეებში ჩაერეოდა. კრივში მონაწილეობდნენ: მოქალაქენი, თავადები და კინტოები.

სწორედ ამ ბრძოლის წყურვილით, როგორც გადმომცეს, გიმნაზიელებმა მონაწილეობა მიიღეს 1865 წ. „ტფილისის ბუნტში“, რომელიც იყო მიმართული მთავრობის წინააღმდეგ.

ეს ახალგაზრდობა, უფრო გარედან მოსიარულეები, რომელთაც გიმნაზიის მთავრობა „перезрелая молодежь“-ს ეძახდა, სრულიად დამოუკიდებელ ცხოვრებას ატარებდა. ყურს უგდებდა მხოლოდ იმ საგანს, რომელიც მას მოსწონდა და ხშირად სხვა და სხვა მოთხოვნილებებსაც აყენებდა. მთავრობა კი ისევ უძლური იყო და იძულებული გახდა ბოლოს წესრიგის დაცვაზე ხელი აეღო.

ბოლოს მოწაფეთა გამბედაობა იქამდის მივიდა, რომ გარედან მოსიარულეებმა განაცხადეს, რომ ისინი აღარ დაემორჩილებიან უფროსებს. ქალაქში ვარდებოდნენ სხვა და სხვა საეჭვო პიროვნებათა გავლენის ქვეშ და ათასი ბნელი საქმის მონაწილენი ხდებოდნენ (საეჭვო სახლებში სიარული, ქურდობა).

ამავე პერიოდში სწავლობდა ცნობილი ს. ვიტტე—(რომლის მამაც, იულიოს ვიტტე, კავკასიის სახელმწიფო მამულების დეპარტამენტის დირექტორად მსახურობდა. მან 1863 წ. საქართველოში გამოაქვეყნა გლეხთა განთავისუფლების აქტი.), რომელიც ახლა ხანს გამოქვეყნებულ მემუარებში ასე ახასიათებს იმავე გიმნაზიის რეჟიმს:—

„იმ დროს ტფილისში იყო მხოლოდ ერთი კლასიკური გიმნაზია; ამ გიმნაზიაში იყვნენ ინტერნები (მოწაფეები, რომელნიც იქ ცხოვრობდნენ), ექსტერნები და შედარებითი მცირე რიცხვი თავისუფალ მსმენელებისა, რომელთაც მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში უშვებდნენ. და აი მე და ჩემი ძმა, ჩვენი ოჯახური მდგომარეობის წყალობით, დაგვიშვეს თავისუფალ მსმენელებად მეოთხე და მეხუთე კლასებში.

ამ დროს გიმნაზიაში იყო სულ შვიდი კლასი, და მე ვიყავი თავისუფალი მსმენელი ოთხი წლის განმავლობაში, ამასთან მე პირდაპირ გადავდიოდი კლასიდან კლასში, გადასასვლელ ეგზამენების ჩაუბარებლივ. ვსწავლობდი ძალიან ცუდათ, უმეტეს ნაწილად გაკვეთილებზე არ დავდიოდი; მოვიდოდი რა დილით გიმნაზიაში, მე, ჩვეულებრივ, საათნახევარს შემდეგ გადმოვხტებოდი ფანჯრიდან ქუჩაში და უკანვე ვბრუნდებოდი სახლში. რადგანაც ჩვენ ვიყავით თავისუფალი მსმენელები, და უფრო ჩვენი ოჯახის წყალობით, მასწავლებლები, არავითარი ყურადღებას არ გვაქცევდნენ, ვინაიდან ისინი არ იყვნენ პასუხისმგებელნი არც ჩვენი სწავლის, არც ჩვენი ყოფა-ქცევის. ჩვენი გიმნაზია-

ში ყოფნის დროს, ჩვენსას, სახლში მუდამ დაიარებოდნენ ამავე გიმნაზიის მასწავლებლები, რომლებიც სახლში გვასწავლიდნენ პარალელურად გაკვეთილებს იმავე საგნებში, რომლებსაც ჩვენ გიმნაზიაში გავდიოდით.

შემდეგ დადგა დრო, როდესაც ჩვენ უნდა დაგვეჭირა გამოცდა უნივერსიტეტში შესასვლელად. მე გამოცდა ჩავაბარე ძალიან ცუდათ და, რომ გიმნაზიის მასწავლებლები არა, რომლებიც ოთხი წლის განმავლობაში ჩვენსას დადიოდნენ და, რასაკვირველია, ამასთანავე შესაფერ ჯილდოსაც იღებდნენ, მე, ალბად, გამოცდას ვერასოდეს ვერ ჩავაბარებდი და ძლიესძლივობით, მივიღე მხოლოდ ზომიერი ნიშნები, რაც ჩემთვის საჭირო იყო ატტესტატის საშოვნელად.

მე სრულიადაც არა ვნაღვლობდი იმას, რომ ჩვეულებრივ ვერც ერთ გამოცდაზე დამაკმაყოფილებელი პასუხი ვერ მივეცი. მაგრამ მომიხდა ერთი ინციდენტი: რადგანაც სახლში უფრო ფრანგულად ვცბელობდით, გასაგებია, რომ ჩვენ მშვენივრათ ვიცოდით ეს ენა და თითქმის უკეთესადაც, ვიდრე რუსული, როდესაც მე და ჩემი ძმა მიველით გამოცდების ჩასაბარებლად ფრანგულ ენაში, ჩვენ გვცდიდნენ ბუნებისმეტყველების მასწავლებელი ვინმე ლოლობერიძე და მათემატიკის მასწავლებელი ხაზაროვი, რომელნიც ფრანგულად ლაპარაკის დროს, ფრანგულ სიტყვებს „ძროხებივით“ გამოსთქვამდნენ.

და აი უცბათ ამ მასწავლებლებმა ფრანგულ გამოცდაში გამოგვიცხადეს რომ, ჩვენ ფრანგული ენა ცუდათ ვიცით და ჩავვიწერეს ნიშანი 3. ამან მე და ჩემი ძმა ძალიან გაგვაკვირვა და რადგანაც მეტიმეტად ცვლქები ვიყავით, როცა მასწავლებლები გიმნაზიიდან გამოვიდნენ, ჩვენ გავედევნეთ ქუჩაში და საშინელი ლანძღვა დაუწყეთ.

ასეთი ინციდენტის შემდეგ, თუმცა ჩვენ ატტესტატები მოგვეცეს და გიმნაზიის კურსიც გავათავეთ, მაგრამ ყოფა-ქცევაში ჩავვიწერეს ნიშანი 1“.

მაგრამ ყური დაუგდოთ გიმნაზიის ოფიციალურ მემატთანეს, რომელიც აგვიწერს გიმნაზიის მდგომარეობას ი. მაჩაბლის დროს.

„გიმნაზიის მთავრობა, რომელმაც ვერ ალაგმა თავწასული მოწაფეები, როგორც შიგნით, ისე გარედ, ამავე დროს თითონ არაფერს აკეთებდა პანსიონისთვისაც. ამიტომ უკანასკნელის მდგომარეობა სამოციან წლებში მეტად უნუგემო შეიქნა. პანსიონერებს არა ჰქონდათ წესიერი მოწყობილება; მოწაფეებს ხშირად ტანისამოსიც აკლდათ უფულობის გამო. სახელმძღვანელოები არ იშოვებოდა, სამკითხველო მთლად განადგურდა და შემდეგ სრულიადაც მოისპო, ტანვარჯიშობაც მოსპეს იარაღის უქონლობის გამო. ესთეტიური განვითარება მთლად შეჩერდა; საეკლესიო გუნდი გალობდა ისე ცუდად, რომ მთლად აღეკრძალა გალობა ეკლესიაში“...

მართალია, ასეთ „პედაგოგების“ ხელში მოსწავლენი უნდა ყოფილიყვნენ მოკლებულნი ყოველ ინტერესს, რადგან ნათელი სულის შემომტანი არავინ იყო, მაგრამ განმანთავისუფლებელი მოძრაობის ხმები ამ ყრუ ყაზარმის კედლებშიც ატანდა.

აქაც იყვნენ „იდეალისტები“, „მებრძოლები“, „ევროპიულ დამარღვეველ

იდევების მატარებლები“, ჰერცენის და ბაკუნინის სახელები აქ უკვე ნაცნობი და საყვარელი იყო. აქაც ისმოდა ჩუმად მაშინდელი საყვარელი სიმღერე რუსი ახალგაზრდობის:

შენს ლინოთეკა

Вперед! без страха и сомненья
 На подвиг доблестный друзья!
 Зарю святого искупленья
 Уж в небесах завидел я!
 Смелей! дадим друг другу руки,
 И смело двинемся вперед,
 И пусть под знаменем науки
 Союз наш крепнет и растет!..

ორმცდაათიან წლებში გიმნაზიაში ბუნებისმეტყველებას ასწავლიდა რუსი პოეტის ალექსანდრ ბლოკის პაპა — ანდრია ბეკეტოვი (შემდეგში რექტორი პეტროგრადის უნივერსიტეტის. გიმნაზია დასტოვა 1854 წელს).

მასწავლებელთა შორის იყო დაუვიწყარი პეტრე უმიკაშვილი, რომელიც გაგიჟებით უყვარდათ მოწაფეებს. მისი საგანი, ქართული ენა, ითვლებოდა მეექვსე გაკვეთილად და მეტათ დევნილი იყო. სახელმძღვანელო არ იშოვებოდა. გადიოდნენ იოსელიანის, შემდეგ სოლომონ დოდაშვილის მიერ გადმოკეთებულ გრეჩის გრამატიკას. ქრესტომატიათ ხმარობდნენ „Друг детей“-ს მსგავს სახელმძღვანელოს, რომელიც ასე იწყებოდა: „მე ჯერ პატარა ვარ, პატარებმა ბევრი არაფერი იციან, ამიტომ უნდა ბევრი ისწავლონ“. უცბად ნახტომი წმინდათა ცხოვრებაზე, რუსთაველზე და ანტონ კათალიკოსის კატელორიებზე.

მაგრამ პეტრე უმიკაშვილი, რასაკვირველია, უმთავრესად ამ სახელმძღვანელოს არ ემყარებოდა. მას ფარულად შემოჰქონდა „ცისკარი“, „საქართველოს მოაზრება“ და მრავალი ქართული ხელნაწერი წიგნები. ხშირად იწვევდა მოწაფეებს სახლში და უმართავდა ლიტერატურულ საუბარს. საზაფხულო არდადეგებში კი ავალებდა მოწაფეებს ხალხურ პოეზიის ნიმუშები ჩაეწერათ, რითაც მრავალი განძი შეეძინა ჩვენს სიტყვიერებას.

რასაკვირველია, უმიკაშვილის ყურადღებას არ გამორჩებოდა ნიჭიერი მოწაფე მაჩაბელი რომელსაც „ყრმათა მაგალითს“ უწოდებდა.

სამი ბიუროკრატი პედაგოგია დამახასიათებელი გიმნაზიის მაშინდელი რეჟიმის: დემენტიევი, ყორღანოვი, ეელიხოვსკი.

დემენტიევი ჯერ კიდევ ბარათაშვილის მასწავლებელი იყო, შემდეგ 1839 დირექტორის მოადგილე და მესამოცე წლების დასაწყისში კი დირექტორი.

დემენტიევზე ცნობებს იძლევა იონა მეუნარგია ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფიაში.

„რუსულ ღრამატიკას და ენას ასწავლიდა მაღალ კლასებში მასწავლებელი დემენტიევი, რომელიც ეხლაც (1893 წელს) ცოცხალია და იმყოფება ქალაქ ტფილისში. ამან კარგად იცოდა თავის ხელობა და მისმა შეგირდებმა — მათ შორის ბარათაშვილმა — ჩინებულად ისწავლეს რუსული ენა. მეტადრე რუსულ კითხვას უჭებდნენ ამ მასწავლებელს. რასაც გვასწავლიდა, ისე კარგად გვასწავ-

ლიდაო, სთქვა ლუკა ისარლიშვილმა, თითქო პირში ლუკმას გვიდებდაო, ზაგრაზმ, თუ ვერ გავიგებდით, ან კითხვაზე ჯეროვან პასუხს ვერ მივცემდით, გაგვიჩერებდებოდა და გვეტყოდა: ну что понимю! და გაჯავრებული ხელახლა გვიჩერებდა საგანს.

მეტადრე კარგად კითხულობდა თურმე ეს მასწავლებელი მიცკევიჩის ლექსს „ჭარისს“, რუსულად ნათარგმნს.

სწორედ მის დირექტორობაში დატრიალდა ის უწესოება მოწაფეთა შორის, რომელიც ზემოდ აღვნიშნეთ.

საუკეთესო ტიპი მაშინდელი უვიცი მასწავლებლისა იყო ვინმე ყორღანოვი, რომელიც „ცისკარში“ ქართულ ლექსებსაც ბეჭდავდა. მის დასახასიათებლად კიდევ ვისარგებლებ იონა მეუნარგიას ცნობებით: „დოდაშვილის შემდეგ ღრამატიკას იმისივე წიგნით ასწავლიდა (ბარათაშვილს) ყორღანოვი, კაცი დიდათ უნიჭო. ამისი უბედურება ის იყო, რომ ღრამატიკა მარტო ზმნამდის იცოდა, ამის გამო მთელი წელიწადი სულ ამას იძახდა: „ზმნამდის გაიკვეთეთ“, „ზმნამდის გაიკვეთეთ“, და შეგირდებიც სულ ზმნამდის ზეპირობდნენ.

„ეს პატიოსანი კაცი რუსულ ენას ასწავლიდა დაბალ კლასებში, იმ „რაზლოვორების“ საშუალებით, რომელშიაც მთელი ფრაზები იყო დაბეჭდილი რუსულ-ქართულით. განსვენებულ ალექსანდრე საგინაშვილისაგან გამიგონია: ყორღანოვმა ხელის შლა იცოდა და პრტყლად ლაპარაკიო. ის რომ ხმა მაღლა იტყოდა: жарко, очень жарко—„ცხელა ძლიერ ცხელა“, მთელ კლასს უნდა გაგვემოურებია მისი სიტყვები“. (იონა მეუნარგია „ცხოვრება ნიკოლოზ ბარათაშვილისა“ გვერ. XI).

იყო კიდევ მასწავლებელი ვინმე რიჰმანი, რომელიც ლ. ჩერქეზიშვილის გადმოცემით იყო „პატიოსანი, მეტად რელიგიური. ყოველ დილას და საღამოს ხატებთან დაჩოქილი ლოცულობდა. შემდეგ მასში მომხდარა დიდი გარდატეხა და ბოლოს, როგორც დიდი ბრალდებული, რეულა ნეჩაევის პროცესში“.

აღსანიშნავია როგორც საუკეთესო პედაგოგი და ბავშვების მეგობარი, უკრაინელი არტემოვსკი — ენციკლოპედისტი და მათემატიკოსი, რომელიც დოსტოევსკისთან ერთად პეტრაშევსკის შეთქმულობის ერთ-ერთი წევრი იყო და, რომელსაც ბოლოს ციხე მიუსაჯეს.

ეს იყო ხალხოსანი: ახალი კაცი, ახალი იდეებით, რომელიც ვერ აიტანეს მასწავლებლებმა, მით უმეტეს დირექტორმა ქელიხოვსკიმ და სასწავლებლიდან დაითხოვეს. დროებით მისი გაკვეთილები თითონ დირექტორმა იკისრა.

მოწაფეები საშინლად ააღელვა საყვარელ და ჰუმანიურ მასწავლებლის უსამართლოდ დათხოვნამ და გადასწყვიტეს მთავარი დამნაშავე ქელიხოვსკი დაესაჯათ, რაც მალე შეასრულეს.

ქელიხოვსკი დიდს პედაგოგობაში სდებდა თავს. მასწავლებლებში მან შემოიღო ლიტერატურულ პედაგოგიური საუბრები. დაარსა პედაგოგიური კლასი და ხელმძღვანელობდა პროვინციელ მასწავლებლებს, როგორც საქართველოში, ისე ჩრდილო-კავკასიაში. ნამდვილად კი იყო ბიუროკრატი და შოვინისტი სდევნიდა ქართველობას და ყოველივეს არა რუსულს

დირექტორის პოსტზე დანიშვნისთანავე მან შემოიტანა რეფორმები უმთავრესად პანსიონში. თავიდანვე იჩენდა სასტიკ წვრილმანობას, რეფორმები იყვნენ, როგორც მოწაფეები, ისე მასწავლებლები. ასევე მან შექმნა „სამხედრო მუშტრი — წყვილად სიარული“ ჩაის მაგივრად დილ-დილობით დააწესა ქონხედ გაკეთებული წვენი, შემოიღო გადაჭარბებული სისასტიკე და სხვა.

ერთ დღეს, როდესაც იგი არტემოვსკის გაკვეთილს აძლევდა, ერთი მოწაფე მიუახლოვდა და რალაც განმარტება მოსთხოვა. ამ დროს უკანიდან მოეპარნენ სხვები, გადაახურეს თავზე შინელი და საშინელი ცემა დაუწყეს. ნაცემი და ტანისამოს შემოხეული დირექტორი შემდეგ კარში გამოაგდეს.

ამ ამბავმა დიდი სენსაცია გამოიწვია მთელს რუსეთში. 1863 წ., გიმნაზიის მთავრობის ოფიციალური ცნობით, ამ საქმის მოწყობაში მონაწილეობას იღებდნენ მასწავლებლებიც, რომელნიც დაინტერესებული იყვნენ ეელიხოვსკის განდევნით.

მაგრამ დამნაშავეები გასცა მოწაფე საბინინმა. ისინი „შესაფერისად“ დაისაჯნენ. მრავალნი გამორიცხეს და პანსიონიც ერთი წლით დაკეტეს.

ივანე მაჩაბელს ამ ინციდენტში არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია, რადგან უმთავრესი მონაწილეები მეშვიდე კლასელები იყვნენ. ის კი ამ დროს მეხუთეში იყო. როგორც ყველა მასწავლებლებს, ისე ეელიხოვსკის ივანე მაჩაბელი უყვარდათ. „ეელიხოვსკი, ეს მაღალი ტანის კაცი, აიყვანდა ხოლმე ხელში ვანოს და დიდხანს ეალერსებოდა“ — გადმოგვცემს რ. ამირეჯიბი.

მტარვალის სახელი ქონდა გავარდნილი ინსპექტორს იუდინს, რომელიც მოწაფეებს უმიზეზოდ სდევნიდა და კარცერში ატუსაღებდა.

ივანე მაჩაბელთან ერთად სწავლობდნენ: ვასო აბაშიძე, ალექსანდრე სუმბათაშვილი — იუჟინი, გიგო გაბაშვილი (ექიმი, რომელიც ორი თვის წინედ გარდაიცვალა და რომელმაც სიკვდილის წინ არა ერთი საინტერესო ცნობა გადმოგვცა გიმნაზიის ცხოვრებიდან), ლევან ჩერქეზიშვილი, ციციშვილი დავით, ფავლენიშვილი დიმიტრი, ფალავანდიშვილი სანდრო, კოლა ფავლენიშვილი (შემდეგში აქტიური წევრი საბანკო ოპოზიციისა) და სხვ.

ი. მაჩაბელი გიმნაზიაში პირველი მოწაფე იყო. სამწუხაროდ, ჩვენი პედაგოგიური არქივების ქაოტიური მდგომარეობის გამო ვერ ვიპოვეთ სწორი ცნობები მისი სწავლის შესახებ, მაგრამ, თუ დაუჯერებთ მის ამხანაგებს სკოლიდან, ვანო თავის ნიჭით ყველას აოცებდა. გამოცდების წინ, როგორც მოთავე, ამზადებდა მთელ კლასს და მოწაფეებზე „პედაგოგი“ დაარქვეს.

1865 წელს, როცა მეორე კლასში გადავიდა, გიმნაზიიდან მიიღო საჩუქრად წიგნი „Мир Божий“ წარწერით: „За примерное благонравие и отличные успехи в науках“.

გიმნაზიელ ვანოს ასე ახასიათებენ მისი ამხანაგები: „ხასიათით იყო მტკიცე და წყნარი. არ შეიძლება ითქვას, რომ მისი სიჩუმე უმოძრავო იყო, ამხანაგებს ყველას უყვარდა, მაგრამ, თუ ვინმე უსიამოვნებას აუტეხავდა, მაშინვე თავის მეგობრის, ლევან ჩერქეზიშვილის საფარველს მიაშურებდა“.

მეორე ასე აგვიწერს: „იყო სერაფიული, მეოცნებე. ჰქონდა დამოუკიდებელი ხასიათი და გიმნაზიაში საერთო საყვარელი ამხანაგი იყო“.

გიმნაზიის საშუალო საუკუნოებრივი რეჟიმი, დახავსებული სახელმძღვანელოები, უფრო დახავსებული მასწავლებლები და დაუსრულებელი რეიტორიკა, ყმაწვილზე ცუდს შთაბეჭდილებას სტოვებდა.

საერთოდ გიმნაზიის სიბრძნე მეტად მშრალ საზრდოს იძლეოდა. ზნეობრივი და გონებრივი განვითარება თავისი ინიციატივით მიიღო. ბუნებრივი ნიჭს გარდა დიდი შრომის მოყვარეც იყო. ქართული ენა, განსაკუთრებით ძველი ქართული მწერლობა, როგორც საერო. ისე საეკლესიო, კარგათ იცოდა.

სკოლის სკამზევე „საქართველოს მოამბიდან“ წაიკითხა ადამ სმიტი და ჯონ სტიუარტ მილლი და ადრინდელ დაინტერესებული იყო თანამედროვე პოლიტიკური ცხოვრებით.

კარაკოზოვის გასროლილი ტყვია, უკვე დამღვარი რესპუბლიკანური ერა და ენტუზიაზმი ეპოქის—არხვედენ მის სულს გმირული სიმფონიით. როგორც გვიამბეს ის მზად იყო კიდევ ამხანაგებთან ერთად გაპარულიყო პარიზში, კომუნარების ბარიკადაზე. რამოდენიმე მისი ამხანაგი კიდევ გაემგზავრა, მაგრამ მთავრობამ შეიპყრო და ზოგი მათგანი ციხეებში სიკვდილით დაიღუპა.

გიმნაზიიდანვე ჰქონდა ლინგვისტური ერუდიცია: საუკეთესოდ იცოდა ლათინური და გერმანული. ფრანგული შეისწავლა გიმნაზიის გარედ. ინგლისური—პეტროგრადში, ხოლო იტალიური და ესპანური საფრანგეთში.

სამოსწავლო სკამზევე ი. მაჩაბელი იყო მატარებელი შექსპირის კულტის, როგორც შემდეგში გვექნება ლაპარაკი, შექსპირის გადმოთარგმნის იდეა მოწაფეობის პერიოდს ეკუთვნის.

გიმნაზიის ეპოქაში მას უკვე ჰქონდა თავისი ლიტერატურული შეხედულობა: თანამედროვე ქართულ ლიტერატურაში მას იტაცებდა ორი ჭიგურა: ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ილია ჭავჭავაძე—ეს „ფელდმარშალი ქართული ჭკუის“ რომელთანაც სულ მალე შექსპირის ნიადაგზე საბედისწერო შეხვედრა მოუხდა.

ჯერ კიდევ ბავშობაში ცალკე წიგნათ ჰქონდა ამოწერილი ანაკრეონიტელი ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელმაც 1805 წელს, საფრანგეთის რევოლუციის გავლენით მოულოდნელათ იმღერა:

„რომელნიც ამწარებთ ღარიბთ ცხოვრებას
და სთხოვთ ურცხვად უსამართლო მონობას—
მოელოდდეთ მათთან თანასწორობას“!..

გიმნაზიის პერიოდში საგანგებოდ შეისწავლა რუსთაველი და მისი პირველი აღდგენილი ტექსტის რედაქციაც მას ეკუთვნის (ცნობილი გიორგი ქართველიშვილის გამოცემა.) მასვე ეკუთვნის იდეა ოპერა „ვეფხისტყაოსანის“.

შემდეგში მან იპპოლიტოვ-ივანოვისთვის რუსულ ენაზე დასწერა მისი ლიბრეტო. აღსანიშნავია მისი გატაცება თეატრითაც. გიმნაზიაში სთარგმნა რამოდენიმე კომედია, ხოლო საოჯახო სპექტაკლებში მონაწილეობდა, როგორც მსახიობი.

ამაზედ გვექნება ქვევით ლაპარაკი, როცა შევხებით მაჩაბლის დამოკიდებულებას თეატრთან.

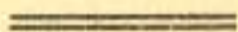
საერთოდ მაჩაბელი ბრწყინვალე ერუდიტი და ენციკლოპედისტი იყო...

ქართველი საზოგადოება ამ დროს უკვე იცნობდა ი. მაჩაბელს, როგორც ნიჭიერს ახალგაზრდას და მისთვის მაშინდელი მოწინავე ქართული ოჯახების კარები მუდამ ღია იყო.

ორბელიანების, ერისთავების, ბარათაშვილების და ბაგრატიონების ოჯახებში ის გაეცნო ქართველ მწერლებსაც, რომელნიც ახალგაზდა გიმნაზიელს ყურადღებით ექცეოდნენ.

ამას ადასტურებს აკაკი წერეთელი, რომელიც ამბობს, რომ, მესამოცე წლებში, რუსეთიდან დაბრუნებისას, ტფილისში დაეინებით ლაპარაკობდნენ მოწაფე ივანე მაჩაბელზე, როგორც ჭეშმარიტზე...

თექვსმეტი წლის ი. მაჩაბელმა საჩუქრით დაასრულა გიმნაზიის კურსი (8 კლასი) და რადგან ჩვიდმეტ წლამდე უნივერსიტეტში არ იღებდნენ, ანიტომ სახელმწიფო ხარჯზედაც ველარ გაიგზავნა და ერთი წლით სოფელში დარჩა, სადაც ეს მცირე დრო სხვადასხვა საგნების და ფრანგული ენის საფუძვლიანად შესწავლას მოანდომა...

მეცნიერება

ს.

რელატივიზმის თეორიის ფილოსოფიურ საფუძვლებისათვის

21. ფიზიკალური და ფილოსოფიური რელატივიზმის თეორიაში

მკითხველმა გვგონია ნათლად იცის, თუ რა დიდ გარდატეხას წარმოადგენს რელატივიზმის თეორიის პრინციპები ფიზიკის მეცნიერებისათვის; არც ერთი საფუძველმდებელი ცნება აღარ შერჩა ძველ ფიზიკას, რომელიც აინშტაინის მიერ ახალ დაკანონებას და ახალ დასაბუთებას გადარჩენოდა. ქეშმარიტება, რომელიც ძველ ფიზიკას გააჩნდა, რასაკვირველია, მთელი სიგრძით და სიგანით უკუგდებული არ არის, მაგრამ მან ახალ სისტემაში დაიჭირა უმნიშვნელო ფაქტიური სინამდვილის ადგილი. ერთი სიტყვით, ფიზიკის მეცნიერება გამოეხვია საესებით ახალ სამოსელში. ამ ახალმა შესძლო თავის წიაღში მოეთავსებია ძველის მძლე და გარდაუვალი ნაწილები; ახალი ფიზიკის პრინციპთა სიმდიდრე, თვალსაზრისის სიფართოვე და აზრთაწყობის სიღრმე კი ძველი ფიზიკის კონცეპციისათვის უცნობი იყო. ბუნების და სინამდვილის საიდუმლოებამ აიხადა პირბადე, შესაძლებელი შეიქმნა ბუნების მსვლელობის და ამ მსვლელობის საერთო კანონების უნაკლო ფორმულებით მოცემა. ახალი თეორიის საშუალებით არამც თუ მივიღეთ ჩვენ ძველ ფიზიკის წინაშე დაგროვებული მეცნიერული პარადოქსების ახსნა-განმარტება, არამედ აზროვნების წინაშე გადაიშალა უჩვევი პრობლემებით და წინსვლის პოტენციით მდიდარი პერსპექტივა: თეორია და პრაქტიკა დადგა ახალი პრობლემების წინ.

მაგრამ მართო ამით არ ამოიწურება ახალი თეორიის უპირატესობა და ძველის ნაკლებლოვანება. ახალი თეორია უფრო უბრალო, გასაგები და მისახედომია, ვიდრე ძველი; თუ მკითხველი ჩვენ აქამდის თავის ყურთასმენას სიამოვნებით დაგვითმობდა, ის ახლა უსათუოდ აღშფოთებულია; ის არ დაგვიჯერებს ჩვენ, რომ ეს „საშინელი და ძნელი“ აინშტაინის რელატივიზმის ფიზიკა

უფრო მარტივი, უფრო ნათელი და ადვილი იყოს, ვიდრე ის ფიზიკა, რომელიც მას სკოლაში ასწავლეს და, რომელიც გარეშე ყოველგვარ რელატივისტურ თავისმტერვეისა, მას შესაფერ პასუხს აძლევდა საჭიროებების შესახებ. თუ ბუნების მოვლენების მსვლელობას ექსაქტ მეცნიერული ენით გამოვხატავთ, ე. ი. თუ ავაშენებთ მეცნიერებას ბუნების შესახებ და თუ ამ მცნების პრინციპების გასაგებათ ჩვენს აზროვნებას საჭირო კულტურა და მომზადება ექნება, მაშინ ამა თუ იმ თეორიის უპირატესობის საკითხი მისი ყველა „თავის“ მიერ მიხვედრის საკითხით კი არ ამოიწურება, არამედ მეცნიერულ ცოდნაში სინამდვილის ბუნებისათვის წინააღმდეგობათა მაქსიმალური გამორიცხვით, ე. ი. ყოველი ახალი ცოდნა ბუნების შესახებ უნდა იყოს წინააღმდეგობის არა-მქონე და როგორც ასეთი მოვლენების ვლენის და ამ ფენომენის პრინციპებისათვის უბრალოდ და ბუნებრივად ამხსნელი. ბუნებას ამა თუ იმ კანონის პრინციპიალობის და აუცილებლობის დასაბუთებისათვის არ უნდა დასჭირდეს სპეციალური ჰიპოთეზებს მიმართოს, არამედ თვით უნდა იძლეოდეს მოწმობას საკუთარი თავის კანონიერებისათვის. ასეთი კანონი იქნება უბრალო, მარტივი და პრინციპიალურად ყველასათვის გასაგები. სწორედ ეს დიდი უპირატესობა აქვს აინშტაინის თეორიას ბუნების მოვლენების ახსნის დროს ამავე მოვლენების ნიუტონის და გალილეის სწავლის საშუალებით ახსნასთან. იქ, სადაც ნიუტონ-გალილეის ფიზიკაში ფენომენები აღნიშნული და აღწერილია, აინშტაინის თეორიაში ისინი აღწერილი და მიხვედრილი არიან. იქ სადაც ძველ ფიზიკას მიუხედავად მეცნიერული ახსნისა წინააღმდეგობასთან მივყავართ, — აინშტაინის ფიზიკა გვაძლევს მალე და ყოველივე წინააღმდეგობიდან გაწმენდილ პასუხს. მკითხველმა უსათუოდ უკვე იცის, რომ რელატივიზმის თეორიის აღმოჩენა სწორედ ასეთი ფიზიკალური წინააღმდეგობის მოხსნიდან დაიწყო. ეს წინააღმდეგობა იყო მაიკელზონ-მორლეს ეფექტი, ძველი მექანიკის ეთერის ჰიპოთეზა და მოძრაობის ადრეის თეორემა. ჩვენ ვიცით, რომ ლორენცმა თავისი კონტრაქციის ფორმულით ამ წინააღმდეგობის მოხსნის საშუალება მოგვცა; მიუხედავად ლორენცის ჰიპოთეზისა წინააღმდეგობა თავის ადგილზე დარჩა და ფიზიკა გასაჭირში ჩავარდა, ხოლო აინშტაინის მიერ სპეციალური რელატივიზმის მიღებული საკუთარში სხივის მოძრაობის კონსტანტობა და მასთან დამოკიდებული ერთდროულობის რელატივიზმის აღმოჩენა სულ ახალ ახსნა-განმარტებას და ახალ მეცნიერულ საშუალებას. თვით ფენომენის ახსნისათვის აინშტაინმა სპეციალური თეორიაში მიიღო იგივე ფორმულა, რაიც ლორენცმა კონტრაქციის ჰიპოთეზაში მოგვცა. ხოლო მაშინ, როდესაც ლორენცს იმ დიდი მათემატიკოსის უკვდავი სიტყვების გამეორება შეეძლო, რომელმაც თავის მსმენელებს უთხრა: „ფორმულა თუმცაღა მივიღე, ის სწორია, მაგრამ არ ვიცი, როგორ მივედი მასთან“, აინშტაინის რელატივისტური ფიზიკა ერთდროულობის რელატივიზმის საშუალებით იძლევა ფორმულას და თან აჩვენებს იმ აუცილებელ გზას, რომელსაც მასთან იყავართ. იქ, სადაც ლორენცი სპეციალური ჰიპოთეზას ხმარობს და გაურკვევლადმსტოვებს თუ რატომ, რისთვის და რა ძალის შემწეობით მოკლდებიან სხეულები მოძრაობის მიმართულებით, აინშტაინის თეორიაში უბრალოდ და ნათლად

ნაჩვენებია, რომ ეს დამოკიდებულება აუცილებლად უნდა ხდებოდეს და სხვ. ჩვენ ამას ერთხელ უწოდეთ აინშტაინის თეორიის გნოსეოლოგიური უპირატესობა; ამის გამეორება შეგვიძლია აქაც.*) მით უმეტეს, რომ კლასიკური მექანიკის საფუძვლებს თვით აინშტაინი მეორე ემინენტ პრინციპიალი საკითხის შესახებ მკითხველს დიდი ხანია უსათუოდ გაუჩნდა საკითხი, თუ რა საჭირო იყო სპეციალი რელატივიზმის პოსტულატის გაფართოება და მისი საერთო რელატივიზმის პოსტულატით მოხსნა, კრიტიკულად განწყობილი მოაზრე აქ წინააღმდეგობას დაინახავდა და აინშტაინს იმის დანგრევას უკიჟინებდა, რაიც მან სპეციალ რელატივიზმში ააშენა და იმის ხელახალ აშენებას, რაც იქ დაანგრია. თავის ცნობილ შრომაში, რომელშიაც მოცემულია საერთო რელატივიზმის პოსტულატის დალაგება, თვით აინშტაინმა ეს საკითხი პირველ რიგში დასვა და მის გადაწყვეტის შემდეგ გააგრძელა გამოკვლევა. რა საფუძველი გვაძლევს ჩვენ გავაფართოვოთ რელატივიზმის პოსტულატი? აინშტაინი სიტყვიდან სიტყვიანდის უპასუხებს: „Der klassischen Mechanik und nicht minder der speziellen Relativitätstheorie haftet ein erkenntnistheoretischer Mangel an“. — კლასიკური მექანიკას, ის კი არა თვით სპეციალ რელატივიზმის თეორიას თან ახლავს ერთი შემეცნების თეორეტიული ნაკლი“ და სხ. (იხ A. Einstein: Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie. გვერ. 8.) ის, რომ ნიუტონის მექანიკა მიზეზობრივობის კანონს აკმაყოფილებს, არის მხოლოდ მოჩვენება, მხოლოდ იმ ფიზიკას შეუძლია მიზეზობრივობის კანონი უნაკლოდ დააკმაყოფილოს, რომელშიაც „ფიზიკის კანონები ისეა შენებული, რომ ისინი ყოველგვარ და ყოველნაირად მოძრავ მიმართებითი სისტემისათვის ძალაში რჩებიან“ (იქვე გვ. 9.) ფიზიკის კანონების ასეთ გაფართოებას მოითხოვს გნოსეოლოგიური მოსაზრება, რადგან ის მოითხოვს, რომ ყოველი მიზეზობრივი განწყობილება მიზეზსა და დანაკვეთს შორის იყოს „გამოსაცდელი საქმე და არა გამოგონილი რამე“. ასეთია აინშტაინის გნოსეოლოგიური არგუმენტაცია რელატივიზმის პოსტულატის გაფართოებისათვის.

ასე, ამრიგად, რელატივიზმის თეორია უპირველეს ყოვლისა თუმცა ფიზიკალური თეორია არის და, მხოლოდ ის ნახავს აინშტაინში ახალს და დიდს, ვინც ძველი ფიზიკა კარგად იცის, მაგრამ, ამასთანვე, აინშტაინის თეორია ყველა საფუძველმდებელი პრინციპების გამომუშავების დროს ეყრდნობა გნოსეოლოგიურ საფუძვლებს და როგორც ასეთი, მასში ფიზიკალურთან ერთად მოცემულია ფილოსოფიურიც. აინშტაინის თეორიის ფილოსოფიური ნიშნულობა იმით კიდევ არ ამოიწურება, რომ ის თავის პრინციპებით დაყრდნობილია საერ-

*) აინშტაინის ცნობილმა მოწაფემ მაქს ლაუენშტერ კიდევ 1911 წ. მიუთითა ამავე გარემოებას ლაუენშტერის ფიქრობს, რომ ექსპერიმენტალურად შეუძლებელია დავამტკიცოთ აინშტაინის თეორიის უპირატესობა ლორენცის ჰიპოთეზაზე, თუ მიუხედავად ამისა ლორენცმა აინშტაინს დაუთმოგზა, ეს არის აინშტაინის თეორიის გნოსეოლოგიური უპირატესობა, ის რომ თეორია გამომდინარეობს საერთო და გასაგები პრინციპისაგან, რაიც ლორენცის ჰიპოთეზას არ მოეპოვება ანავე აზრს გამოთქამს თვით მინკოვსკი, როდესაც ის ლორენცის ჰიპოთეზას, რომელშიც მისი აზრით ერთი რაღაც აუხსნელი და „ზემყოფი ძალიდან ნაჩუქარი“ რაიმეა, უკუაგდებს და რელატივიზმის თეორიას ღებულობს:

თო ფილოსოფიურ, კერძოდ შემეცნების თეორეტიულ საფუძვლებზე/ ის ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებისათვის გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი და ღირსია. ჩვენ გვგონია, აინშტაინიდან იწყება აზროვნების ისტორიის სავსებით ახალი ხანა, ისე, როგორც ასეთი ახალი ხანა ეჭვს გარეშეა დაიწყო ნიუტონის და გალილეის მეცნიერებისაგან და ახალი დროის ბუნებისმეტყველების განვითარებისაგან. ჩვენ დარწმუნებული ვართ იმაში, რომ აინშტაინის თეორიაში აზროვნებამ იპოვა ახალი სააზროვნო საშუალებანი, რომელიც მას უამრავ შესაძლებლობას და თვალუწვდენ პერსპექტივებს გადაუშლის შემეცნების მარადიულ წინსვლის გზაზე, სადაც აზრი უკან დაიხევს და შეუერთდება არსს, ანუ დაექვემდებარება მას იმ მიზნით, რომ შემეცნებაში გადმოშალოს თავისი საიდუმლოება. ჩვენ გვგონია, რომ რელატივობის თეორიიდან გამომდინარე დასკვნებით საბოლოოდ ძლეულია, სკეპტიციზმი მეცნიერულ ცოდნის, აგნოსტიციზმი შემეცნების და სუბიექტივიზმი მსოფლმხედველობის მიმართ და მათ ადგილზე დამკვიდრებულია, არსის შემეცნების პრინციპიული შესაძლებლობა, სადაც არსი—აინშტაინის სიტყვებით თუ ვიტყვით—აზრისათვის „მოგონილი რამე“ კი არ იქნება, არამედ „გამოსაცდელი საქმე“.

მაგრამ ჩვენ, რასაკვირველია, ამ პოპულიარულ გამოკვლევაში არ ვფიქრობთ ვთქვათ ის, რაც აინშტაინის თეორიის ფილოსოფიური მრწამსის შესახებ სათქმელი გვაქვს, (იმის მოცემას ავტორი ახლო მომავალში იმედობს ერთ უფრო მოზრდილ და აკადემიური ხასიათის ნაშრომში), ჩვენ აქ მხოლოდ და მხოლოდ გვინდა მკითხველი და თან მოაზრე შესაძლებელ ფილოსოფიურ შეცდომებისაგან გავანთავისუფლოდ და ბოლოს მას მოკლედ ახალი გზისკენ მიუთითოთ. სადღაც ერთხელ კ. მარქსმა გენიალურად შენიშნა, რომ ყოველი ახალის დასაწყისისას ჩვენ გვაწევს ტრადიციების ალბების შთა, რომელიც ყოველ თავისუფალ და ახალ მოქმედებას ფრთებს უკვეცავსო. იშვიათია ასეთი ძლიერი თქმა ტრადიციული აზრის გავლენისა და ამ გავლენის ცუდი მხარეების აღსანიშნავად. ჩვენი ყოველდღიური, ტრადიციული და, თუ გნებავთ, მეცნიერული აზროვნება საშინლად დატვირთულია ძველის გავლენით, აზრის ტრადიციებით, გამოსათქმელი ტერმინოლოგიით და სხვ. ისეთი ახალი მეცნიერული აღმოჩენა, როგორიც ეს აინშტაინის თეორია არის და რომლის თანასწორი აზროვნების ისტორიას არც კი ახსოვს, ცხადია ძირ ბუდიანად აღმოფხვრას მოითხოვს ყველა ტრადიციული და მოძველებული ცნებებისა. ჩვენმა აზროვნებამ უნდა ისწავლოს უკან დახევა და ახალთან შეგუება.

22. რელატივობის თეორია და ფილოსოფიური რელატივიზმი.

უპირველეს ყოვლისა საჭიროა უკუეაგდოთ შესაძლებელი ცნებათა აღრევა. ხშირად ერთი მეორეში ურევენ რელატივობის თეორიას და ე. წ. „ჩვენი“ შემეცნების რელატივობას, რომელსაც ფილოსოფიური რელატივიზმი ასწავლის. ძნელი წარმოსადგენია ამაზე უფრო დიდი გაუგებრობა. რელატივობის თეორიიდან გამომდინარე ფილოსოფიურ დასკვნებს არაფერი საერთო არა აქვს ე. წ. ჩვენი შემეცნების რელატივობასთან; პირიქით, რელატივობის თეორია, რომელიც

შემეცნების ობიექტივიზმს ასწავლის, პრინციპიალურად წინააღმდეგობა ფილოსოფიური რელატივიზმისა, რომელიც შემეცნების და სრული ცოდნის შესაძლებლობას უარყოფს და მათ გარდამავალ ბუნებაზე მითითებით, მათი უწყობის ფსიქოლოგიურ საფუძველს და მათი მოხმარების სუბიექტიურ სტრუქტურას კადანდაგებს. არ არსებობს არც ერთი მეცნიერული თეორია, რომელსე ძლიერად და საბოლოოდ გამოერიცხოს ყოველივე „ადამიანური“ თვალსაზრისი მეცნიერებისაგან, როგორც ეს აინშტაინის თეორიაში არის შესრულებული. თუ ჩვენ თეორიის გადმოცემის და ახსნა-განმარტების მიზნით ვამბობთ: „კაცი ლიანდაგზე და მატარებელში, კაცი უძრავ და მოძრავ სისტემაზე“ და სხვ. ეს ყველა გამოთქმის გასაადვილებლად ნახმარი ტერმინოლოგიური ხერხია, თვით საქმეს კი არავითარი კაცი და მისი შეხედულება არ სჭირია, არც ერთი კაცის არსებობა არ ესაჭიროება ამ გარემოებას, რომ $\pi = 3,14...$ ჩვენ ევკლიდესებურ სხეულზე, ხოლო როტაციის ელიპსოიდზე π აღარ არის $3,14...$ არამედ გაცილებით უფრო მცირედი რიცხვი. აინშტაინი ასწავლის ორივე სისტემის კანონების ობიექტიურ და თავისთავად არსებულ ღირებულებას, სწორედ ამიტომ გადაიქცა მისი საერთო რელატივიზმა უნივერსალურ ბუნების კანონის თეორიად, რომლის საშუალებით ყოველი მიმართებითი სისტემა კოვარიანტი დარჩება. ამის პრინციპიალურად საწინააღმდეგო თვალსაზრისი არის ე. წ. ჩვენი შემეცნების რელატივიზმი, რომელიც ამბობს: ყოველი შემეცნება რელატიურია, ყოველი ცოდნა დამოკიდებულია ადამიანის ორგანიზაციულ და ფსიქიურ ზეგავლენაზე და სხვა.

აზროვნების ისტორიაში პირველი ასეთი რელატივისტი იყო საბერძნეთის ბრძენი და სოფისტთა სკოლის მამათმთავარი პროტაგორა. პროტაგორას აზრით ადამიანი არის საზომი ყოველივესი, იმის რაიც არის და იმისაც, რაიც არ არის. ე. ი. აქ ადამიანი გამოცხადებულია ყოველივე ცოდნისა და შემეცნების მხოლოედ და რადგან პროტაგორა გულისხმობს ადამიანს, როგორც კერძო პირს და არა როგორც საერთო მოვლენას და, რადგანაც ასეთი ადამიანები ერთობ მრავალრიცხოვანი არიან, ცხადია ყოველი ადამიანური ცოდნა რელატიური, გარდამავალი და დროულია. შეიძლება პროტაგორას თვალსაზრისს აზროვნების ისტორიაში უმნიშვნელო როლი არ ეთამაშოს, მისი რელატივიზმი და „ადამიანის თვალსაზრისი“ საბერძნეთის აზრის განვითარების ისტორიაში აუცილებლობა იყო, მიუხედავად იმისა საკაცობრიო აზრის განვითარების პერსპექტივებში აღებული პროტაგორას რელატივიზმის გავლენა არის ერთობ ნეგატიური. პროტაგორა პირველი მამათმთავარია იდეალიზმის, რომელიც მიუხედავად მრავალფეროვანი ვარიაციებისა, ბოლოს და ბოლოს ადამიანია თვალსაზრისამდის, ცოდნის და შემეცნების უარისყოფამდის მიდის. ყოველი იდეალიზმი ბოლოს და ბოლოს სუბიექტივიზმად და ფსიქოლოგიზმად იქცევა, ხოლო უკანასკნელის დასაბამი ხშირად სოლიპსიზმი არის.

თუ კიდევ პროტაგორას თავის დებულებიდან ყველა შესაძლებელი დასკვნები არ გამოუყვანია, მეორე მისი თანამედროვე, თანამეაზრე და თანამემამულეს გამოყავს ასეთი დასკვნები. გორგიას აცხადებს, რომ არაფერი არ არსებ-

ბობს; და რომ რაიმე არსებობდეს, ის ადამიანისათვის გაუგებარი იქნებოდა. და რომ გასაგები ყოფილიყო, მისი გადაცემა შეუძლებელი იქნებოდა, და რომ ეს შესაძლებელი ყოფილიყო, შეუძლებელი იქნებოდა მისი სხვისგან ათვისება და სხვა და სხვა. რელატივიზმი აქ ლოლიკურ დასკვნამდის არის მიყვანილი, უარყოფილია არამც თუ შემეცნება და ცოდნა, არამედ თვით არსებობის პრობლემა. არსებული არ არსებობს, მაგრამ არც თვით არა – არ არსებობს ე. ი. პარადოქსი აბსურდათ არის ქცეული. ყოველი ე. წ. ჩვენი შემეცნების რელატივიზმის და სუბიექტივიზმის მქადაგებელი ასეთ დასკვნებამდის უნდა მივიდეს, თუ ის ლოლიკური იქნება ბოლომდის.

ასე წამოიჭრა პირველად რელატივისტური აზრი სოფისტების სკოლაში ხოლო მეცნიერული და სისტემატიური დასაბუთება ამ აზრმა პოვა ანტიურს სკეპტიციზმში. სკეპტიციზმი პრინციპიალურად უარყოფს შემეცნებას, რადგან მისთვის შემეცნებასა და საგანს შორის გარდაუვალი ზღუდეა. ჩვენ რომ შეგვეძლებოდა საგნის სრული შემეცნება, ამისათვის საჭირო იყო საგნის თავისთავად არსიანობის განსჭვრეტა და მისი სხვა ასეთი არსიანობისაგან გამოყოფა, მაგრამ რაიმე ასეთი ჩვენ ე. წ. შემეცნებაში არ გვეძლევა. არ გვეძლევა იმიტომ, რომ ჩვენთვის საგნის მოცემულობა ყოველთვის ჩვენი ფსიქიური ორგანიზაციის თანამოცემულობას ნიშნავს. ჩვენ საგანი გაგვაჩნია მხოლოდ ცნობიერების ათვისებული საგნის სახით და იმიტომ ე. წ. საგანი სანახევროდ ჩვენი სუბიექტური ორგანიზაციის ფორმებისაგან შესდგება და არაფერს გვეუბნება ბუნებისათვის საგნისათვის თავისთავად. და რადგან ასეთი საგანი ისევ ცვალებადი, გარდამავალი და დროულია, როგორც ჩვენი ფსიქიური ორგანიზაცია, ცხადია რომ თვით საგანი და მისი შემეცნება საექვო და მერყევი საქმეა.

თითქმის საყოველთაოდ ცნობილია, თუ როგორ ეს სკეპტიური არგუმენტები ახალ დროში ჰიუმეს სახით გადამუშავდა და შემეცნების ე. წ. აგნოსტიციზმით მოვლინდა. ჰიუმე სკეპტიციზმს არ ეთანხმება თავიდან ბოლომდის, ის მათ ხშირად სასტიკი კრიტიკითაც კი უმასპინძლდება, მაგრამ უკანასკნელი საკითხის გადაჭრისას ე. ი. რეალობის საკითხის გადაჭრისათვის, ის იძულებულია მიიღოს, რომ ჩვენ ცოდნის საშუალებით არ შეგვიძლია რეალობის დამტკიცება, ჩვენ შეგვიძლია ის მხოლოდ ვიწამოთ. ეს ახალ დროის აშკარა ფილოსოფიური რეაქცია იყო ბუნებათ მეცნიერებაში უკრიტიკოთ მიღებული ცოდნის აუცილებლობის წინააღმდეგ. ჰიუმეს არგუმენტებმა, თუ გნებავთ, ერთგვარი სამსახურიც გაუწია ახალ მეცნიერებას, განსაკუთრებით მისმა მიზეზობრივობის კანონის აზრნახვილმა კრიტიკამ. მიუხედავად ამისა ახალმა ბუნებათმეცნიერებამ გამართა თავისი გზით წინსვლა და ცოდნის და შემეცნების შესაძლებლობის მტკიცება. აბა რას წარმოადგენდა მთელი ჩვენი ფიზიკა, თუ არა ოპტიმისტურ აზრს იმის შესახებ, რომ მის ფორმულებში და ანგარიშებში მოცემულია ბუნების ნამდვილი ბუნება, მისი ცოდნა და შემეცნება. ახალი მეცნიერებისათვის საგნის შემეცნება გადაიქცა კანონთა შემეცნებათ და ამ კანონთა შემეცნებამ შეავსო თვით რეალობა. მეცნიერების იდეალი წარიმართა ამ გზით და ჩვენ მივიღეთ ის, რასაც აზროვნების ისტორია მე-19 საუკუნის მეცნიერების სახელწოდებით იცნობს.

მე-19 საუკუნის მეცნიერების სათავეში უდაოთ სდგას ფიზიკა, ის/არის ასე ვსთქვათ გენერალური ბაზისი ყოველივესათვის, მაგრამ საკუთრივ ენციკლოპედიურ ფიზიკის წინ აღმართულიყო გარდაუვალ პრობლემათა ზღუდვით და სკეპტიციზმის ყველა არგუმენტები უცბად გაცოცხლდებოდა. ჩვენ ვიცით, რომ ეს ასე მოხდა და ფიზიკამ თვით ვერ შესძლო გენერალური და უნივერსალი კანონის გამოსახვა, რომელიც საკუთარ წიაღში გაშლიდა ყველა წინააღმდეგობებს და გადაუვალ საზღვრებს. თუ ანტიურმა სკეპტიციზმმა საგანი ვერ იპოვა თავისთავად და მას ყოველთვის საგნის პრობლემა საგნის ნაწილობრივ ათვისებათ გადაექცა, ახალმა მეცნიერებამ ვერ გამონახა უნივერსალი კანონი, რომელშიაც ყველა შესაძლებელი კანონის მოთავსება შესაძლებელი ყოფილიყო. აქ დაიბადა ჩვენი დროის სკეპტიციზმი და კანონიერია, რომ ის უპირველეს ყოვლისა ფიზიკის მეცნიერებისაგან წარმოიშვა.

ერნსტ მახი პირველად მიხვდა, რომ ნიუტონის მექანიკაში უნივერსალი კანონი არ არსებობს, არამედ ყველა პრინციპიალი კანონის ახსნისათვის გამოგონილია პეტერონომიული ჰიპოთეზა. ამას პირველად მიხვდა მახი და კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ნიუტონის მექანიკა. კარლ ნაუმანის მიერ საქმის გადასარჩენად გამოგონილი სხეული ა ჩვეულებრივი ჰიპოსტაზი იყო და საჭირობო როტო საკითხზე არავითარ პასუხს არ იძლეოდა. ამას შემდეგ მახი თვით შეეცადა გამოსულიყო მეცნიერების მეთოდოლოგიად და უპირველეს ყოვლისა ფიზიკის გადამხალისებლათ. მაგრამ ეს გადახალისება გამოიხატა იმაში, რომ მახი სასოწარკვეთილებებში ჩავარდა, მან თუმცაღა უკუაგდო ნიუტონის მექანიკის პრინციპიალი საფუძველი, მაგრამ მან ახალი დასაყრდნობი ვერ გამოუნახა და ის დაავათყოფებული ბიოლოგიურ მეცნიერების ზეგავლენით, შეუდგა ფიზიკაში ბიოლოგიური თვალსაზრისის გადატანას. ფიზიკა უნდა დაყრდნობოდა ადამიანის თვალსაზრისს და ამით გაჯანსაღებულიყო. ისე, როგორც პროტაგორას ადამიანის თვალსაზრისი რეაქცია იყო აზროვნების ისტორიისათვის, ასე არის მახის ბიოლოგიურ არგუმენტაციაზე დამყარებული ფიზიკა შავი რეაქცია მეცნიერების ისტორიისათვის. მახის მეცნიერული გზა წარიმართა იმავე მიმართულებით, როგორც ანტიური სკეპტიციზმის. თუ ანტიური სკეპტიციზმი აბსოლუტი სუბსტანციის ნახვაში იმედ მოხრილი გაიფანტა საგნების რელატიურ და ნაწილობრივ ცოდნაში, ჩვენი დროის მეცნიერება იმედ დაკარგული იმაში, რომ იპოვის უნივერსალი გავლენის კანონს, დაიკარგა შეგრძნობების კომპლექსების უნაპირო და უპრინციპო სივრცეში. მახი მივიდა დასკვნამდის, რომ ყოველივე ცოდნა სხვა არაფერია, ვიდრე შეგრძნებების კომპლექსებში მოცემული ქეწმარობა და როგორც ასეთი დამყარებულია ჩვენს ფსიქიურ ორგანიზაციაზე. ჩვენ უნივერსალურად გავაჩნია შეგრძნება, სადაც ცოდნა, როგორც ფაქტების თავყრილობა, სხვადასხვა კომპლექსებათ არის დაგროვილი და ე. წ. ქვეყანა ასეთი ელემენტების მიერ შენგებული. რაც ასეთი შეგნების და ელემენტების მიღმა სუფევს მახისათვის არის ბოროტება და შეტაფიზიკა. ჩვენ აღარც საგანი და აღარც კანონი აღარ გვჭირია, რადგან ყოველივეს დასაბამი და პირველი ელემენტი შეგრძნებაში გვაქვს მოცემული, და ცხადია, ვისაც დმსაბამი და პირ-

ველ ელემენტი აქვს, მას შეუძლია ქვეყანა ააშენოს და შეიცნოს. ამრიგად მახის ბრძოლა აბსოლიუტი საგნის, აბსოლიუტი კანონის და სხვა აბსოლიუტების წინააღმდეგ გარდაიქცა აბსოლიუტად. ადამიანის შეგრძობა, როგორც აბსოლიუტი დასაბამი ქვეყნისა და ცოდნის, აი მახის მიერ გადახალისებული მეცნიერების პაროლი.

ცხადია, რომ ამ გზით წინსვლა შეუძლებელი იყო. ფიზიკოსებს რამოდენიმე წლით მართლაც ეგონათ, რომ მათ მახმა ახალი სიტყვა უთხრა, მაგრამ მალე გამოიჩინა, რომ აქ ახალი არაფერი იყო და ფიზიკა კიდევ უფრო საშიშრო წინააღმდეგობების წინ დადგა. სწორედ ამ დროს გამოჩნდა აინშტაინის თეორია და ჩვენ ვიცით თუ როგორ გადაახალისა მან ფიზიკის მეცნიერება.

აინშტაინმა რევოლუციონერის ინტუიციით მიანგრ-მოანგრა ძველი ფიზიკის შენობა და ახალის აშენებას იმით შეუდგა, რომ მან ახალი დროის ბუნებათ მეცნიერების კლასიკური ტრადიციის გაგრძელება დაიწყო, სახელდობრ ფიზიკის უნივერსალი კანონის აღმოჩენა. მან აღმოაჩინა ეს კანონი საერთო რელატივობის სახით, რომელიც ამბობს: ყველა გაუსის კოორდინატები საერთო ბუნების კანონის ფორმულაში მოცემისათვის არიან თანაღირებული. ასეთი კანონი უნდა იყოს კოვარიანტი ყოველივე მიმართებითი სისტემისაგან. ე. ი. მისთვის სულ ერთია ყველა სისტემა, მას გავლენა და ღირებულება აქვს ყველასათვის.

ამ რიგად აინშტაინმა გამონახა ის, რაიც ნიუტონის მეცნიერებას არ გააჩნდა, რაიც მახმა და ახალმა მეცნიერებამ ვერ ნახა: **უნივერსალი კანონი, რომელსაც მეცნიერების და ცოდნის ყველა ფენომენის ახსნა და ყველა პრინციპის გამართლება საკუთარ კონსტრუქციაში გააჩნია.**

ცხადია რომ ე. წ. რელატივობის თეორიას არავითარი საერთო არ აქვს ფილოსოფიურ რელატივიზმთან, რომელმაც ვერ ნახა სწორედ ის, რაც რელატივობის თეორიაში ნახულია და მიიღო ის, რაიც რელატივობის თეორიას არ სჭირია. ერთხელ და სამუდამოდ და ყველასათვის ყურადსაღებად უნდა ითქვას, რომ ფილოსოფიური რელატივიზმი დამყარებულია „ადამიანის თვალსაზრისის უპირატესობაზე, დაწყებული პროტაგორადან გათავებული მახამდის და პეტროლდამდის ეს უცვლელი რჩება, აინშტაინის სისტემაში კი პრინციპიალურად უარყოფილია ყოველივე უპირატესობა, უარყოფილია უპირატესობა ყოველივე მოძრაობის სისტემის, გეომეტრიის და სხვ. და ცხადია რომ უპირველეს ყოვლის უარყოფილია ადამიანის თვალსაზრისის უპირატესობა, პირიქით მას არავითარი როლი არ აქვს აინშტაინის თეორიისათვის.

მდგომარეობის ნათელი წარმოდგენისათვის საჭიროა რამოდენიმე სიტყვით მოკიხსენიოთ აინშტაინის და მახის პირადი განწყობილება. აინშტაინმა არა ერთხელ საქვეყნოდ გააუცხადა, რომ მახი პირველად შესდგა სწორ გზაზე ფიზიკაში, რომ მახისათვის პირველად შეიქნა ნათელი ძველი მექანიკის გნოსეოლოგიური ნაკლი და სხვა. აინშტაინი, რასაკვირველია, გულისხმობდა მახს „მექანიკის ისტორიის“ ავტორს, ე. ი. როგორც ფიზიკოს და ის მართალი იყო. ჩვენ ვნახეთ რომ მახმა პირველად მიიტანა იერიშები ძველი ფიზიკის სიმააგრე-

ების წინააღმდეგ და კიდევაც შეანგრია ის, ხოლო მან ახალი ღერო ააშენა და შეგრძნების მეტაფიზიკას მიუტანა მსხვერპლი. მიუხედავად ამისა მახის დამსახურება დიდი იყო და შეიძლება იმ გზაზე, რომლითაც აზრის ინტელექტუალური-მართა ნიუტონიდან აინშტაინამდის, მახი აუცილებელ საფეხურს წარმოადგენდეს.

სულ სხვა იყო მახის განწყობილება აინშტაინისადმი. როდესაც მოხუცებულ მახს მოახსენეს აინშტაინის დიდი ნაშრომის შესახებ და თან უთხრეს, რომ აინშტაინის შრომა მახის საქმის გაგრძელება არისო, მახი ბრაზმორეული წამოვარდა ადგილიდან და მის მოსაუბრეს განუცხადა: „მე არაფერი ვიცი იმის შესახებ, რომ აინშტაინს ჩემი საქმე გაეგოს, ან ის გაეგრძელებიოს. მე ყველასაგან მოვითხოვ ჩემი სახელი ვაანთავისუფლოთ ამ ახალი „მამაოჩვენოს სისაძაგლისაგან“. (ცნობა მიყვანილია Logos-ში 1922.) არ შეიძლება ღრმა პატივი არ ვსცეთ ამისათვის მახს. დიახ, აინშტაინის ახალი სწავლა მახისათვის „მამაო ჩვენო“ იყო. მახს არ შეეძლო მოენელებია ახალი სწავლა, რომელიც მის შეგრძნებათა კომპლექსის სოფიზმებს უმოწყალოდ გარეთ ერეკებოდა. მახის მოქცევა აინშტაინისადმი იყო ლოლიკური, მახი უკანასკნელი დიდი წარმომადგენელია ფილოსოფიური რელატივიზმის, აინშტაინის რელატივიზმის თეორიიდან გამომდინარე ფილოსოფიური დასკვნები კი დიამეტრიულად უარყოფს ფილოსოფიურ რელატივიზმს და ყოველგვარ ადამიანურ თვალსაზრისს, პსიქიურ ორგანიზაციის როლს შემეცნების და ცოდნის შენებისათვის, სუბიექტივიზმს და სოლიპსიზმს.

ჩვენ უკვე მოკლეთ განვმარტეთ, რომ სიტყვა რელატივი ორ სხვადასხვა სიტყვას უპირისპირებდა, აბსოლიუტს და ობიექტივს. აბსოლიუტისათვის ის არის პრინციპიული უარყოფა, ნეგაცია და მიღმა დგომა, ობიექტისათვის კი ის მხოლოდ განმარტებას წარმოადგენს. ამიტომ აინშტაინის თეორიიდან გამომდინარე მსოფლმხედველობრივი დასკვნა იქნება ობიექტივისტური რელატივიზმი, ან შებრუნებით: რელატივისტური ობიექტივიზმი.

ნათქვამის გათვალისწინების შემდეგ მე მიმაჩნია მახის და ავენარიუსის მოწაფის იოსებ პეტროლდის წიგნაკი აინშტაინის შესახებ, სადაც აინშტაინი მახის რელატივისტური პოზიტივიზმის მოწაფეთ კი არა, პროტაგორას სოფიზმების მემკვიდრეთ არის გამოცხადებული, სრულ უაზრობად და „ფილოსოფოსის“ დაგვიანებული აზრების უნიჭო სპეკულიაციად. „ფილოსოფოსების“ ბანაკიდან ბევრი ასეთი უადგილო გამოსვლები მეორდებიან დღემდის, მაგრამ მე არ ვიცი არც ერთი ასეთი სრულ გაუგებრობაზე დამკარებელი, როგორც ეს პეტროლდის დასახელებული ნაშრომი არის. სანამ ჩვენ მხოლოდ სპეციული რელატივიზმის თეორიასთან გვქონდა საქმე, მანამდე კიდევ ნათლად არ სჩანდა თუ რატომ არის შეუძლებელი აინშტაინის აზროვნებისათვის რომელიმე უპირატესობით აღქურვილი სისტემის მიღება; მაგრამ მას შემდეგ, რაც აინშტაინმა საერთო რელატივიზმის პოსტულატი სწორედ უპირატესობის მოხსნის და ყველა მიმართებითი სისტემის თანასწორღირებულებაზე ააშენა, „ადამიანის თვალსაზრისის“ უპირატესობაზე ლაპარაკი მართებული კი არა — პირდაპირ აბსურდია.

საერთოდ ევროპის ფილოსოფია ძალიან მოუმზადებელი შეხვდა აინშტაინის

მეცნიერებას. დასავლეთის ფილოსოფოსები დღემდის ევკლიდეს და ნიუტონის სააზროვნო საშუალებით ხელმძღვანელობდნენ და ის ახალი მტკიცებულებების, რომელიც პირველად ლაბაჩევსკიმ გარდაშალა და შემდეგ თვისი ლოტორიკული დასკვნა კანტორის წმიდა მათემატიკაში და აინშტაინის საერთო რელატივობის თეორიაში იხილა, სავსებით გაუგებარი დარჩათ ფილოსოფოსებს. იმის მაგივრად, რომ ფილოსოფიურ აზრს ამ დიდი გარდატეხის შემდეგ უკან დაეხია და ახალი მოთხოვნის თანახმად ახალი შენობა აეგო, ფილოსოფოსები მედიდურად შეუდგენ იმის მტკიცებას, რომ აინშტაინის თეორია ფიზიკალური თეორიაა და მათ მაღალ ინტიუციებს ეს არ შეეხება და სხვ. ჩემთვის ეს ნიშნავს სრულ ბანკროტს. დეკარტი, ლაიბნიცი, სპინოზა და კანტი ასე არ მოექცეოდნენ თავიანთ დროს და თანამედროვეთა მეცნიერებას! როდესაც ფილოსოფიამ ჩვეულებრივ მედიდურობას თავი გაანება, აინშტაინის თეორიას და ახალი დროის ფიზიკა — მათემატიკას საერთოდ პირდაპირ თვალში ჩახედა, მაშინ ის დაიბნა დიდი პრობლემების წინაშე და ხშირად კუროიოზული საქმეებაც კი მოიმოქმედა. ასეთ კუროიოზათ მიმაჩნია ორი გამოსვლა: ერთი ეკუთვნის ფრანგ ფილოსოფოს ჰანრი ბერგსონს, მეორე კი ცნობილი ჰ. ფაიჰინგერის ე. წ. „ფილოსოფია ვითომც და ასე“-ს სკოლას.

ბერგსონმა მოზრდილი შრომა დასწერა იმის გამოსარკვევად, თუ რამდენად შეესაბამება აინშტაინის თეორია მის (ბერგსონის) ე. წ. გძეობას და მივიდა კუროიოზულ დასკვნამდის, რომ აინშტაინს ახალი არაფერი უთქვამს და რაც იქ დროის შესახებ ახალი არის, ის უკვე ნათქვამი ყოფილა ბერგსონის მიერ კიდევ ამ 20 — 30 წლის წინეთ. პარადოქსები, ამბობს ბერგსონი, რომელიც თქვენს წინ გადაიწლება რელატივობის თეორიის განხილვის დროს, მხოლოდ მანამდის დარჩება პარადოქსებათ, სანამ ყველა ის მრავალი დროულობა, რომლის შესახებ თეორია ლაპარაკობს, მიღებული იქნება რეალურ დროთ. ბერგსონის აზრით არსებობს მხოლოდ ერთი რეალური დრო, ეს არის ის დრო, რომლის განცდა შეიძლება, რომელშიაც მოვლენები მიმდინარეობენ, რომელშიაც ცოცხალი არსებანი ხუცდებიან და სხ. ყველა სხვა დრო ფიზიკოსის მიერ გამოგონილი ამბავია, მოკლებული ყოველივე შინაარსს; ერთდროულობის რელატივობა, რომლის შესახებ ლაპარაკია აინშტაინის თეორიაში უკეთესად მოცემული ყოფილა ბერგსონის გძეობაში და სხ. და სხ. ბერგსონის არგუმენტაცია რომ შემცდარია, ამაზე ლაპარაკი მე ხედმეტათ მიმაჩნია. ბერგსონი ტიპურად ძველი სკოლის მოაზროვნეა, მას არ შეუძლია ისე იაზროვნოს, თუ ვინმეს და რაიმეს უპირატესობა არ მიაჩნია და გასაგებია, რომ, როდესაც ის აინშტაინის შესახებ ლაპარაკობს უპირატესობას „სულს“ და „ცნობიერებას“ ანიჭებს, თან მას საბეში ყოველთვის სპეციალი თეორია აქვს; ის ამას თვით ხაზგასმით ამბობს და აქა-იქ ცდილობს სპეციალ და საერთო რელატივობის თეორიაში წინააღმდეგობა აღმოაჩინოს და სპეციალი თეორიის მართებულებაზე ილაპარაკოს. ჩვენ ბერგსონის მხგავსათ მოაზროვნეთათვის დაგვიტოვებია იმის შესახებ მტკიცება, რომ რეალი დრო ის დროა, რომელიც განიცდება და რომელშიაც „ცოცხლები ხუცდებიან“, ვიტყვი მხოლოდ რომ ბერგსონის თეორია

სრულ გაუგებრობაზე არის აშენებული. სპეციალი თეორია და იქ ვადაბრუნდებულ დრო არ შეიძლება მივიღოთ მთელი რელატივიზმის არსებობის გამომხატველ ცნებათ, პირიქით სპეციალ თეორიის დრო-სივრცეში ჩვენს განმარტებით აინშტაინის შენობის შესასვლელ კარებთან და თვით შენობა ბუნებრივად რთულად აგებულია, ვიდრე მისი პირველი კარები. ბერგსონს თუ უნდოდა ანგარიში გაეწია აინშტაინის აზროვნებისათვის ის თვით შენობაში უნდა შესულიყო და არა აივანზე დარჩენილიყო. ბერგსონის წიგნი იდეალისტური და ფსიქოლოგიური ფილოსოფიის მანიფესტაცია არის, რომელიც მხოლოდ იმას უჩვენებს, რომ იდეალისტურ თვალსაზრისს აღარ ძალუძს თანამედროვე მეცნიერული აზროვნების პრობლემებს მოსასმენი პასუხი გასცეს.

ასეთივე კუროზული იყო ფაიჰინგერის სკოლის მანიფესტაცია. „ფილოსოფია ვითომც და ასე“-ს მიმდევრებმა მათ ჟურნალის — „ფილოსოფიის ანალების“ ერთ-ერთი ნომერი აინშტაინის თეორიის კრიტიკას და დაფასებას შესწირეს. აქაც ერთ წერილში მედიდურად იყო განცხადებული, რომ ის, რაიც აინშტაინში მისაღები და ჯანსაღი არის—ფიქციონალისტებს დიდი ხანია გაუკეთებიათ, სახელდობრ სპეციალ თეორიაში მიღებული სინათლის სხივის მოძრაობის კანონი ყოფილა ფიქცია, „ვითომც და ასე“, აქ ფილოსოფიური ინტერპრეტაციით შორს ვერ წავალთ, ეს დებულება გარდა იმისა, რომ ყირამალა გადაბრუნდება საერთო რელატივიზმის განხილვისთანავე, ყალბია თვით სპეციალი თეორიის ფარგლებშიაც. რელატივიზმის სპეციალ შემთხვევაში ე. ი. იქ სადაც გრავიტაციის არე ნაგულისხმევი არ არის, სხივის გავრცელების სიჩქარე ვაკუუმში იმიტომ კი არ უდრის 300,000 კ. მ. სეკ., რომ „ვითომც და ასე იყოს“, არამედ იმიტომ, რომ ეს უსათუოდ ასე არის. აქ არავითარი ფიქცია არ არის დაშვებული, არამედ მიღებულია მტკიცე კანონი, რომელიც ამ შემთხვევისათვის აუცილებელ პირობას გამოხატავს. სისტემების მოძრაობა რელატიური იმიტომ კი არ არის, რომ ეს „ვითომც ასე იყოს“, არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს ასე არის; საერთო ბუნების კანონის უნივერსალ ფორმულაში მოცემა იმიტომ კი არ არის ყოველივე სისტემის უპირატესობის მოხსნაზე დამყარებული, რომ „ვითომც ეს ასე იყოს“, არამედ იმიტომ რომ კანონის საერთო სახის მოცემისათვის, ეს ასე არის აუცილებელი და სხ.

ფაიჰინგერის რელატივისტური პოზიტივიზმი და ფიქციონალისტური შემეცნების თეორია უკანასკნელი სიტყვა არის ფილოსოფიური რელატივიზმის. მან არამც თუ ვერ ახსნა რელატივიზმის თეორიის მეთოდოლოგიურ გნოხეოლოგიური საფუძვლები, არამედ პირდაპირ აუტანელ აბსურდს ქადაგებს, რაიც ერთხელ კიდევ ნათელჰყოფს იმას, რომ რელატივიზმის თეორიას და ფილოსოფიურ რელატივიზმს შორის არავითარი საერთო არ არსებობს გარეშე იმისა, რომ მათ სახელწოდების რამოდენიმე მარცვალ შემთხვევით ერთი მეორეს ჩამოგვანან.

23. კანტი და აინშტაინი

ნიუტონის მეცნიერებას თავისი ფილოსოფიური სინდიისიც გააჩნდა ეს იყო კანტის თეორიული ფილოსოფია. კანტი სწორედ იმით დაეუფლა დასაფ-

ლეთის აზროვნებას მთელი საუკუნის გასწორე, რომ მასში მოცემული იყო ამავე საუკუნის მეცნიერული აზროვნების ფილოსოფიური სინჯის ვიციტო, რომ დღეს ეს მეცნიერება „შესწორებულია“, მისი პრინციპული საფუძველი შეცვლილია და ახალი მეცნიერული სისტემა ე. ი. ახალი გაგება ქვეყნისა და სინამდვილის შენების პროცესში იმყოფება; აქედან, ცხადია, კითხვა დაიბადება, თუ რამდენად მართებულია ძველი მეცნიერების ფილოსოფიური საფუძვლები ახალსათვის? რა დამოკიდებულებაში იმყოფება კანტი აინშტაინთან?

ყველა ქვეყნის უნივერსიტეტებში დღემდის თავმოყრილია ერთი ჯგუფის ხალხი, რომელიც განსაკუთრებული ხერხიანობით ყოველივეს მოარიგებს და კანტის ავტორიტეტის შენარჩუნებას შეეცდება. ამ ხალხისათვის კანტის შეუცვლელობა რაღაც რელიგიური საკითხია და არა მეცნიერული. ჩვენ კი გვგონია, რომ შესაძლებელი არის კანტის ავტორიტეტი ხელუხლებლად დავსტოვოთ და მაინც დავამტკიცოთ, რომ ახალი დროის მეცნიერების განვითარებამ საბოლოოდ უარყო კანტის კრიტიციზმის საფუძვლები. ამ მიზნისათვის ჩვენ აქ გვესაჭიროება შევეცხოთ კრიტიციზმის ორ საფუძველმდებელ ცნებას, დროსა და სივრცეს. დროსა და სივრცეს აქ განვიხილავთ ისე, როგორც ის მოცემულია თვით კანტის მიერ და არა ისე, როგორც მისი მოცემის სურვილი აქვთ კანტის მიმდევრებს, კომენტატორებს და ისტორიკოსებს.

არა თუ კანტის დროისათვის, არამედ მის წინად, მის შემდეგ და თვით აინშტაინის შემეცნებაში დრო და სივრცე აზრის და ცოდნის საფუძველად არის აღებული. აინშტაინის თეორიის საფუძველიანი გაგებისათვის მისი, ასე ვსთქვათ კულტურული მოწილებისათვის მეტი არაფერია საჭირო, ვიდრე ჩვენი წარმოდგენისა და შეხედულების დროისა და სივრცის ბუნებისათვის შეცვლა. თვით აინშტაინის თქმით, თუ დღეს ჩვენ ხშირად კურიოზად და გაუგებრად მოგვეჩვენება რელატივიზმის თეორია, ათეული წლების შემდეგ, ჩვენ აქ კურიოზულს და გაუგებარს აღარაფერს დავინახავთ, რადგან საფუძველიანად შევიცვლით ჩვენ წარმოდგენას დროსა და სივრცეზე.

კანტისათვის დროსა და სივრცის ეს საფუძველმდებელი მნიშვნელობა დღის სინათლესავით ნათელია და იგი, როგორც ნიუტონის მეცნიერების თავგამოდებით დამცველი, სავსებით დაყრდნობილია აბსოლიუტი სივრცისა და დროის ჰიპოთეზას, კანტის ფილოსოფიური სწავლა დროსა და სივრცის შესახებ მოხვეული გზებიდან სავსებით ეყრდნობა ნიუტონს და მას ასე ვსთქვათ ფილოსოფიური ინტერპრეტაციას უკეთებს ცნობიერების არეში. დღეს თითქმის ყოველდღიური ცოდნის კრებადს ეკუთვნის ის, რომ კანტმა დროსა და სივრცეს რეალურად არსებობის უფლება წაართვა და ისინი ჩვენი ინტუიციის წმინდა და აპრიორულ ფორმებათ გამოაცხადა. დრო და სივრცე მხოლოდ ფორმებია მოვლენის პირობებისა და როგორც ასეთი იმ თავითვე ჩამარხული ჩვენი სულის მსვლელობაში, იმიოტომ ისინი შეადგენენ აპრიორულ ელემენტს შეგრძნებაში, სადაც მსჯელობაში მათემატიკის რეალიზაციას ახდენს: დრო გვაძლევს არითმეტიკას, ხოლო სივრცე გეომეტრიას. ე. ი. ისინი წარმოადგენენ მხოლოდ სტემებს, სადაც ჩვენ შეგვიძლია რეალური შემეცნება, ე. ი. შემეცნება, რომელსაც საგანი ცდაში ექნე-

ბმ, ავაშენოთ. საგულისხმოა კანტის ცნობილი განცხადება: „ამრიგად მათემატიკური ცნებები არ არის შემეცნება, გარეშე იმისა, რომ ჩვენ მივიღებთ საგნების არსებობას, რომლებიც მჭვრეტელობის ამ შეგრძნებითი ფორმების სწავლის ხორციელებას მოგვცემენ“. (იხ. წმინდა გონების კრიტიკა. დედუქტივის შესახებ გამოცემა § 22). დრო და სივრცე არ არის რეალურად არსებულნი, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ სქემატიური ფორმები არსებობისა. თუ საიდან მივიდა კანტი დროსა და სივრცისაგან რეალურის არსებობის უფლება წაერთმია და თუ როგორ ეყრდნობოდა ის ამ შემთხვევაში ნიუტონის და ევკლიდეს მეცნიერებას, ეს უკვე წმინდა აკადემიური საკითხია და ყველასათვის გასაგები ენით თათქმის გადმოუცემელი. ორიოდ სიტყვით მაინც უნდა მოვიხსენიოთ საქმის მდგომარეობა. მკითხველმა შეიძლება იცოდეს, რომ კანტის მიერ დამუშავებულ ოთხ გონების ანტინომიათა შორის პირველი ორი მათემატიკური ანტინომიებია ე. ი. მათ საგანს შეადგენს დრო და სივრცე. კანტმა თუმცაღა აღნიშნა მათემატიკური ანტინომია, მაგრამ რადგანაც მათ თავი ვერ გაართვა, უბრალოდ უკუაგდო ისინი. კანტი ფიქრობდა: თუ სივრცისა და დროს დაუბოლოვებლობის არგუმენტს ლოდიკურად განვაფიქრებთ, მივიღებთ, რომ შესაძლებელია არსებობდეს დაუბოლოებელი მრავალსახიანობა, ანუ მრავალსახიანობის დაუბოლოვებლობა, მაგრამ რადგანაც კანტს გონია, რომ ასეთის არსებობა სრული უაზრობა არის და რადგანაც გონებას ანტინომიის შემობრუნება და მათი ბოლოვადათ არსებობის მიღება არ შეუძლია, ამიტომ კანტის გონება იძულებულია ანტინომია სავსებით უარყოს დროსა და სივრცეს, როგორც დაუბოლოებელი, ისე დაუბოლოებელი არსებობის უფლება წაართვას. ამას შემდეგ დროსა და სივრცეს შერჩა მხოლოდ ტრანსცედენტალი იდეალობა და რადგან მათში, როგორც მჭვრეტელობის ფორმაში ხდება მათემატიკის რეალიზაცია, მათ აქვთ უფლება იყონ შეგრძნების აპრიორული ფორმები. მგონია უკვე ნათლად სჩანს, რომ კანტის სწავლას დროსა და სივრცის შესახებ უბრალო ფსიქოლოგიური საფუძველი კი არ ედო, არამედ ნიუტონის და ევკლიდეს მეცნიერება, რომელშიაც როგორც კანტისათვის, დრო და სივრცე ცარიელი ჭურჭელი იყო, რის შინაარსით გავსება მხოლოდ მათში საგნების ჩალაგებით შეიძლებოდა. კანტმა მხოლოდ გნოსეოლოგიური გამართლება გამოუნახა ნიუტონის სივრცეს და ამიტომ კანტის სივრცეს მხოლოდ და მხოლოდ სამი განზომილება შეიძლება ქონდეს და დროსთან უნიონი ნაგულისხმევი არ არის, თუმცაღა აქა-იქ ვითომც ასეთი უნიონის მიღებამდის კანტი მჭიდროთაა მისული.

ფორმალურად კიდევ აინშტაინამდის მოიხსნა კანტის სწავლა დროსა და სივრცის შესახებ. ეს მოხდა კანტორის ე. წ. მრავალსახიანობის მათემატიკაში; სადაც მრავალსახიანობის დაუბოლოვებლობა არამც თუ უარყოფილია, არამედ ყოველივე მათემატიკური დისციპლინის პრინციპად არის მიჩნეული და ამ დაუბოლოებელი მრავალსახიანობიდან ყველა დაუბოლოებელი კანონი არის გამოყვანილი. ცხადია, ამით თვით კანტის არგუმენტაცია მობრუნდება და დრო და სივრცე რეალურად არსებობის უფლებას მოიპოვებს. კანტის უარყოფა ჩვენი აზრით კი ლოდიკურ დასკვნამდის მიდის რელატივიზმის თეორიაში. ჩვენ, რასაკ-

ვირველია, აქაც ყოველთვის კანტის ამოსავალ წერტილზე ე. ი. დროს/ და სივრცის ანტინომიაზე უნდა დავეყრდნათ და არა კანტის გამოსავალ წერტილებში გავეჩერდეთ ე. ი. შევრძნების აპრიორულ ფორმებზე.

რელატივობის თეორიის მიერ საკითხი სულ ახალ ფორმებში ისმება: „დღეიდან,—ამბობს შინკოვსკი მის უკვე დასახელებულ ნაშრომში—დროისა და სივრცის ცალ-ცალკე არსებობა იქცევა ლანდათ. დრო და სივრცე არსებობენ როგორც ერთი განუყრელი მთლიანი დრო-სივრცე“. ე. ი. უპირველეს ყოვლისა აღიარებულია დროისა და სივრცის მჭიდრო უნიონი და მთლიანობა, არ შეიძლება რაიმე ვრცელად ვიაზროვნოთ, თუ არა დროში და დროთი და რაიმე დროული ვიფიქროთ თუ არა სივრცეში და სივრცით. ეს მხოლოდ დასაწყისია ახალი სისტემის. უფრო ღრმა შესწავლით ჩვენ აღმოვაჩინეთ, რომ ასეთი ჩვენს აზროვნებას სავსებით არ გააჩნია დროის და სივრცის ცნება, როგორც მას დრო და სივრცე არც მხედველობაში აქვს მოცემული და არც განყენებაში, არამედ მას ეძლევა მხოლოდ მკვრივ სხეულთა სისტემა, რომელსაც დრო-სივრცე გააჩნია. რადგან თავის-თავად არავითარი დრო და არავითარი სივრცე არ არსებობს, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ მკვრივ სხეულთა სისტემა არსებობს, რომელსაც საკუთარი და საჭირო დრო და სივრცე აქვს, რადგან აინშტაინის სიტყვებით თუ ვიტყვით, დროსა და სივრცეს დაკარგული აქვს ფიზიკალური საგნობრივობის უკანასკნელი ნარჩენი, ცხადია დრო და სივრცე ჩვენი აზროვნების არც ინტუიტიური და აპრიორული ფორმებია, არც მისი ძირითადი კატეგორიები და არც მისი ნამოქმედარი, არამედ აზროვნება ნახულობს დროსა და სივრცეს, როგორც მკვრივ სხეულთა სისტემის ერთ ნაწილს, მას ერთ გამოვლენას, ერთ მხარეს და ერთ მიდგმას. აზროვნების და ინტუიციის ფორმა ისე არ არის დრო და სივრცე, როგორც მისი ინტუიციის ფორმა არ შეიძლება იყოს ის მკვრივი მატერია, რომელზედაც რელატივის პროცესში ლაპარაკი არის თუ აზრთა მსვლელობას გავაგრძელებთ და დრო-სივრცეს მსოფლიო მთლიანობაში განვიხილავთ, ჩვენ მათ ალაგზე მივიღებთ დრო-სივრცის კოინციდენცს, ე. ი. ორ მოწინააღმდეგე პოლიუსის ერთ ცენტრში გამთლიანებას. ცენტრში არის მატერია-ენერგია-სივრცე-დროს მთლიანობა. თვითმული მათგანის ცალ-ცალკე არსებობა ჰკარგავს ყოველსავე აზრს და თუ ჩვენ მათ შესახებ სათითაოდ ვლაპარაკობთ ეს მხოლოდ ჩვენი მიდგომის და მოხმარების საკითხია, სინამდვილეში ჩვენ ხელთ გვაქვს ერთი მთლიანი ერთეული, რომელიც ისე მობრუნდება, როგორც საჭიროა. ამ მთლიანს აქვს ოთხი ასპექტი: დრო-სივრცე, მატერია, ენერგია. ოთხივე შეადგენს ერთს, ცალ-ცალკე არც ერთი არ არსებობს, ცალ-ცალკე ჩვენ მათ მხოლოდ ჩვენი აზროვნებით შევებებით. თუ ჩვენ ყველა ჩვენი აზრის შემეცნებითი შეხების დროს ოთხივე ასპექტს ვერ ვითვალისწინებთ, ეს მხოლოდ ჩვენი აზროვნების სისუსტეს უჩვენებს და არა მის ძლიერებას.

ნათქვამიდან ნათელია, რომ დრო სივრცის ცალკე და დამოუკიდებლად არსებობის საკითხი საბოლოოდ მოხსნილია, დრო სივრცე არც თავისთავად არსებობს, ის არც აზროვნების ფორმები არის, არამედ მხოლოდ მთლიან

ქვეყნის ერთი ნაწილი. დრო-სივრცე რომ აზრის ინტუიციის ფორმები და მოვლენების პირობები იყოს, როგორც ეს კანტს ეგონა, ცხადია მაშინ იმდენი დრო და სივრცე არ იარსებებდა, რამდენიც მკვირვ სხეულთა სისტემების შექმნა და განადგობა, როგორც ეს აინშტაინს ჰგონია. ერთი სიტყვით დრო და სივრცე აინშტაინის თეორიის მიერ სავსებით მოხსნილია სუბიექტის სფეროდან და გადატანილი ობიექტის სფეროში. აინშტაინისათვის აზროვნება და მეცნიერება დროსა და სივრცეში კი არ აზროვნობს მოვლენას და ბუნებას, არამედ აზროვნება აზროვნობს თვით მოვლენას და ბუნებას და მათ შეფარდებითი დრო სივრცეს იღებს იქიდან მზამზარეულად. ჩვენ რომ მოვლენებს დროში და სივრცეში ვაზროვნებდეთ, როგორც კანტს და მასთან აზროვნების ისტორიას აინშტაინამდის ეგონა, მაშინ ცხადია ეს დრო და სივრცე ის სქემატიური აბსოლიუტები უნდა ყოფილიყო, რომელშიაც რელატიური მოვლენები მოვლინდებოდნენ. აინშტაინის თეორიაში სწორედ ეს არის საფუძვლიანად უარყოფილი და მასთან ერთად უარყოფილია კანტი, იდეალიზმი და ვადამეტებული არ იქნება თუ ვიტყვით—მთელი წარსული აზროვნების ისტორია. აინშტაინიდან ჩვენი აზრით არამც თუ ფიზიკის ახალი ისტორია იწერება, არამედ სააზროვნო საშუალების ახალი ისტორიაც დაიწერება. დღეს თუ ამას არავინ არ ამჩნევს, რამოდენიმე ათეული წლების შემდეგ ამას უსაათუოდ შეამჩნევს კაცობრიობა. ჩვენ ის მიგვაჩნია აინშტაინის უდიდეს ფილოსოფიურ დამსახურებათ ფილოსოფიის ისტორიაში, რომ მან დროისა და სივრცის ცნების ახალი გადამუშავებით ზღვარი გადააზროვნების ისტორიის ორს დიდ ეპოქას შორის. ერთ ნაპირთან დამთავრდა ისტორიის ერთი გრძელი ეპოქა, მეორე ნაწილიდან კი იწყება ახალი ისტორია.

ამრიგად კანტისა და აინშტაინის დამოკიდებულება მხოლოდ იმაში შეიძლება მდგომარეობდეს, რომ აინშტაინის შემდეგ კანტის არგუმენტებით, ჩვენი აზროვნების და მსოფლმხედველობის საფუძვლების დროსა და სივრცის შესახებ კამათი შეუძლებელია. კანტის მოწაფე ალ. რილი კანტის უდიდეს მეცნიერულ დამსახურებას უწოდებდა იმ გარემოებას, რომ კანტმა დროსა და სივრცეს მათი სუბიექტიურ-აპრიორული ბუნების გამტკიცებით ურყევი მეცნიერული საფუძველი მიანიჭა. ასეთი გამბედაობით დღეს კრიტიციზმის დროისა და სივრცის მოძღვრების შესახებ არავინ მსჯელობს და არც შეიძლება რელატივიზმის თეორიის აღმოჩენის შემდეგ ასეთი მსჯელობა.

რაც შეეხება კანტის მრავალრიცხოვან მოწაფეების დამოკიდებულებას აინშტაინის სწავლასთან, აქაც ხშირად ფილოსოფოსებისათვის ჩვეულ მედიდურობაზე აშენებულ გაუგებრობასთან გვაქვს საქმე. ბევრი მათგანი, რასაკვირველია, მთლად უარყოფს აინშტაინს, მაგრამ რადგანაც დღეს ეს მხოლოდ ლიმილს იწვევს, ისინი კანტის გადასარჩენათ ნაჩვევ არგუმენტს მიმართავენ, სახელობრ იმას, რომ ფიზიკის თეორიით შეუძლებელია ფილოსოფიური თეორიის უარყოფა, რომ კანტის დრო-სივრცე მხოლოდ ინტუიციის ფორმებს ეხება და არა დრო-სივრცეს საერთოდ და სხვ. მათ ყოველ შემთხვევაში ერთი რამ ავიწყდებათ: ინტუიციის ფორმებში მოცემული დრო-სივრცე რად უნდა ეწინააღ-

დევებოდეს რეალ სინამდვილეში გაშლილ დრო სივრცეს? წინააღმდეგობა კი აშკარა იქნება თუ მართლაც და ჩვენ ინტუიციას დღემდის კანტის დრო-სივრცე გააჩნია და არა აინშტაინის.

უფრო გონება მახვილნი კანტის მიმდევარნი კი ცდილობენ დაგვარწმუნონ, რომ აინშტაინმა საბოლოოდ დაამტკიცა მათი ლოგიკური იდეალიზმი, ასე ფიქრობენ კოპენი, კასირერი, ნატარპი. ხოლო ეს უკანასკნელი ერთ დროს მარბურგის სკოლის მთავარი საყრდნობი, დღეს გამოეთიშა სკოლას და მისივე განცხადებით აინშტაინის თეორიამ მასში უდიდესი გარდატეხა მოახდინა და 70 წლის ნატარპი დაეძებს ახალ ფილოსოფიურ სისტემას აინშტაინის საფუძვლებზე, სადაც მისი თქმით უნდა გაცოცხლდეს კუზანელის coincidentia oppositorum და გარდაიქცეს ლოლიკის საფუძვლად, რომ ამით პასუხი გავსცეთ აინშტაინის მიერ დრო-სივრცე—(მატარერი—ენერჯის) კონციდენციის პრობლემას. ეს ცნობა მოგვეყავს ნატარპთან კერძო საუბრიდან და მისი 1920 წლის ლექციიდან ამის შესახებ, წერილობით კი მას ჯერ არაფერი გამოუქვეყნებია და არც შეიძლება ითქვას, თუ 70 წლის მოხუცი, როგორ გადაახლდება 50 წლის კანტიანული სისხლ-ხორცისაგან. ყოველ შემთხვევაში ნატარპის coincidentia oppositorum-ის ლოლიკას არაფერი ექნება საერთო კანტის ტრანსცენდენტალ ლოლიკასთან.

24. სივრცე, ეთერი — მატერია. აინშტაინი და მატერიალიზმი.

ნიუტონის მექანიკაში მოცემული ორობა მსოფლიოსი თან დაჰყვებოდა მეცნიერულ აზრს პირველ წარმოსობის დღისთანვე. ანტიური ქვეყნის დიდი გენიოსი დემოკრიტი, რომელმაც პირველად საფუძველი ჩაუყარა ბუნების მეცნიერულად შემეცნებას — ეს პირველი მატერიალისტი და მონისტი ფილოსოფიის ისტორიაში—იძულებული იყო ორობა დაეშვა ბუნების მსვლელობის ახსნის მიზნით. მეცნიერება ბუნების შესახებ მხოლოდ შემდეგ შეიძლებოდა გვექონოდა, თუ ბუნების დედა ფენომენი, მოძრაობა ახსნილი იქნებოდა. სადაც არ არის მოძრაობა, იქ არც ბუნება არის და სადაც მოძრაობა არ არის ახსნილი, იქ ბუნებათმეცნიერებაც არ არსებობს. დემოკრიტმა, ფიზიკის მამამთავარმა, მიიღო თუ არა, რომ მყარი მსოფლიო შენებულია განუყოფელი მატერიის ე. ი. ატომების მიერ, შეეცადა ატომების მიერ, მოძრაობის ფენომენის მეცნიერულად ახსნას, ურომლისოდაც ბუნების შემეცნება მხოლოდ ოცნება დარჩებოდა. მაგრამ რადგან ატომს თავისშივე მოძრაობა არ შეუძლია, არამედ ის რაიმეში უნდა მოძრაობდეს, ამისათვის საჭირო შეიქნა მოძრაობის მედიუმის გამონახვა, დემოკრიტემ ამ მედიუმს უწოდა ცარიელი სივრცე და ორობა ბუნებაში იმით დაუშვა, რომ ცარიელი სივრცე არსის ნაწილად გამოაცხადა. „არ არსებობს ცივი და თბილი, თეთრი და შავი, სინამდვილეში არსებობს ატომი და ცარიელი“ ამბობს დემოკრიტე. სივრცის სიცარიელე დაშვებულია ატომის მოძრაობის ასახსნელად, ატომები სხვადასხვა ძალით და მიმართულებით მოძრაობენ ცარიელ სივრცეში და იძლევიან ბუნებას და მის ყველა მოვლენებს. ე. ი. კლასიკური ფიზიკის პირველსავე სისტემაში მიღებულია არის პრინციპილ საფუძვლად ერ-

თი მხრით მატერია, მხოლოდ მის გვერდით კი სივრცე. დემოკრიტმა რომ დარჩენილიყო მატერიალისტი და მონისტი სწორედ ამისათვის იქვედებულა იყო მატერიალი სუბსტრატის ორობა მიელო.

ახალი დროის მეცნიერება, როგორც ცნობილია, წავიდა იმ გზით, რომელიც მას დემოკრიტმა უჩვენა და ისევე როგორც დემოკრიტს, ახალ დროსაც აბასიათებს მატერიის და სივრცის ორობა. ნიუტონის ფიზიკაში არსებობს აბსოლიუტი სივრცე, რომელშიაც მოძრაობს მატერიალ სხეულთა სისტემა ე. ი. აქ ორობა საფუძველმდებელ პრინციპად არის გამოცხადებული. ნიუტონიდან დაწყებული ვიდრე ანშტაინამდი ამ ორობის პაროლის ქვეშ წარიმართა აზროვნების ისტორია და თვით ლორენცის ფიზიკა ამ ორობის ბეჭედს ატარებს ე. წ. ეთერის არსებობის ჰიპოთეზა ღვიძლი შვილია ორობის პრინციპისა. თვით სხივი ამ ფიზიკისათვის მხოლოდ იმიტომ მოძრაობს, რომ არსებობს სხივის გამცდარი მედიუმი ანუ ეთერი. აზროვნების ისტორიაში დიდი ხანია არსებობდა ამ ორობის გამორიცხვის გზა, ეს მაგ. გახლავთ დეკარტეს ცნობიერების იდეალიზმი. დეკარტემ მიიღო მთლიანობა ცნობიერებაში და ამ მთლიანობის ბუნებაში გადატანით შეეცადა შეექმნა ფიზიკა, სადაც არც მატერია და არც სივრცარეღე არ იქნებოდა, ამავე გზაზე არის დეკარტეს იდეალიზმის დამთავრებულის ლაიბნიცის მონადა, რომელსაც, მისი ავტორის თქმით, „არც კარი აქვს და არც ფანჯარა“. მონადა არის სულიერი ატომი, ლაიბნიცმა თავისი მონადა გამოიგონა ატომის საწინააღმდეგოდ ე. ი. ის იდეალისტური სუბსტრატი, რომელსაც ატომი — მატერიალისტური სუბსტრატი — უნდა შეეცვალა. დეკარტეს ეს მთლიანობის ჰიპოთეზა სინამდვილეში ნიშნავდა უშავეს რეაქციას აზროვნების ისტორიაში. მეცნიერებას, რომ დეკარტე და ლაიბნიცი მიელო და ნიუტონი უკუ ეგდო, ჩვენ დღეს ორი საუკუნით უკან ვიქნებოდით მეცნიერების ყველა დარგში. დეკარტეს მთლიანობის ჰიპოთეზა სინამდვილეში არის ადამიანის სულის მთლიანობა და ადამიანური თვალსაზრისი, რომელიც არამც თუ ვერ იხსნის ბუნების მსვლელობას, არამედ მას, ასე ვსთქვათ იდეალისტურ ზეწარში გამოხვევს და სინამდვილეს მიჩქმალავს. ის უკანონოთ აიძულებს ბუნებას პრინციპი მისთვის იმ უცხო სულში მონაბოს, რომელიც მან თვითონ წარმოშვა; ამით მთელი ბუნება იქცევა ცვალებად და მერყევ ადამიანის ცნობიერების ნამოქმედარად და ავტონომიურ თვითმოქმედების უფლებას ჰკარგავს. იდეალიზმი არამც თუ ახსნილი არ არის არსის და ბუნების მსვლელობის და მათი მოვლენების ვლინების პრინციპები, არამედ გზა გადაჭრილია ყოველგვარი ავტონომიური და მეცნიერული ახსნისათვის. აქ ცნობიერების დეკრეტს ემყარება სინამდვილის მსვლელობა და არა პირუკუ.

ცნობიერების იდეალიზმს პირველ დღიდანვე წინ აღუდგა ანტიური ატომისტიკის მესიტყვე ახალ დროში გასენდი. გასენდის ატომისტიკა და მატერიალიზმი დიამეტრალი წინააღმდეგობა იყო დეკარტეს ცნობიერების იდეალიზმის, მაგრამ გასენდის არც ნიჭი გააჩნდა და არც ტრადიცია იმისათვის, რომ დეკარტე დაემარცხებია, მით უფრო რომ გასენდი თავის ატომიზმს და მატერიალიზმს ანტიურ დიდ კლასიკოსის მოძღვრებით კი არ ასაბუთებდა, არამედ

იმ მოძღვრების ეპიგონურად დამახინჯებული ეპიკურეიზმის სახით. გასენდი დამარცხდა და დეკარტეს გამარჯვება იყო იდეალიზმის მატერიალიზმზე გამარჯვება, და მართლაც ამის შემდეგ ფილოსოფიის ისტორია უმთავრესად იდეალიზმის ისტორიას წარმოადგენს. მაგრამ ანტიური დიდი ფიზიკოსის და მატერიალისტის პრობლემა ამავე დროს მოშორდა ფილოსოფიურ სფეროს და ის გალილეის და ნიუტონის სახით შეიჭრა ახალი დროის მეცნიერებაში. აქ მან უკუაგდო და ფანჯრებიდან გადაისროლა ყველა სხვა მიმდინარეობანი დეკარტეს ცნობიერებაც და ლაიბნიცის მონადაც და უკამათოდ პოზიციებს დაეუფლა. ამიერიდან ბრძოლა სამყაროს შენების პრინციპების შესახებ იდეალიზმსა და მატერიალიზმს შორის კი აღარ გამართულა, არამედ იდეალიზმსა და მეცნიერებას შორის. მეცნიერებამ ფილოსოფიურ იდეალიზმს ნელ-ნელა ხელიდან გამოაცალა ყველა პოზიციები, ჯერ მექანიკა, შემდეგ ფიზიკის სხვა ნაწილები და ბოლოს კი თვით ბიოლოგიური პრინციპებიც. ყველა საკუჭნაოდან გამორეკა სული და ადამიანის თვალსაზრისი და შიგ თვისი ავტონომიური თვალსაზრისი შეიტანა. მეცნიერების დიდი გამარჯვება, თუ გნებავთ, მატერიალიზმის დიდი გამარჯვებაც იყო, მაგრამ ასეთი სახელწოდებით საკითხი აღარ დასმულა. მეცნიერულმა აზროვნებამ ისე საფუძვლიანად უკუაგდო იდეალიზმის ყველა უფლებები ბუნების და სინამდვილის პრინციპების მიმართ, რომ მისთვის აღარავითარ საჭიროებას აღარ წარმოადგენდა იდეალიზმისათვის რომელიმე საკუთარი „იზმი“, მონიზმი, მატერიალიზმი თუ სხვა რაიმე დაეყენებია წინ. მეცნიერების განვითარებაში გადაიწალა დემოკრიტეს მატერიალიზმის ყველა პრინციპები და მან საბოლოოდ გაიმარჯვა სულზე, ცნობიერებაზე და ადამიანის თვალსაზრისზე. ნიუტონი — რომელსაც, როგორც ინგლისელ მოქალაქეს, ღმერთის და ეშმაკის არსებობა ღრმად სწამდა, იყო სინამდვილეში ამ ახალი დროის მატერიალიზმის — როგორც მსოფლმხედველობის — მესიტყვე.

ამრიგათ მეცნიერების განვითარების პრობლემებში გაშლილმა მატერიალისტურმა პრინციპმა ის ამოიგო, რაც მან ფილოსოფიურად წააგო: მან გაიმარჯვა იდეალიზმზე, მაგრამ ნიუტონის სისტემაში დარჩა ბევრი გარდაუვალი წინააღმდეგობანი, რომელმაც აზროვნება ხელმეორედ მიიყვანა ადამიანის თვალსაზრისის ჩინამდის და მახის პოზიტივიზმში იდეალიზმს ელახლა შეიჭრა ფიზიკაში. ამის მიზეზს მე ვხედავ იმ პრინციპის ორობაში, რომელიც თან ახლავს როგორც ანტიურ ატომისტიკას და მატერიალიზმს, ისე ახალ დროის მექანიკისა და ფიზიკის პრინციპებს. ეს არის ორობა მატერიისა და სივრცის. როგორც იქ, ისე აქ არსებობს მყარის ორი პრინციპი: მატერია და სივრცე, და სწორედ ეს სივრცე აზრის განვითარების ისტორია სულად იქცევა და სინამდვილის სურათს ასახიჩრებს.

მესამე ათასი წელია, რაც კაცობრიობა ამ წინააღმდეგობის რკალში ტრიალებს და ჩვენი ღრმა რწმენით აინშტაინის საერთო რელატივობის თეორიის მიერ ეს ამოცანა გამოყვანილია. ის, რაც მეცნიერებამ მოიპოვა იდეალიზმზე გამარჯვებით, აინშტაინისათვის უნაკლოთ მიღებულია, მაგრამ მისი გზა უფრო შორს მიდის და იმას აკეთებს, რაც მეცნიერულ აზროვნებას აქამდის არ გააჩნ-

და. ის სპობს მატერიის და სივრცის ორობას და ლებულობს მათ ადგილზე მკვირივი სისტემის სხეულის ერთიანობას, არსებობს მხოლოდ მატერიის სხეული, რომელიც მეორესთან შეფარდების დროს ჰქმნის საკუთარ და მისთვის საჭირო სივრცეს, ე. ი. ბუნებაში მოძრაობის ახსნისათვის საჭირო აღარ არის ცარიელი სივრცის, ან ეთერის ჰიპოთეზა მივილოთ, მატერიას აღარ სჭირდება მის გვერდით ჰქონდეს ცარიელი სივრცე, რომელშიაც ის მოძრაობდეს, არამედ ის თვით შექმნის მისთვის საჭირო სივრცეს. თავის უმაღლეს გამოხატულებას ეს აზრთა წყობა ლებულობს თეორიის იმ ნაწილში, სადაც მატერიის და ენერჯიის ასეთი მთლიანობა დასაბუთებულია, თვით ენერჯია და მატერია ჰკარგავენ ცალ-ცალკე არსებობის უფლებას და შეადგენენ ერთ განუყრელ მთლიანობას. შემეცნება იქ აღწევს დღემდის უცნობ სიმაღლეს, სადაც ეს მატერია-ენერჯიის უთვალავი სისტემები გამოცხადებულია სავსებით თანაღირებულად და არც ერთ მათგანს არავითარი უპირატესობა აღარ აქვს. — ცხადია, რომ ამიერიდან აზროვნების და მსოფლმხედველობის ისტორია ახალი გვერდიდან უნდა დაიწეროს. იდეალიზმი-მატერიალიზმი, ყველა ეს მოხსნილია აინშტაინის თეორიის მიერ და დღემდის თითქმის უცნობ არეში არის საკითხი დაყენებული.

25. ჭეშმარიტების პრობლემა და რელატივიზმის თეორია

მეცნიერულ და ფილოსოფიურ აზროვნებას არ გააჩნია არც ერთი საკუჭნაო, სადაც რელატივიზმის თეორია ახალი სხივით არ შედიოდეს. ამ უამრავ პრობლემიდან ჩვენ აქ კიდევ მხოლოდ ორ ფილოსოფიურ პრობლემას შევეხებით. გადამეტებული არ იქნება თუ ვიტყვი, რომ ბოლოს და ბოლოს ყველა მეცნიერულ და ფილოსოფიურ პრობლემებს ჭეშმარიტების ძიება აქვთ საგნათ. რა არის, როგორ არის ჭეშყანა შენებულნი? რა კანონები ფლობენ მას და სხვ. ყველა ეს ჭეშმარიტების საკითხებია. ფილოსოფია დიდხანია თავს იმტვრევს ყველა ამ საკითხების გადაჭრისათვის და ის, როგორც გნოსეოლოგია, საკითხს აყენებს ცოდნისა და სინამდვილის ადექვატობის შესახებ. ფილოსოფიური აზრი, თუ ის სკეპტიკურ და აგნოსტიკურ გზას აცდება ხელად დასკვნის, რომ არსებობს ერთად ერთი ჭეშმარიტება, რომ შესაძლებელია ამ ჭეშმარიტების შემეცნებაში ათვისება, რომ ჩვენს მიერ შემეცნებაში ათვისებული ჭეშმარიტება სინამდვილის სწორი სურათი არის და სხვ. ასეთ შემთხვევაში აზრი დოგმატიურია და მისი ბუნება პერმანენტულად იდეალისტური, რადგან ჩვენი მტკიცება, რომ სინამდვილე ისე არსებობს, როგორც ჭეშმარიტება, რას უნდა ამბობდეს იმის გარეშე, რომ ცნობიერებას უპირველესობა აქვს ჭეშმარიტების პრობლემის გადაჭრის დროს. თვით ჭეშმარიტების კონკრეტ შინაარსს, ან და მის ზოგად სახეს ეს თეორია ვერ უჩვენებს, რადგან მას საკუთარი თავის კრიტიკრიუმში, ცხადია, არ გააჩნია. შემეცნების თეორიაში არსებული ჭეშმარიტების თეორიები, ასურათების თეორია, რეალიების თეორია, თუ კიდევ სხვა ბოლოს და ბოლოს ერთდებიან იმ დებულებაში, რომ ასე ათვისებული ჭეშმარიტება ერთად ერთი სწორი სახეა სინამდვილისა. შემეცნებას აქ ჰგონია, რომ მან აღმოაჩინა ჭეშმარიტება, რომელიც ასე არის და, რომელსაც სხვა რიგად ყოფნა

არ შეუძლია. ეს, ე. წ. ამრიგად ყოფნის თეზა და სხვა რიგად ყოფნის გამო-
რიცხვა ტიპიური სარკვა ადამიანის ცნობიერებისა და ყველა ასეთი თვალსა-
ზრისს ჩვენ უწოდებთ იდეალისტურს, რადგან ცნობიერება უფროსად ადამიანს
და ადამიანის თვალსაზრისის კარნახი არის იდეალიზმი. გასაკვირია ერთი მოვ-
ლენა: ქეშმარიტების პრობლემა არის უაღრესად ფილოსოფიური პრობლემა და
ფილოსოფიის ისტორიას არ წარმოუშვია არც ერთი მატერიალისტური თეო-
რია ქეშმარიტების პრობლემისა. თუ ქეშმარიტების პრობლემის სხვა და სხვა
თეორიები არსებობს, ის სინამდვილეში ულტრა-იდეალისტური თეორიები არის,
რადგან ისინი სავსებით ცნობიერების, ბიოლოგიის და ადამიანურ თვალსაზრისს
ემყარებიან.

მართალია რომ ფილოსოფიის ისტორიაში სხვა მიმართულებითაც ყოფი-
ლა ძიება ქეშმარიტების თეორიის ბუნებისათვის, მაგრამ ასეთი ძიება ყოველ-
თვის ღვთაებრივი ქეშმარიტების მონაბვით დამთავრებულა ან კიდევ ქეშმარი-
ტების მისტიკით და ახალი სიტყვა არ თქმულა; ყველა თეორიებს ახასიათებს
ერთი რამ, ეს არის უპირატესობის მიცემა ვისიმეს ან რისიმეს მიმართ. უპირა-
ტესობა სულის, ადამიანის, ღმერთის, სხვა რიგად არ ყოფნის, თუ კიდევ ბევრი
სხვა. ქეშმარიტების პრობლემა ყოველთვის უპირატესობის მინიჭების თეორიით
წყდება.

ფილოსოფიური დასკვნები, რომლის გამოყენება საერთო რელატივობის
თეორიიდან შეიძლება, პირველად აყენებს ქეშმარიტების პრობლემას სავსებით
ახალ მდგომარეობაში. უპირველესად ყოვლისა სავსებით მოხსნილია ყოველგვარ
უპირატესობა და ქეშმარიტების მიღწევისათვის თანაღირებულად და თანაუფ-
ლებრივად გამოცხადებულია დამოკიდებამთა და ქეშმარიტებამთა დაუბოლოვე-
ბელი დიდი რიცხვი. ქეშმარიტება არ გააჩნია არც ერთ სისტემას, არც ერთ ას-
პექტს, არც საზრისს. ქეშმარიტება, როგორც ასეთი, ისე როგორც ის ჩვენ აქამდის
გვესმოდა, მოკვდა სინამდვილეში, არსში: ბუნებაში არ არსებობს არც ერთი უცვ-
ლელი და მხოლოდ ამ რიგად მყოფადი ქეშმარიტი რაიმე, არამედ უანრავ და
უთვალავ ჯერ ერთი მეორესთან შეფარდება—დამოკიდებულებაში მყოფი სინა-
მდვილე იცვლება, მაგ. თუ ჩვენ დედამიწასთან შეფარდებით, რომელიმე მნა-
თობი a არის ბურთის მსგავსი, ეს მნათობი a მეორე სხეულთან სხვა შეფარ-
დებით არის როტაციის ელიპსოიდი. ეს მოჩვენება და თვალსაზრისი კი არ
არის, არამედ ობიექტიურად არსებობა, ბურთი იქცევა ელიპსოიდათ, ელიპ-
სოიდი ბურთად და ასე დაუბოლოავებლად. ამრიგად ქეშმარიტება ძველი გაგე-
ბით ჰკარგავს ყოველივე შინარსს, ის როგორც ცალკე არსებული პრობლემა
კვდება და იშლება არსის და სინამდვილის პრობლემაში. ამ რიგად ყოფნის თეზა
იჭერს მის ადგილს. ადამიანის თვალსაზრისზე შერჩენა და ცნობიერების თეზის
პირველობის წამოყენება სასაცილო საქმედ არის გადაქცეული და ამით საბო-
ლოდ განდევნილია იდეალიზმი მის უკანასკნელ სიმეგრეების ე. ი. ქეშმარი-
ტების პრობლემის გადაჭრის კანონიერებისაგან. ასეთ სიმაღლეზე, როგორც აქ
აინშტაინ, შეიძლება პირველად შედგა ჰეგელი, როდესაც მან ლოგიკისტური
იდეალიზმი ასე გააკითარა, რომ ყოველივე წინსკლის გზა გადაიჭრა, სიცოც-

ხლის ძარღვი დაიწურა და იდეალიზმის დიალექტიკური შენობა დაიწარმოა. მის ნანგრევებზე უნდა აშენებულიყო დიალექტიკური რეალიზმი, ქვეყნის ფილოსოფიურმა აზრმა ეს ვერ შესძლო, მეცნიერულმა აზრმა კი აინშტაინის რელატივიზმით იყვანა სისრულეში ჰერგელის დიდი პრობლემა და ამიტომ აინშტაინი მიგვაჩნია ჩვენ ჰერგელის გენიის კანონიერ მემკვიდრეთ.

26. რეალიზმის პრობლემა და რელატივიზმის თეორია.

ქვეშარიტების პრობლემასთან მჭიდროდ დაკავშირებულია რეალიზმის პრობლემა. მას შემდეგ, რაც დეკარტემ ახალ დროში ცნობიერების იდეალიზმი დააკანონა, რეალიზმის პრობლემა ცნობიერების არეში ისმება და იჭრება, ცნობიერებაში მიცემული ქვეყანა გამოცხადებულია ერთად-ერთ რეალ ქვეყანად, მეტაფიზიკის ენაზე ამას უდრის სულის ქვეყნის დასაბამად გამოცხადება; ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის ეს ანტროპომორფიზმი გზას უჭრის და სულს უხუთავს მეცნიერული აზრის წინსვლას და სწორედ ამიტომ ბუნებათ მეცნიერებაში პირველსავე ჩასახვის დღიდანვე იწყება დაუბოლავებელი ბრძოლა ცნობიერების მიერ შეთხზულ ანტროპომორფიულ ქორის საწინააღმდეგოდ. პირველად მის წინააღმდეგ იბრძოდა მატერიალიზმი და სულის პირველობას უპირისპირებდა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც მატერიალიზმი სხვადასხვა პირობების გამო ფილოსოფიურ ბრძოლის ფრონტზე დაამარცხა, მისი ადგილი დაიჭირა მეცნიერებამ და განსაკუთრებით კი ფიზიკამ. თანამედროვე ფიზიკის ერთ მთავარ წარმომადგენელის მაქს პლანკის თქმით, თეორიულ ფიზიკის მთავარი აზრი სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ქვეყნის და რეალიზმის შემეცნება რაც შეიძლება მოშორდეს ანტროპომორფიულ საფუძვლებს და მიიღოს ობიექტიური სახე. ასეთი ობიექტიური ფიზიკა გადაჭრის თვით რეალიზმის პრობლემას. „რეალი არის ყოველი ის, რაც გაიზომება—ანზობს პლანკი, და ამით გამოხატავს, როგორც დემოკრიტეს მეცნიერების დედააზრს, ისე ახალი დროის მეცნიერული აზრის შინაარსს. საშუალო საუკუნის და ანტიური აზროვნებაც თავისი ბუნებით იყო ქვალიტეტური, ე. ი. ის ბუნებაში არსის თვისებას ეძებდა და ამ თვისებების ცოდნით ლამობდა ქვეყნის შემეცნების აშენებას. ახალმა დრომ გააცოცხლა დემოკრიტეს მიერ წამოყენებული ბუნების ქვანტიფიკაციის ე. ი. მისი რიცხვის და ზომის საფუძვლებით გამოხატვის, პრობლემა და ამ გზით წარმართა წინ მეცნიერული აზრის განვითარება. გალილეის უკვდავი თქმიდან დაწყებული: „ბუნების დიდ წიგნში ფილოსოფია მათემატიკის ანბანით ჩაწერილიაო“, ვიდრე აინშტაინის რელატივიზმამდის გრძელდება ეს განვითარება.

აინშტაინის თეორიაში ეს, ე. წ. თვალსაზრისის ობიექტივიზაცია ისეთი უდავო სისწორით არის გატარებული, რომ ყველა გაუგებრობანი და პარადოქსიები რომელსაც მანამდის ადგილი ჰქონდათ, მოხსნილია იმავეთვე რეალიზმის პრობლემის გადაჭრისათვის. აბა რას ნიშნავს, თუ გნებავთ, ის გარემოება, რომ რელატივიზმის თეორიამ საბოლოოდ და უკამათოდ წაართვა დროსა და სივრცეს ყოველგვარი სუბიექტიური საფუძვლები და ისინი არსის უბრალო ნაწილებათ გამოაცხადა. ჩვენ ვიცით რომ აინშტაინის ფიზიკაში დრო და სივრ-

ცე კი აღარ არსებობს, არამედ ისინი შეადგენენ მატერიის ისეთივე თვისებას. როგორც ფერი, სხივი, ელასტოვობა, ელექტრობა, და სხვა სხვაობის მქონე სისტემური თვალსაზრისი ლოდიკურ დასკვნამდის არის მიყვანილი და სისტემური მხარის ზრახვანი შემეცნებისა და მეცნიერების მიმართ სამუდამამოდ მოხსნილია. რეალობის პრობლემიდან საბოლოოდ მოხსნილია ცნობიერების და სულის თვალსაზრისი და იმით რომ რეალურად არსებული არსის შემეცნებისათვის თანადირებულად გამოცხადებულია უთვალავი და დაუბოლავებელი რეალი სისტემები, დაკანონებულია რელატიური ბუნების ობიექტური არსი. რეალობის პრობლემა გადაჭრილია, რადგან ბუნების სრული ანგარიშებით და ზომვით მოცემა უკანასკნელ შესაძლებლობამდის მიყვანილია. ბუნებაში და სინამდვილეში აღარაფერი საიდუმლო აღარ რჩება, რაიც რელატივობის ზოგად ფორმულაში გამოთქმული არ იყოს. ობიექტური არსი და რეალური სინამდვილე რელატიურია, იმისთვის კი არა, ვითომც მათი შემეცნება იყოს რელატიური, არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ არსის კანონთწყობის ობიექტური ბუნება განსაღვრულია უთვალავ კონტრაგენტების მონაწილეობით ამ ობიექტურში.

საერთო რელატივობის თეორიაში მოცემულია არსის სრული შემეცნების პრინციპიალი საფუძველი, იდეალიზმი, სკეპტიციზმი, ანტრომორფიზმი და სუბიექტივიზმი უკუგდებულია და მათ ალავს იჭერს მკაცრი ობიექტივიზმი, რომელიც თავის ობიექტიურობის დამტკიცებისათვის ლოდიკურ სოფიზმებს კი აღარ სესხულობს ცნობიერებიდან, არამედ ცნობიერების ყველა მისი სოფიზმებით იტევს და ათავსებს საკუთარ ბინაში.

რასაკვირველია, თვით აინშტაინს აზრათაც არ მოუვა ყველა ეს დასკვნები გამოიყვანოს თავისი თეორიიდან, მისთვის მის თეორიას უპირველეს ყოვლისა აქვს ფიზიკალური გამართლება და ავტორი შეგნებულად აწყობს რევოლიუციას ფიზიკაში. ეს რევოლიუცია უკვე შესრულებული ფაქტია და ჩვენ გვგონია მას მოყვება ყველა სააზროვნო საშუალებათარევოლიუცია. აზროვნების „სპეცები“ ე. წ. ფილოსოფოსები თუ დღემდის ამ რევოლიუციას ვერ ხედავენ და მათ შესაფერ ანგარიშს არ უწევენ, ეს ჩემთვის მხოლოდ იმის მაჩვენებელია, თუ რამდენად დაჩაჩანაკდა ევროპის ფილოსოფიური აზრი და რამდენად დაჰკარგა მან ახალის გაგების უნარი.

რეაქცია ვერ დააკავებს რევოლიუციას, — ეს სწორია აზრის სფეროშიაც და ფილოსოფოსების სოფიზმები და ზოგიერთი მეცნიერების ტრადიციიდან შეთვისებული კონსერვატიზმი უძლური აღმოჩნდება მეცნიერული აზრის წინაშე და დღეს თუ ვერაფერ ხედავს აინშტაინის თეორიიდან გამომდინარე ფილოსოფიურ დანასკვს, ხვალ ცხადი გახდება ის იმისათვისაც კი ვისაც დღეს ხედვის უნარი დაუკარგავს.

27. ორიოდ სიტყვა რელატივობის თეორიის აქსიომატიური საფუძვლების შესახებ.

ამით ჩვენი მიზანი მიხწყულია. ჩვენ არ გვინდოდა აინშტაინის თეორიიდან გამომდინარე ფილოსოფიურ თვალსაზრისზე გველაპარაკა, ჩვენ მხოლოდ

იმის ჩვენება გვინდოდა, თუ როგორ აინშტაინის შემდეგ ძველი ფილოსოფიური სისტემები მიუღებელი შეიქმნა და ამით აზროვნებას ახალი სამრეცხვო შესაძლებლობანი მიეცა. ჩვენი აზრით, არამც თუ ფიზიკის მეცნიერება და დასაბუთება და გადაახლდა რელატივიზმის თეორიის გავლენით, არამედ უამრავი ფილოსოფიური ამოცანები იქნა საბოლოოდ გადაწყვეტილი და თუ დღეს ამას ფილოსოფოსები ვერ ხედავენ, ხვალ ეს ყველასათვის ცხადა გახდება. ფილოსოფია აინშტაინს შემდეგ თავისი ისტორიის ახალ ფურცელს დასწერს. ბევრი, გამოუყვანელად მიჩნეული ამოცანა გამოიყვანება და კრიტიული აზრი აღარ დაკმაყოფილდება კერძო საკითხების დამუშავებით. ის დაიწყებს შემეცნების უნივერსალური დასაბამის გამონახვას და აღმოაჩენს, რომ შემეცნება აშენებული ყოფილა არსის ცნობიერებაში აქსიომატურად მოცემულობის საფუძველებზე. ასეთი ცნობიერება აღარ დაუპირისპირდება არსს, არამედ გარდაიქცევა არსის ნაწილად, სწორედ ისე, როგორც აინშტაინის სისტემაში სივრცე გარდაიქცეულია მატერიალი სისტემის ერთ შემადგენილ ნაწილად. კრიტიკის ასეთ სიმაღლეს მიხწეული აზრი ფილოსოფიურად დაასაბუთებს საერთო რელატივიზმის უნივერსალ კანონს და აღმოაჩენს, რომ ეს კანონი თვით დაურღნობილი ყოფილა აქსიომატურ საფუძველებზე.

ამით კი გზა გაიხსნება ახალი ფილოსოფიური დისციპლინისათვის, რომელსაც ჩვენ მომავალში უსათუოდ ფილოსიურ აქსიომატიკას უწოდებთ. — ავტორი იმედობს, რომ ის ახლო მომავალში გამოაქვეყნებს სისტემატიურ შრომას ფილოსოფიური აქსიომატიკის შესახებ, სადაც დაინტერესებული მკითხველი ნახავს იმას, რაიც აქ პოპულიარობის მოსაზრებით გამოტოვებულია.

ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე

 საქართველოს ეკონომიურ ვითარების შესახებ
 მე-18 საუკუნეში

(ს ა ზ რ გ ა დ რ მ ი მ თ ხ ი ღ ვ ა)

II.

ამგვარად რუსეთისკენ მიმავალ საქარაევანო გზის მე-1750 წლებში გახსნას თანდათან მოყვა შედეგათ ის, რომ უპირველეს ყოვლისა ქართლი ტფილისითურთ და შემდეგ ხანებში თანდათან საქართველოს სხვა ნაწილებიც იწყებენ რუსეთთან ეკონომიურ ურთიერთობის განცხოველებას და განვითარებას. რუსეთიდან მოდიოდა უმთავრესად, როგორც ვნახეთ, სხვადასხვა სახმარი საგნები და ფაბრიკატები—ჩაი, შაქარი, პატარა სარკეები, მაკრატლები და სხ.. 1770 წელს, მაგალითად, ერეკლე მეფე რუსეთიდან იბარებდა კარგი ღირსების საქმაოდ დიდი რაოდენობის ქალაღს და ლუქს სახელმწიფო საჭიროებისათვის¹⁾. მე-1770 და მე-1780 წლებში რუსეთთან პოლიტიკურ ურთიერთობის განცხოველებასთან ერთად ამ საქარაევანო გზის მნიშვნელობა უფრო და უფრო იზრდებოდა. მე-18 საუკუნის მიწურულს რუსეთიდან ტფილისში და საქართველოში ამ გზით ზემო დასახელებულ სახმარ საგნების გარდა შემოდიოდა: ბუქლები (წითლად საღებავის ქია), ლურჯი საღებავი, ბეწვეულობა და სხვა ამგვარი, აგრეთვე ბამბის ტილო, რკინეულობა²⁾. თავის მხრივ ტფილისს და ქართლსაც გაჰქონდა რუსეთისკენ სხვადასხვა საქონელი. მაგალითად, ჯერ კიდევ 1765 წ. ყიზლარის ბაზარზე იყიდებოდა ტფილისიდან გატანილი შემდეგი საქონელი: ლეინი (შეღებილი ნარმა), უბრალო ნარმა, ზონარი³⁾. ტფილისში ამ ხანებში მართლაც იყო ჩითეულობის მცირეოდენი წარმოება⁴⁾. მე-18 საუკუნის მიწურ-

¹⁾ А. Цагарели, Грамоты II, вып. I, 68

²⁾ АКАК. I, 481.

³⁾ Б у т к о в. материалы для ист. Кавк., I, 355.

⁴⁾ G ü l d e n s t ä d t, Reisen... I, 353. შუად. А Цагарели Грамот. I, 189.

რულში მცხეთის გზით რუსეთისკენ გაჰქონდათ ბამბა, ლენო, ხილი, ზოსტნეუ-
ულობა, თევზულობა, პური, მარილი, შაბი¹⁾. მართალია, ამ სექტორებს ერთი
ნაწილი რჩებოდა ალბად მთიულეთში, მაგრამ რუსეთთან თანდათან რეკონსტრუქცი-
ონომიურ ურთიერთობის და საქონლის გაცვლა-გამოცვლის ზრდა და განვითარე-
ბა ამ ცნობების მიხედვითაც ცხადი ხდება საკმაოდ თვალსაჩინოდ.

ამგვარად 1770—1800 წლებში ეკონომიური ურთიერთობა რუსეთ-
თან თანდათან უფრო და უფრო მეტს განვითარებას განიცდიდა. იყო, რა-
საკვირველია, ისეთი მომენტები, როდესაც საერთო პოლიტიკურ მდგომარეობის
გამო ეს ურთიერთობა რამოდენადმე შეფერხებულადაც სჩანდა, მაგრამ ცოტა ხნის
შემდეგ ყოველ ასეთ შემთხვევაში ჩვენ კვლავ ვხედავთ რუსეთის და საქართვე-
ლოს შემაერთებელ ეკონომიურ ძაფების კიდევ უმეტესად განმტკიცებას. ასეთ
შეფერხებას ჰქონდა, მაგალითად, ადგილი მე-1775—1778 წლებში, რასაც მო-
ყვა ქართლ-კახეთის მთავრობის მიერ პოლიტიკურ ორიენტაციის შეცვლის ცდაც.
1770—1773 წლებში საქართველოში რუსის ჯარის ყოფნამ, მართალია, ხელი
შეუწყო ქუთაისიდან და სხვა იმერეთის ციხეებიდან ოსმალების განდევნას, მაგ-
რამ კერძოდ ქართლ-კახეთს არაერთი სარგებლობა არ მოუტანა. პირიქით,
რუსის ჯარების მოსვლამ ჩაითრია ქართლ-კახეთი ოსმალებთან ომში, გაამწვა-
ვა ქართველების ურთიერთობა ოსმალებთან და ამასთანავე დიდი ხარჯი მია-
ყენა ქართლ-კახეთის სამეფო ხაზინას, ერეკლე 1774 წ. აგვისტოში ატყობინებ-
და რუსეთის მთავრობას, რომ 1770 წლიდან მას დაეხარჯა ომებზე 450 ათას
მანეთამდის. ეს იყო ქართლ-კახეთისთვის დიდი თანხა—მთელი სამი წლის სა-
ხელმწიფო შემოსავალი. მაგრამ ასეთ დიდ მსხვერპლის შემდეგაც საქართველო
რუსეთ-ოსმალების ზავის შეკვრის დროს არსებითად ცარიელზე დარჩა და რუ-
სეთი უარს ამბობდა კერძოდ ქართლ-კახეთთან ფორმალურ მფარველობითი კავ-
შირის დადებაზე, რაც გამოიკვამ 1774 წელს წარმოებულ მოლაპარაკების
დროს. ამიტომ ტფილისმა ეხლა დროებით პირი იბრუნა ოსმალებისაკენ. თუმცა
1778 წ. ამ მიმართულებით წარმოებულ მოლაპარაკებას ოსმალეთი თავის მხრივ
შეხვდა დიდის ყურადღებით და თავაზიანობით, მაგრამ ამ მოლაპარაკებას, სა-
ქართველოს ეკონომიურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში რუსეთის
მიმართულებით უკვე დაწყებულ ახალ მიდრეკილებათა გამო, არ შეიძლება, რა-
საკვირველია, ჰქონოდა გარდამწყვეტი შედეგები. მიუხედავად იმ ცოტაოდენ რყე-
ვისა, რომელსაც რუსეთის გულგრილობის გამო განიცდიდა 1775—1782 წლებში
ქართლ-კახეთის მთავრობა და რომელმაც აიძულა ერეკლე II დახმარებისათვის
მიემართა, სხვათა შორის, იმპერატორ იოსებ II-ისათვის ვენაში (1782 წ.), მა-
ინც ქართლ-კახეთის ბედი ამ დროს უკვე მჭიდროდ დაკავშირებულად სჩანდა
რუსეთთან. საჭირო იყო მხოლოდ თვით რუსეთის მიერ სათანადო აქტივობის
და ინიციატივის გამოჩენა. ასეთი აქტივობა საერთოდ კასპის სანაპიროსა და
სპარსეთის მიმართ რუსეთს განსაკუთრებით ეტყობა მე-1780 წლებიდან. ამ

1) ცნობები ამოღებულია 1801 წ. რუსის ადმინისტრაციის მიერ შედგენილ ნუსხიდან სა-
ბაჟოების შესახებ, АКАК. I, 481.

დროიდან რუსეთი ისევ ანახლებს თანვის ცდებს კასპიის ზღვაზე მთლად გაბატონების შესახებ, ეხლა უკვე ფართო და გარკვეული გეგმების შემუშავების ერთ-ერთი აშკარა გამოხატულება იყო ასტრახადის ყურეში 1781 წ. რუსეთის ესკადრის გაგზავნა.

რუსეთის აქტივობის მიზეზი კასპიის ზღვაზე და საერთოდ სპარსეთის მიმართულებით იყო რუსეთის ეკონომიური ინტერესები სპარსეთში. მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში რუსეთის აღებ-მიცემობა სპარსეთთან უკვე თვალსაჩინოდ იყო გაზრდილი. 1737—1745 წლებში რუსეთს სპარსეთში გაჰქონდა წლიურად საშუალოდ 449²/₃ ათასი მანეთის საქონელი, ხოლო შემოქონდა სპარსეთიდან 203²/₃ ათ. მანეთისა. 1792 წელს კი, მარტო ასტრახანზე (ასტრახანი იყო რუსეთ-სპარსეთის ვაჭრობის მთავარი სატრანზიტო პუნქტი) გადიოდა სპარსეთისკენ 925 ათ. მან. საქონელი, ხოლო შემოდიოდა სპარსეთიდან 1,412 ათ. მანეთისაზე მეტი საქონელი¹⁾. ეს ციფრები ცხად პყოფენ, თუ რამდენად გაიზარდა რუსეთის ინტერესი სპარსეთისადმი ეკონომიურ სფეროში მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრის სიგრძეზე. ეს იყო ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, რომ რუსეთი უკვე მე-1780 წლებიდან სერიოზულად ფიქრობს ფეხის მოკიდებას არა მარტო კასპიის ზღვის დასავლეთ და სამხრეთ სანაპიროზე, არამედ ამიერ-კავკასიაში და კერძოდ ქართლ-კახეთშიდაც. სპარსეთის ბაზარის დაპყრობის მისწრაფება — აი მთავარი ლეიტ-მოტივი, რომელიც ამ დროს ასულდგმულედა რუსეთის აქტიურ პოლიტიკას ამიერ-კავკასიაში.

ასეთს პირობებში ერეკლე II-ის მიერ ჯერ კიდევ მე-1770 წლებში წამოყენებული პროექტი რუსეთთან ინფარველობითი კავშირის დადების შესახებ, თუ მაშინ რუსეთის მიერ უკუგდებულ იქმნა, ეხლა უკვე სპარსეთის მიმართ ახლად განცხოველებულ პოლიტიკურ და ეკონომიურ პერსპექტივების გამო თვით რუსეთისთვისაც სულ სხვა მნიშვნელობას ღებულობდა. ეს იყო მიზეზი, რომ ეხლა თვით რუსეთმა შეუწყო ხელი მოლაპარაკების დაწყებას ქართლ-კახეთთან. ამ მოლაპარაკებას, როგორც ცნობილია, შედეგად მოჰყვა 1783 წ. რუსეთსა და ქართლ-კახეთს შორის მფარველობითი კავშირის დადება. რუსეთი უკვე მკვიდრად ფეხს იკიდებდა ამიერ-კავკასიაში პოლიტიკურადაც.

რუსეთთან ეკონომიურ ურთიერთობის განმტკიცებას და თანდათან განვითარებას მოყვა პოლიტიკურ სიტუაციის შეცვლასთან ერთად თვალსაჩინო ცვლილებანი ქართულ კულტურულ ცხოვრებაშიც. სემინარიის გახსნა ტფილისში (1756 წ.) ამ მხრივ ფრიად მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო. 1760 წ., როგორც მოვიხსენიეთ, ერეკლე II-ის შეკვეთით გადათარგმნილ იქმნა იმპერატორ პეტრე დიდის დროს შედგენილი რუსეთის სახელმწიფო კოლეგიის დებულება. 1772 წ. ერეკლე II ცდილობს რეგულიარულ ჯარის მოწყობასაც. ეს ცდა წარმოებდა 1769—1772 წლებში საქართველოში მოსულ რუსის ჯარის მიბაძვით. ამ მიზნით ერეკლე II-ემ შეკრიბა ჯამაგირის დანიშვნით ათას ჯარისკაცამდის, შექმნა მათთვის ცალკე სამხედრო ფორმა რუსის ჯარის ფორმის წაბაძვით, მაგრამ ქართული ტანისამოსის ხასიათის დაცვით, ჯარის უფროსებად დანიშნა კიდევ

¹⁾ Бутков, Материалы... II, 357.

ბლომად თავადები. ხოლო რადგანაც ეს უფროსები სამხედრო წესით განვითარებული არ იყვნენ, ამას გარდა ინსტრუქტორებიც არსაიდან სჩანდნენ, ამიტომ ამ ცდისაგან არაფერი გამოვიდა¹⁾. საყურადღებოა, რომ რუსეთი არ უწყობდა ტყვის ქართული რეგულიარულ ჯარის შექმნას, არა თუ ინსტრუქტორებს — მხოლოდ და, არამედ თავისი სამსახურში მყოფ მოხელეების წინააღმდეგ გამოძიებას ნიშნავდა, უკეთეს ასეთ პირებზე ეჭვი იქნებოდა მიტანილი, რომ ისინი ქართველებს ზარბაზნების ჩამოსხმის გაუმჯობესების შესახებ ცნობებს აწვდიდნენ ანდა ქართველ მეზარბაზნებს ლაფეტზე ზარბაზნის დადგამს ასწავლიდნენ²⁾. რუსეთის ასეთი ტაქტიკა გამოწვეული იყო აშკარა სურვილით, რომ სუსტ და სამხედრო თვალსაზრისით მოუწყობელ საქართველოს უფრო მეტად ეგვიპტეოთ თავისი დამოკიდებულება ჩრდილოეთის დიდ იმპერიისაგან და მუდამ მისი, ხშირად მარტო ქალაქებზე აღთქმულ დახმარების შემცქერალი ყოფილიყო.

ყოველ შემთხვევაში ცხადია, რომ ქართლ-კახეთი ამ დროს სრულიად აშკარად ცდილობდა თავისი სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ ცხოვრების ევროპეიზაციისათვის გზა გაეკვალა რუსეთის შუაგობით და მისი დახმარებით. ფრიად საინტერესოა, სხვათა შორის, ის ახალი ტერმინები ან პირდაპირ რუსიციზმები, რომლებიც 1770 წლიდან შემოდის ერეკლე II-ის სახელმწიფო კანცელარიის სტილში, მაგ., **კურიელი, კომისია, რეზოლუცია, პუნქტი, არმია, ფამილია, უკაზი, კონსოლი, ნამესნიკი** და სხ.. საყურადღებოა კიდევ ამ თვალსაზრისით ოფიციალურ ნიწერ-მოწერაში წმიდა რუსული სიტყვების შემოღება. მაგ., **ნუჟდა** („რაც მოსახსენებელი ნუჟდა გვაქვნიდა“, „ჩვენი მოხსენებულნი ნუჟდანი“), **გრანიცა** და სხ.³⁾

რუსეთთან ეკონომიურ ურთიერთობის განვითარებას თან ყვებოდა საქართველოს წინ წაწევა წარმოების მხრივაც. ჯერ კიდევ თეიმურაზ II-ის დროს, მაშასადამე დაახლ. 1744—1760 წლებში, ტფილისში იხსნება ზარბაზნების და ყუმბარების ჩამოსხმელი ქარხანა. ჩვენამდის მთავრად ერთმა დიდმა ზარბაზანმა, რომელიც ამ დროს იქმნა ჩამოსხმული თფილისში და რომელიც ამ უამად ტფილ. საისტორიო-საეთნოგრ. მუზეუმშია დაცული. ეს ზარბაზანი ამტკიცებს, რომ ხსენებულ ქარხანაში ამ დროს საქმე გვარია ან იყო დაყენებული. ზარბაზნის ქარხანა ტფილისში ახალი განახლებული იყო, ყოველს შემთხვევაში 1700 წელს ტურნეფორის დროს ასეთი ქარხანა არ იხსენიება, თუმცა ამ დროს ტფილისში თოფის წამალს კი აკეთებდნენ, რისთვისაც გოგირდი მოჰქონდათ გან-

¹⁾ Цагарели, Грам., I, 57, 364. რუსეთის წარმომადგენელი ლეოვი 1772 წ. რუსეთის პირველ მინისტრს ცოტაოდენ დაცინვის კილოთი ატყობინებდა, რომ „Царь (Ираклия) многих новонабранных въ сіе новое солдатство (регулярное) грузинцовъ одѣлъ въ новое платье цветомъ подъ нашу униформу, разныхъ нашихъ службъ, а покроемъ здешнимъ построенное, и разделяя ихъ по толпамъ, определилъ къ нимъ изъ здешнихъ вязыей неумеренное множество начальниковъ, кои какъ сіи никакого порядка службы не разумють, то сіе зведеніе и никакой пользы не обѣщаетъ“ (იქვე, 364).

²⁾ А. Цагарели, Грам. I, 311

³⁾ А. Цагарели, Грамоты II, вып. I, 43, 49, 52, 74, 98, 120 და სხ.

ჯიდან, გვარჯილა კი იშოვებოდა ტფილისის ახლო მთებში¹⁾.

სამხედრო ქარხნები საქართველოში სხვა დროს წინადაც არსებობდა. ცნობილია, რომ კახეთის მეფეს ალექსანდრე II-ს მე-1590 წლებში უკვე ჰქონდა ზარბაზნის ჩამომსხმელები²⁾. მთავარს ლევან II დადიანს მე-17-ს, პიროველ ხახვეარში, ლამბერტის სიტყვით, მოწვეული ჰყავდა ფრანგი ხელოსანი ამავე მიზნისათვის. თუმცა თეიმურაზ II-ის დროს ტფილისში განახლებული ქარხანა ტექნიკურად საკმაოდ კარგად იყო მოწყობილი, მაგრამ აქედან გამოსული ზარბაზნები და სხვა სამხედრო მასალა მაინც ვერ შეედრებოდა რუსეთის ქარხნების მასალას. ყოველს შემთხვევაში 1770 წელს რუსეთის რეზიდენტი ტფილისში იახიკოვი სწერს: „ტფილისში ასხამენ ზარბაზნებს, მორტირებს, ყუმბარებს, მაგრამ ისეთს რომ ოსმალურზედაც უარესია, თოფის წამალსაც აკეთებენ, მაგრამ ძლიერ ცუდს. ტყვია-მადანი მოაქვთ სპარსელებიდან, რკინა კი სპარსელებიდან და ოსმალელებიდან, თუმცა საფიქრებელია რომ ქართლ-კახეთის გარემო მთებში ყოველგვარი მადნეულობა უნდა იყოს“³⁾.

მე-1770 წლებში ქართლ-კახეთის საველე არტილერია 10 ზარბაზნიდან შესდგებოდა. არტილერია ემორჩილებოდა მინბაშს (ათასისტავს), რომელსაც თანაშემწედ ყავდა უზბაში (ასისტავი) და 60-მდე მეზარბაზნე. ზარბაზნები ხარებს დაჰქონდა. მაგრამ მალე არტილერიის საქმე თვალსაჩინოდ გაუმჯობესდა. უმთავრესად მოსკოვში სპეციალურად განსწავლილ პაატა ანდრონიკაშვილის ხელმძღვანელობით. ამ ანდრონიკაშვილმა გააუმჯობესა ზარბაზნების ჩამომსხმელი ქარხანა ტფილისში და მთელი არტილერია ხელახლავ ჩამოასხა უკვე ევროპიულ ყალიბის მიხედვით. 1786 წ. ბურნაშევის სიტყვით ქართლ-კახეთის საველე არტილერიას 12 ზარბაზანი შეადგენდა, ხოლო მალე ამის შემდეგ საველე ზარბაზანთა რიცხვი 15 გახდა⁴⁾. არტილერიის გამგეს ეხლა უკვე მინბაშის მაგივრად პოლკოვნიკი ეწოდებოდა. პოლკოვნიკს მიუობოდა აფიცარი, კაპიტანი, სერჟანტი, უნტერ-აფიცარი და კაპრალი⁵⁾. მართალია საველე ზარბაზნები ისევ ხარებით დაჰქონდათ, მაგრამ არტილერია უკვე რამოდენადმე ევროპიულ წესზე იყო მოწყობილი.

ერეკლე II ცდილობდა ქვეითი და ცხენოსან ჯარში რუსული ჩინების შემოღებას ჯერ კიდევ 1772 წ.⁶⁾, მაგრამ მარტო სახელის დარქმევით ქართველი თავადაზნაურნი ნამდვილ აფიცრებად, რასაკვირველია, ვერ გახდებოდნენ. 1774 წელს კიდევ მთავრობა გადავიდა მუდმივ მილიციის ჯარის სისტემაზე ეგრედ წოდებულ მო-

¹⁾ Tournefort, Voyage... II, 134.

²⁾ Бълокуровъ, Сношенія Россіи съ Кавказомъ, 219.

³⁾ А. Цвгарели, Грамоты I, 189.

⁴⁾ Бутков, Материалы. I, 287 წ. დავით ბატონიშვილის—მასალები საქართვ. ისტორ. ტფ. 1906 წ., 24—25.

⁵⁾ ამას ამტკიცებს ერეკლე II-ის მიერ მიცემული. ერთი სიგელი არტილერიის აფიცრობის შესახებ გიორგი თემანოვის სახელზე. სიგელი, დაცული ტფილისის მთავარარქივში, დაწერილია „ხელითა სენატორის სოლომონ ლიონიძისათა“. ეს არის ცნობილი სოლომონ ლიონიძე.

⁶⁾ А. Цвгарели, Грамоты, I, 357.

რივე ჯარის დაფუძნებაზე. მორივე ჯარს პირველად სარგებლობა მოჰქონდა, მაგრამ მე-1780 წლებში ამ ინსტიტუტმა, მუდმივ ჯარისთვის თვით სახელმწიფოებრივ წყობილებაში სათანადო საფუძველის უქონლობის გამო, ტანსაცმელი, თუმცა ამგვარად რეგულიარულ ჯარის შექმნის ცდა, რის შესახებ დახმარების გაწევის თხოვნით ერეკლე 1782 წელს მიმართავდა გერმანელების იმპერატორსაც, უნაყოფო გამოდგა, მთავრობამ მაინც შესძლო რუსული წესის მიხედვით საქმოდ კარგი არტილერიის შექმნა.

ხარბაზნის ჩამომსხმელ ქარხანასთან ერთად ტფილისში გაუმჯობესდა თოფის წამლის ტექნიკურად დამზადების საქმეც. ეს გაუმჯობესება შეტანილ იქმნა რუსეთის სამსახურში მყოფ პოლკოვნიკის გერმანელ რეინეგსის დახმარებით. 1784 წლისთვის ტფილისის ქარხნის თოფის წამალი უკვე აღნიშნულია როგორც ძლიერ კარგი ხარისხისა¹⁾.

სამხედრო წარმოების განვითარებას, ქართლ-კახეთის გართულებულ პოლიტიკურ მდგომარეობისა და მუდმივ თავდაცვაზე ფიქრის გამო. მთავრობა რასაკვირველია აქცევდა მთავარ ყურადღებას. მაგრამ ამავე დროს წარმოების სხვა დარგებშიდაც ჩვენ ვხედავთ ერთგვარ წინსვლას. ხსენებულ რეინეგსმა მე-1780 წლებში შეიტანა ტექნიკური გაუმჯობესება ტფილისის ხარაფხანაშიც, რომელიც აგრეთვე თვალსაჩინო წარმოებას წარმოადგენდა. ტფილისის სტამბაც კარგათ მუშაობდა. მარტო მე-1780 წლებში დაიბეჭდა 14 ათასი ცალი სხვადასხვა საეკლესიო წიგნი. ტფილისში იყო აგრეთვე რამოდენიმე ჩიათის დამამზადებელი და საქსოვი პატარა ქარხანა და სამღებროებიც.²⁾

დიდი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა სამადნო საქმის განვითარებას. ჯერ კიდევ მე-1770 წლებში ერეკლე ცდილობდა განეახლებინა და გაეუმჯობესებინა ახტალის მადნების (ბორჩალოში) დამუშავება და ეს საქმე რაციონალურ ნიადაგზე დაეყენებინა. მაგრამ ლეკების თარეშების მუდმივ თავდასხმათა გამო მუშაობა იქ მალე შესწყდა.

მიუხედავად ამ დაბრკოლებისა, მთავრობა კიდევ შეეცადა საქმის მოწყობას. ოსმალეთიდან, არზრუმის რაიონიდან, გამოწერილ იქმნენ ბერძნები — შემადნები, რომელთა ხელმძღვანელობით და მუშაობით 1778 წლიდან სამადნო საქმე გაიჩარხა. მალე საქმე იმდენად განმტკიცდა, რომ 1780 წ. მაგალითად, ახტალის მადნებიდან ხაზინას შეხვდა შემოსავალი 60,000 მანეთი, 1783—1784 წლებში კიდევ — 100 ათას მანეთამდის³⁾. ეს თანხა შეადგენდა მაშინდელ სახელმწიფო ბიუჯეტის დაახლოებით 22%-ს. ომარხანის შემოსევას 1785 წ. მოყვა ამ მადნების წარმოების განადგურება და შემადნე ბერძნების უმეტეს ნაწილის ამოწყვეტი და ტყვედ წაყვანა. ამის შემდეგ ახტალის მადნებში მუშაობა ძალზე შეფერხებული იყო, თუმცა მთავრობა მაინც ცდილობდა იქ წარმოების მოგვარებას.

¹⁾ Mémoires historiques et géogr. sur les pays situés entre la mer Noire et la mer Caspienne, Paris, 1797.

²⁾ G ü l d e n s t ä d t, Reise... I, 271, A. Цагарели, грамоты I, 189.

³⁾ რეინეგსის აღწერილობა საქართველოსი, ქართ. თარგ. „ივერია“ 1879 წ. № 4, გვ. 150; П. Б у т к о в.—Мат. для ист. Кавказа II, 188.

საყურადღებოა, რომ რუსეთთან ეკონომიურ ურთიერთობის განვითარებას მოყვა ტფილისის სავაჭრო მნიშვნელობის გაზრდაც. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ მაშინ როდესაც 1705—1709 წლებში ტფილისში 200 სავაჭრო დუქანი ირიცხებოდა, 1786 წ. უკვე 500 დუქანი იყო, ხოლო 1803 წელს, მიუხედავად ტფილისის მიერ ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს გამოვლილ საშინელ და მთლად მომსპობ აოხრებისა, ქართლ-კახეთის დედაქალაქში მაინც 574 სავაჭრო დუქანი არსებობდა.

ამგვარად ჩვენ ვხედავთ, რომ მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში რუსეთთან საქარავანო გზის გახსნის შემდეგ ქართლ-კახეთის ეკონომიურ ცხოვრებას ეტყობა თვალსაჩინო გამოცოცხლება. კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრების ნორმები თანდათან აგრეთვე იწყებენ რუსეთისაკენ გადახრას. ტფილისის სემინარიას მოყვა 1783 წ. თელავის სემინარიის გახსნა, სადაც 1791 წელს ორ ათეულზე მეტი მოწაფე ითვლებოდა. ამასთან ერთად სჩანდა, როგორც ვნახეთ, სამხედრო წყობილების და მართვლობის ევროპიულად მომართვის ცდაც.

საყურადღებოა, რომ ჩვენ პარალელურად ყველაფერ ამისა მართებლობის წრეებში ვხედავთ რუსულ სახელების და ტიტულების შემოღების ცდას. 1789 წელს სოლომონ ლიონიძე იხსენიება როგორც სენატორი, 1790 წ. იგივე პირი ვიცე-კანცლერად იწოდება, შემოდის აგრედვე სიტყვა კნიაზი თავადის მაგივრად, ზოგიერთი თავადები თავისს გვარს რუსების მიბაძვით უკვე რუსული დაბოლოვებით იგ ხმარობენ. 1797 წ. ალალო ყორღანაშვილი გრაფის ტიტულს ატარებს¹⁾. რუსული გავლენა ამგვარად, მართალია ჯერ-ჯერობით მხოლოდ მოწინავე წოდებაში, თანდათან ფეხს იკიდებდა და ისიც რუსეთის წესების თავისებური მიბაძვის ცდით. ამასთან ერთად, შემოდის, როგორც ვნახეთ, ჯერ-ჯერობით მაღალ წრეების შინაურ ცხოვრებაში და ისიც საკმაოდ ნელა ევროპიული წესებიც.

რუსეთთან ეკონომიურ და კულტურულ ურთიერთობის გაძლიერება თავისებურ გავლენას ახდენდა ქართლ-კახეთის ეკონომიურ ძალთა დაჯგუფებაზე. ამ ურთიერთობის გაძლიერების გამო კერძოდ ტფილისის სავაჭრო მნიშვნელობა თვალსაჩინოდ იზრდებოდა (მე-18 ს. დასაწყ., როგორც ვნახეთ, ტფილისში 200 დუქანი ითვლებოდა, 1786 წ. იქ უკვე 500 სავაჭრო დუქანი ირიცხებოდა). საყურადღებოა, რომ ტფილისის სავაჭრო მნიშვნელობის ზრდა სრულიადაც არ შეეფერებოდა ქართლ-კახეთის ეკონომიურ ვითარებას მე-18 საუკ. უკანასკნელ მესამედში, შედარებით ამ საუკუნის დასაწყისში დასადასტურებლად შესაძლებელ ეკონომიურ მდგომარეობასთან. თუ რა მდგომარეობაში იყო ამ დროს ქართლ-კახეთი ეკონომიურად შედარებით მე-18 საუკ. დასაწყისთან, ამის რამოდენადმე მაინც გასათვალისწინებლად საინტერესოა მე-18 საუკუნის სხვადასხვა დროის სიგრძეზე ქართლის სამეფოს სახელმწიფო რესურსების ერთმანეთთან შეფარდება და აგრედვე ამასთან დაკავშირებით ქართლ-კახეთის მთავრობის საფინანსო პოლიტიკის ზოგიერთ ხაზების რამოდენადმე მაინც გარკვევა. 1700 წელს ქართლის სახელმწიფო შემოსავალი დაახლოვებით შეიძლება ნავარაუდევად იქმნას, როგორც ვნახეთ, 25 ათ. მანეთამდის. ამ დროს აბაზი შეიცავ-

1) საქართ. სიძვ. III, 397—398.

და $9\frac{1}{2}$ დანგ ვერცხლს. 25 ათ. მან. მაშასადამე იქნებოდა 1200 ათასი/ დანგ ვერცხლის შემცველი¹⁾. მე-1720—1740 წლებში ქართლ-კახეთის ფინანსიურად ძალიან ცუდს მდგომარეობაში იყო. მთავრობა ამიტომ შემცირებულის წონის დაკლებას მისი ნომინალურ ღირებულების დატოვებით, რათა ხაზინის საქმე დროებით მაინც გამოსწორებულიყო. ამის მიხედვით 1749 წელს ტფილისში მოჭრილ იქმნა აბაზიანი უკვე $6\frac{1}{2}$ დანგ ვერცხლის წონისა²⁾. როგორც ზემოდ მოხსენებული იყო, სპარსეთი ამ დროს სისტემატიურ დაცემის ხანას განიცდიდა. ეს ეკონომიური დაცემა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ოსმალეთის პროვინციებშიდაც. თავის ზედმოქმედებას ახდენდა საქართველოზედაც, ამ უკან დამხვევ პროცესის შესანელებლად ქართლ-კახეთისთვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა რუსეთთან ახლად გამართულ საქარავნო გზას. მაგრამ რუსეთთან ეკონომიური კავშირი ჯერ კიდევ იმდენად სუსტი იყო, მეორეს მხრივ წინა-აზიის და განსაკუთრებით სპარსეთის უკან დახვევა ისეთი მძლავრი ტემპით წარმოებდა, რომ საქართველო და კერძოდ ქართლ-კახეთი, მიუხედავად მე-1750—1760 წლებში საერთო მდგომარეობის გაუმჯობესებისა, ძლიერ ახერხებდა სწორწონაობის დაცვას და თავისი ეკონომიური ვითარების ერთ დონეზე მაინც შენარჩუნებას. ამ მხრივ, მაგალითად საყურადღებოა, რომ 1769 წელს და მის ახლო ხანებში ქართლ-კახეთის წლიურ სახელმწიფო შემოსავალს შეადგენდა: 10 ათ. მან. განჯის ხარკი, ათ. მან. ერევნის ხარკი, 10 ათ. მან. ტფილისის ზარაფხანიდან, და ამას გარდა სხვადასხვა სახელმწიფო გარდასახადებისაგან 90-ათ. მან., სულ 150 ათ. მან. ხოლო 1700 წ. ახლოს, როგორც მოხსენებული იყო, ქართლის სამეფოს წლიური შემოსავალი უდრიდა 25 ათ. მანეთს. ამ ციფრთან დასაპირდაპირებლად უნდა მხედველობაში მიღებულ იქმნას 1769 წლის სახელმწიფო შემოსავლის სათანადომუხლებლის ციფრები: ზარაფხანისა, საბაქოს ხოლო სხვადასხვა გარდასახადთაგან საერთო ჯამის ნახევარი, რადგან მე-18 საუკუნის დასაწყისის ქართლის ტერიტორია 1769 წ. შეიცავდა მთელი ქართლ-კახეთის სამეფოს მოსახლეობის ნა-

¹⁾ პირველ თავში ქართლია სახელმწიფო შემოსავალი 1700 წ. 24 ათ. მიწათუნი შეცდომით ვერცხლზე გადატანით ნაჩვენები იყო 23125 ათასი. დანგი, ნაცვლად 1200 ათასი დანგისა (მნათ. № 2, გვ. 222). ამისადა მიხედვით, თუ ვიჭონებთ მხედველობაში შემდეგ დროინდელ ქართლის ტერიტორიის ხარკის რაოდენობას 1254 წლ. ახლოს 15,8 მილ. დანგს ვერცხლს, მე-1330 წლებისთვის—2,07 მილ. დანგს, ხოლო 1700 წლისთვის ქართლის სამეფოს შემოსავალს 1,2 მილ. დანგ ვერცხლს, მივიღებთ ქართლის გარდამხედველობით შესაიღებლობის გაუარესებას მე-18 საუკუნის დასაწყისისთვის შედარებით მე-14 საუკუნესთან თითქმის ერთი ორად, ხოლო შედარებით მე-1250 წლებთან დაახლოებით 13-ჯერ. მხედველობაში მისაღებობა აგრეთვე, რომ მე-18 საუკუნის დასაწყისისთვის შედარებით მე-13 საუკუნესთან ფული თვალსაჩინოდ გაიფუებული იყო. ფულის ეს გაიფუება ორს უკიდურეს თარიღს 1259 წ. და 1705—1709 წლებს შორის ღვინოზე არსებულ ფასების მიხედვით შეიძლება ნაახგარიშევი იქმნას, ერთეულის გზრივ ლიტრი საწყობზე დამყარებით ერთი ოთხად (იქვე, გვ. 223). ხოლო უკეთეს საწყოს ერთეულად ღვინის ფასის შესახებ არსებულ ცნობების შეჯარდების მიზნით, ლიტრის საზომის ცვალებადობისა და მე-13 საუკუნისთვის დეტალურად გამოკვლეულობის გამო, კაცა იქმნება ნაგულისხმევი, მაშინ ფულის გაიფუება ამავე თარიღში (1259 წ. და 1705 წ. ახლ.) გვეხატება ერთი ორად

²⁾ *Güldenstädt, Reise...I, 358.*

ხევარს¹⁾. ამგვარად 1700 წლის ახლო დროის ქართლის შემოსავალს—/25 ათას მანეთს 1769 წელს უპირდაპირდება 65 ათ. მანეთი. 1769 წელს აბაზი, ფინანსიურ მოსაზრებათა გამო კიდევ უფრო შემცირებულა²⁾ აბაზის წონა მე-18 საუკუნის პირველ წლებიდან ვიდრე 1770 წლამდის. შემცირდა ამგვარად 2,1-ჯერ. ამისდა მიხედვით ქართლის შემოსავალი 1769 წელს 65 ათას მან. (=1393 ათ. დანგი ვერცხლი) მხოლოდ ოდნავ აღემატება 1700 წლის ახლო დროის შემოსავალს 25 ათ. მანეთს (=1200 ათ. დანგ. ვერცხ.).

ამნაირად, მიუხედავით იმისა, რომ მე-1744 — 1770 წლებში ქართლ-კახეთის საერთო მდგომარეობას, განსაკუთრებით პოლიტიკურ ვითარების თვალსაზრისით, ეტყობა თვალსაჩინო გაუმჯობესება, მაინც მე-1720—1730 წლებში გამოვლილი აოსრებათა შედეგები აგრეთვე წინა-აზიის უკანდახევის პროცესის ზედგაელენა იმდენად დიდი იყო, რომ ქართლ-კახეთი მე-1760 წლებში ძლივს ახერგებდა თავისი ფინანსების მიყვანას ნაზარალი-ხანის დროინდელ (1700 წლ. ახლოს) დონემდის. მაგრამ ეს მხოლოდ ვერცხლის რაოდენობის ანგარიშით. ნამდვილად კი მე-18 საუკუნეში, რუსეთთან თანდათან განვითარებულ ეკონომიურ ურთიერთობის გამო და ევროპაში დიდი ხანია უკვე დაწყებულ ვერცხლის გაიფების პროცესის ზედგაელენით, ვერცხლი ჩვენშიდაც იწყებს თვალსაჩინოდ გაიფებასა და მსყიდველობითი შესაძლებლობაც ვერცხლისას საერთო ეკონომიურ გაქირვების გამო ზოგიერთ ხანებში ძლიერ დაცემული იყო. 1705—1709 წ. ვახტანგის კანონების მიხედვით ლიტრა პური ქართლში ღირდა 0,15 შაური (0,86 დანგი ვერცხლი), ხოლო 1772 წ. გულდენშტეტის ცნობით — 0,8 შაური (0,36 დანგი ვერცხლი). ნომინალურად პური გაძვირებულა — ლიტრა 0,15 შაურიდან 0,8 შაურამდის, ხოლო ნამდვილად კი ვერცხლის მსყიდველობითი შესაძლებლობა დაცემულა $2\frac{1}{2}$ ჯერ. როგორც ზემოთ ვნახეთ, 1700 წლის ახლო დროინდელ ქართლის ქართლის სახელმწიფო შემოსავალს, ვერცხლზე გადატანით 1200 ათ. დანგს, 1769 წლისთვის უდრის ბიუჯეტის სათანადო მუხლების შეფარდებით დაახლოვ. 1400 ათ. დანგი ვერცხლი. რადგანაც ამ ხნის განმავლობაში მსყიდველობითი შესაძლებლობაც ვერცხლისა დაცემულა $2\frac{1}{2}$ -ჯერ, ამიტომ ჩვენ მივიღებთ სახელმწიფო შემოსავლის შესახებ ცნობების მიხედვით 1769 წლისთვის შედარებით 1700 წლის ახლო-ხანასთან ქართლის ეკონომიურ და ფინანსიურ მდგომარეობის არსებითად გაუარესებას და ისიც თვალსაჩინოდ.

ამგვარად ჩვენ ვხედავთ, რომ თუმცა ქართლ-კახეთი მე-1760 წლებში ახერგებდა თავისი ფინანსიურ ნორმის მიყვანას მე-18 საუკუნის დასაწყისის დონემდის, მაგრამ არსებითად სამეფო ხაზინის მდგომარეობა თვალსაჩინოდ გაუარესებული იყო.

მე-1770 წლებში, ქართლ-კახეთის შინაური მდგომარეობა რამოდენადმე გაუმჯობესდა. ამას ხელი შეუწყო ცხოვრების შეცდარებით ნორმალურ კალაპოტში ჩაყენებამ და მშვიდობიანობის დამყარებამაც, მაგრამ ფინანსიურ რესურსე-

¹⁾ ს. კაკაბაძე, კვლევა-ძიებანი, 31.

²⁾ Guldenstädt, Reise... I.

ბის თვალსაჩინოდ აწევა მაინც არ ხერხდებოდა. 1785 წ. ქართლ-კახეთის სახელმწიფო შემოსავალი განჯა-ერევნის ხარკითურთ 400 ათ. მან. აღწერილია. პუ-რი 1787 წ. ქართლში ბურნაშევის ცნობით ღირდა 15 კაპ. ლიტრა (3,2 დახვი ვერცხ.), ფული, მაშასადამე, შეღარებით 1770—წლებთან გაიაფდა $2\frac{1}{4}$ -ჯერ. 1769 წლის სახელმწიფო შემოსავალი გარდა განჯა-ერევნის ხარკისა—110 ათ. მან. უდრიდა 1785 წ. თავისი ღირებულებით 275 ათ. მან., მართლაც თუ ზემოდ ნაჩვენებ ციფრს 1785 წლის შემოსავლისას—400 ათ. მანეთს—გამოვაკლებთ განჯა-ერევნის ხარკს (40 ათ. მან.) და ახტალის მადნების შემოსავალს (ამ დრომ ახტალის მადნები აობრდა ომარ-ხანის მიერ და ამიტომ მათი შემოსავალი ძალზე შესუსტებული იქნებოდა), მივიღებთ ფინანსიურ მდგომარეობას 1785 წლ. ახრო დროისთვის დაახლოვებით წინანდელ დონეზე.

ზემოდ მოხსენებულიდან ცხადად სჩანს, რომ მიუხედავად რუსეთთან საქარავნო გზის გახსნისა და მაშასადამე ეკონომიურ ურთიერთობის განვითარებისათვის ახალ შესაძლებლობათა მიღებისა ქართლ-კახეთი ჩიხში იყო მომწყვდეული და ვერ ახერხებდა თავის ეკონომიურ მდგომარეობის თვალსაჩინოდ გამაგრებას. ამისი მთავარი მიზეზი იყო სპარსეთის და საზოგადოდ წინა-აზიის სწრაფი ნაბიჯით ეკონომიურად უკანსვლა. ამ უკანდახევის პროცესის ცხადი მაჩვენებელი იყო სხვათა შორის მოსახლეობის დიდის სისწრაფით დაკლება სპარსეთში. როგორც ნაჩვენები იყო, მე-18 საუკ. დასასრულს სპარსეთში ირიცხებოდა 10 მილიონი მცხოვრები, ხოლო ერთი საუკუნის წინ 3—4 ჯერ მეტი მოსახლეობა იყო. დიდი ქალაქები სპარსეთში და საზოგადოდ წინა-აზიაში შემცირდნენ, დასუსტდნენ, ეკონომიური ცხოვრების მაჯისცემა მინელდა. სატახტო ქალაქმა ისპაანმა, რომელიც 1722 წლამდის 600 ათ. მცხოვრებს შეიცავდა, დაკარგა თავისი წინანდელი მნიშვნელობა, მისი მოსახლეობაც ძალზე შემცირდა. აზერბეიჯანის მთავარი ქალაქი თავრიზი შარდენის სიტყვით 1673 წ. შეიცავდა სულ ცოტა 550 ათ. მცხოვრებს, ხოლო მე-19 საუკუნის დასაწყისში თავრიზში ირიცხებოდა სულ 30—50 ათ. მცხოვრები¹⁾. ფრიად დამახასიათებელი ფაქტია, რომელიც ცხად ჰყოფს სპარსეთის უკანდახევის პროცესის სიღრმეს მე-18 საუკუნეში.

მაგრამ არა მარტო სპარსეთი, ოსმალეთის მცირე-აზიაც მე-18 საუკუნეში თანდათან კიდევ უფრო ღარიბდებოდა და უკან იხევდა. მე-15—16 საუკუნის მიჯნაზე მსოფლიო ისტორიაში გარდატეხის გამომწვევი ფაქტორები, რომელთა შესახებ ჩვენ უკვე ვკჭონდა ლაპარაკი, აღმოსავლეთ ქვეყნებისთვის თავისი შედეგებით 2—3 საუკუნის შემდეგაც განაგრძნობდნენ წინა-აზიის ცხოვრებაზე ზედგავლენის მოხდენას.

წინა-აზიის ცხოვრების ამ გვარ არეგ-დარეგას და უკან დახევას გავლენა ჰქონდა საქართველოზედაც. საქართველოც მოცული იყო დიდი ეკონომიური კრიზისით. ის გარდატეხაც ქართველი ხალხის ეკონომიურ ცხოვრებაში, რომელსაც ამზადებდა რუსეთისაკენ მიმავალი საქარავნო გზა, უმტკივნეულოდ არ ტარდებოდა. მაგრამ მაინც რუსეთთან ეკონომიურ ურთიერთობის განმტკიცებას

¹⁾ В. Бартольд, Историко-геогр. обоз. Ирана, 148.

პქონდა დიდი გაჯანმსაღებელი მნიშვნელობა ქართლ-კახეთისთვის, მაშინ როდესაც დაცემის გზაზე დამდგარი სპარსეთი და საზოგადოებრივი საქართველოს უკან ექაჩავებოდა, ამ დროს ქართლ-კახეთი ახერხებდა რუსეთთან ეკონომიურ ურთიერთობის გაძლიერებით, სწორწონაობის თუ მთლად არა, რამოდენადმე მაინც შენარჩუნებას. ფრიად საყურადღებოა ამ მხრივ ცნობები ტფილისის საბაჟოს შესახებ. 1702 წელს, როდესაც რუსეთთან არავითარი ეკონომიური ურთიერთობა არ იყო, ტფილისის საბაჟოს რეგულიარული შემოდიოდა წლიურად 5 ათ. მან., მაშინდელი საზომით 240 ათასი დანგი ვერცხლი, 1769 წელს კიდევ, რუსეთთან ეკონომიურ ურთიერთობის განმტკიცებისას, ამავე საბაჟოს შემოდიოდა 10 ათ. მან., ანუ მაშინდელი საზომით დაახლ. 214 ათ. დანგი ვერცხლი. ამ ცნობის მიხედვით საფიქრებელია, რომ წინა-აზიის უკან დამხვევ ეკონომიურ პროცესის ზეგავლენა საქართველოზედაც ინდენად დიდი იყო, რომ ქართლ-კახეთი რუსეთთან ეკონომიურ ურთიერთობის შემდეგაც ვერ ახერხებდა საქონლის გაცვლა-გამოცვლის ოპერაციების სავსებით წინანდელ დონეზე შენარჩუნებას. მით უმეტეს, მაშასადამე, მნიშვნელოვანად სჩანს ქართლ-კახეთის ამ დროინდელ ეკონომიკისთვის რუსეთთან დამაკავშირებელი ძაფები.

ეკონომიურ პირობების ასეთ გართულებას ემატებოდა ქართლ-კახეთის მძიმე სამხედრო მდგომარეობა. რომელსაც განსაკუთრებით ამწვავებდა დალისტინის ლეკების მუდვი თავდასხმანი. ჯერ კიდევ 1763 წ. იესე მდივანი სწერს: „ავი დრო იყო, ყოველ დღე დამხობას მოველოდით, ლეკისაგან აკლებასა, საქართველოს სრულიად დაქერასა, კარგი არა ჩნდა რა მეფის ქუეისა და ღვთის მიწოლის მეტი. ყოველ დღე დიდ ჯარებს გამოველოდით და საქართველოს წალეკვასა და ჩვენს აკლებასა და დატყვევებასა და დიდი გამარჯვება იქნებოდა, თუ რუსეთს დაეიკარგებოდითო“¹⁾.

ასეთს პოლიტიკურ მდგომარეობას თან ერთოდა დიდი ეკონომიური გაჭირვება. იესეს მემუარებში საკმაოდ ბლომად არის ცნობები მაშინდელ მემამულე თავადების დიდ გაჭირვების შესახებ. მანუჩარ სოლოლაშვილი 1763 წელს დასდევს იესეს მამულების ერთი ნაწილის მისასყიდად. „დიდის ფიცით შემომფიცაო, ამბობს იესე, შვილი უძუძური მიკვდება, ძიძა გამექცაო და მე ორი დღე არის პურიც არა მქონიაო“²⁾. 1770 წ. რუსეთის რეზიდენტი იზიკოვი სწერს: „ხალხი ქართლ-კახეთში ძლიერ ღარიბია, გლეხები ძლიერს თვეში ერთხელ ერთ ნაჭერ ხორცს მოიხარშავენო. ტანისამოსს და პერანგს სრულ დაფლეთამდის ატარებენო. თავადები ბევრი არიან, მაგრამ ნახევარზე მეტი ისე ღარიბია, რომ მთელი დღეობით უჭმელი სხედანო“³⁾.

მე-1770 წლების მიწურულში ქართლის ზოგიერთ კუთხეს ხორბლეულობის დიდი უმოსაელობა ეწვია. ეს უმოსაელობა გაგრძელდა 1780 — 1786 წლებშიდაც. საყურადღებოა ამ დროინდელ ეკონომიურ კრიზისის დასახასიათებლად იგივე იესე მსაჯულის (წინად მდივნად ყოფილის) მემუარები.

1) თავგადასავალი იესე ოსესშვილისა, ს. კაკაბაძის გამ., 53.

2) იქვე, 54.

3) А. Цагарели, Грамоты I, 189—190.

იესეს მისი მამულებიდან წელიწადში 500—600 კოდი მარტო პური ერგებოდა, მაგრამ 1780 წ. იესე სწერს: „ამ ხამთარ პურის სყიდვამ საქმე გამიჭირა, მოსავალი სრულებით არ მომივიდა. შინდური (სოფ. შინდისის) კვლევი 20 კოდი, ტაგნაგური 20 კოდი, დიღმური 10 კოდი. ზოგი დაითესა და ზოგი იმავ თვეს დაიხარჯა და წლამდის ლიტრას აბაზად ვსყიდლობდი.. „ღვინოს თუნგს ხუთ შაურად, ხორცს ექვს შაურად დღეში, ქერს ორშაურნახევრად. დილაზე რომ ავდგი, სამი მინალთუნი მივეცი მოსამსახურებს, საღამოზედ ეგების მორჩომოდათ ერთი აბაზი და ხან არც ის“¹⁾

იესე მსაჯული ტფილისში ცხოვრობდა და აქ მოხსენებული ფასებიც ტფილისის ბაზრის დამახასიათებელია. მაგრამ საყურადღებოა, რომ მაშინ როდესაც 1772 წ. ტფილისში ლიტრა (9 გირვ.) პური ღირდა ქართულ ფულზე დაახლოვებით შაური (4,8 კაბ.) 1780 წ. იგივე პური აბაზი ღირებულა, ხორცი 1772 წ. ტფილისში ლიტრა სხმი შაური ღირდა, 1780 წ. კი—ნ შაური²⁾.

მოუსავლიანობა და საერთო კრიზისი შემდეგ წლებშიც გრძელდებოდა. 1785 წ. იგივე იესე მსაჯული თავისი სოფლების შესახებ სწერს: „ამ წელს პური სრულობით არ მოგვივიდა, ღმერთმან შეგარცხვინოს ტაგნაგეთო, ასურეთო, შინდის-ტაბახმელავ! ოთხ სოფელში ოცი კოდი პური მოსულიყო. დღე და ღამ ბაზარზე ვსყიდულობ ყოველსფერს, დიდად საქმე გამიჭირდა, დღეში 3 მინალთუნი იხარჯება. შარშან კიდევ ძველი გვქონდა, წელს აღარც ძველია, არც ახალი და ვსყიდულობ“³⁾.

ეს ფაქტები, საილუსტრაციოდ მოყვანილი, საკმაოდ ცხად ყოფენ განსაკუთრებით მე-1780 წლებში ქართლ-კახეთის ცხოვრებაში დამდგარ ეკონომიურ კრიზისს. კრიზისი იყო იმდენად თვალსაჩინო, რომ ქალაქებიდან ხალხი გარბოდა. 1784 წ. ერეკლე მეფე იძულებული იყო განსაკუთრებული ბრძანება გამოეცა ტფილისის და გორის მოქალაქეთა მიმართ, რომ ამიერიდან ვინც ქალაქიდან აიყრება სხვაგან გადასასახლებლად, მას მამული ჩამოერთმევა და მთავრობის ნებართვით სხვაზე გაიყიდებაო.

ქალაქთა ცხოვრების კრიზისს რამოდენადმე ახასიათებს მცხოვრებთა რიცხვის თანდათანობით შემცირება ქართლ-კახეთის თითქმის ყველა ქალაქებში. 1770 წ., მაგალითად, ტფილისში ირიცხებოდა 4 ათ. კომლი, ხოლო 1780—1781 წლებში მხოლოდ 3478 კომლი, გორში 1770 წ. 500 კომლი იყო, ხოლო 1794 წ. მხოლოდ 227 კომლი. ქ. ახალგორში 1770 წ. 100 კომლი იყო, ხოლო 11 წლის შემდეგ—88 კომლი. მუდმივ აოხრებათა გამო საერთო ცხოვრების ზრდაც სამეფოში შეჩერებული იყო.

საერთო ეკონომიურ გაჭირვების გამო მუშა-ხელის რეალური საფასეც ამ დროს ფრიად დაცემული იყო. 1780 წ. მაგალითად მუშა-ხელი ღირდა დღეში

1) იესეს თავგადასავალი, 121—122. იესეს ჯალაბი მრავალრიცხოვანი იყო, ოჯახში მას ყავდა 4 კომლი მოსამსახურე.

2) 1772 წლის ფასები ამოღებულია გულდენშტეტის ცნობებიდან *Reisen...* I, 271) და გამოანგარიშებული კურსზე გადატანით.

3) იესეს თავგადასავალი, 136.

ორთა შუა რიცხვით 17—22 კაბ.¹⁾, რაც შედარებით მე-18 საუკუნის დასაწყისის ცნობებთან იძლევა მუშა-ხელის საფასის თვალსაჩინო გაუარესებას. 1705—1709 წლებში მუშა-ხელი ქართლში და ტფილისში დღეში ღირდა 3 შაური, ხოლო ერთი ლიტრა პური ამავე დროს ფასობდა 0,15 შაური²⁾. მუშას, მაშასადამე, მე-18 საუკუნის დასაწყისში თავისი ხელფასით თითქმის შეიძლია ლიტრა პურის ყიდვა შეეძლო. 1780 წ. ლიტრა პური ტფილისში, როგორც ვნახეთ, ღირდა აბაჯი და 1787 წ. საზოგადოდ ქართლში — 3 შაური. მუშას ამ დროს მაშასადამე თავისი ხელფასით შეეძლო დაახლოვებით მხოლოდ ერთი ლიტრა პურის ყიდვა. მდგომარეობა ამნაირად იყო კატასტროფიულად გაუარესებული და გასაკვირველი არ არის, რომ კერძოდ ქალაქებიდან ამ დროს ვისაც კი შეეძლო გარბოდა. თუმცა მთავრობა, როგორც ვნახეთ, აბერბებდა სახელმწიფო ფინანსების ერთ დონეზე გაჩერებას, მაგრამ ეს ხდებოდა გარდასახადების პრესის გაძლიერებით და ამავე გარდასახადების ენერგიულად მოკრებით. მთავრობას სხვა გზა არ ჰქონდა, რადგან ნარტო ლეკების ტომების და მათი ბრბოების შემოსევათა შესაჩერებლად ხაზინა ხარჯავდა მე 1780 წლებში 60—100 ათ. მანეთს, ე. ი. თავისი ბიუჯეტის დაახლოვებით მეოთხედს. მაგრამ ასეთი დიდი ხარჯი ვერ აჩერებდა ლეკების ბრბოებს. თუმცა ერეკლეს მუდმივ დაღისტნიდან 60 ამანათი ყავდა, მაგრამ ლეკთა თარეშები მაინც გრძელდებოდა. ჯამაგირის მისაღებად კიდევ მოდიოდა ლეკების რაზმი 500 კაცისაგან შემდგარი, რომელიც თვითონ ტფილისში დაუსჯელად სჩადიოდა სხვადასხვა ძალადობას და მკვლელობასაც კი³⁾. თუმცა 1784—1786 წლებში ქართლ-კახეთში, რუსეთთან დადებულ მფარველობითი კავშირის შემდეგ, რუსის ჯარიც იყო, მაგრამ საერთო მდგომარეობა მაინც უნუგეშოდ სჩანდა. ხალხის ძალა მოდუნებული იყო და ამდენ კრიზისებს ვერ უძლებდა. „დიდება შენდა ყოვლის მპყრობელო ღმერთო, სწერს 1785 იგივე იესე მსაჯული, შეწუხებული ქართლ-კახეთის ხელ-ფეხ შეკრულობით, — რამ დაგვახამუხა, არ ვიცი. ჩვენ ისიც ქართველნი ვართ და კახნი და არა მოგვკლებია რა. დიდის ხელმწიფის (რუსეთის) ჯარი არის დიდრონისა და წვრილის ხარბაზნით და ათასხუთასი ქვეითი ასეთი ჯარი, რომ დიდად თმის მოსწრაფენი და უცხოოდ ხელის გამომღებნი... რამ შეგვკრა, რამ გვიქძნა, არ ვიცი“⁴⁾.

ასეთ გართულებულ ეკონომიურ და პოლიტიკურ მდგომარეობას თან დაერთო მტკიცე სახელმწიფოებრივ აპარატის შექმნის სიძნელე ადგილობრივ ძალებით. თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის დროს ქართლ-კახეთი ცხადად უახლოვდება ფეოდალურ წყობილების ნორმების ლიკვიდაციის საჭიროებას. არაგვის საერისთავოს მოსპობას ჯერ კიდევ 1743 წ. და შემდეგ 1777 წ. ქსნის საერისთავოს გაუქმება წარმოადგენდა ფეოდალურ წყობილების ძირითად ნორმების ლიკვიდაციის დიდ ნაბიჯებს. საზოგადოდ რეფორმატორული მიდრეკილება მკვეთრად ახასიათებს ქართლ-კახეთის სამეფოს მართველობას მე-18-ტე საუკ.

1) მთავარ არქივში დაცულ მასალების მიხედვით.

2) ცნობები ამოღებულია ვანტანგის კანონებიდან (§ 129, 130).

3) П. Бутков, Матер. для ист. Кавк. II, 119.

4) თავგადასავ. იესესი, 136.

მეორე ნახევარში. ეს მიდრეკილება გამოიხატა მუდმივ სამილიციო (მორიგე) ჯარის დაფუძნების ცდაში, სასამართლოს ნაწილობრივ რეორგანიზაციებში მდივანბეგების ინსტიტუტის შექმნით, ტფილისის და თელავის სემინარიების გახსნაში მომზადებულ პირთა წყების შესაქმნელად და სახელმწიფოებრივ ცხოვრების სხვა ასეთი ფაქტებში. მაგრამ სახელმწიფოებრივ წესების გარდაქმნა ახალი მოთხოვნილებების მიხედვით საკუთარი ძალით აღმ. საქართველოსთვის ძლიერ ძნელი იყო. ქართლ-კახეთის ცხოვრების ზედაპირზე არ იყო ისეთი ელემენტი, რომელიც გასწევდა ფეოდალურ წრეების მაგიერობას და რომელიც უზრუნველყოფდა ახალი ცენტრალისტურ მართველობის დამყარების საქმეს. მოქალაქობრივი ცხოვრებას ქალაქებში და კერძოდ ტფილისში თავისებურ მიმართულებას აძლევდა ის გარემოება, რომ ქალაქებში ქართველობა ნაკლებ ცხოვრობდა. ამას თავისი ისტორიული მიზეზები ჰქონდა, მაგრამ რადგანაც ვაჭრობა-მრეწველობა თუ თითქმის მთლად არა, უმთავრესად მაინც არა-ქართველების ხელში იყო, ამიტომ სახელმწიფოებრივ ძალას უძნელდებოდა სახელმწიფო აპარატის ახალ ცენტრალისტურ და იმავე დროს ეროვნულ გეზზე მომართვის მიდრეკილების დროს საქალაქო ელემენტებზე სავსებით დაყრდნობა. მართალია, მე-18 საუკუნეში ჩვენ ვხედავთ კერძოდ ტფილისში ქართულ ელემენტის თვალსაჩინო ზრდას. ამ მხრივ საყურადღებოა, რომ მაშინ როდესაც 1700 წ. ტურნეფორის ცნობით ტფილისის 20 ათას მცხოვრებთაგან 70% იყო სომხობა, 15% თათრობა და 10% ქართველობა, 1772 წ. როგორც გულდენტეტის ცნობებიდან საგულისხმებელია, ტფილისში სომხობა იყო დაახლოვებით იმავე რაოდენობისა, მეორე ადგილი ეჭირა უკვე ქართველობას და მესამე თათრობას, ხოლო მე-18—19 საუკ. მიჯნაზე, როგორც ეს 1802 წელს რუსების მიერ მოხდენილ ტფილისის ვრცელ აღწერის ცნობებიდან სჩანს, სომხობა ტფილისში ყოფილა 74,3%, ქართველობა 21,5%, ქართველ-კათოლიკები 1,3% და თათრები 2,2%. ამგვარად ჩვენ ვხედავთ, რომ მე-18 საუკუნის სიგრძეზე მოქალაქობრივ ცხოვრების წინსვლა და საზოგადოდ ქართლ-კახეთის ცხოვრებაში დაწყებული მიდრეკილება ფეოდალურ ნორმებიდან თავის დაღწევისა—ყველაფერი ეს ხელს უწყობდა ქართულ ელემენტის თვალსაჩინოდ გაძლიერებას ტფილისში განსაკუთრებით მე-18 საუკ. მეორე ნახევარში. მაგრამ ეს გამრავლება არც ისეთი დიდი იყო, მეორეს მხრივ ტფილისში მცხოვრებ ქართველი მოქალაქენი თავისი მნიშვნელობით ქვეყნის ეკონომიურ ცხოვრებაში და თავისი სოციალური შეგნებით არც ისეთ ძლიერ წრეებს წარმოადგენდნენ, რომ მათზე დაყრდნობით სახელმწიფოს შესძლებოდა თავისი აპარატის გარდაქმნასა და გაჯანსაღებაზე ზრუნვა.

ყველაფერმა ამან, რუსეთთან უკვე დამყარებულ ეკონომიურ და კულტურულ-პოლიტიკურ ურთიერთობასთან ერთად, გარდასწყვიტა ქართლ-კახეთის პოლიტიკური გეზი მე-18 საუკუნის დასასრულ ქართლ-კახეთი რუსეთთან ამ თავისი მიდრეკილების დროს ცდილობდა ჯერ თითქმის სრულ სუვერენულ უფლებების შენარჩუნებას (1783 წლის მფარველობითი კავშირის ტრაქტატით). ამ ტრაქტატით ქართლ-კახეთი უკვე მტკიცედ მოყოლილი იყო რუსეთის პოლიტიკურ გავლენის ქვეშ.

მაგრამ ვერც 1783 წელს რუსეთთან დადებულმა მფარველობითი კავშირმა

მოუტანა თვალსაჩინო სარგებლობა ქართლ-კახეთს. რუსეთის სამხედრო დახმარება ფრიად სუსტი და უმნიშვნელო გამოდგა. ის ორი ბატალიონი რუსის ჯარი, რომელიც ტრაქტატის მიხედვით ტფილისში იქმნა გამოგზავნული მთლიან პოლიტიკური მოსაზრებებით — უმთავრესად ოსმალეთთან ურთიერთობის გართულების თავიდან ასაცილებლად — უკანვე იქმნა გაწვეული (1786 წ.). სხვაგვარი დახმარებაც აღარ სჩანდა. რუსეთმა 1783 წლის ტრაქტატით მიაღწია თავისთვის გარკვეულ პოლიტიკურ შედეგებს. ჩაითრია ქართლ-კახეთი რუსეთის პოლიტიკურ გავლენის სფეროში, დასუსტებულ ქვეყნისთვის რეალურ დახმარების გაწევაზე კი უარს ამბობდა.

რუსეთის გავლენის სფეროში მოყოლამ გააშწავა ქართლ-კახეთის პოლიტიკური მდგომარეობა. მაჰმადიანი მეზობლები — ლეკები, აზერბეიჯანის ხანები, ოსმალები — ყველანი აიშალნენ და გააფთრებულნი ცდილობდნენ ერეკლე II-ის სამეფოსთვის რაც შეიძლება მეტი ზიანის მიყენებას. მთავრობა ამ მუდმივ მოგერიებით ბრძოლის წარმოების დროს უფრო და უფრო მეტს სიძნელეებს ელობებოდა. ეკონომიურ გაჭირვებას თან ერთოდა ისიც, რომ მტკიცე მართველობითი აპარატის მოწყობა ქართლ-კახეთში არ ხერხდებოდა. ფეოდალურ წყობილების მართველობის ნორმები ერეკლე II-ის დროს ისტორიის მიერ უკვე აშკარად წეს-აგებული იყო. არაგვის საერისთაოს მოსპობა ჯერ კიდევ 1743 წ. და ქსნის საერისთაოს გაუქმება (1777 წ.) იყო ფეოდალურ წყობილების ნორმების დაწესებულ ლიკვიდაციის აშკარა გამოხატულება. ძველი ფეოდალები კარგად ენათესავებოდათ თავის მნიშვნელობას. მაგრამ საქართველოს ცხოვრების ზედაპირზე არ სჩანდა იმავე თავადების გარეშე სხვა ახალი, საკმაოდ მომზადებული ძალა სახელმწიფო აპარატის ახალ გეზზე წასაყვანად და მოსაწყობად. მართველობის უზენაესი აპარატი (საადმინისტრაციო და სასამართლო) შესდგებოდა მდივანბეგებისა და სამეფო მდივანებისაგან, მათ ხელში იყო მართველობის და მართლმსაჯულობის მთელი საქმის წარმოება. ერეკლე II-ის დროს და განსაკუთრებით 1770 წლებიდან, ე. ი. სწორედ რუსეთთან ეკონომიურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ურთიერთობის განცხოველების დროიდან, ჩვენ ვხედავთ მართველობაში ახალ, არამსხვილ ფეოდალურ ელემენტების შეყვანის მიდრეკილებას, მაგრამ ამ ცდებიდან არაფერი გამოდიოდა: ფეოდალური წყობილების დროინდელი მართველობის აპარატის ძირიანად გარდაქმნა ეხლაც არ მოხერხდა და ახალ ცენტრალისტურ მართველობის შექმნაც შეუძლებელი აღმოჩნდა. მიზეზი იყო ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ამ დროს თავადების და სამღვდელოების გარდა სხვა რომელიმე თავისი სოციალური შეგნებით საკმაოდ ჩამოყალიბებულ ელემენტის უქონლობა. ამიტომაც ის ახალი წრეებიც, რომელთა გამოყენებას მართველობის აპარატის გასაუმჯობესებლად ცდილობდა ერეკლე II, მალე თვით განიცდიდნენ ფეოდალიზაციის ზედგავლენას. ამ გარემოების ტიპიური მაჩვენებელია ამ დროინდელ ცნობილ პიროვნებათა სოლ. ლიონიძის და იესე მსაჯულის ბედი. ორივე იყვნენ სამღვდელოების წრიდან. მაგრამ სოლომონი მეფის სამსახურში შესვლისა და ამ სამსახურში, თავისი მაღალნიჭიერების გამო, დაწინაურების შეძლევა, ხდება თავადი ლიონიძე. იესე მსაჯული, გვარად მიქაძე, აგრეთვე ხდება თავადი, სისხლიც მას ეხლა, როგორც მისდაძი ერეკლე II-ის მიერ

ბოძებულ წყალობის წიგნი იხსენიებდა, თავადისა სდის და ამიტომ მისი შეილება-
თავან ერთი იწოდება თავად ფალავანდიშვილად, დანარჩენები კი ქვეყნ-ქვეყნათა-
შვილებად...

მართველობის აპარატის საკუთარი ძალით გარდაქმნის და თავალსაჩინო
გაუმჯობესების შეუძლებლობა კიდევ უფრო ართულებდა ქართლ-კახეთის მძიმე
სამხედრო და პოლიტიკურ მდგომარეობას. მორიგ ჯარის ინსტიტუტი თანდა-
თან მოიშალა, სამეფოს შინაური მდგომარეობა კიდევ უფრო აიწეწა. სახელმწი-
ფოს ფინანსიურ მდგომარეობის გაუარესების გამო 1785 წელს ერეკლე II რუსეთს
სესხად თხოვს 300 ათ. მანეთს¹⁾ მაგრამ ამ თხოვნიდან არ გამოვიდა რა... ამის
შემდეგ თავისი ძალების ამარად მირჩენილი ქართლ-კახეთი იძულებულია მოახდი-
ნოს თავისი ძალების გადაჯგუფება მართველობის შინაგან სისტემის შეუცვლე-
ლად. ამის შედეგი იყო წინანდელ მსხვილ ფეოდალების მაგივრად ცალკე პრო-
ვინციებში მეფის-ძეთა მართველობითი უფლების განმტკიცება. საბოლოო ჩამო-
ყალიბება ამ სისტემამ პოვა 1793 წ., რომელ დროიდან მეფის-ძე გიორგი განა-
გებდა კახეთს, მეფის-ძე იულონი — ქართლის დასავლეთ ნაწილს და ქსანს, ვახ-
ტანგი — კვლავინდებურად არაგვს და სხვ.. ეს იყო უკვე ნამდვილი რეაქცია
მართველობაში, ფაქტიურად სამეფო უბრუნდებოდა უწინდელ ფეოდალურ
დროის მართველობის წესს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მეფის ძენი ბევ-
რად უფრო უპასუხისმგებლო მდგომარეობაში იყვნენ და მეტს დამოუკიდებლო-
ბასაც იჩენდნენ, ვიდრე წინანდელი თუნდა არაგვისა და ქსნის ერისთავები²⁾.
ამ გარემოებას მოყვა მართველობის აპარატის სრული დაშლა იმდენად, რომ
როდესაც ეხლა რამოდენადმე ფეხზე წამოდგომილმა სპარსეთმა მოინდომა ქართლ-
კახეთის წინანდებურად თავისს მორჩილებაში მოქცევა, ალა-მაჰმად-ხანის წი-
ნაალმდეგ ქართლ-კახეთის სამეფოდან შესაძლებელი შეიქმნა მხოლოდ 2 ათ.
კაცის წამოყენება ნაცვლად ნავარაუდევ 46 ათ. კაცისა. ამიტომაც ალა-მაჰმად-
ხანის შემოსევა 1795 წ. გათავდა ქართლ-კახეთისთვის საშინელი კატასტრო-
ფით: ტფილისის აღება, მისი მთლად დანგრევა, ქართლის აობრება, 30 ათასამ-
დის მცხოვრების ტყვედ დაკარგვა...

ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევამ საშინლად დასცა ქართლ-კახეთის სახელმწი-
ფოებრივი კეთილდღეობა. ქვეყანა ჩავარდა ხანგრძლივ ეკონომიურ კრიზისში.
ფული გაძვირდა. ამისი ერთი მიზეზთაგანი იყო ისიც, რომ სპარსელების მიერ
წაყვანილ ტყვეების დახსნას მოყვა ფულის გასვლა ქართლ-კახეთიდან. თუ-
მცა დახსნილ იქმნა მხოლოდ მცირე ნაწილი ტყვეებისა, მაგრამ დაღარიბებულ
ქვეყანას ამ თავისებურ ხარკის გარდახდაც უძნელდებოდა. ფულის გაძვირების
მაჩვენებელია, სხვათა შორის, ის გარემოება, რომ ფასები სოფლის ქირნახულზე
ძლიერ დაეცა. 1796 წ. იანვარში, მაგ., კოდი (2 $\frac{1}{4}$ ფუთი) პურის ფქვილი ქარ-
თლში მხოლოდ სამი აბაზი ღირდა³⁾, მაშინ, როდესაც 1780 — 1787 წლებში
ლიტრა (9 გირვ.) პური 3—4 შაური ფასობდა. 1797 წ. პურის ფასმა მართალია
აიწია, ასე რომ ამ წელს ზაფხულში ქართლში სოფლად პური საშუალოდ ფა-

¹⁾ П. Бутков, Материалы, II, 187

²⁾ ს. კაკაბაძე, საქ. ისტ. ახალ. საუკ. ეპოქა, 235—236.

³⁾ А. Цагарели, Грамоты... II, вып II, 121.

სობდა ფუთი 9 შაურად¹⁾ მაგრამ ფასების ასეთი დაცემა ეტყობოდა მხოლოდ სოფელს. აოხრებულ ტფილისში კი პირიქით საშინელი სიძველე იქნებოდა დროს, როდესაც პური სოფლად ფუთი 9 შაური ღირდა, ტფილისში კი 2^{1/2} მინალთუნად. ამისი მიზეზი იყო ის გარემოება, რომ ლეკების თარეშების და გზების არეგ-დარევის გამო მიმოსვლა ტფილისთან შედარებით წინანდელთან კიდევ უფრო გაძნელებული იყო.

ასეთი პირობებში სამეფოს ფინანსიური მდგომარეობაც ძალზე გაუარესებულად სჩანდა. ერევანი და პირველ ხანებში განჯაც უკვე ხარკს არ იძლეოდნენ ახტალის მადნების წარმოება ძლიერ შემცირებული იყო, იმდენად რომ 1801 წელსაც კი, უკვე მაშასადამე ალა-მაჰმად-ხანის შემოსვლიდან რამოდენიმე წლის შემდეგ, ახტალის სპილენძის ქარხანა იჯარით მხოლოდ 12 ათ. მანეთად იყო გაცემული²⁾. სახელმწიფო შემოსავალი ძლიერ შემცირებული იყო, ასე რომ ცოტაოდენ შესვენების შემდეგაც სამეფოს არსებობის უკანასკნელ წელს (1800 წ.) ეს შემოსავალი 240 ათ. მანეთს უდრიდა³⁾, მე-1780 წლებთან შედარებით მაშასადამე თვალსაჩინოდ ნაკლები იყო. ერეკლე II ეხლაც კვლავ მიმართავდა რუსეთს ფინანსიურ დახმარებისთვის, თხოულობდა სესხად პირველად 1 მილიონ მანეთს, შემდეგ 200 ათ. მანეთს მაინც ანდა რამდენიც შესაძლებელი იქნებოდა⁴⁾ მაგრამ რუსეთი სესხს არ იძლეოდა. გაჭირვებაში ჩავარდნილი ერეკლე ერთ ხანს ყოყმანობდა და სესხის აღებას ოსმალეთისაგან აპირებდა: ოსმალეთი თანახმა იყო მიეცა ქართლ-კახეთისთვის მილიონი მანეთი სესხად⁵⁾, მაგრამ ოსმალეთის ფინანსიურ დამოკიდებულებაში მოქცევა ეს ნიშნავდა ქართლ-კახეთისთვის მართველობის სისტემის მხრივ და აგრეთვე კულტურულად და ეკონომიურადაც უკანდახევას. ქართლ-კახეთი ვერ დაადგებოდა ამ გზას და თუმცა რუსეთი არც ფინანსიურ და არც თვალსაჩინო სამხედრო დახმარებას არ იძლეოდა, მაგრამ ერეკლე II-ის მთავრობა მაინც ჩრდილოეთისაკენ იყურებოდა. ამით აიხსნება, რომ 1797 წ. იენისში ქართლ-კახეთის ელჩმა პეტერბურგში გარსევან ჭავჭავაძემ აღძრა რუსეთის იმპერატორის წინაშე ფორმალური შუამდგომლობა საქართველოში სრულ-უფლებიან წარმომადგენლის -- ინსტრუქტორის გაგზავნის შესახებ, „რათამცა მის ძლით აღმოიფხვრან რომელნიმე ძველადვე მიფარულნი აზიის უსამართლოებითნი სამართლისა წარმოებანი“⁶⁾.

ქართლ-კახეთი ამნაირად ეხლა უკვე ითხოვდა რუსეთისაგან აქტიურ დახმარებას შინაურ საქმეებში ჩარევით და მართველობის გაუმჯობესებაში მონაწილეობის მიღებით. ასეთი იყო იმ მოლაპარაკების ხასიათი, რომელსაც ერეკლე II-ის სიკვდილის შემდეგ აწარმოებდა რუსეთთან მეფე გიორგი მე-XIII. ეხლა ქართლ-კახეთის მთავრობა ცდილობდა მხოლოდ ზოგიერთ უფლებების შენარჩუნებას ადგილობრივი ძალებისთვის და კერძოდ ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს მიერ ქართული ხასიათის არდაკარგვას. მაგრამ ამ ეამად საქართველოს წინ იდ-

1) А. Цагарели, Грам... II выд. I 135.

2) АКАК I, 520.

3) АКАК. I, 431.

4) А. Цагарели, Грамоты, II, в. I, 125, 139, в. II, 176.

5) П. Бутков, Матер. II, 345, 407.

6) А. Цагарели, Грам. II, в. I, 138.

გაზადა გაღვიძებული იმპერიალისტური რუსეთი, წინა-აზიაში თავისი ეკონომიური ინტერესების მქონი, რომელიც ცდილობდა გაჭირვებაში ჩავარდნილ ქართლ-კახეთის ხელში მთლად ჩაგდებას და მის გამოყენებას ტყვენი დაპყრობელ მიზნებისთვის. და როდესაც 1800 წ. 30 დეკ. ტფილისში გარდაიცვალა მეფე გიორგი XIII, ტფილისში ერთი წლის წინად შემოსულ რუსის ჯარის სარდლობამ, პეტერბურგიდან მიღებულ საიდუმლო ბრძანების თანახმად, ნება არ მისცა ტახტის მემკვიდრეს დავით ბატონიშვილს თავისი თავი მეფედ გამოეცხადებინა. მალე ამის შემდეგ ქართლ-კახეთი გამოცხადებულ იქნა რუსეთის იმპერიის ერთ გუბერნიად (1801 წ.).

მაგრამ რუსეთის იმპერია თებს იკიდებდა ამ დროს საქართველოში არა მარტო როგორც ტლანქი და გამარუსებელი იმპერიალისტური ძალა, არამედ იმავე დროს როგორც ფეოდალურ წყობილების დროინდელ მართველობის სისტემის მომსპობი, როგორც საზოგადოდ უფრო დაწინაურებულ ეკონომიურ ცხოვრების ნორმების ხელის შემწყობი.

ამგვარად ქართლ-კახეთის ეკონომიურ განვითარებას მე-18 საუკუნეში ახასიათებდა ახალი ურთიერთობათა წარმოჩენა რუსეთის მიმართულებით, რამაც საშვალეა მისცა ქართლ-კახეთს წინა-აზიის ეკონომიურ დაცემის მძლავრ პროცესის დროს თავისს ეკონომიკაში სწორწონაობა დაეცვა თუ მთლად არა, ყოველ შემთხვევაში იმდენად მაინც, რომ კულტურულ შემოქმედების მაჯისცემა არ შეწყვეტილიყო და არც შესუსტებულიყო. ქართველი ხალხის პოლიტიკურ ვითარებაში ამ ახლად მე-18 საუკუნეში წამოჭრილ ეკონომიურ ფაქტებს მოყვა ძირითადი ცვლილებანი ვიდრე ქართულ სახელმწიფოებრივობის გაუქმებამდის და ჯერ ქართლ-კახეთის და შემდეგ მთელი საქართველოს რუსეთის იმპერიის უბრალო პროვინციად გარდაქცევით. მაგრამ ქართველი ხალხი უკვე აშორებულ იყო წინა-აზიის მძლავრ დეკადანსის პროცესს და მისი მომავალიც ამიტომ, რუსეთის იმპერიის მიერ მძლავრ გამარუსებულ პოლიტიკის წარმოების უმწვავეს მომენტების დროსაც მაინც უზრუნველყოფილი იყო.

მე-18 საუკუნის საქართველოს ეკონომიური განვითარების თუნდაც საზოგადო ხაზების მხრივ მიმოხილვა სრული არ იქნებოდა, უკეთუ ჩვენ მოკლედ მაინც არ გადავაფლედით თვალს დასაველეთ საქართველოს მდგომარეობას ამავე ხანებში. მე-18 საუკუნის დასაწყისის მიჯნაზე დასაველეთი საქართველო თავისი ეკონომიკის ძაფებით უკვე საკმაოდ მჭიდროდ დაკავშირებულია თითქმის მხოლოდ ოსმალეთის იმპერიის პროვინციებთან. მაგრამ ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში დასაველ. საქართველოს ეკონომიურ ცხოვრებაში ოსმალეთის ზედგავლენას კონკურენციას უწევდა და მას თითქმის სჭარბობდა სპარსული ზედგავლენა.

დასაველ. საქართველოს ეკონომიურ ცხოვრების მაცოცხლებელ სააღებმიცემო მიმართულებათა დასახასიათებლად მე-17 საუკ. პირველ ნახევარში ფრიად საინტერესოა ის ცნობები, რომელსაც გადმოგვცემს ქუთაისის შესახებ იგივე არქ. ლამბერტი. „ქუთაისი კარგი სავაჭრო ქალაქია, აწობს ის, რადგან იმისთანა ადგილზე დგას, სადაც ყოველი მხრით ადვილად მოდიან ვაჭრები თავისი სავაჭროებით. მთებიდან ჩამოდიან სვანები, რომელთაც ჩამოაქვთ თავისი წინა-

ური ნაწარმოები, ნაბდები და მსხვილი შალები და ჩამორეკენ ხოლმე თხებს და ცხვრებს. ქართლიდან მოდიან ქართლელები და სპარსელები, რომლებიც ჩამოაქვთ მდიდრული სპარსული შალები და ინდოეთის შეღებნილი ქსელები, ტყავები, დამარილებული თევზები კასპიის ზღვიდან, ხიზილალა და სასუნებლები. ოსმალები სამცხის მხრიდან მოდიან და ბლომად მოაქვთ თავისი სავაჭროები, მაგალითად, უნაგარები და ცხენის საკაზმავეები, ხალები, ხანჯლები და ოსმალური ზანდუკები. სხვებზე მეტი ვაჭრები იქ სომხები არიან. სომხებს ქუთაისში თავიანთი სახლები აქვთ. ისინი დადიან ოსმალეთში, სპარსეთში და ქართლში და ბლომად მოაქვთ იქიდან უცხო სავაჭროები.“

ამ ცნობიდან ცხადად სჩანს, რომ ქუთაისი მე-17 საუკ. პირველ ნახევარში წარმოადგენდა თვალსაჩინო სავაჭრო პუნქტს. მაგრამ მე-1660 წლებიდან დასაველეთ საქართველოს მდგომარეობა განიცდის არსებით გაუარესებას. ეკონომიურ ძალთა შესუსტების გამო, ხოლო ეს შესუსტება გამოწვეული იყო არა მარტო ადგილობრივი, არამედ უფრო ღრმა მიზეზებითაც, რომელიც დაახლოვებით საერთო იყო ოსმალეთის იმპერიის აზიურ პროვინციებისთვის, დასავ. საქართველოს სამეფო-სამთავროებს (იმერეთ-გურია-სამეგრელო-აფხაზეთს) მოედვა ხანგრძლივი შინაური ანარქიის ცეცხლი. მუდმივი შინაური ომები, ერთმანეთზე თავდასხმა, ცოცხალი ადამიანების ტყვედ გაყიდვა ოსმალეთის ბაზრებისთვის, სოფლების განადგურება და აოხრება, რაც ურთიერთ თავდასხმების დროს ხშირ მოვლენას წარმოადგენდა, ყველაფერი ეს უფსკრულისაკენ მიაქანებდა ძალა-გამოფიტულ ქვეყანას. ამ მხრივ 1660—1770 წლების ხანა, დაახლოვებით მაშასადამე ერთი საუკუნის მანძილი, წარმოადგენს ერთს ყველაზე უდუხჭირეს ეპოქათაგანს კერძოდ დასაველეთ საქართველოს ისტორიაში. საწარმოვო ძალა ხალხისა დაეცა, ქვეყანა გალატაკდა და დაბეჩავდა. საქალაქო ცხოვრებაც დაკნინდა და შემცირდა. ქუთაისში მე-16 საუკ. შუაში უნდა ყოფილიყო დაახლოვებითი ანგარიშით 450—500 კომლი. 1672 წ., შარდენის სიტყვით, ქუთაისში მხოლოდ 200 სახლი იყო. ამ დროს ქუთაისი ეჭირათ ოსმალებს. ოსმალების ბატონობისას ქუთაისი უფრო ოსმალთა მეციხოვნე ჯარის იქ ყოფნის გამო (ეს „ოსმალები“ ხშირად უმთავრესად გამაჰმადიანებულ მესხებისაგან შესდგებოდნენ) რამოდენადმე გამოკეთდა. ქუთაისის ციხიდან ოსმალების განდევნის წინ (1770 წ.) ამ ქალაქში, რომელიც მდიდარ სავაჭრო პუნქტად იხსენიება, ერთი ცნობის მიხედვით, მართო მაჰმადიანები (იგულისხმება ჯარითურთ) უნდა ყოფილიყვნენ 500 კომლამდის¹⁾. შეიძლება ეს ცნობა გარდამეტებული იყო. ყოველს შემთხვევაში 1773 წ. გულდენშტეტი ქუთაისს იხსენიებს ძლიერ პატარა ქალაქად, რომელშიდაც მხოლოდ 50 კომლი მცხოვრები ირიცხებოდა²⁾.

ქუთაისის გარდა სხვა ქალაქი ამ სიტყვის რეალური მნიშვნელობით დასაველეთ საქართველოში არ არსებობდა, გარდა ზღვის სანაპირო პატარა ქალაქებისა—ფოთისა და სოხუმისა.

დასაველეთ საქართველოს ეკონომიურად უკან დახევას თავისებურ მიმართულებას აძლევდა ის გარემოება, რომ მე-18 საუკუნის დასაწყისიდან განსაკუ-

1) А. Цагарели, Грамоты I.

2) G ü l d e n s t ä d t, Reise I, 301.

თრებული სიციხადით გამოჩნდა სპარსეთის დაშლა. სპარსეთის ეკონომიურ ცხოვრების გაქანების ტალღა უკვე საკმაოდ ვერ სწვდებოდა ისეთს, სპარსეთისთვის შედარებით დაშორებულ ქვეყანას, როგორც იყო დასავლ. საქართველოში, სხვათა შორის, აიხსნება, რომ მე-17 საუკუნის მეორე ნახევრიდან დასავლ. საქართველოს ბაზარს ეტყობა უმთავრესად ოსმალეთის ზედგავლენა. სპარსული ფულის ადგილსაც ეხლა უკვე თუ მთლად არა, ყოველს შემთხვევაში უმთავრესად იჭერს ოსმალური ფული, რასაკვირველია იმდენად, რამდენადაც ეკონომიურ ცხოვრების უკან დახვევის დროს ნატურალურ მეურნეობის ნორმების გაძლიერების გამო ფულს მაინც კიდევ ქონდა მსვლელობა. ალებ-მიცემობის და საქონლის გაცვლის უმთავრესად და თითქმის მხოლოდ ოსმალეთთან ან ოსმალეთის საშუალებით დამყარებამ გამოიწვია სანაპირო ქალაქების ფოთის და სოხუმის შედარებით წინსვლა და განვითარება. ორივე ამ ქალაქში, ისე როგორც სხვა მთავარ პუნქტებში ოსმალებს ჩაყენებულ ყავდათ თავისი ჯარი. ლიხთიმერეთის ეკონომიურ მდგომარეობის შესახებ, ოსმალეთის ბატონობის გამოვლის შემდეგ, ზოგიერთი ცნობა მოხსენებულა იმერეთის მეფის სოლომონი I-ის ელჩის მაქსიმე ქუთათელის მიერ პეტერბურგში რუსეთის მთავრობის მიმართ წარდგენილ მოხსენებაში 1769 წ., „იმერეთში, ამბობს მაქსიმე ქუთათელი, მოდის თეთრი პური, შავი პური, ქერი, ფეტვი, ბრინჯი, სამარხო, წამლის ბალახები, ყურძენი და სხვა ხილი. ამეების დიდი სიმრავლე არის ყოველს ფერში. ასეთი ნაყოფიერი ქვეყანაა, რომ ტყეებშიაც მოსავალი ყურძენი და სხვა კარგი ხილი არის. შავი ზღვის ნაპირზედ ნარინჯი და ზეთისხილი მოდის. აბრეშუმი, ბამბა და დიახ წმინდა სელი არის იმდენი, რომ ვაჭრებს სხვა ქვეყნებშიაც მიაქვთ. დიახ იაფად ჰყიდულობენ, ცხენი და სხვა პირუტყვი, დიდი და პატარა, დიახ მრავალია. ღვინო და ოტკა მრავალია. ქუთაისის ქალაქიდან ვაჭრები დადიან ნავითა იმ სამს (ზღვის ნაპიროს) ციხეში—ბათომს, ფოთს და სოხუმს. გასასყიდლათ დააქვთ წმინდა სანთელი, აბრეშუმი, ბამბა, ბეწვი მელისა, კვერნისა და ვეფხვისა და საქმლის ხორავი. იქიდანაც წყლით მოაქვთ ოსმალს საფაქრო: სხვადასხვა ფერი ფარჩა, მაუდი, შაქარი, ყავა და სხვაცა (სტამბოლიდან რვა დღეზე და ყირიმისა და სოხუმისა დღეზედ ხომალდები იმ ციხეებში მიდიან). ოსმალნი იმერეთს მოდიან ხმელეთით: ახალ-ციხიდან, აზრუმიდან და ტრაპიზონიდან¹⁾.

ამ ცნობიდან ცხადად სჩანს, რომ დასავლ. საქართველო მე-18 საუკუნეში ეკონომიურად უმთავრესად და თითქმის მთლიანად დაკავშირებული იყო ოსმალეთთან, ამას ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ ამ დროს შავ ზღვაზე, როგორც ცნობილია, ოსმალეთი იყო გაბატონებული. მხოლოდ მე-1770 წლებიდან დასავლეთ საქართველოს ეკონომიკაზე გავლენის მოხდენას იწყებს რუსეთი ჯერ მკირეოდნად და ისიც ქართლის შეკავებით, ხოლო მე-1780 წლებიდან, როდესაც რუსეთმა დაიპყრო ყირიმი, რუსეთს საშუალება გაეხსნა დასავლეთ საქართველოს მიმდგამ შავი ზღვის სანაპიროსკენაც. ამ გარემოებას ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის მიერ შეერთების შემდეგ გარდამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებისათვის. მე-19 საუკუნის პირ-

¹⁾ ეს ციფრი გამოანგარიშებულია იმერეთში 1810 წელს ახლად დამყარებულ რუსულ ადმინისტრაციისთვის მიწოდებულ ცნობების მიხედვით.

ველსავე წლებში ეს სამეფო-სამთავროები (იმერეთისა, სამეგრელოსი, გურიისა, აფხაზეთისა) მოჰყვნენ რუსეთის იმპერიის ფარგლებში. ეს ქვეყნები ამ დროს იყვნენ გაღარიბებულნი და ეკონომიურად დაქვეითებულნი. სამეგრელოსი, რომ მე-17 საუკ. მეორე ნახევარში (1672 წ.) შარდენის ცნობით სამეგრელოს მთავრის შემოსავალი ნაფარაუდევია მაშინდელი ანგარიშით $1\frac{1}{2}$ ათასი თუმანი გარდა სახასო ყმებიდან შემოსავლისა ნატურით. მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში სამეგრელოს სამთავროს შემოსავალი რეალური კურსით ყოველს შემთხვევაში ამაზე ნაკლები უნდა ყოფილიყო. ეს სჩანს იქიდან, რომ იმერეთის სამეფოს შემოსავალი ამ სახელმწიფოს არსებობის უკანასკნელ წლებში (1809 წლ. ახლ.) არ აღემატებოდა 4,5—5 ათას თუმანს¹⁾. ამ დროს თუმანი თითქმის $2\frac{1}{2}$ ჯერ ნაკლებ ვერცხლის შემცველი იყო, ვიდრე მე-17 საუკ. მეორე ნახევარში და ამასთანავე იმერეთის სამეფო შეიცავდა მე-18 საუკუნეში სამეგრელოს სამთავროსთან შედარებით თითქმის ორჯერ მეტს მოსახლეობას. უკვე ამ გარემოებიდანაც ცხადია, რომ მე-18 საუკუნეში, უკეთ ამ საუკუნის პირველ ნახევარში, დასავლ. საქართველო მოცული იყო ეკონომიურად უკან დახვევის პროცესით. მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში მდგომარეობა, განსაკუთრებით იმერეთის სამეფოში, იწყებს რამოდენადმე გაუმჯობესებას. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დასავლეთ საქართველოს ეკონომიურ ცხოვრებაში სიმინდის თესვის შემოღებას. სიმინდის თესვა შემოვიდა ჯერ ოდიშში მდ. დუნაის ქვეყნებიდან მე-18 საუკ. პირველ ნახევარში. მალე სიმინდმა სწრაფად იწყო გავრცელება მთელს დასავლ. საქართველოში ღონის მაგივრად, რადგან მისი თესვა დახარჯულ შრომის ანაზღაურებისა და ამავე დროს კვების თვალსაზრისით მეტი ნაყოფიერების გამო უფრო მიზანშეწონილად სჩანდა. 1773 წ. სიმინდს კანტი-კუნტად ვხედავთ უკვე მთელს იმერეთში, გარდა ოკრიბისა და ზემო-რაჭისა, თანდათან სიმინდი ხდებოდა დასავლ. საქართველოს მოსახლეობის ერთ-ერთ მთავარ საკვებ საგნად, უმთავრესად ღონის მაგივრად. ამ გარემოებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დასავლ. საქართველოს შინაურ ვითარების გაუმჯობესების მხრივ. ხალხმა ეკონომიურად მომაგრება იწყო, მოსახლეობის გამრავლებაც განსაზღვრულ ტერიტორიაზე ეხლა უფრო ადვილად შესაძლებელი შეიქმნა, დამუშავებული მიწა მეტ საკვებ მასალას იძლეოდა. მე-1770 წლებიდან დასავლ. საქართველოს და კერძოდ იმერეთის ეკონომიურ მდგომარეობას ეტყობა ერთგვარი გაუმჯობესება. ქალ. ქუთაისმა ისევ იწყო ოდნავ ფეხზე წამოდგომა. თუ 1772 წელს, ოსმალთა მეციხოვნე ჯარის განდევნის შემდეგ, ქუთაისი შეიცავდა 50 კომლს, მე-19 საუკ. პირველ წლებში ქუთაისში ირიცხებოდა დაახლოვებით 360 კომლი, ამავე დროს ქუთაისში ასამდის სავაჭრო დუქანი ითვლებოდა¹⁾ ამავე ხანებში კერძოდ იმერეთის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებასაც ეტყობა მეტი სიმტკიცე და წესიერება. მაგრამ მთელი დასავლ. საქართველოს ბედი უკვე გარდაწყვეტილი იყო. ის ეკონომიური და კულტურული ხასიათის ფაქტორები, რომელნიც მე-18 საუკუნეში თანდათან უფრო და უფრო მჭიდროდ აკავშირებდნენ ქართლ-კახეთს რუსეთთან, გავლენას ახდენდნენ დასავლეთ საქართველოზედაც, რომელსაც რუსეთი ეხლა უახლოვდებოდა შავი ზღვის სანაპიროს მხრივაც და როდესაც რუსეთის იმპერია ჩადგა ქართლ-კახეთში, მაშინ რუსეთმა ორიოდე დიპლომატიურ და სამხედრო მანევრით გაიკვალა გზა დას. საქართველოშიც. აქაც რუსეთი მოდიოდა არა მარტო როგორც დამპყრობელი იმპერიალისტური ძალა, არამედ იმავე დროს ფეოდალურ წყობილების დამახასიათებელ წესების მომსპობი და მტკიცე მართველობის დამამყარებელი სახელმწიფო.

¹⁾ ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, საქართ. ისტ., ახალი საუკ. გამოც., 274.

რ ი ა ზ ა ნ ო ვ ი

კ. მარქსის და ფ. ენგელსის ლიტერატურულ მემკვიდრეობის ახალი მასალები

სანამ გადავიდოდეთ იმ ახალი ცნობის შესახებ, რაც გვეძლევა მარქსისა და ენგელსის ლიტერატურული მემკვიდრეობის სახით, მე მინდა რამდენიმე სიტყვით აღვნიშნო თუ რა მდგომარეობაში იყო ეს ლიტერატურული მემკვიდრეობა უკანასკნელ ხანამდე. მარქსისა და ენგელსის ლიტერატურული მემკვიდრეობა იწყება ენგელსის გარდაცვალებიდან. ყველაზე უფრო არამიზანშეწონილი განკარგულების გაცემა, რომელიც შეეძლო ენგელსს ამ საქმეში, მან მოასწორო. მას რომ არ დაეტოვებია არავითარი განკარგულება, უნდა ეიფიქროთ, მემკვიდრეობა იქნებოდა გადარჩენილი. ყველა მის სურვილებიდან დიდი შრომით შესრულებულ იქნა მხოლოდ ერთი: ნაცვლად იმისა რომ დაემარხათ, ის დასწვეს და ნაშთი გადაყარეს სადღაც ჩრდილოეთის ზღვაში. ეს ერთად ერთი თხოვნა შესრულებულ იქნა დიდი პოლემიკის შემდეგ. სხვა პირობებში ერთს ან ორ წელიწადში დაიწყებდნენ ალბათ ცოცხალი ვარდების მიტანას მის საფლავზე, შემდეგ დაავიწყდებოდათ და ამით ყველაფერი გათავდებოდა. მაგრამ, რადგან მისთვის არაფრის გაკეთება არ იყო საჭირო, რჩებოდა რამდენიმე მოვალეობა მისი მემკვიდრეობის შესახებ. მაგრამ სწორედ ამას ცუდათ მოუარეს. მარქსის და ენგელსის მეტად დიდი ბიბლიოთეკა თითქმის სულ დაიღუპა. იგი იყო ნაანდერძევი გერმანეთის სოციალ-დემოკრატიაზე, როგორც ამავე გერმანეთის სოციალ-დემოკრატიაზე იყო ნაანდერძევი მისი ქონების მნიშვნელოვანი ნაწილი და ყველა ის მემკვიდრეობა, რაც დარჩა ენგელსს ხელნაწერების სახით. რადგან გერმანეთის კანონმდებლობამ ენგელსს ნება არ მისცა უშუალოთ ეანდერძა გერმანეთის პარტიისათვის, ის იძულებული გახდა დაენიშნა ორი რწმუნებული პირი—ბერნშტეინი და ბებელი, რომლებიც ამიტომ 1896 წლიდან სთვლიდნენ თავს ამ მემკვიდრეობის მესაკუთრეებათ, კერძო მესაკუთრეებათ, რომლებსაც უფლება ჰქონდათ ამ საკუთრების განწესრიგებისა. მაგრამ აქ მოხდა პატარა

უბედურება. მათ არ გასწიეს შრომა იმისთვის, რათა დარწმუნებულიყვნენ, რომ ეს მემკვიდრეობა მათ სავსებით დარჩათ, თუ ვინმეს შეეძლო ამ მემკვიდრეობიდან რისიმე გადამალვა. სინამდვილეში მოხდა რაღაც მოულოდნელი ენგელსისათვის: საკმაოდ დიდი ნაწილი მისი მემკვიდრეობისა, რაღაც შემთხვევით, მარქსისა და ენგელსის ბიბლიოთეკასთან ერთად, აღმოჩნდა ბერლინში. ძალიან კარგათ მახსოვს, რომ 1900 წელს მე ვნახე ეს ბიბლიოთეკა ბერლინში, მივღებული დაუწყობლად რამდენიმე ოთახში. განსვენებულმა ფრანკუხმა მაჩვენა მე ენგელსის მიერ დატოვებული სამხედრო ბიბლიოთეკა. მეტად სკეპტიკურად და არამზრუნველურადაც, როგორც პრაქტიკა თერეტიკოსების შესახებ, გამოსთქვა თავის შეხედულება ამ წიგნებზედ, როგორც ზედმეტ ბალასტზედ. მართლაც, სამხედრო ბიბლიოთეკიდან ახლა არაფერი არ არის დარჩენილი შემთხვევითი წიგნებს გარდა. დანარჩენ წიგნების დიდი ნაწილი, რადგან არ იცოდნენ რა ექნათ მისთვის, გადასცეს ერთ მუშათა სამკითხველოს; თავიც არ შეიწუხეს, რომ გადაეთვალაიერებიათ — ატარებდენ თუ არა ეს წიგნები მარქსისა და ენგელსის სულიერ მემკვიდრეობის კვალს. ამ რიგათ, არა ერთი ათი ათასი წიგნი, რომელიც ეკუთნოდა მათ, უფრო ხელსაყრელ დრომდე, დაიკარგა მეცნიერ მკვლევართა მხედველობის სფეროდან მარქსისა და ენგელსის შენიშვნებთან ერთად. ხელთნაწერების და რვეულების ნაწილი, რომლის გადაცემა ბერლინში შესაძლებლათ სცნეს, ვაგზავნეს, მაგრამ ბერნშტეინი უურადლებას აქცევდა, რომ შეძლების დაგვარად, წერილები არ წაეღოთ ლონდონიდან.

მე შემდეგ შევეხები მარქსისა და ენგელსის ლიტერატურულ მემკვიდრეობის იმ ნაწილს, რომელიც მოხვდა ბერლინში. ლონდონში დარჩა უდიდესი ნაწილი გაუცნობლად, მაგრამ რაღაც გზით, 1911 წელს მე ვიყავი ლათარჯთან და სრულიად მოულოდნელად მე ვნახე ენგელსისა და მარქსის ქალაქლების უდიდესი ნაწილი. თუ როგორ გაჩნდა ეს იქ, ძნელი ასახსნელია. ალბათ ნაწილი იქნა იქ გადავზავნილი ელენორა მარქსის გარდაცვალების შემდეგ. ამ რიგად მარქსისა და ენგელსის არქივი გაიპო სამ ნაწილად. ერთი ნაწილი მოხვდა დრავეილში, მეორე ნაწილი დარჩა ლონდონში ბერნშტეინთან, მესამე ჩაბარდა პარტიის არქივს. ის ნაწილი, რომელიც იყო არქივში, მალე გახდა გასაცნობი მათთვის, ვისაც სურდა მისი გაცნობა. პირველი კაცი, რომელიც მოვალე იყო გაცნობოდა მარქსისა და ენგელსას ლიტერატურულ მემკვიდრეობას, იყო მერინგი, რომელმაც 1898 წელს მიიღო დავალება პარტიისგან მარქსისა და ენგელსის ლიტერატურული მემკვიდრეობის განოცემის შესახებ. ჩვენ ყველა, განსაზღვრული ხარისხით, აღვიზარდეთ, ყველა ჩვენ ვსწავლობდით მერინგის მიერ გამოცემულ მარქსისა და ენგელსის ლიტერატურულ მემკვიდრეობის 3 ტომს. მე ვუცქეროდი ამ სამ ტომს, როგორც იმ შრომას, რომელიც ამოწურავდა ყველას, რაც შეიძლებოდა მოცემული ყოფილიყო ამ მიმართულებით, რომლის ავტორი, ყოველ შემთხვევაში, ყველა იმას, რაც შეეძლო ჰქონოდა მხედველობაში — გაარჩევდა. მერინგმა მიიღო ეს დავალება გერმანიის პარტიის ც. კ.-საგან. — რომელშიაც იყო ბებელიც. ბებელი კი ასეთ შემთხვევაში საკვირველი თავაზიანი იყო, ხალისით ხვდებოდა წინ ყოველივე მეცნიერულ მუშაებს... ის შემდეგ აღ-

მოჩნდა მეტად თავაზიანი სრულიად უცნობ ახალგაზრდა ამხანაგის მიმართ, როგორც ვიყავი მე მაშინ ე. ი. ჩემს მიმართ. მერინგის შესახებ უნდა ვთქვათ, რომ ის იყო არა ნაკლებ თავაზიანი. მიუხედავად ამისა, რადგან მემკვიდრეობა, ლიტერატურული მემკვიდრეობა, რომელიც მერინგმა მრამზადა 1898-1902 წლებში, ატარებენ საგრძნობ დანაკლისს, ერთი საკითხი იჭრებოდა ამ სამი ტომის ყველა მკითხველთათვის.

ყველა ჩვენ ვკითხულობდით მარქსის „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკის“ წინასიტყვაობას, ყველა ჩვენ ვკითხულობდით ორ მსხვილ ტომს, რომელშიაც მარქსმა და ენგელსმა კრიტიკა გაუკეთეს გერმანულ იდეოლოგიას, ე. ი. მთელ ჰეგელის შემდეგ ფილოსოფიას და „ქეშმარიტ სოციალიზმს“ ყველა მათ გამოსახვაში. ყველა ჩვენგანს გვევლინებოდა საკითხი, სად არის ეს ორი დიდი ტომი? პახუხს ჩვენ ვეძებდით მერინგთან. ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში თქვენ ნახავთ პატარა თავს, რომელიც ეხება „გერმანულ იდეოლოგიას“, მაგრამ ამ თავიდან თქვენ სრულიად მოულოდნელად გაიგებთ, რომ „ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში“ უნდა იყოს გამოქვეყნებული მარქსისა და ენგელსის დასტამბული საგნები და არა დარჩენილი ხელთნაწერი და ამიტომ იმ ხელთნაწერს არ ბეჭდავს. მერინგს დაავიწყდა, რომ მან პირველ ტომში დაბეჭდა მარქსის სადოქტორო დისერტაცია. შემდეგ კი არის უცნაური განცხადება, რომ „გერმანული იდეოლოგია“ საერთოდ არ წარმოადგენს ინტერესს, მით უფრო, რომ მარქსი და ენგელსი მას სწორედ არსებითად თვითგამორკვევისათვის. ამავე დროს მეორე ტომში თქვენ ნახავთ პატარა პარაგრაფს „ლეიპციგის ტაძარს“.

ირკვევა, რომ მერინგის განკარგულებაში ყოფილა პატარა ხელთნაწერი „ლეიპციგის ტაძარი“, რომელიც ეხება ბრუნო ბაუერსა და მაკს შტირნერს. მერინგმა არ იცის თუ რას წარმოადგენს ეს. თუმცა მას ჰქონდა ეს ხელთნაწერი ხელში. მე აგახსნით თქვენ ამ საიდუმლოებას. ის ჩემთვის ცხადი გახდა მხოლოდ ეხლა, ბერლინში ხელ-ახალ მგზავრობას შემდეგ. საქმე იმაშია, რომ მერინგი ძალიან ცდილა მიეღო „გერმანული იდეოლოგია“. მან საუცხოვოდ იცოდა, რომ კიდევ გადაეწყვიტა მისი არ დაბეჭდვა, არ იყო არავითარი შესაძლებლობა მის გარეშე გაერკვია მთელი გარდამავალი პერიოდი „წმინდა ოჯახისა“, სადაც მარქსმა კრიტიკაში გაატარა ბრუნო ბაუერი. ამ ორი ტომის გახსნით შეიძლებოდა მხოლოდ იმ უფსკრულის ამოვსება, რომელიც მდებარეობს მარქსისა და ენგელსის ლიტერატურულ მოღვაწილობის ორ ფაზას შორის. მერინგი ცდილა მიეღო ეს ხელთნაწერი, უთხოვია ბერნშტეინისათვის, მიუმართავს დასახმარებლად ლაურა ლაფარგისათვისაც კი. ეს ხვეწნა ეკუთვნის იმ დროს, როდესაც ბერნშტეინი გახდა უკვე რევიზიონიზმის თეორეტიკოსი, როდესაც ლაურა ლაფარგი მას რენეგატად სთვლიდა. ბერნშტეინს უარი უთქვამს, მაგრამ არა სრულიად. თავი რომ დაეხწია მერინგისაგან, მან მისცა მერინგს პატარა ხელთნაწერი ბრუნო ბაუერზე. ეს არის სწორედ ხელთნაწერი „ლეიპციგის ტაძრის“ შესახებ. მერინგი ამ ნაწილის საფუძველზე მისულა იმ დასკვნამდე, რომ „გერმანულ იდეოლოგიას“ მართლაც ბევრის მიცემა არ შეეძლო. ბოლოს-და-ბოლოს მას უნდა გაეცხადებია: მე საშუალებას არ მაძლევენ მარქსისა და ენგელსის

ლიტერატურულ მემკვიდრეობის გამოცემისათვის, როგორც ეს საკითხი და მკითხველები ვალდებული იქნებოდნენ ამისათვის ანგარიში გაეწეებინათ მერინგი, თურმე თითონაც ატყვილებდა ბერნშტეინს. როდესაც „შეჩხვებ საქმე მქონდა ბერნშტეინთან, ვკრებდი სახედასხვა ნაშთებს „გერმანულ იდეოლოგიიდან“, მე ვერ შევძელი ერთი ხელთნაწერის მიღება, რომელიც ეხება მეორე ნაწილს ბრუნო ბაუერზე. ჩემ დაქინებით კითხვებზე ბერნშტეინმა მიპასუხა, რომ მგონი მას მიეცეს ის მერინგისათვის 1900 წელს და შემდეგ აღარ მიეღოს უკან. მე გამოვკითხე ედუარდ ფუკს, მერინგის ეხლანდელ სულიერ ნოქარს. არავითარი კვალი. ბოლოს-და-ბოლოს ეს დაკლებული ნაწილი ყოფილა. ხელთნაწერი „ლეიპციგის ტაძარი“ ვნანობ, ომამდე სპეციალურად არ მაინტერესებდა ეს ხელთნაწერი. მაგრამ მიუთითე მასზედ გუსტავ მაიერს და წინადადება მივეცი იგი დაებეჭდა. მე მაშინ ვმუშაობდი მარქსისა და ენგელსის ცხოვრების უფრო შემდეგ პერიოდზე. ეხლა მივიღე ხელში ხელთნაწერი, უფრო ყურადღებით გავარჩიე. აღმოჩნდა რომ უკანასკნელ გვერდზე ენგელსის ხელით არის წარწერილი: II ბრუნო ბაუერი. 1845-46.

ეს ყოფილა „გერმანულ იდეოლოგიის“ ნაწილი, რომელიც ბერნშტეინს 1900 წელს მერინგისათვის გადაუცია, ხოლო მერინგს გადაუწყვეტია მისი არქივში გადაცემა. ენგელსი „ლიუდვიგ ფეიერბახის“ წინასიტყვაობაში სწერს, რომ, ემზადებოდა რა მიმოხილვას ფეიერბახზე მან გადასწყვიტა გადაეხედა ამ ძველ ხელთნაწერისათვისაც და აცხადებს—განყოფილება ფეიერბახზედ არ არის დასრულებული. ხელთნაწერმა დაუმტკიცა იმას თუ რამდენად არა საკმაო იყო მაშინ მათი ეკონომიური ცოდნა. თქვენ იცით, რომ ჩვენში სულ ანტი-მარქსისტულად იყენებდნენ ენგელსის ამ განცხადებას. მაგრამ ის არ ლაპარაკობს თუ ამ ხელთნაწერში რა არის. 1918 წელს მერინგმა გამოუშვა მარქსის ბიოგრაფია. თქვენ იქ ავრეთვე ნახულობთ პატარა თავს „გერმანულ იდეოლოგიაზე“. იგი მიდის გერმანულ იდეოლოგიის მნიშვნელობის კიდევ მეტად უარყოფის აზრით, ვიდრე მისი შენიშვნები „ლიტერატურულ მემკვიდრეობაზე“. ეს არის თითქმის ამ საგნის მნიშვნელობის უარყოფა მარქსისა და ენგელსის ბიოგრაფიისათვის, მარქსისა და ენგელსის სულიერი განვითარების დახასიათებისათვისაც კი. ეს იყო 1918 წელს. შემდეგ წელში მაიერმა გამოუშვა ენგელსის ბიოგრაფია. უნდა აღინიშნოს, რომ მაიერს ეკუთვნის დამსახურება ენგელსის ბიოგრაფიის ზოგიერთი ფაქტების აღმოჩენაში 42 წლამდე. მაგრამ გუსტავ მაიერი—ბურჟუაზიული მწერალია. იგი დიდი ხანი არ არის რაც სოციალ-დემოკრატი გახდა, უფრო სწორედ იგი გახდა გერმანეთის ნაციონალურ სოციალ-დემოკრატად. ამ ადამიანს ორგანიულად არ შეუძლია გაიგოს მარქსიზმი, როგორც ფილოსოფიური და რევოლუციონური მოძღვრება. მას კიდევ შეუძლია გაიგოს ენგელსი, როგორც კარგი გერმანული პატრიოტი. მაგრამ მის წიგნში ჩვენ ვნახულობთ საინტერესო პატარა თავს.

ეს დაახლოვებით 240-261 გვერდამდეა. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ფურცლები ყველაზედ მეტად საინტერესო აღვილია, ყველაზედ საინტერესო განყოფილებაა ამ წიგნში. ისინი წარმოადგენენ რაღაც სრულიად ახალს. მე შემთხვე-

41 — 42 ფურცელი შექმულია თავგებისგან — ამიტომ მე გამჯობინებ სრულიად არ დავბეჭდო ეს თავიო“. მაგრამ ხელთნაწერის ყურადღებით გადარწმუნებულად დამანახა ის, რაც თითქოს სრულიად შეეჭამა თავგებს, დაზიანებულს მოკლებული იყო. მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი ნაწილია „გერმანული იდეოლოგიის“, თუმცა ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანი. ჩემი დაახლოვებითი ანგარიშით ეს ნაწილი ეხება შტირნერს, და იჭერს არა ნაკლებ ფურცელს, ვიდრე „ერთად ერთი და მისი საკუთრება“.

გაკვრით აღენიშნავთ, რომ, როდესაც მარქსი მუშაობდა „წმინდა ოჯახზე“, მისთვის ბრუნო ბაუერი ითვლებოდა ფილოსოფიურ აზრის რადიკალურ ნაწილის ყველაზე მეტად პოპულიარ გამომხატველად. მაგრამ კიდევ იმ დროს, როდესაც წიგნი „წმინდა ოჯახი“ იბეჭდებოდა, გამოვიდა შტირნერის წიგნი. ამ წიგნმა ერთი დაკვრით უეცრად მიაგდო გვერდზე ბრუნო ბაუერი. შტირნერი შეიქმნა 1845 წლის განმავლობაში ზრახვათა ბატონი, ამასთან ერთად იგი გერმანეთის ინტელეგენციისათვის გახდა ბრუნო ბაუერზე უფრო რადიკალური. მარქსი და ენგელსი აღსდგნენ შტირნერის წინააღმდეგ, რომ შტირნერზე დაემტკიცებიათ, უკიდურეს ლიბერალურ-ბურჟუაზიული მსოფლმხედველობის უსაფუძვლობა. ამით აიხსნება ის არა პროპორციონალურად დიდი ადგილი, რომელიც მათ დაუთმეს თავის შრომაში ნაკს შტირნერს, მაგრამ „გერმანულ იდეოლოგიაში“ მარქსი და ენგელსი ეხებიან არა მარტო შტირნერს, არამედ აგრეთვე ბრუნო ბაუერს და ფეიერბახს. პირველს რადგან მას მარქსი და ენგელსი უკვე გაუსწორდენ „წმინდა ოჯახში“, — შედარებით მცირე ადგილს უთმობენ თუმცა გაცილებით მეტს, ვიდრე ეს ეჩვენება ბერნშტეინს, რომელიც მეტად ცუდად არის გარკვეული ხელთნაწერში.

მანუსკრიპტის ნაწილი, მიძღვნილი ბაუერისადამი, შეუერთეს იმ თავებს, სადაც მარქსი და ენგელსი აწარმოებენ ფეიერბახის კრიტიკას. უკანასკნელი თავები წარმოადგენენ სწორეთ ხელთნაწერის იმ ნაწილს, რომლის შესახებ ენგელსი სწერს, „ლიუდვიგ ფეიერბახის“ შესავალში, რომ ის არ არის დასრულებულიო. ამ მანუსკრიპტზედ საჭირო იქნება კიდევ მუშაობა. სწორედ ამ ნაწილიდან მაიერმა ამოიღო ჩემ მიერ ხემოთ აღნიშნული საოცარი ფურცლები. სამწუხაროდ მან ვერ შესძლო მისი გამოცემა ისე, როგორც საჭიროა. გამოდის, რომ მარქსი და ენგელსი, ამ დაუსრულებელ ნაწილებში, შტირნერისა და ბაუერის მიმართ ისე იქცევიან, როგორც თავის მოწაფეების შეუბრალებლად დამტუქსავი გაჯავრებული მასწავლებელი, ხოლო ფეიერბახს კი მიმართავენ, როგორც მოწინააღმდეგეს, რომელსაც ისინი უცქერიან უაღრესი პატივისცემით და რომლის პიროვნებას ისინი არ ეხებიან. მის მიმართ ისინი აუცილებლად სთვლიან დაუპირისპირონ იდეალისტური მსოფლმხედველობა თავიანთ მატერიალისტური მსოფლმხედველობას. მოცემულია „ადამიანის“ ფეიერბახისებურ გაგების კრიტიკა. მე ძალიან ვწუხვარ, რომ ვერ მოვასწარი ამ საღამოსთვის — ხელი შემეშალა ავადმყოფობამ — ამ ხელთნაწერიდან მნიშვნელოვანი ნაწყვეტები გადმოიმეთარგმნა. ეს ადგილი მოყვანილია მაიერის გამოცემაში. ჩვენი გამოსავალი წერტილი, ჩვენი გამოსავალი დებულება — არ არის რაღაც განყენებული

რამ, არამედ ნამდვილი ინდივიდუუმებია და მათი აქციები, მათი მოქმედება, პირობები, რომლებიც მათ დახვდა მომზადებული, და ის პირობები, რომლებიც ისინი იცვლებიან ადამიანთა საქმიანობით. ყველა, ვისაც სტრუქტურის გამოკვლევა, ვალდებულია პირველად დააყენოს ამოცანა, რომ გამოიკვლიოს თვით ადამიანის ორგანიზმი, გამოიკვლიოს თვითონ პიროვნება, შემდეგ ის სფერო, რომელშიაც ის მოქმედებს, გამოიკვლიოს მის ირგვლივ შემორტყმული გეოლოგიური, გეოგრაფიული, კლიმატიური და სხ. პირობები.

ყველა ეს საუცხოვოდ, კონკრეტულად, ცხადად გადმოცემულია სწორედ იმ თავში, სადაც ლაპარაკია ფეიერბახზე. მე შევეცდები, რომ ის გამოქვეყნდეს რაც შეიძლება მალე, მანამ, სანამ ის გამოვა ცალკე წიგნათ. საქმეა ამის აღნიშვნა, რომ დავინახეთ როგორი კოლოსალური მნიშვნელობა აქვს ხელთნაწერს „გერმანულ იდეოლოგიის“ მთელ რიგ საკითხების გადაჭრისათვის. ერთ ასეთ კითხვაზე მე უკვე მივითითეთ. ჩვენთვის „რეალური ჰუმანიზმიდან“ რევოლუციონურ კომუნიზმამდე არსებული პერიოდი რჩებოდა შემაერთებელ კავშირის გარეშე, რჩებოდა აუხსნელი მარქსისა და ენგელსის განვითარების ორი სტადია. არა მარტო მარქსისა და ენგელსის პიროვნულ განვითარებაში, არამედ მთელ გერმანულ იდეოლოგიის განვითარებაში რჩებოდა სრულიად აუხსნელი და გამოურკვეველი მთელი პერიოდი ჰეგელიდან ფერბახამდე, მარქსამდე და ენგელსამდე; რჩებოდა აუხსნელი ის გარემოებაც, რომ მარქსმა და ენგელსმა თითქოს თავი მიანებეს ფილოსოფიას ამ დროიდან. ამ ხელთნაწერში ჩვენ ვხვდებით ცნობებს, რომ მარქსმა და ენგელსმა უკვე მაშინ გამოიმუშავეს შეხედულება ფილოსოფიაზე, რომელიც ცნობილია ჩვენთვის იმ ფორმულიროვკით, რაც მას შემდეგ ენგელსმა მისცა. ფილოსოფიიდან რჩება მხოლოდ დიალექტიკა და ფორმალური ლოგიკა, ყველა დანარჩენი გადადის სათანადო მეცნიერებათა სფეროში. მაგრამ ხელთნაწერში ვხვდებით აგრეთვე დიდ განყოფილებას, რომელიც ეხება გერმანეთის „ჰემმარიტ სოციალისტებს“ აქამდე ჩვენ განკარგულებაში იყო, მხოლოდ მეტად მოკლე დახასიათება, მოცემული „კომუნისტურ მანიფესტში“.

ახლა ჩვენ გვაქვს „ჰემმარიტ სოციალისტთა“ ყველა ნაწერების დეტალური კრიტიკა. თქვენ ახლა ხედავთ, რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ხელთნაწერს, როგორც მარქსისა და ენგელსის ბიოგრაფიის, ისე გერმანეთის იდეოლოგიის ისტორიის, გერმანეთის საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ ეკონომიური აზრის და საერთოდ მე-19 საუკუნის აზროვნების ისტორიისათვის. ყველა ჩვენთვის და განსაკუთრებით ახალგაზრდა ამხანაგებისათვის, რომელნიც ხდებიან მარქსისტებად, მეტად მნიშვნელოვანია თვალი გადაავლონ მარქსის და ენგელსის ხელნაწერებს იმ მძიმე, ჩვენ მიერ აუცილებელი საფეხურებით გადათხრილ გზაზე, როგორ შეეძლო მარქსი და ენგელსი ჰეგელით და ფეიერბახით, ინგლისის პოლიტიკურ ეკონომიითა და განვითარებულ კლასთა ბრძოლით, მივიდნენ დიალექტიურ მატერიალიზმთან.

მაგრამ არა მარტო „გერმანულ იდეოლოგიის“ ხელთნაწერია ჩვენს განკარგულებაში. მე შევძელი მონახვა არა ბერნშტეინთან, არამედ გერმანეთის სოციალ-დემოკრატიის არქივში, მარქსის სხვა ხელთნაწერებისაც, რომელნიც

მიეკუთნებიან პერიოდს 1848 წლამდე. თუმცა ომამდე საკმაოდ რევულუციურულად ვმუშაობდი ამ არქივში, — პირველმა მოვიყვანე წესრიგში იქ ^{მარქსის} მარქსის ქალაქები, — მაგრამ მე არ მქონდა საშუალება შემესწავლა ისინი, რადგან ვმუშაობდი მასალებზე ინტერნაციონალის ისტორიიდან, აგრეთვე გამოვდიოდი იმ დებულებიდან, რომ მერინგმა ისარგებლა ყველაფრით, რაც მიეკუთნებოდა პერიოდს 1848 წლამდე, ამასთანავე მე ვფიქრობდი, რომ ბიბლიოთეკასთან ერთად გამოგზავნილი იყო მხოლოდ მარქსის საწერი რვეულები. მე ისინი მაშინაც გადავათვალიერე, ცოტა რამ ჩემთვის კიდევ აღენიშნე, მაგრამ მე დამრჩა შთაბეჭდილება, რომ ესენი — მარქსის საწერი რვეულებია. მე ვიცოდი რომ ამ საწერ რვეულებში არის მისი შენიშვნები, მაგრამ ვეძებდი მხოლოდ იმას, რაც საჭირო იყო ჩემი შრომისათვის. ეხლა მე გადავათვალიერე რვეულები განსაკუთრებულ ყურადღებით და წავაწყდი ერთ დიდ მანუსკრიპტს, ის იწყება მე-5 გვერდით. პირველად მეჩვენებოდა, რომ ეს მხოლოდ ამონაწერებია. მარქსს მოჰყავს პარაგრაფი რალაც წიგნიდან და უკეთებს მას შენიშვნებს. მე ვიფიქრე: ეს მოსამხადებელი მუშაობა ხომ არ არის ჰეგელის სამართლის ფილოსოფიის კრიტიკის სუეროდან მეთქი. აღმოჩნდა, რომ ეს მოსაზრება სწორია. ხელთნაწერი შეიცავს — მე მას მალე გამოვაქვეყნებ — პარაგრაფით პარაგრაფამდე ჰეგელის სამართლის ფილოსოფიის კრიტიკას 261 — 262 -დან დაახლოვებით 311-მდე. ეს ხელთნაწერი შეადგენს დაახლოვებით ას გვერდს. ამ რვეულებში მე შემთხვევით წავაწყდი ერთს. ის გარემოება, რომ უკანასკნელ ორი წლის განმავლობაში მე მიხდებოდა მუშაობა „კომუნისტურ მანიფესტზე“, შეაჩერა ჩემი ყურადღება ერთ ასეთ მანუსკრიპტზე. გავსინჯე იგი და შევამჩნიე დატა — „ნოემბერი 97 წელი“ წაკითხვით მე დავინახე, რომ ეს არის „კომუნისტური მანიფესტის“ თავი, შედგენილი კონაპექტად თავისთვის, ნაჩვენებია პარაგრაფები, სადაც კრიტიკაშია გატარებული მთელი სოციალისტური ლიტერატურა. მე გამიხარდა და ვიფიქრე, რომ შეიძლება ვიპოვო ამ რვეულში იმ შავი დედანის ფურცლები, რომლებიც გვაქვს „კომუნისტურ მანიფესტში“. მაგრამ ჩემი იმედი არ გამართლდა.

აღმოჩნდა რომ, ეს არის პატარა ვარიანტი ერთი ადგილის „კომუნისტური მანიფესტიდან“, მაგრამ ამ რვეულში მე ვიპოვე რალაც კონსპექტის მზგავსი ახალი ლექციებისა შესახებ დაქირავებულ შრომაზე და კაპიტალზე. ეს მუშაობა კიდევ მოითხოვს გარჩევას. ამასთან ერთად, ამავე რვეულში მე ვიპოვე ფრაგმენტი, რომელიც უკავშირდება მარქსის მეცადინეობას საბერძნეთის ფილოსოფიაში და კიდევ ერთი ეკონომიური მანუსკრიპტი, შედგენილი მარქსის ნაწერების მზგავსად. როგორც ხედავთ ახალ მანუსკრიპტთა რიცხვი, „გერმანული იდეოლოგიის“ პერიოდიდან 47 წლამდე, დიდი არ არის. ყველაზე მეტი მნიშვნელობა აქვს იმ მანუსკრიპტს, სადაც ჩვენ გვაქვს ჰეგელის სამართლის ფილოსოფიის მოკლე კრიტიკა და ხელთნაწერი ხელფასის შესახებ. ეხლა ჩვენ გადავიდეთ რევოლიუციის შემდეგ პერიოდზე. მარქსი სავსებით ეძლევა პოლიტიკური ეკონომიის შესწავლას. ენგელსის წინასიტყვაობიდან „კაპიტალის“ II ტომში, ჩვენ ვიცით იმ ხელთნაწერების საერთო მდგომარეობა, რომელიც მარქსს და-

რჩა და რომელზედაც მუშაობდა ენგელსი და შემდეგ კი კაუცკი. ენგელსი სწერს, რომ მარქსს დარჩა 23 დიდი რვეული 1472 გვერდით, ეს რვეულები დაწერილი იყო 1861 წ. აგვისტოდან 1863 წ. იქვე ის დასძენს--პირველი 5 რვეული (229 გვერდით) და რვეულები 13-23 (1159—1472 გვერდი) წარმოადგენენ „კაპიტალის პირველი ტომის პირველ რედაქციას. მან გადასწყვიტა მით ჯერ არ ესარგებლა. 973 გვერდიდან 1150 გვერდამდე, 16, 17 და 18 რვეულებში განხილულია შემდეგი საკითხები: „კაპიტალი, მოგება, მოგების ნორმა, სავაჭრო კაპიტალი, ფული და კაპიტალი“. ეს ყველა ის საკითხებია, რომლებიც გარჩეულია მესამე ტომში. მე-6—15 რვეულების 223—973 გვერდები, წარმოადგენენ ზედმეტი ღირებულების თეორიის ისტორიას, სწორედ იმას, რისი გამოკვლევაც მარქსს სურდა „კაპიტალის“ მე-4 ტომში. უკვე მე-80 წლებში, როდესაც ის შეუდგა მარქსის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შემუშავებას, ენგელსი ლაპარაკობს ამ მე-4 ტომის შესახებ. ის შემდეგ ამის შესახებ მოლაპარაკებას აწარმოებდა კაუცკისთან.

მარქსის ხელთნაწერის 750 გვერდმა მოგვცა ყველა თქვენთვის ცნობილი ოთხი ტომი „ზედმეტი ღირებულების თეორია“, ამასთან ერთად დარჩა დაუბეჭდავი 45-ზედ მეტი. ამ რიგად, ამ 23 რვეულში, სადაც ჩვენ გვაქვს „კაპიტალის“ პირველი ტომის რედაქცია და ნაწილობრივ „კაპიტალის“ მესამე ტომის რედაქცია, ჩვენ გვაქვს გამოუქვეყნებელი დაახლოვებით 6 ტომი „ზედმეტი ღირებულების თეორია“.

„კაპიტალის“ მეორე ტომის ამავე წინასიტყვაობაში ენგელსი გვაცნობებს, რომ მან ნახა ერთი ხელთნაწერი, დაწერილი მარქსის მიერ 1864—5 წლებში, რომელიც მისი აზრით წარმოადგენს „კაპიტალის“ მე-3 ტომს. ამის შემდეგ ის გადადის იმ მასალების აღნიშვნაზე, რომლითაც ხელმძღვანელობდა „კაპიტალის“ მე-2 ტომის შედგენის დროს. ენგელსის განკარგულებაში იყო მარქსის 8 მანუსკრიპტი. უნდა აღინიშნოს, რომ მარქსის მე-8 მანუსკრიპტი, ერთი ყველაზე უფრო საინტერესოთაგანი, როგორც ეს სჩანს „კაპიტალის“ მე-2 ტომიდან—დაიკარგა და, მიუხედავად ჩემი ყოველგვარი ცდისა, მე მისი მონახვა ვერ შეეძლო. იმ მანუსკრიპტთაგან, რომელნიც წარმოადგენენ „კაპიტალის“ მე-2 ტომის სხვადასხვა რედაქციას, ენგელსმა სავსებით გამოიყენა მხოლოდ ორი. მართალია, ეს ორი მანუსკრიპტი იმდენად დიდია, რომ ისინი თავისი მოცულობით წარმოადგენენ „კაპიტალის“ მე-2 ტომის ნახევარზე მეტს. სრულიად გამოუყენებელია პირველი 150 გვერდი და მესამე მანუსკრიპტი, მცირედ არის გამოყენებული მეოთხე მანუსკრიპტიც. ამრიგად, მანუსკრიპტთა ამ გროვაში, რომელნიც ეკუთვნის მე-3 ტომს, გარდა მთლიანად მე-2 ტომისა, მე ვნახე მანუსკრიპტთა მთელი რიგი, რომელნიც წარმოადგენენ „კაპიტალის“ 1 ტომის ზოგიერთ თავების ახალ რედაქციას.

ჩვენ გადავდივართ ეხლა საინტერესო კითხვაზე. ყოველ რუს მარქსისტს, რომელსაც საქმე ჰქონდა „კაპიტალი“-ს მე-2 ტომთან, ყოველთვის მოსდიოდა აზრით, რომ „კაპიტალის“ მე-2 ტომის მიღება არ შეიძლებოდა ისე, როგორც ის დატოვა მარქსმა, დაუმუშავებელი სახით, და მის გვერდით ენგელსის შემუშავება, როგორც კომენტარიები. მრავალ ჩვენგანს ებადებოდა აზრი, რომ შეიძ-

ლება ენგელსი იყო რამდენადმე სუბიექტიური. ამ ხელთნაწერების უფრო დაკვირვებით შესწავლამ ჩემში ეს აზრი გაამტკიცა, და განსაკუთრებით „კაპიტალის“ მე-3 ტომის შესახებ.

როდესაც ენგელსი „კაპიტალის“ მე-2 ტომს სცემდა, მისი უფრო მეტი მე-3 ტომის გამოცემას რამოდენიმე თვეში. სინამდვილეში კი „კაპიტალის“ მე-3 ტომის გამოცემამ მას წაართვა 9 წელიწადი. ხელნაწერები იმდენად ბევრი იყო გამორჩენილი, რომ რამდენიმე ნაწილის შემუშავება მოუხდა თითონ ენგელსს. ერთი ნაწილი მან შეამუშავა რამდენიმე წელიწადში, მაგრამ ბოლოს იგი მიატოვა, რადგან დაინახა, რომ არაფერი არ გამოვიდოდა. დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ „კაპიტალის“ მესამე ტომი წარმოადგენს ვარიაციას იმ თემაზე, რომელიც მოხაზა და შეამუშავა მარქსმა, მაგრამ მაინც ენგელსის ვარიაციით.

მაგრამ ენგელსმა გადახედა კიდევ რამდენიმე ხელთნაწერი. დაავიწყდა თუ არა ისინი მას ძნელი სათქმელია, მაგრამ მარქსის რვეულებს შორის მე ვნახე კიდევ რვეული, რომელშიაც არის ეკონომიური შრომები. ერთ ამ რვეულში მე წაეაწყდი მარქსის საინტერესო შენიშვნას, რომლისათვის მაშინ მას კიდევ არ მოენახა სათაური და რომელიც გამოვიდა პირველი რედაქციით „პოლიტიკურ ეკონომიის კრიტიკით“.

თუ რა არის ამ რვეულებში, თქვენ შეგიძლიათ დაინახოთ შემდეგი ცნობით—კაუცკიმ ერთ მათგანში იპოვა „პოლიტიკურ ეკონომიის კრიტიკის“ შესავალი. ამრიგად ჩვენ, მარქსის ეკონომიური მემკვიდროების გამოცემის დროს გვეხატება შემდეგი ამოცანა. პირველად საჭიროა დასტამბვა „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკის“ პირველი რედაქციის, რომელიც მიეკუთვნება მე-50 წლების შუა ხანას. მეორე დიდი შრომა—გამოქვეყნება მარქსის 23 რვეულის, როგორც ისინი შენახული არიან. შემდეგ მოდის „კაპიტალის“ 1 ტომი, ყველა ვარიაციებით, ყველა რედაქციებით, „კაპიტალის“ მე-2 ტომი, როგორც ის დატოვა მარქსმა და როგორც ის გადაამუშავა ენგელსმა. მე-4 ტომი კი ქრება ჩემთვის მეტად სამწუხაროდ და ივანე პავლეს ძესათვის მეტად სასიხარულოდ, რომელიც ემზადებოდა მისი გადათარგმნისათვის. ასეთი გეგმის დროს ის სრულიად ჩამოცილებული იქნება.

მე უკვე აღვნიშნე, რომ რვეულებში, რომლებშიაც თითქოს არის მხოლოდ ამონაწერები, არის მარქსის დამოუკიდებელი შენიშვნები. თუ რა საგნები გვხვდებიან აქ: „კაპიტალის“ მე-2 ტომის მცოდნენი გაითვალისწინებენ იმით, რომ ამ ტომში ენგელსის მიერ ამოღებულ 89—92 გვერდები, მოყვანილია არა მანუსკრიპტებიდან, არამედ ერთი ასეთი რვეულიდან.

დიდი შრომა, რომლის შესრულება საჭირო გახდა ხელთნაწერების ფოტოგრაფიული გადაღებით, რომლებიც ინახებოდნენ ბერნშტეინთან და მარქსის უმთავრესი ეკონომიური ხელთნაწერები, არ მაძლევდნენ მე ეხლა საშუალებას გადამელო მარქსის ყველა საწერი რვეულები. მაგრამ ამ მუშაობის შესრულება აუცილებლად საჭირო იქნება, ვინაიდან ეს რვეულები წარმოადგენენ მარქსის

სულიერი განვითარების ისტორიისათვის დიდ ინტერესს წარმოადგენენ, ინტერესს მისი მუშაობისა და შესწავლის მეთოდთა დახასიათებისათვის.

მე ეხლა გადავდივარ ხელთნაწერთა მე-3 ჯგუფებზედ, ენგელსის დასაწყისში ენგელსი გადასახლდა ლონდონში. მისი წერილებიდან მარქსისადმი ჩვენ ვხედავთ, რომ ენგელსს დარჩა ძველი ინტერესი ქიმიის მიმართ, რომლებშიაც ის მეცადინობდა ჯერ კიდევ რეალურ სასწავლებლებში. მანჩესტერში მან, თავისი მეგობრის, ცნობილი ქიმიკოსის ბორლემერის დახმარებით, განაგრძო სხვა მეცნიერებთან ერთად ქიმიისა და ბუნების მეტყველების შესწავლა. ლონდონში გადასვლას შემდეგ ის ინტენსიურად მუშაობდა ბუნებისმეტყველურ მეცნიერებებში. ზოგ ჩვენგანს შეიძლება ახსოვს მისი წერილი, 1873 წლის მაისში, რომელშიაც ის აცნობებს მარქსს, გადასულს მანჩესტერში, იმ რეზულტატებს, რომელსაც მან მიაღწია, და თხოვს თავის მეგობარს აცნობოს მას მანჩესტერის ნაცნობთა შეხედულებანი. ამ რიგად ჩვენ ვხედავთ, რომ ენგელსი რამდენიმე წლით ადრე, ვიდრე დაიწყებდა პოლემიკას დიურინგთან საფუძვლიანად მუშაობდა ბუნების მეტყველების სფეროში. „ანტიდიურინგის“ შესავალში იგი იმედს გამოთქვამს, რომ ალბად ის შესძლებს თავის მუშაობის გაგრძელებას. 1882 წლის ნომრებში, მარქსთან მიწერილ ბარათში, ჩვენ ვხვდებით საინტერესო ცნობას დაკავშირებით ერთ ახალ გამოკვლევასთან ელექტროობაში, რომელიც მისი აზრით ამტკიცებს მის თეორიას. ის სწერს მარქსს, რომ იმედი აქვს დაასრულოს თავისი შრომა ბუნების დიალექტიკაზე. რა მოუვიდა ამ შრომას, რამდენათ იქმნა ის დასრულებული—არ იყო ცნობილი.

ამ შრომის შესახებ ჩემთვის არაფერი უთქვამს არც კაუცკის და არც შერინგს, მის შესახებ არ არის ნახსენები არც ერთ სტატიაში ენგელსზედ, ამის შესახებ ბერნშტეინიც კი გაჩუმებულია მიწერ-მოწერის შენიშვნებში. წარმოიდგინეთ ეხლა ჩემი ვაკვირვება, როდესაც ბერნშტეინმა სრულიად შემთხვევით, მასთან შენახულ მანუსკრიპტების გადმოწყობის პროცესში, რომელიც გაგრძელდა ერთ თვეს—მომიტანა მე ენგელსის დიდი ხელთნაწერი ბუნების დიალექტიკაზე. სათაურიდან, რომელიც ჰქონდა შემორტყმულ ქაღალდზე, სჩანდა, რომ ხელთნაწერი შესდგებოდა რ ნაწილისაგან, რომელშიაც დამუშავებულია მატერიის მოძრაობის კანონები, ელექტროობა, მაგნეტიზმი და სხვა. სამწუხაროდ, მე-4 ნაწილი — „ბუნებისმეტყველება სამყაროს ზმანებაში“—დაკარგულია. ჩემი დაქინებითი თხოვნა, რომ ის შენახა, დიდხანს უშედეგოთ რჩებოდა. მე უკვე ვცმზადებოდი რუსეთში დასაბრუნებლად ამ ნაწილის მიუღებლად, მაგრამ, თითქმის გამომგზავრების წინა დღით, ის და ბოლოს მონახული იქნა. მაგრამ არა მარტო ეს ხელთნაწერი, ამ ჯგუფში შედის აგრეთვე რამდენიმე მანუსკრიპტი, რომელიც ატარებს შემდეგ სახელწოდებას: „ბუნება და ბუნებისმეტყველება“, „მათემატიკა და ბუნებისმეტყველება“. სჩანს ენგელსს თავი იმ მუშაობა ამ სფეროში მალე არ შეუწყვეტია, ის არ მოელოდა, რომ მარქსის ხელთნაწერების შემუშავება მას წაართმევდა ამდენ დროს. მხოლოდ მე-30 წლების შუა რიცხვებში იგი კარგავს იმედს, რომ ის შესძლებს თავისი მუშაო-

ბის დასრულებას და ის სწერს „ანტიდიურიზმის“ ახალი გამოცემის წინასიტყვაობაში 1885 წლის დასასრულს—სადაც იხსენიებს თავის შრომებს/ბუნების მეტყველების სფეროში, რომლის შედეგების გამოქვეყნებას თავი ეტყობა მარქსის მათემატიკურ შრომებთან ერთად, რომ შეიძლება ბუნების მეტყველების შემდეგი მიღწევები. მის შრომას აქცევენ ნაწილობრივ ან სავსებით ზედმეტად. „კაპიტალის“ შემდეგი ტომების გამოცემას კი ენგელსი სთვლიდა უფრო რთულ ამოცანათ.

მე ჯერ არაფერი შემიძლია გაცნობოთ ამ ხელთნაწერების შინაარსის შესახებ. ისინი თხოულობენ გარჩევას. უნდა აღინიშნოს მხოლოდ, რომ ენგელსის ხელთნაწერები, განსაკუთრებით თუ მას შევადარებთ მარქსის ზედმეტად გაურკვეველ ხელთნაწერებს, იკითხებიან საკმაოდ თავისუფლად. ალბად ჩვენ დაგვეხმარებიან ჩვენი არა მრავალრიცხოვანი ფიზიკოსები და ქიმიკოსები, გაცნობილნი დიალექტიურ მეთოდთან, თუ კი ის საჭირო იქნება ხელთნაწერების გარჩევისათვის, ისე როგორც ქიმიურ და ფიზიკურ მოვლენების ახსნისათვის. მე კი ვიცი, რომ მეტად გამბედავ ხალხსაც ხელთნაწერების ძალიან ეშინიათ, ისე როგორც ცრუმორწმუნე ხალხს მოჩვენების.

დავსძენ, რომ ენგელსის მანუსკრიპტთა შორის არის ერთი დიდი შრომა გერმანელების საშუალო საუკუნეთა ისტორიიდან, რომელზედაც, როგორც ეს სჩანს მისი წერილებიდან მარქსისადმი, ის მუშაობდა მე-80 წლების დაწყებიდან გერმანულ მარქსის ისტორიასთან დაკავშირებით.

ეხლა გადავალ შეუწყვეტლივ, თუ თქვენ ნებას მომცემთ, მარქსის და ენგელსის ლიტერატურულ მემკვიდრეობის მეორე მსხვილ ნაწილზე, მათ მიწერ-მოწერაზე. იმ ფორმაში, როგორადაც თქვენ მას იცნობთ, ბურჟუაზიული მწერლების შმოლერის, ონკენის და სხვების აღიარებით, ის წარმოადგენს მეტად მნიშვნელოვან წყაროს მე-19 საუკუნის პოლიტიკურ, სოციალურ და ინტელექტუალურ ისტორიის შესწავლისათვის. შეიძლებოდა იმედი გვქონოდა, რომ ეს 4 ტომი გამოცემულ იქნებოდა ნაწილ-ნაწილად, მეცნიერულად, შეურაცყოფა რომ არ მიგვეყენებია მარქსისა და ენგელსის ხსოვნისათვის. სინამდვილეში კი ეს გამოცემა, რომლის პასუხისმგებლობას ატარებს ბერნშტეინი და მერინგი, ყოველ კრიტიკის გარეშე სდგას. ჩემს ხელშია მარქს-ენგელსის მიწერ-მოწერის პირველი ტომი. ყველა ეს მრავალრიცხოვანი ჩანაწებები, რომლებსაც თქვენ ხედავთ, წარმოადგენს წერილებიდან გამოკლებულს, გამომცემლობისაგან შეუნიშვნელ ადგილებს, რომლის შემოწმება შეუძელით ორიგინალებთან. მაგრამ ეს დიდი გამოკლებულებანია. არ არის თითქმის არც ერთი წერილი, რომელშიაც უღვთო ხელის მიერ არ იყოს შეტანილი ცვლილებანი. მკაცრი გამოთქმები ან შეცვლილია რბილად, ან სრულიად გამოშვებულია. თუ მარქსი ვისმეს უწოდებს ვირს, ჩვენი გადიები სცვლიან ამ გამოთქმებს უფრო რბილ სიტყვათ—უგუნური. გამომცემლებს ყოველი მაგარი სიტყვის ეშინიათ. სინამდვილეში კი მარქსისა და ენგელსის წერილები, ბელინსკის წერილებთან შედარებით, რომელიც იზრდებოდა რუსეთის მატრიარხატის ტრადიციებზედ, ინსტიტუტის მოწაფე ქალის წერილებია. როდესაც მერინგი გვიცხადებს ჩვენ, მარქსის ბიოგრაფიის წინასიტ-

ყვაობაში, რომ მას მიწერ-მოწერის გამოცემის დროს, არაერთი უთანხმოება არ ჰქონია ბერნშტეინთან, არც საბაბი, რომ მისთვის შეეშალა ხელი ამ მუშაობაში, რჩება მხოლოდ ის, რომ ხელები ძირს ჩამოუშვიათ. ძნელი უნდა იყოს უფრო მეტად ფილისტერული და მეშჩანური რამ, ვიდრე მარქსისა და ენგელსის წერილების ასეთი გაწმენდა. მაგრამ სამაგიეროდ არ არის გაშვებული არც ერთი შილინგი, არც ერთი პენსი, გაგზავნილი ენგელსის მიერ მანჩესტერიდან, არ არის არც ერთი აღგილი გამოტოვებული მარქსის წერილებიდან, რომელიც მას ჩრდილს აყენებს ფილისტერების თვალში. თუ გამომცემლები ცდილობენ თავი დაიფასონ მოხუცი ლიბკნეხტის, ან ლასალის ავტორიტეტით, რომ არბილებდნენ მათი მისამართით ეპიტეტებს, ისინი უღმობელი არიან თვით მარქსის კერძო ცხოვრების მიმართ. მართალია, შედეგი გამოდის არა ისეთი, როგორსაც გამომცემლები მოელოდნენ.

შეიძლება ითქვას, რომ მე ვლყებულობდი მონაწილეობას ამ დანაშაულში. ჩემი სახელი იხსენება ჩემთვის მეტად სათნოდ მიწერ-მოწერის გამომცემელთა წინასიტყვაობაში. მაგრამ მთელი ჩემი დახმარება მდგომარეობდა არა ორიგინალების ნიადაგზედ. მე მაძლევდნენ მარტო კორექტურას და მე მქონდა შესაძლებლობა მხოლოდ ჩამომეყალიბებია ის, რასაც გამომცემლები იღებდნენ პირველი და მეორე კორექტურიდან. ერთ შემთხვევაში მე მოვიქეცი, როგორც რუსი ბარბაროსი. მე დავბეჭდე მარქსის წერილების ამონაღები პირველი კორექტურით. ასტყდა დიდი სკანდალი, იმიტომ, რომ ვაიძულე გამოეცვალათ პირველი ტომის ანაწყობი, რადგან არ შეიძლებოდა უკვე იმის ამოჭრა, როცა მე დავბეჭდე. შემდეგ მე გამოვაქვეყნე მარქსისა და ენგელსის რამდენიმე წერილი ორიგინალიდან პირდაპირ რუსულ ენაზედ. ჯერ კიდევ ომამდე მე ვიყავი ბებელთან და შევძელი ჩემი შრომისათვის ინტერნაციონალის შესახებ, მარქსისა და ენგელსის წერილების სათანადო წლების, ორიგინალთა მიღება. მე უთხარი ბებელს, რომ მათ გარეშე მე არ ვიმუშავებდი ამ შრომაზედ, რომ მე ვთვლიდი პატივისცემის დარღვევად მესარგებლა ასეთი გამოცემით. ბებელის დაჟინებით ბერნშტეინმა მონცა მე ეს წერილები. სანამ მე დაუბრუნებდი ბერნშტეინს ამ წერილებს, მე, ომ არა ვსთქვა ცუდი სიტყვა, ყველა წერილების ფოტოგრაფია გადავიღე. საჭირო იყო ასეთივე ოპერაციის გაკეთება ყველა დანარჩენებისათვისაც. ენლა მე შემიძლია ვსთქვა, რომ ეს შესრულებულია—ჩვენ გვაქვს ფოტოგრაფიული გადაღება მარქსის წერილების ენგელსისადმი და ენგელსისა მარქსისადმი, რომელიც კი აქვს ბერნშტეინს, ხოლო ჩვენ გვაქვს აგრეთვე ისეთი წერილებიც, რომელიც ბერნშტეინს არა აქვს.

მარქსის წერილები ენგელსისადმი წარმოადგენს ლიტერატურული მემკვიდროების არანაკლებ სამ მეოთხედს, დიდ ნაწილს, რომელიც არის მარქსის წერილებში. ყველა თქვენგანს ახსოვს მარქსის უფრო საინტერესო ადრესატები—კუგელმანი, ზორგე, ვეიდებეიერი და სხვა, ზორგეს წერილების გამოკლებით, ჩვენ გვაქვს ყველა დანარჩენი წერილები ფოტოგრაფიულად გადაღებული. ჩვენ გვაქვს აგრეთვე მარქსის წერილები არნოლდ რუგესა და თავის უფროს ქალიშვილთან. ყველაფერი, რის გაკეთებაც კი შეიძლებოდა ამ მიმართულებით, უკვე

შესრულებულია, და მე შემიძლია ვსთქვა, რომ ჩვენს ხელშია მარქსის წერილების არა ნაკლებ 90 პროცენტი. დარჩენილია მხოლოდ ორიგინალების ან ფოტოგრაფიების შეკრება და იმ წერილებიდან, რომლებიც არის გაქვნილი სხვა დასხვა პირებთან, რომელნიც მარქსს მიმართავდნენ სხვადასხვა შეკითხვებით.

უფრო ცუდათ იყო ენგელსის წერილების საქმე. როდესაც 1883 წელს მარქსი გარდაიცვალა, მისი კორესპონდენტების წრე შედარებით დიდი არ იყო. გაცილებით ფართოა ეს წრე ენგელსთან. 1883 წლიდან 1895 წლამდე ის იზრდებოდა მუშათა საერთაშორისო მოძრაობის ზრდასთან ერთად. აქ მნიშვნელოვანია იმ კორესპონდენტების განსაზღვრა, რომელზედაც, გარდა მარქსისა და ენგელსის ნათესავებისა, მოდის წერილების დიდი რაოდენობა. გონებასთან უფრო ახლო სდგას ის მოსახრება, რომ ყველაზე მეტად ენგელსი სწერდა, თუ რომ არ მივიღებთ მხედველობაში ბებელს, ვიქტორ ადლერს, კაუცკის და ბერშტეინს. მნიშვნელოვანი იყო ცდა, რომ მიგველო ეს წერილები. ამოცანა იყო ძნელი, მაგრამ იგი სრულებით შესრულებულია. ჩვენ გვაქვს ყველა წერილების ფოტოგრაფია ენგელსისა კაუცკისადმი, რომელმაც (კაუცკიმ) მომთხოვა ერთი პირობა — მე არ შემიძლია ისინი გამოვაქვეყნო 1924 წლის ზაფხულამდე.

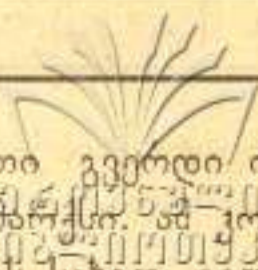
შევძელით ენგელსის წერილების მიღება ბერშტეინისადმი. თუ რა მნიშვნელოვანი მასალაა ეს ენგელსის ბიოგრაფიის და მე 80 წლების ისტორიისათვის, ამას თქვენ დაინახავთ რამდენიმე კვირის შემდეგ. რადგან ბერშტეინმა მე მომცა უფლება გამოვაქვეყნო გამოუკლებლივ ეს წერილები რუსულ ენაზე ორი თვის შემდეგ. კიდევ მეტი, ბერშტეინი დამპირდა რომ ის დასწერს შესავალს თავის დამოკიდებულების შესახებ ენგელსის მიმართ და გაარჩევს ყველა ადგილებს და ინიციალებს, რომლებიც გაუგებარი აღმოჩნდება. რჩება მხოლოდ იმ წერილების მოკრება უახლოეს წლების განმავლობაში, რომლებსაც ენგელსი უგზავნიდა თავის მრავალრიცხოვან კორესპონდენტებს რუმინეთში, სომხეთში, იტალიეთში, პორტუგალიაში და შვეიცარიაში. ეს მუშაობა მსუბუქდება იმით, რომ ენგელსი, სანამ წერილებს აგზავნიდა, მანამ იტოვებდა მათ წინასწარ კონსპექტს. მრავალი ასეთი შავად ნაწერების მონახვა მე შევძელი. ეს შავად ნაწერები მეტად საინტერესოა. შესაძლებელი გახდა შავად ნაწერების მონახვა ენგელსის მეტად დიდი წერილისა ზასულიჩისადმი, ლორიას და მთელი რიგი სხვა პიროვნებათა მიმართ, რომლებიც გვაძლევენ სხვა ადრესატების მონახვის საშუალებას.

მაგრამ მარქსისა და ენგელსის კორესპონდენტები გვაძლევენ სხვა საინტერესო ცნობებსაც. მარქსი და ენგელსი სწერდნენ ბევრს, მაგრამ ლეზულობდნენ აგრეთვე ბევრს. ამ მემკვიდროების განხილვა მნიშვნელოვან ცნობებს იძლევა. მე მოვიტანე ლაბრიოლას ყველა წერილების ფოტოგრაფიული გადაღებანი ენგელსისადმი. ეს არის დაახლოებით 160 გვერდი. არის ენგელსის მიმართ რუსეთის სხვადასხვა რევოლიუციონერების წერილები, არის საინტერესო წერილები მარქსისადმი, რომლებიც იძლევიან ცნობებს სულ უცნობ ფაქტებზე. მე მალე გამოვაქვეყნებ ლორიას წერილებს მარქსისადმი. ისინი მეტად დამახასიათებელი არიან ბურჟუაზიულ მეცნიერების წარმომადგენლისათვის, რომლებიც წერილებში დიდ პირფერობით მიმართავენ მარქსს. ამ წერილებს შორის არის ნაც-

ნობი წერილები ჩარლზ დარვინის და უცნობი ლანკასტერის, ჯონ ჰოლდენის, ყველასათვის საინტერესო იქნება, რომ კარლს პირსონს, ინგლისის ერთ-ერთ მსხვილ მეცნიერს, რომლის სახელი კარგად იცის ყველამ, ვინცა მუშაობდა ფიზიკისა და ბიომეტრიკაში, რომელიც ყოფილა მაშინ კემბრიჯის უნივერსიტეტის სტუდენტად, მიუმაართავს მარქსისათვის წინადადებით, რომ ინგლისურად გადაეთარგმნა „კაპიტალი“. ის ეყრდნობა იმ დებულებას, რომ უნივერსიტეტიდან მის ამხანაგთა შორის არის ჯგუფი, რომელიც დაინტერესებულია „კაპიტალით“ და კითხულობს მას უმეტესად ფრანგულ ენაზე. თავის თავს ის გადათარგმნისათვის მზად სთვლის, რადგან ის სწავლობს გერმანულ აზროვნების ისტორიას, არის ნამყოფი ორი წლის განმავლობაში ჰეიდენბერგის უნივერსიტეტში და იღებს სოციალიზმის ყველა ძირითად პრინციპებს. მის პირველ შრომებში თქვენ შეხედებით მთელ რიგ ისეთ საკითხებისა, რომლებიც არა აქვთ ჩვეულებრივ ინგლისის მეცნიერებს და რომლებიც ეხლა აიხსნება განსაზღვრულ იდეოლოგიურ ზეგავლენით.

ეხლა გადავდივარ უკანასკნელ ჯგუფზე. რამდენიმე სიტყვით შევჩერდები რვეულების შესახებ. მე დავტოვე ისინი ფოტოგრაფის მიერ გადაუღებლად, რადგან დრო არ მყოფნიდა. მე მაქვს იმ რვეულების და წიგნების სია, რომლებსაც მარქსი კითხულობდა. ისინი იძლევიან საინტერესო მასალას იმის შესახებ, თუ რა დაინტერესებდა მარქსს, მისი ცხოვრების რამოდენიმე პერიოდში. არის რამოდენიმე რვეული 33—45 წლებისათვის და სამი რვეული 50—60 წლებისათვის, აგრეთვე მე—70 წლებისათვისაც. მათ შორის განსაკუთრებით საინტერესოა სამი დიდი რვეული—მე-75 წლის კრიზისის ისტორია, შემდეგ რვეულები, რომლებიც წარმოადგენენ 4 ტომიან თხუზულებას და რომლებიც იძლევიან მსოფლიო ისტორიის მიმოხილვას მე-17 საუკუნის ნახევრამდე. არის აგრეთვე მარქსის მათემატიკური ვარჯიშობის რვეულები. უნდა დავძინო, რომ უკვე 9 წლის წინათ მე ვნახე მარქსის მათემატიკური შრომა, რომელიც ჩემ მიერ გადაცემულ იქმნა ფრიც ადლერისადმი დასაბეჭდათ. ეხლა მე კიდევ მივიღებ ბერნშტეინისაგან ერთი მათემატიკური ხელნაწერი.

მარქსისა და ენგელსის ლიტერატურულ მემკვიდრეობის ეს ნაწილი კიდევ გამოუყენებელია. ის განსაკუთრებით საინტერესოა მარქსის ბიოგრაფებისათვის. ის გვაჩვენებს, თუ როგორ მუშაობდა მარქსი, როგორ მეცადინობდა, როგორ სინდისიერად ეპყრობოდა ყოველ ახალ საკითხს, რომელსაც ის სწავლობდა. მუშაობაში ეს მეთოდითურობა და სისტემატიურობა მან სიკვდილამდე შეინარჩუნა. თუ მე-81—82 წლებში მან დაჰკარგა დამოუკიდებელ მეცნიერულ შემოქმედების თვისება, მას არ დაუკარგავს შესწავლის თვისება. ზოგჯერ ამ რვეულების გადარჩევის შემდეგ ისმება საკითხი:—რისთვის კარგავდა ის დროს ასეთ სისტემატიურ და საფუძვლიან კონსპექტიურობაზე, რადგან მოცემა შრომის, — როგორც ის შერებოდა ჯერ კიდევ 1881 წელს, ერთი მსხვილი შრომის ირგვლივ გეოლოგიიდან, თავიდან თავამდე ადგენდა კონსპექტს—ეს იყო მიუტევებელი პედანტიზმი. მეორე მაგალითი: მორგანი მან მიიღო 78 წელს, 98 გვერდზედ წერილი ხელნაწერით გადმოღებულია მორგანის კონსპექტი დაწერილებით

(თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ მის დაჩქარებით ნაწერის ერთი გვერდი იძლევა მინიმუმ 2,2 გვერდს ნაბეჭდს). ასე მუშაობდა უკვე მოხუცი მარქსი. ამ კონსპექტების განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო, გამონაკლისის სახით, გადავიღე ფოტოგრაფიულად მორგანისა და ორი წიგნის — ლემოკლისა და მენის — კონსპექტი. ამ რვეულებით სჩანს, რომ მარქსი მე-70 წლების მეორე ნახევარში მუშაობდა ფეოდალიზმის და მიწის მფლობელობის ისტორიაში.

აი საერთო სურათი იმ ახალი მასალებისა, რაც გვაქვს მარქსისა და ენგელსის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში. კითხვა, რომელიც ამ დაწესებულების კედლებში პრაქტიკულად უნდა დაისვას, შეეხება იმას, თუ როგორ შევძლებთ ჩვენ, რომ არ გადავდვათ კიდევ 30—40 წელით, გამოვიყენოთ ამ აზრთა, ფიქრთა და მოსაზრებათა კოლოსალური გროვები, რომელნიც გვაქვს ამ გამოუქვეყნებელ ხელთნაწერების სახით.

პირველ რიგში უნდა დაისვას საკითხი ყველა ამის გამოქვეყნების შესახებ რუსულ ენაზე. მე უნდა დავსძინო, რომ, სამწუხაროდ, ბერნშტეინთან შეთანხმებით მე მაქვს ხელთნაწერების მხოლოდ რუსულ ენაზე გამოცემის უფლება. რაც შეეხება მათ გამოქვეყნებას ორიგინალის სახით, ამის შესახებ დავგვირდებოთ ცალკე მოლაპარაკების წარმოება. ეს გადადებულია შემდეგი წლისათვის, მაგრამ რუსულ ენაზე გამოცემის უფლება ჩვენ გვაქვს.

მე ჩემს თავს ნებას მივცემ, ცოტა ვაგრძელებული ცნობა და არა მოხსენება, ახალ მასალების შესახებ — დავასრულო შემდეგი სურვილით: დეე დაბოლოს მოინახოს ახალგაზრდები, ენერგიული, მტკიცე და მუყაითი მუშაკები, რომლებიც დაგეხმარებიან ჩვენ, მე-ნ გაწვევის კომკავშირებს, დავასრულოთ ეს მუშაობა.

ამხ. რიაზანოვი შემოსულ შეკითხვებზედ უპასუხებს შემდეგს:

აქ ამხანაგი — რომლის სახე მახსოვს, ხოლო გვარი არა — შეკითხება: — როგორ მოხერხდა, რომ ამხ. რიაზანოვმა შესძლო სოციალ-დემოკრატებისაგან ამ მასალის მიღება, მათ მიერ კომუნისტებისადმი ყველასთვის ცნობილი, მტრული განწყობილების დროსო. ამ შეკითხვას უერთდება ამხ. პრეობრაჟენსკის შეკითხვა — ვინ გვიწყობდა და ვინ გვიშლიდა ხელს ამ საქმეში. მე უნდა განვაცხადო, რომ გერმანული ფორშტადტის მხრივ იყო ერთი პატარა დაბრკოლება. მოლაპარაკებას გერმანულ ფორშტადტთან მე ვაწარმოებდი ადოლფ ბრაუნისა და რუდოლფ ჰილფერდინგის საშუალებით. ეს ორი სახელი მრავალ ამხანაგს უკვე ანიშნებს, რომ ორივე ისინი იცნობდნენ თუ ვინ არის ამხ. რიაზანოვი, მას აქვს ცუდი ნაკლი, რომ ის კომუნისტი, მაგრამ მარქსისა და ენგელსის თხუზლებათა გამოცემის საქმით დაინტერესებულია, და დაინტერესებულია, როგორც ჩვენში შეეჩვიენ თქმას, გულწრფელად.

პირობები მე დამისვეს მხოლოდ გერმანულ ენაზე ნაწილობრივ გამოქვეყნების შესახებ, მაგრამ ფოტოგრაფიული გადაღების უფლება და შესაძლებლობა მე მომცეს ყოველივე პირობების გარეშე, გარდა იმ პირობებისა, რომლებიც საერთოდ არსებობს ყველა არქივებში.

მაგრამ სრულიად მოულოდნელად მე წავაწყდი დაბრკოლებათა მთელ რიგს

რუსეთის სოციალ-დემოკრატების, მენშევიკების მხრივ. ისინი აღმოჩნდნენ მარქსის ორი წერილის პატრონები. ეს წერილებია მიწერილი ერთი ზასულიჩისა და მეორე თავის უფროს ქალიშვილისადმი. რამდენიმე ამხანაგებმა ეცინა, რომ მე უკვე დიდი ხანია აღმოვაჩინე მარქსის წერილის შავი დედანი ზასულიჩისადმი. მე ვიპოვე იგი 1910 წელს ლათარგთან შენახულ ქალაქებში. ეს წერილი გარჩეულია, გარჩევაზედ მე მეხმარებოდა ამხ. ბუხარინი. ვენიდან, როგორც ვი ვნახე წერილი, მე მივმართე ზასულიჩსა და პლენანოვს. მე მახსოვს, რომ „შრომის განთავისუფლების“ ჯგუფში იყო რალაც მიწერ-მოწერა მარქსთან რუსეთის თემის შესახებ. პლენანოვმა მიპასუხა, რომ მარქსმა რალაცა წერილი გამოგზავნა, მაგრამ ის მას არ ახსოვს. ზასულიჩსაც დაავიწყდა, დაავიწყდა აქსელროდსაც. სრულიად შემთხვევით ერთი მენშევიკისგან მე გავიგე, რომ აქსელროდის ქალაქ-ლებში უნახავთ მარქსის პასუხი ვერა ზასულიჩისადმი. ეს არის დაახლოვებით ერთი პატარა გვერდი, ხოლო ის შავი დედანი, რომელიც მე მაქვს, შეიცავს 12 გვერდს. მე ვთხოვე, რომ ჩემთვის ეჩვენებიათ წერილი და აღმოჩნდა, რომ ეს ის წერილი არ არის, რომელიც მე მქონდა. მენშევიკები, რომლებსაც ჰქონდათ ეს წერილები, ბოლოს და ბოლოს დათანხმდნენ, რომ მე ეს წერილი გადამელო ფოტოგრაფიულად. ამ წერილის ფოტოგრაფია მე მაქვს, მაგრამ გამომართვეს სიტყვა, რომ მე შემძლია მისი დაბეჭვდა მხოლოდ მის შემდეგ, როცა მას დაბეჭვდავს ბერლინის ერთ-ერთი გამომცემლობა. უფრო ცუდად არის საქმე მარქსის წერილების შესახებ თავის ქალიშვილისადმი. მრავალმა ჩვენთაგანმა აღბად იცის, რომ მარქსის წერილები გამოქვეყნდა სმირნოვის მიერ 1897 წელს „ახალ სიტყვაში“. ისინი დაიბეჭდა დიდი შემოკლებით. ამხ. სმირნოვმა ძველ დროს მე მიაშბო, რომ მარქსის ერთი წერილის დაბეჭვდა მან არ გადაწყვიტა. ეს იყო გამწვავებული ბრძოლის დრო ნაროდნიკებთან. ამ დროს მარქსი არა საკმაო პატივისცემით იხსენიებდა კაუცკის. ეს წერილი მე წაევიკითხე. გავიდა მრავალი წელი. სმირნოვმა დაუბრუნა ყველა წერილები ჟან ლონგეს, მარქსის უფროსი ქალიშვილის შვილს, მაგრამ იმის გამო, რომ ლონგე მაშინ იდგა ოპორტიუნიზმის მხარეზე, ხოლო სმირნოვი ეკუთვნოდა ორტოდოქსალურ მიმართულებას, ამ უკანასკნელმა სიფრთხილე იქონია, რომ ლონგეს არ გამოეყენებია ეს წერილი კაუცკის წინააღმდეგ და ამიტომ მან გადასწყვიტა ეს წერილი პოლიტიკურ მოსაზრების გამო ლონგესათვის არ დაებრუნებია. ჟან ლონგემ მიიღო ეს წერილები და თავიც არ შეუწუხებია, რომ შეემოწმებია ისინი, ყველა არის თუ არა. მან არ იცოდა და აქამდე არ იცის, რომ ერთი წერილი მას არა აქვს. მე გამოვკითხე სმირნოვს, თუ რა მოუვიდა ამ წერილს.

აღმოჩნდა, რომ მან იგი შესანახათ მარტოვს გადასცა, მაგრამ უკანასკნელს წერილი არ დაუბრუნებია. ეხლა ის ნაპოვნი იქნა მარტოვის ქალაქებში. მე მივმართე მემკვიდრეებს თხოვნით, რომ ჩემთვის გადმოეცათ წერილი, რომ ის ფოტოგრაფიულად გადამელო, მაგრამ მარქსის წერილის ბედნიერი მფლობელნი, რომელთაც ის არ ეკუთვნის, უარზედ დადგნენ წერილის ჩვენებისათვისაც კი. ისინი დამეთანხმნენ მე, რომ გადმომცემდნენ ასლს, გარეშე იმ აბზაცისა რომელიც კაუცკის ეხება. „ფოტოგრაფიას ვერავითარ შემთხვევაში ვერ მოვცემთ,

რომ ამით კაუცკი არ ჩავაყენოთ უხერხულ მდგომარეობაშიო". ეს ბლაგვი მეშ-
ჩანობა და აბსოლიუტური გაუგებრობა იმისა, თუ რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს მარქს-
მეტყველებისათვის, მარქსის ყველა წერილების შეკრებას, იმდენად, რამდენადაც
მეჩვენა, რომ უარი განვაცხადე „გაწმენდილი“ ასლის მიღებაზე და მოვითხო-
ვე ფოტოგრაფია. მიუხედავად იმისა, რომ კაუცკის მეუღლე, რომელსაც მე
უამბე საქმის ვითარება, მაშინვე დათანხმდა, მაინც ვერ მივიღე წერილის ფო-
ტოგრაფია. მოგვიხდება ცდა, ვიდრე ლონგე არ მიიღებს მარქსის წერილს, რო-
მელიც მას ეკუთვნის და არ მომცემს მე, როგორც გადმომცა სხვა წერილები
და დატოვა ჩემს განკარგულებაში.

არ უნდა ვიფიქროთ მხოლოდ, რომ ამ წერილში არის რაღაც საშინელება.
მასში არაფერი არ არის გარდა კაუცკის მიმართ ერთი მკაცრი გამოთქმისა,
რომელიც თავისი სიმკაცრით ჩამორჩება იმ სამკაცრეს, რომელსაც ის უშვებდა,
სრულიად უხერხულობის გარეშე, ენგელსთან და თავის უფროს ქალიშვილთან.
ეს მკაცრი გამოთქმა, რომ გავიგოთ საკმაოა მხოლოდ იმ პირობების ცოდნა,
რომლებშიაც მარქსი გაეცნო კაუცკის.

საქმე იმაშია, რომ კაუცკი 1881 წელს ჩავიდა ლონდონში, სადაც მარქსი
განიცდიდა საშინელ დღეებს. ფილისტერი კერძო ცხოვრებაში, როგორც ფიქ-
რობს ზოგი ჩვენი ამხანაგი, მსურველნი რომ მარქსი ცუდათ იცნობდა „ახალ
მორალს“, იგი მეტად კარგად იყო განწყობილი თავის მეუღლის მიმართ, რომე-
ლიც მაშინ განიცდიდა სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებს და ამის გამო მეტათ
ცუდად და არა ხალისიანად იღებდა თავის ახალ სტუმრებს. ამ დროს მას ეს-
ტუმრა ახალგაზრდა კაცი, რომელიც მისთვის საეჭვო იყო: იმის წინადაც კაუცკიმ
გამოაქვეყნა წიგნი, რომელშიაც მეტად არა მოხდენილად აჩყავდა სინთეზში
მარქსი და მალტუსი. ამას გარდა იგი დაკავშირებული იყო ბერნშტეინთან და
ძლიერ დასცა თავისი პრესტიჟი მარქსისა და ენგელსის თვალში გეზბერთან კავ-
შირით, რომელიც ფინანსიურ დახმარებას უწევდა სოციალ-დემოკრატიულ ლი-
ტერატურას, რომელიც მეტად კარგი ადამიანი იყო, მაგრამ ამდენადვე ცუდი რე-
ვოლიუციონერი. ენგელსმა შემდეგ, რომელსაც კაუცკის ახლოს გაცნობის საშუა-
ლება ჰქონოდა, გაიგო, რომ მას საქმე აქვს გამოჩენილ ახალგაზრდა მწერალთან,
რომელიც 1832 წელს იმდენად მარქსისტული ჟურნალის გამოცემას. მე ეხლა
მაქვს მარქსის ორი წერილი კაუცკის მიმართ, რომლითაც მტკიცდება, რომ მი-
სი პირველი გამოხმაურება შემთხვევითი განწყობილების შედეგი იყო. ალბად
კაუცკი მივიდა მარქსთან განსაკუთრებით რთულ წუთებში. ალბათ ენგელსის
სარეკომენდაციო ბარათით და ასეთ გაჯავრებულ წუთებში მარქსმა მისწერა
თავის ქალიშვილს, რომ კაუცკი ალბად ენგელსს მოეწონა იმიტომ, რომ მასზედ
ნაკლებათ არ სვამსო. ვის შეურაცხყოფს ეს აზრი, და თუ შეურაცხყოფს ვინმეს,
ენგელსს თუ კაუცკის?

კაუცკიმ, როგორც გადმომცა მისმა მეუღლემ, მხოლოდ გაიცინა, როდეს-
საც გაიგო ასეთი აზრი, მაგრამ მენშევიკები, რომლებიც თავს თელიან მარ-
ქსისტებათ დარჩენ მეშჩანურ მორალის ერთგულ დარაჯებათ და სურთ შეინა-
ხონ „შეუბღალავ“ კაუცკის რეპუტაცია. მე მეკითხებიან თუ რამდენი დაიხარ-

ჯა 1000 სურათის გადაღებამ, რომლებიც მე ჩამოვიტანე გერმანიიდან, შემიძლია გიპასუხოთ, რომ ბევრი არ დახარჯულა. ყოველ შემთხვევაში, უფრო იათი, ვიდრე სახელმწიფო გამომცემლობას ეხარჯება ზედმეტი ფუფუნების გამოცემებში. რომ ვიანგარიშოთ 7000 გადაღება, თითოეული ცალკეურს 35 კაპ. და ყველა ერთად კი 2500 მანეთი. ჩვენთვის მუშაობდა სამი ფოტოგრაფია. პირველად მე გადამქონდა გერმანული სოციალ-დემოკრატიის ცენტრალურ ორგანოების და პრუსიის ნაციონალურ ფოტოგრაფიების საშუალებით, მაგრამ მე ძლიერ მალე დავრწმუნდი, რომ ასეთი ტემპით თუ ვიმუშავებდი, რომლებსაც ეს ფოტოგრაფები შეეჩვიენ, დამჭირდებოდა რამდენიმე თვე და შეიძლება წელიწადიც. დასახმარებლად მომეშველა საბჭოთა წარმომადგენლობის ფოტოგრაფია. ყოველ დიდ დაწესებულებას უნლა აქვს თავისი გაუმჯობესებული ფოტოგრაფიული აპარატი, რომლებიც იძლევიან ძვირფასი ფურცლების დაუხმარებლად, მხოლოდ ნეგატივებს, ასეთი აპარატი აქვს პრუსიის ნაციონალურ ბიბლიოტეკასაც, რომელიც ასეთივე წესით აღადგენს მსურველთათვის სხვადასხვა ხელთნაწერებს. არავითარი გადაწერა არ შეედრება თავის სისწორის მხრივ ფოტოგრაფიას, რომელიც სცდება მხოლოდ იქ, სადაც თითონ ორგინალიც სცდება. მე შევძელი ფოტოგრაფიის მუშაობის ისეთ რიგად მოწყობა, რომ ერთი მეტად ენერგიული ამხანაგის დახმარებით ჩვენ ვაკეთებდით ასეულ გადაღებებს დღეში. სიჩქარე ზოგჯერ შეისყიდებოდა ხარისხის ანგარიშზე. ჩვენი ფოტოგრაფია გვაძლევდა ერთმანეთში საშინლად არეულ გადაღებებს და ქმნიდა კოლოსალურ სამუშაოს მათ სისტემაში და წესრიგში მოსაყვანად, მაგრამ, ამ დანაკლისის მიუხედავად, საქმე გაკეთდა. აღმოჩნდა, რომ ყველაზე ცუდი გადაღებების გარჩევაც შესაძლებელია. უკიდურეს შემთხვევაში, მოგვიხდება მისი ხელახლა გადაღება. თქვენ შემდეგი მაგალითი დაგანახებთ ფოტოგრაფიის მთელი უპირატესობას გადმოხატვასთან შედარებით. მე თქვენ უკვე მოვახსენეთ, რომ ენგელსის ერთი მნიშვნელოვანი მანუსკრიპტი, ენგელსის წერილებთან და სამ პატარა ხელთნაწერთან ერთად, მე მივიღე ბერნშტეინისაგან გამგზავრების წინა დღეებში და ისიც კვირა დღეს. ჩემს ფოტოგრაფს შეეძლო მუშაობის დაწყება მხოლოდ ორშაბათს 10 საათიდან, ხოლო სამშაბათს ჩვენ უნდა წამოვსულიყავით. ამიტომ რამდენიმე საათში გაკეთებული იქნება დაახლოებით 400 გადაღება. საღამოსათვის ყველა მზად იყო. ჩვენ დავიწყეთ გადასინჯვა და ხარისხებათ დაყოფა. 11^{1/2} მე შევამჩნიე, რომ ჩემმა ფოტოგრაფმა სიჩქარეში გამოუშვა ენგელსის ოთხი წერილი, მან ის მაშინვე გადაიღო. 12^{1/2} ღამით მე უკანვე მივიტანე ბერნშტეინთან ყველა ორიგინალები, რომელიც თავის თვალებს არ უჯეროდა, რომ მისი ორიგინალები ასე ჩქარა მიიღო. საჭირო იყო გადამწერთა მეტად დიდი შტატი, რომ ეს სამუშაო შეესრულებინათ 15 საათის განმავლობაში.

მე შეკითხებიან, როგორ ფორმებში შეიძლება ახალგაზრდობის დახმარება ხელთნაწერის გამოცემის საქმეში? ამისათვის საჭიროა უპირველესად მუშაობის სურვილი, შემდეგ მუშაობის სურვილი და კიდევ მუშაობის სურვილი.

ამხ. პრეობრაჟენსკის მე მოვაგონებ, რომ ჯერ კიდევ გასულ წლის დასასრულს წითელი პროფესურის ინსტიტუტის მსმენელები გამოვიდნენ „პრავდაში“

დიდ და საკმაოდ მრისხანე მანიფესტით. სანამ ისარგებლებენ ჩვენი მოთმინებით, აღნიშნავდნენ ისინი, რიაზანოვი, სტეპანოვი და სხვა ძველი მარქსისტები და როდის მოგვეცემენ ისინი ჩვენ მარქსისა და ენგელსის თხუზულტანს? ამასთან ერთად ისინი პირდებოდნენ მოხუცებს ყოველმხრივ დახმარებას. ამ კითხვაზე მე უპასუხე ახალგაზრდა ამხანაგებს, რომ ჩვენ უდიდესი სიხარულით მივიღებთ მათ დახმარებას. ჩემი მისამართის გარდა, მე მათ მივეცი სტეპანოვის მისამართიც, რომელიც ხასიათდება კიდევ მეტი ლმობიერებით, ვიდრე მე. და რა მოხდა? არა თუ მარტო ჩემთან, არამედ სტეპანოვთანაც არავინ არ გამოცხადებულა დახმარების გასაწევად. აი, ამიტომ მე ვთვლი დახმარების წინასწარ პირობათ მუშაობის სურვილს. მეორე პირობა: პირველად გვეკითხონ არა რამდენად იმუშავენ, არამედ რამდენია სამუშაო და რამდენის მიღება შეიძლება.

მე შეკითხებიან ინგლისის სამხედრო სტატიებზე. მე შემიძლია გაცნობოთ, რომ ჩემ მიერ შეკრებილ სტატიებს ეხლა მიემატა რამდენიმე ხელთნაწერი. ამას გარდა მე ვნახე ბერშტეინთან ინგლისის სტატიები, 1866 წლის რუსეთ-ავსტრიის ომის შესახებ, რომლებიც არის გაზეთებიდან ამოჭრილი. ვიმედოვნებ, რომ უახლოეს ხანში შევძლებთ ინგლისის სამხედრო სტატიების ტომის გამოცემას.

ევგენი ალექსანდრეს-ძეს კითხვაზედ, მარქსისა და ენგელსის მიწერ-მოწერის შესახებ, შემიძლია გიპასუხოთ, რომ ამონაშალი და სხვებით შეცვლილი უფრო რბილი გამოთქმებით ლიბკნეხტის და ლასალის მიმართ არ იქნებოდა კიდევ უბედურება. სამწუხაროდ, გადაგდებულია მთელი გვერდები, გამოტოვებულია, უმთავრესად ფილისტერული მოსაზრებით, საინტერესო ეპიზოდები. მრავალი გამოტოვებულ იქნა მერინგის დაჟინებით, მრავალი ბერშტეინის მოთხოვნით თუმცა უკანასკნელი ეხლა აცხადებს, რომ არა ნაკლებ დაზნაშავე იყო დიცი, ყოფილი ერთი უხმო რედაქტორი. წერილების გამოცემაში ბებელის მონაწილეობა თითქმის ნომინალური იყო.

ფიქრობენ თუ არა გერმანელები ამ ხელთნაწერების გამოცემას? ამას შეკითხება ამხანაგი პანკრატოვისა, რომელსაც სურს, რომ მე აქ მოსული ისევ ამ საათშივე გამაგზავნოს ბერლინში. მე იმედი მაქვს, რომ ორი წელი დაგვეჭირდება, რომ ეს რუსულ ენაზე გამოუშვათ ხმარებაში მარქსის ეკონომიურ შრომებს გარდა.

რაც შეეხება რუსეთის რევოლუციონერთა წერილებს, მე უკვე აღვნიშნე, რომ მე მოვიტანე პლენანოვის ყველა წერილების ფოტოგრაფია ენგელსისადმი. მე დავბეჭდავ მათ ჟურნალ „მარქსიზმის დროშის ქვეშ“, — ამას გარდა არის მთელი რიგი წერილები ლავროვისა ენგელსის მიმართ, წერილები ზასულიჩისა, წერილები უცნობი რუსების, ენგელსის წერილების რამდენიმე შავად ნაწერი უცნობ რუსებისადმი.

მარქსის დამოკიდებულების შესახებ ბაკუნინთან ახალი არაფერია, რაც იყო, ჩემ მიერ უკვე ყველა გამოქვეყნებულია.

ქართული
ზღაპრების

ბიბლიოთეკა

6. ბარათაშვილი

სახელმწიფო გამომცემლობა, 1922 წ. ტფილისი.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის აკადემიური გამოცემა (თუ შეიძლება ასე ითქვას) სასიხარულო მოვლენათ უნდა ჩაითვალოს ჩვენს ლიტერატურაში. მისი პოეზია იმდენათ ძვირფასია, იმდენათ ახლოა ჩვენთან, რომ ვალდებული ვართ შეტის ყურადღებით შევხედეთ ამ წიგნს. ერთი უდიდესი ჩვენ ლირიკთა შორის ის სდგას განმარტობით იდუმალი და პირქუში, მაგარი, როგორც ფოლადი, მძაფრი მელანქოლიით დატვირთული, მარტოობის ჯვარზე გაკრული, ის როგორც დაისრული სებასტიანე ევლინება ჩვენს პოეზიას. მისი შემოქმედება, ისე, როგორც მისი სიცოცხლე, არის მოკლე, მაგრამ მისი ოცნება პოეტური ინტელიცია და ქმედითი ძალა, გაფრენილი მერანის დაუდგრომლობით ახლევს მას უფლებას ამაყათ ატაროს დიდი პოეტის სახელი. ბედის დაცინვა იყო, რომ ის დაკოჭლებული იძულებული იყო ჩინოვნიკათ ყოფილიყო მთელი თავის სიცოცხლე, მაგრამ უფრო სამწუხარო არის ის, რომ ქართულ მწერლობას აქამდე არ ჰქონია ნ. ბარათაშვილის გამოცემა მისაღები ოდნავ მაინც. ამისათვის სასიხარულოთ მიგვაჩნია შრომა, როგორც (შეიძლება სუსტი), მაგრამ პირველი ცდა ბარათაშვილის შესაფერისად გამოცემისა. ჩვენ არ შეგვიძლია მივიღოთ ეს წიგნი საუბრებით. მას, რა თქმა უნდა, ვერ უწოდებთ აკადემიურ გამოცემას; ეს ყველასთვის ცხადია; ამას არც გამომცემელი უარყოფს თავის ბოლოსიტ-

ყვაობაში, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ეს პირველი სერიოზული ცდა არის. შეტად სუსტია წიგნი გარეგნობით: არ ვარგა ქალაღი; რეპრედექციები, შრიქტი და თვით წიგნის ფორმატი. რაც შეეხება წერილებს, უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივაც წიგნი სავესებით გამართლებული არ არის. შეტად ინტიმურია და ლამაზათ დაწერილი იონა მეუნარგიას ბიოგრაფია. თავის ჩვეულებრივი მანერით ის გვაძლევს ბარათაშვილის პორტრეტს და სიყვარულით გამოჰყავს წარსულიდან ძვირფასი ლანდები ბარათაშვილის თანამედროვეთა, რომელთა სიყვარული, მეგობრობა, ტყუა და გაგება ისე საჭირო იყო პოეტისათვის.

ექ. თაყაიშვილის წერილი ჩვეულებრივია და არაფერს ახალს არ იძლევა.

გიორგი ჯაფახიშვილის წერილი: „ბარათაშვილის წინამორბედნი“ არ არის სავესებით გამართლებული.

უფრო მეტი გაგებით არის დაწერილი დ. უზნაძის წერილი: „ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების განვითარება“. აქ მოცემულია პოეტის შემოქმედების ფარული თვისება, გენეოლოგია მისი მხატვრული მათემატიკურობის.

მეცნიერულია და საინტერესო ს. გორგაძის წერილი: „ნ. ბარათაშვილის ლექსის უთრმა“.

ს. შანშიაშვილი. „სპარტაკი“

ს. შანშიაშვილი ყველაზე უფრო ნაცოფიერი მწერალია ჩვენს ლიტერატურაში. ის სწერს ჩვეულებრივ ლექსებს, როგორც ყველა, მაგრამ ის სწერს პოემებს, როგორც არავინ და მოკლე ხანია მან დრამების წერა დაიწყო, გასათვარი სისწრაფით და გახელდებით. ალბათ ამას თავის მიზეზი აქვს. ჩვენთვის საწყენი არ არის მწერალის ამგვარი ნოყიერება, მით უმეტეს, რომ ვიცით: თუ დიდი რამ არ დასწერე პატარა მწერლის სახელს ვერ ასცდები. საქართველოში, სადაც წერა ასე ადვილია, ტანტი და გვირგვინი მიკუთვნება მას, ვინც მეტს დასწერს. რა გასაკვირია, თუ ვინმეს სურდეს იყოს დიდი, ეს მას არ აუნებს და ხალხსაც გამოადგება, დაამწვენებს. მაგრამ ეს მეტის-მეტათ სახიფათო ტურნირია და ხშირათ კატასტროფებით თავდება, თუ ფარ-ხმალის სიმძიმე რაინდის ღონეს აღემატება.

ს. შანშიაშვილი არ არის ცუდი პოეტი, პირიქით, ის ნიჭიერია, მაგრამ ჩვენ სხვანაირათ ვსვამთ საკითხს: გასწედება თუ არა მისი ნიჭი — პოტენციალურათ საშუალო, — ამ უხარმახარ წერას, დაფარავს თუ არა ამ გახვიადებულ შემოქმედებას ისე, რომ სამი მეოთხედი წყალი არ იქნეს? ვიყოს მართალი და გულაბდილი! ჩვენ

ეფექტობთ — არა. ნუ თუ ამას ვერ გრძნობს თვით შანშიაშვილი.

„სპარტაკი“ ისტორიული დრამაა ხუთ მოქმედებათ და ექვს სურათათ, რომის ცხოვრებიდან. ავტორი ამბობს, რომ ფაბულა ალებულია. ამის დაძენა საჭიროც არ იყო: სხვებს უფრო მეტი მიაქვთ, მაგრამ ამას არ ამყლაფნებენ.

დავსვათ საკითხი ამნაირათ: რა მიღწევას იძლევა ეს დრამა, სხვა ამის მიერ დაწერილ დრამებთან შედარებით?

გაიხსენეთ უკვე სცენაზე დადგმული მისი პიესები და ეს აშკარა გახდება. არც სტილით, არც ფორმით, არც დრამატიულ მოძრაობით „სპარტაკი“ არ განირჩევა მათგან. მხოლოდ „ფაბულა“ არი სხვა, დანარჩენი იგივე დარჩა: საექვო დიალოგი, დრამატიულ მოძრაობის მინიმუმი, სტილი მიუყვებელი და ფერადების სიღარიბე. სულლას დროის გლადიატორები ლაპარაკობენ ისე, როგორც წმინდა მარქსისტები, რომელთაც შეუსწავლიათ მარქსი.

ჩვენ მეგობრულათ ურჩევთ ს. შანშიაშვილს მეტის ეკონომიით მოეპყროს თავის ნიჭს. აქ საწყენი არაფერია. მას შეუძლია წერა, მხოლოდ საჭიროა მეტი დისციპლინა და სიმკაცრე. პოეზიის სიყვარული მოითხოვს ამას.

დ'ორსე.

ბ. ქუჩიშვილი

„შრომისა და ბრძოლის სიმღერები“. ტფილისი 1923 წ.

ხსენებული წიგნი ქუჩიშვილის ლექსების მეექვსე წიგნია. ქართულ პოეზიაში ქუჩიშვილი ეკუთვნის ევდოშვილის სკოლას, რომლის შემოქმედების საგანს შეადგენს სამოქალაქო მოტივი. ნ. ჩიკვაძესთან ერთად ქუჩიშვილი არის დემოკრატიულ ჰანგზე მომღერალი პოეტი. მას ყოველთვის ახასიათებს ხალასი ნიჭი და საკმაო პათოსი. თუმცა მისი ლექსების ფორმა არ არის მისაღები — ტენიკური ჩამორჩენის გამო.

თავის ლექსების მეექვსე წიგნი პოეტი უძღვნის პროლეტარიატს:

„არა სულ-მოკლე ურწმუნო თომებს,
 არა ლაჩრებს და ყურ-მოპრილ მონებს,
 არამედ მებრძოლ პროლეტარიატს, —
 უძღვნი საჩუქრად მე ამ სტრიქონებს.“

ამ წიგნში მოთავსებულია 35 ლექსი. აქედან: ორი ურიტმო ლექსია. ლექსების უმთავრეს საგანს შეადგენს მუშათა კლასის წარსული და აწმყო. მაგრამ არც ერთ ლექსში არ არის გაგება ჭეშმარიტი რევოლიუციის. ქუჩიშვილი ვერ გასცილდა იმ ფარგლებს, რომელნიც ადრე შემოხაზა ი. ევდოშვილმა. და მისი ლექსების უმრაველესობის შინაარსიც შეიცავს წვრილ ბურჟუაზიულ იდეოლოგიას. რევოლიუციაზე ქუჩიშვილს ახალი არაფერი უთქვამს. შეიძლება ეს იყოს უკანონო მოთხოვნილება, მაგრამ ქუჩიშვილი ლაპარაკობს პროლეტარიატის სახელით და ეს გარემოება მას ბევრს ავალებს.

თ. გ.

მიხეილ ჯავახიშვილი — ადამაშვილი

მოთხრობები, ტომი I, ტფილისი, 1924 წ.

ბევრისთვის საეჭვოა ახალი მხატვრული პროზის არსებობა და ამ ეჭვსაც აქვს თავისი მიზეზი.

ამ 15 წლის განმავლობაში მრავალი მოთხრობა დაიწერა, იყო რომანის ცდა, მაგრამ მათი უმრავლესობა წარმოადგენს მხოლოდ ძვირფას საშვალებას უძილობის წინააღმდეგ.

დავ. კლდიაშვილის შემდეგ ბევრ პროზაიკოსს დაავიწყდა რუსთველის ბრძნული თქმა:

— „ხოგჯერ თქმითაც დაშავდების.“

ალბად ჯიუტობით აიხსნება, რომ დღეს, ხელოვნების უკიდურეს გამძაფრების ხანაში, ისევ გაცოცხლდნ და წერას განაგრძობენ არდაზიანები და მელანიები...

ქართული პროზა კონსერვატიზმით დასნეულდა. ის ერიდება აღმართებს და, როგორც შინაურ ფრინველს, ეშინია ჰაერში გაფრენის.

როდესაც ქართულმა პოეზიამ „დატოვა სოფელი, მყუდრო სამყოფელი“ და ძველი ხელოვნების სიმაგრეებს ნერონის ცეცხლი წაუკოდა, — ქართული პროზა იჯდა ასწლოვან ცაცხვის ჩრდილში და არხეინად განაგრძობდა:

— „სად არის იგი, მნათობი ეთეროვანი! გარნა გაჭქრა?.. ნაზი შექებით რომ აცისკროვნებდა არე-მარეს. მუნ გარდეფურჩქნა ლალ ბუნებას საბიერი და ნაზი“...

— „ექვთიმე ერთობაძე მეტად პატიოსანი გლეხი იყო. მას არაფერი არ გააჩნდა გარდა ცალი ხარისა, ერთი ფერდუმეხმარი ძროხისა და ორი ქათმისა. გლეხი მუდამ წყველიდა ბედის-წერას და მტერი იყო არსებულ წესწობილებს“...

— „ეთეროვანი ცილა ჯეირანივით გადახტა ყვავილოვან ბაღაში და ნარნარი თითებით მოსწყვიტა კოკობი ვარდი“...

ასეთი პროზა, რასაკვირველია, დაკარგავდა მკითხველს და ყველაზე უფრო საიმედო ბელეტრისტს მხოლოდ მეგობრები თუ იცნობენ. ამ გარემოებას ალბად ვერ ამჩნევდა ქართული პროზა, როცა გულდამშვიდებით განაგრძობდა:

— სად არის იგი, ეთეროვანი...

ქართული პროზის გარშემო ინტერესის ატმოსფერო ისევ ქართველმა პოეტებმა შექმნეს, მაგრამ უმადური ვიქნებოდით დაგვევიწყა პრო-

ზის ყველაზე უფრო ერთგული ჭირისუფალი სანდრო ცირეკიძე.

იშვიათი ალღო და ბედნიერი ნიჭი მას ნებას არ აძლევდა ყოფილყო სხვებივით ნაყოფიერი ავტორი დიდი რომანების და ურიცხვი მოთხრობების.

ამ ბოლო დროს ქართული მხატვრული პროზა თითქო თავს აღწევს საღათას ძილს, იბეჭდება ნიჭიერ ბელეტრისტის ნ. ლორთქიფანიძის თხზულებათა პირველი ტომი. მიხეილ ადამაშვილმა და ლეო ქიჩეღმა გამოსცეს მოთხრობათა პირველი წიგნი: ჩვენ აქ შევჩერდებით მიხეილ ადამაშვილზე.

მიხ. ადამაშვილი 20 წლის წინედ გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე. ის არ ეკუთვნის „მივიწყებულ და გამოჩენილ“ მწერალთა რიგს. როგორც მაშინდელი კრიტიკა, ისე მკითხველი საზოგადოება, სიხარულით შეხვდა ახალგაზრდა ავტორის პირველ დებიუტს. მწერალი იშვიათია დაკვირვებით შლიდა ახალი ცხოვრების სურათებს, ახალ ტიპებს: „ჩანხურა“, „მეჩქმე გაბო“, „კურკას ქორწილი“... მის მოთხრობებში იყო სიუჟეტის სიანბლე და სტილი თავისებური.

მიხ. ადამაშვილი, როგორც ყოფა-ცხოვრების ნამდვილი მხატვარი, თავიდანვე მოკლებული იყო ვიწრო ტენდენციებს. ის არ ლაღავდა მკითხველს ბუნების გაჭიანურებულ აღწერით და დაუსრულებელ დიალოგებით. და, რაც უმთავრესია, ავტორი არ იყო ტყვე სხვისი შემოქმედების.

დღესაც ყოველი მისი მოთხრობა იწვევს განსაკუთრებულ ინტერესს.

მ. ადამაშვილმა დიდი პაუზა გააკეთა: ათეული წლის განმავლობაში მას არაფერი დაუწერია. 1923 წლიდან ისევ დაუბრუნდა ქართულ მწერლობას და ახლა მისი ნაყოფიერება თითქო გაათკეცდა. ადამაშვილის მოთხრობათა პირველ ტომს, რომელშიდაც მოთავსებულია 10 მოთხრობა, სიამოვნებით წაიკითხავს ქართველი საზოგადოება. დაჯერებით ვიტყვი, რომ რეალისტურ სკოლის ბელეტრისტთა შორის მიხ. ადამაშვილი ყველაზე უფრო თვალბილულია.

ქართული
წიგნების
კავშირი

ნ. ჩხიკვაძე

ლექსები, ტფილისი 1923 წ. სახელმწიფო გამომცემლობა.

იმ მწერლებიდან, რომელთა შემოქმედების ობიექტს შეადგენდა სოციალური მოტივი, — ნ. ჩხიკვაძე იყო ჭეშმარიტი პოეტი. მის ლექსებში არის ტემპერამენტი და ცეცხლი — თუმცა ფორმალურად მათ აკლიათ დამუშავება და ტექნიკა. ეს წიგნი ნ. ჩხიკვაძის ლექსების მეორე გამოცემაა. პირველი არა სრული კრებული ლექსების თითონ ავტორის სიცოცხლეში იქმნა გამოცემული. სახელგამის მიერ გამოცემული ნ. ჩხიკვაძის წიგნი შეიცავს 193 გვერდს. წიგნს აქვს დართული კრიტიკული წერილები — რ. კალაძის, ივ. გომართელის და გრ. რობაქიძის. მოთავსებულია 82 ლექსი, რომელთა შორის აღსანიშნავია

სამი: „მკვდელი“, „№-ს“, სიმღერა: „მეგობრებო რწმენა — სალი“... მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე მკითხველისთვის ჩხიკვაძის ლექსების უმრავლესობა საკმაოდ მოძველებულია და, რამოდენიმეთ, ტრაფარეტულიც — ეს წიგნი ყოველთვის გაამართლებს ნ. ჩხიკვაძის პოეტურ სახელს დასახელებული სამი ლექსით, რომლებიც დარჩებიან მისი შემოქმედების პოეტურ შედეგებად. წიგნი დაბეჭდილია ცუდ ქაღალდზე და შეიცავს მრავალ კორექტურულ შეცდომებს.

3. 8.

„ს ა ხ ი ო ბ ა“

№ 1 — 105 გვ.

საქართველოს მსახიობთა კულტურულმა კავშირმა სადღესასწაულო დღისათვის — 2 იანვრისთვის — გამოსცა ჟურნალი: „სახიობა“. იყო დაპირება, რომ ეს ჟურნალი იქნებოდა პერიოდული, რაც, სამწუხაროდ, არ გამართლდა. ეს ჟურნალი საკმაოდ დიდი ფორმატისაა და შეიცავს 105 გვერდს — განცხადებების გარდა.

ქართულ თეატრის 74 წლის (და შეიძლება მეტის) არსებობაში ასეთი ჟურნალი ერთადერთი გამოცემაა და, ამიტომ, არ არის ინტერესს მოკლებული. როგორც შინაარსით, ისე ფორმით.

ჟურნალში საკმაოდ ადეკვატურად დათმობილი წერილებს და მოკონებებს ქართველ დრამატურგებზე და მსახიობებზე, ზოგიერთი წერილი მეორეთ არის დაბეჭდილი ამ ჟურნალში.

ორიგინალურ წერილებიდან საყურადღებოა ვ. გუნიას — „მსახიობი“, გრ. რობაქიძის: „თეატრი: — კენტავრი“, მარიაშ სათაროვ-აბაშიძის მოგონება — ქართული თეატრის პირველი დღეების შესახებ, ანთარის „ექსპრესსიონიზმი“ და შალვა აღმაშის — „მხატვარი თეატრში“.

ზედმეტი იყო ამ ჟურნალში ოსკარ უალდის „სალომეს“ მონოლოგების ცუდი თარგმანის მოთავსება, რადგან ქართულ ენაზე მოიპოება უკეთესი თარგმანები.

ჟურნალში ცოტაა მასალა, რომელიც იყოს დაინტერესებული სახიობის პრინციპიანად საკითხებით. ჟურნალის უფრო ღირსებას შეადგენს კულტურულ ქვეყნების თეატრების ქრონიკა. კარგია ყდა — ირ. გამრეკელის.

ცოტნე დადიანი

ლ ე ო მ ი ა ჩ ე ლ ი

მოთხრობები, ნოველები, ესკიზები ტომი I, 1924 წ., ტფილისი.

ამდენი ხნის სამწერლო ასპარეზზე მოღვაწეობის შემდეგ ძლივს ველირსეთ ლეო ქიაჩელის I-ლ წიგნს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ „ტაროელ გილუას“.

წიგნის გამოცემას უმთავრესად ის მნიშვნელობა აქვს, რომ მკითხველის თვალწინ აღსდგება მწერალი მთელი თავისი სიდიდით, ან და საბო-

ლოდ დასამარდება. პერიოდული გამოცემებში გაუანტულ მოთხრობებსა და ლექსებს არა აქვს იმდენი მნიშვნელობა, რადგან მკითხველს არ შეუძლია წარმოიდგინოს მწერლის მთელი ფიგურა და კრიტიკოსსაც არა აქვს საშუალება მისი ანალიზისა. მეორე: როდესაც მწერალს შეაქვს თავისი რომელიმე ნაწერი წიგნში, ის ხელმეორედ

ადასტურებს მის მნიშვნელობას და ჩვენ ვალდებული ვართ ანგარიში გაუწიოთ, თუ რა პრობლემები აწუხებდა მწერალს, როგორ მიუდგა იგი საგანს და როგორ აითვისა იგი. ამ მხრივ ქართულ ლიტერატურაში საკითხი ცოტა სხვა გვარად სდგას. ქართველ მწერალს უბედება არქაიზმებით გამხმარი ენის გაცოცხლება, ძიება ახალი ფორმებისა და თვით ენის დამუშავება. ასეთ მდგომარეობაში იყო ილია ჭავჭავაძე, როდესაც მას საქრონიკო ტერმინოლოგიაც არ მოეპოვებოდა.

ექვს გარეშეა, რომ ქართული ენა მდიდარია. მას აქვს მრავალ საუკუნეთა ისტორია და სწორედ მთელი ამოცანა იმაშია, რომ ამ ათეულ საუკუნოებში ნახმარი და გაცვეთილი სიტყვები გაცოცხლებულ ჯნდა იქმნეს შემოქმედის მიერ. რას გვაძლევს ამ მხრივ ლეო ქიაჩელის მოთხრობათა I-ლი ტომი?..

ეს წიგნი შეიცავს სულ 156 გვერდს და მოთავსებულია 11 მოთხრობა.

უმთავრესად ლეო ქიაჩელს იცნობდნენ, როგორც „ტარიელ გოლუას“ ავტორს, სადაც არის რამდენიმე მეტად საინტერესო ადგილი, მაგრამ, საზოგადოთ, რომანის მსვლელობა ისე მოდუნებულია და ისე უმტკივნეულოდ არის დასმული თემა, რომ თქვენ მალე გაგიწყდებათ იგი. აქ თემა გადადის პერსონაჟების ვიწრო ინტრიგებში და ფსიხოლოგიაში და ისეთი დიდი მოვლენა, როგორიც იყო 1905 წლის რევოლუცია, განზე რჩება, მას თითქმის მხატვრული ძონის ღირსებაც ეკარგება.

უკანასკნელ კრებულში ჩვენ ყველაზე საინტერესოდ მიგვაჩნია „ჯადოსანი“. იგი თავიდან ბოლომდე კარგად არის გატანილი. არა უნავს რა „Eacalade“-საც, საინტერესოა „ცოდვის შეილება“ და „ბერი და ყორანიც“, რომ იმდენი წყალი და ზედმეტი ლაპარაკი არ იყოს. „ბერი და ყორანიში“ ვერც ბერისა და

ვერც ყორანის სახეა მოცემული, თავის თავად თემა კარგად არის დაყენებული და შეიძლება და მისი გატანა.

საზოგადოთ, უნდა შევნიშნავთ, რომ შეუძლებელია დღეს ასეთი ცომივით რბილი ენით წერა. ყოველი მოთხრობა ამბის უბრალო მოყოლაა. სხვა მოთხრობებზე მე არ შევჩერდები და არც ღირს.

ქიაჩელი სწერს მეტად მსუბუქად, ალბად ფრანგული ლიტერატურის ზეგავლენით, მაგრამ უბედურებაც იმაშია, რომ ეს სიმსუბუქე არის ნამდვილი სიმსუბუქე, იმ დროს, როდესაც ფრანგი მწერლებისათვის ეს მანერა თემის უფრო მწვავედ დაყენებისათვის იყო მიღებული და უმეტესად ირონიაში გადადიოდა. ეს იყო სტილი ფრანგი მწერლების. ლეო ქიაჩელს კი სტილი არ გააჩნია. რა საინტერესოა დღეს ასეთ იგავეების წერა, როგორიც არის თუნდა „მუზა და ტირიფი“?

იგავეებს მაძლარი და ცხოვრებით კმაყოფილი მეშჩანები სწერენ, რომელნიც მზად არიან სხვისი ქვეის დასარიგებლად, და ბოლოს ისეთივე იგავური ახსნა აქვს მიყოლებული. ან რას წარმოადგენს „მკვლელობა კობტა გორაზე“? აქ ისეთ უბრალო რამეზე არის აგებული ტრალედია რომ მისი კითხვის დროს მართლაც ტრალედია იბადება მობეზრებულ მკითხველისა.

სტილის მხრივ არცერთი აბზაცი, არც ერთი წინადადება არ არის დაყვანილი შინამუშამდის.

კითხულობთ მთელ გვერდებს და თავს გაბეზრებთ. წყალი, წყალი და წყალი!

შეუძლებელია ახლა ასე წერა. ასე ბარნოვი სწერს მხოლოდ, რომლის გალვანიზაციას, მგონი, არც ერთი მწერალი არ იკისრებს, თუ თავის თავს პატივსა სცემს.

საზოგადოდ, წიგნი კარგად არის გამოცემული, ყდასაც არა უშავს-რა და შედარებით არც ისე ძვირია. ღირს 1 მან. 25 კაპ.

Credo.

კონსტანტინე ზიზინაძე ბრწყინი ლექსები

ტფილისი, 1924 წელი.

წიგნი იხსნება პოემებით: „მოგზაურობა ანთებით“, „რიონის აპოლოგია“. როგორც პირველს, ისე ნეორე პოემას ანასიათებს ზვიადი ტემპერამენტი, ლიტერატურულობა (ამ სიტყვის უკეთესი მნიშვნელობით). ავტორი კარგად იცნობს

ძველს საბერძნეთსა და რომს). ორივე პოემა დაწერილია თოთხმეტ მარცვლოვანი ლექსით, რაც უთუოდ დაამძიმებდა ლექსს, რომ ავტორს არ მიეშველებია ტენიკა, რითმა, რიტმი — და სხვ.

„ძვირფას ელლადას ვესტუმრები მე უწინარეს. ღმერთების ახალ საბრძანებელს ვხედავ ადრევე, თავს წასდგომიან სატირები ნიმფებს მძინარეს და ციკლოპები უზარმაზარ ქვებს დაათრევენ“.

მის თვალწინ ჰყვავის ატტიკა, ბუოტია და არკადია; გელიოსი აფრქვევს შუქთა კასკადებს; ჩნდება ჰომეროსი, ჰესიოდო, სპაფო, პინდარი. ჩნდება აკროპოლი, პალადას დიადი ძეგლი,

ველები სალამინისა და მარათონის. ხმლებს ლესავენ თემისტოკლე და მილტიადი, მეფური დიდებით იმოსება პერიკლი. იშლება მაკედონელი ალანგები.

ვხედავ, მხესავით გამობრწყინდა რომის დიდება, მაგრამ ის თავის ნეტარებას შამში ატარებს.

მესსალინა, კალიგულა და ანჯა და სხვა. მაგრამ ყველაზე მეტად პოეტს აღელვებს კორინა, რომელიც მოდის „დაღლილ შეენებით... და კაბების კალთებს მტვერს არიდებს ღვითურ სინაზით“.

თანაბარივ ღირსებისაა პოემის დანარჩენი ნაწილებიც. „როონის აპოლოგია“ ასეთი კარგი შესავალით იწყება:

„შენი სათავე ვინახულე დღეს მეორეჯერ, აქ შენ სახელად უსათუოდ ვშენის ფაზისი. მესვრი თვალეში კალმახების წითელ ფორუჯებს ბავშის ცრემლებზე უწმინდესი და უნაზესი... და შემდეგ: მაგრამ მინახავს სხვა სერიც.. მაშინ, როცა მე შენი მქუბარე ამბოხების გავხდი მოწამე. და სტრიქონებიც დაგიმზადე სხვადასხვა გვარი ხან უღბელესად მოხაზული, ხან წელმაგარი ვით აბრეშუმი და ველური ტანის ჯაგარი“.

უკანასკნელი ორი სტრიქონით შეიძლება დაზუსიადდეს მთელი ეს წიგნი, და მასთან მთელი შემოქმედება კ. ტიტინასისა. ვუალეობი, აკვარელი და შეხვედრა ბავერდის ტონებითაა დაწერილი, აქ არის მართლაც უღბილესი ხაზები და აბრეშუმი. ეს ლექსები ამელავნებენ ავტორის გემოვნებას, სახეებისა და ფორმის ჰარმონიულ წონასწორობას. საერთოდ, ეს წიგნი არის სიახლე, მაგრამ არ არის მოულოდნელობა. ნიუანსები, რასაც ასე მოითხოვს ვერლენი, (მუსიკა უპირველეს ყოვლისა) ჩვენი ავტორის ნიჭის ძირითად თვისებას არ შეადგენს, მაგრამ იგი ქმნის დიდ

ღირებულებას, მიმავალი იმ გზით, რა გზითაც მიდიოდენ პარნასელები. ავტორმა უკვე მოიპოვა პოეტური დამოუკიდებლობა ხსენებული წიგნით. იგი ავრეთვე ცნობილია როგორც კარგი მთარგმნელი უცხოეთის ავტორებისა. ამ წიგნშიაც მოთავსებულია რამდენიმე ლექსი: ედგარ პო, ვერჰარნი, ვალერი ბრიუსოვი და სხვ. მაგრამ მთარგმანების ამ წიგნში მოთავსებას მხოლოდ შემთხვევითი მასიათი აქვს. უმთავრესად ისევ ორიგინალური შემოქმედებით იმარჯვებს.

№ №

„ჩვენს მეცნიერება“

ყოველთვიური სამეცნიერო კრებული. № 11 — 12. აპრილი — მაისი. 1924 წ. ქ. ტფილისი.

დღემდის „ჩვენს მეცნიერებაში“ თითქმის სრულიად არ იბეჭდებოდა წერილები ფილოსოფიიდან და სოციალურ

მეცნიერებიდან. ჟურნალის ყურადღება მიპყრობილი იყო უმთავრესად ვიწრო სპეციალურ საკითხებისაკენ სხვადასხვა

მეცნიერებიდან — რითაც დაინტერესებულა მეტისმეტად ვიწრო ჯგუფი სპეციალისტებისა.

ამას ზედ ერთვის ის გარემოებაც, რომ ჟურნალი არაერთარ ინტერესს არ იჩენდა მარქსისტულ მსოფლმხედველობისადმი. რით უნდა აიხსნას ეს საოცარი მოვლენა, რომ უკვე თორმეტი ნომერი გამოვიდა „ჩვენი მეცნიერების“ და იქ, ამ ხნის განმავლობაში, ერთხელაც არ ყოფილა დაბეჭდილი არც პოზიტიური და არც კრიტიკული წერილი მარქსიზმის შესახებ. ეს საგრძნობი ნაკლია ჟურნალის, ამას უნდა ხედავდეს და განიცდიდეს ჟურნალის ხელმძღვანელი. გაზ. „კომუნისტმა“ სამართლიანი საყვედურით მიმართა ამის გამო „ჩვენს მეცნიერებას“.

უკანასკნელი ნომერი — 11—12 თითქოს სცდილობს ამ ნაკლის გამოსწორებას. ჟურნალის სარედაქციო კოლეგია გვპირდება, რომ შემდეგ ნომრიდან ჟურნალში „განსაკუთრებული ყურადღება მიექცევა სოციალურ მეცნიერებათ და მოთავსდება წერილები მარქსისტულ მოძღვრებიდან“. განზრახვა სიმბატიურია. ვნახოთ პრაქტიკულად ჟურნალი განახორციელებს თუ არა ამ განზრახვას? უკანასკნელი (11—12) ნომერი, შედარებით წინა ნომრებთან, მდიდარია. მისი გამოსვლა შეხვდა იმ. კანტის დაბადებიდან ორასი წლის შესრულების დღეს, და ამიტომაც პირველი წერილი „იმმანუელ კანტი“ მიძღვნილი აქვს ამ „დღეს“. წერილის ავტორი ამხ. დ. გელოვანი სცდილობს ხაზი გაუსვას იმ „ახალსა და და მთავარს, რაც მოგვცა იმ. კანტმა“. ავტორის აზრით, ტრანსცენდენტალ ფილოსოფიის ეს სიახლე მდგომარეობს თვით საკითხის დაყენებაში: „რა პირობებშია შესაძლო შემეცნება“. საკითხის ამგვარი

დაყენებით კანტმა სრულიად ახალი ნიადაგი მოუპოვა შემეცნებას და მით ამ ისტორიულად თავსამტკრვე პრობლემას ახალი შუქი მოჰფინა“. ტრანსცენდენტალ ფილოსოფიის გზა შემეცნების პრობლემის გადაწყვეტაში. პრინციპიალურად ეწინააღმდეგებოდა კანტის წინამორბედ ფილოსოფიას. როგორია ეს ახალი გზა? კანტისათვის ნათელი იყო ის დებულება — სწერს ამხ. გელოვანი — რომ შემეცნება არსის მიერ აზრის მიწვდომას ნიშნავს, და თუ ეს ასეა დასრულებული შემეცნება ისეთი მთლიანობაა, რომელშიც მოცემულია გააზრებული არსი ანუ კომპლექსი, სადაც ერთდება აზრი და არსი. მისთვის ნათელი იყო ის, რომ შემეცნება არ უდრის პროცესს, გაშლილს სუბიექტსა და ობიექტს შორის, შემეცნება არსის და აზრის განუყრელობას ნიშნავს, დასრულებულ შემეცნებაში სუბიექტ-ობიექტი მოხსნილია“ და სხ. ასეთია კანტის ფილოსოფიური შემოქმედება დ. გელოვანის ცნობიერებაში. მაგრამ აქ ჩვენ გვაქვს საქმე არა ისტორიულად ცნობილ კანტთან, არამედ მის ახალ ინტერპრეტაციასთან, სადაც სრულიად უყურადღებოდ დატოვებულია მთავარი მომენტი ტრანსცენდენტალ ფილოსოფიისა. ეს მომენტი არის „საგნის თავისთავად“ მნიშვნელობა შემეცნების პრობლემისათვის.

გელოვანი უსაყვედურებს წინა კანტიელ ფილოსოფიას, რომ მან შემეცნების პრობლემა ვერ გადასჭრა, რადგანაც ვერ მისწვდა შემეცნების მთლიანობას არსის და აზრის გათიშვის გამო; ცხადია, აზრის და არსის გამთლიანებას უნდა მოეცა შემეცნების პრობლემის გადაჭრა და ასეთი რამ ჩვენმა ავტორმა დაინახა კანტის ტრანსცენდენტალ ფილოსოფიაში. როგორც ერთს, ისე მეო-

რე შემთხვევაში დ. გელოვანი პრინციპიალურ შეცდომას უშვებს. საქმე იმაში კი არ არის რომ სუბიექტ-ობიექტი გაითიშა, არამედ მთავარი რასაც უნდა განსაკუთრებული ხაზი გაესვას წინაკანტიელ ფილოსოფიაში — ეს თეოლოგიური მომენტის შექრაა შემეცნებაში, რის გამო შემეცნების შესაძლებლობა ანუ მეცნიერების თეორია იმთავითვე განწირული იყო. თეოლოგია ახასიათებდა და მთელ წინაკანტიელ ფილოსოფიას, და ამიტომაც სავსებით ბუნებრივია ის გარემოება, რომ შემეცნება კანტამდის დაჩეხილი იყო ხან დოგმატიზმით და ხან კი სკეპტიციზმით. შემეცნება, როგორც აქტი — დასრულებული შემეცნებაა, სადაც მოხსნილია სუბიექტი და ობიექტი. მაგრამ რას ნიშნავს თვით დასრულებული შემეცნება. შემეცნების დასრულება ნიშნავს თუ არა აქტის დაბოლოვებას? უარყოფითი პასუხი ამ კითხვაზე იქნებოდა ბოროტი ჯიუტობა: ჩვენმა ავტორმა უნდა მიიღოს ის დებულება, რომ შემეცნება, როგორც ფაქტი, შესაძლოა მხოლოდ მაშინ, თუ ის გაშლილია, როგორც პროცესი: ე. ი. თუ მიღებულია შემეცნება, როგორც აქტი. აქტი ანალაციური ცნებაა, რომლიდანაც ლოდიკურად გამოიყვანება დასრულება. ეს უკანასკნელი გარეშე აქტისა შეუძლებელია და წარმოუდგენელიცაა.

შემეცნება, როგორც პროცესი, ორ მომენტს შეიცავს: შესაცნობს და შემეცნებელს, ანუ აზრის და არსს, ანუ სუბიექტსა და ობიექტს. შემეცნება ხომ აზრის მიერ არსის დაჭერაა! და თუ ეს ასეა საქირო ყოფილა აზრის და არსის ურთიერთობა, რადგანაც, თუ ეს ორი მომენტი ურთიერთობაში არ იმყოფებიან, შემეცნების მთლიანობაზე ლაპარაკიც უნიადაგო ოცნება იქნებოდა. მთლიანი

შემეცნება მოცემულია, კანტის აზრით, ფორმისა და მატერიის სინთეზში. მატერია ფორმის გარეშე წარმოადგენს გაურკვეველობას, მაგრამ არც ფორმა მატერიის გარეშე შეიცავს შემეცნებას. საქიროა მათი დაკავშირება, მათი სინთეზი, რომ მივიღოთ შემეცნების მთლიანობა. იბადება საკითხი: სად არის ტრანსცენდენტალი ფორმა? — ტრანსცენდენტალ სუბიექტში. ცხადია — მატერია ტრანსცენდენტალ სუბიექტის გარეშე უნდა იმყოფებოდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მატერიაც ტრანსცენდენტალი უნდა იყოს, რაც შინაგან წინააღმდეგობაში გახვევდა ტრანსცენდენტალ ფილოსოფიის „მატერიის“ ცნებას. ყოველი ჩვენი შემეცნება — ამბობს კანტი — ცდით იწყება, მაგრამ იგი ცდით არ ამოიწურება. ეს იმას ნიშნავს რომ ცდაში მოცემული მასალა საჭიროებს ფორმებს, რომელიც შესაძლებლად გახდიან თითონ ცდას, მაგრამ რა არის თვით ეს მასალა? — გაურკვეველი მრავალსახიანობა. როდის გვეძლევა ეს მრავალსახიანობა? — როდესაც საგანი თავისთავად მოქმედებს ჩვენს გრძნობათა ორგანოებზე. ამ შემთხვევაში ტრანსცენდენტალ ფილოსოფიის შემქნელი გვევლინება, როგორც უკიდურესი სენსუალისტი. კანტმა სენსუალიზმით და იწყო და აპრიორიზმით გაათავა. „შემეცნება რაიმეს შემეცნებაა“. ამიტომაც ყოველი შემეცნება აუცილებლად ორ მომენტს, გულისხმობს რომელთა ურთიერთობა იძლევა დასრულებულ შემეცნებას. ასეთი ურთიერთობის მომენტებათ ტრანსცენდენტალ ფილოსოფიაში ითვლება უფორმო მრავალ სახიანობას და ტრანსცენდენტალი ფორმები, რომელთა ურთიერთობა იძლევა რელაციონალ შემეცნების ტიპს. ხოლო ამ ურთიერთობის ერთი მომენტის -- გაურ-

კვეველ მრავალსახიანობის მიღება შე-
საძლოა — ვიმეორებ — იმდენათ, რამდენ-
ნათ საგანი თავისთავად მოქმედებს ჩვენს
გრძნობათა ორგანოებზე.

ადგილის უქონლობის გამო შეუძლე-
ბელია ტრანსცენდენტალი ფილოსოფი-
ის ყველა მომენტების გათვალისწინება.

მაგრამ ზოგადათ ასეთი არის კანტი.
ასეთი უნდა ყოფილიყო ის მისი დაბა-
დებიდან ორასი წლის შესრულების
დღესაც. ამისდა მიუხედავათ, წერილი
ნათელს ჰყოფს ავტორის თავისუფალ
ორიენტაციას ფილოსოფიურ აზროვნე-
ბის ბნელ ხვეულებში.

შემდეგ მიდის ვ. თოფურის გამრკვე-
ლვეა — გეოგრაფიულ სახელთა სუფი-
ქსისათვის ქართულში, პროფ. ივ. ჯავა-
ხიშვილის „ქართველი ერის ისტორია
(მე-IV წიგნის პირველი ნაწილის დასას-
რული), პროფ. გ. ახვლედიანის „ქაჯუ-
რი ენის“ ნიმუში ოსურში, ს. ყაუხჩი-
შვილი — „კორიდეთის ბერძნული სახა-
რების ქართული მინაწერების დათარი-
ლებისათვის“, ექ. გ. ნათაძის თბილისის
სასმელი წყლების ქიმიური ანალიზი,
დამსახურებულ პროფ. ანტიმოვის გამო-
კვლევა და დოც. ე. ქლენტის „გლიომე-
ბის შედარებითი პათოლოგიის შესახებ“.

სოც. მეცნიერებიდან დაბეჭდილია ვ.
კოტეტიშვილის: „მეთოდის საკითხი სო-
ციოლოგიაში“. წერილს არა აქვს გამოკ-
ვლევის ხასიათი: ის უფრო ცალმხრივ
ისტორიულ ექსკურსს წარმოადგენს, ვიდ-
რე დასაბუთებულ ორიგინალურ კვლევას,
თუმცა სრულიად უსათუძლოთ ავტორს
ამის პრეტენზიები მაინც აქვს.

საკითხი მეთოდის შესახებ სოციოლო-
გიაში რთული საკითხია, ისე როგორც
საზოგადოთ მეთოდის შესახებ. ჯერ კი-
დევე ჰეგელი ამბობდა: „მეთოდი სულია
სისტემის“. სისტემის ცხოველმყოფლო-

ბა, მისი პოზიტიური სიმტკიცე/მისი მეც-
ნიერული ღირებულება ერთიანად მე-
თოდზეა დამოკიდებული, ტრანსცენდენ-
ტალი ფილოსოფიის მთელი სიახლე
მდგომარეობს ამ მეთოდის აღმოჩენაში,
რომელსაც იმშანუილ კანტმა ტრანსცენ-
დენტალი მეთოდი უწოდა. მარქსისტულ
მსოფლმხედველობაშიც არც ერთი მო-
მენტი არ გამოიტანება დღის სინათლე-
ზე, თუ უყურადღებოთ დატოვებულ იქმ-
ნა დიალექტიური მეთოდი, რომელშიც
იშლება, როგორც არსის, ისე აზრის პრო-
ცესები. სისტემის მთლიანობისათვის
— ვიმეორებ — განუზომელი მნიშვნელობა
აქვს, საზოგადოთ, მეთოდს და ამიტომაც
საჭირო იყო ვ. კოტეტიშვილს ცოტა რამ
მაინც ეთქვა „სისტემისა“ და მეთოდის
ურთიერთობის შესახებ. ეს წერილში არ
სჩანს, რითაც მას ერთი მიწუსი კიდევ
ემატება. მაგრამ ეს არაფერი. ჰკითხუ-
ლობთ კოტეტიშვილის წერილს და სა-
ბოლოო ანგარიშში გაოცებული ეკითხე-
ბით თავის თავს: ნუ თუ შეიძლება ისე-
თი იდეური თავხედობა და პრინციპია-
ლური სიბრძნვე, ილაპარაკო მეთოდის
შესახებ სოციოლოგიაში და ერთი სიტ-
ყვაც არა სთქვა ისეთ მძლავრ მიმართუ-
ლებაზე, როგორიც არის ისტორიული
მატერიალიზმი? ისტორიული მატერია-
ლიზმი სოციოლოგიური მიმართულებაა.
ეს ვერ გაუგია ვ. კოტეტიშვილს, რო-
მელიც არა იშვიათად მიმართავს შთა-
ბეჭდილების მოსაზრებათ, ტერორს სხვა-
დასხვა ავტორებით. კოტეტიშვილი იხ-
სენიებს მრავალ ავტორებს და მათ შო-
რის დე-რობერტისაც. დე-რობერტი ის-
ტორიული მატერიალიზმის პრინციპია-
ლური მოწინააღმდეგეა. მაგრამ ის არის
სინდისიერი მოწინააღმდეგე. თავის სე-
რიოზულ გამოკვლევაში „К оценке ос-
новных предпосылок социологической

теории Карла Маркса" — დე-რობერტი სწერს შემდეგს: „в моих глазах, экономический материализм есть вполне научная социологическая доктрина“. (გვ. 44. კრებული: Русская высшая школа общественных наук в Париже). ისტორიული მატერიალიზმის მნიშვნელობა მსოფლიო სოციოლოგიურ ლიტერატურისათვის განუზომელია. ამას ნათლად ამტკიცებს სოციოლოგების მსოფლიო კონგრესი, რომელიც შეიკრიბა 1900 წელს პარიზში სპეციალურად ისტორიული მატერიალიზმის ძირითად დებულებათა კრიტიკულად შეფასებისათვის. ამ კონგრესზე ერთმანეთს დაუპირდაპირდა ორგანიული თეორია და ისტორიული მატერიალიზმი. იგივე დე-რობერტი, ისტორიული მატერიალიზმის მოწინააღმდეგე და ამ კონგრესის აქტიური წევრი, რომელიც სხვებთან ერთად გამოდიოდა ისტორიულ მატერიალიზმის წინააღმდეგ, სწერს შემდეგს: „органическая теория, несмотря на явную поддержку членами бюро, состоявшее сплошь из приверженцев ея, потерпела на конгрессе полное, почти позорное (ხაზი ჩემია. შ. დ.) поражение. Наоборот, исторический материализм, против которого резко высказалось бюро, и, пожалуй, даже большинство членов института, вышел из дебатов не только целым и невредимым, но быть может даже несколько окрепшим“... (ხაზი ჩემია. შ. დ.) და სხ. (იქვე გვ. 39). და ყოველივე ამის შემდეგ მოდი და ნუ გავეცინება, რომ ვ. კოტეტიშვილი — ეს დე-რობერტის უნიჭო მოწაფე — არ კადრულობს ისტორიულ მატერიალიზმზე ორიოდ სიტყვის თქმას!.. რასაკვირველია, ისტორიული მატერიალიზმი სრულიად არ საჭიროებს კოტე-

ტიშვილის „ავტორიტეტს“... მაგრამ, როდესაც სწერთ მეთოდის შეახებ სოციოლოგიაში, არა გაქვთ უფლებათქვით რაიმე ისტორიულ მატერიალიზმის შესახებ... შეიძლება ორი „გასამართლებელი“ „საბუთი“ მოუპოვოთ კოტეტიშვილს; ერთი: შესაძლოა მას წარმოადგენაც არ ჰქონდეს ისტორიულ მატერიალიზმზე, მაგრამ... მაშინ მან თავი უნდა და დაანებოს მისთვის უცნობ ხელობას: სოციოლოგიაზე წერას... მეორე: შეიძლება კოტეტიშვილს თავისი პოლიტიკური სინდისი უკრძალავს ისტორიულ მატერიალიზმზე წერას?... თუ ეს ასეა... ვარ, ასეთ, „თეორეტიკოსს“...

როგორც ზემოთ აღვნიშნე: კოტეტიშვილის წერილი წარმოადგენს ცალმხრივ ისტორიულ ექსკურსს... მაგრამ უკანასკნელ გვერდზე ის „საკუთარ“, „თავის“ შეხედულებასაც ამჟღავნებს: მან სცნო სოციოლოგიის პოზიტიურ მეთოდათ თელეოლოგია. ის უფრო შორს მიდის: თელეოლოგია მან კაუხალობის სახეთ მიიჩნია და ამის მოწმეთ მოჰყავს „ახალი“ (აქაც სრული უცოდინარობა) ნეოკანტიანელი ალოიზ რილი. კაუხალობის და თელეოლოგიის ერთმანეთში არ ევა ჰქმნის დომხალს. ამას აღიარებს ისტორიულ მატერიალიზმის მოწინააღმდეგეთა შორის ისეთი ავტორიტეტი, როგორც არის დე-რობერტი.

თელეოლოგია კაუხალობის საწინააღმდეგო ცნებაა. თელეოლოგია ნიშნავს მიზნობრობას. მიზანი ამ შემთხვევაში დრო და სივრცის გარეთ იმყოფება. თუ მიზანი დროსა და სივრცეში არის — მაშინ ის მიზეზია და არა მიზანი. მიზანი ლოდიკურად სუბიექტს ჰკულისხმობს. ეს სუბიექტი დროსა და სივრცეს აძლევს მიმართულებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის უნდა დაემორჩილოს დროსა და

კანონებს ე. ი. იქცეს მიზეზათ, რა ან ვინ არის ეს სუბიექტი, რომელიც დროსა და სივრცის გარედ იმყოფება, მაგრამ, რომელიც მოქმედებს დროსა და სივრცეში? ბოროტი ჯიუტი უნდა იყო რომ სთქვა ეს: სუბიექტი სრულიადაც არ არის ღმერთიო. ისტორიულად თეოლოგიური თვალსაზრისი პირდაპირის გზით თეოლოგიამდის მიდიოდა. ეს ასეა არსებითად. ეს საანბანო ქეშმარიტება

იცის ჩვენი რაიონული პარტიული სკოლის კურსანტებმა, მაგრამ ეს დავიწყებია ვ. კოტეტიშვილს ~~და~~ თეოლოგიური თვალსაზრისი კოველგვარ პოზიტიური მეთოდის სრული უარისყოფაა. თეოლოგია მონასტრის და ბერების თვალსაზრისია; ამ თვალსაზრისზე სდგას ვ. კოტეტიშვილი თავის დასახელებულ წერილში.

შ. ღ—ვა

რ ე ღ ა ქ ც ი ი ს ა ბ ა ნ

ჩვენი ჟურნალის მე-2 ნომერში მოთავსებულ იქნა ამხ. კომუნადის ბიბლიოგრაფიული შენიშვნა ლენინის კრებულის — ნაციონალურ საკითხზე — ქართულად თარგმანის შესახებ. ვინაიდან ამ შენიშვნამ გამოიწვია — ჩვენის აზრით — მხოლოდ გაუგებრობაზე აგებული კამათი ლენინის ნაწარმოებთა ქართულად გამომცემ სარედაქციო კოლეგიასა და ამხ.

კომუნადეს შორის — ამიტომ „მნათობის“ რედაქციას საჭიროდ მიაჩნია განაცხადოს, რომ კომუნადის ბიბლიოგრაფიულ შენიშვნაში გამოთქმული აზრი თარგმანის ღირსება-ნაკლულოვანებათა შესახებ რედაქციის აზრს არ შეადგენს და, ცხადია, არც არავითარ პასუხისგებას იგი თავის თავზე არ იღებს.

მნათობის რედაქტორი: ვ. ბახტაძე

შეცდომის გასწორება:

144 გვერდზე მე-11-ე სტრიქონის შემდეგ უნდა იყოს: რომ შევიყვარო მე ისინი, — დიდება შენდა!..

ამავე გვერდზე მე-17-ე სტრიქონის შემდეგ უნდა იყოს:

ა ღ ა მ ი

